Lietuvos Žemės Ūkio Koperatyvų S-gos leidinys

JONAS ALEKSA

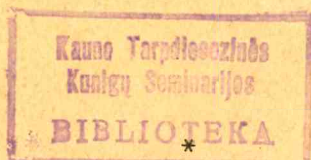
LIETUVIŲ TAUTOS LIKIMO KLAUSIMU

I tomas

Lietuvos kaimas ir žemės ūkis

KAUNAS, 1925 M.

*
„Varpo“ spaustuvė,
Kaunas, Laisvės Alėja Nr. 60.
*

Įžengiamasai žodis.

Gyvename reikšmingą valandą. Likimo mums suteikta galimybės kurti nepriklausoma Lietuvos valstybė, plėsti lietuvių tautos kultūra. Tokios progos savo praeity jau esame kartą turėję. Tačiau, lietuvių pastangos X—XV šimtmečiuose nepriklausomai savo gyvenimą kurti nebuvo pakankamai sekmingos. Iš Europos viešojo gyvenimo prisėjo mums pasišalinti. Drauge nustojome daugumos savo seniau gyvenamųjų žemių. Tuose pat savo žemių likučiuose, kur dar išlikome, gyvenome svetimųjų žinioje, nustodami, be to, ilgainiui savo tautos aukštesniųjų bei viduriniųjų sluoksnių ir neišplėsdami tautinės savo kultūros. Žodžiu, likome nustumpti į gyvenimo palėpes ir ten tik šiek tiek išlaikėme lietuvystės diegų. Ir tie lietuvystės diegai, kaip žinome, išliko, kuone išimtinai vien mūsų kaime. Mūsų ūkininkai tuo būdu sudaro mūsų tautos branduolį, mūsų ateities viltį.

Šią dieną antrą kart gyvenimo mums teikiama progos pasireikšti nepriklausoma tauta, savo gyvenimo, savo kultūros savaimingu kurėju. Tenka tęsėti gyvenimo mūsų laikais statomiems tuo atveju reikalavimams, tenka parodyti, kas esame, ko verti esame?

Reikalinga turėti omeny, kad šiandieninę savo nepriklausomybę apturėjome ne tiek dėka mūsų pastangų, darbų bei teigiamų privalumų (nors ir jų negincintinai buvo ir yra), kiek del sekmingai mums susidėjusių išorinių aplinkybių. Didžiojo karo išdavoje subirėjus didžiulėms Rusijos ir Vokietijos imperijoms, jų pakraščiuose išdygsta visa eilė mažesniųjų nepriklausomų valstybių. Jų tarpe randasi ir Lietuva.

Kelios tų naujų valstybių vėl jau yra nustoję savo nepriklausomybės. Pirmon eilėn, Gruzija ir Armenija.

Negalima sakyti, kad armėnai ir dar labiau gruzinai tautiniu atžvilgiu būtų mažiau už mus lietuvius susipratę ar kad būtų parodę mažiau energijos. Tačiau, išviršinės aplinkybės buvo jiems susidėję sunkesnės ir savo nepriklausomybės jie neišlaikė.

Panašiomis sąlygomis ir mus tolygus likimas galėtų laukti. Todel yra ko susirūpinti savo padėtim. Tat juo labiau,

kad ne tik mūsų lietuvių, bet ir visos Europos, ypatingai Rytų Europos gyvenimas dar toli gražu nėra įėjęs į pastovesnes vėžes. Perversmų ir pagrindinių kaitaliojimųsi gadynės anaiptol dar nesame išgyvenę ir pačiame bemaž jų sukūry randamės. Tų jėgų sąjudžiai, kurių išdavoje yra įvykęs didysis karas ir įvairūs visuomeniniai bei valstybiniai bruzdėjimai bei perversmai, vis dar ir toliau vyksta ir be abejo, pagimdys dar visą eilę naujų įvykių, naujų valstybinių ir visuomeninių pakitimų.

Mes gi lietuviai, mažoji tauta ir mažoji valstybė gyvename ne kokiame užkampy, o didžiuose pasauliniuose keliuose. Esame apsupti 3 didžiųjų ir agresingų tautų — vokiečių, lenkų ir rusų. Išėję iš rusų valstybės priklausomybės, mes esame patekę Vakarų kraštų intensyvaus ūkio ir išvystytos kultūros kraštų akyratin. Mes šią dieną betarpiai priklausome prie Baltijos kraštų, tai yra Europos šiaurės vakarų kraštų. Tie gi kraštai, tai intensyvaus ūkio kraštai. Ne tik Skandinavijos kraštai ir Vokietija — intensyvaus ūkio kraštai, bet ir Lenkijos pajūris (vakarų Prūsija) ir Suomija, dalinai ir Latvija su Estija tai intensyvaus ūkio kraštai. Ūkio intensyvumo atžvilgiu Lietuva čia labiausia atsilikęs kraštas. Su tuo gi savo ekstensyviu ūkiu, o žemės ūky dar neišgyvenus galutinai ir naturalių ūkininkavimo būdų, mes esame patekę betarpėn Vakarų kapitalistinio ūkio įtakon.

Panašiai yra ir kitose mūsų krašto bei tautos gyvenimo srityse. Mes dar tik pradedame kurti savo kultūrą, dargi savo inteligentiją dar tik pradedame gaminti. Prieš karą mes turėjome vien pavienius inteligentus, o ne savo lietuvišką inteligentiją. Galima sakyti ir lietuvišką savo visuomenę dar tik pradedame sudaryti. Todel, jei mes norime nepriklausoma kultūrine tauta išlikti, tai mums tenka palyginti daugiau ir medžiaginių ir dvasinių gerybių iš naujo sukurti, negu kitoms Vakarų tautoms. Veik viskas pas mus dar tik sukurtina, dar tik pagamintina, veik viskas dar vien ateity.

Tuo būdu lietuvių tautai kūrybiniai momentai turi žymiai didesnės reikšmės, negu kitoms Europos tautoms.

Toliau, mes esame kuone išimtinai žemės ūkio ir ūkininkų kraštas. Ir ekonominiame ir bendrame mūsų krašto gyvenime žemės ūkis turi žymiai didesnės reikšmės, negu tai yra bet kuriame kitame Europos Vakarų ir Centro krašte. Nei vienai naujai susidariusių valstybių (Suomijai, Estijai, Latvijai, Lenkijai, Čekoslovakijai), nei Vakarų E-opos dargi pačiam žemdirbiškam kraštui, tai yra Danijai, žemės ūkis nėra tiek reikšmingas, kiek Lietuvai. Lietuva tai išskirtinis ūkininkų kraštas.

Tas viskas sudaro tai, kad esame žymiai skirtingoje nuo kitų tautų ir valstybių padėty. Galime ir dargi turime prisižiūrėti, kaip kiti gyvena, tačiau negalime kitų aklai sekti.

Iš kurybos bei gamybos dėsnių ir reikalavimų, kaip iš pagrindų išeinant, mes privalome visas savo gyvenimas tvarkyti, sulig jais viskas rikiuoti. Tai mūsų tautos išlikimo „conditio sine qua non" sąlyga. Ir pirmon eilėn šitame randasi pagrindinis mūsų skirtumas nuo kitų tautų bei valstybių.

Sekmingas mūsų krašto gamybos ir tautos kūrybos plėtimasis nenutraukiamai sujungtas su sveikai išaugintomis pavienių mūsų piliečių asmeninėmis jėgomis ir jų sugebėjimu asmenines jėgas ir tikslus derinti bendram darbui. Reikalinga, taip sakant, mūsų žmonės apginkluoti techniškai, ekonomiškai ir kultūriškai. Mūsų tautos kurybinės jėgos reikalinga tiek išauginti, kad kiekvienas mūsų ūkis, kiekviena mūsų šeima būtų nors ir maža kurybos versmė ir lietuvystės tvirtovė, maža, bet aktinga ir patvari ir kad išorinėms mums priešingoms jėgoms jos visos sudarytų vieną bendrą frontą.

Be to, neginčintinai aišku yra, kad šia kryptim eiti priseina be jokių svyravimų, laiko negaišuojant ir be jokių į šalis nukrypimų. Tenka atadirbti už sugaišintą praeity laiką, už neišnaudotas praeities galimybės; tenka pasivyti mus pralenkusias (ūkio ir kultūros srityse) tautas; tenka labai intensyviai dirbti ir didelio aktingumo gamybos bei kurybos srityse pareikšti.

Ar einame ta gamybos bei kurybos kryptim, ar to sveiko aktingumo rodome, ar pakankamai intensyviai dirbame, sąmoningai savo realę padėtį ar įvertiname ir ar apčiuopiamų teigiamų išdavų tame darbe jau esame pasiekę? Nenorint į tuos klausimus neigiamai atsakyti, nenorint optimizmo nustoti, tenka turėti didelio savo tautos jėgomis pasitikėjimo, tenka tvirtai tikėtis savo tautos dvasinių jėgų atsigavimo ir būtina yra šitam lietuvių tautos kurybinių jėgų atsigavimui sąmoningai ir su pilnu pasiryžimu dirbti.

Be šito optimizmo, be pasitikėjimo į savo tautos kurybines jėgas, sunku būtų tikėtis, kad tęsėsime mūsų dabarties ir ateities uždaviniams ir sveikai išgyvensime savo dabartines ligas.

Tų gi ligų tarpe pati didžiausioji yra mūsų visuomenės (tikriau — mūsų visuomenės žymios dalies) nukrypimas nuo kurybos ir gamybos kelių į įvairius šunkelius bei šuntakius. Tuose nukrypimuose vyrauja ardybų ir pakrikimo momentai, nudažyti įvairių scholastikų dažais. Mums labiausia tinka, imponuoja ir labiausia ieškoma skambių obalsių, ryškių spalvų; galvojama ir einama didžiausių suprastinimų linijomis; visas

gyvenimo spaltovumas, jo sudėtinumas ir įvairiopumas stengiamasi suvesti į kuo mažiausį scholastinių momentų kiekį, sugrųsti ir kuo siauriausius rėmus. Tikrasai gyvenimas ir mūsų tikrenybės gyvieji reikalai nėra tinkamai įvertinami, dažnai ir visai pamirštami. Mūsų visuomenėje šiuo atžvilgiu tenka tolydžio tėmyti tikrenybės nuojautos veik atrofija. Gyvename lyg atskilę nuo savo žemės. Mūsų tautos paviršiuje auga lyg kokia žievė, apskretimas, kuris yra virtęs mūsų tautai svetimas ir mūsų gyvenimą sloginti slogina.

Tai tamsioji mūsų gyvenimo, mūsų tikrenybės pusė. Žinoma, ne vien iš tų „tamsumų" mūsų gyvenimas susideda. Lygiagrečiai vyksta ir kurybinių jėgų darbas. Tačiau, mūsų tautoje tas darbas dar nėra pakankamai sąmoningas, dar nėra tikrai žinąs savo tikslus bei kelius. Tasai kuriamasai darbas, be to, dažnai per daug dar pakrikęs ir nesistematingas yra ir per mažai rodo pasitikėjimo savo jėgomis. Tuo gi tarpu tik tinkamame aktingo kurybinio darbo išvystyme randasi mūsų tautos išganymas.

Taip supratus lietuvių dabartinės padėties aplinkybes ir jos tarpimo reikalus, aš ir ėmiausi rašyti šitą savo veikalą. Jis skiriamas lietuvių tautos kurybinėms jėgoms sužadinti. Autoriaus mėginama nors truputį paveikti į mūsų visuomenę ir pirmon eilėn į mūsų begimstančią inteligentiją, kad ji mažiau gerbtų svetimuosius stabus ir blaiviau žiūrėtų į mūsų gyvenimą, į mūsų tikrenybės reiškinius, daugiau, negu lig šiol, gyventų savo protu, labiau tėmytų ir žiūrėtų mūsų krašto ir mūsų tautos gyvenimo patyrimų ir iš jų pasimokintų. Ne tik išviršiniai, bet ir viduiniai tampriais, gyvais siūlais mūsų inteligentijai tenka susimegzti su mūsų žemės, mūsų tautos gyvenimu. Lyg tam milžinui pasakoje mūsų inteligentijai, kad kurybiniai atsigavus, glaudžiai tenka palytėti gimtosios žemės ir atsigerti gyvojo vandens iš mūsų tautos gaivumo versmių.

Pirmas veikalo tomas skiriamas mūsų kaimo ir žemės ūkio ekonominiams daugiausia reikalams. Tai yra labiausia ir lengviausia sučiuopiama mūsų tikrenybės pusė. Antras tomas turės liesti mūsų pasauliažvalgų klausimus ir, pagaliau, trečias tomas bus skiriamas mūsų tautos gyvenimo ir augimo visumai. Visas gi šitas veikalas bendru savo tikslu turi žadinti lietuvių tautos savaimingą mintį, padėti pažinti save, savo tikrąją padėtį ir gyvuosius savo reikalus, kad tuo būdu kuo greičiausia ir kuo tikriausia suradus savo tautos tarpimo, jos augimo tikrąjį kelią. Ryšy su aukščiau minėtais uždaviniais šitas mano veikalas nebetur metodinio tyrinėjimo pobūdžio, o kai kuriais atvejais dargi tur publicistinio pobūdžio bei formos.

Jei tų ar kitų mūsų gyvenimo didžiųjų klausimų šiandien dar sunku dažnai aiškiai išspręsti, tai bent reikalinga, kad tiems klausimams mūsų visuomenė atydžiau ir rimčiau prisižiūrėtų ir del jų rimčiau pagalvotų, nerišdama jų vienu rankos mojimu, tolydžio dargi sulig svetimo kurpalio forma. Tokiam mūsų gyvenimui prisižiūrėjimui autorius ir stengiasi duoti skaitytojui kiek galima labiau obiektyvės medžiagos, tokiam galvojimui — paraginimo akstinų, norėdamas tuo būdu nors kiek sužadinti lietuvių tautos kurybines jėgas, lietuvių tautos aktingąją valią.

Rašant I savo veikalo tomą autoriaus turėta ir tuo atžvilgiu didelių sunkenybių, kad daug liečiamųjų ten klausimų mūsų mokslinėje literatūroje dažnai ne tik dar neištirta, bet dargi ir negvildenta. Tuo gi tarpu iš atžvilgio į veikalo bendrą tikslą nebebuvo galimybės tų klausimų nepaliesti.

Del šitos priežasties mano darbe rasis, beabejo, įvairių, „neišlyginimų“, gal ir pavienių apsirikimų. Tačiau, nežiūrint to visko, neradau galimybės šito darbo nerašyti.

Jonas Aleksa.

Kaunas. 1925 m. vasario m.

Lietuvos prigimties sąlygos.

Dabartinis nepriklausomos Lietuvos plotas yra apie 56.000 ketvirtainių kilometrų, tan plotan priskaitant Klaipėdos kraštą ir Lietuvai tekusią seniau buvusios su Lenkija neitralės zonos dalį.

Žymi šio ploto diduma priklauso Nemuno upynui. Tik jos šiaurės maža dalis priklauso kitų upių upynams: Ventos, Šventosios, Mūšos ir kai kurių Dauguvos prieupių. Lietuvos žemių paviršius didesnėj daly yra išraižytas neaukštų kalnelių (kalvų), mažesnėj daly sudaro lygumos, kurios daug kur pereina į pelkes. Visas gi tas plotas yra gausiai paįvairintas didesnių ir mažesnių ežerų ir išraižintas upių bei upelių.

Didesnių kalnų Lietuvoje nėra ir žemės už jūros paviršiaus vidutiniškas aukštumas yra tik apie 150 mtr., niekur nesiekiant aukščiau 300 mtr. Labiausia kalnuotomis (kalvotomis) Lietuvoje apygardomis yra šios: 1) Žemaičių arba Telšių — Varnių kalneliai, 2) Švenčionių (mūsų pusėje apima Ežerėnų ir dalinai Utėnos bei Ūkmergės apskritis, Lenkijos okupuotoje pusėje — Švenčionių ir artymiausias dalis gretimųjų apskričių) ir 3) Ramintų arba Sudavijos (Slav. Mozūrų) kalneliai, kurių šakos siekia Seinų, Alytaus ir pietinės dalies Mariampolės ap-ių. Ašmenos gi ir Novogrudko kalvos ištisai randasi už dabartinės Lietuvos valstybės sienų. Žymesniais lygumų rajonais yra šiuodu: 1) Mariampolės lyguma, kurion įeina didesnioji Mariampolės apskrities dalis ir dalys Vilkaviškio ir Šakių ap-ių ir 2) Centralinė lyguma — maž daug nuo Kauno - Raudondvario — Vilkijos per Kėdainius, Krekenavą, Naujamiestį, Panevėžį link Pasvalio-Biržų ir toliau link Latvijos sienos t. y. skiriant Žemaitijos kalvą nuo Švenčionių kalvos.

Ežerų daugiausia yra Lietuvos rytuose: Seinų, Alytaus, Trakų, Utėnos ir Zarasų ap-se; bet jų randasi, nors ir ne taip gausiai, ir visose kitose apskrityse.

Klimato atžvilgiu Lietuva yra šiaurės-vakarų Europos kraštas su kai kuriais neryškiais požymiais kontinentalio kli-

mato. Meteorologijos (temperatūros) tyrinėjimo daviniai pavieniose Lietuvos apylinkėse yra šie:

Temperatūra C.

	sausio m.	gegužės m.	liepos m.	spalių m.
Kaunas	—5,4	+14,1	+18,5	+5,0
Mariampolė	—6,0	+12,4	+18,8	+7,5
Klaipėda	—2,8	+10,2	+17,2	+8,0
Vilnius	—5,6	+12,4	+18,6	+7,1

Vidutinė metinė temperatūra: Kaunas +6,6; Mariampolė +7,0; Klaipėda +6,7; Vilnius +6,5.

Bendrai imant Lietuvos klimatas yra gan švelnus. Žinoma, Vakarų Lietuvoje labiau apsireiškia jūros įtaka ir klimatas ten del to yra truputį švelnesnis. Vilniaus srity ir į rytus nuo jos vis didėja kontinentalio klimato žymių; pavyzdžiui, Klaipėdoje sausio m. vidutinė temperatūra — 2,8, vidurinėj Lietuvos daly — 5,0, Vilniuje — 5,6 C°; žemiau nolio temperatūra stovi Klaipėdoje apie 3 (lig 3½) mėn., vidurinėje Lietuvoje 3½—4 mėn., ir į rytus ir į šiaurės rytus nuo Vilniaus —4—4½ mėn. Vegetacijos periodas Pakuršy (pasieny su Latvija) apie 4 savaitėmis yra trumpesnis, negu Lietuvos (valstybės) pietuose t. y. Seinų apskrity ir pietinėse dalyse Alytaus, Mariampolės ir dalinai Vilkaviškio aps-ių, ir lig 5—6 sav. trumpesnis, nei b. Gardino gub-je. Ganiavos sezonas pietų Lietuvoje maž daug tęsiasi*) 6 mėn., šiaurės gi Lietuvoje nedaugiau 150—160 dienų.

Lytingumo atžvilgiu Lietuva randasi maž daug pusiaukely tarp Europos rytų ir vakarų. Vandens kritulių per metus iškrinta maž daug apie 650 mm.: pajūry ir labiau kalvuotose vietose lig 650—700 mm., centro lygumos juostoje apie 600 mm. Šiaip sulig pavieniais rajonais vidutinis metinis kritulių kiekis žymiai svyruoja, ribose, maž daug, nuo 550 lig 700 mm., bet smulkesnių ir tikresnių tuo klausimu žinių mes dar neturime. Kai del metų sezonų tai apskritais skaičiais galime priimti, kad žiemos ir pavasario metu atmosferinių kritulių būna po 100 mm. ar truputį daugiau, vasaros metu 250—300 ir rudens metu —150 mm. Lytingų dienų Lietuvoje būna vidutiniškai po 160—170 į metus.

---

*) Ganiavos periodu skaitomas laikas, kuomet galvijas ganykloje gali pakankamai priėsti; pas mus gi, pašaro pritrūkus, gyvuliai dažnai laikomi veik plikame lauke, išgenant kai kada tuoj po sniego, by tik gyvuliai del bado nepadvėstų; tuo būdu gyvuliai „ganykloje" kai kada išlaikomi ir virš 200 dienų į metus.

Vėjo atžvilgiu Lietuva daug kuo nesiskiria nuo kitų Europos Centro kraštų; tik gulint toliau nuo okeano, dalinai nuo jo uždengta Skandinavijos kalnų ir del kai kurių kitų aplinkybių ji yra visgi daug mažiau vėjinga, nei, sakysime, tokia Danija.

Dirva Lietuvoje vyraujančioj didžiumoj yra ledų gadynės padaras. Ledų gadynės sluoksniai veik visoje Lietuvoje padengia senesnes geologines formacijas. Šie iš svetur (iš šiaurės-vakarų t. y. iš Skandinavijos) ir daugiausia antrojo ledumečio laikotarpiu Lietuvon atneštieji sluoksniai savo kelionėje buvo bestumiami, trinti bei spausti, maišyti, malti ir vandens plausti. To dėlei **mūsų dirva tiek įvairi bei mišri ir mūsų** žemės podirviniai sluogsniai lygiai įvairūs bei mišrūs ir nesusigulėję kietais sluogsniais. Dažniausia pas mus pasitaiko molio žemių (daugiausia devoniniai), paprastai su didesne ar mažesne priemaiša įvairaus didumo akmenų. Mūsų molių sudėtis labai įvairi. Pirmųjų ledynų moliai paprastai tamsios spalvos ir gryno molio juose apie 40%, ir kalkių — 15—20%. Virš jų paprastai guli raudonieji arba šviesiai pilkieji moliai, kur gryno molio apie 20% ir kalkių trupinių 5—10%.

Pilkojo (senojo) molio apačioje glūdi sluogsniai melsvai pilko molio su akmenų gabalėliais — tai priešlediniai, nežinomojo senumo moliai. Daugely vietų dirvos (t. y. paviršiaus arba žemės dirbamojo sluogsnio) moliai turi žymų puvėnų (humuso) priemaišą ir tokie moliai priskaitomi prie derlingiausių mūsų žemių.

Margelio žemės pas mus glūdi paprastai gilumoje 30—50 metrų nuo žemės paviršiaus ir tik retkarčiais (Biržų, daugiausia, aps-je) prasimuša viršun. Upių (Nemuno etc.) bei upelių (Jesės etc.) giliai išgraužtuose loviuose, taip pat kai kur atidengiami (palei Kauną ir kitur) margelio ir kreidos sluogsniai. Rečiau pas mus pasitaiko smėlis, aliuvalinės (sanplavų kilmės ir vėjų pustomas (eolinis). Daugiausia jis pasitaiko Rytų apskrityse, ypač ūpių ir ežerų krantuose, lenkų gi okupuotoje Lietuvoje (ypač Varėnos — Gardino — Sokulkos ruožte) daugely vietų jis sudaro vyraujančią žemės rūšį. Kai kuriose apylinkėse (Varėnos ir kitur) vėjo pustomi smėlynų rajonai mets į metus plečiasi. Kur seniau šilai (pušynai) šlamėjo šiandien smėlio debesys rūksta. Jau yra keli smėlio praryti kaimai. Nemaža lėšų ir darbo reikės padėti, kad šį smėlynų plėtimosi procesą sustapdžius.

Pagaliau, Lietuvoje randasi nemaža durpynų. Bendras jų plotas, priskaitant ir mažuosius durpynėlius (1/2—2 ha) yra apie 4% bendro Lietuvos ploto t. y. apie 220.000 ha.

Senesnieji (t. y. prieš ledynų laikotarpio) geologiniai sluoksniai tik kai kur, pavieniomis vietomis, išeina paviršiun ir daugiausia Mažeikių ap-je ir Šiaulių ap-ies šiaurinėje dalyje, t. y. mūsų šiaurės vakaruose.

Nors Lietuvoje dažnai viename nedideliame žemės sklype pasitaiko įvairių įvairiausios žemės, sunkios ir lengvos, vandenį perleidžiančios ir neperleidžiančios, su dideliu ir su mažu puvėsių (humuso) ir kalkių nuošimčių ir t. t., bet derlingos žemės pasitaiko daug dažniau, negu nederlingos ir pavieni Lietuvos rajonai kits nuo kito gana žymiai sulig savo derlingumu skiriasi.

Savo derlingumu pasižymi Vilkaviškio ap-is, kur molis dažnai pasitaiko su didesniu ne tik puvėsių, bet ir kalkių tūrių ir todel, be kviečių ir dobilų kultūros, jis labai tinka žirniams, įvairiems šakniavaisiams ir jų skaičiuje, kaip įtikinančiai įrodė dar prieš karą pradėti bandymai, ir cukriniems runkeliams auginti. Tokio molio pasitaiko ir kitose Lietuvos vietose. Taip vadinamojo „šiaurės juodžemio" pasitaiko įvairiose vietose po visą kraštą, bet nedideliais plotais.

Be minėtos Vilkaviškio ap-ies, derlingesnėmis Lietuvoje apylinkėmis skaitomos šios: Šakių ir Mariampolės aps-ių didesnėji dalis, Alytaus ap-ies apylinkė apie Miroslavą — Kriokalaukį (tai dažniausia yra priemolis su dideliu puvėsių tūriu, kai kada (rečiau) ir su kalkių nemažu kiekiu, rečiau molis ir šiaurės juodžemis); toliau Kėdainių, Šiaulių, Biržų ir Panevėžio didesnioji dalis — derlingas molis ir priemolis, Biržų ap-je dažnai su didesniu kalkių nuošimčiu; šiame rajone pasitaiko didesnių plotų ir su mažiau derlingomis žemėmis (Radviliškio apylinkė ir kitos). Pagaliau, didesnių derlingų plotų pasitaiko ir Raseinių, Tauragės- ir Ūkmergės ap-se ir apylinkėse Žiežmarių, Žąslių, Jezno, Butrimonių ir t. t.

Smėlynų ir, aplamai, mažai derlingų žemių randasi daugiausia Seinų ir Zarasų, dalinai Alytaus aps-se, ir pavieniais sklypais ir kitose apskrityse (Trakų, Kauno ypač Nemuno dešiniajame krante, Telšių ir, pagaliau, pajūry t. y. Kretingos ir Klaipėdos ap-se).

Žiūrint žemės ūkio kultūros tenka dar del atmosferinių kritulių (drėgmės) pažymėti, kad jų gausumo sulig metų pavieniais laikotarpiais išsiskirstymas labiau yra patogus žolėms ir kaupiamiemsiems auginti, negu javų grūdams gaminti. Lietingiausias Lietuvoje periodas paprastai prasideda apie 25—30 birželio m. (rečiau apie 5—10 liepos) ir tęsiasi paprastai lig rugpiūčio m. vidaus ar pabaigos, rečiau lig to mėnesio pradžios. Aplamai liepos mėnesy kritulių būna nuo 2 lig 4 kartų tiek, kiek

vidutiniškai išpuola kitiems mėnesiams. Sausiausias gi vegetacijos metu laikotarpis dažniausia pasitaiko gegužės m. paskutinėmis dienomis ir birželio m. pirmoje pusėje, arba pakaitomis birželio mėnesy; antras sausas periodas paprastai pasitaiko arba spalių mėnesy, arba, pakaitomis, nuo rugsėjo pradžios lig spalių pradžios.

Tuo būdu vasarojas (žiemkenčiai rečiau) labai dažnai kenčia nuo vasaros pradžioje (ar pavasario pabaigoje) esančios sausumos. Atėjus gi metui javams nuo lauko imti to laikotarpio lietūs ne tik tolydžio sutrukdo ir užtęsia atatinkamus darbus, bet dažnai blogai atsiliepia ir į grūdų kokybę. Žolės gi, ypač gerai prižiūrimose pievose, paprastai pakankamai pavasary turi drėgmės iš žiemos išteklių. Tokių pievų ir dobilienų šienai birželio m. pabaigoj, o ankstybesniais metais ir vidury, jau gali būti suimami. Vasaros (liepos m.) vidaus laikotarpio lietūs tuomet gelbsti tose pievose atolams želti. Bet praktikoje su pievomis taip randasi kol kas tik pavieniuose dar neskaitlinguose ūkiuose. Daugumoje gi atsitikimų mūsų menkai prižiūrimos arba ir visai neprižiūrimos pievos iš pavasario per vėlai ir silpnai želia. Žmonės belaukdami, kol pievos prižels, sulaukia vasaros lietų; šienų suėmimas dažnai užsitęsia lig vasaros pabaigos, trukdant javų suėmimų ir kitus lauko darbus. Šienų dalis tolydžio arba supūva, ar bent apipūva ir be to, pievos daugely ūkių piaunamos su pasenusiomis ir del to mažos vertės žolėmis.

Mūsų pievų nors paviršutinis sutvarkymas, tam reikalui net nesuvartojus žymesnių lėšų, Lietuvos ūkiui duotų milžiniškų pozityvių išdavų: suimamo mūsų krašte šieno kiekį galima, netik du, bet ir daugiau kartų padidinti.

Lygiai Lietuvos klimatas ir dirva kuo geriausia tinka kaupiamųjų kultūrai. Pirmon eilėn tas liečia šeriamuosius runkelius ir griežčius; mūsų kultūringuose ūkiuose šeriamųjų runkelių derliai pasiekia tų derliaus maksimumų už kuriuos didesnių mes, aplamai, niekur nerasime.

Tas viskas sudaro tinkamas sąlygas gyvulių ūkio vystymuisi Lietuvoje. Gyvulių ūkiui pilnai tinka ir geografinė Lietuvos padėtis t. y. arti didžiųjų pasaulio rinkų ir pajūry. Tolymiausios nuo jūrų Lietuvos kampelis randasi tik apie 300 kl. atstu; vidutiniškas gi nuo jūrų atstumas yra 150—200 kl. Tiesa, laikinai, kol dar nėra tinkamai išvystytas mūsų gelžkelių tinklas, atstumas nuo jūrų tuo tarpu yra šiek tiek didesnis.

Smulkiau apie gyvulių ūkio vystymąsi Lietuvoje bus kalbama žemiau, atskirame skyriuje.

Nežiūrint to, kad Lietuvos sąlygos, bendrai imant, geriau tinka gyvulių, o ne grūdų krypties ūkiui, gyvulininkystė pas mus tiek dar silpnai ypač kokybės atžvilgiu yra išsivysčius, kad grūdų ūkis pas mus (bent kol kas) turi didesnės reikšmės; lig šiol ūkininkų dauguma, inercijos keliu eidama, didžiausį dėmesį kreipia į grūdų gamybą. Tenka kartu pažymėti ir bendrą Lietuvos žemės ūkio atsilikimą, palyginus ne tik su kultūrišku Centro ir Vakarų Europos kraštų ūkiu, bet su mūsų artymiausių kaimynų t. y. Baltijos kraštų ūkiu.

Šį mūsų žemės ūkio atsilikimą, lygiai ir jo neracionalingą, bendrai imant, kryptį, reikalinga aiškinti tomis nenormalėmis, dažnai ir labai sunkiomis sąlygomis, kuriomis nuo labai ilgų metų lig pat karui ir net lig šiai dienai Lietuvos žemės ūkiui teko gyventi. To dėlei, kad sąmoningiau galėjus orientuotis mūsų žemės ūkio padėty, priseina nors bendrais bruožais paliesti Lietuvos žemės ūkio ir, aplamai, kaimo praeitį.

Lietuvos kaimas ir žemės ūkis tolimoj praeity.

Iš labai gilios senovės lietuvių būta žemdirbių tautos*). Jau lietuvių tautos mitologijos liekanų tyrinėjimai aiškiai rodo, kad mūsų protėvių nuo neatmenamų laikų, gyventa iš žemės ūkio. Tų „neatmenamų“ laikų amžius siekia tūkstančių metų. Tą patvirtina ir archeologijos iškasenos. Tos iškasenos rodo, kad dar Kristui negimus lietuvių būtą ne tik sėslių*), bet ir žemdirbių, kad maitintąsi iš rugių, miežių, kviečių, sorų ir t. t. Žemės ūkio srity darbų uolumu sulig Corn. Tacitu yra pasižymėję ir mūsų dabar jau išnykę giminės senprūsiai, ir tuo jie skyrėsi nuo savo tingių tuomet kaimynų germanų (vokiečių). Finų (suomių ir karėlų) tautos padavimai (dainose etc.) ir jų kalbos **gausiai** pasiskolinti iš lietuvių kalbos vardai įvairiems žemės ūkio augalams, gaminiams, įnagiams, darbams ir t. t. rodo, ką ir patys suomiai pripažįsta, kad žemdirbystės suomių išmokta iš lietuvių. Išmokta tais laikais, kada tų dviejų tautų (t. y. suomių ir karelų iš vienos pusės ir lietuvių iš kitos) gyventa betarpėje kaimininkystėje. Taigi buvo daugel metų prieš Kristui gimus.

---

*) Šių dienų tyrinėtojų manoma, kad dargi patys pirmieji Arijų (indo—gemanų) protėviai buvo žemdirbiai. Lietuvių gi tauta bei kalba skaitomos šių dienų paćiomis seniausiomis arijų tautų bei kalbų tarpe.

**) Tos epochos mūsų sodybų vietose randami ištisi sluoksniai pelenų ir suodžių, visokių ruošos liekanų, įvairių įnagių liekanų ir t. t. Tų sluoksnių storis liūdyja, kad jie dažnai per labai ilgus metus yra susidarę.

Šį klausimą tyrinėjant kai kurie mokslininkai (W. Pierson) net spėja, kad lietuvių tautos pamėgimas ir mokslas žemdirbystės srity siekia indieuropiečių bendros protėvynės laikų. Tai, kad žemdirbystė mūsų bočiams buvo žinoma ir jų mėgiama jau prieš kelis tūkstančius metų, šiandien apie tai abejoti netenka.

Tuo būdu žemės ūkio kultūros sąlygose ir atmosferoje mūsų bočių gyventa iš nepalyginamai senesnių laikų, negu slavų ar germanų tautų. Surišti su tuo mūsų kaimo papročiai, pamėgimai, būdo linkimai, šeimos santykiai bei atmosfera, siekiant daug senesnių laikų, yra tvirčiau nusistovėję bei patvaresni tapę, giliau su žmogaus siela susigyvenę ir daugiau mūsų dvasios gyvenimo sričių palietę, negu pas slavus ar germanus. Šiuo atveju lietuvių tautos esama labiau pribrendusios už aukščiau minėtas tautas. Sulig tuo, tinkamoms sąlygoms susidarius ir tautos valiai kurybon krypstant, šioje papėdėje (t. y. lietuvių liaudies dvasios gelmių, jos pasąmonės pribrendimo) galima išplėsti tautos kultūros aukštesnis laipsnis, negu tai pasiektina germanams ir slavams.

Einant prie vėlesnių laikų mes surandame šiek tiek žinių del VII ir dar labiau del VIII amžių Kristui gimus. Tuo laikotarpiu Lietuvoje ne tik žemės ūkio aukščiau stovėta už kaimynų ūkį, bet ir plačiai tapo išplėsta mūsų prekyba. Lietuvos prekės, kurių tarpe pažymėtini ir įvairūs dirbiniai (austiniai, mezginiai, piaustiniai iš medžio, kaustiniai ir t. t.), patekdavo ir į labai tolymus kraštus. Tie išdirbiniai darbo gerumu ir daile toli buvo pralenkę išdirbinius kitų Europos šiaurės, centro ir vakarų kraštų. Ir, aplamai, kultūros laipsnio, savytarpių santykių žmoniškumo atžvilgiu ir savo tikybos gaivumo, jaukumo bei švelnumo atžvilgiais lietuvių tautos būta tuomet žymiai pralenkusios savo kaimynus.

Sekančiais šimtmečiais, del nežinomų dar priežasčių, Lietuvoje buvo įvykęs jos kultūros plėtotės lyg apmirimas, dalinai gal net atgal žengimas. Bet vis dar žemės ūkio Lietuvoje stovėta ne žemiau, o aukščiau, negu jos kaimynų ūkio. Iš daugelio davinių skaitoma, kad tarpe visų lietuviškųjų giminių jotvingių (getų) būta žemiausio kultūros laipsnio, būta labiausia „laukinių". Bet rusų metraštininkas *), aprašydamas rusų kunigaikščio (Rytų Galicijos) žygį prieš jotvingius, stebiasi, kad vos iš dviejų sodybų didi jo kariuomenė ir pati prisisotinusi, ir savo arklius prišėrusi, ir dar „яко не возмогоша поясти"

*) Žiūr. P. Klimo. Lietuvos žemės valdymo istorija. Pusl. 5.

turėjusi sudeginti. Iš to metraštininko viso aprašymo tono ir stebėjimosi aiškiai matoma, kad pas rusus daug kitaip būta, kad jų žemės ūkio prasčiau stovėta. Lenkų kronininkas Kadlubekas mini, kad Kazimieras Teisingasis XII šimtmety jotvingų žemėje išdeginęs d a u g y b ę trobėsių (klėčių) su javais. Lenkų kronika, Martyno Gall'o vardu vadinama, be to mini mūsų giminaičius senprūsius savo ūkius (XI šimt.) tarpu savęs paveldėtinai dalijusius.

Suvedant visas tas iš įvairių versmių žinias vienan, matome, kad nuo seniausių laikų lietuvių ne tik kultivuota rugių, kviečių, miežių ir kitų javų, bet ir tų javų ūkiuose turėta žymių išteklių *); kad sodybose būta ūkio reikalams pakankamai įvairių triobėsių (gyvenamųjų namų, tvartų, kluonų, svirnų), kad turėta ūkiuose įvairių dirbinių (audimų ir t. t.), kurių ne tik savo reikalams pakakdavo, bet krašto klestėjimo laimingesniais laikotarpiais būdavo ir eksportinei prekybai išplėsti. Matomai, be to, tų laikų lietuvių žemės ūkio būta panašaus šių dienų mūsų žemės ūkiui tose vietose, kur tas ūkis del įvairių priežasčių (esant toliau nuo centrų ir gelžkelių etc.) nėra dar virtęs intensyviu, vadinamuoju kultūriniu ūkiu, ir kita vertus, nėra išsigimęs, nuskuręs d e g e n e r a t a s **).

Suprantama, kad žemdirbystei, greta gyvulininkystės, bitininkystės, žvejybos ir medžioklės, esant vienu pačių pagrindinių iš žilos senovės lietuvio verslu (daugely gi krašto vietų ir ypatingai krašto klestėjimo laikotarpiais žemdirbystės neabejotinai būta paties pagrindinio verslo), lietuvio būta nuo lygiai senų laikų ir s ė s l i o. Jau pati tų laikų krašto prigimtis, t. y. laukai pakaitomis su didžiuliais, tankiais miškais ir pelkėmis labai nepatogi persikeldinimams, vertė lietuvį gyventi nuolatinėmis sodybomis. Žemdirbystės gi tolesnė plėtotė turėjo dar labiau šį lietuvio nuolatinėse sodybose gyvenimą, jo „sėslumą" ***) sutvirtinti. Pas slavus gi, ypač pas rusus dar ir šią dieną kai kuriose vietose liaudyje (žinoma šiek tiek ir ne vien liaudyje) dar žymiai jaučiama b a s t ū n o, k l a j ū n o, kuris s ė s l i o gyvenimo padėtį tik „kenčia" ir iš to sėslumo nėra patenkintas.

---

*) Vėlesniais laikais ta padėtis buvo pablogėjusi.

**) Tokių gi ūkių i š s i g i m ė l i ų ir baudžiavos laikais ir prieškariniu laiku Lietuvoje apščiai būta.

***) Įdomu, kad svarbiausias tų laikų žmogaus gyvulys t. y. arklys yra vienos šaknies su svarbiausiu žemės dirbimo įrankių, arklu (žagre). Reiškia nuo neatmenamos senovės arklys pirmiausia buvo vartojamas žemei dirbti. Sodyba nuo sodyti (medžių pamėgimas).

Toliau, tenka pažymėti, kad lietuvių gyventa paprastai nedideliomis sodybomis. Šiuo atžvilgiu ypatingai žymus yra skirtumas lietuvių nuo Ukrainos gyventojų, kur gyventa ir dar šiandien gyvenama didžiausiais (po kelis, kai kada net ir keliolika tūkstančių žmonių) kaimais „siolami“. Prie apsigyvenimo mažesniais kaimais lietuvį vertė ir patsai žemdirbystės t. y. javų kultūros verslas, kuris mažiau, negu gyvulininkystė (ir kai kurie kiti verslai) yra patogūs gyventi didesniais susikaupimais. Bet dar daugiau šiuo atžvilgiu reikšmės yra turėjusi, kaip jau vienoje vietoje buvo minėta, krašto prigimtis, miškinga ir pelkėta, kur ištisų didesnių laukų plotų ne daug būta *). Lygiai ir didesnių, žemdirbystei tinkamų lygumų, jei ir būta, tai labai maža: nes kur kiek didesnė lyguma, tai būta tuomet ne laukų, o pelkių, geriausiu atsitikimu — pelkėto miško. Javam gi sėti tinkamų plotų daugiausia rasdavosi kalvuotose apylinkėse ir, suprantama, nedideliais (dažniausia) plotais, pakaitomis su miškais, pelkėmis, vandenimis ir nedidelėmis pievomis. Pagaliau, matos ,nebuvo be reikšmės dar viena aplinkybė. Pajūry ir, gal, dar labiau didžiuose tyruose (lygumose), sakysime, kaip Ukrainoje, didesni vienoje vietoje žmonių susitelkimai reikalingi ir tam, kad geriau nuo priešų gintis, nuo priešo, kuris tose, „stepuose“ (ar prie vandenų) iš visur ir bet kuriuo keliu labai patogiai bet kokią žmonių gyvenamųjų vietų pasiekti gali. Visai kitas dalykas miškingame ir pelkėtame krašte. Priešo laisviems judėsiams kelią čia pastoję yra miškai ir pelkės. Mažais kaimais tarp jų išbastytos žmonių sodybos priešo sunkiai pasiekiamos. Kad didesnį tų sodybų skaičių išnaikinus, tai dargi vietos gyventojams nesugebant rimtai gintis, priešui yra reikalinga didelių pastangų ir ilgo laiko, kad tą įvykinus.

Tuo būdu, kaip matome, yra visai naturalus daiktas tas reiškinys, kad lietuvių senovėje gyventa palyginant nedideliais kaimais. Ir gyventa taip, be galo ilgus laikus, drąsiai galima tvirtinti, tūkstančius metų. Taip begyvendami lietuviai artymesnių santykių palaikydavo vien su nedideliu savo sodybos ar kaimelio žmonių būreliu, net su artymais kaimais nedažnai būdavo susisiekiama, nuo tolymesnio pasaulio veik visai užsidarius. Nieko stebėtino todel ir del lietuvio būdo kai-kurių ypatybių: savyje užsidariusio, mėgstančio tylų ramumą bei jaukumą, vengenčio išsišokti ir su panieka, dažnai ir pasipiktinimu žiūrinčiu į bet kurį triukšmą, prątusį slėptis su savo jaus-

*) Be to, lietuvio iš senovės mėgiama savo sodyba kurti šalia kokio nors kalnelio, kalvos, o ne lygumose.

mais ir nuomone, dažnai trūkstant aktingosios viešuose reikaluose iniciatyvos, šeimyninį gyvenimą branginančio, su bendra paprastai psichikos kryptim į vidaus, o ne į išorės gyvenimą.

Greta to, pas žemdirbius, ypatingai pas šiaurinių kraštų žemdirbius, išauga sugebėjimai sunkųjį darbą nuveikti bei bendras darbo pamėgimas, išsiplečia atatinkamas gamybinis arba kūrybinis aktingumas, surištas dažnai su tam tikru atkaklumu arba užsispyrimu, pagaliau, išauga tvarkingumas ir linkimas prie patvarios tvarkos. Lietuvių gi giminės ne tik šiaurinių (ir miškinių) kraštų gyventojų būta, bet ir nuo neatmenamų laikų žemdirbių — sėslių būta. Todel aukščiau minėtos ypatybės giliai yra suaugę su lietuvio prigimtim. Bet didžiuose miškų plotuose mažomis sodybomis begyvendami lietuviai neįprato prie viešų aktingų darbų.

Galima daleisti, kad kai-kurios šių lietuvio ypatybių, yra jo paveldėtos iš dar gilesnės senovės, apie kurią mes dar nieko konkretesnio nežinome *). Žodžiu, Lietuvos istorijos praangoje lietuvio būdo būta gana skirtingo nuo jo kaimynų, t. y. slavų ir germanų būdo. Lietuvio būta, labiau žemdirbiško ir gamybinio būdo, o germanų ir slavų būta labiau klajūniško ir groboniško tipo.

Kad tomis gyvenimo sąlygomis galėjo rąstis ir plėstis **paveldėtinas** ūkių perleidimas, yra visai naturalus reiškinys. Kartą prasidėjęs paveldėjimo teisės (sąvokos) augimas, mažomis sodybomis gyvenimo sąlygomis ir žemės ūkio pagrindiniam verslui esant, turėjo vis tolyn eiti ir stiprėti. Lygiai individualizmo plėtotė tose sąlygose visai naturalus dalykas buvo. Yra įtikinančių davinių, kad viduramžio laikais, (sakysime XI—XIII šimtmečiais), lietuvių būta labiau individualistų ir nuosavybės sąvokos pajautimo pas juos būta stipresnio ir aiškesnio, negu pas kitas Europos Centro ir šiaurės tautas **).

Greta daugelio teigiamųjų del anų gyvenimo sąlygų savybių, išaugo ir žymiausios neigiamos lietuvio būdo savybės. Tai aktingosios viešuose reikaluose iniciatyvos stoka ir savo „palėpėje" per didelis užsidarymas; tai ta **viešajam darbui pragaištinga** mūsų ypatybė, kuri ukrainų priežodžio **charakterizuoja-**

---

*) Atsiminkime, kad žmogus žemėje jau milijonus metų gyvena. Tuo būdu laikotarpis prieš kokius 50.000 metų, palyginant su žmogaus amžiu žemėje, tai veik ši diena, dabartis, ar bent naujausi laikai. Ir tais laikais, t. y. prieš 50 tūkst. metų, žmogus fiziologiniai, matos, mažai kuo skyrėsi nuo šiandieninio. Iš tų laikų žmogaus psichikos daug ko paveldėta šiandieninio žmogaus.

**) Tik nuosavybės reikalai anuomet kiek kitaip buvo suprantami, negu šiandien.

ma: mano pirtis nuo krašto (моя хата с краю) Kaimynams vis tvirtėjant ir vis labiau į lietuvių giminės apgyvendintas vietas veržiantis, užpuolamieji paprastai vien savo jėgomis turėdavo gintis, negaunant pagalbos dažnai dar gi iš savo artymiausių kaimynų. Čia, be to, matos, veikė jau nuo labai senų laikų lietuvio įpratimas prie ramaus gyvenimo, jo susigyvenimas ir kûo ne su visa siela įėjimas į žemės ūkio darbų eigą. Žinoma, savo pasyvumui pateisinti, šie „palėpių tunėtojai" ir tais laikais pakankamai rasdavo „rimtų" argumentų.

Tuo būdu viena po kito mūsų pakraščiai germanų ir slavų liko naikinami ir svetimų tautų apgyvendinami. Ištisos lietuvių giminės tapo „likviduotos". Žuvo senprūsiai, gyvenantieji nuo Isrutės upės lig Vislos žiočių, žuvo jotvingiai (juodvyžiai, getai), gyvenantieji maž daug buv. prie rusų Gardino gub-jos ribose, žuvo lietuvių giminės, gyvenančios tarpe tarp senprūsių ir jotvingų, žuvo ir galindai, gyvenantieji į šiaurės rytus nuo kitų lietuviškųjų giminių, gi lietuviškos giminės gyvenančios Padauguvy, liko vokiečių pavergtos. Lietuvių giminės gyvenamasai plotas tiek susiaurėjo, kad germanų (vokiečių ir švedų) ir slavų (rusų ir mozūrų) užpuolimai pradėjo siekti pačias centrines lietuvių sritis. Nebeliko tokių „palėpių", kur nors kiek ilgesnį laiką galima būtų ramiai tūnoti. Tuomet dar išplikusios lietuviškos giminės (maž daug nuo XIII šimtm.) pradėjo pagaliau rodyti didesnio aktingumo. Pati centrinė lietuviškų giminių dalis t. y. lietuviai su žemaičiais, nors ir su kai kuriais dar **iš vakarų** pusės nuostoliais, betgi savo valstybinę nepriklausomybę atlaikė. Išlikusi nepriklausoma lietuvių dalis, įsitraukus ilgainiui į aktingasias su kaimynais kovas į rytų ir į pietų-rytų * pusę, net labai žymiai praplėtė Lietuvos valsbės sienas. Tą Lietuvos praplėtimą žymiai lengvino ta aplinkybė, kad tos rusų sritys buvo totorių labai teriojamos ir, kad

---

*) Šis rusų sričių prie Lietuvos valstybės prijungimo procesas ėjo apie du šimtmečiu; baigėsi jis Vytauto laikais. Tos prijungtosios sritys ploto atžvilgiu daug kartų buvo didesnės, ne kaip etnografinė Lietuva. Seniau, XVIII ir XIX šimt. istorikams, buvo labai sunkiai suprantamas dalykas, kaip gi toksai keistas dalykas galėjo įvykti — mažoji Lietuva trumpu laiku prijungia ir valdo didžiausius plotus, apgyvendintus kitos tautos ir kitos tikybos žmonių ir laiko juos pastoviai savo valstybės sienose. Tai aiškinti vien Lietuvos kunigaikščių gabumais, jų tolerantinga ir taktinga politika bei nuo totorių apsaugojimu, rodėsi nepakankama. Bet šiandien mes vis daugiau davinių turime apie tat, kad etnografinė Lietuva ne tik kultūros atžvilgiu stovėjo aukščiau už slavų sritis, bet ir daug tirščiau buvo apgyvendinta. Todel, nors prijungtosios rusų sritys buvo daug didesnės, negu etnografinės Lietuvos plotas, bet gyventojų skaičium, jei ir viršijo etnografinę Lietuvą, tai jau ne tiek daug.

tekdamos Lietuvos kunigaikščių žinion, jos patekdavo į geresnes gyvenimo sąlygas.

Šiose sunkiose kovose lietuvis tolydžio buvo atitraukiamas nuo žemdirbystės. Jis tolydžio turėjo savo ūkio darbus apleisti. Be to, tas ūkis priešų tolydžio buvo plėšiamas ir deginamas. Tie gi plėšimai, kaip minėjome ilgainiui buvo pasiekę visas mūsų krašto sritis. Suprantama, kad lygiai germanai, lygiai slavai savo plėšimo ir grobimo tikslais užpuolimams pasirinkdavo ne labiau miškingas ir pelkėtas mūsų sritis, o turtingiausių „laukininkų" gyvenamąsias vietas t. y. pačias kultūringiausias žemdirbystės sritis; ten ir pasigrobti buvo ko, ir karo būriams žygiuoti buvo lengvesnis kelias. Be abejo, kad tuo laikotarpiu mūsų „miškininkai" daug mažiau kentėjo, negu mūsų „laukininkai" ir, matos tai viena svarbiųjų (išorinė) priežasčių, kodėl lietuvių žemdirbystė tuo laikotarpiu nėra parodžiusi tos pažangos, kurios iš jos buvo galima tikėtis, žiūrint į tuos rimtus žemės ūkio kultūros pradus, kurie pas lietuvišką giminę yra buvę iš labai gilios senovės. Be išorinių priežasčių, tas mūsų žemdirbystės neišsiplėtimas galėjo dar priklausyti ir nuo kurių nors vidaus gyvenimo eigos ydų, ar sustingimo; tam klausimui spręsti šiandien mes dar per maža davinių turime.

Taip pat ir vėlesnieji laikai nebuvo patogūs žemdirbystės plėtotei mūsų krašte. Tie didieji žemių plotai, kurie teko Lietuvai iš rytų, labai išaikvojo lietuvių tautos fizinės, intelektualės ir valios jėgas: tuose plotuose prisėjo išbarstyti daugelį lietuviškų įgulų, tenais teko siųsti energingus ir gabius karo vadus ir toms sritims administratorius, apleidžiant del to etnografinės Lietuvos sritis. Be to ir šiaip rąsdavosi lietuvių tarpe žmonių su didesne iniciatyva bei energija, kurie persikeldavo į tas rytų ir rytų — pietų sritis, ar tai ieškodami laimės, ar vengdami ankštumo etnografinėje Lietuvoje. Tai buvo panašu į mūsų šių dienų emigraciją Amerikon. Patekę į rusų sritis lietuviai ilgainiui tirpdavo rusų masėse. Tuo būdu jie žūdavo savo tėvynei ir tautai. Šiuo keliu lietuvių tauta be galo daug buvo nualinta*) iš savo gyvųjų jėgų. Rusų per daug didžių plotų prie Lietuvos valstybės prijungimas buvo viena didžiųjų mūsų nelaimių. Iš pavienių asmenų vienas pačių didžiausių šiuo atveju nusikaltėlių buvo D. kunigaikštis Algirdas.

Be šių tiesioginių nuostolių ,t. y. lietuvių tautos vaikų atkritimo nuo tautos kamieno, mūsų tauta, del rusų sričių prie mūsų valstybės prijungimo, yra turėjusi ir kitų nuostolių. O tai del slavų psichikos padidėjusios nuo tų laikų neigiamos į mūsų

---

*) Tas alinimo procesas lig šios dienos dar nėra galutinai užsibaigęs.

psichiką įtakos. Jau ankščiau mes matėme, kad mūsų tautai iš senovės trūko aktingumo viešame darbe. Teigiamų šiuo atveju lietuvių būdan pataisų galėtų buvę įnešti skandinavai arba anglosaksai, jei lietuvių su jais būtų turėta artymesnių santykių. Slavų gi dvasios įtaka į mūsų tautos dvasią įnešė (ar bent sustiprino *) anarchijos ir nigilizmo pradų bei linkimų. Iš slavų daugiausia mes perėmėme ir vadinamąjį slavų neproduktingumą (nors pas mus daug mažiau ryškų, ne kaip pas juos), jų pagarsėjusius nesugebėjimus ekonominėje srity tvarkytis, linkimus į išviršines **ryškias** formas bei obalsius. Šiam pastarajam rusų savytumui giminingas yra, pavyzdžiui, čigonų „spalvingumo" mėgimas.

Tuo pat laikotarpiu lietuviai liko visai nustumti nuo vienintėlių mums pasiekiamų jūrų, t. y. Baltijos jūrų. Liko mums vien Palangos siaurutis pakraštėlis, neturintis patogios vietos tinkamesniam ir didesniam uostui įtaisyti.

Kovose su vokiečiais nesugebėjome savo rankose išlaikyti nors kiek platesnės pajūrio juostos; matyti, tais laikais neįvertinome didžiosios to reikalo svarbos. Netekome ne tik Piliavos **), bet net Klaipėdos. Gal ir nieko stebėtino tame nėra, nes ir šią dieną platesnės juostos pajūry turėjimą mes dar silpnai įvertiname.

Tas nuo jūrų atkirtimas ir betarpio su vakarais susisiekimo apnykimas dar labiau pastumėjo lieutvius į slavų dvasios atmosferos įtaką. Lietuvių dvasios apsnūdimas vis žymiau pradėjo reikštis. Atsiminkime šiuo atveju, kad tuo pat laikotarpiu (jo antruoju periodu) lietuvių tautos dvasiai teko pergyventi skaudžiausią kryžį del krikščionybės mūsų krašte įvedimo **eigos tam tikrų savybių.**

Tikybos dalykai tiek tampriai ir giliai surišti su tautos dvasios gyvenimu, jos gyviausiais ir intymiausiais pradais, kad kiekvienas vienos tikybos kita pakeitimas, nors ta nauja tikyba būtų ir neabejotinai kilnesnė, ir patsai tikybos įvedimas eitų žmonišku keliu, skaudžiai tautos sielos pergyvenimas. Mes gi žinome, kiek nežmoniškais būdais Lietuvoje krikščionybė buvo įvedama. To ugnies, kardo, pasityčiojimų iš žmonių giliausių ir brangiausių jausmų, ir apgaulos kelio, kuriuo krikš-

---

*) Nes kiekvienos tautos „dvasioje" yra įvairių įvairiausių psichinių pradų ir viena tauta nuo kitos šiuo atžvilgiu skiriasi ne tuo, kad vienoje tų ar kitų psichinių pradų nėra, o kitoje yra, o tuo, kad tie pradai įvairiose tautose randasi nelygiame laipsny ir sumezgime. Tas ir sudaro skirtingas pavienių tautų psichines „fizionomijas".

**) Ar, mokėdami duoklę seniau skandinavams, vėliau vokams, vakarų sričių lietuviai neveždavo ten piliavos pilti?

čionybė Lietuvoje buvo platinama *), nei neminėsiu. Tai ir taip per daug gerai mums yra žinoma. Krikščionybės aukščiausias simbolis, tai yra nukryžiuotas ir prikaltas prie stulpo žmogus, kryžeivio kankinamam lietuviui turėjo išrodyti lyg jo paties (lietuvio) simbolis ir vokiečių rankoje pašaipa.

Priminsiu tik dar du momentu ryšy su krikščionybės mūsų krašte įvedimu. Mes šiandien vis labiau ir labiau įsitikiname, pradėję pasiliuosuoti iš svetimųjų istorikų mums įkalbėtų „nuomonių" bei „žinių" apie mūsų tikybą, kad lietuvių senovinė tikyba yra buvusi ne tik labiau išsivysčiusi už mūsų kaimynų, slavų ir germanų tikybas, bet buvusi tikrai švelni ir jauki, tampriai ir giliai susigyvenusi su lietuvio siela, su jo sąmone, visokiaropai, gyvai ir neišskiriamai susijungusi su jo visa pasaulėžvalga, su jo visu gyvenimu, pradedant dvasios intymiausiais pergyvenimais, baigiant gamyba ir kitomis gyvenimo išorinėmis apystovomis.

Tuo būdu, nustojant savo tikybos, lietuvių tautos siela turėjo nustoti labai didžios brangenybės. Lietuvio šiuo atvėju padėties negalima lygint su veik visų (o gal ir visų) kitų Europos tautų.

To dar negana. Vieton senosios, lietuvio sielai artymos ir brangios tikybos, jėga buvo brukama ne aukštesnės, o žemesnės rūšies tikyba. Nes ta tikyba, kuri romos-katalikiškosios tikybos vardu, lietuviams tuomet buvo peršama, labai ne daug savyje turėjo iš Kristaus kilnaus mokslo **). Tas mokslas ten buvo lyg kokia žieve apaugęs, iškraipytas ir Kristaus mokslo gyvosios dvasios nustojęs. Meilę, širdingumą ir jaukumą jis buvo pakeitęs žiauria neapykanta, dogmatiniu siaurumu bei sausumu, formalėmis apeigomis ir sau paklusnumo reikalavimais. Tai buvo ***), galima sakyti, Kristaus mokslo vien nevykęs surogatas, labai tik tolimai į originalą panašus. Senąją tiek artimą ir brangią lietuvio sielai tikybą keičiant šia nauja tikyba, lietuvis darė tai ne gera valia, ne iš vidaus įsitikinimo (daugumoje atsitikimų, o arba jėgos verčiama, arba del kokių nors, nieko bendro su tikyba neturinčių, išrokavimų. Vienu ir kitu

---

*) Šiuo atveju yra ir šių dienų žymios analogijos, „tūliems" lietuviams (del ne lietuvių, mat juos dievai) mėginant Lietuvoje įvesti Markso ar Lenino „tikybas"; yra net, nors ir mažiau analogijos, mėginant įgyvendinti pas mus klerikalinių „krikščioniadų", o dalinai ir „demokratiškiausių demokratiadų" pradus.

**) Lygiai, kaip šių dienų daugelio politinių partijų peršamos tikybos, yra vien nevykę ir mums netinką erzacai.

***) Suprantama, kaip visuomet, būta ir išimčių; rasdavosi, bet labai nedaug, ir kilnių Kristaus mokslo skelbėjų.

atsitikimu jo dvasia buvo žeminama, dažnai ir iškoneveikiama. Palyginti su senuoju laiku lietuvis tapdavo lyg kokiu tai dvasios invalidu ar elgeta. Pagaliau, ta nauja tikyba lietuviams buvo teikiama svetimoje kalboje.

Visai lietuvių tautai del krikščionybės įvedimo būdų ir eigos, teko pergyventi tokį sunkų ir skaudų smūgį, kaip matos, jokiai kitai Europos tautai. Todel lietuvių tautos dvasiai ir jos gaivumui susidarė pavojingas ir ilgam laikui užsitęsęs persilaužimo krizis. Šis kryzis ištisiems šimtmečiams nusilpnino ir iškraipė mūsų tautos dvasią ir galutinai išgyventas nėra ir lig šios dienos.

Šio laikotarpio antroje pusėje yra pasireiškęs Lietuvoje dar vienas mums negeistinas dalykas. Tai prekybos, (vėliau dalinai ir amato, pagaliau, dar vėliau ir pramonės) į svetimas rankas perėjimas. Pradedant maž daug nuo Vytauto laikų šiame procese vis aktingesniais dalyviais lietuvių nenaudon virsta žydai. Nuo baudžiavos gi Lietuvoje atsiradimo meto žydai virsta kuo ne monopolistais prekybos srity. Šiuo atžvilgiu Lietuvos žydai žymios paramos yra turėję iš mūsų dvarininkų ir dargi iš dvasiškijos pusės.

Tuo pat laiku yra prasidėjęs lietuvių diduomenės dalies nuo savo tautos nutolimas, patenkant vis didesnėn slavų (iš pradžių vien rusų, po tam rusų ir lenkų ir lenkų įtakai vis didėjant) įtakan. Ji gan aiškiai apsireiškusi yra jau XIV šimtmety (D. Kunigaikščio Algirdo „dvaras“ didesnėj daly buvo jau rusiškas iš dvasios, kalbos, dalinai ir iš kilmės, su aiškiomis priešlietuviškomis tendencijomis) ir, žinoma, pirmiausia tarp lietuvių bajorų gyvenančių rusiškose srityse. Iš ten ilgainiui kuo toliau, tuo labiau, pradėjo tas bajorijos nutautėjimas reikštis ir etnografinėje Lietuvoje.

Suglaudžiant viską, kas anksčiau yra pasakyta, X—XV šimtmečių laikotarpį šiaip tenka apibūdinti:

1. Kaimynų jėgoms beaugant, ir mūsų giminę bespaudžiant, lietuviškomsioms gi giminės tautoms ilgą laiką nesusigriebiant ir tinkamo solidarumo ir viešojo aktingumo bei atspirties neparodant, lietuviška giminė ilgainiui netekusi didesnios dalies savo seniau apgyvendintų plotų.

2. Ir tos sritys, kuriose lietuviai susigriebę pagaliau apsigynė nuo savo išorinių priešų ir politinę nepriklausomybę išlaikė, labai daug visgi buvo nukentėję nuo tų puolimų bei grobimų. Ypatingai daug buvo nukentėję labiau kultūrinės mūsų krašto sritys, labiau išsiplėtusiu žemės ūkiu.

3. Krikščionybės Lietuvoje įvedimas, ypač to įvedimo būdai labai skaudžiai yra sužeidę lietuvių tautos sielą ir ilgiems laikams pakirto tos sielos gaivumą bei svetimoms įtekmėms atsparumą.

4. Didelių žemės plotų (Lietuvos valstybei besikuriant) rytuose prijungimas Lietuvon viena savo pasekmių turėjo didelį išaikvojimą lietuvių tautos gyvųjų fyzinių ir dvasinių jėgų.

5. Prasidėjęs ir juo tolyn, juo smarkyn einąs slavų neigiamos įtekmės įsigalėjimas Lietuvoje. Lietuvos didikų nutautėjimo proceso pradžia.

6. Lietuvių nuo Baltijos jūrų atstūmimas ir betarpių su Vakarais ryšių veik visiškas nutrūkimas.

7. Prekybos į svetimas rankas perėjimas. Žydų mūsų prekyboje įsigalėjimo pradžia. Greta aukštesniojo nykimas ir viduriniojo mūsų tautos sluoksnio.

Viską tą turint omeny netenka stebėtis, kodėl Lietuvoje tais šimtmečiais žemdirbystė nerodė tos pažangos, kurios mes būtume galėję laukti, atsižvelgiant į lietuvio kaimiečio teigiamus linkimus bei privalumus ir jo iš seniausių laikų žemdirbystėje įgytų prityrimų bei pasiektus jau senovėje rezultatus. Čia dar tenka pažymėti, kad daugely tolaikinės Lietuvos sričių, kurios veik be paliovos buvo priešų užpuldinėjamos, žemės ūkis liko ne tik išardytas, bet veik visiškai likviduotas. Tų sričių vyrai kuone išimtinai kariais bei medžiotojais buvo virtę. Tiems užpuolimams, nuo XV šimt. pradžios sumažėjus, žemės ūkis tose srityse radosi žemesniame laipsny, negu yra buvęs seniau prieš kelis šimtmečius.

Dar vieną to laikotarpio reiškinį tenka pažymėti. Tai visai aiškiai jau pasireiškęs lietuvių tautos diferencijacijos procesas, būtent ne tik prasidėjęs, bet ir gan toli nuėjęs išsiskyrimas iš kaimo gyventojų tarpo vadinamosios bajorijos. Kaip ir kituose kraštuose nuolatiniai karai prie to daugiausia yra prisidėję. Kartą prasidėjęs tas procesas vis tolyn ėjo, vis giliau perskirdamas eilinius kaimiečius ir bajoriją į du luomu. Bet XV amžiuje valstiečių luomo baudžiavos tikroje to žodžio prasmėje dar nebūta. Prasidėjęs buvo tik jų teisių pamažėli siaurinimas, lygiagrečiai bajorams įvairių privilegijų *) įgyjant. Prasidėję tuo laiku pirmieji valstybiniai su Lenkija ryšiai tą privilegijuotą bajorų padėtį žymiai stiprino.

Eilinių kaimiečių tarpe taip pat buvo jau pasireiškusi gana aiški diferencijacija. Vadinamieji vergai, kurių Lietuvoje seniau

---

*) Ryšy su tomis bajorijos privilegijomis buvo karo ir kai kurių valstybinių pareigų ėjimas.

gan apsčiai rasdavosi XV šimtmety jau veik buvo pranykę. Užtat kunigaikščių ir kitų didikų dvaruose jau rasdavosi vadinamieji bernai ir mergos, su kuriais tie didikai savo dvarus tiesioginiai eksploatavo. Už darbą jie gaudavo vadinamąją ordinariją, kai kada ir žemės sklypelį.

Nuo bernų savo padėtim aiškiai skyrėsi ūkininkai-žemdirbiai, turintieji savo nuolatinius ūkius. Tai buvo pagrindinė ir skaitlingiausia kaimo gyventojų dalis. Tai tiesioginiai (savo žymioje daugumoje) mūsų senovės žemdirbių sėslių ainiai. Mažesnioji jų dalis prasimušė priekin ir sudarė bajorų luomą ar gal teisingiau bus pasakius: tuo laiku buvo pradėjusi sudaryti bajorų luomą. Šiuo atžvilgiu lietuviai turėjo ryškių pavyzdžių ir įtakos iš vokiečių ir slavų pusės, kur tas procesas tuomet buvo jau toliau nužengęs, negu Lietuvoje. Didesnioji gi žemdirbių dalis buvo jau bepradėjusi patekti tam tikron nuo bajorų priklausomybėn. Ta priklausomybė reiškėsi įvairiais būdais. Kaikurie tų žemdirbių — sėslių ėjo į bajorų ir kunigaikščių (t. y. aplamai didikų) dvarus su arkliu (ar jaučiu) ir arklu, akėčiomis, dalgiu ir kirviu darban, arba į lažą, nelyginant kaip dabar kelių taikyti ar pastočių atlikti, atadirbti. Kiti privalėjo kaimines ganyti, treti bičių žiūrėti ir t. t. Tokiu būdu susidarė kerdžiai, bitininkai, žvėjai, smalininkai ir t. t. Suprantama, kad šitų „profesijų" susidarymas siekia daug gilesnės senovės, negu tariamasai laikas. Tik šiuo laikotarpiu kai kurie šių užsiėmimų, arba šiandieniniu terminu profesijų labiau diferencijavosi ir be to, kas šiam laikotarpiui labiausiai charakteringa, šie kerdžiai, bitininkai ir t. t. pradėjo patekti į tam tikrą priklausomybę nuo didikų. Jie pradėjo nustoti buvę pilnai laisvi žmonės.

Dar kiti iš sėslių ne darbus (baudžiavas) atlikdavo didikams, o už medžioklę, žuklavimą, bites ir t. t. mokėdavo (natūra arba pinigais) tam tikrą mokesnį, „činšą" (census). Kiti dirbdavo dvarui amatninkais, vieni (vėlesniais laikais) išimtinai, kiti atiduodami dvarui tam tikrą savo dirbinių dalį. Tarp valstiečių-žemdirbių (skiriant juos šiuo žodžiu nuo didikų ir nuo miestiečių) buvo ir tokių, kurie dvarui jokių baudžiavų neatlikdavo, o vien mokėdavo jam tam tikrą nuomą, čyžę. Be to, jie turėjo gan plačių savivaldybės teisių. Tokių nuomininkų ar čyžininkų daugiausia buvo Žemaitijoje. Iš pavienių didikų priklausomų valstiečių, daugiausia jų būdavo pas kunigaikščius.

Be šitų tuo ar kitu būdu surištų su didikais kaimiečių buvo ir visai liuosų. Jų taip pat būta įvairių rūšių. Vieni jų apsigyvendavo pas sėslius-žemdirbius kaip šiųjų pastarųjų pusininkai, įnamiai, antrininkai ir t. t.; apsigyvendavo įvairiomis sąlygo-

mis, sulig tam tikrais tuo atveju papročiais ir sulig asmeniniais susitarimais. Su dvaru jokių tiesioginių ryšių jie neturėjo. Kiti tam tikram laikui ir sąlygomis apsigyvendavo apleistuose ūkiuose, arba iš ko nors juos išnuomodavo. Treti, turėdami kokį žemės sklypelį, užsiimdavo amatais.

Pagaliau, dar kiti tarnaudavo kunigaikščiui (arba jo administracijai), kaipo pasiuntiniai, kariai ir kt. Valstybei vis labiau karių reikalaujant, kunigaikščiai ėmė papildyti karių eiles ir iš lažą einančių valstiečių, pasirenkant jų iš turtingesniųjų. Tuomet jie būdavo paprastai nuo kitų mokesnių paliuosuojami. Jie kariuomenės eilėse „bajoriškai" tarnavo*).

Nuosavybės teisė tuo metu Lietuvos kaime buvo jau aiškiai pasireiškusi. Ne vien judomasis turtas būdavo kaimiečio nuosavybėje ir jam mirus paveldėjimo keliu tekdavo jo vaikams, bet ir jo sodyba (jei žinoma, jis nebuvo nuomininku, pusininku ir t. t.), vadinamoji tėviškė, bei ariamasai laukas, kai kada ir šienaujamos pievos ar jų dalis. Ši nuosavybės teisė siekė, kaip jau buvo minėta, neatmenamų laikų. Kitose valdymo srityse paprastai būdavo bendrojo naudojimo teisė: medžioklės, žuklavimo, ganiavos ir t. t.:

Nuosava valstiečio žemė dažnai būdavo ne prie vieno daikto, o protarpiais su kitų valstiečių žemėmis. Esant Lietuvos kaime labai įvairiopiems ir nenusistovėjusiems žemės valdymo ir naudojimo santykiams, šis dalykas ilgainiui pasidarė labai painus, ir del žemių valdymo ir naudojimo teisių kildavo daug ginčų ir vaidų **).

Daugeliui objektų esant bendram naudojime, gyvenant dažniausia nedideliais kaimais, kur visi kits kitą ne tik gerai pažindavo, bet paprastai ir susigiminiavę būdavo, santykiai kaimiečių tarpe būdavo paprastai geri, ir buvo geros progos išsiplėsti savytarpiniui kits kitam patarnavimui ir įvairiems bendriems (mažame rate) darbams. Ne tik žuklauti ar medžioti, bet ir miškui kirsti, vežti ir trobėsiams statyti; šienauti, rugiai kirsti, grabės kasti, vilnos kedenti, plunksnos pešti, linai minti ir brukti, verpti ir t. t. viskas tas paprastai būdavo atliekamas bendromis viso kaimo (kai kada ir kelių kaimų) sutelktomis jėgomis, talka. Talkos būdavo vyriškos, moteriškos ir mišrios. Jų gyvenimas siekia, matos, kelių tūkstančių metų. Per tiek

---

*) Primintina, kad tuo laiku bajorystės, lažininko etc. vardas ir teisės buvo rišamos ne su kilme, bet su jo visuomeniniai-ekonomine padėtim ir valstybės pareigų ėjimu.

**) Vytauto ir jo brolio Zygmanto tie santykiai buvo šiek tiek sutvarkyti. Vėliau Zygmanto-Augusto vadinamoji valakinė reforma buvo šios Vytauto darbuotės išplėtimu.

laiko tam tikrai išsidirbo ir nusistovėjo kaimiečio psichika, išsidirbo atatinkami telkimo būdai ir bendro darbo technika, išaugo tam tikri organizaciniai įpročiai ir gabumai. Šio dalyko įrimas, pasireiškęs kiek ir XVIII šimtmety, smarkiau ėjo XIX š., ir mūsų dienomis yra savo „pabaigtuvėse". Susidedančią tuo būdu mūsų kaimo gyvenime spragą užvaduoti galėtų tik labai plačiai išsiplėtusi ž. ūkio koperacija.

Šis laikotarpis, kaip matome, buvo lyg pereinamasai prie baudžiavos laikotarpis. Baudžiavos vėlesnėj to žodžio prasmėj dar nebūta, bet jau būta valstiečių tam tikrų suvaržymų ir į šiokią tokią nuo didikų priklausomybę patekimas gan žymios mūsų kaimiečių dalies. Palyginant senesniais laikais kaimo kultūros srity kai kuriais atžvilgiais būta gan aiškaus regreso. Tas įvyko, kaip matėme, vienkart su nustojimu lietuvių giminės didesnėsės savo bočių kadaise apgyvendintų žemių dalies, su didesniu į karus įsitraukimu, su žemdirbiškų sričių dažnu teriojimu, su laukininkų (žemdirbių) krašto gyvenime įtakos mažėjimu miškininkų ir karininkų naudai ir svetimųjų (vokiečių ir slavų) įtakai į mūsų dvasią didėjimu. Kaip žemės ūkio ir valdymo, taip ir viso krašto vidujinio gyvenimo plėtotė ėjo vis didesnėje svetimųjų gaivalų (ir kariškos dvasios) įtakoje. Svetimųjų įtaka pasireiškė ir santykių plėtimosi tarp valstiečių ir bajorų eigoje.

Ši vokiečių ir slavų įtaka vėliau, turint su slavais jau ne vien kaimyninių santykių, bet su jais jau gyvenant vienos ir tos pačios valstybės sienose bendru valstybiniu gyvenimu, dar labiau padidėjo. Žemės valdymo santykiai ir kiti visuomeninio gyvenimo reiškiniai etnografinėje Lietuvoje vis labiau panašūs darėsi ir slaviškų sričių santykius. Nežiūrint visgi šios ilgos ir stiprios įtakos, dargi XVIII š. t. y. paskutiniame savystovio (sujungtų unija) Lietuvos ir Lenkijos gyvenimo šimtmety, baudžiava Lietuvoje reikšdavos švelnesnėse formose, negu Lenkijoje ar pas rusus. Maskvos arba Rytų Rusijoje baudžiavos būta daug aštresnėse formose, negu Lietuvos D. Kunigaikštijos rusiškose žemėse, ir negu pas lenkus. Lietuvos gi etnografinėse srityse baudžiavos būta švelnesnėse formose, nei tos pat Lietuvos, bet rusiškose žemėse, arba, negu Lenkuose. Ir pas vokiečius baudžiavos būta žymiai aštresnėse formose, kaip etnografinėje Lietuvoje. Reiškia, nežiūrint lietuvių tautos visų nelaimių ir nuostolių, nežiūrint kaimynų (vokiečių ir slavų) neigiamos į mus įtakos ir nežiūrint dargi savo pačių apsileidimo, visgi senoviškos lietuvių žemdirbiškos kultūros tam tikri pėdsakai išliko neišnykę galutinai lietuvių sodžiuje ir pačiais sunkiausiais lietuvių tautai laikais. Tos senoviškos kultūros atspin-

džiai gelbėjo lietuviškam kaimui net baudžiavos laikais. Mūsų kaimiečių ir savytarpiuose ir jų su bajorais santykiuose išliko daugiau žmoniškumo žymių, daugiau laisvės ir teisingumo bei teisėtumo, daugiau šeimyniniuose santykiuose švaros ir savęs gerbimo, negu tuo laikotarpiu būta to pas lietuvių betarpius kaimynus t. y. vokiečius ir slavus.

Šiuo atveju etnografinės Lietuvos būta tais laikais lyg kokios oazės ar salos tarp tamsiųjų slaviškos ir vokiškos sunkiosios baudžiavos-vergovės jūrų. Be abejo, jei mūsų senoviškai žemdirbiška kultūra būtų besiplėtus labiau savystoviai, mažesnėj nuo kaimynų įtakoj, tai mūsų šalies visuomeniniai santykiai būtų išaugę daug sveikiau ir sekmingiau. Lygiai, kaip pas mūsų tolymesnius t. y. už Baltijos jūrų kaimynus skandinavus, kur vietomis baudžiavos visai nebūta, kitur gi, nors jos ir būta, bet minkštomis formomis, lygiai ir pas mus būtų galėję būti neblogiau, o gal dar ir geriau.

Baudžiava Lietuvoje.

Pereinamasai iš laisvesnių laikų į baudžiavos padėtį laikotarpis baigėsi, maž daug, XVI šimt. pabaigoje. XVII šimt. buvo jau baudžiavos šimtmetis. Valstiečio priklausomybė nuo dvarininkų padidėjo, pasunkėjo ir įvairios baudžiavos bei čyžės. Dar aršiau. Pradėjo būti siaurinamos ir net griaunamos valstiečių nuosavybės teisės. Sakysime, seniau, jei tas ar kitas valstietis del kurios nors priežastieš apleisdavo savo tėviškę (t. y. savo paveldėtiną ūkį), tai kiti valstiečiai bijodavo ją imti, nes grįžę senieji savininkai galėtų juos išvaryti. Karaliaus Zygmanto Augusto buvo įsakyta tokias nors ir tik laikinai apleistas žemes apgyvendinti kitų valstiečių. Toliau, įvairiomis progomis žemės valdymo santykių tvarkymo, baudžiavų, činšų ir įvairių rinkliavų pertvarkymo ir kt.) neretai valstiečių žemių dalis ir tiesioginiai būdavo iš jų atimama. Kitais atsitikimais valstiečiai nustodavo savo naudojimo teisių (arba jų tūrio) į tą ar kitą objektą ganymo, žūklavimo ir t. t. srityse. Į valstiečio gi seniau nuosavybės teisėmis naudojamą objektą (sakysime, jo šienaujamą pievą) kai kada dvarininkas, seniau tų teisių neturėjęs, įgaudavo naudojimo teisių. Tuo būdu lygiagrečiai su baudžiavos stiprėjimu, siaurėjo valstiečių nuosavybės teisės. Galima sakyti, kad pas valstietį nuosavybės teisės sąvoka buvo slopinama; nuosavybės teisės žymus sustiprėjimas pas dvarininkų luomą, visuomeninių santykių sveikatos ir patvarumo atžvilgiu, nei mažoj daly to griaunamojo darbo kompensuoti negalėjo.

Baudžiavos (tikroje žodžio prasmėje) prieangy, būtent karaliaus Zygmanto Augusto laikais buvo atlikta ir įvairių teigiamųjų žemės valdymo srity tvarkomųjų darbų. Žemaičiuose, Vilniaus ir Trakų srityse didesnioj daly buvo panaikinti įvairūs vadinamieji prorėžiai, žemių kyšuliai, žemių įterpimai ir kiti panašūs netikslumai, pavienių kaimų ir net kiemų žemės suvedant vienan daiktan. Lygiai bajorų ir šlėktos žemės buvo aiškiau atskiriamos nuo valstiečių žemių. Ne tik ariamoji žemė ir šienaujamos pievos, bet daugumoje atsitikimų ir valstiečių miškai bei ganiavos buvo atskiriamos nuo dvarų. Be to, buvo dalinai išlygintas ir valstiečių ūkių didumas. Įvesti buvo vadinamieji valakai t. y. ūkiai maždaug 25—30 deš. ploto (apie 33 lietuviški margai). Tokio didumo ūkiai buvo taikomi šeimoms, turinčiomis du suaugusiu vyru darbininku, todel, jei šeimoje tokių darbininkų daugiau būdavo, tai jiems dažnai duodavo žemės iš tų ar kitų liuosų jos išteklių ir suteikdavo jiems įvairių palengvinimų įsikurti naujiems ūkiams. Patys valstiečių valakai turėjo susidėti iš 3 laukų, tokioje tvarkoje, kad viso sodžiaus pūdymas būtų prie daikto, kad tuo būdu palengvinus ganiavą. Per vidurį tų laukų turėjo eiti kelias-gatvė, kurio vienoje pusėje turėjo būti gyvenamosios trobos, kitoje pusėje klojimai*). Ne visur, žinoma, vienodai gerai tas pasisekė įvykinti, nors dažnai, kad išlyginus valakus, žemės vieniems buvo pridedama, iš kitų gi atimama.

Taip pat buvo, sulig galimybe, žiūroma, kad pavieniems dvarams, sulig jų didumu ir kitomis savybėmis tektų atatinkamas valakų skaičius; tuo tikslu vieniems dvarams valakų pridedant, iš kitų atimant.

Ši sistema labai žymiame laipsny panaikino žemės valdymo srity painiavą, palengvino mokesnių skirstymą ir pačių dvarų kontrolę.

Toliau, buvo sudaromi ir pusvalakiai, pagaliau vadinamieji daržai, maž daug 2—5 ha ploto. Daržai buvo duodami tai šiaip įvairiems kaimo amatininkams, tai įvairiomis sąlygomis, ir šiaip valstiečiams. Be to, kai kurie valstiečiai, kuriems būdavo uždedamos kokios svarbesnės specialinės ar šiaip sunkesnės priedermės, gaudavo ir po 2 valaku.

Žemė, sulig savo rūšim buvo skirstoma į 4 rūšis: I geros, II vidutinės, III blogos ir IV visai blogos žemės. Sulig tuo pirmiausia buvo, nustatytas pagrindinis žemės mokestis, čyžės (činšas) ir duoklė; čyžės 21 grašis (I žemės rūšis), 12 gr. (II rū-

*) Nuo tų laikų kai-kuriose srityse yra užsilikęs kaimo pavadinimas „ūlyčia“.

šis), 8 gr. (III rūš.), ir 6 gr. (IV rūš.) — nuo vieno valako. Atatinkamai buvo išdėstyti ir visi kiti mokesniai bei įvairios pareigos.

Visoje šitoje reformoje pasireiškė tam tikro ekonominio racionalizmo ir savotiško humanizmo pagrindų. Žmonės pririšami prie žemės. Priešinimasis ir tinginiavimas negailestingai baudžiami. Tačiau, pareigų nevykinimas del negalimumo nėra baudžiamas. Atvirkščiai, šiuo atsitikimu atatinkamiems organams uždedama pareiga duoti valstiečiams pagalbos — mažinant valstiečių mokesnius bei lažus, teikiant sėklos ir t. t. Bendrai, valdžios organams (ir šiaip dvarų valdytojams) uždedama pareigos sekti, kad mokesniai, lažai etc. atatiktų valstiečio pajėgumui (žiūrint jo žemės, šiaip turto, šeimos sudėties ir t. t.), nes „... gdyz to rozum kazdego obaczyc ma, yz poddany kazdy tak ma byc oblozon dochody albo oczyvystoscią, yako by to mogł wiecznie placic... delto... niepotrzeb ubogigo z bogatym porowniac“ *).

Turėta omeny padidinti valstybės pajamos, tačiau, žiūrint ne vienos dienos, o tolymesnio laiko ir nuolatinio žemdirbystės (kaimo) kylimo kelio. Del to, bendrai imant, visi šitie ūkio ir finansų tvarkymo darbai buvo remiami pirmiausia gamybos išplėtimo o ne administratyvės galios. Dargi išieškant iš valstiečių baudos buvo reikalaujama atsižvelgti į jų ekonominę padėtį, kad nesugriovus ūkio.

Ši socialinė ir ekonominė reforma pirmon eilėn lietė karališkas arba skarbavas žemes, kurios XVI š. sudarydavo labai žymią etnografinės Lietuvos žemių dalį, antron eilėn lietė bajorų ir net ir miestų žemes. Po šios reformos visų valstiečių padėtis, ar tai karališkose ar kitose žemėse, maž daug susilygino. Visi jie liko lyg prirakyti prie savo žemių, sumažėjo galimybių jas apleisti bei keltis iš vietos į vietą. Be to, nuo to laiko valstiečių sluoksnis daug aiškiau liko atskirtas nuo bajorų arba šlėktos sluoksnio. Tuodu sluoksniu nuo to laiko pradėjo virsti luomais.

Ryšy su tuo šią reformą pravedant visi žemdirbiai turėjo savo stovį (luomą) išparodyti. Kas negalėjo savo bajorystės „stovio“ išparodyti, buvo „pažeminamas“ į valstiečio stovį. Tokių „redukacijų“ daugiausia įvyko Žemaitijoje. Etnografinės Lietuvos rytuose, kur bajorų tarpe kaikur jau buvo pradėjusi išsiskverbti slavų kalba, kaimo diferencijacija ir du skirtingu luomu ypatingai ryški pasidarė.

---

*) Лит. Метр., Кн. публ. д. psl. 610.

Tuo pat šimtmečiu įvykusi Lietuvos su Lenkija vadinamoji Liublino Unija, be kitų pasekmių, turėjo ir į baudžiavos tolymesnį plėtimąsi Lietuvoje įtakos, labiausia del to, kad del tos Unijos Lietuvoje šlėkta įgavo valstybiniame ir visuomeniniame krašto gyvenime didesnių, negu seniau, privilegijų ir reikšmės. Šlėktos įtakai ir privilegijoms didėjant, baudžiauninkų padėtis vis sunkėjo ir XVIII š. pasiekė (neskaitant rusų laikų) savo kulminacinio punkto. XVII š. antroje pusėje ir dar labiau XVIII š. baudžiavai nuolat sunkėjant ir valstiečio ekonominė padėtis, paprastai ėjo prastyn. Ūkiai neretai visai įrdavo. Nors tokio valstiečių ūkio suįrimo, kaip kad tas plačiai būdavo Lenkijoje, Lietuvoje rečiau pasitaikydavo, bet pavieniais laikotarpiais tas valstiečių ūkio nykimas būdavo gana ryškus. Ne tik arkliai ir galvijai menkyn eidavo, trobėsiai apskursdavo, bet neretai tas „apskurdimas" paliesdavo ir pačius žmones, ir fyziniu ir psychiniu atžvilgiais. Ankščiau jau esame matę, kad svarbiausiais lietuvio būdo nedatekliais buvo viešame darbe aktingosios iniciatyvos bei energijos stoka, paskum, per didelis ramumo pamėgimas ir „iššišokimų" baimė, įpratimas „palėpėse" tūnoti ir nuo didesnio visuomeninio ir valstybinio darbo pašaly laikymasis. Baudžiavos gyvenimo sąlygose šios lietuvio būdo ydos, dar labiau didėjo, prieinant dažnai prie liguistumo laipsnio*). Pavieniais gi, bet jau skaitlingais atsitikimais ir laikotarpiais būdavo ir aiškaus pačių valstiečių - baudžiauninkų išsigimimo pavyzdžių.

Greta šitos bendros baudžiavos eigos mūsų krašte krypties, yra pažymėtini ir epizodiniai tos eigos nukrypimai į šalį. To laiko valstybinės (skarbavos) žemės Lietuvoje skyrėsi į dvi dali, kurių viena, vadinamosios „ekonomijos", skiriamos buvo vien asmeniniems karaliaus (didžiojo kunigaikščio tikriau) reikalams, kita ėjo visos valstybės ir valdininkų reikalams (starostvos, tenutos ir kt.). XVII š. pabaigoje po labai ilgų ir sunkių karų su kazokais, švedais ir maskoliais, po bado ir po maro metų, tos ekonomijos buvo labai sunaikintos. Joms atstatyti trūko ir lėšų ir organizacinių jėgų. Tuomet etnografinės Lietuvos ribose dviejose ekonomijose, būtent Šiaulių (su pusšešto su viršum tūkstančio valakų) ir Alytaus (su 2.700 valakų) baudžiava liko panaikinta ir žemė išdalyta valstiečiams nuomos arba činšo teisėmis. Ir pradžiai šitie mokesniai buvo nustatyti nedideli. Tas žemes valstiečiai gavo labai apleistomis ir patys valstiečiai daugumoje buvo labai nuvargę. Neretai bado šmėkla jiems akyse gręsė. Ir štai, liuosesni tapę, valstiečiai

---

*) Šiuo klausimu kitame rašte manau plačiau išsitarti.

ne tik iš skurdo išsikrapštė, bet po gana neilgo laiok gražiai atsigavo. Šiaulių ekonomijos činšininkai žemaičiai tiek pralobo, kad jų tarpe pradėjo rastis tokių, kurie turėjo susitaupę po kelis tūkstančius talarų, savo dukterims duodavo didelius kraičius, atnaujino ir varė gyvą prekybą su Baltijos uostais, leido savo vaikus į mokslus, net pasitaikydavo ir į aukštąjį mokslą. Retas kuris kaimietis savo namuose neturėjo visokio „zoposto" (audinių ir verpalų, drabužių ištekliaus, įvairių valgymų (kumpių, medaus, surių, džiovintų vaisių ir t. t.) ir gėrymų.

Tokių „epizodų" baudžiavos eigoje būta keleto. Tokių su mūsų valstiečiais „epizodų" būdavo ir vėliau *). Todel mes turime rimto pagrindo optimizmui — tinkamesnėmis sąlygomis mūsų kaimietis daug ką gali pajėgti; gali tinkamai ekonominėje srityje tvarkytis. Ne be reikalo gilioje senovėje, kuomet jis nebuvo slopinamas ir tvirkinamas svetimųjų „idėjų" bei „letenų", jis sugebėjo gan žmoniškai tvarkytis, ir žemdirbystės ir bendros kultūros buities atžvilgiais stovėjo aukščiau už savo kaimynus. Tik dėja, tų tinkamesnių tvarkymuisi sąlygų mūsų liaudis visu pastaruoju tūkstantmečiu veik nemato.

Baudžiavos laikotarpiu būta ir kitos rūšies „epizodų". Antanas Tyzenhauzas naikina ekonomijose nuomas, atiminėja iš valstiečių žemes, steigia dvarus, įveda baudžiavą. Valstiečių ūkius jis mažina, baudžiavos ir visokias mezliavas bei mokesnius didina. Greitu laiku Tizenhauzas gaunamą iš ekonomijų pelną padidina nemažiau 3 kartų. Bet lygiai greitu laiku valstiečiai pradeda skursti ir vargti, žemės ūkis ima griūti. Tai vienas labai vaizdžių pavyzdžių, atliktas ant mūsų žemės ūkio kailio, kuris rodo, kiek neigiamai atsiliepia fiskalė valdžios politika, neatsižvelgianti į kitus krašto gyvuosius reikalus, į ekonominio gyvenimo plėtotę. Panašiai būdavo ir su carato fiskale politika; yra čia panašumų ir su mūsų fiskale politika.

Del Tizenhauzo reformų nuvargę valstiečiai juo tolyn, juo labiau pradėjo nerimauti. Be skundų karaliui ištikdavo ir atvirų maištų. Prisiėjo daryti „revizijas", daryti palengvinimų, dalinai net senąją tvarką grąžinti.

XVIII š. pabaigoje, kuomet baudžiava buvo „išsivysčiusi" pilnoje savo galioje, tai visas baudžiavos dienas, mezliavas, įvairias duokles, talkas, gvoltus**), čyžes ir t. t. paverčiant dienomis valstiečiui dažnai tekdavo dvare dirbti po 300—380 die-

*) Vėlesniaisiais laikais: Suvalkijos XIX š. liuosesnėse sąlygose atsigavimas (žiūr. toliau); bendros mūsų ž. ūkio po karo atsigavimas ir t. t.

**) Netikėti, t. y. nenustatyto laiko valstiečio pašaukimai medžioklei žvėrių baidyti, tvenkinį jam pratrūkus tvenkti ir t. t.

nų per metus. Reiškia, savo ūkyje valstiečiui belikdavo tik nakties darbas ir moterų bei vaikų darbas*). Suprantama, kad lietuvio valstiečio atsiminimuose baudžiava yra prilyginama pragarui. Tuose atsiminimuose dar ir šiandien yra išlikusių tos vergų, (t. y. baudžiauninkų) ir ponų gadynės vaizdų, pasakų ir padavimų apie žmonių vargus, skurdą ir ponų sauvalią. Baudžiavos laikų psichikos atspindžiai dar ir šiandien gyvai yra jaučiami ne tik pravedant mūsų žemės reformą, bet ir kitų mūsų valstybinio ir visuomeninio gyvenimo sričių tvarkymo eigoje. Tenka visgi pažymėti, kad, kuomet mūsų to ar kito inteligento kalbama dabar apie baudžiavos laikus, ypatingai, kuomet viešai kalbama, tai tose kalbose paprastai atspindi ne tiek mūsų krašte buvusios baudžiavos atsiminimų, kiek maskolių b. baudžiavos atmosfera, su kuo mūsų inteligentija yra susipažinusi iš rusų šaltinių.

XVIII š. pabaigoje (1795 m. galutinai) įvyko Lietuvos ir Lenkijos žemių pasidalinimas tarp 3-jų kaimynų. Lietuva (be Nemuno upyno kairiojo šono) teko Rusijai, kur viešpatavo caro absoliutinė valdžia, ir kur baudžiavos būta daug sunkesnės, negu Lietuvoje, ar net Lenkijoje.

Tenka pažymėti, kad Lietuvoje ir Lenkijoje, pastaraisiais jų nepriklausomybės metais, pradėjo šiek tiek pūsti liuosybės vėjų. Matant, kad valstybė nesustapdomai pražūtin eina, valdančiosios visuomenės dalies rimtai ta padėtim buvo susirūpinta. Pradėta kalbėti ir apie lengvenybes baudžiauninkams, ir pirmus nors labai dar nedrąsius ta kryptim žygius pradėta daryti. 1789 m. buvo projektuojama iš baudžiavos paliuosuoti valstiečius, ištarnavusius kariuomenėje 12 metų. Silpnas tų lengvenybių atgarsis randasi ir lenkų pragarsėjusioj 1791 m. gegužės m. 3 d. konstitucijoje. Ten prižadama asmens liuosybė valstiečiams ateiviams ir grįžtantiems pabėgėliams; kitų baudžiauninkų paliuosavimas lieka ir toliau priklausąs nuo dvarininkų geros valios. Po kelių metų, vykstant vadinamamjam Kosčiuškos sukilimui, jo leidžiamose į žmones universaliuose patikrinamos valstiečių nuosavybės teisės į tėviškes, ir liuosybė persikildinėti, mažinamos baudžiavos ir, aplamai, valstiečių teisės imamos globon. Tačiau, sukilimui nepavykus, Lietuva drauge su Lenkija 1795 m. nustoja virš šimtui metų savo nepriklausomybės. Abi jos lieka išdalytos tarp gretimų valstybių; iš jų Lenkija nelygio didumo dalimis tenka visiems trims

*) Žiūr. A. Турцевичъ Русские крестьяне подъ владычествомъ Литвы и Польши.

kaimynams (Austrijai, Prūsijai ir Rusijai), Lietuva gi Rusijai ir, mažesnėj daly, Prūsijai.

Lietuva rusų okupacijos metu (carato jungas).

Etnografinis Lietuvos plotas didesnėj daly, pateko 1795 metuose Rusijai; mažesnėji gi dalis, būtent vadinamoji dabar Suvalkija, išpradžių teko Prūsijai; vėliau, Napoleonui prūsus sumušus, ji liko priskirta Napoleono įkurtai Varšavos gercogystei ir, pagaliau, Napoleonui žlugus, ir ši Lietuvos dalis teko Rusijai. Prūsijos gi žinioje ir toliau tepasiliko jai jau iš senesnių laikų tebepriklausanti Prūsų (Rytprūsių) Lietuva, kurioje visą šį ir ateinantį laiką gyvenimas ėjo skirtinu nuo kitos Lietuvos būdu.

Patekus į Rusijos jungą mūsų valstiečių padėtis žymiai pasunkėjo. Visą laiką Rusijoje valstiečių padėtis buvo sunkesnė, ne tik kaip etnografinėje Lietuvoje, bet ir kaip bent kurioj „Žečpospolitos" (t. y. Liublino unija sujungtų Lietuvos ir Lenkijos) srity. XVIII š. pabaiga ir XIX š. pradžia buvo didžiausio baudžiavos vergijos Rusijoje šėlimo laikotarpiu. Lietuvoje dvarininkas neturėjo nuosavybės teisių į baudžiauninko asmenį, jis negalėjo jo ar jo šeimos narių pardavinėti, arba iš sodybos savo valia išmesdinėti; valstietis, aplamai, nebuvo išimtas iš bendros valstybinės jurisdikcijos. Dvarininkui priklausė tik tam tikros naudojimo teisės iš kaimo: gauti tam tikrų mokesnių ir duoklių natūra, tam tikras darbo dienų skaičius ir t. t. Dvarininkas galėjo tą kaimą, t. y. savo tam tikras į tą kaimą teises, kitam parduoti, bet negalėjo žmonių pardavinėti. Žinoma, praktikoje tas ar kitas galingas ir įtekmingas didikas galėjo valstiečiui tų ar kitų skriaudų padaryti, galėjo kai kada ir iš tėviškės išvyti, bet tai būdavo pavienių žmonių sauvalė, o ne bendra tvarka.

Daug kitoniškesnė tvarka viešpatavo Rusijoje. Čia dvarininko teisės į baudžiauninką, galima sakyti, buvo neribotos. Patsai žmogus buvo dvarininko nuosavybė. Ne jau kaimai, kaip Lietuvoje, bet pavienios šeimos, net pavieni šeimų nariai dvarininkų liuosai buvo pardavinėjami, kaip bent koksai kitas gyvasis dvaro inventorius. Ne tik vienas dvarininkas kitam pardavinėjo žmones, bet nuomos keliu (kadangi pilnon nuosavybėn nebuvo įstatymų leista) perleisdavo ir kitų luomų žmonėms, įvairiems fabrikantams, pirkliams ir šiaip vertelgoms, paversdami kaimiečius bežemiais vergais. Baudžiauninkų mergaitės buvo ir mugėse pardavinėjamos, dargi azijatams į Rytus. Žmonės neretai keisdavo šunimis ar arkliais, arba pralošdavo kortomis. Iš baudžiauninkų moterų mėgėjai taisydavo-

si haremus; iš ištekančių neretai reikalaudavo išperkamųjų mokesnių arba suvezdindavo sulig savo nuožiūra. Valstiečio judomasis ir nejudomasis turtas buvo be jokios įstatymų apsaugos. Dvarininkas sauvališkai galėjo atiminėti iš savo baudžiauninko jo žemes, neišskiriant sodybų, gyvulius, javus, bites ir kt. Be to viso baudžiauninkas valstietis savo pono naikinamas, kankinamas ir dargi žūdomas neturėjo teisės savo poną skųsti *); tatai jam Katrės II-ios 1767 m. rugp. m. 22 dienos įsakymu buvo uždrausta.

Tuo būdu, nežiūrint viso mūsų baudžiavos sunkumo, tat nei lygintis negalėjo su Maskolijos baudžiavos pragaru, kur valstietis buvo nebežmogus, o gyvulio vietoje. Suprantama, kokia tokiuose santykiuose viešpatavo atmosfera, koksai ūpas ir ištvirkimas buvo viršuje ir apačioje. Primintina šioje vietoje dar, kad Katrės II gadynėje (1764 — 1796 m.) baudžiavai sunkėjant lig nežmoniškiausių ribų, viršutiniame rusų visuomenės sluoksny tarpo vadinamasai santimentalizmas ir retorika. Ir pati Katrė II „puošėsi" emancipacinėmis (liuosybinėmis) XVIII šimt. filosofų mintimis bei pageidavimais. Apakusių viršūnių idilija buvo sudrumsta Pugačevo (1773 m.) žiaurio maišto, kuomet liko išdeginti tūkstančiai dvarų, išpiauta ir iškankinta eibė nespėjusių pabėgti iš sukilimo sričių dvarininkų ir šiaip pripuolamųjų žmonių, kaip tat paprastai Rusijoje būna. Grėsė vienu tarpu pavojus net pačiai carienei, kad neišsilaikysiusi. Bet maištas liko nugalėtas, ir po žiaurių valdžios ekzekucijų, valstiečių padėtis liko lygiai beteisė, be jokių palengvinimų, kaip ir seniau buvusi.

Lygiai sukilėlių, lygiai valdžios elgėsys gyvai primena šių dienų bolševikuojančios Rusijos elgėsį. Matomai, tam tikrų bolševistinio pobūdžio momentų rusų psichikan yra įėjusių dar nuo Yvano I Kalitos laikų. Nuo tų laikų per visą Rusijos istorijos eigą tie momentai vienais kartais daugiau (Yvano IV, „Smutnago vremeni", Petro I etc. laikais), kitais mažiau reiškėsi. Galutinai bręsti tie momentai baigė šiuo XX š. ir, susimetizavę su Vakarų materializmo ir Markso „tikybos" idėjomis, pagaliau, galutinai išsilukšteno Didžiojo karo kraujo gadynėje, dabartinio bolševizmo pavidale.

Rusų baudžiavos „tvarka", Lietuvai likus prie Rusijos prijungtai, pradėjo skverbtis ir į mūsų kaimą, pradedant nuo gudiškų sričių, siekiant vėliau, nors ir ne visoj pilnumoj ir etnografines lietuviškas sritis. Mūsų bajorai nustoję Rusijos val-

*) В. И. Семевскій. Крестьянскій вопросъ въ Россіи во второй половинѣ XVIII и пер. пол XIX в. в.

džioje savo politinių teisių dalies, šiek tiek nukentėję tautiniai ir medžiaginiai, kitais atžvilgiais ne tik nebuvo nukentėję, bet dargi laimėjo. Jų nuosavybės teisės ir jų valdžia ant baudžiauninkų padidėjo. Savo dvarų ir kaimų ribose jie liko dargi didesniais ponais, negu yra buvę nepriklausomybės laikais.

Pažymėtinas šioje vietoje vienas skirtumas bendroje vidaus padėtį tarp XVIII (ir senesnių) š. Rusijos iš vienos pusės ir Lietuvos su Lenkija iš kitos pusės. Būtent, vadinamojoje „Žečpospolitoje“, šlėkta ir bajorai naudojosi visomis politinėmis teisėmis, buvo visai laisvi ir pilnateisiai valstybės piliečiai. Tai buvo iš esmės ne karalystė, o respublika su renkamuoju lyg gyvos galvos prezidentu, karalio vardu vadinamu, pryšaky. Tas prezidentas, nors ir vadinosi karalium, tikros valdžios savo rankose turėjo visai ne daug, daug mažiau, negu, sakysime, turi Jungtinių Valstijų Prezidentas. Ne be reikalo ir pati valstybė vadinosi ne karalystė, o respublika (rzeczpospolita — literalis iš lotynų kalbos žodžio „res publika“ vertimas; į rusų kalbą nevykusiai išverstas riеč pospolitaja). Lygių su bajorais teisių buvo dvasiškija. Tam tikrų, nors jau daug siauresnių teisių, yra turėję ir miestiečiai *), dargi žydai. Tik vieni valstiečiai jokių politinių teisių nėra turėję. Ir nors Lenkijoje ir dar labiau Lietuvoje baudžiavos būta švelnesnėse formose, negu pas vokiečius **) ir rusus, bet baudžiava Lietuvoje buvo ryškesniame kontraste su bendra laisva valstybine tvarka, negu kaimyninėse valstybėse, ypatingai Rusijoje. Čia, tai yra Rusijoje baudžiava arba vergija buvo išsiplėtus į visas valstybės gyvenimo sritis. Kaip valstiečiai baudžiauninkai buvo visiškoje nuo savo ponų, t. y. dvarininkų priklausomybėje, taip savo keliu dvarininkai ir visi kiti gyventojų sluoksniai buvo beteisiai savo caro „padonys“, vergai. Despotizmo sistema buvo pilnai išlaikyta. Dargi rusų stačiatikiška (pravoslavų) bažnyčia buvo caro baudžiauninkė ir (XVIII—XX š. š.) tarp caro policijos ir stačiatikių bažnyčios nebuvo aiškios demarkacinės linijos. Dėja, Rusijos nelemtasai pavyzdys šiandien kai kam mūsiškių maloniai kvepia.

Kosciuškos ir kitų sukilimų metais nukentėjo daugiausia pažangesnioji ir kilnesnioji Lietuvos bajorijos dalis. Įvyko tuo būdu lyg koksai tai mūsų bajorijos („bajoriją“ čia vartoju plačioj žodžio prasmėje, t. y. ir didžiuosius bajoruj ir paprastąją

---

*) Miestiečių teisės labiausia buvo susiaurėję XVIII š. Žydai, be savo verslo apsaugos, buvo turėję ir savo tautinės savivaldybės.

**) Vokietijos tų laikų kai kurių valstybių ir valstybėlių valdovai buvo nemaža pagarsėję, savo baudžiauninkus parduodami, kaip karius (landsknechtus) kitiems kraštams.

šlėktą) tų laikų inteligentijos atrinkimas nuo geresniųjų elementų. Juo lengviau likusioji dalis galėjo pasiduoti tvirkinančiai rusų biurokratijos ir dvarininkijos atmosferai. Ir iš tiesų po rusų jungu Lietuvos dvarininkija dar labiau ėmė nutolti nuo liaudies, negu tas yra buvę pereitais porą šimtmečių. Ta kryptim veikė dar ir kitas dalykas. Rusijos gyvenimo sąlygomis, iš laisvų piliečių virtę caro „padonimis“, netekę savarankumo, mūsų bajorai nutolo nuo viešojo darbo, pradėjo vis labiau nustoti visuomeninės dvasios, užsičiaupti savo asmeninių reikalų siaurame akyraty, besiversdami vien savo egoistinių luominių interesų srity. Be to, maž daug šiuo laiku, t. y. XVIII šimtmety ir XIX š. pradžioje pas didesniąją mūsų bajorijos dalį įvyksta galutinas lenkiškos *) kalbos pasisavinimas. Lenkų literatūroje ir kalboje išauklėti mūsų bajorai pradeda dažnai jaustis lyg svetimame krašte begyveną, ir į baudžiauninką valstietį jie vis labiau ima žiūrėti, vien lyg į pelno šaltinį. Tik mažesnioji bajorijos dalis, ypač tų, kurie be pertraukos savo ūkiuose gyveno ir patys ūkį vedė, dar nenutraukia galutinų su liaudim ir lietuvių tautos gyvenimu bei kalba ryšių.

Rusijos okupacijoje baudžiauninkų padėtis pablogėjo dar ir del kitų priežasčių. Ne tik mūsų miesteliuose, bet ir po mūsų sodžius buvo laikoma rusų kariuomenė; jos priverstinas maitinimas ir vežiojimas sunkiai slėgė valstiečius. Toliau, rekrūtų statymas (25 metų tarnybai), valstybiniai mokesniai nuo „dūšios“, vieton senoviškų nuo „dūmų“ rūsų valdžios tvarka ir tvirkinanti atmosfera, viskas tat labai vargino mūsų kaimą. Be to, del rusų įstatymų painumo ir sunkios tvarkos patentams išsiimti ir mūsų kaimiečių nemokėjimo prieiti prie rusų „činauninko“, amatai ir prekyba dar labiau perėjo į žydų rankas.

Pagaliau, tenka pažymėti, kad tuo laiku sulenkėjimas ėmęs plačiai siekti jau ir miestus, o etnografinės Lietuvos rytuose ir mažesnius miestelius. Klebonijos gi buvo kuo ne perdėm sulenkėję, lygiai ir mūsų vienuolynų diduma. Apie daugelį tų vienuolynų net mūsų sodžiuje pradėjo rastis sulenkėjusių gyventojų lizdai. Sparčiausia gi lenkėjimas ėjo vadinamosiose „okolicose“, apgyvendintose smulkiosios šlėktos.

Konfiskuotose rusų valdžios iš sukilėlių dvaruose, kai kada ir buv. karališkuose dvaruose daugely vietų buvo apgyvendinti rusų dvarininkai. Kaipo taisyklė tuose dovanotuose dvaruose tie rusai dvarininkai žemės ūkį vedė blogiau, ne kaip vietiniai dvarininkai. Jų gi elgesys su baudžiauninkais įgyja ver-

---

*) Mažiausia sulenkėjusia išliko Žemaitijos bajorija.

gijos pobūdžių, panašiai, kaip tas buvo Maskolijoje. Iš rusų šiuo atvėju šio to pramoksta ir ne vienas iš vietinės bajorijos tarpo.

Be to, prijungus Lietuvą prie Rusijos pačių valstiečių (ir baudžiauninkų) luomas, del priskyrimo prie jo naujų kategorijų, padidėjo. Daug smulkiosios šlėktos, kuri nesugebėjo tam tikrais dokumentais savo teisių išparodyti, liko priskirti prie valstiečių luomo; neretai pateko net į valstybinius baudžiauninkus. Lygiai dalis miestelėnų, kurie neatatiko rusų „gorodovoje položenije" dėsniams, pateko į valstiečių luomą. Į valstybinių gi baudžiauninkų skaičių pateko daug lig tol buvusių liuosų žmonių; be dalies smulkios šlėktos, dar įvairūs nuomininkai, išsipirkę iš privatinių savininkų (dvarų) baudžiauninkai, įvairūs kolonistai ir t. t. Žodžiu rusų okupacija buvo sunkus smūgis lygiai mūsų kaimui, lygiai visam kraštui.

Valstiečio padėtis pablogėjo dar ir del tos bendros neteisėtumo atmosferos, kuri tiek charakteringa yra Rusijai, ir del padidėjusios painiavos teisės srity. Patsai Lietuvos Statutas nuo 1588 m. lig 1795 m. buvo praplėstas daugelio nekodifikuotų „konstitucijų". Dabar gi, šalia to, priaugo visokių caro reskriptų, įsakymų ir manifestų; greta to viso — administratyvės valdžios nuožiūra. Galima sakyti, kad besikeičiant gen. - gubernatoriams, keitėsi ir krašto juridinė padėtis.

Tai tokioj be galo sunkioje padėty ir tvankioje, beteisėje ir žmogų tvirkinančioje atmosferoje mūsų kaimas įžengė į XIX šimtmetį. Galima tvirtinti, kad nuo maždaug, XI šimtmečio, pradedant ir lig XIX š. pradžios veik be paliovos, su mažomis, pavieniais trumpais laikotarpiais išimtimis, Lietuvos kaimo padėtis ėjo vis sunkyn. Ir aršiausia ta padėtis pasidarė pirmuoju po Rusijos okupacijos*) metu.

---

*) Mes žinome, kiek šiandieninis mūsų ž. ūkis yra atsilikęs nuo Europos vakarų ž. ūkio. Nereikia manyti, kad visuomet taip būta, kad tas atsitikimas tai lyg kokia mūsų krašto ar tautos savybė. Nieko klaidingesnio ir dargi **pragaištingesnio,** kaip toksai įsitikinimas, negali būti. Buvo mano nurodyta, kad kadaise, anais mūsų senovės laikais, mūsų ž. ūkio ir, bendrai mūsų kaimo kultūros būta dargi aukštesnės, ne kaip mūsų kaimynų kultūros. Tik del nesekmingo mums mūsų krašto ir tautos istorijos bėgio mūsu pradėta atsilikti nuo Vakarų. Bet dar XVIII š. pačioje pabaigoje nebūta žymaus skirtumo tarp mūsų ir, sakysime, vokiečių arba danų, ž. ūkio kultūros laipsnių. Tik **Rusijos pragaištingos mūsų tautai okupacijos metu, įvyko tas didysis mūsų krašto atsilikimas nuo Vakarų.** Tos rusiškos okupacijos pragaištingumo mūsų visuomenė dar nėra tinkamai supratusi.

XVIII š. pabaigoje Lietuvos „valakiniai ūkiai (20—30 deš.) turėdavo (žinios tik apytikrios) po 4—7 arklių, 8—11 galvijų ir po 12—17 smulkiųjų gy-

Baudžiavos laikotarpiui besibaigiant.

Baudžiavos padėtį lengvinti rusų valdžios metu lyg pirmu ir labai nedrąsiu bandymu buvo Povylo I įsakymas (1797 m. bal. m. 5 d.), kuriuo buvo draudžiama imti valstiečius į darbą šventadieniais, ir kuris buvo mėginąs apriboti darbo dienas nuo „dūšios" į savaitę.

Pradžioje XIX š-io, kuomet iš vakarų į Lietuvą mūsų bajorijos ir miestelėnų tarpan pradėjo skverbtis emancipacijos obalsiai, kai-kurie mūsų dvarininkų, kurie buvo mažiau nutolę nuo plačiųjų krašto gyventojų masių, pradėjo daryti įvairių savo baudžiauninkams palengvinimų. Jų skaičiuje buvo: Joachimas Chreptavičius, Kosciuškos žygių dalyvis K. Nagurskis, Vilniaus vyskūpas Mosalskis ir kiti. Dar kiek anksčiau Vilniaus vyskūpas Kosakovskis savo atsišaukime (1800 m. birž. m. 1 d.) ragina visuomenę rūpintis valstiečių švietimu ir dora. Jis primena, kad tai yra mūsų a r t i m i ir b r o l i a i, vienos kilmės ir tikybos, ir tie broliai sunkius darbus dirba ir visą kraštą maitina.

Aleksandro I 1803 m. vasario mėn. 20 d. buvo išleistas įsakymas del „liuosųjų žemdirbių", t. y. buvo nustatyta tvarka, sulyg kuria dvarininkai galėjo liuosuoti savo baudžiauninkus, pavieniais asmenimis ar šeimynomis ir ištisais sodžiais, su žeme ir be žemės.

Šiuo įsakymu Lietuvos dvarininkai palyginant plačiau buvo pasinaudoję, negu Rusijos dvarininkai. Vien Ignas Karpis savo dvaruose paliuosavo lig 7000 baudžiauninkų.

Napoleonui įkūrus Varšavos gercogystę dabartinė vadinamoji Suvalkija liko priskirta prie tos gercogystės.

Valstiečiams buvo skelbiama, šiek tiek ir įgyvendinama asmeninė laisvė, šiek tiek geriau sutvarkomi teismai, įgyvendi-

---

vulių. Gyventa paprastai mažais sodžiais iš 2—5 kiemų. Ūkių dalyti vengdavo.

Lietuvą prie Rusijos prijungus to meto Vilniaus gub-je (kurion įėjo visa vėliau buvusi Kauno gub-ja ir dar Vilniaus, Trakų, Švenčionių, Vileikos ir Ašmenos aps-ys) sulig 1795—6 m. sąrašais buvo skaitoma iš viso 960.177 gyventojai: 89.973 bajorai 56.040 miestelėnų, 734.641 valstietis, kurių tarpe 205.995 „liuosųjų" 46.438 žydai (4,8% visų gyventojų), 15.551 pravoslavų, 5805 svetimšalių ir 2.533 dvasininkų.

Tuo būdu baudžiauninkų būta 56%. Prieš paliuosavimą iš baudžiavos baudžiauninkų skaičius buvo sumažėjęs lig 46% Vilniaus g-je ir 36,9% Kauno g-je. Prūsijos g-se baudžianinkų būta daug daugiau, sakysimn, (tais pat 1857—60 m.) Kijevo g. — 58%, Padolės — 60%, Mohillvo 65%, Minsko 61%, Vitebsko 57%. kai kuriose gi Rusijos centrinėse gub-se ir lig 70%.

nami ir kai kurie kiti bendroje padėty pagerinimai. Šitie laisvės obalsiai daro įtekmės ir į „rusišką“ Lietuvos dalį. Toje atmosferoje 3 Lietuvos didikai, Mykolas Oginskis, Ksaveras Liubeckis ir Liudas Plioteris rašo (1811 m.) Lietuvos D. Kunigaikštijos konstituciją (Ustawa rządowa W. Ks. Litewskiego) ir įteikia ją Aleksandrui I. Ten straipsny 24 kalbama apie reikalą valstiečius iš baudžiavos paliuosuoti, motyvuojant tą t e i s y b ė s, ž m o n i š k u m o ir e k o n o m i n i o i š r o k a v i m o žvilgsniais; buvo nužiūrėta, kad kas met po $^1/_{10}$ valstiečių dalis būtų paliuosuojama. Aleksandro I-jo, kuris pirmaisiais savo caravimo metais žaidė į emacipaciją, minėtas projektas buvo palankiai priimtas ir... del rusų nacionalistų opozicijos — padėtas į stalčių pelėti. Valstiečių iš baudžiavos paliuosavimo idėjai nemaža buvo pasidarbavusi ir Vilniaus Universiteto jaunuomenė, kilusi iš Lietuvos bajorijos tarpo. Bet greit dalykai žymiai pasikeitė. Napoleonui 1812 m. karą su Rusija pralošus, Lietuva liko lyg sutremta. Kelis kartus didžiulės armijos praslinko per Lietuvą: francūzų armijos ten ir atgal, rusų armijos, besitraukdamos ir besivydamos Napoleoną — ten ir atgal. Epidemijos, rusų ir francūzų armijų rekvizicijos ir kareivių grobimai, susikompromitavusių asmenų ištrėmimas ir jų turtų konfiskavimai, žuvusi karuose jaunuomenė... viskas tas lyg šluote nušlavė Lietuvą, veik tyrumais ji buvo virtusi. Sustingo visuomeninis gyvenimas ir pakirstas buvo liuosybinis judėjimas. Kaip dažnai panašiais atsitikimais mažiausia nukentėjo pasyvasis krašto elementas. Trumpu laiku (po 1795 m.) antrą kart įvyko lietuviškos visuomenės atrinkimas blogojon pusėn.

Bet, nežiūrint šių nepalankių aplinkybių, liuosybės idejos, sykį kilę, nepranyko. Po kelių metų valstiečių iš baudžiavos paliuosavimo klausimas vėl ima aktualus darytis. Ūkmergės bajorų rezoliucija del baudžiauninkų paliuosavimo turėjo būti svarstoma Vilniaus guberniniame seime. Bet tas mėginimas buvo sudraustas vidaus reikalų ministerijos, nes Napoleoną pergalėjus, iš Peterburgo vėl papūtė senasai reakcijos vėjas. Patsai Aleksandras I savo nepasitenkinimą iš Lietuvos dvarininkų, „per didelio laisvamanumo“ išreiškė reskripte į karo gubernatorių šiais žodžiais: „...pasigailėdamas pastebiu, kad kai kurie dvarininkai, gal būti, kad ir žmonių meilės ir kilnių norų vedami, peržengė betgi šiuo atvėju saiko, rimtumo ir įstatymų nusakomas ribas“.

Siaučiant reakcijos vėjui viršuje, valstiečių plačiuose sluoksniuose liuosybės gandai vis labiau plečiasi ir ne tik Lietuvoje, bet ir Rusijos gilumose. Tuo tarpu Lietuvoje, iš Lenkijos persimetęs, įvyksta naujas prieš rusų valdžią sukilimas (1830—31

m.), vadinamasai Suvalkijoje „krakusmetis“. Tas judėsis kitaip veikia į valstiečių psichiką, negu į bajorijos. Generolui Osten-Sakenui liuosybės pažadėjimais pasiseka kai kur sukiršinti valstiečius prieš bajoriją. Baudžiauninkai daug kur nustoja klausę dvarininkų, neina baudžiavų, nemoka mokesnių. Dvarininkai bando valstiečius prie baudžiavos atlikimo priversti. Kyla nesusipratimų ir susirėmimų. Taip dalykams virstant kai kurie dvarininkai ima prašytis rusų valdžios pagalbos. Sukilimas lieka likviduotas. Po tam, kaip visuomet, eina nusikaltusių, įtariamų, ar šiaip rusų valdžiai netinkamų asmenų baudimai, ištrėmimai, turtų konfiskacija. Tų turtų dalis tenka valstybės iždui, kita dalis dalijama rusų karininkams bei šiaip bajorams. Be dvarininkijos daug nukenčia ir miestelėnai, pagaliau, dargi ir valstiečių dalis. Įvyksta tuo būdu trečias išrinkimas iš Lietuvos visuomenės tarpo aktingesnio ir kilnesnio elemento.

Mikalojaus I viso caravimo metu (1825—1855 m.) baudžiauninkų padėty žymių pagerinimų nebuvo daroma. Buvo vykinamos tik tos ar kitos dalinės pataisos, visas gi klausimas iš pagrindų spręsti buvo vengiama. Tuos ar kitus palengvinimus vertė daryti vis smarkiau pasireiškęs valstiečių tarpe nepasitenkinimas iš savo padėties ir vis didėjantis jų tarpe nerimąstis. Tas nerimąstis vis dažniau ima tai vienoj, tai kitoj vietoj pereiti į vietinius valstiečių sukilimus. Vis dažniau tekdavo siųsti kaiman kariškus baudžiamuosius būrius. Daugely Rusijos vietų patiems dvarininkams darėsi labai nejauku savo dvaruose gyventi. Pagaliau, ir rusų visuomenės plačiuose sluoksniuose ėmė vis labiau reikštis nusistatymas prieš baudžiavą ir stiprėjo jos moralis šia kryptim į valdžią spaudimas.

Tuo būdu, noroms nenoroms, valdžiai šiuo klausimu teko rimčiau susirūpinti. Ryšy su tuo raštinėse nemažai darbo buvo padaryta. Buvo sudaromi įvairūs projektai; posėdžiavusios įvairios komisijos, komitetai bei tarybos; daromos visokios smulkios apyskaitos ir baudžiauninko vargingos padėties aprašymai... bet naudos iš to būta nedaug. Buvo, suteikti valstiečiams tik įvairūs pavieni palengvinimai. Buvo, sakysime, uždrausta valstiečių žemes jungti prie dvarų žemės (iš to aiškiai matos, kad dvarininkų plačiai buvo praktikuojamos žemės iš valstiečių atėmimas); užginta valstiečius-ūkininkus versti bernais, buvo sumažintas vadinamųjų „darenmščinų“ kiekis; uždrausta buvo mažinti valstiečių ūkius; buvo leista dvarininkams savo baudžiauninkus versti činšininkais ir t. t.

Bet visi šie palengvinimai iš pagrindų baudžiauninko padėties nekeitė.

Tenka dar paminėti vadinamųjų inventorių klausimą. Lietuvoje iš senų senovės buvo įvesti šitie dvarų „inventoriai“; juose buvo pažymimos valstiečių žemės, darbo žmonių skaičiai, ir pareigos bei mokesniai. Jie buvo įgiję tvirto juridinio papročio reikšmės. Dabar gi rusų bajorai jų žinoti nenorėjo, jie skaitė tokius aktus su valstiečiais per žeminančius *) jų bajorišką garbę. Iš rusų bajorų toksai „ūpas“ ėmė persidavinėti ir į vietinės kilmės bajorus. Į šitą reikalą įsikišo rusų valdžia ir tuo reikalu manipuoliuodama, stengėsi prisimesti valstiečių ginėju prieš lietuviškos ir lenkiškos (ar sulenkėjusios) kilmės bajorus. Ji naudojosi iš principo „divide et impera“, kad tvirčiau įsistiprinus mūsų krašte**). Neturint didesnių administratyvių gabumų ir nemėgianti įsigilinti į vietinio gyvenimo savybes, be to, turinti omeny ne tiek paties klausimo sutvarkymo reikalą, kiek savo okupacinius tikslus, rusų valdžia tik pavieniais atsitikimais savo veikimo šį tą valstiečiams gero padarė. Kitais atsitikimais valstiečiai dargi buvo nukentėję, nes toje suirutėje, kuri del rusų savotiško inventorių „tvarkymo“ buvo kilusi, ne vienas iš „sumaningesnių“ dvarininkų turėjo progos tuo ar kitu būdu dalį valstiečių žemių priskirti prie savo žemių.

Žemės valdymo santykiuose, kur sulig vieno ir nuoseklaus plano platesniu mąstu pertvarkymo nėra buvę nuo Zygmunto Augusto (XVI š.) laikų, painiava dar labiau padidėjo, 1840 m. panaikinus senąją lietuviškąją teisę ir įvedus rusų teisę, del kurios (daugiausia Speranskio darbu) tuomet buvo atliktas kodifikacijos darbas. Labai daug Lietuvos žemės valdymo ir naudojimo santykių srity vietinių savybių rusų kodekso buvo arba visai nepaliesta arba paniekta. Kurį laiką tie santykiai dar plėtėsi senuoju papročiu ir inercija,bet ilgainiui, neturėdami atsparos punkto rusų veikiančios teisės srity, jie ko toliau, tuo labiau pradėjo painiotis. Pagaliau, nereikia pamiršti to dalyko, kad **Lietuvai patekus Rusijos okupacijon, baudžiauninkas iš teisinės santykių plotmės visiems privalomų įstatymų tvarkymo srities pateko į dvarininko sauvalingos nuožiūros objektą.** Sulig Katrės II „ukazo“, valstiečiui dargi skūstis ant dvarininko buvo uždrausta.

Šiek tiek kitoniškai žemės valdymo santykių plėtotė ėjo kairiamjame Nemuno šone (Suvalkijoje), kuris buvo įėjęs į vadinamosios „Kongresuvkos“ (ekzistavo nuo 1815 lig 1831 m.)

---

*) Apskritai rusuose nėra išauklėtas teisėtumo jausmas. Rusų okupacijos metu ir lietuviai šiuo atžvilgiu yra žengę atgal.

**) Ir šiandien įvairios importinės — okupacinės „idėjos“, kad įsigalėjus, šio dėsnio prisilaiko.

ribas. Pažymėtina, kad čia dar nuo Prūsijos valdžios laikotarpio (1795—1807 m.) buvo prasidėjęs kaimų viensėdžiais skirstymas. Išsiskyrę į viensėdžius ūkininkai geriau pradėjo tvarkyti savo ūkius. Tat ilgainiui teigiamai atsiliepė į žemės ūkio tarpimą šiaurinėje ir vidurinėje Suvalkijoje; vienkiemiais skirstymasis pietinės Suvalkijos dalies buvo beveik nepalietęs.

Nuo Napoleono laikų (po 1807 m.) šioje Lietuvos daly, buvo paskelbtas ir asmeninės valstiečių teisės principas. Tiesa, Napoleonui karą su Rusija pralaimėjus, ir iš Peterburgo ir Vienos reakcijos vėjui po visą Europą papūtus, šis principas nebuvo pilnumoje įgyvendintas. Valstietis išėjo tik iš betarpės, taip sakant, dvarininko jurisdikcijos. Buvo sudarytos vadinamosios vaitystės, dažnai apimančios vieno dvarininko ir jo buvusių baudžiauninkų valdomą žemės plotą, ir, paprastai, tas pat dvarininkas ir buvo toje vietoje vaitu, su labai didelėmis teisėmis. Todel valstietis tikrumoje nebuvo tikrai laisvas pilietis, o rąsdavosi priklausomybėje, nors kiek ir mažesnėje, negu seniau, nuo dvarininko. Visgi, žinoma, valstiečio padėtis Suvalkijoje buvo geresnė, negu kitose Lietuvos srityse. Teisiniai santykiai buvo aiškiau nustatyti, buvo mažiau sauvalės; žmogaus garbė nebuvo tiek įžeidžiama ir mindžiojama; daugiau galimybės buvo valstiečiui ir savo ūkis tvarkyti; daugiau buvo progos ir jo iniciatyvai reikštis. Senesniais laikais Žemaitijos ūkininkai dažnai rodydavo (palankesnėms aplinkybėms tuo ar kitu laikotarpiu susidėjus) nemažos pažangos žemės ūkio kultūros ir kitose srityse; būdavo, kad žemaičio valstiečio vaikai ir aukštuosius mokslus išeidavo. XIX gi šimtmety tokios pažangos ėmė rodyti šiaurinės ir viduinės Suvalkijos ūkininkai. Ilgainiui, žemės ūkio kultūros ir kitais atžvilgiais jie pralenkė ir žemaičius ir visas kitas Lietuvos sritis.

Baigiant šią baudžiavos paskutinių metų Lietuvoje eigos apžvalgą tenka dar nurodyti, kad palyginti su rusų žemėmis, Lietuvoje baudžiavos ne tik lengvesnėmis formomis būta, bet būta skirtumų ir paties objekto kieky. Būtent, tuom tarpu, kuomet, sulig pavieniomis etnografinės Lietuvos sritimis, baudžiauninkų skaičius svyravo ribose nuo 30 lig 45%*) (Vilniaus rajone) nuo bendro gyventojų skaičiaus, Gudijoje tas nuošimtis buvo nuo 58 lig 65%, o Maskolijoje pavieniomis sritimis ir virš 70%.

Iš mūsų bajorų baudžiauninkų yra turėję jų mažuma (20—25%). Daugumas bajorų (ypač smulkieji), maž daug apie 50%,

*) Pastaruoju baudžiavos dešimtmečiu.

dirbo žemę arba vien savo šeimų jėgomis, ar naudojantis iš samdomo darbo. Likusi bajorijos dalis tarnavo privatiniuose ir valstybiniuose dvaruose ūkvedžiais, raštininkais ir t. t., arba tarnavo įvairiose įstaigose.

Baudžiavos panaikinimas.

Mikalojaus I laiku, kaip matėme, **esminių** baudžiavos padėty pakeitimų neįvyko; buvo tik dalinų pataisų. Kitaip į šį reikalą žiūrėjo jo įpėdinis, Aleksandras II. Be to, klausimas patsai savaime buvo jau labai pribrendęs. Iš Europos einančios naujos visuomeninio gyvenimo srovės bei idėjos smarkiau pradėjo reikštis ir rusų visuomenėje. Savo įtekme jos buvo pasiekusios ir valstiečius. Baudžiavos institutas pradėjo virsti lyg anachronizmu, griežtai priešingu bendrai epochos pasauliažvalgai bei atmosferai. Valstiečiai kuone per dėm ir vis smarkiau pradėjo veržtis prie laisvės; baudžiavos padėtį jie vis labiau ir gyviau pradėjo jausti, kaip neteisingą dalyką, kuris, ne tik juos slėgia, bet ir kaip žmonės žemina. Baudžiava darėsi valstiečiams toliau jau nebepakenčiamas skaudulys. Vis didėjantis valstiečių tarpe nerimąstis pradėjo virsti pavojingu pačiai valstybei. Vien policijos ir baudžiamųjų kariškų būrių priemonės to „klausimo rišimui" pradėjo darytis abejingos.

Pačių dvarininkų tarpe pradėjo rastis baudžiavos panaikinimo šalininkų. Tenka pažymėti, kad šiuo atvėju reikalų tikrumos supratimo ir iniciatyvos pirmi buvo parodę Lietuvos dvarininkai. Artymų santykių su V. Europa turėdami, patys žymioj daly ten aukštuosius mokslus ėję, jie aiškiai matė, kad baudžiava savo laiką buvo jau atgyvenus. Vienkart jie matė, kad šiuo atžvilgiu Europoje **formalių privilegijų reikšmę buvo labai gerai pakeitusi turto turėjimo reikšmė,** arba vartojant vėliau įgijusi pilietybės teisių žodį, — **kapitalo reikšmė.** Šita kryptim daugelis Lietuvos dvarininkų ir ima baudžiavos rišimo klausimą svarstyti t. y. kaip baudžiavos juridinių privilegijų reikšmę, epokos dvasiai atatinkamai, pakeitus turto (kapitalo) reikšme. Klausimas mūsų dvarininkams tuo labiau buvo aktualus, kad daugelis jų buvo pernelig įsiskolinę ir, tuo laikotarpiu pakitėjusiomis visoje Europoje ž. ūkio vedimo salygomis, daugeliui mūsų dvarininkų nesimatė galimybės iš tų skolų išbrįsti. Šiuo atvėju tenka turėti omeny dar dvi aplinkybi. Viena, kad Lietuvos (dalinai ir Lenkijos) dvarininkai del 1831 m. sukilimo ir del įvairių tolesnių rusų valdžios „priemonių" buvo nemaža medžiaginiai nukentėjo; antra, kad pradedant nuo 1795 m. jų tarpe jau 3 kartus rusų valdžios buvo įvykinti „atrinkimai", iši-

mant iš jų tarpo (nugalabinimų ir ištrėmimų keliu) aktingesnį ir kilnesnį elementtą.

Tose sąlygose platesniuose mūsų dvarininkijos sluoksniuose įgijo simpatijos kai kurių jos vadų sumanymas apie valstiečių iš baudžiavos paliuosavimą, bet be žemės. Už asmeninį gi baudžiauninkų paliuosavimą valdžia turėtų prisiimti dvarų skolas. Tuo būdu visos žemės tektų dvarininkams, toliau, tos žemės bus (bent jų daugumą) liuosos nuo skolų, sodžiuje gi bus pakankamai pigių darbininkų.

Tokio turinio memorialą Lietuvos dvarininkai įteikė carui. Bet to meto rusų valdžia, išeidama iš platesnio valstybinių reikalų supratimo, buvo jau pasiryžusi eiti kitonišku keliu. Mūsų dvarininkų atstovams teko patirti, kad valstiečiai iš baudžiavos bus paliuosuojami su žeme ir, kad valdžia nebenor prisiimti dvarininkų skolų. Tat buvo mūsų dvarininkams didis smūgis. Sustiprėjusi, ypatingai po 1831 m. tarp mūsų dvarininkijos reakcinė srovė nebenorėjo pasiduoti naujiems sumanymams. Prasidėjo tiems sumanymams smarki kontrakcija. Prasidėjo įvairūs suvažiavimai ir pasitarimai, pasipylė į Petrogradą memorialai bei pareiškimai. Panaudoti buvo visi ryšiai su Petrogrado aukštomis sferomis. Tokių ryšių tuomet mūsų dvarininkai yra turėję nemažai. Buvo nurodinėjama į tai, kad jei Rusijoje ir galima būtų valstiečių su žeme iš baudžiavos liuosuoti, tai Lietuvoje visai kas kita. Jei jau visai be žemės buvusių baudžiauninkų palikti nėra galima, tai reikia duoti jiems kuo mažiausius žemės sklypus; mat Lietuvoje esančios visai savotiškos sąlygos ir bendros ž. ūkio ekonominės sąlygos, ir prekybos ir visos kitos. Net patsai Lietuvos klimatas prie klausimo šitokio sprendimo verčiąs.

Kadangi lig 1863—4 m. sukylimo Lietuvos bajorija buvo turėjusi nemažos įtakos pas caro valdžią, tai bajorų pastangos nebuvo vėjais nuėję. Ypač pirmykščiame baudžiavos panaikinimo projekte buvo įvesta daug esminių pataisų: skiriami valstiečiams žemės sklypai buvo vidutiniškai bent lig vieno ketvirtdalio sumažinti; buvo padidinti išperkamieji mokseniai; į patį darbo vykinimą buvo įnešta daug visokių formalybių ir, pagaliau, patsai darbas žymiame laipsny buvo patekęs į dvarininkų rankas. Net patį apie baudžiavos panaikinimą manifestą Lietuvos liaudžiai (dvarininkų pastangomis) skelbė tik tam tikrose ištraukose, pritaikintose jų žodžiais „Lietuvos liaudies psichologijai". Rezultate per $2^1/_2$ metu (lig sukilimo meto) buvo sudaryta tik kelios ar keliolika sutarčių apie valstiečių paliuosavimą iš baudžiavos. Bet už tat vien 61 m. vien Kauno gubernijoj buvo virš 100 kruvinų ekzekucijų baudžiauninkams „ramin-

ti"; 62-ais gi metais vietos kariuomenės jau nepakako — reikėjo jos sutraukti iš kitų gubernijų. Dalykai pradėjo taip virsti, kad kai — kur tarp jau paliuosuotų baudžiauninkų pradėjo kilti balsų, kad geriau tegul vėl baudžiava grįžta, negu tokia laisvė*).

Tokia tai buvo baudžiavos likvidavimo darbų pradžia. Tenka pažymėti, kad Lietuvos dvarininkų tvirtinimuose apie Lietuvos kaimo savotiškumas ir skirtumus, palyginti su kitomis Rusijos sritimis, būta daug tiesos. Tik tų skirtumų būta visai kitos rūšies. Lietuvos baudžiava buvo lengvesnių formų ir baudžiauninkai nebuvo dvarininkų nuosavybės objektų, patsai baudžiavos institutas turėjo teisiniai apspręstą išvaizdą, o nesirado, kaip Rusijoje vien dvarininkų nuožiūros (sauvalės) plotmėje, mūsų valstiečiai iš senų senovės buvo žemdirbiai — sėsliai ir savo dirbamų žemių patys pirmykščiai savininkai; tik vėliau, del išviršinių daugiausia priežasčių, bajorijos teisėms didėjant, tos valstiečių teisės, dažnai ir valdomos žemės plotai žymiai susiaurėjo, bajorų gi padidėjo. Iš senovės lietuvis valstietis yra buvęs savarankesnis ne kaip rusas ar net lenkas valstietis; ir jo teisės į žemę labiau negincintinos.

Patsai mūsų kaimietis visuomet yra buvęs ryškaus gamybinio pobūdžio. Tuo būdu išvados būtų turėję būti griežtai atvirkščios, negu tos, kurias yra darę to meto mūsų atžagarieji dvarininkai. Būtent, **jei ir galėtų būti** svarstytinas klausimas, ar dera duoti žemės Maskolijos valstiečiams, paliuosuojant juos iš baudžiavos, tai Lietuvoje tat tiek aišku, kad tai ir svarstyti nepriseina. Svarstytina vien, kiek dar iš pačių dvarų žemės yra pridėtina valstiečiams, nes: 1) baudžiavos eigoje, tai ir kitai progai pasitaikius, nemažai žemių iš valstiečių buvo paimta ir prijungta prie dvarų žemių, 2) Lietuvos valstiečiai yra parodę gražių sugebėjimų žemės ūkio darbų srity, kai tik nors kiek lengvėdavo jų gyvenimo išviršinės sąlygos, dvarų gi dauguma, del dvarininkų per plataus dažnai gyvenimo, yra paskendę skolose. Lygiai išperkamieji mokesniai būtų turėję būti mažesni. Toksai klausimo rišimas ne tik būtų buvęs teisingesnis, bet ir visam kraštui daug sveikesnis ir, ekonominiu ir visais kitais atžvilgiais.

Tokia valstiečių iš baudžiavos paliuosavimo darbų eiga buvo pertraukta sukilimu prieš rusų valdžią, vadinamuoju lenkmečiu. Patsai — sukilimas buvo brendęs per kelis metus. Len-

---

*) Be rimto plano, neparenkant geresnio elemento ir naujakurius medžiaginiai silpnai remiant, yra ir šiandien galimybės susilaukti panašių balsu — nėra kur uždarbin eiti, plikos žemės negrauši ir pan.

kijos ir Lietuvos visuomenė tuo metu buvo pasidalijusi į 3 sroves. Pati dešinioji, atžagariųjų dvarininkų vedama, dėjo pastangų, jei jau nesutrukdyti visiškai reformos, tai bent ją užtęsti, kiek galima ilgesniam laikui, ir šiaip visaip ją iškraipyti. Tai buvo vadinamieji juodieji. Gana skaitlingi ypatingai Lenkijoje, buvo ir baltukai. 1857 m. Lenkijoje jie įsteigė „žemės ūkio draugiją", turėjusią tuomet lig 3000 narių. Jie buvo šalininkai reformos, maž daug tais pagrindais, kuriais rusų valdžios ji buvo ruošiama. Savo mintis jie plačiai krašte skelbė, pabrėždami, kad valstiečiams žemę duosiąs ne rusų caras, bet patys lenkų dvarininkai, patys lenkai. Valstiečiai tai į širdį imdami ir žodžius darbu paversdami, daug kur nieko nelaukdami pradėjo atsisakinėti nuo baudžiavos priedermių. Prieš juos kai kur pavartota net karo jėga.

Buvo dar kraštutinesniu (raudonukai), vienų socialiu atžvilgiu, kitų vien tautiniu. Krašte vis augant nepasitenkinimui prieš caro valdžią, vietos rusų administracijai blogai besiorijentuojant toje padėty, kraštutiniųjų įtaka greit augo. Buvo skelbiama „revoliucinė tautos organizacija". Ji paskelbė luomų brolybę, žadėjo valstiečiams žemės, dvarininkams už ją atlyginant iš bendrų valstybės išteklių. Tuo būdu prie sukilimo norėta pritraukti platesnius kaimo sluoksnius. Sukylimas įvyko 1863 ir tęsėsi lig 64 m. Prie sukilimo Lietuvoje buvo prisidėję nemažai ir valstiečių, labiausia Žemaitijoje. Čia daugiausia jie ėjo savais tikslais, turint omeny visišką baudžiavos liekanų panaikinimą ir valstiečių teisių pilną sulyginimą su kitų luomų teisėmis.

Šis sukilimas rusų valdžios buvo daug lengviau likviduotas, negu 1831 m. sukilimas, nors tas sukilimas ir buvo jai padaręs įvairių nemalonumų, ypač užsienių reikalų srity.

Po 1863-64 m. sukilimo daug kas pasikeitė ir bendroje krašto ir ypatingai valstiečių padėty Lietuvoje. Kaip paprastai, sukilimą numalšinus, gausiai buvo vykinamos įvairios bausmės, kaip ištrėmimai, žemių ir kitų turtų konfiskacijos ir t. t. Ne tik daug iš bajorijos, bet ir iš valstiečių tarpo buvo nukentėjusių. **Buvo ištisų kaimų, kurių gyventojai buvo ištremti Rusijos ir Sibiro gilumon, o jų vieton įgyvendinti rusai.** Daug žmonių pabėgo užsienin. Daug dvarų, konfiskuotų iš Lietuvos bajorijos, buvo dovanota rusų bajorams, ypač karininkams, kurie dalyvavo sukilėlių malšinimuose. Vilniaus gen.-gubernatorius Murajovas tiek buvo pagarsėjęs savo žiaurumu, kad įgavo vardą Muravjovo Koriko. Kraštas buvo labai nukamuotas ir nualintas. Visuomenė buvo be galo prislėgta; net, galima sakyti, visuomeninis gyvenimas veik lig pagrindų buvo suįręs.

Tuo būdu 70 m. bėgy tai buvo jau ketvirtasai iš pagrindų krašto gyvųjų jėgų naikinimas. Nelengva ir negreit po to lietuviška visuomenė galėjo atsigauti per tas 4 „operacijas“ netekusi savo aktingiausių jėgų*).

Į baudžiavos panaikinimo tolymesnę eigą tas sukylimas paveikė, nežiūrint viso kito, kai kuriais atvėjais teigiamai, nes baudžiavos likvidavimas buvo išimtas iš atžagariųjų dvarininkų žinios ir buvo taikinami ir Lietuvoje bendri visai Rusijai tos reformos dėsniai. Valstiečiai buvo paliuosuoti su žeme, kurią jie per tam tikrą metų eilę turėjo išpirkti; už asmens paliuosavimą, kaip ir visoje Rusijoje, atskiro išsipirkimo nereikėję. Didžiausias skirtumas tarp Lietuvos ir Rusijos buvo tame, kad, kuomet Rusijoje išperkamieji už žemę mokesniai ėjo dvarininkų naudai, iš mūsų valstiečių surenkamieji mokesniai ėjo iždo naudai, o ne lietuvių ar lenkų dvarininkų naudai. Galima čia dar paminėti, kad iš pradžių buvo projektuojama valstiečių nuosavybėje palikti vien jų sodybas, ir tai kuo labiausia apkarpytas, su tuom, kad žemę valstiečiai nuomotų iš dvarininkų ar tai už speciali mokesnį ar už darbą. Kuomet 1857 m. Kauno gub-jos komitetas buvo iškėlęs klausimą apie reikalingumą valstiečiams žemę nuosavybėn įgyti, tai Petrograde toksai klausimo pastatymas iš pradžių buvo paskaitytas neprograminiu ir net draustinu. Aplamai, pažymėtina, kad šiuo reikalu Lietuvos bajorija buvo, bendrai imant, pasirodžiusi visgi drasesnė, akylesnė ir geriau padėty besiorijentuojanti, negu kitų sričių Rusijos ar Lenkijos bajorai.

Nuo baudžiavos panaikinimo lig didžiojo karo laikotarpis.

Baudžiavos panaikinimas turėjo, be abejo, didelės teigiamos reikšmės, kaip žemsė ūkio kultūrai plėstis, taip ir kitais atžvilgiais. Tik šie teigiamieji vaisiai žymioj daly buvo sumažinti del įvairių tą reformą pravedant netikslumų. Buvo jau nurodyta, kad Rusijos dvarininkų pastangos sumažinti valstiečiams skiriamos žemės plotus nenuėjo veltui. Visoje Rusijoje ir Lietuvoje tų žemių plotai buvo sumažinti. Pas mus Lietuvoje daug kur valstiečiai buvo netekę jų iš seniau turėtų žemių, del kurių tų ar kitų dokumentų prirodymų jiems trūkdavo. Nebuvo valstiečiams priskiriamos ir jų, nors ir iš seniai, nuomojamos žemės. Be to, kai-kur valstiečiai nustodavo ir savo iš senų senovės ariamos žemės; del šios aplinkybės buvo nustatyta, kad iš bendro valstiečių ir dvaro žemių ploto, dvarininkui ne-

*) Po 1863—64 m. sukylimo Lietuvos visuomeniniame gyvenime, galima sakyti, pasidarė ilgesniam laikui kapinių tyla.

gali tekti mažiau vieno trečdalio. Valstiečiams gi, kai kada priklausydavo virš dviejų trečdalių.

Toliau, dvarininkams spaudžiant, buvo nustatyti didesni išperkamieji mokesniai, ne kaip iš pradžių buvo projektuojama. Lietuvos gi valstiečiams šie išperkamieji mokesniai buvo nustatyti dargi didesni, negu Ukrainos juodžemio rajonuose. Neretai už dešimtinę (l. 1 ha) žemės išperkamųjų mokesnių teko Lietuvoje mokėti lig 3 aukso rubl. Ta išpirkimo norma galėjo būti dar aukščiau keliama, išrodžius, kad valstiečio ūkis turi didesnio pelno del rinkos atstumo, geros dirvos ir t. t. Ten, kur pereinamuoju baudžiavos likvidavimo laikotarpiu valstiečiai dar ėję baudžiavos, jiems buvo paskirta po 23 d. nuo dešimtinės t. y. irgi daugiau, negu tikrosios Rusijos gubernijose (30—40 dienų nuo dūšios, arba 10—18 d. nuo deš-ės).

Lietuvoje nuo XVI šimt. (Zygmanto — Augusto laikų) nebuvo atliekami bendru valstybiniu planu žemės valdymo tvarkomieji darbai. Ilgainiui žemės valdymo srity susidarė daug painiavos. Kaip matėme, Mikalojaus I laikais, įvedus ir Lietuvoje rusų teisę, kur nebuvo atkreipta jokio dėmesio į Lietuvos vietinius santykius bei papročius, žemės valdymo bei naudojimo srity tą painiavą dar labiau padidėjusi. Tokia padėtis duodavo galimybės tuo ar kitu atsitikimu nuskriausti valstiečius, aprėžiant neteisingai jų žemes. Be to, pravedant baudžiavos panaikinimo reformą, nebuvo kreipiama tinkamo dėmesio, kad žemės valdymo santykius sutvarkius. Po senovei, liko įvairūs vadinamieji prorėžiai, žemės įterpimai ir kyšuliai. Neretai ir smulkaus savininko žemė rąsdavosi ne prie vieno daikto, o buvo išmėtyta mažais sklypeliais keliuose, net ir keliolika vietų. Liekant ir toliau gyventi kaimais (tik šiaurės Suvalkija, kaip matėme, buvo jau išsiskyrusi vienserdžiais arba kolonijomis) valstiečių žemė buvo paprastai paliekama siaurais (kai kada kokių 15—30 mtr. platumo) ir ilgais (1—3 kl.) ruožais, be galo nepatogiais ž. ūkio kultūros atžvilgiu. Liko nelikviduoti ir įvairūs servitutai bei bendro naudojimo teisės žemės, kurių Lietuvoje tiek daug būta dar iš senų laikų, kurių daug užsilikę yra ir lig šios dienos. Tų servitutų etc. galutinas likvidavimas tik šiandien vykinamas. Šis servitutų ir bendro naudojimo teisių, baudžiavą naikinant, nesutvarkymas įvyko ne tik del to, kad aplamai, rusų valdžios per maža buvo kreipiama dėmesio į vietines pavienių sričių savybes, bet ir del rusų valdžios tam tikros tendencijos. Servitutų klausime laikantis principo „divide et impera“, santykiuose tarp Lietuvos bajorijos ir valstiečių tyčiomis buvo paliekama daug ko neaiškaus ir nesutvarkyto, kad

delto ir santykiai nuolat įtempti būtų ir kad kaimo gyventojų tarpe didesnis nesutikimas būtų.

Baudžiavą naikinant, ne tik servitutų ir kitais žemės valdymo ir naudojimo klausimais buvo palikta daug nesutvarkytų reikalų, bet nebuvo tinkaai sutvarkyta ir teisinė valstiečių padėtis. Jie nebuvo pripažinti lygių su kitais piliečiais teisių. Jie vis dar liko lyg prirakyti prie kaimo bendruomenės *) (Obsčina) be kurios žinios ir leidimo valstiečiai negalėjo dargi naujais verslais verstis, išvažiuoti kur kitur ir t. t., dargi negalėjo savo vaikų į aukštąjį mokslą leisti. Ir civilių teisių atžvilgiu valstiečių padėty buvo žymių skirtumų su kitais caro „pavaldiniais". Jie buvo tam tikrų institucijų priežiūroje; pirmoje instancijoje jų bylos buvo rišamos specialių įstaigų ir specialiu būdu ir t. t.

Lygiagrečiai patenkinančiai nebuvo išrištas ir valsčiaus savivaldybinio gyvenimo klausimas. O apie pigų ir prieinamą kreditą valstiečiams, dar labiau apie ž. ūkio kultūros kėlimą tuo metu nebuvo ir galvota.

Visos šios aplinkybės, begalo daug sumažino baudžiavos panaikinimo reformos teigiamas ir ž. ūkiui, ir valstiečiams ir pačiai valstybei išdavas. Daugely Rusijos rajonų valstiečiai gavę apkarpytus žemės dalinius ir apkrauti per didelių mokesnių, neturint prieinamo kredito ir valdžiai lig pat pabaigos XIX šimt. labai mažai dėmesio į ž. ūkio gamybos reikalus kreipiant, ilgainiui, vieton kad susitvarkius, visiškai nuskurdo. Milžiniškos rusų kaimiečių masės priaugančioji karta rusų ekonominio gyvenimo sąlygomis ilgainiui pradėjo nerasti, kur dėtis. Tai vienoje, tai kitoje Rusijos srity, prasidėjo tiek paskum Rusijoje pagarsėjęs žemės „badas" pas valstiečius. Ekonominiai nesusitvarkę rusų valstiečiai ir politiniu bei kultūriniu atžvilgiais savo masėje liko neįtraukti į bendrą rusų visuomenės gyvenimą. Tomis sąlygomis vėliau kilo žinomasai Rusijos revoliucinis obalsis: „žemės ir laisvės". Per visą pastarųjų metų Rusijos gyvenimą, lig pat bolševikų laikų, šitas obalsis Rusijoje eina visų kitų obalsių pryšaky. Truputį sušvelnytoje formoje iš Rusijos tas obalsis yra persimetęs ir pas Rusijos artymiausius kaimynus.

Kiek kitoniškiau, ne kaip Rusijoje, ėjo baudžiavą panaikinus, mūsų kaimo ir mūsų ž. ūkio plėtotė.

Po baudžiavos mūsų dvarininkų dauguma su vargu taikėsi naujoms gyvenimo sąlygoms. Jie nebeteko nemokamų darbininkų, prie kurių tiek pripratę buvo. Dvarininkų ekonominė

---

*) Išskyrus Suvalkiją.

padėtis dar ir del to buvo pasunkėjusi, kad po 1863—64 m. sukilimo, jie kuone visai nustojo savo senosios įtakos Petrogrado sferose. Rusijos bajorijos tarpe mūsų bajorai liko lyg rusų valdžios posūniai. Jie neturėjo iš valdžios pusės nei mažos dalies tos finansinės ir šiaip ekonominės paramos (per Bajorų (Дворянскій) Banko politiką, toliau, iš atlyginimų už paliuosuotus valstiečius ir t. t.), kurią yra turėję kiti Rusijos bajorai. Be to, lietuviai ir lenkai bajorai, 63—64 m. sukilimą numalšinus, buvo apsunkinti tam tikrais baudžiamaisiais mokesniais. Suprantama, kad jiems ir organizacijos teisės buvo paliktos daug siauresnės, negu Rusijos bajorams. Šie pastarieji valstybiniame ir visuomeniniame gyvenime yra turėję įvairių privilegijų, kurios duodavo jiems didelės įtekmės ir labai stiprino jų socialę padėtį.

Tuo būdu, palyginti su rusais, mūsų bajorai pateko į daug sunkesnes gyvenimo sąlygas. Tos gi gyvenimo sąlygos, baudžiavą panaikinus, griežtai ir gan ūmai pasikeitė. Prisiėjo gan staiga pereiti prie samdomo darbo, neturint tos globos ir ekonominės paspirties, kuri buvo teikiama rusams bajorams. Prisėjo taikintis prie bendrų Europos rinkos reikalavimų, prie kapitalistinės tvarkos; taikintis sąlygomis, kuriomis teko gyventi Rusijos valdžios „žinioje", kuri pati blogai besiorjentavo naujoje padėty.

Todel mūsų dvarininkams sunku buvo iš senoviško beveik naturalaus ž. ūkio vedimo būdo pereiti prie kapitalistinių ūkio vedimo būdų. Del savo praeities ir del savo nuo amžių tam tikra kryptim nusistovėjusios psichikos žymi dvarininkų dalis, taip sakant savaime jau del savo „prigimties" rūšies ne visai tiko pakitėjusio gyvenimo sąlygoms. Tos sąlygos reikalavo iš dvarininkų daug įvairių techniškų žinių, atsidavimo intensyviam ir sumaniam darbui gamybos (dalinai pramonės bei prekybos) srity, daug asmeninės iniciatyvos griežtai pakitėjusiose politinio, visuomeninio ir ypatingai ekonominio gyvenimo sąlygose ir pagaliau, sugebėjimo tinkamai ir laiku visame tame susiprasti (orientuotis). Prisiminkime dar, kad laikotarpiu kokių 70 m. (1795—1864 m.) mūsų bajorijos tarpe rusų valdžios buvo padarytos 4 kartus savo rūšies atrankos, išimant **masiniai** iš bajorijos (ir iš aktingesnių valstiečių) tarpo (ekzekucijomis, ištrėmimais Sibiran ir t. t., neskaitant žuvusių kovose) energingesnįjį, dalinai ir kilnesnįjį bei platesnių pažiūrų elementą, be to, apie „kapinių tylą" Lietuvos visuomeniniame gyvenime po 1863—64 m. sukylimo.

To delei tas dvarų ir dvarininkų luomo smukimas, kuris Lietuvoje buvo tėmijamas po baudžiavos panaikinimo, yra vi-

siškai suprantamas reiškinys. Dargi, turint omeny visas tas aplinkybes, kuriose tuo laikotarpiu buvo atsidūrusi mūsų dvarininkija, gal buvo reikėję laukti dar didesnio dvarų smukimo, negu koksai pas mus yra buvęs. Juk, Rusijos daugely sričių, nežiūrint rusų dvarininkų privilegijuotos, palyginant su musiškiais, padėties, jie, bendrai imant, ūkio atžvilgiu tvarkėsi Rusijoje ne geriau, o dargi blogiau, nekaip musiškiai.

Šitą reiškinį galima aiškinti tik tuo, kad: 1) mūsų kaimo gyvenimo santykiuose jau iš giliausios senovės būta sveikesnės krypties, negu rusų kaime, ir didesnių būta sugebėjimų ž. ūkio darbų srity, 2) Lietuva esant Rusijos vakarų pakrašty buvo geresnėje geografiniu atžvilgiu padėty (arčiau Vakarų rinkos) ir 3) iš savo prigimties, nežiūrint viso ko, Lietuvos bajorija turi daugiau organizacinių ir kurybinių gabumų ne kaip rusų „dvoriane“.

Bet, nežiūrint šių mūsų bajorijos teigiamų privalomų, po 1864 m. mūsų dvarų dauguma gyveno kryzį. Tas juo labiau, kad po baudžiavos likvidavimo kurį laiką ir metai, ypatingai Baltijos pajūry buvo prasti. Tik septyniasdešimtais metais susidarė aplinkybės, kuriose mūsų ž. ūkis turėjo gan geros progos atsigauti. Žemės ūkio produktų ir pirmon eilėn grūdų kainos Europoje buvo nepaprastai pakilę. Mūsų gi javų eksportas nebuvo apkraunamas muitais. Lietuvoje, be to, žemės ūkio turėta pigių darbo rankų; kaimo gyventojų skaičius gana sparčiai augo, krašte gi nebuvo nei išsiplėtusios apdirbamosios ar gaunamosios pramonės, nei šiaip didesnių miestų, kur atliekamos kaime darbo rankos galėtų surasti uždarbio. Lygiai nebuvo dar tuomet išaugus ir emigracija ar tai į kitas Rusijos imperijos sritis, ar tai užsienin (Amerikon).

Iš tos pagerėjusios žemės ūkio ekonominės kominktūros buvo pasinaudojusi tik dalis mūsų dvarininkijos, — ir naujoms sąlygoms atatinkamai pertvarkė dvarų ūkį. Kitą gi dvarininkijos dalis, ar tai negalėdama ar nenorėdama senųjų savo papročių ir linkimų išsižadėti ir į produktingąjį darbą įsitraukti, nieko ar mažai iš tos žemės ūkio pagerėjusios bendros ekonominės kominktūros pasinaudojo. Tos rūšies žmonės savo iš ž. ūkio padidėjusias pajamas versdavo vien (ar pirmon eilėn) tam, kad savo asmeninius reikalus, „poniškesniau“ tenkinti ar tai Lietuvoje, ar didesniuose Rusijos imperijos miest. (Petrograde, Varšuvoje etc.), ar užsieny. Nes lenkų ir rusų bajorų pėdomis sekdami, ne maža dalis ir mūsų stambesnėsės dvarininkijos pradėjo gyventi ne savo dvaruose ir ūkio vedimą pavesti išimtinai samdytiems žmonėms.

Tokie dvarininkai dažnai per ilgus metus savo dvarų nė į akis nematydavo.

Aštuonesdešimtais (1884—86 m.) pereitojo šimtmečio metais, ž. ūkio ekonominei koniūnktūrai vėl žymiai pablogėjus*), šita mūsų dvarininkijos dalis pradėjo visai smarkiai smukti. Jų valdomosios žemės plotas iš metų į metus pradėjo mažėti. Tas to ploto mažėjimas būtų buvęs dar didesnis, jei ne kelios kitos aplinkybės. Viena svarbiausių tai miškai, kurių didžioji dalis (išskyrus Suvalkiją) buvo dvarininkų nuosavybėje, mažesnioji valdžios, ir visai maža dalis valstiečių ir miestų bei miestelių nuosavybėje. Gelbėdamiesi nuo bėdos, dvarininkai labai dažnai savo miškus kirsdavo virš normos. Miškai Lietuvoje del to smarkiai nyko. Dar baudžiavos panaikinimo metu ne mažiau trečdalis viso Lietuvos ploto buvo miško apžėlusio. Apie 1890 m. miškų plotas sudarydavo jau tik 25—26%, prieš karą tik 21—22%, o šiandien turime tik 20% miško (nuo bendro visos Lietuvos ploto); dabartinėse gi Nepriklausomos Lietuvos ribose miškų žemės (t. y. drauge su miškų pelkėmis, pievomis, kelmynais ir miškų administracijos sodybomis) skaitomi nevisi 17%, tikrai gi miško apžėlusio ploto — tik 14%. Vėliau, matant tokį „paskubintą“ miškų nykimą, rusų valdžios buvo įvesti vadinamieji miškų apsaugos įstatai. Nežiūrint tų įstatų (rusų tvarkoje įstatymai ir taisyklės dažnai yra tam, kad juos apeiti), dar ir pastaruoju prieš karą dešimtmečiu, Lietuvos privatinių miškų plotas į metus vidutiniškai netoli ½%-io mažėjo.

Greta miškų naikinimo ėjo dvarų įskolinimas. Prieš karą Lietuvoje ipotekiniai buvo įskolinta virš 90% dvarų žemių ploto. Visai be skolos buvo vien pavieni dvarų savininkai. Daugelio dvarų įskolinimas siekdavo lig 100% dvaro vertės (drauge su neipotekinėmis skolomis).

Bet neretai nei miškų aikvojantieji kirtimai, nei paskolos nieko negelbėdavo ir dvarų žemė iš dvarininko rankų pereidavo į kitas, daugiausia į valstiečių rankas.

Buvo dar kelios priežastys kurios lėtino šitų žemių perėjimą iš dvarininkų į valstiečių rankas.

Šiek tiek skirtinai ž. ūkio plėtimasis ėjo pas mūsų valstiečius. Ir jie pirmus kelis baudžiavą panaikinus metus gan sun-

---

*) Tai daugiausia priklausė nuo to, kad Europos vartojimo rinkos pradėjo būti masiniai užverčiamos pigiais javais ir kitais ž. ūkio produktais iš naujų gamybos kraštų: Jung. Valstijų, Kanados, Australijos ir t. t. Lietuvoje gi tuo laiku jau plačiai ėjo emigracija į Angliją ir, ypatingai, į Ameriką, dalinai ir į Rusijos pramonės centrus. Kai kuriais metais emigrantų skaičius Vakarinėje Lietuvoje viršindavo gyventojų metinio prieauglio skaičių. Delei to darbo rankos mūsų kaime truputėlį pradėjo brangti.

kiai vertėsi. Be bendrų sunkių ž. ūkio Rusijoje plėtotei sąlygų, tat priklausė, kaip matėme, ir nuo to, kad baudžiavą naikinant 1) valstiečių žemės daug kur buvo apkarpytos, 2) išperkamieji už žemę mokesniai, uždėti dargi aukštesni, negu Rusijoje, kur jie taip pat dažnai buvo per ankšti ir 3) nebuvo tinkamai sureguliuoti pas mus, žemės valdymo ir naudojimo santykiai. Žinant, kad Rusijoje daug kur, dargi patogesnėse sąlygose valstiečiai po baudžiavos tinkamai neatsigavo ir pateko chroniško skurdo padėtin, buvo galima laukti, kad Lietuvos ž. ūkis sunkesnėmis plėtimosi sąlygomis, mūsų valstiečiai būtų turėję visiškai nuskursti, nuskursti lig išsigimimo ir „proletarizuotis".

Tačiau, to neatsitiko. Sulaukę septyniasdešimtais metais geresnės ekonominės kuniunktūros, mūsų valstiečiai greitu laiku tiek susitvarkė ir atgijo, kad ir blogieji aštuoniasdešimtieji metai jų palyginti gan sveikai buvo išgyventi. Geriausia matos iš septynesdešimtųjų metų ekonominės koniunktūros pasinaudojo šiaurės ir centro Suvalkijos ūkininkai; toliau Pakuršio ūkininkai ir kai kurių vietų Žemaitijos ūkininkai. Žemės ūkio kultūrai plėstis Suvalkijoje daug gelbėjo ta aplinkybė, kad ten tuo laiku jau kuone visi ūkininkai gyveno viensėdžiais (kolonijomis), o ne kaimais. Be to, nemažos reikšmės turėjo ir pasieninė (Prūsijos kaimininkystė) padėtis: pavyzdys visuomet daug reiškia. Ne be reikalo ir biržiečiai ar šiauriniai šiauliečiai t. y. Kurliandijos pasienio ūkininkai, pasižymi didesne ž. ūky pažanga, negu kitų Aukštaičių sričių ūkininkai.

Tariamuoju laiku minėtų sričių ūkininkai yra pradėję senąją, trilaukę*) ūkio vedimo sistemą, keisti keturlaukia ir kitomis racionalingesnėmis sistemomis. Pradėta daugiau sėti dobilų, vėliau ir kitų pašarinių žolių, šiek tiek mažiau laikyti pūdymų, plėsti bulvių**) sodinimą. Vienoj kitoj vietoj (nors dar retai) pradėta, javus nuėmus, arti rugienos, — aplamai, pradėta tinkamiau žemė dirbti. Pradedama vartoti naujoviškesni ir racionalingesni ž. ūkio įrankiai bei mašinos. Išsiplečia vartojimas vadinamųjų „drapakų", o vėliau ir kultivatorių. Pasirodo pirmos javų piaunamosios (kertamosios) mašinos. Plačiau jau yra vartojamos javų kuliamosios mašinos, pirmon eilėn, žinoma, arklinės, šiek tiek ir garinės. Lygiagrečiai vis mažėja javų kulimas spragilais ir ryšy su tuom aštuonias-ir-devynias-dešimtais metais Lietuvos kaime nyksta šita senoviška

*) Dar Zygmanto Augusto (XVII.) laikų palaika.

**) Pirmas bulvių pasirodymas Lietuvoje yra buvęs pačioje XVIII š. pabaigoje; bulvių gi sodinimas šiek tiek plėstis pradėjo XIX š. pradžioje.

mūsų kaimo profesija t. y. spragilais kulikų. Gerėjo drauge, bendrai imant, ir sėkla, kai kur gerėjo ir arklių veislė, kai kada, bet dar labai retai gerėjo veislė ir kitų naminių gyvulių. Toliau, pažymėtina, kad žymiai sumažėjo, ypač, žinoma, tose srityse, kur buvo tėmijama didesnė ž. ūkio kultūros pažanga, visokių „dykumynų" ar vadinamųjų „netinkamų" žemių plotai. Šie buvo verčiami ar tai ariamu lauku (dažniausia), ar tai (rečiau) šienaujamomis pievomis. Pradėta tinkamiau ir statytis; daugely vietų visai pranyko tiek išsiplėtusios Lietuvoje baudžiavos laikotarpiu vadinamosios dūminės pirtys.

Kaip šio laikotarpio žymė primintina dar, kad Lietuvos ž. ūkis tuomet jau gan aiškiai (nors dar ir nepilnai) buvo įtraukiamas į Vakarų kapitalistinio ūkio rutulį. Javų ir kitų ž. ūkio produktų bei šiaip prekių kainos rąsdavosi jau gan artymame ryšy su Vakarų rinkos kainomis. Aplamai, vakarų kapitalistinės tvarkos žymių vis daugiau ir daugiau rąsdavosi ir Lietuvos ūkio santykiuose. Atsigaunant ekonominiai mūsų ūkininkai pradeda, nors ir iš palengvo, atsigauti ir kultūriniai. Šešiasdešimtais metais savo vaikų aukštesnin mokslan mūsų ūkininkai dar labai mažai leidžia. Bet jau septyniasdešimtais metais, ekonominei padėčiai gan žymiai pagerėjus, mūsų ūkininkai pradeda jau daug skaitlingiau savo vaikus aukštesnin mokslan leisti. Ir juo toliau, juo daugiau savo vaikų mokslan mūsų ūkininkai leidžia. Po keliolikos metų t. y. aštuonesdešimtais metais jau susidaro, nors dar neskaitlingi, pirmieji jaunosios mūsų inteligentijos kadrai. Daugiausia, jų įtakoje ir pastangomis prasideda tautinis Lietuvių tautos atbudimas.

Tenka pastebėti, kad lietuvių tautos nutautėjimas, kartų prasidėjęs, vis tolyn ir gilyn plėtėsi. Baudžiavos panaikinimo metu, ne tik dauguma mūsų bajorijos, bet ir labai žymi dalis mūsų miestelėnų lenkais (kai kada rusais) save laikė. Lietuvos rytuose buvo jau sulenkinta dalimi ir surusinta arba sugudinta (srityse, kurios betarpiai susiduria su gudais) nemažai ir valstiečių. Tos valstiečių „lenkėjimas" buvo pradėjęs reikštis net Lietuvos vakaruose. Tik aštuoniasdešimtųjų metų tautinis lietuvių atbudimas šį valstiečių nutautėjimą ėmė stabdyti, iš pradžių Suvalkijoje, toliau Pakuršy ir Žemaitijoje; dar vėliau centro ir, pagaliau, Rytų Lietuvoje. Bet dar prieš pat karą Vilnijos sričių kaime tautinis lietuvių atgimimas tik ką beprasidėjęs buvo siekti. Greta tautiniai atbundančių lietuvių, dar būta daugiau tokių, kurie ėjo lenkėjimo arba gudėjimo (rusėjimo) keliu.

Ne visi, žinoma, išėję mokslą mūsų ūkininkų vaikai, išsiliko lietuviais. Nebeturint dar tuomet savo viduriniojo luomo,

nebeturint dar nors kiek rimtesnės literatūros (ji buvo tuomet tik užuomazgoje) ir, bendrai, mūsų tautinei kultūrai (moderninėj žodžio prasmėj) esant tuomet tik pradinėse stadijose, nebeturint, pagaliau, ir nors kiek skaitlingesnių tos pačios inteligentijos (skaitant čia ir kunigiją) kadrų, ne vienas iš mūsų, mokslus ėjusių tuomet ūkininkaičių savo gimtajam kraštui tautiniai žuvo, (surusėjęs ar sulenkėjęs). Bet tokių nutautėjusių nuošimtis, pradedant nuo aštuonesdešimtųjų metų, pradėjo mažėti.

Prisimintina šioje vietoje dar viena aplinkybė. Pirmuosius mūsų inteligentijos kadrus buvo sudarę beveik išimtinai mūsų ūkininkų vaikai. Mūsų gi ūkininkai, kaip matome, iš giliausios senovės yra *) žemdirbiai — sėsliai. Iš senų seniausių laikų jie yra ne kokie laukiniai žmonės, o tam tikros, nors moderninėje to žodžio prasmėje dar neišaugusios, bet gan švelnios ir gaivios kultūros. Šiuo atvėju, ypatingai mūsų ūkininkų pasąmonė yra tiek patvariai nusistovėjusi, kad vėlesnieji lietuvių tautos dekadanso (nupuolimo) ir net baudžiavos laikai negalėjo galutinai mūsų tautos kultūros žymių ir linkimų išnaikinti. Mūsų kaimiečių pasąmonė „žmoniškos kultūros“ atžvilgiu yra aukštesnės rūšies, negu, sakysime, rusų, lenkų arba vokiečių kaimiečio (ir, bendrai, liaudies) pasąmonė. Su tokiu pasąmonės pagrindu galima išauginti tikrai aukšta ir kilni kultūra.

Tačiau, del susidėjusių mūsų tautos istorijos eigos aplinkybių, ši mūsų liaudies kultūra dar nebuvo tuomet (ir šiandien dar nėra) tinkamai išaugusi. Mūsų ūkininkų vaikai (mūsų senovės žemdirbių — sėslių ainiai) eidami vidurinius ir aukštuosius mokslus, patekdavo ir patenka į visai naują dvasinį pasaulį. Tas naujasai pasaulis, paprastai, svetimas jų dvasiai, jų pąsamonei. Ir dauguma tų vaikų (mokiniai ir studentai) be jokios atodairos ir kritikos aklai savinasi tą, kas iš Vakarų civilizacijos „stalo“ pateko jų žinion (galvosna).

Tos gi civilizacijos, ypatingai, mums lietuviams be gero pasirinkimo negalima savintis. Per daug toje civilizacijoje randasi įvairių mums svetimumų, be to, ir šiaip įvairių neigiamų reiškinių. Ta civilizacija yra išaugusi daugiausia įtakoje 1) neperseniai (palyginti su lietuviais) buvusių klajūnų, germanų ir slavų — su jų labai dažnai dar pusiaulaukine pasąmone, 2) romaniškų tautų — su jų išsidirbusiomis militaristiniai-imperialistinėmis idejomis ir su daiktine Romos teise (neginčintinai labai

---

*) Del ilgų su slavais kaimininkystės ir santykiavimų lietuvių kraujas šiandien turi tam tikros slavų kraujo priemaišos. Reiškia, be dvasinės slavų klajūkiškos įtakos, šios dienos ir daugelio lietuvių prigimty yra klajūniškių linkimų.

„sudaiktinusios“ ir „supopierinusios“ ir patį. žmogų) ir, pagaliau, 3) žydų tautos — labai specifiškos, su ryškiais priešgamybiniais linkimais ir dialektiniais gabumais *).

Neišaugusi (moderninėje žodžio prasmėje) lietuvių kultūra, kas mūsų mokslus einančiai jaunuomenei stačiai į akis krito (dūrė), pradedant jai susipažindinti su Vakarų kultūros bei civilizacijos laimėjimais (ten gi, iš tikrųjų yra **nemažai teigiamo ir neigiamo** pasiekta), atpratimas baudžiavos laikotarpių nuo aktingumo viešuose darbuose ir savaimingos minties prisibijojimas, viskas tat pakankamai mums aiškina mūsų dar tik besikūriančios inteligentijos nesavaimingumą. Vakarų ne tik kultūros, bet ir civilizacijos tuos ir kitus momentus ji nekritingai ir dažnai dargi visiškai mechaniškai savinosi. Įvairius Vakarų mokslus, idėjas mūsų inteligentija „priimdavo“ su visu jų balastu, bei netikslingumais. Tas liečia lygiai materializmą su ateizmu, lygiai klerikalizmą, liberalizmą ir kitus „izmus“ ir „neizmus“. Šitos nesąmoningumo stadijos mes lig šios dienos dar nesame išgyvenę.

Šitais mūsų neišaugusios tautinės kultūros metais ir mūsų dar **nesutvirtėjusios tautinės valios** metais, lietuvio būdo kai kurios dargi teigiamos savybės dažnai išeidavo ir dar išeina mūsų nenaudai. Del savo iš prigimties švelnaus būdo, del savo linkimų žmoguje žmogų surasti ir vertinti, nesprendžiant jo vien iš išviršinių reiškimų, lietuvis geriau, ne kaip kitų tautų žmonės, moka įsigilinti ir suprasti kitųjų pergyvenimus, kitųjų sielos vidaus gyvenimą. Bet kultūrai dar nėsant labiau išaugusiai, be to, nesant dar sutvirtėjusiai mūsų tautinei valiai, gyvenant gi iš visų pusių svetimųjų apsuptai, ne vienas mūsų tiek persiima svetimųjų dvasios pradais, kad pradeda prarasti, ilgainiui ir praranda savųjų pradų.

Šiandien, palyginti su dar netolima praeitim, lietuvis inteligentas jau gan gerai išlaiko savo bočių kalbą ir lietuvio vardą; sugeba, nors kiek ir blogiau, ginti ir politinės savo krašto nepriklausomybės. Bet tas pat lietuvis inteligentas visai dar nesugeba sąmoningai žiūrėti savo tautinės dvasios pradų; dar mažiau sugeba tuos pradus auklėti bei plėsti. Dar aršiau! Dažnai tų pradų nė matyti nemato, dargi neretai nė nebenori jų matyti. Paskendęs savo „ratelio“ ir sektos „izmuose“ toksai lietuvis mano, būk visas pasaulis susidedąs iš tų niveliacinių, beveidžių „izmų“. Jis todel tolydžio būna mūsų tautos gaivumo slopinančiu veiksniu, dargi priešu.

---

*) Neminiu čia, kad per toli nuo temos nenutolus, hellenizmo įtakos; daug čia labai ginčintinų momentų yra.

Pas mus, kaip pas rusus, per daug staiga ir pavojingai nutrūkęs yra daugeliu atžvilgių ryšys tarp mūsų žemdirbiškos tautos gyvenimo ir jos (nors ir neišsiplėtusios) kultūros, ir mūsų inteligentijos „mokslų“ bei idejų naujo pasaulio (—ių). Be to, nors mūsų inteligentijos kultūra (takto atžvilgiu šį žodį parašiau be kabučių) yra didesnio ūgio, bet kokybiniu atžvilgiu, bendrai imant, ji, remiasi mažiau vertingų pradų, ne kaip mūsų tautos senoviška žemdirbiška kultūra.

Tenka pažymėti, kad tautinio sąmoningumo atžvilgiu mes dar randamės dargi nepradinėse atbudimo stadijose, o tik (gal paskutinėje) prieš — atbudimo stadijoje. Miegas mūsų šiuo atvėju yra lyg šiek tiek jau sudrumstas ir g a l b ū t, kad po neilgam pradėsime busti ir mėginti akys į savo tikrenybės būvį praverti.

Toliau, šituo klausimu nekalbėsiu, tai išeina iš šio tomo ribų. Jei seksis sulaukti, manau prie to klausimo grįžti III-me savo veikalo tome. Šioje vietoje iš šito bendro klausimo paminėsiu tik vieną aplinkybę, kuri yra labiau betarpiškame ryšy su mūsų kaimo ir ž. ūkio reikalais. Būtent, svetimųjų įtakų pagauta, mūsų inteligentija dar tikrai „nesižino“, kad ir ji (ta inteligentija), lygiai ir visa lietuvių tauta tai ne kokių tai klajūnų padermė, o senoviškos žemdirbiškos kultūros išdava. Mes tikrieji sėsliai, gilioje ir gražioje žodžio prasmėje.

Mūsų inteligentija tiek nukrypusi yra į šalį, tiek stačiai apkerėta, „izminių“ prietarų pagauta ir dar tiek nesižino“, kad mūsų kaimo ir ž. ūkio reikalai, paprastai, jai svetimi yra. Į gamybą mūsų inteligentijos dalis dažnai net su tam tikru įtarimu žiūri, lyg bijodamasi, kad iš ten neišlystų kokių „nevydonų“, kurie negerbs ir iškoneveiks tuos jų „izmiškus“ stabukus, kuriems jie jau tiek pratę yra savo galvos lenkti.

Taip „pakrypusi“ mūsų inteligentija „sugeba“ dažnai **neįžiūrėti** pačių pagrindinių mūsų ž. ūkio ir kaimo, (drauge ir viso krašto) reikalų. Del tos, daugiausia, priežasties pas mus tolydžio buvo nepaisomi,. dargi niekinami ekonominiai mūsų tautos gyvybės pagrindai. To „nepaisymo“ dėja, mes dar toli gražu nesame išgyvenę ir lig šios dienos.

Tuo būdu nuo aštuoniasdešimtųjų pereito šimtmečio metų smarkiau pradėjus reikštis mūsų tautiniam atgimimui ir jam davus ilgainiui gan žymių vaisių, į mūsų žemės ūkio ekonominę plėtotę nebuvo įnešta jokių gaivinančių akstinų.

Tuo pat laikotarpiu yra prasidėjus didesniu mastu ir emigracija iš Lietuvos. Pirmon eilėn ji palietusi Lietuvos kaimą. Aiškiai pasireiškus jau septyniasdešimtais metais, sekančiu

dešimtmečiu t. y. aštuoniasdešimtais metais ji buvo pasiekusi didelio smarkumo. Tos emigracijos priežastys yra ankštame betarpiame ryšy su mūsų gamybos augimo suvėlavimu. Kaip matėme ir priešbaudžiaviniu, ir dar labiau baudžiavos laikotarpiu Lietuvoje nebūta tinkamų sąlygų sveikai ekonominei plėtotei. Iš tos baudžiavos mūsų valstiečius liuosuojant, jie buvo paliuosuoti sunkiomis sąlygomis, sunkesnėmis, negu kitose Rusijos imperijos dalyse, be to, rusų valdžios ilgą laiką nesirūpinta ž. ūkio kultūros kėlimu. Tuo būdu Lietuvoje, kaip ir, aplamai, Rusijos imperijoje, žemės ūkio plėtotė ėjo per daug lėtu tempu. Po trumpo laiko kaimiečių priaugančioms kartoms kaime pradėjo per maža darbo rąstis. Didesnių gi miestų ir didesnės apdirbamosios ir ganamosios pramonės Lietuvoje veik nebūta. Atliekamoms mūsų kaimo darbo rankoms prisiėjo ieškoti uždarbio svetur. O čia dar valstiečius labai sujudino 1867 ir 68 m. didelis nederlius, vadinamasai paskutinis Lietuvoje badmetis. Tik pagerėjusi septyniasdešimtais metais bendra ekonominė ž. ūkio koniūnktūra, tai emigracijai neleido plačiai išsiplėsti. Bet aštuoniasdešimtais metais tai koniūnktūrai vėl pablogėjus, emigracija iš Lietuvos tiek išsiplėtė, kad daugely vietų kasmetinis emigrantų skaičius buvo didesnis, ne kaip gyventojų metinis prieauglio dydis. Emigracija tuo laikotarpiu labiausia buvo palietusi šiaurinę ir centrinę Suvalkiją, mažiausia gi Vilniją. Emigruodavo daugiausia Anglijon bei Amerikon (J. Valstybėsne), mažiau į Rusijos pramonės centrus bei uostus (į Petrapilį, Rygą, Liepojų, Odesą, ir kitur).

Emigracijos priežasčių nevien ekonominių būta. Veikė šia kryptim ir politinis ir įvairios kitos priežastys. Rusų valdžios politinė *) ir kultūrinė *) priespauda, kuri palengvėjo Lietuvoje tik po 1905 m. (vadinamosios pirmosios rusų revoliucijos), šiuo atžvilgiu irgi nemažos įtakos yra turėjusi. Visiems, kas kiek labiaus savyje žmogų vertina, ar kas turi nors kiek didesnių siekimų ar didesnės energijos, rusų okupacijos meto tvanki atmosfera, dažnai visai nepakenčiama darydavosi. Nebereikalo todėlei iš Suvalkijos, kur, pradedant nuo XVIII š. pabaigos, kaimo gyvenimas ėjo kiek laisvesniu keliu, ir kur del to valstietis šiek tiek mažiau, negu kitur (ypač Vilnijoje) buvo vergiškumui pasidavęs, emigracija užsienin buvo stipresnė,

---

*) Lietuvių spaudos draudimas, veikiąs lig 1915 m., Lietuvių kalbos draudimas valstybinėse ir visuomeninėse įstaigose ir mokykloje. Varžymai, veik draudimas žemės lietuviams (ir lenkams) Lietuvoje pirktis. Faktinasai draudimas lietuviams gauti nors kiek žymesnę vietą Lietuvoje valstybinėse įstaigose. Lig 1905 m. draudimas lietuviškų organizacijų. Kredito sunkumai ir t. t.

negu iš kitų Lietuvos sričių, nežiūrint to, kad Suvalkijoje kaimo ekonominė padėtis buvo geresnė. Ir emigruodavo ne vien, (dabartinės terminologijos prisilaikant) kaimo varguomenė, bet nemažesniame, jei ne didesniame laipsny kaimo „diduomenė“ t. y. vidutinių ir stambiųjų ūkininkų šeimų nariai. Šiame sluoksny tuomet buvo jau bepradėjusi pabusti didesnė energija bei iniciatyva, didesnis aktyvumas. Bet prie rusų valdžios susidėjusiomis Lietuvoje sąlygomis tam aktynumui nebuvo pakankamos progos reikštis; ieškota todel išeities nors ir užjūrin. Lietuvos kaimo sąlygose būta jiems per ankšta, ir to kaimo gyvenimo sąlygų būta jiems per skurdžių ir nepatenkinančių. Nors ir nesąmoningai, bet jie jauste jautė, kad mūsų kaime nebūta tinkamo kultūros augimo ir nebūta reikalingos gyvenimui laisvės*). Pažymėtina, kad vidutiniųjų ir stambesniųjų ūkininkų vaikų emigruota kuone išimtinai užjūrin, žemesniųjų gi kaimo sluoksnių emigruota mišriai — ir užjūrin ir į Rusijos pramonės centrus bei uostus. Imant gi pavieniomis sritimis, iš Suvalkijos emigruota daugiausia (kuone išimtinai) užjūrin, iš Kauno gub-jos mišriai — užjūrin ir į Rusijos centrus, iš Vilnijos gi daugiausia į Rusijos pramonės centrus bei į uostus.

Tokia mūsų emigracijos kryptis priklausė ne vien nuo geografinės tos ar kitos Lietuvos srities padėties, bet labai žymiame laipsny ir nuo kultūros stovio tose srityse. Kaip jau buvo minėta labiau kultūrinis aktingas mūsų kaimo elementas siekė užjūrio, mažiau kultūrinis ar labiau pasingas tenkindavosi Rusijos miestais.

Po aštuoniasdešimtųjų metų emigracinės karštligės vėliau buvo šioks toks, nors ir nelabai žymus atslūgys; nuo pradžios gi XIX š., vėl buvo tėmijamas emigracijos didėjimas. Karo metu mūsų emigracija į Ameriką (kur, bendrai imant, ėjo gal lig $^{2}/_{3}$ visos mūsų kaimo emigracijos) labai sumažėjo**), o dabartiniu laiku del J. Valstybių valdžios draudimų ta emigracija yra sumažėjusi lig minimumo.

Kaip jau buvo minėta, pavieniais laikotarpiais emigracija iš Lietuvos tiek išsiplėsdavo, kad kai-kuriose mūsų krašto srityse kaimo gyventojų skaičius mažėdavo. Bendrai imant, emigracija turėjo labai didelės įtakos į mūsų kaimo pobaudžiavi-

---

*) Ypatingai, kuomet mūsų kaimo jaunikaičiui prieidavo laikas stoti rusų kariuomenėn, jie, vieton šios pusiaukatargos, pasirinkdavo emigraciją Amerikon.

**) Po karo (1918—19 m.) Lietuvoje gyventojų skaičius buvo sumažėjęs veik 20%. Bendrai del karo lietuviai turi didesnių gyventojų skaičiuje nuostolių, negu francūzai, vokiečiai ir rusai (neskaitant bolševizmo aukų).

nio laikotarpio gyvenimo eigą. Suprantama, kad daugumoje emigruodavo aktingesnis ir energingesnis kaimo (kitaip sakant, lietuvių tautos) elementas, pasilikdavo gi namie daugumoje labiau nejudrus elementas. Tuo būdu vyko lietuvių tautoje tam tikra, labai mums negeistina atranka; reikia, tuo atvėju, turėti omeny, kad žymi mūsų emigrantų dalis ar tai Rusijoje, ar tai Amerikoje, patekdami svetimųjų jūron — ankščiau ar vėliau savo daugumoje buvo (ir yra) pagaunami nutautėjimo srovės.

Kai matėme, amžiųvydžio laikais (ypač XIII, XIV ir XV š.), prie Lietuvos valstybės prijungus didelius rusų tautų apgyvendintus plotus, veikė mūsų tautai pražūtingą atranka*). Paskui baudžiava ilgiems metams buvo prisloginusi lietuvių tautos energiją bei iniciatyvą. Bajorų ir miestelėnų labai žymios dalies nutautėjimas iš tautos kūno išplėšė nemažai aktingojo ir judraus elemento. Toliau buvo minėta apie tas 4 kartus, neigiamoj mus prasmėj, įvykusias atrankas, (1795 m., 1812 — 14 m., 1831; 1863—64 m.), kurios lydėjo rusų valdžios mūsų krašte įsitvirtinimo eiga; šios pastarosios 4 atrankos lietė pirmon eilėn mūsų bajoriją, bet dalinai lietė ir mūsų kaimiečių aktingesnįjį, elementą.

Dabar gi ši del 1865—1915 m. emigracijos įvykusi atranka daugiausia yra lietusi mūsų kaimą, mūsų tautos kamienį. Ir ši atranka mūsų kaimą yra labai plačiai palietusi. Skaitoma, kad 50 metų laikotarpiu (1864—1914 m.) del emigracijos mūsų kaimas yra nustojęs vidutiniškai daugiau, kaip ketvirdalės savo gyventojų, pavieniomis gi apygardomis ir lig trečdalio**).

Tokiomis aplinkybėmis sunku būtų laukti didesnio aktingumo mūsų kaimo gyvenime reiškinių. Juo labiau, kai kad žinome, kad bet kurio krašto kaimiečiai, aplamai, nerodo didesnio judrumo. Dargi, kai del mūsų kaimiečių, tai, turint omeny visas tas aukščiau minėtas atrankas, turint omeny visą praeitį mūsų kaimo, suvėlintą pas mus baudžiavos panaikinimą, žmogaus energiją stelbiančią rusų valdžios lig pat didžiojo karo politiką, tai viską tą omeny turint, tenka konstatuoti gan didelį palyginimą tokiomis aplinkybėmis mūsų kaimiečių aktingumą. Ne be reikalo prie pirmos progos mūsų kaimiečiai greit ima

*) Lietuvių įguloms, karvedžiams, administratoriams ir kolonistams gausiai išsibarsčius po tuos svetimuosius rusų plotus, kur jie ilgainiui, vieni anksčiau, kiti vėliau, nutautėdavo.

**) D. karas mūsų tautos tarpe yra padaręs dar vieną, neigiama kryptim, atranka (jau VII ar VIII — iš eilės). Kokios gi jėgos tautoje glūdėjo, jei po visų tų „operacijų“ mes dvasinių ir fyzinių jėgų atžvilgiu dar neišsisėmėme.?

atsigauti, ne be reikalo tiek gausingai, jei tik yra tam mažiausios galimybės, ir savo vaikus aukštesnin mokslan leidžia, kaip retai kurio kito krašto kaimiečiai.

Bet, šiaip ar taip, šita tiek gausinga iš mūsų šalies emigracija, turėjo neigiamai paveikti į mūsų žemės ūkio, dalinai ir į viso krašto ekonominę plėtotę. Juk emigravo daugumoje ne tik energingieji, bet veik išimtinai ir darbo amžiaus žmonės. Gausingiausia emigruodavo jaunuoliai nuo 18—19 lig 25—30 m, amžiaus. Tuo būdu Lietuvos kaimas juos išaugindavo, iš jų gi darbo naudojosi J. Valstijos ir kiti svetimi kraštai.

Lygiai, kaip minėjome, mūsų kaimas gausiai, ypač prieškariniu ir dabartiniu (pokariniu) laiku leisdavo ir leido savo vaikus aukštesnin ir aukštajin mokslan. Tie išėję ar einantieji aukštesnį mokslą kaimiečių vaikai, nors tautiniu (daugiausia kalbos) atžvilgiu šiandien mums jau (neskaitant mažų išimčių), nežūva, bet mūsų kaimo gyvenimui ankščiau žūdavo ir šiandien žūva. Čia taip pat vyksta iš mūsų kaimiečių tarpo savotiška atranka, čiulbdama iš jo intelektuales jėgas*). Ir kad ta atranka vyktų mūsų kaimas neša ir didelės materialės išlaidas (t. y. išlaidas surištas su vaikų aukštesnin mokslan miestuose leidimu). Tuo būdu mūsų intelektualių jėgų gamyba vyksta žymiai skirtingu nuo kitų kraštų keliu. Ten kaimas, vienuose kraštuose labai nedaug prisideda prie inteligentijos kadrų papildymo, kituose veik ir visiškai neprisideda. Mūsų gi visišku antipodu šiuo atvėju yra žydai, kurios visa inteligentija yra kilusi vien iš miestelėnų tarpo.

Tuo būdu, kaip matome, mūsų kaimas, gaminant inteligentijos kadrus, turi labai didelių nuostolių. Lig pastarųjų dienų iš inteligentijos pusės šie kaimo nuostoliai nei mažoje daly nėra išlyginami. Šią dieną jau neišsižadėdami, kaip anais laikais, bočių kalbos ir lietuvių vardo, mūsų inteligentija visais kitais (ar beveik visais kitais) atžvilgiais vis dar išsižada savo kaimo, išsižada jo reikalų ir savo bočių būdo daugelio teigiamųjų savybių.

Begaliniai del to nuostoliai mūsų kraštui darosi ir pavojus visai mūsų tautai kyla. Tai begalo svarbus ir aktualus šios dienos klausimas.

Buvo jau minėta, kad aštuoniasdešimtaisiais XIX š. metais (vidury) Europos ž. ūkio ekonominės konjunktūros vėl pradė-

---

*) Metas jau pagalvoti apie rekompensacijas mūsų kaimui. Nejaugi mes ir toliau nesiliausime pristatinėję svetimoms tautoms ar šiaip Vakarų civilizacijos „girnoms“ malti žaliosios iš mūsų tautinio kūno medžiagos. Metas savo girnos taisyti.

ta blogėti. Kiek ankščiau, francūzų-vokiečių karui pasibaigus, kaip žinome, Vakaruose buvo beprasidėjęs labai spartus ekonominis progresas. Apdirbamoji ir gaunamoji pramonė pradėjo plėstis sulig tol nematytu spartumu. Apdirbamosios pramonės prekės buvo išdirbamos ir parduodamos rinkai nematytame kiekyj; akmeninio anglies į metus dabar iškasama daugiau, negu seniau per šimtą metų. Vis pagreitintu tempu buvo pravedamos naujos geležkelių linijos, vis daugiau ir talpesnių statoma garlaivių. Transportas žymiai papigėjo ir nematytai išsiplėtė. Patogiau susisiekiama dabar su viso pasaulio kraštais. Amerikos, Australijos su N. Zelandija, Indijos ir t. t. maisto produktai ir pirmon eilėn duona vis labiau pradėjo pasiekti Europos vartojimo rinkas, sudarydama vis rimtesnės konkurencijos Europos seniems ž. ū. produktų gamybos kraštams. Nuo aštuonesdešimtųjų metų vidurio Europoje pasireiškė didelis javų atpigimas. Prasidėjo vadinamasai agrarinis krizis, kuris užsitęsė ilgiems metams. Toje pakitėjusioje padėty Vakarų kraštai įvairiais būdais, vieni geriau, kiti blogiau tvarkėsi. Kaikurie kraštai tą krizį pergyveno visai nesunkiai, sakysime Šveicarija ir dar labiau Olandija, kur jau iš seniai aukštai buvo pakilęs gyvulių ūkis ir iš kur javų svetur jau seniai nebuvo eksportuojama. Kiti kraštai (Danija, Pietų Švedija ir kt.) pagrindiniai pertvarkė savo žemės ūkį, jį itensifikuojant, be to, suteikiant jam daugiau gyvulių, negu grūdų ūkio krypties. Kiti kraštai (Vokietija ir kt.) smarkiai išplėtę savo apdirbamąją ir gaunamąją pramonę, drauge intensifikuojant savo ž. ūkį ir nuo kitų kraštų konkurencijos apginant jį muitais, sudarė savo ekonominiame gyvenime tam-tikros lygsvaros, kuri davė jiems galimybės ne tik aukščiau minėtą ž. ūkio krizį sveikai išgyventi, bet ir bendroje išdavoje pasiekti tikrai didžių ekonominių rezultatų.

Pagaliau, buvo ir tokių kraštų, kurių ž. ūkis naujoms pasaulio ekonominio gyvenimo sąlygoms sunkiai taikėsi (Francija ir kt.). Tokiuose kraštuose ž. ūky buvo tėmijama tam tikra žemdirbystės stagnacija ir kaimo gyvenimo apmirimas.

Blogai naujose sąlygose vertėsi ir Rusija. Žemės ūkio padėtis čia dar ir del to buvo pasunkėjusi, kad nuo aštuonesdešimtųjų metų ž. ūkį pradėjo slėgti protekcinė, nežinanti dažnai jokio saiko, apdirbamosios pramonės politika. Del tos politikos labai pabrangę buvo įvairios ž. ūkiui reikmenys. Be to, kitoms valstybėms (Vokietijai), pradėjus muitais savo ž. ūkį ginti, Rusijos gi valdžios į tai labai lengvai žiūrint, mūsų krašte buvo labai atpigę ž. ūkio gaminiai.

Kai del Lietuvos tai ji kentėjo ir del Rusijos tolymesnių sričių (Pavolgės, Kubaniaus, Sibiro ir t. t.) su jų pigiau, ne kaip Lietuvoje, gaminamais javais konkurencijos. Toms sritims javams veikė vadinamieji diferencialūs gelžkelių tarifai. Kviečius ir kitus javus iš Saratovo ar Samaros t. y. iš žemutinės Pavolgijos atvežti Virbalin kainavo pigiau, negu sakysim, iš Alytaus (vidurinis Panemunis) per Varėną ir Kauną atvežti į tą pat Virbalį, nežiūrint, kad čia atstumas kuo ne 10 kartų mažesnis. Ir iš Pavolgės ar Sibiro Lietuvon atvežtieji javai galėjo būti iš vieno Lietuvos punkto į kitą vežiojami tuo pat papigintu tarifu, numušdami kainas vietos javams. Toliau Lietuvoje neveikė savivaldybės (žemietijos), kurios Rusijoje, ypač pradedant nuo devynesdešimtųjų pernykščio šimtmečio metų, nemažai gelbėjo ž. ūkio kultūrai kelti. Buvo apsunkintas net žemės pirkimas ne stačiatikių ir ne protestantų tikybos asmenims; bajorų gi katalikų buvo labai suvaržytos ir įpėdinystės teisės *). Daugelio kredito įstaigų (Bajorų Ž. Banko, Valstiečių Ž. Banko) kreditas buvo teikiamas vien rusų ar vokiečių (kontrabandos keliu pasitaikydavo ir latvių) kilmės žmonėms. Veikė visa eilė suvaržymų Lietuvos ekonominio, politinio ir visuomeninio gyvenimo srityse.

Tuo būdu, bendrai imant, Rusijos ž. ūkis turėjo daug daugiau galimybės vystymuisi, negu Lietuvos. Bet, kaip jau buvo minėta, Rusijos ž. ūkis nesugebėjo atatinkamai taikytis naujose gyvenimo sąlygose ir nesugebėjo to gyvenimo reikalavimams tęsėti. Vakarų kraštuose XIX š. pabaiga ir XX pradžia, nepaisant užjūrinės konkurencijos, buvo laikotarpių labai didelės ž. ūkio srity pažangos. Derliai nuo ha pakilo nuo $1^1/_2$ lig *2* kartų. Pranyko dykumynai. Labai padidėjo laikomų naminių gyvulių kiekis ir kokybė. Tuo būdu nuo kiekvieno 100 ha žemės produkcija mėsos ir taukų padidėjo kelis kartus, o pieno produktų daugely kraštų — ir keliolika kartų. Visai kitą vaizdą tuo laikotarpiu matome Rusijoje. Javų derliai kai-kur (ypač vadinamoje vidurinėje juodžemio juostoje) 50 m. laikotarpiu (1864—1914 m.) net buvo pamažėję; dirva daug kur žymiai nualinta, pievos pablogėję. Naminių gyvulių laikoma daugiau, bet jų produktingumas ištisomis gubernijomis yra nepadidėjęs, bet dažnai net sumažėjęs.

---

*) Ryšy daugiausia su tuo pas Lietuvos bajoriją buvo išsidirbusi pažiūra į žemės pardavimą svetimtaučiui, kaip į savo žemės išdavystę.

Mat sykį tekusi rusui ar vokiečiui žemė jau negalėjo daugiau tekti vietiniems gyventojams.

Turint omeny visas šias aplinkybes mes matome, kad mūsų valstietis yra parodęs daug daugiau sumanumo, apsukrumo bei patvarumo, negu rusų valstietis. Lietuvos ž. ūkio sunkesnėmis sąlygomis mūsų kaimietis yra nuveikęs aiškiai daugiau, ne kaip rusų valstietis. Mes žinome, kad nieko nepaisant, mūsų ž. ūkis ne tik nesmuko, bet dargi, nors ir nesparčiu tempu, tvarkėsi ir jo kultūra kilo.

Imant mūsų ūkius pavienėmis grupėmis, tenka nurodyti, kad šiuo laikotarpiu Lietuvos dvarų plotas yra pradėjęs mažėti, valstiečių gi valdomas žemių plotas (ypač viduriniųjų ūkininkų) didėti. Be to, dvarų žemių bendras plotas šiuo laikotarpiu buvo įskolintas daugiau, kaip lig pusės savo vertės; jeigu gi įskaityti ir asmeninės dvarininkų skolos, tai lig $^2/_3$. Valstiečių gi žemės, bendrai imant, buvo mažai įskolintos; tų skolų didesnioji dalis būdavo surišta su dalių išmokėjimais.

Valstiečiams šiek tiek padėdavo gaunamieji iš giminių (veik išimtinai iš Amerikos) pinigai. Bet tų „amerikietiškų“ pinigų reikšmės, nors palyginti su Lietuvos plotu ir ekonominiu jos talpumu, jie ne visai maži buvo, nereikia perdėti. Jie nei mažoj daly negalėjo mūsų kraštui kompensuoti tų nuostolių, kurių jis turėjo del savo žmonių gyvosios jėgos nustojimo, emigruojant jiems į Ameriką. Tai buvo miliardiniai nuostoliai.

Bet imant vien piniginę šio reikalo pusę, turėkime omeny, kad 1) ne tik iš Amerikos mūsiškiai ūkininkai gaudavo pinigų, bet ir siųsdavo jų Amerikon savo giminėms bedarbės metu, ar del kokios nelaimės; žinoma, Amerikon, siųsdavo mažiau, kaip iš Amerikos gaudavo, bet visgi gan žymias sumas Amerikon siųsdavo; 2) labai brangiai kraštui kainuodavo (piniginiai) pati emigracija Amerikon; ji daugumoj atsitikimų eidavo Lietuvos, o ne Amerikos lėšomis; 3) tik dalis ateinančių iš Amerikos lėšų tekdavo į produktingas rankas, kita gi dalis ėjo vartotojams (seniems tėvams, likusiems krašte žmonai ir vaikams, šiaip ne producentams ir t. t.) ir Lietuvos gamybai kelti nepadėdavo; 4) pagaliau, Amerikoj sveikatos nustoję emigrantai, dažnai grįždavo Lietuvon, „maitintis“. Todel netenka perdėti Amerikos dolerių reikšmės mūsų krašto gamybai kelti. Mūsų ž. ūkio prieškarinis, nors ir ne labai žymus tarpimas, pirmoj eilėj priklausė nuo pačių mūsų ūkininkų teigiamų privalumų, o ne nuo kokių išviršinių aplinkybių. Tos aplinkybės, kaip matėme, daugumoj atsitikimų veikė neigiamai, o ne teigiamai į mūsų ž. ūkio plėtotės eigą.

Po 1905 m. kai kurie veikiantieji ligtol Lietuvoje rusų valdžios suvaržymai visuomeninio gyvenimo srity buvo panaikinti, kiti gi suvaržymai sušvelninti.. Buvo galima liuosai savo

reikalais tartis, organizuotis ir imtis tų ar kitų priemonių ž. ūkio kultūrai kelti. Bet, kita vertus, rusų-japonų karo metu (1904—1905 m.) padaryta su vokiečiais prekybinė sutartis labai buvo kenksminga visos Rusijos, dar labiau Lietuvos (kadangi tai pasieninis su Vokietija kraštas) ž. ūkiui.

Pagaliau, dar vieno dalyko nereikia pamiršti. Tai primityvė padėtis rusų prekybos, ypatingai eksportinės. Eksportuojami iš Rusijos javai, linų pluoštas bei sėmenys ir t. t. nebuvo tinkamai valomi, rūšiuojami ir pakuojami ir Rusijos pirkliai nepripažindavo sąžiningumo reikalo prekyboje. Rusijos produktas Vakarų rinkoje todel turėjo kuo blogiausią vardą. Kentėjo gi del to daugiausia gamintojas, negaudamas už savo gaminį tikros kainos *).

Didžiojo karo metu.

Visa Lietuvos teritorija buvo didžiojo karo arena. Rusų ir vokiečių armijos skersai ir išilgai išmindžiojo Lietuvos plotus. Nuo 1915 m. Vakarų ir Centro Lietuva pateko vokiečių militarinėn okupacijon; jos gi Rytuose ėjo frontas ir kovos vokiečių su rusais. Lietuva nukentėjusi ir betarpiai del karo kovų, ir del rusų betvarkiai besitraukiančios armijos rekvizicijų, grobimų bei deginimų, ir del vokiečių armijos grobimų bei vokiečių okupacinės valdžios teisėtų ir neteisėtų rekvizicijų, ir kitų kraštui patuštinti priemonių, tikslu „paruošti“ Lietuvą vokiečių kolonizacijai. Sulig pačių vokiečių oficialėmis žiniomis (Bericht von Militärverwaltung) per $2^1/_4$ m. t. y. nuo 1915 m. rudens lig 1918 metų kovo m. 30 d. iš Lietuvos (vadinamojos Nord Litauen'o ploto, kuris plotas truputį buvo didesnis, ne kaip Lietuvos valstybės plotas) buvo išvežta:

1)	Arklių		50 540	št.	
2)	Gyvulių mėsos		28 428	tonos	
3)	Paukščių		295 574	št	
4)	Javų etc	už	78,62	mil.	markių **)
5)	Pašarų	už	17,20	„	„
6)	Dobilų motu etc. sėklos	už	12,63	„	„
7)	Vilnų, linų pluošto etc .	už	23,10	„	„
8)	Metalų (taip)	už	10,10	„	„
9)	Medžių (vien Vokietijan)	už	43,34	„	„
10)	Neišdirbtų odų ir kailių	už	5,90	„	„
11)	Kiaušinių	už	13,60	„	„

---

*) Šiuo klausimu dar bus kalbama toliau.
**) Markės 1915—1918 m. kurso.

Vokiečių oficialių (Werwaltungs) žinių apie išvežtas iš Lietuvos prekes turime ne už visą, vokiečių okupacijos laiką. Be to, tos žinios liečia tik turtą išvežtą iš Lietuvos Militärverwaltung"-o parėdymu ir neliečia išvežtojo kitais būdais *). Kai del laiko, tai kaip tik tų 2 laikotarpiu, t. y. 1914 m. Lietuvon (Suvalkijon) invazijos meto bei 1915 metų pirmos pusės ir paskum didesnėsės (nuo kovo m. 31 d.) 1918 m. dalies ir 1919 m. pradžios, t. y. kuomet buvo didžiausi Lietuvos turtų grobimai, tos žinios visai neliečia.

Sulig 1919 metais surinktų žinių per visą okupacijos laiką įvairiais būdais iš Lietuvos (dabartinės Lietuvos valstybės ribose) vokiečių išvežta 144.000 arklių. Rusai gi 1914—15 m. iš Lietuvos traukdamiesi suėmė ir išsivedė lig 27.000 arklių. Vokiečių išvežtieji iš Lietuvos arkliai **), šios dienos kainomis kainuojant, yra verti lig 250 mil. litų. Galvijų, kiaulių, avių, paukščių ir jų produktų iš viso išvežta, maž daug už 400 mil. litų. Kitų produktų bei prekių (javų, bulvių ir kitų maisto produktų, pašarų, ž. ūkio mašinų bei įrankių (iš ūkių bei sandėlių imamų), dirbtuvių ir fabrikų įtaisymų, baldų, drabužio bei avalinės (dažnai tiesiog nurengiant žmones) ir t. t. lig 500 mil. litų.

Žymi šito turto dalis buvo pagrobta, kita gi paimta karo rekvizicijų keliu ir kainomis nedidesnėmis 1/5 jų tikros vertės. Tuo būdu del šio „eksporto", lygiai ir del viduinės vokiečių mūsų krašte „prekybos" kraštas yra turėjęs lig miliardo litų nuostolių.

Toliau, miško vokiečiai iškirto plynai apie 42.000 ha ir rinktinai apie 54.000 ha, iš viso šios dienos kainomis ne mažiau 1/4 miliardų litų vertės. Iš to miško krašto reikalams suvartota mažiau vienos ketvirdalies; visa gi kita to miško dalis suvartota netik karo reikalams (mažumoje), bet buvo išvežama (didžiumoje) Vokietijon į valstybines ir privatines įmones, dalinai ir į neitrales valstybes (Olandiją, Daniją), iš kur Vokietija gaudavo maisto produktų ir kitų jai reikalingų prekių. Tuo būdu del mūsų miškų vokiečių okupacijos metu aikvojimo, mūsų kraštas yra turėjęs nemažiau 200 mil. litų nuostolių. Čia primintina, kad vokiečiai kirto pačius gražiausius mūsų miškus, pačiose patogiose susisiekimo atžvilgiu vietose t. y. palei gelžkelių linijas, plukdomasias upes ir arti miestų, ir kirto vienais atsitikimais visai, kitais atsitikimais labai mažai atsižvelgdami į miško ūkio

*) Etapo komendantų, vokiečių karių imamą iš Lietuvos turtą ir „privačiai" Vokietijon siunčimą ir t. t.

**) Priminsiu šioje vietoje, kad vokiečiai iš mūsų krašto išvežė kuone visus žemaičių veislės arklius.

reikalus. Be to mūsų miškus vokiečiai labai užteršė ir privaisino visokių kenkėjų; del šios pastarosios aplinkybės nuostolius tenka kainuoti nemažiau kelesdešimts mil. litų.

Toliau, vokiečių okupacinė ir šiaip militarinė valdžia labai plačiai naudojo priverstiną (baudžiavinį) vietos gyventojų darbą, kai kada siųsdami žmones darban net į Vokietiją. Už tą darbą atlyginimas buvo nustatytas labai žemas (3—5 kartus žemesnis, negu turėtų būti), ir dažnai ir tas pats nebuvo žmonėms išmokamas ir užmokesniui skirti pinigai užsilikdavo vokiečių karininkų bei valdininkų kišenėse. Kai kurie darbu ir ex officio nebuvo atmokami. Kaip ir su mišku tų darbų žymi dalis ėjo ne krašto, o militariniems ir kitiems valstybiniems vokiečių reikalams. Tokių svetimai naudai suvartoto žmonių darbo per 4 vokiečių Lietuvoje buvimo metus buvo daugiau, negu keliolliką milijonų dienų ir už tuos darbus žmonėms nedamokėta lig 200 mil. litų. Okupacinės vokiečių valdžios žmonėms padaryta dar ir visokių kitų nuostolių. Tuo būdu vien del okupacinės vokiečių valdžios darbuotės mūsų kraštas yra turėjęs 1½—2 miliardų litų nuostolių *).

Be to, žinoma, būta didelių nuostolių ir del karo kovų tiesioginių veiksmų. Buvo, sakysime, sudeginta: 1200 kaimų, daugiau kaip su 15.000 ūkių, daugiau 2.000 vienkiemių (kolonijų), netoli 300 dvarų ir apie 50 bažnytkiemių, miestelių ir miestų (Šiauliai, Suvalkijos Kalvarija ir t. t.), kuriuose sudegė lig 70.000 trobesių. Tuo būdu vokiečiai mums nuostolių yra padarę nemažiau pustrečio miliardo litų.

Bet vokiečiai mūsų krašte buvo šį tą ir įtaisę, sakysime, kelių ir tiltų atžvilgiu, mažųjų elektro stočių ir t. t. Tačiau palyginti su jų padarytais mums nuostoliais, tai buvo visai nedaug. Vokiečių mūsų krašte įtaisytų ar šiaip paliktų gerybių vertė vargu ar išlygina mūsų nuostolius vien del karo kovų tiesioginių pasekmių (t. y. sudegimų ir kt.). Todel visi nuostoliai mūsų kraštui padaryti del vokiečių okupacinės ir šiaip karo valdžios darbuotės, yra gryni mūsų niekuom neišlyginti nuostoliai. Tiesa, vokiečių „buhalterijos“ mėginama ko kito išrodyti, būtent, kad mūsų nuostoliai būk kuo neišlyginti vokiečių Lietuvoje įtaisytais keliais, įmonėmis ir t. t. Tačiau, niekam nekyla jokių abejonių del tos buhalterijos vertės. Per 4 beveik metus viskas buvo vokiečių pilnoje žinioje. Ko tik norėjo, to ir taip jie ir da-

---

*) Toliau, del vokiečių okupacinės valdžios krašto ištuštinimo politikos buvo virtę dirvonais lig ⅓ Lietuvos ariamos žemės, šiaip visas ūkis buvo apleistas ir t. t. Del viso to mūsų kraštui padaryti nuostoliai siekią kelių šimtų mil. litų.

rė. Ne tik, pavyzdžiui mūsų mišku tenkino savo militarinius reikalus, bet tuo mišku šelpė ir savo privatines pramonės įmones, „šelpė“ visokiariopai ir savo asmeninius reikalus. Tai ne paslaptis, kad po kelių mėnesių savo darbuotės Lietuvoje (ir kituose užimtuose kraštuose) vokiečiai tiek ištvirko, kad ir caro laikų rusai kyšininkystės atžvilgiu su jais lygintis jau negalėjo. Dargi kai kurios malversacijos buvo vykinamos, einant vokiečių militarinės valdžios nuosekliai pravedamu planu. To plano „gražų“ pavyzdį turime vokiečių okupacinės valdžios mūsų dvarų valdymo eigoje. Rusų armijai besitraukiant labai daug dvarininkų buvo apleidę savo dvarus. Tuos dvarus vokiečiai perėmė savo žinion ir tiesioginin valdyman. Tokių dvarų (imant pavieniais palivarkais) buvo daugiau 1.200. Tų dvarų daugumoje vokiečiai rado pakankamą kiekį gyvojo ir negyvojo inventoriaus, javų gi ir pašarų rado, bendrai imant, net perteklių. Tik mažoje dvarų daly buvo rasta per maža inventoriaus, o atskirais atsitikimais ir visai be inventoriaus. Bendroje išdavoje, galima skaityti, kad vokiečiai tuose dvaruose rado lig 75—80% reikalingo gyvojo inventoriaus, ne mažiau 95% negyvojo, o javų ir pašarų tam tikrą perteklių. Toliau, laukai buvo užsėti; grabės ir viskas kitas tam tikroje tvarkoje. Ūkininkavo tuose dvaruose vokiečiai labai blogai; Verwaltungo ūkvedžiai (daugumoje dar ir ne specialistai) vogė, kiek galėdami į tų dvarų ž. ūkio reikalus kreipdami, paprastai, kuo mažiausio dėmesio. 1918-ais gi ir 1919 m. iš Lietuvos traukdamiesi vokiečiai iš tų dvarų išvežė tiek, kiek galėjo. Susitarimų tuo reikalu su lietuvių valdžia jie nieko nepaisė. Pavyzdžiui, iš 40 dvarų, kurie mūsų Ž. Ū. Ministerijos buvo perimti iš vokiečių valdžios Kauno ap-je, vokiečiai išsivedė visus lig vieno arklius, palikdami tik keletą galvijų, kiaulių ir avių ir 2 asiluku (Opnarų dvare). Gelgaudiškių dvaruose kur yra 23 palivarkai ir kur, neskaitant jaučių, vokiečiai buvo radę lig 300 arklių, jie mums paliko tik dvidešimts kelis arklius, ir tuos pačius tik del to, kad tie arkliai ... nepaėjo; visus gi kitus arklius išsivedė su savim. Bendrai imant, del tų tūkstanties dvarų, kuriuos mūsų Ž. Ū. Ministerija perėmė iš vokiečių, tai juose rąsta, palyginti su prieškariniais kiekiais, arklių — $^1/_7$ dalis, galvijų — $^1/_{10}$ ir kiaulių bei avių — $^1/_{40}$. Dirvonuojančių laukų tuose dvaruose prieš karą būtą vidutiniškai 1—2%, perimant gi iš vokiečių kuone pusė jų ariamos žemės ploto. Sėjamos buvo tik geresnės ar bent artymesnės trobesių žemės. Del netinkamo žemės dirbimo laukai buvo labai apleisti, kai kur stačiai sugadinti. Grabės niekur neatnaujinamos. Suprantama, kad nei inventorius, nei sėkla, su mažomis išimtimis, nebuvo atnaujinami. Dobilų ir kitų sėjamų žo-

lių veik niekur nebuvo sėjama. 1919-ais visur mes rasdavome tik 1913 ir 1914 m. dobilienas. Trobesiai tik labai retos išimties, keliu buvo kur nekur taisomi.

Tokiame stovyje perduodant mums dvarus, vokiečiai pristatydavo mums labai gražių sąskaitų. Išrodė iš tų sąskaitų, lyg vokiečiai tuose dvaruose yra įvedę begalę įtaisymų, begalę pagerinimų. Bet ką tos sąskaitos buvo vertos! Užėmę, sakysime, 1915 m. dvarus A ir B, vokiečiai tuos dvarus labai nuodugniai ištuštydavo, gyvulius, negyvąjį inventorių, javus ir kitus maisto produktus, pašarą, baldus ir kitą mantą iš dalies suvartojant karo reikalams, iš dalies išsiunčiant į Vokietiją ir, pagaliau, iš dalies suvartojant savo asmeniniems reikalams (žmonės tą vadina: plėšti ir vogti). Paskum to likučius iš dvaro A veža į dvarą B ir užrašo atvežtu iš Vokietijos, ergo valstybiniu vokiečių turtu, o iš dvaro B tuo pat būdu mantos likučius perkrausto į dvarą A. Kadangi tų likučių dvarų reikalams nepakanka, tai tą nedateklių vokiečiai dažnai papildydavo rekvizuodami (1/3—1/4 tikros kainos, žiūr. aukščiau del vokiečių rekvizicijų) arklių, mašinų sėklos ir t. t. iš apylinkės ūkininkų, kai kada ir stačiai tą turtą pagrobdami, ir vėl tą turtą užrašydami Vokietijos valstybiniu turtu.

Tai vienas iš tipiškų pavyzdžių vokiečių „įsigyvenimo“ mūsų ūkiuose. Panaši „buhalterija“ buvo vokiečių vedama ir tolesniam jų mūsų dvaruose ūkininkavimui. Rezultatai šito buvo vokiečiams, „gražūs“. Sakysime, dvaras A, tame stovy, kuriame jį vokiečiai 1915 m. rado, buvo vertas 500.000 litų. 1918—19 m. žiemą po 3—4 jų „ūkininkavimo“ metų, tą dvarą mūsų Ž. Ū. Ministerijos perimant, jo vertė buvo jau tik kokie 350.000 lt. Bet mums tą dvarą perimant vokiečiai savo sąskaitomis mums įrodo, kad jie, be bėgamųjų išlaidų yra į tą dvarą įdėję į 100.000 lt., vertės įvairių gerybių, ir mus priversdavo tame pasirašyti. Būdavo ir dar geresnių atsitikimų. Sakysime, dvaro „C“ po 3 metų vokiečių ūkininkavimo vertė iš 200.000 lt., sumažėjusi lig 140—150.000 lt., bet tą dvarą grąžindami jo savininkui, nori iš jo išgauti pašarą, kad už vokiečių atliktus dvaro „pagerinimus“ savininkas yra jiems skolingas 180.000 lt., t. y. daugiau to dvaro vertės.

Šios rūšies „buhalterija“ vokiečių „griežčiausia“ buvo taikoma į dvarus; tame pasireiškė ne tik vokiečių karo meto akyplėšrumas, bet čia turėta omeny ir tolesnių tikslų, būtent Lietuvos kolonizaciją.

Panašios „buhalterijos“ būta ir kitose vokiečių okupacinės valdžios valdymo srityse: susisiekimo, miestų ūkio ir t. t. Vokiečių šio to ir iš tikrųjų buvo Lietuvoje įtaisyta: pataisytų ir

naujai pastatytų tiltų, pravestų (paskubomis) gelžkelio linijų (Tauragė—Radv.) šakų, įsteigtų mažųjų elektros stočių ir t. t. Bet šios tikrosios vertybės (NB. iš mūsų daugiausia medžiagos ir naudojant privalomą ir veik neapmokamą mūsų žmonių darbą) tai tik maža dalis to, kas jų „buhalterijos" buvo rodoma, greta visokių prasimanymų; be to, tos vertybės vokiečių buvo milžiniškai perdėtomis kainomis kainuojamos.

Derybose del mūsų kraštui padarytų nuostolių atlyginimo vokiečiai akyplėšiškai naudojasi iš šitos savo okupacinės „buhalterijos". Bendrai tenka pažymėti, kad nuo vokiečių okupacijos meto ir lig šiai dienai mūsų ar valdžiai ar visuomeninėms įstaigoms su vokiečių valdžia turint reikalo visuomet kuo ryškiausia pastebiama pas vokiečius „okupacinė psichologija". Demokratizmai pas juos, tai tik sau t. y. „ad usum domesticum", taikos dvasia, tai tik užsieninei propagandai, o santykiuose su mažesniais kaimynais vokiečių elgesys vyksta sulig tikslais „Drang nach Osten" ir „Deutschland über alles".

Buvo minėta, kad dvarų ir, bendrai savo ūkio politikoje Lietuvoje vokiečių okupacinė valdžia vadovavosi ne vien grobimo tikslais, bet ir ruošė dirvą vokiečių kolonizacijai mūsų krašte. Šiokios ar tokios karo išdavos būsiančios, bet, kad Lietuvoje jie užsilikę, tame nuo Hindenburgo su Liudendorfu lig paskutinio kareivio vokiečiai nei kiek neabejojo. Ištuštinti dvarai pilnai atatiko kolonizacijos tikslams. Apsunkinus gi dvarus aukščiau minėtomis „sąskaitomis" buvo palengvinamas dvarų išpirkimas. Kolonizacijai buvo jau ruošiami planai; iš Vokietijos Lietuvon važinėdavo tam tikros komisijos tirti padėtį vietoje. Nebuvo dar tiek konkrečiai išdirbto plano, kaip sakysime, Kuršo kolonizacijos planas, bet bendri to plano bruožai buvo jau nustatyti. Paaiškėjo daug ir smulkmenų. Nužiūromos buvo ir tos vietos, kuriose pirmiausia (Kėdainių, Kauno apylinkės, Kybartų-Vilkaviškio rajonuose ir t. t.) reikėtų pradėti kolonizaciją. Buvo nustatytas bendras dėsnys, kad lietuvišką kaimo masę suskaldyti vokiečių kolonistų „įterpimais" ir „ruožais" į pavienias salas, kurios viena su kita betarpiai nesusidurtų. Turėta omeny, kad tiek skaitlingi mūsų miestuose ir miesteliuose žydai kalba vokiečių kalbos žargonu ir linkę į germanizmą (greta „velikorusicizmo"), drauge su atvykstančiais vokiečių valdininkais, prekybininkais, amatininkais ir laisvų profesijų žmonėmis jau po kelių metų Lietuvos miestams ir miesteliams suteiks neabejotinai vokiškos išvaizdos. Bendrai, vokiečių buvo tikima mūsų ekonominiai atsilikusiame krašte rasti kuo patogiausių vokiškai kolonizacijai są-

lygų. Manyta dargi apie didįjį Kauną ir milioniniam Kaunui turėta išdirbtą miesto planą.

Reikia pastebėti, kad šiai kolonizacijai prijautė (vienos atvirai, kitos kiek slėpdamosios) visa vokiečių visuomenė, visos politinės partijos, ir dešiniosios ir centro ir kairėsės. Išimtį sudarydavo tik pavieni asmenys, sakysime, vokiečių kriminal-nacionalistų nukautasai centro partijos narys dr. Ercbergeris, socialdemokratas. David ir kai kurie kiti. Bet tokių žmonių būta visai nedaug.

Del šios kolonizacijos, (šio rimto „Drang nach Osten" etapo) vokiečiai buvo tiek užsidegę ir tiek su ta mintim susigyvenę, kad karą pralošę tos minties išsižadėti dar nebenorėjo. Golzo-Bermondto avantiura skaitė vienu savo svarbiausiu tikslu šį kolonizacijos reikalą. Susiduriant su vokiečių valdiškomis ir visuomeninėmis sferomis aiškiai matosi, kad tų tikslų vokiečiai lig šios dienos anaiptol nėra išsižadėję. Jie laukia tam tik naujos progos. Vien pasekmingas ir spartus mūsų valstybės ir mūsų tautos tvarkymasis, gali duoti mums tinkamos atsparos atremti šį gręsiantį mums pavojų.

Suprantama, kad karo metas mūsų kraštui sutaikė ne vien materialių nuostolių. Čia nei nekalbu apie milžiniškus nuostolius žmonėse *), kuriuos Lietuva del karo yra turėjusi. Bet būta mūsų tautai labai žymių nuostolių dar kitose srityse. Kaip matėme vokiečių okupacijos metu mūsų kaimas faktinai buvo baudžiavos padėty, turint savo „ponų" žiaurią, gobšę ir ištvirkusią vokiečių okupacinę valdžią. Kiek del to įvyko nuostolių mūsų žmonių dvasiai! Dar neatsipeikėjęs tinkamai iš panaikintos prieš 50 m. baudžiavos, (rusų valdymo sąlygos labai mažai buvo patogios žmogaus dvasiai sveikti), lietuvis kaimietis vėl buvo verčiamas užsičiaupti savyje, išsižadėti bent kokio visuomeninio darbo, žiūrėti tik, kad kaip nors savo gyvybę apsaugojus. Egoistiniai žmoguje pradai tokiose sąlygose pernelyg didėja, veidmainiavimas plečiasi, nes be apsukrumo ir apgavimo nepragyvensi. Gobšumas žymiai didėja, pavydas ir neapykanta stiprėja. Vienu žodžiu vokiečių okupacijos metu mūsų tautoje plėtėsi priešvisuomeninės dvasios daigai. Be to, reikia turėti omeny vadinamuosius mūsų tremtinius. Karo metu, vieni savo noru, besitraukdami iš karo kovų pa-

---

*) Karo metu Lietuva yra nustojusi netoli 20% savo gyventojų. Jos šiuo atžvilgiu nuostoliai yra didesni ir už vokiečių, francūzų ir dargi lenkų nuostolius.

liestų sričių, kiti rusų valdžios vejami *), ištisos lietuvių minios atsidūrė Rusijos gilumuose. Tokių tremtinių nuošimtis siekė virš 10% nuo viso krašto gyventojų skaičiaus, neskaitant, žinoma pašauktų kariuomenėn. Išstumti iš savo paprastų gyvenimo ribų, dažnai neturėdami pastovaus užsiėmimo ir, bendrai, besijaučią ore kybą, po visą Rusiją išbarstyti ir visur rusų gaivalo apsupti, mūsų kaimiečiai radosi labai pavojingose savo dvasios sveikatai sąlygose. Turint savo dvasios gelmėse daug sveikų ir gražių pradų, bet savo daugumoje dar visai ar labai mažai paliesti tautinės lietuvių kultūros (kuri pati radosi dar tik pradinėse savo plėtotės stadijose), mūsų kaimiečiai gana greit pradėjo patekti rusų sudrikimo atmosferos įtakon.

Rusų gi ir visuomenės ir liaudies tarpe nuo senų laikų išsiplėtę pakrikimo ir supuvimo momentai. Didžiojo karo metu visi neigiami rusų dvasios pradai vis labiau plėtėsi. Mūsų, dar gana neskaitinga ir ne visai tvirtai susiorganizavusi šviesuomenė, neturėjo galimybės tvirčiau saugoti mūsų tremtinių minias. Juo labiau, kad didžiumoje pati mūsų šviesuomenė buvo rusų dvasios įtakoje, dažnai net didesnėje, negu mūsų liaudis (tremtiniai). Apie daugelį mūsų inteligentų galima sakyti, kad be lietuviškos kalbos, visais kitais atžvilgiais jie buvo, dažnai dar ir yra rusų inteligentais, o ne lietuvių. Čia aš anaiptol nekalbu apie tuos lietuvius inteligentus, (gana skaitlingus), kurie ir lietuvių kalbos buvo bepradėję išsižadėti,. Tik susikūrus nepriklausomai Lietuvai ir subolševikėjus Rusijai, jie pamažu ir apsidairydami yra bepradėję grįžti į mus. Bet daug ir neišsižadėjusių savo tautos lietuvių inteligentų persiėmę rusų inteligentijos psichika: gyveno rusų inteligentijos „idealais“, skelbė jos obalsius, įgavo dažnai dargi tiek pagarsėjusios rusų inteligentų savybės — nematyti gyvenimo tikrenybės ir gyventi įvairių abstrakcijų padangėse ir... pažemiuose. O kas jau ir keista, tai tas, kad tai liečia ne tik pasaulinės mūsų šviesuomenės eiles, bet nemažą skaičių ir mūsų kunigijos.

Tuo būdu Didžiojo karo laikotarpis, kaip mūsų ž. ūkiui, taip ir visam kraštui bei tautai yra padaręs labai didžių ir materialinių ir dvasinių nuostolių.

---

*) Mat, rusų vyriausybės buvo sugalvota, besitraukiant prieš vokiečius, panašiai, kaip kadaise skitų prieš persų armijas, palikti vokiečiams vien tuštumynus. Juo labiau, kad tai buvo sritys, apgyvendintos lietuvių, o toliau į pietus lenkų. Vėliau, karą išlošus, galima būtų tuos tuštumus rusų kolonizuoti. Bet skubus ir pairęs rusų traukimasis nedavė galimybės pilnumoje šį savo prieštvaninio pobūdžio planą įvykdinti. Vėliau ir vokiečiams parūpo kolonizacija. Bet, ypatingu būdu, karą pralošus ir rusams ir vokiečiams, tie sumanymai nuėjo per niek.

Karui pasibaigus.

Visiems mums gerai žinomos yra tos sunkios aplinkybės, kuriomis teko kurtis mūsų valstybei. Matos, dar sunkesnis yra tas kelias, kuriuo mūsų tauta siekia savo nepriklausomybės, nepriklausomybės dvasios srity. Neapsistosiu šiuo klausimu, kadangi jis išeina iš šito rašto ribų; tuo klausimu teks man kalbėti kitame savo darbe. Pasitenkinsiu, vien pažymint kad tik dar neskaitlinga mūsų šviesuomenės dalis yra pradėjusi kiek savaimingiau ir blaiviau **į savo tikrenybę, į savo krašto bei tautos padėtį žiūrėti.**

Kiek didelis šitas visuomenės nežinojimas savo krašto ir tautos tikrųjų reikalų buvo ir dar (veik po senovei) yra rodo mūsų ž. ūkio plėtotės po karo eiga. Šita eiga rasdavosi griežtame „konflikte" su ta deklamacinio pobūdžio frazeologija, kuriai, bent kuriai progai pasitaikius, mūsų „šviesuomenės šulai" praverdavo savo gražbilybės spąstus. Labai mėgdavome, dar ir šiandien mėgstame minėti, kad mes kuone visi ūkininkų vaikai, kad Lietuva, tai žemės ūkio kraštas, kad mumyse gyvuoja tvirta ir sveika kaimiečių dvasia. Per įvairius pokilius, Seimo deklamacijose ir šiaip prie kokios progos mes mėgstame savo kaimu, (kai kada ir ž. ūkiu) pasigirti, mėgstame „pagerbti" savo bočių „šiaudinę pastogę".

Bet tuo išsižiodžiavimu paprastai ir baigėsi mūsų rūpesniai apie savo kaimą, apie savo ž. ūkį. Nurodydami, kad lietuvių tauta tai „par excelence" kaimiečių tauta, kad ž. ūkis pas mus yra vyriausiu, be maž vieninteliu viso mūsų ekonominio gyvenimo pagrindu, tolesnėj gi išdavoj ir kultūrinio bei politinio gyvenimo, mes rasdavome laiko ir jėgų bent kuriuo reikalu rūpintis, tik ne savo ž. ūkiu. Mes gi, t. y. mūsų šviesuomenė dargi nesirūpinome (ir dar šiandien) nesirūpiname sužinoti, kas tai yra tas mūsų ž. ūkis, kaip šiandien yra reikalai su ta mūsų būk išgarbinta šiaudine pastoge, **kiek mūsų kaime dar yra užsilikę gaivumo ir ar, aplamai, mūsų kaimas sugebės ir kaip sugebės ištverti ir verstis naujomis gyvenimo sąlygomis.** Tenkindamies tuom, kad mūsų kaimas dar šiaip taip verčiasi, kad iš ten ypatingo triukšmo nesigirdi, mūsų inteligentija lengva širdim praeina pro šalį mūsų ž. ūkio reikalų. Ypatingai pirmaisiais 2—3 mūsų nepriklausomybės metais mūsų ž. ūkio reikalai ne tik nebuvo tinkamai globojami, bet, atvirkščiai, daugely atvėjų buvo skaudžiai skriaudžiami. Taip elgėsi dažnai net tų grupių žmonės, kurie savo partiniems susimetimams buvo pasiėmę „žemdirbiško" pobūdžio pasivadinimus.

Žinome, kuriais keliais tas mūsų ž. ūkio reikalų nebojimas ėjo. Iš rusų jungo pasiliuosuojant ir savo valstybę kuriant mums ir del išorinių aplinkybių ir del vidaus gyvenimo susidėjusios eigos krypties, buvo reikalinga pravesti vadinamoji žemės reforma. Bet ta reforma per daug ėjo rusų obalsių įtakoje, antra, del jos daugelis nematė mūsų ž. ūkio gyvųjų reikalų. **Žemės gi ūkio reikalai, nežiūrint žemės reformos didžiausios mūsų kraštui svarbos, buvo dar didesnės svarbos.** Toliau, po karui ir Lietuvoje, kaip ir kituose kraštuose, pasidarius labiau, ne kaip kada nors seniau, aktualiam darbininkų klausimui ir rusų dalinai ir vokiečių įtakoje įgavus pas mus gan žymaus populiarumo socialistiniems obalsiams, mūsų šviesuomenės per mažai buvo domėtasi gamybos, ž. ūkio reikalais. Tai buvo stačiai nepopuliarus dalykas. Daugelio mūsų inteligentų akyse tai buvo tik koksai tai niekniekis, mažmožis; kai kurių gi susocialistėjusių inteligentų net pats užsiminimas apie gamybos reikalus buvo skaitomas atžagarumo žyme. Negamybiniai sluoksniai ir grupės sugebėjo savo tikruosius ir net išsivaizduotinus reikalus tiek aikštėn iškelti ir juos pabrėžti, tiek apie juos triukšmo sukelti, kad užsugestjavo žymią mūsų visuomenės didumą ir ž. ūkio gamybos reikalai pasiliko lyg pamiršti užkrosnyje. Tat juo labiau, kad ir šiaip miestiečiai, bendrai imant, sugeba geriau savo reikalus ginti, negu kaimiečiai.

Dar vieną aplinkybę prisiminkime. Mūsų inteligentijos tarpe nuo 1918—19 m. susidarė nemažas žmonių būrelis, pasiryžusių, žūt būt, ūmu laiku praturtėti. Šio žmonių būrelio spaudimas į mūsų valdžią visą laiką buvo labai žymus ir labai neigiamai veikė ir veikia į mūsų ekonominio tvarkymosi eigą. Ir prie ž. ūkio gamybos slopinimo šitie žmonės yra nemaža savo rankos pridėję. Jiems tas juo lengviau sekėsi, juo blogiau mūsu visuomenė orientavosi mūsų krašto ekonominiame gyvenime.

Pagaliau, lig 1921 m. gyvenant faktinoje karo padėty ir šiaip labai sunkiomis išorinėmis aplinkybėmis mūsų valstybė daugeliu atvėjų gyveno diena iš dienos, dažnai per didžiausį tikslą turint, kad tik ištverti, kad nepražūti.

Del visų šių priežasčių, ypatingai del mūsų visuomenės ekonominio nesubrendimo, mes gan ilgą laiką gyvenome, neturint savo ekonominės politikos rimto plano. Nors ta padėtis šiandien šiek tiek yra pagerėjusi, visgi dar ir šiandien nuoseklaus ir sąmoningo plano neturime. Lyg užsikrėtę iš rusų seno-

sios rūšies dvarininkų *), iš tos rusų inteligentijos dalies, kuri pagarsėjus yra pas Vakarų tautas savo neproduktingumu ir iš žydų **), pas mus kuo didžiausias dėmesis buvo kreipiamas į vartojimo klausimus ir kuo mažiausias į gamybą. Mūsų gi mažame krašte, kuris neturi jokių didesnių gamtos turtų ir kuriame, del mūsų krašto praeities eigos susidėjusių aplinkybių, dar labai silpnai išaugusi gamyba, toksai vartojimo reikalais neproporcionaliai didelis susidomėjimas buvo ir yra be galo mums pavojingas; daug pavojingesnis negu bet kuriam kitam kraštui. Pas mus visai nesunku prie visiškos ekonominės tuštumos atsidurti; kai kuriais atvėjais mes nebetoli tos tuštumos ir randamės. Ir mes per daug iš lėto pradedame suprasti, kiek maža turto turime ir kokie skurdžiai esame.

Lietuvos žemės ūkio pokarinis atsigavimas.

Po karo mūsų ž. ūky buvo jaučiama gana žymaus atsigavimo, tik tasai atsigavimas ėjo veik išimtinai gaivaliniu būdu. Ši aplinkybė, lygiai buvo viena priežasčių, kuri lengvino įsigalėti „vartojimo krypčiai“ mūsų visuomenėje; lygiai ji duodavo progos ir pasiteisinimo argumentų mūsų nerūpestingumui.

Bet pažiūrėkime, kaip dalykai iš tikrųjų yra buvę. Čia tenka konstatuoti, kad gaivalinio ir žymaus mūsų ž. ūky atsigavimo iš tikrųjų būtą. Karo metu del inventoriaus ir ypač darbinių arklių stokos, del darbo rankų stokos***) ir del kitų „karipriežasčių daug mūsų laukų buvo visai nesėjama. Daugiausia tokių dirvonuojančių laukų buvo 1916—17 m. Bet pradedant nuo 1918 m. šis dirvonuojančių laukų plotas nuolat ir smarkiai mažėja, būtent lig 35% nuo bendro sėjos prieškarinio ploto.

---

*) Čia turima omeny tuos senosios „mados“ dvarininkus, kurie nežiūrėjo ūkio tvarkymo ir gaunamas iš ūkio lėšas versdavo pirmon eilėn lėbavimui, ir bendrai, asmeniniems savo reikalams.

**) Žydai turi linkimų ir gabumų analizo, vartojimo, tarpininkavimo ir dialektikos srityse, bet ne sintezo, gamybos ir kuriamojo darbo srityse.

***) Daug jaunuomenės buvo kariuomenės eilėse, daugelis gyventojų pateko, kaipo tremtiniai, Rusijos gilumon ir, pagaliau, daug darbo rankų vokiečių okupacinės valdžios buvo imama įvairiems priverstiniems darbams, dažnai ir už Lietuvos sienų.

Dirvonuojančių laukų, skaitant nuo bendro sėjos prieškarinio ploto buvo:

Metai	Iš viso	Stambiuose ž. ūkiuose	Vidutiniuose ir smulkiuose ž. ūkiuose
1917	35 %	45 %	?
1918	25 %	40 %	?
1919	16,5%	31,5%	13,0%
1920	8,0%	23,0%	5,5%
1921	6,5%	19,0%	3,5%
1922	5,0%	15,0%	2,5%
1923	5,0%	15—17,0%	2,5%
1924	5,0%	16—18,0%	1,5%

Dvarų dirvonų didelis plotas daug priklausė nuo to, kad vokiečių valdomuose dvaruose (kai kuriose gi apskrityse jie valdė lig 2/3 dvarų bendro ploto) dirvonuodavo lig pusės lauko; tuose gi dvaruose, kur buvo užsilikusių savininkų, dalykai buvo kiek geriau — dirvonavo (1916 ir 1917 m.) apie trečdalis jų laukų. 1923 ir 1924 m. dirvonų plotas dvarų žemėse ne mažėja, bet nors ir nežymiai didėja del žemės reformos per skubios eigos, del ko daugelis naujakurių sunkiai gautose žemėse įsigyvendina.

Kai del prieškarinio sėjos ploto, tai sulig rusų Centrinio Statistikos Komiteto žiniomis per paskutinį prieš karą dešimtmetį buvo sėjama (visų rūšių javų, technikinių augalų ir kaupiamųjų augalų) 60 lig 62% viso ariamos žemės ploto; likusieji gi 38—39% būdavo po pūdymais, dalinai ir dirvonais (šių pastarųjų 1—2% bendro ariamos žemės ploto) ir, pagaliau, po dobilais ir kitomis sėjamomis žolėmis.

Žymiai po karo ėmė didėti ir naminių gyvulių kiekis.

Naminių gyvuliu *) ir vištų kiekis Lietuvoje 1919—1923 m. m.

Gyvulių rūšis pavadinimas.	1919 m. (be Klaipėdos krašto)	1920 m. (be Klaipėdos krašto)	1921 m. (be Klaipėdos krašto)	1922 m. (be Klaipėdos krašto)	1923 m. (su Klaipėdos kr.)	1923 m. (su Klaipėdos kr. ir neitr. zonos dalim.).
1. Arkliai apie	290.000	335.000	376.000	421.000	500.000	510 000
2. Galvijai „	500.000	604.000	780.000	955.000	1.280.000	1.300.000
3. Avys „	800.000	894.000	1.036.000	1.191.000	1.410.000	1.420.000
4. Kiaulės „	800.000	1.118.000	1.262.000	1.414.000	1.680.000	1.700.000
5. Vištos „	?	?	?	lig 2½ m.	lig 3,0 m.	virš 3,0 mil.

*) Ožkos ir triušiai (kralikai) čia nepažymėti, bet mūsų ž. ūkyjie tur labai mažos reikšmės.

Blogiau randasi dalykai, kai del derlių aukščio ir del gyvulių rūšies (kokybės). Palyginus 1916 ir 1917 m. javų derlius su 1918, 1919 ir 1920 m. derliais mes matome, kad vieton karo meto 6½—8 cnt. (100 kg.) iš ha derlius padidėjo lig 10 cnt.1918—20 m., t. y. netoli prieškarinio (apie 11 ct. nuo ha) aukštumo. Bet toksai, vidutiniškai imant, derlius liekas ir sekančių ketvirtmečiu 1921—1924 m. Lygiai daugumoje atsitikimų nėra gerėjusi ir naminių gyvulių kokybė; nežymi gerojon pusėn kryptis šiuo atvėju pastebima tik pačiu pastaruoju laiku.

Bet, imant ne kokybinę, o kiekybinę pusę matome, kad ypatingai pirmais 3—4 po karo metais mūsų ž. ūky būta tikrai žymaus atsigavimo. Dirvonų 1917 m. būta apie trečdalis viso sėjos ploto, 1922 m. jų randame jau tik 1/20 to ploto. Karui pasibaigus t. y. 1918—19 m. arklių nedateklius, palyginti su prieškariniu laiku, buvo apie 1/3, galvijų lig 40 kelių nuošimčių, avių 30% ir kiaulių lig 40—42%. 1923 m. arklių nedateklius (lig prieškarinių normų) buvo 5—10%, galvijų apie 5%, avių maž daug tas pat skaičius, kiek prieš karą ir kiaulių bei vištų būta net daugiau, negu prieš karą. Šis gyvulių didėjimas buvo nelygus sulig pavieniomis ūkių grupėmis. Sparčiausias atsigavimas ėjo smulkiuose ir vidutiniuose valstiečių ūkiuose, ne tiek sparčiai pas stambius ūkininkus, ir del įvairių priežasčių visai silpnai dvaruose.

Lygiagrečiai su tuo ėjo ir karo metu sudegusių ar šiaip sunaikintų ž. ūkio trobesių atstatymas. Neliečiant šioje vietoje kokybinės šio reikalo pusės, tenka pažymėti, kad ir šioje srity smulkusis ir vidutinis ž. ūkis yra daugiau nuveikęs, nekaip stambusis. Be didesnio smulkaus ir vidutinio ūkio gaivumo, čia tenka pažymėti, kad ir iš valdžios pusės šis ūkis yra turėjęs didesnės paramos, negu stambusis. Ne bereikalo, 1921 m. smulkusis ir vidutinis ūkis buvo atstatęs lig 85% sudegintų trobesių, o dvarai nepilnus 10%. Bet..., nes čia ištikrųjų negalima apsieiti be šito negeistinojo ir tai labai didelio „bet“, nusiraminti, mums, nors ir turint omeny tą mūsų ž. ūkio po karo gan ūmų atsigavimą, jokiu būdu neprisieina. Reikia mums turėti omeny, kokiomis aplinkybėmis mūsų ž. ūkio atsigavimas ir kokia kryptim ėjo ir, toliau, kokie pagrindiniai pakitėjimai yra įvykę per šitą trumpą laiką mūsų bendroje padėty, ir tuojau vieton ramumo nerimas mus pradeda apgaubti.

Pirmiausia, **mums** reikia prisiminti, kad pirmais keleriais po karo metais (lig 1921 m., dalinai net lig 1922 m.) visoje Europoje yra buvę brangūs ž. ūkio produktai. Karo metu, daugely kraštų žemės ūkio gamybai apirus, buvo jaučiamas

didelis tų produktų nedateklius. Nežiūrėta, arba mažai žiūrėta tų produktų kokybės, kad tik jų būta ir brangiai mokėta. Kita vertus, daug apdirbamosios pramonės prekių, del tam tikrų priežasčių, buvo atpigusių. Kad nusipirkus žagrę ar kitą kokią savo ūkiui, sau ar savo šeimos reikalams, prekę, ūkininkui reikėjo tuomet parduoti savo produktų daug mažiau, negu prieš karą, arba vėlesniu (pradedant nuo 1922 m.) laiku *) Tuobūdu santykis tarp ž. ūkio gaminių kainų ir tarp kainų ž. ūkiui reikalingų reikmenų bei daugelio kitų apdirbamosios pramonės dirbinių tuo laiku ūkininkams buvo nepaprastai patogus. Tokios progos antrą kartą (turint, žinoma, omeny pastovų reiškinių ilgesniam laikui, o ne atsitiktiną del nederliaus vieniems ar dviems metams reiškinį) vargu ar gali tikėtis sulaukti dabartinė Lietuvos karta. Iš šios koniūnktūros mūsų ūkininkai šiek tiek pasinaudojo, bet, kaip matysime toliau, daug mažiau, negu buvo tikros galimybės. Obalsiai, mūsų „tvarka“ bei vartotojai tą yra sukliudę.

Greta to, kaip žinome, pradedant nuo 1918 m. rudens ir maž daug lig 1921—22 m., iš Amerikos į Lietuvą gausiai plaukė dolerių, gausiau, nekaip prieš karą. To dolerių plaukimo Lietuvon padidėjimo priežasčių buvo kelios. Karo metu Jungt. Valstijose buvo pakilę uždarbiai. Lietuviai amerikiečiai nemažai skatiko buvo tuo metu sutaupę. — Be to, karo metu, neturėdami susisiekime su Lietuva, mūsų emigrantai pinigų Lietuvon veik nebuvo galėję siųsti, o per tuos keleris metus pasiilgo ir savo giminių ir, bendrai, savo gimtojo krašto. Todel, kaip tik pradedant nuo 1918—19 m. žiemos, susisiekimas su Lietuva atsinaujino, pasipylė į mus gausiai amerikoniški doleriai. Čia nemaža veikė ir Lietuvos nepriklausomybės obalsiai ir tų obalsių mūsų emigrantų tarpe sukeltas entuziazmas. Pagaliau, Lietuvai iš rusų okupacijos pasiliuosavus ir savo nepriklausomą valstybę kūriant, pas daugelį mūsų amerikiečių kilo viltis, kad dabar Lietuvoje ekonominis gyvenimas eis daug sveikesniais, nekaip seniau, keliais ir kad šiose sveikesnėse sąlygose ir jiems amerikiečiams rąsis tinkamo darbo Lietuvoje. Todel jie ne tik siuntė Lietuvon pinigų, bet ir patys skaitlingai ėmė grįžti savo

---

*) Šiais 1924—1925 m., pasireiškė bendras pasaulinis javų nederlius. Be to, Amerikos farmeriai, del javųpirmykščio pigumo, buvo sumažinę pasėlių plotą. Del tos priežasties turime nepaprastai aukštas javams kainas — lig 2 dažnai kartu didesnes už pernykščias. Bet tai tik laikinas 1924—25 m. reiškinys, o ne pastovi tuo atveju tendencija. Be to, kiti ž. ūkio produktai nėra, bendrai imant pabrangę; galvijai gi mėsai pas mus visai pigūs.

senajan tėvynėn, atsiveždami dažnai visus savo ilgų metų taupinius.

Daugiausia reemigrantų ir dolerių Lietuvon plaukė 1919 ir 1920 m. Visai tikrų žinių, kiek pokariniu laiku dolerių Lietuvon yra įplaukę, neturime. Vis del to jie yra plaukę milijonais; net pesimistiniais apskaitliavimais dolerių Lietuvon per tą laiką yra įplaukę bent kelioliką milijonų, sulig labiau gi optimistiniais apskaitliavimais ir virš 30 milijonų. Tų pinigų žymi dalis teko mūsų ūkininkams. Reiškia, kelių metų bėgy mūsų ūkininkai iš Amerikos yra gavę bent kelis milijonus dolerių, arba mūsiškiais pinigais bent kelias dešimts milijonų litų. Mūsų valstybės mąstu, tai labai žymios lėšos.

Matome, kad jau vien del šių dviejų aplinkybių, t. y. dolerių Lietuvon gausaus plaukimo ir labai patogaus mūsų žemės ūkiui santykio tarp ž. ū. produktams kainų ir įvairių reikmenų kainų, tai vien del šių aplinkybių mūsų žemės ūkis turėjo labai žymios paspirties, kad atsigavus.

Tenka todel pabrėžti, kad 1919—1921 m. mūsų kraštas radosi ityn laimingoje padėty: 1) miesto gyventojų mes turėjome tuomet tik kokius 11% ; reiškia, ir labai ekstensyviam ž. ūkiui esant, negalėjo nesirasti atliekamų (t. y. eksportui) produktų; tas juo labiau, kad 2) ir dirva vakarų Lietuvoje visai nebloga ir klimatas ž. ūkiui gan gerai tinkąs ir, pagaliau, 3) turėjome iš Amerikos dolerių gerą paspirtį, turint omeny mūsų ūkio didumą ir ekstensyvumą, didesnį, nekaip bet kurioje kitoje iš naujų valstybių. Tokia padėtis buvo ypač 1919—1921 m., nuo 1922 gi metų ta padėtis pradėjo jau žymiai blogėti. Tą padėtį tinkamai panaudojus mūsų ž. ūkis būtų tikrai gražiai susitvarkęs.

Toliau, dirvonų ploto po karo mažėjimo, naminių gyvulių skaičiaus didėjimo ir trobesių atstatymo klausimais, mes turime nepamiršti, kad didžiojo karo metu, mūsų ž. ūkis, dalinai del tiesioginių karo veiksmų ir dar labiau del vokiečių okupacinės valdžios griežtų ir tam tikrų dirbtinų priemonių, liko suspaustas, nualintas ir suardytas lig to laipsnio, kuriame mes jį radome 1918 m. ir apie kurį mano jau buvo kalbėta. Todel, kuomet del 1918 m. įvykių tos išorinės, dalinai, kaip matėme, net dirbtinos mūsų ž. ūkį sloginančios aplinkybės pranyko, mūsų ž. ūkis tuč tuojau gaivališkai ėmė atsigauti, siekiant prieškarinių normų sėjos ploto ir naminių gyvulių skaičiaus atžvilgiu. Dar vieną kartą su mūsų ž. ūkiu ir mūsų žemdirbiais pasikartoja tas, ką mūsų ž. ūkio plėtoties eigoje ne kartą jau matėme. Tai yra, kaip tik įvairios „išorybės“, del tų ar kitų priežasčių, pradeda kiek mažiau mūsų ž. ūkį sloginusios, mūsų ž. ūkis tuojau

ima atsigauti ir klestėti. Deja, mūsų nelaimei, tokie laisvesni ž. ūkiui ir kaimui momentai Lietuvoje, tai tik reti ir neilgi tarpai.

Be to, nepamirškime, kad 1919—21 m. savo ūkio atstatydinimo darbą dirbant, **mūsų valstietis veikė priprastose sau srityse ir ribose, kur jis sugeba parodyti ir iniciatyvos bei sumanumo ir tinkamos energijos bei patvarumo.** Visai kitas dalykas, kai mūsų ūkininkui priseina išeiti iš šių priprastų ribų. Gi šiandien gyvenimo griežtai pakitėjusios aplinkybės mūsų ūkininką prie to verste verčia. Sakysime, šiandien del visos eilės priežasčių (apie tas priežastis bus toliau kalbama) mūsų ūkininkams yra būtino reikalo susispiesti į įvairias ž. ūkio kultūrai kelti ir šiaip į ekonominio pobūdžio organizacijas. Toliau, jam daugumoje atsitikimų reikalinga ir patį savo ūkio kryptį keisti, drauge jį ir intensifikuojant, t. y. gaminant daugiau ir **geresnių produktų** ir rūpinantisies pagaminti jie kuo pigiausia kaina. Savo ūky jis privalo ne bet kas gaminti, o turėti omeny rinkos ypač užsienio reikalavimus. Pagaliau ūkininko pagamintas produktas turi būti dar tam tikrai rinkai paruoštas, ar tai jį tinkamai išvalant, ar išrūšiuojant, pakuojant ir t. t. Be to, krašto gyviausias reikalas, kad eksportui eitų ne žaliasai mūsų gaminis, o kiek galint labiausia apdirbtame pavidale.

Viskas šitas jau išeina iš mūsų ūkininkui priprastų ribų. Šiuo atvėju jiems ir žinių trūksta ir prityrimo bei išsidirbusių darbo metodų, pagaliau, ir tų dalykų reikšmės įvertinimo bei savimi tuo atžvilgiu pasitikėjimo. Be **labai rimtos** iš valstybės ir visuomenės pusės pagalbos mūsų ūkininkai, vien savo jėgoms ir iniciatyvai palikti dar ilgai ir, matyti, **per daug ilgai***) čia didesnių darbų nudirbti ir rezultatų pasiekti nebegalėtų. **Pagalbos ūkininkams reikalinga ir medžiaginės, ir techninės, ir organizacinės, ir įdėjinės ir, pagaliau, ir tai be galo svarbu yra, valstybės bendros, ir pirmon eilėn ekonomikos sritį, politikos tinkamos krypties.**

Prisimenant dabar viskas, kas šiame skyriuje išdėstyta, man rodos, pakankamai turėjo paaiškėti, kodel galėjo eiti ir ėjo šis visiems mums gerai žinomas pokarinis mūsų ž. ūkio atsigavimas. Nieko nuostabaus, kaip matome, tame nebūta. Net atvirkščiai, aukščiau pažymėtas aplinkybes tinkamai įvertinus, nenoromis kyla mintis, kad tame mūsų ž. ūkio atsigavime ne tik nieko nuostabaus nebūta, bet kad per tuos metus mes per maža nuveikėme, kad būtų galėję būti žymesnio mūsų ž. ūky

---

*) Per daug ilgai, nes laikas nelaukia. Juk ne vien mažų ž. ūkis, bet ir visa mūsų tauta dar tiek atsilikusi daugely atvėjų, kad laiko gaišinimas mums gręsia be galo didžiu pavojum.

atsigavimo. Tokia mintis pas mus juo labiau gali kilti, jei mes dar turėsime omeny mūsų valstiečių įgimtus „žemdirbiškus" gabumus ir, pagaliau, jų gan didį taupumą ir asmeninių reikalų dar visai mažą kvantumą. O tas reiškia, kad, palyginti su vakarais, mums **reikalinga labai nežymaus ūkio pajamų padidėjimo, kad pas mūsų ūkininką rastųsi lėšų gamybai kelti.** Be to, **mūsų ūkininkai yra tas Lietuvos gyventojų sluoksnis, kuris savo pajamas labiau už visus kitus mūsų krašto sluoksnius linkęs yra dėti į gamybą, o ne į vartojimą. Be to, mūsų žemės ūkis randasi toje plėtotės stadijoje ir toje bendroje padėty, kad** į jį įdedamos lėšos ir darbas daug geriau apsimoka, negu Vakaruose, sakysime, Vokietijos, Danijos. Anglijos arba Olandijos žemės ūky.

Priežastys, kurios sukliudė mūsų žemės ūkio sekmingesnį po karo atsigavimą.

Pirmykščiame skyriuje matėme, kad mūsų ž. ūky nors ir būta po karo gan žymaus atsigavimo, tačiau tenka ieškoti priežasčių, kodėl tasai atsigavimas nėra buvęs dar didesnis. Kad tas atsigavimas buvo galėjęs būti didesnis jau matėme. Kita vertus, mums ir labiausia agronomams ar šiaip inteligentams, kurie ž. ūkio ar jam artymais reikalais verčiasi, jau visai aiškiai numanu yra, kad mūsų ž. ūkio atsigavimas nepakankamas yra kad ir sulig šios dienos bendromis mūsų gyvenimo sąlygomis mūsų ž. ūkiui ir visam kraštui galėjus ištęsėti šitai pakitėjusiai padėčiai.

Ilgiau tuo klausimu t. y. **netęsėjimo** klausimu neapsistojant vien nurodysiu porą to ryškių netesėjimo pavyzdžių.

Vienas, tai ž. ūkio trobėsių statybos klausimas. Tai be galo svarbus mūsų kraštui klausimas; be to, kai kuriais atvėjais jis labai aiškus, neginčintinas. Nežiūrint to tas klausimas nei mūsų visuomenės, nei valdžios nėra lig šiol pakankamai įvertinamas. Mūsų ž. ūkiui po karo atsigaunant, atstatyta nemažai ir trobėsių. Buvo parodyta, kad per trejetą metų liko atstatyta lig 85% (pas valstiečius) sudegusių trobesių. Reiškia, tik džiaugtis reikėtų. Bet pažvelgkime į šį reikalą kiek arčiau. Imkime, pavyzdžiui, laikotarpį 1925—35 m. Per šį laikotarpį, jei tik nebus kokių nelauktinų aplinkybių, žemės reforma bus jau galutinai įgyvendinta. Bus ne tik visi žemės reformos liečiamieji dvarai išparceliuoti (tam be šių metų, bus reikalinga dar tik 2—3 m.), bet ir kaimai viensėdijomis išskirstyti, ir servitutai likviduoti, vadinamose miestų zonose žemės valdymo santykiai sutvarkyti ir t. t. Trobesių statybos atžvilgiu tai reiškia, kad turės statytis lig 25000 naujakurių, buvusių

bežemių. Kiekvienam, vidutiniškai skaitant tik po 3 trobesiai, turėsime 75.000 trobesių. Žemės gavusių mažažemių (įskaitant čia ir kaimo amatininkus ir kt., kurie sulig žemės reformos įstatymu turi teisės žemės gauti) turėtų būti ne mažiau 30.000. Daugeliui jų teks savo trobėsiai perstatyti, kitiems bent vieną kitą naują pasistatyti ir tik mažoji jų dalis galės apsieiti be naujų trobesių statybos. Iš viso reikia skaityti, kad šiai naujakurių grupei teks pasistatyti bent 60.000 naujų trobėsių. Toliau, neskaitant šių žemės priedus gaunančių mažažemių, į viensėdijas bus iškelta dar 50—60.000 šiaip ūkininkų. Kadangi 1) daugumoje tai bus vidutiniai ir stambesnieji ūkininkai, kurių ūkiai mūsų sąlygose reikalauja 4—6 trobesių, 2) dabar tų ūkininkų turimų trobesių daugelis perstatymui nebetiks ir 3) šią dieną naujai statantis ūkininkas statosi daug plačiau, negu jo tėvų buvo kadaise statytasi, tai šiems ūkininkams teks statytis lig 150.000 naujų (t. y. iš naujos medžiagos) trobesių.

Reiškia, šiems aukščiau minėtiems 100—115.000 ūkininkų teks statytis 280—300.000 naujų trobesių. Bet su visais naujakuriais 1934 m. turės būti iš viso apie 240.000 pavienių ūkių (vienetų, kiemų), t. y., be ankščiau minėtų, dar kokia 130—140.000 ūkių. Ir šie ūkininkai per dešimtmetį 1925—35 m. turėtų vidutiniškai pasistatyti bent po vieną trobesį. Tuo būdu iš viso per tą dešimtmetį mūsų ž. ūky, vidutiniškai imant, privalėtų būti pastatytų nuo 400 lig 450.000 trobesių. Tai per 10 metų. Reiškia, vienais metais vidutiniškai turėtų būti statoma 40—45.000 ž. ūkio trobesių.

Iš mūsų vdutiniškos vertės statomojo miško iš 1 ha daugiau 3 nedidokų ž. ūkio trobesių pastatyti nėra galima (sienos išorinės ir vidaus, lubos, grindys, sparai, „ščytai“ ir t. t.). Iš medžio ž. ūky šiandien statoma ne mažiau 90% visų trobesių. Tuo būdu šiai ž. ūkio statybai kasmet reikalinga 13—15.000 ha statybinio miško. O kur dar miškas ž. ūkio trobesių remontui, miškas miestų reikalams, padarinis miškas ir t. t. Be to, miško tam tikra ir ne maža dalis turi būti kertama specialiems paskyrimams, kaip antai, drebulės — degtukams, juodalksnis — baldams ir fanierai, ąžuolas — baldams, padarams, skroblas — sviesto statinaitėms ir t. t. Prisilaikant miško taisyklingo ūkio tvarkos ir atsižvelgiant į dabartinį mūsų miškų padėtį, **normalis metinis** kirtimas turėtų būti nustatytas ribose 7500—8000 ha. Kertant į metus virš 8000 ha, aikvojame mūsų miškų pagrindinį kapitalą. Jei kuomet nors mūsų miškai bus visai tinkamai sutvarkyti, viskas kas pridera atželdinta ir t. t., tai metinė miško kirtimo norma galėtų pakilti lig kokių 9500 ha. Tuo gi tarpu vien ž. ūkio trobėsių statybai reikėtų į metus kirsti 13—15.000

ha miško, iš viso gi, normaliai mūsų krašto reikalus tenkinant, lig 18—20.000 ha. Aišku, kad visai mūsų ūkio (ne vien žemės ūkio, nors jo ir pirmon eilėn) tvarkai nuodugniai nepakitėjus ir nepagerėjus, mums mūsų miško negali pakakti.

Bet į tai kai kas gal nurodys, kad mes visgi šiuo atvėju šiaip taip verčiamės, gali nurodyti į tai, kad ūkininkai jiems skirto miško ne visur visą išperka. Štai 1923—24 m. sezonu ūkininkams su naujakuriais iš viso buvo skiriama tik 5000 ha, ir tas juos lyg patenkino. Kame gi čia dalykas? O dalykai čia yra be galo prastai. Tas reiškia, kad šiandieninis mūsų ž. ūkis **neturi jėgų tiek statytis, kiek turėtų būti statomasi, išeinant iš ž. ūkio (impotencija) gamybos ir naujakurių kūrimosi reikalų.** Tas šiuo atžvilgiu mūsų ž. ūkio neįstengimas yra be galo didelis: statomasi ne daugiau pusės to, kiek turėtų būti statomasi. Tuo gi tarpu mūsų visuomenė šiuo klausimu ne tik nėra susirūpinusi, bet dargi jo nei nepastebi. Ir tai tokiu be galo rimtu ir drauge mūsų ekonominio gyvenimo vienu aiškiausiu klausimų. Tai labai įsakmiai rodo, kad pas mus apie rytojų, apie savo krašto ateitį dar iš tikrųjų nesirūpinama. Todel mano brošiūroje. „Lietuvos šios dienos žemės ūkis ir jo ateitis“ tilpę žodžiai:“... Gyvename diena po dienos „pasitiešydami“ kokia nors frazeologija vienais atsitikimais, ar prie kokio lovelio pasipenėdami kitais atsitikimais“, — man matos visai nebuvo per griežti.

Štai kitas pavyzdys, kiek mūsų ž. ūkis netęsi pakitėjusiems gyvenimo reikalavimams. Įvedus 1922 m. rudeny savo, aukso pagrįstus pinigus, mums kilo kuodidžiausias reikalas išplėsti savo eksportas, kad palaikius aktingąjį užsieninės prekybos balansą. Lig to laiko (ir lig šios dienos) tos prekybos aktingumas buvo išlaikomas tik del labai didelio mūsų miško eksporto; miško eksportas sudarydavo 25—35% viso mūsų eksporto, užimant jame pirmą vietą. Mums gi patiems miško stinga einamiems krašto reikalams ir toksai miško eksportas yra nesveikas. Mes galime sveikai remtis vien ž. ūkio produktų eksportu. Bet štai, litą įvedus, ir mėginant savo ž. ūkio produktų eksportas išplėsti, tuč tuojaus pasirodė, kiek sunku yra tai padaryti. Pirmučiausia, mūsų ž. ūkio gaminiai del savo kokybės pasirodė mažai tinką Vakarų rinkoms. Seniau, šiuo atžvilgiu tokių bėdų nebuvome turėję. Lig karo kol mes buvome sudėtina didžiulės Rusijos dalis, mūsų ž. ūkis daugiausiai tenkinosi Rusijos rinka, antra vertus, mes lietuviai su užsienio rinkomis patys betarpių ryšių nesame turėję. Po karo gi, kaip jau buvo minėta, kelerius metus Europoje buvo jaučiama didelė ž. ūkio produktų ir aplamai žalios medžiagos stoka, ir į jų kokybę mažai

domės buvo kreipiama. Bet po kokių 3 metų ta padėtis pasikeitė. Nukentėję del karo kraštai pradėjo atgaivinti savo gamybą. Suiręs karo metu susisiekimas liko iš naujo sutvarkytas. Jūrų laivų tonnažas ūmu laiku tiek padidėjo, kad kai kuriuose kraštuose pralenkė prieškarines normas. Nuo 1921 ir dar labiau nuo 1922 m. kainos ž. ūkio gaminiams pradėjo kristi. Žemės ūkio gamybos kraštai pradėjo varžytis del vartojimo rinkų savo produktams. Mūsų padėtis del eksporto pasunkėjo dar ir del to, kad tuo pat laiku Vokietijos markė pradėjo smarkiai kristi. Vokietijos gi rinkas iš visų Vakarų kraštų buvo mums artymiausias ir patogiausias; be to mūsų pirkliai kitų rinkų buvo lig tol veik nežinoję. Markei gi žlungant tas rinkas kuriam laikui buvo mums beveik dingęs — kainos ten tuomet buvo per daug žemos. Ir štai, mėginant su savo gaminiais pasirodyti kituose Vakarų rinkuose mūsų gaminiai ten dažnai ar visai netikdavo, arba kainos už juos buvo siūlomos kuomažiausios. Mes turime, sakysime, tikrai daug kiaulių. Skaitant, kiek mūsų krašte kiaulių tenka kiekvienam **šimtui** gyventojų, mūsų kraštui priklauso viena pirmųjų visame pasauly vietų: 1) Danija — 90—95 kiaulės, 2) J. Valstijos — 70—75, 3) Lietuva *) (1924 m.) — 79, 4) Vokietijos — 26—28, 5) Francija — 12, 6) Rusija (1916 m.) — 20—25, ir t. t. Suprantama, kad mums reikėtų turėti ir atatinkamą kiaulių, kiaulienos ir kt. produktų eksportą. Imkime Daniją. Jos dabartinis plotas (4,22 mil. ha), mažesnis už mūsų (5,5 mil. ha), žemė prastesnė ir gyventojų tirštumas be maž du kartu didesnis, miesto gi gyventojų % (reiškia ir vartotojų skaičius) kuone 3 kartus didesnis, negu pas mus. 1922 m. Danija išvežė užsienin 1.115.000 cnt. (100 kg.) bekonų (kiaulienos šonų; kainuojant vidutiniškai dvigubąjį centnerį (100 kg.) kiaulienos po 300 lt., turime — 334,5 mil. litų. 1923 m. savo kiaulių biznį danai dar labiau išplėtė, paskersdami, vieton 1922 m. paskerstų skerdyklose 1,9 mil., visus 2,9 mil. kiaulių ir lig pusantro karto padidindami kiaulienos eksportą. Mes gi 1923 m. kiaulienos išvežėme tik 1.637,7 tonų ir kiaulių 22.392 št. bendroje sumoje už 7.728.400 litų, t. y., bemaž 40 kartų mažiau, negu danai 1922 m., ir lig 60 kartų mažiau, negu danai 1923 metais.

---

*) Skaitant, kiek kiaulių tenka vienam šimtui kaimo gyventojų, tos skaitlinės mums išeina jau kiek blogiau, nes visuose tuose kraštuose miestų gyventojų % didesnis, negu Lietuvoje. Skaitant, kiek kiaulių išeina kiekvienam 100 ha ž. ūky naudojamos žmės, rasime kad V. Europoje keliuose kraštuose kiaulių daugiau; mat ten gyventojų tirščiau yra. Visgi „kiaulingumo“ atžvilgiu Lietuvai priklauso viena pirmųjų vietų.

Panaši 1922 ir 1923 m. padėtis pasirodė esą ir su daugeliu kitų mūsų ž. ūkio produktų. Paaiškėjo, kad ne tik mūsų gamintojai gamina per daug prastos rūšies produktų, visai neatsižvelgdami į Vakarų rinkos reikalavimus, bet ir kad mūsų pirkliai visai neišmano savo verslo. Mūsų ūkio gaminių mūsų pirkliai nemokėdavo (dažnai tas jiems ir nerūpėjo) tinkamai išvalyti, dar prasčiau rūšimis jį paskirstydavo, netinkamai užpokuodavo ir t. t., be to, nematė reikalo sąžiningai prekyboje elgtis. To delei mūsų produktai Vakarų rinkoje turėjo kuo blogiausią vardą, kainų atžvilgiu kitų kraštų produktų tarpe užimant pačias paskutiniasias vietas. 1922—23 m. žiemą, negalint tenkintis Vokietijos rinka ir mėginant išeiti į Vakarų rinkas, mes patyrėme, kad del kai kurių mūsų gaminių ten ir kalbėti nebenorima.

Kaip matome, nors mūsų ž. ūkis per pirmus kelerius po karo metus gan sparčiai taisės, bet prie (naujų) pakitėjusių gyvenimo sąlygų jis dar labai toli nėra prisitaikęs, ir naujiems gyvenimo statomiems reikalavimams jis dar neįstengia tęsėti. Tas jo netęsėjimas tiek didelis yra, kad del to visam mūsų kraštui gręsia didis pavojus.

Todel iš to buvusio pas mus ž. ūkio pokarinio atsigavimo, apie kurį buvo kalbėta pirmykščiame skyriuje, nėra galimybės per daug mums džiaugtis ir del to nusiraminti. Tas atsigavimas, kaip buvo nurodyta, buvo galėjęs būti ir didesnis, jei ne tam tikros priežastys bei „darbai“, kurie jį sutrukdė. Apie tas priežastis ir darbus čia dabar trumpai ir pakalbėsiu. Tenka iš karto pažymėti, kad tos kliūtys (mūsų ž. ūkiui plėstis) **daugiausia yra kilę del mūsų dar nepakankamo valstybinio subrendimo ir silpno ekonominiuose, ypač ž. ūkio reikaluose nusimanymo, ir, manyčiau, mažiau del tų ar kitų asmenų bei grupių piktos valios.**

Šiandien mums visai aišku, kiek yra buvęs žalingas mūsų ž. ūkiui 1918—20 m. ž. ūkio gaminių prekybos griežtas be jokio saiko varžymas. Iš tiek patogios tuo laiku ž. ūkio ekonominės koniunktūros mes savo kaimui neleidome tinkamai pasinaudoti. Tų gaminių kainas dirbtinai ir virš gyvojo reikalo žemindami, mes slopinome savo gamybą. Be to, visuomenės dėmesį iš gamybos kreipėme į vartojimą. Šiai srovei pataikaujant daugelis sau karierą darė. Nei nekalbėsiu apie tuos, kurie sąmoningai prisidėjo prie mūsų ž. ūkio griovimo, turint omeny savo asmeninį pasipelnimą. Bet dargi valstybiniame aparate rasdavosi nemaža žmonių aiškiai pataikaujančių ir betarpiai prisidedančių prie ž. ūkio ardymo. Del viso to, ilgą laiką daugelis svarbiausių mūsų ž. ūkio gaminių rūšių stačiai bu-

vo draudžiama vežti užsienin; net vidaus prekyboje prekybinė apyvarta dažnai būdavo varžoma: intendantai, karo komendantai, miestų, kai kada ir apskričių valdybos ir vietos valdžia varžė arba ir visai draudė įvairius ž. ū. gaminius iš savo rajonų vežti kur kitur. Kitų gaminių eksportas visokiais būdais (aukštais išvežamais muitais, tam tikru leidimų įvedimu *), gelžkelių nesutvarkytais tarifais ec.) buvo sunkinamas.

Del viso šito mūsų ž. ūkiui buvo padaryti labai dideli nuostoliai. Sunku šiandien jie tiksliau apskaityti, bet, be abejo, jie žymiai viršija visą šiandieninę mūsų litų apyvartą. Šiuo atžvilgiu reikia turėti omeny ne tik, kad buvo sumažintas mūsų gaminių eksportas, bet ir kad vidaus prekyboje ūkininkai negaudavo tinkamų už savo gaminius kainų **) ir, pagaliau, kad nesant tinkamų kainų, nebuvo ūkininkams paraginimo sparčiau gamybą plėsti.

Tiek įsistiprėjusi pas mus buvo ši priešgamybinė srovė, kad dargi 1921—22 m. žiemą ministerių kabinete buvo karštų ginčų del tolymesnio ž. ūkio gaminių eksporto varžymo. Net du ministeriu (krašto apsaugos ir vidaus reikalų) stovėjo už tolymesnį tos prekybos varžymą, kiti gi du ar trys svyravo ir tik du (Ž. ūkio ir finansų) aiškiai stovėjo už to eksporto plėtimą ir rėmimą.

Patiems vartotojams ta mūsų priešgamybinė „ekonominė" politika tik labai trumpam buvo naudinga. Gamybai atatinkamai nekylant, ir visas kraštas ekonominiai tinkamai neauga ir del to mažėja darbo rankų reikalingumas. Tuomet, kiek šitą apytuštumą nei dalinsi, kiek jį negrumuliosi, vis del to sotus nebūsi. Išimtį sudarys vien neskaitlinga visokio plauko pavadyrių grupė.

Lygiai labai žymius nuostolius mūsų kraštas yra turėjęs ir del žinomos mūsų valdžios "linų politikos". Apie du, tris po karo metus linų pluoštas pasaulinėje rinkoje yra buvęs nepaprastai brangus; už kai kurias to pluošto rūšis, mokėta **kelis kartus** aukštesnes, nei prieš karą, kainas. Gelbstint savo tuščią iždą***), mes įvedėme vadinamąjį l. pluošto prekybos monopolį. Privatinė l. pluošto prekyba buvo uždrausta ir linus per

*) Prie šių leidimų „darbuojantis" ne vienas mūsų „veikėjų" pralobęs yra. Tas gi pralobimas tiems „veikėjams" paskum duoda galimybės turėti įtakos krašto ekonominiame gyvenime, jį darkant.

**) Tas gi priklausė, be eksporto varžymo, dar ir nuo mūsų prekyboje gan plačiai įsišaknėjusio akyplėšiškumo.

***) Tai buvo svarbiausia šiam monopoliui įvesti priežastis. Bet tuomet pas mus veikė ir bendra tendencija ir pasitikėjimas visokiais monopoliais ir suvalstybinimais. Buvo tokia mada.

savo agentus supirkinėjo Fin. M-ja, tos ministerijos nustatytomis tvirtomis kainomis. Tos kainos buvo nustatomos labai žemos; už savo linus ūkininkai nedagaudavo nuo 30—50 lig 150 litų už mažąjį centnerį. Todel ūkininkai vengdavo savo linus valdžios agentams pardavinėti. Tie gi agentai, jų gi tarpe būta daug nesąžiningų žmonių, dar ir tų pačių tiek žemų tvirtų kainų dažnai neišmokėdavo. Tuo metu esant dar visai prastai susitvarkiusiam mūsų valstybiniam aparatui ir kuone silpniausia esant sutvarkytoms mūsų muitinėms ir pasienio sargybai, buvo didžiausios progos kontrabandai. 1919—1921 m. kontrabandos keliu iš Lietuvos linų pluošto buvo „eksportuojama" daug daugiau, negu per valdžios aparato rankas.

Suprantama, kad kontrabandinis eksporto kelias, tai labai brangus kelias; visokiems tarpininkams tenka čia milžiniški nuošimčiai. Tačiau, kontrabandinėje prekyboje už linus buvo mokama ūkininkui daug brangiau, kai kada ir dvigubai ir net dar brangiau, ne kaip sulig tvirtomis kainomis.

Iš Lietuvos valstybės dabartinio ploto prieš karą buvo išvežama į metus po 12—15.000 tonų linų pluošto. „Linų monopolio" metų eksportas buvo kritęs lig minimumo. Apskaitliuojant nuostolius, kuriuos mūsų ž. ūkis del viso to yra — turėjęs, t. y. 1) del l. pluošto pardavimo Fin. Min-jai, kainomis dažnai 2—3 (kai kada ir dar daugiau) kartus žemesnėmis, negu būtų turėję būti, 2) pardavimo l. pluošto kontrabandistams 1½—2 kartų pigiau tikrųjų kainų ir 3) del linų pluošto dažnai ilgą laiką neparduodant jo sunykimo*) mes rasime, kad šiuo keliu mūsų ž. ū. padaryti nuostoliai, nors ir mažesni, negu del ž. ūkio produktų prekybos bendro varžymo, visgi siekia kelių dešimčių milijonų litų.

Be to, del tokio l. pluošto gamybos skriaudimo pas mus buvo pradėjęs mažėti linų sėjos plotas: nuo netoli 70,000 ha (dabartinėse Lietuvos valstybės ribose, bet be Klaipėdos krašto) 1919 m. jis krito lig 52—53.000 ha 1922 ir 1923 metais. Linų gi pluošto kainos**) tuomet buvo tiek nepaprastai aukštos, kad kraštui buvo didelio išrokavimo sėjos plotą ne mažinti, bet

---

*) Kontrabanda plačiau siekė tik ne per daug tolimas nuo Rytų Prūsų ir Kuršo sienų sritis. Kitose gi vietose ūkininkai, del žemų kainų pasipiktinę, dažnai niekam linų nepardavinėjo, laikydami juos pas save ir po kelis metus; neretai juos supūdydami ar šiaip „sumarnavodami."

**) Prieš karą Rusija pasauliniam rinkui teikdavo daugiau pusės pasaulinės linų pluošto apyvartos. Nuo karo pabaigos ir, maž daug, lig 1922

didinti, juo labiau, kad tuo laiku turėjome dar daug dirvonuojančių laukų. Todel su didele kraštui nauda linų sėjos plotas galėjo būti siekęs kokių 100.000 ha. Kadangi vieton padidėjus, tas plotas lig 20%-ių sumažėjo, tai tat per kelis metus sudarė mums dar kelias dešimtis milijonų litų nuostolių.

Pagaliau, tenka dar pažymėti, kad prie šio linų „monopolio“ buvo prisiplakus visa gauja įvairiaplaukių svieto perėjūnų ir apie šį reikalą „penėjosi“. Kiek silpnai mūsų visuomenė nei nusimano ekonominiuose klausimuose, bet šio „monopolio“ kraštui daromi nuostoliai tiek buvo ryškūs ir aiškūs, kad šiame atsitikime mūsų visuomenės gana greitai susiorientuota. Jau nuo 1920 m. pavasario kilo balsai, kad tą monopolį panaikinus. Bet tų „pasipenėtojų“ jau buvo suspėta įgyti tiek įtakos kai kuriose mūsų „sferose“, ir tiek rąsti užtarėjų bei pritarėjų, kad linų monopolis išsilaikė dar apie pusantro meto.

Padaręs mūsų kraštui didžiausių nuostolių linų monopolis ir valstybės iždui nėra davęs didesnių pajamų. Valdžios kainoms esant be galo žemoms, ūkininkai, kaip jau buvo minėta, valdžiai linų pluošto labai mažai pristatinėdavo. Pluoštas ėjo arba kontrabando keliu ar šiaip pas ūkininkus darkėsi. Jei, jau nuo 1920 m. pavasario tą monopolį būtume panaikinę ir būtume leidę l. pluošto liuosą išvežimą, apdedant išvežamąjį pluoštą ne per dideliu muitu (15—20—25% nuo jo kainos), tai ir iždas būtų turėjęs žymiai didesnių, negu, monopoliui esant, pajamų, ir ūkininkai būtų labai daug pelnija.

Bet to negana. Mūsų valdžios suimamieji linai buvo užkontraktuoti anglo Tildend Smito kompanijai. Fin. Ministerijos su tuo anglu linų reikalas buvo vedamas labai nevykusiai, dargi „keistai“. Vargais negalais valdžios suimamieji kuone už dyką linai tos kompanijos nebuvo parduoti, tuo laiku kuomet l. pluošto kainos buvo aukščiausios, ir susilaukta, kol tos kainos lig 2—3 kartų krito. Visas „biznis“ mūsų Fin. M-jos buvo taip vestas, kad minėta kompanija ne tik už tą laiko gaišinimą neatsako, mums del to daug milijoninius nuostolius turint, bet dar įgavo teisės iš mūsų valdžios savo nuostolių ieškoti. Tildend Smito pretensijos yra remiamos anglų valdžios. Mūsiškei valdžiai del to teko patirti visokių nemalonumų ir, pagaliau, sutikti išmokėti T. Smitui kuone dešimties milijonų litų.

---

m. Rusija buvo visai nustojusi linų pluoštą eksportuoti, o nuo 1922 m., nors ir eksportuoja, bet, palyginti su prieškariniais kiekiais labai nedaug. Tai buvo svarbiausioji l. pluošto po karo pabrangimo priežastis. Šią dieną daugelis kitų, be Rusijos, kraštų padidino savo linų gamybą; be to, ir Rusija jau pradėjus, (nors dar ir nedaug) l. pluoštą eksportuoti; jis palyginti su 1914 ir 20 m. yra atpigęs, nors dar žymiai brangesnis, ne kaip prieš karą.

Šie 3 aukščiau paliestieji momentai t. y. ž. ūkio produktų prekybos, ypač eksportinės varžymai ir draudimai, valstybinė linų pluošto prekyba ir linų sėjos ploto vieton didėjimo, mažėjimas mūsų ž. ūkiui yra suteikę milžiniškų nuostolių. Jie siekia bent keliolika milijonų **dolerių**, arba dešimts kartų tiek litų. Ta suma bent du kartu peršoka visų mūsų dabartinę litų apyvartą; lygiomis padalinus kiekvienam mūsų ūkiui išeitų nuo kokių 700 lig 1000 litų. Ši stačiai „pašėlusiai“ nevykusi mūsų „ekonominė“ politika be galo sutramdė viso mūsų ž. ūkio plėtotę ir labai nusilpnino visą mūsų krašto ekonominį organizmą.

Mūsų ž. ūkį skaudžiai yra palietusios ir karo rekvizicijos bei pastotys. Tos rekvizicijos Lietuvos valstybės pirmais keleriais kurimosi metais buvo neišvengiamos. Be jų mes nei svajoti negalėjome, kad išlaikius savo kariuomenę, be tos gi kariuomenės nebūtume išlaikę savo nepriklausomybės. Visai neabejotina, kad nesiskubinant su kariuomenės kurimu, jau 1919 m. kovo arba balandžio mėnesy Kaune būtų buvę bolševikai, o gegužės ar birželio m. juos būtų pakeitę lenkai. Bet visai kitas dalykas kai del rekvizicijų dydžio, rūšies ir tvarkos. Neabejotina, kad į rekvizicijų normalį išsiplėtimą yra veikusi bendra artymiausiu pokariniu laiku tendencija „žygiuoti“ prie visokių monopolių suvalstybinimų; ir nusavinimų. Prisiminkime, kad buvo rekvizuojami ne tik javai ir galvijai, bet ir lašiniai, šiaip visokios mėsos, sviestas, kiaušiniai, vilnos, l. pluoštas, daržovės ir t. t. ir t. t. Toliau, buvo rekvizuojama ne tik kariuomenės reikalams, bet ir šiaip įstaigų bei įmonių ir net gyventojų pavienių grupių reikalams. Patsai rekvizicijų vykinimas buvo atliekamas netvarkingai. Jų paskirstymas tarp pavienių ūkių buvo gan pripuolamas ir kai kuriuos ūkius pernelig apsunkindavo; mažai, o ne retai ir visai nebuvo atsižvelgiama į karo metu nukentėjusių ūkių padėtį*). Suimamos rekvizicijos buvo dažnai nesąžiningai, apgaunant ūkininką del produkto kiekybės ir rūšies ir darant visokių prisikabinėjimų. Pinigai (tvirtos kainos buvo lygios 25—50% mūsų rinkos kainų, vidaus gi rinkos kainos, kaip matėme, buvo dirbtinai numuštos) už rekvizuotus daiktus buvo išmokami su didelėmis sunkenybėmis, pavėlavimais ir nereguliariai.

---

*) Ūpas pas kai kuriuos to laiko mūsų veikėjus buvo toksai, kad tuo metu (1919 m.) iš vieno žymią valstybinę vietą užimančio žmogaus teko išgirsti nuomonę, kad rekvizicijų keliu iš ūkininkų reikia imti ne tik jų pelną, bet ir pagrindinio kapitalo dalį, „reformuojant“ tuo būdu žemės nuosavybės klausimą.

Panašiai buvo ir su pastotėmis. Jų buvo imama 2—3 kartus tiek, kiek iš tikrųjų būta reikalo; imama netvarkingai ir labai apsunkinant pavienius ūkius.

Tuo būdu šios rekvizicijos, imamos žymiai virš reikalo ir nevisai tinkamai tarp pavienių ūkių išskirstomos, ir pastotės per daug apsunkino mūsų ž. ūky ekonominiu atvėju, del betvarkėsgi, jąs suimant, jos labai erzino žmones ir keldavo aštraus iš valdžios nepasitenkinimo.

Tačiau nežiūrint viso šito mūsų ž. ūkis pirmus kelis po karo metus gana sparčiai (priežastys to nurodytos pirmykščiame skyriuje) tvarkėsi. Nežiūrint įvairių mūsų valstybinėje darbuotėje nesąmonių ž. ūkis visgi būtų gan pakenčiamai atsigavęs, jei tik jam ir visam krašto ekonominiam gyvenimui nebūtų suteiktas dar vienas labai skaudus smūgis.

Mes be galo suvėlinome su savo pinigų įvedimu, lyg įkibę laikėmės vokiečių markės. Be abejo, 1919 m. mums iš to buvo patogumų. Bendrai, tuo metu būtų buvę daug sunkenybių ir net pavojaus, savo pinigus įvedant. Tai patyrę, sakysime, ne tik estai bei latviai, bet ir lenkai, paskubomis savo pinigus įvesdami. Bet jau nuo 1920 m. vasaros pradėjo aiškėti įvairūs nepatogumai, gyvenant su svetima valiuta ir dar tai valiutai rodant vis didėjančios tendencijos kristi. Nuo 1921 gi metų vasaros jau negalėjo būti dviejų nuomonių, kad atėjęs jau laikas savo pinigai turėti. Vokiečių markei vis labiau krintant, kainų skaitlinėms vis aukštyn šokant, nei valstybė, nei privatinis ūkis negalėjo prisitaikinti prie tolydžio besikeičiančios padėties ir vis labiau pradėjo irti. Bet buvo žmonių, kuriems tas markės kritimas ėjo naudon. Tai dalinai prekybininkų grupės ir dar labiau finansininkų grupės. Jų tarpe buvo daug ir svetimtaučių. Bet šie pastarieji ne daug įtakos yra turėję į mūsų valdžią. Todel pragaištingas mūsų karštui su lito įvedimu suvėlavimas milžiniškoj daly, tai „nuopelnas" mūšiskių finansininkų. Pripuolamai, del p. G...io protekcijos, į tuometinius finansų ministerius praėjęs nuo lietuvių tautos nutolęs žmogus pil. D...ius, dargi mūsų kraštui jau visai prieinant liepto galo, nerodė jokio rūpestingumo. Atsidūrus stačiai ant bedugnės krašto mums 1922 m. rudeny jau paskubomis, pamažinus savo aukso išteklių ir tik su dideliu vargu pasisekė įvesti savo pinigai.

Suvėlinome su lito įvedimu bent metus. Žemės ūkiui ir visam kraštui del to buvo suteiktas sunkiai pakeliamas smūgis. Žmonių taupiniai, padaryti markėse (seniau gi rusų rubliuose)

---

*) Tą markę mes „patriotingai" vadinome auksinu ir del to jautemės lig kokią reformą atlikę.

daugumoje žuvo. Pardavęs, sakysime 1919 m. arklį už 300—500 mrk., ir taupinant pinigus ar tai trobesių statybai, ar dalims išmokėti, ar kam kitam, ūkininkas 1922 m. žiemą tas markes litais pakeitęs, gaudavo 2—5 litus. Ūkininkai, ypatingai daug yra nukentėję del suvėlavimo su litu, nes jie yra labiau už kitas gyventojų grupes taupūs *) ir nieko nežiūrint daugelis jų buvo sudarę piniginių taupinių, o jų kaimo gyventojai, kaipo mažiau judrūs, ir litą įvedant dar vėlinosi su markių iškeitimu.

Skaitlinėmis sunku dabar pasakyti, kiek del šio suvėlavimo kraštui padaryta nuostolių. Tačiau, jie dešimčiais milijonų litų skaitomi. Del to suvėlavimo daug žmonių buvo likę visai be pinigų. Tik tie, kurie, markei nepasitikėdami, dolerių laikėsi, likosi prie pinigo. Tokių žmonių pas mus, kaip ne vienas mūsų mėgsta nurodinėti, yra labai daug. Bet ir optimistiniai imant, žymesnius dolerių kiekius negalima tikėtis surasti tankiau, kaip pas dvidešimtą ūkininką. Tas sudarytų daugiau, kaip 10.000 „dolerininkų". Skaičius ištikro nemažas. Bet drauge tai reiškia, kad ne mažiau 200.000 ūkininkų (su naujakuriais ir nuomininkais) buvo likę visai ar veik visai be pinigo.

Primintina dar šioje vietoje, kad markės viešpatavimo visu metu buvo varomos įvairios su gaunamais iš Amerikos doleriais manipuliacijos, lygiai nešvarios, lygiai ir krašto ūkiui kenksmingos. Gaunant iš Amerikos dolerius mūsų privatiniai bankai žmonėms, kiek galint, stengėsi perlaidas markėmis mokėti. Patį išmokėjimą užtęsdavo ne tik savaitėmis, bet dažnai ir mėnesiais, naudojant gaunamus pinigus savo operacijoms ir, be to, del perlaidų suvėlintų išmokėjimų, turint didelio pelno iš kurso kritimo. Finansų gi Min-ja visą laiką kratėsi nuo to, kad dolerių siuntimą sutvarkius. Be to, tuo laikotarpiu pas mus ekonominei suirutei esant, ir tie, kurie dolerių markėmis nekeitė ir stengėsi juos į biznį dėti, dažnai yra nustoję žymios tų pinigų dalies.

Mūsų reemigrantai iš Amerikos, kaip buvę kaimiečiai, daugiausia linkimo yra turėję į ž. ūkį. Iš nusmukusių karo metu dažnai ir visai sudegintų dvarų (tokių sudegintų dvarų yra buvę netoli 300) pigiomis kainomis galima buvo, kiek norint, žemės pirkti. Žemės pirktis 1919, 1920 ir dar dalinai ir 1921 m. yra norėję ir šiaip geriau ekonominiu atžvilgiu susitvarkę mūsų ūkininkai. Jei kokia penkta ar net ketvirta dvarų žemių da-

---

*) Labiausia taupė pinigus tie mūsų ūkininkų, kurie rengėsi į vienSėdžius skirstytis ar šiaip kokus didesnus savo ūky pagerinimus įvesti. Tuo būdu smarkiausia „nusavinti" pinigai buvo iš tų, kuriems jie buvo reikalingiausi ir kur jie buvo skiriami labai naudingiems ir produktingiems darbams.

lis būtų šiuo keliu perėjusi į mūsų žmonių rankas, tai ne tik mūsų ž. ūkiui, bet ir visam kraštui, būtų buvę labai sveika. Žemės ūkio gamyba, būtų sparčiau vysčiusi, būtų žymiai padidėjęs ž. ūkio gaminių eksportas, patsai ž. ūkis būtų reikalaująs daugiau darbo rankų ir, pagaliau, būtų buvus pastūmėta priekyn ir kai kurios ž. ūkio produktų apdirbamosios pramonės šaka.

Bet šitam dalykui del mūsų „valstybinių“ ir „ekonominių“ nusistatymų kelias buvo gan griežtai pakirstas. Už tat kuo plačiausia buvo praverti vartai doleriams į markes pavirsti; gi ne tik del nesąmonės, bet dar daugiau del piktos valios vėlinantis su savo pinigų įvedimu, mes tas markes, t. y. iš žmonių taupynius į nieką pavertėme. Ir tuo būdu mes sunaikinome ne tik žmonių taupinius, bet liko pragaištingai sutramdyta ir energija, iniciatyva bei noras sveikoje ekonominėje (gamybos) srity dirbti pas daugely darbščių mūsų ūkininkų ir pas amerikiečius. Slopinant gamybos srity darbą ir kreipiant veik išimtiną dėmesį į vartojimą, lygiagrečiai Lietuvoje buvo susidariusi puiki dirva spekuliacijai, arba, kaip po karo įpratome sakyti šmugeliui žydėti. Ir šmugelninkams, ypatingai, kuomet jie dar netingėjo arba nesidrovėjo pasipuošti atatinkamais politiniais obalsiais, plačiai prasivėrė kelias į aukščiausius laiptus lygiai mūsų visuomeniniame, lygiai valstybiniame gyvenime. Gamintojas gi, ūkininkas po senovei liko „užpečkyje“. Tų gaivalų sudarytoje atmosferoje jis negalėjo ir negal, sveikai alsuoti ir jų pinklių apipainiotas savo kelian vis dar neįstengia prasimušti. Kitomis nors formomis mūsų ūkininkas, tos atmosferos ir pinklių pagautas ir pavergtas, liekasi po senovei baudžiauninko*) padėty.

Buvo nurodyta, kad visi šitie mūsų ž. ūkiui smūgiai buvo suteikti tiek del piktos valios, tiek del mūsų ekonominiais klausimais silpno nusimanymo. Šiuo atvėju į visą šį klausimą žiūrint, galima sakyti, kad tiek šiandien garsus ir populiarus „nusavinimo“ principas lietė pas mus ne vien dvarininkus, bet ir ūkininkus ir tai labai smarkiai lietė. Taip rekvizicijomis buvo nusavinami ūkininkų gaminiai kainomis, kurios svyravo paprastai ribose 20—50% nuo tikros gaminio kainos (nekalbu apie 1922—23 m. žiemos **kuriozus,** kuomet būdavo atsitikimų, kad už seniau rekvizuotus galvijus intendantūra naujais pinigais mokėdavo po 60—80 centų už galviją). Šis nusavinimas Lietuvos valstybės pirmais kūrimosi metais buvo neišvengiamas, nors del to ž. ūkiui, žinoma, nebuvo lengviau. Tiek bent, kad jis tu-

---

*) Senovės dvarininką šiuo atžvilgiu visai „vykusiai yra pakeitę įvairūs bankininkai ir šiaip finansininkai ir... politinės partijos su joms priklausomais valstybinių aparatų ir spauda.

rėjo tikro valstybinio tikslo ir buvo atliekamas įstatymais remiantis.

Bet daug kitų nusavinimų buvo daroma visai bereikalingai, sulig mano brošiūros „Lietuvos šios dienos žemės ūkis ir jo ateitis“ žodžiais „... vieni del mūsų valstybinių bernelių nesąmoningumo, kiti del piktos valios“, dar treti, čia pridėčiau, del mūsų silpnos valios, neįstengiant atsispirti išsiplėtusiems tuomet obalsiams. Šių bereikalingų nusavinimų eilėn, tenka priskirti buvusieji per kelis metus ž. ūkio gaminių prekybos, ypač eksportinės, varžymai ir draudimai, linų pluošto monopolinė prekyba ir kai kurie kiti dalykai. Del šių varžymų, draudimų ir monopolio ūkininkas už savo produktus (grūdus, gyvulius ir t. t.) nedagaudavo nuo 25 lig 50% jų tikros kainos, o už l. pluoštą — nuo 60 lig 80%. Reiškia iš ūkininkų iš tikrųjų buvo nusavinama nuo 25 lig 80% jo gaminių vertės. Kai kuriais atvėjais mūsų ūkininko padėtis primindavo ruso valstiečio padėtį, kuri gan sąmoningai ir vaizdžiai buvo nubriežta vieno valstiečio jo pasikalbėjime su bolševikų agitatorium. Agitatorius išmėtinėjo valstiečiams jų nepasitenkinimą iš bolševikų valdžios, nurodant, kad bolševikai jiems davę ir žemę ir viską kitą. „Tai tiesa, — atsakė vienas valstietis, žemė dabar mūsų, bet duonelė jūsų; karvės tai mūsų, bet pienelis jūsų ... ir t. t.“ Pas mus, žinoma, tiek bloga nebuvo ir nėra, bet tam tikro panašumo būta. Ir tie ūkininko darbo vaisių nusavinimai tęsėsi gan ilgą laiką, būtent lig 3½ metų. Tuo keliu iš ūkininkų liko nusavinta vertybių nuo 200 lig 300 milijonų litų sumoje. Šių nusavinimų, dauguma buvo įvykinta ne tik be tikro valstybinio reikalo, bet dažnai ir ne įstatymų keliu, o vien įvairių parėdymų ir kitų „pirkliškų“ priemonių keliu.

Lyg tyčiomis, kadangi šių priemonių nepakako, kad mūsų ūkio gaivumą nuslopinus, buvo įvykintas dar tam tikras ir labai žiaurus mūsų žmonių turto nusavinimas. Turiu čia omeny mūsų pragaištingą suvėlavimą su savo pinigų įvedimu. Čia atlyginimas, jei tą dalyką taip pavadinsime, už ūkininkų taupinius, nebuvo, vidutiniškai imant, didesnis 20—25%. Daugiausia del šio pastarojo „nusavinimo“ tiek paaštrėjęs yra tas piniginis krizis, kurį mes nuo 1922 m. gyvename ir, kurį, gal būt dar ne visai greit išgyvensime.

Del šio piniginio krizio noriu dar vieną daiktą pažymėti. Tam tikru atvėju Lietuvos gyventojus galime paskirstyti į 3 didžias grupes: 1) į gamintojus ir apdirbamąją pramonę, 2) į pirklius bei finansininkus ir 3) į šiaip vartotojus (darbininkai, valdininkai ir šiaip tarnautojai, amatninkai, laisvos profesijos

ir t. t.). Normaliu laiku daugiausia pinigų randasi pas pirmąją grupę, mažiausia pas trečiąją. Šiandien gi tas santykis yra žymiai pakitėjęs pirmosios grupės (t. y. gamintojų, dalinai ir pramonės) nenaudai ir trečiosios grupės (vartotojų) naudai. Šioje pastarojoje grupėje palyginti didesnę, kaip prieš karą bendros krašto piniginės apyvartos dalį (%-į) turi vadinamųjų laisvųjų profesijų pagrupė, toliau darbininkai*) ir, matyti, labiausia amatninkai. Pabrėžiu, kad tas liečia tik **santykį**, bet **tat nereiškia,** kad pas šias grupes, aplamai (absoliutiniais dydžiais) būtų daug pinigų. Atvirkščiai, ir pas juos dabar nedaugiausia pinigų, o, sakysime, pas valdininkus, kuo ne perdėm visai tušti kišeniai, ir, bendrai, valdininkų dauguma randasi vargingoje padėty, kas be abejo, yra tikrai kenksminga mūsų tautai ir mūsų kultūrai. Bet iš to **seka,** kad pas gamintojus juo didesnė yra pinigų stoka; jei, pavyzdžiui, šiandieninė mūsų piniginė apyvarta yra per maža 3 kartus, tai pas gamintojus pinigų permaža 4, o gal ir 5 kartus. Ne be reikalo šiandien mūsų ž. ūkis ne tarpsta, o vien vegetuoja ir skursta (daugumoje atsitikimų, nes yra ir išimčių).

Pirmykščiame skyriuje mes matėme, kad yra buvę daug palankių momentų mūsų ž. ūkio pokariniam atsigavimui. Sulig tais momentais, kaip matėme, buvo galėję būti ir spartesnio ž. ūkyje atsigavimo, matos, net ir **daug spartesnio.** Dabar trumpai susipažinę su tais nuostoliais bei smūgiais, kurie del įvairių priežasčių ir aplinkybių, mūsų ž. ūkiui buvo suduoti, mums aiškėja, kodėl tas mūsų gamybos atsigavimas nėra buvęs didesnis. Žiūrint šių nuostolių ir smūgių sunkumo galima buvo laukti mūsų ž. ūkio atsigavimo dar didesnio nusilpnėjimo. To neatsitiko daugiausia tik del mūsų iš senų senovės žemdirbiškų kaimiečių teigiamų privalumų. Tik visą bendrą mūsų ž. ūkio padėtį turint omeny, mes galime tinkamai įvertinti šiuos teigiamus mūsų žemdirbių privalumus. Bet nusiraminti tuo neturime tiesos nei galimybės. Be teigiamų nemaža ir neigiamų privalumų yra pas mūsų kaimiečius ir neigiamų reiškinių mūsų kaime. Ir lig šiol, bendrai imant, gyvename tuos teigiamus mūsų žemdirbių privalumus aikvojant, o ne juos auginant.

Lietuvos žemės ūkio obiektas.

Įskaitant dabartinin Lietuvos plotan Klaipėdos kraštą ir buvusios su lenkais ir mums tekusios neitralinės žonos dalį

---

*) Nuo kurio laiko darbininkų padėtis ryšy su gamybos per silpna plėtote yra pradėjusi blogėti.

turime iš viso apie 56.000 *) kl² arba 5,6 mil. ha teritorijos. Galutinai tikrų del šios teritorijos ploto žinių dar neturime. Naujų matavimų del visos mums tekusios žemės dar nesame įvykinę, be to, lig 1923 m. pavasario ir Lietuvos valstybės sienos tolydžio vis dar tebesikeitė. Bet, nors tos del mūsų žemės plotų žinios nėra galutinai tikros, bet tačiau jos yra netolimos nuo tikrenybės.

Šiais apytikriais daviniais einant Lietuvos valstybės dabartinį plotą sulig įvairiomis žemės naudojimo rūšimis galima šiaip paskirstyti:

a) ariamos žemės	47,0 %	2.632.000 ha
b) šienaujamų pievų	13,75%	770.000 "
c) ganyklų	12,76%	714.560 "
č) sodybų (su sodnais ir daržais)	3,14%	175.840 "
d) miškų ir kelmynų	14,0 %	784.000 "
e) netinkamų žemių, durpynų ir krūmynų	9,35%	523.600 "
Iš viso	100,0 %	5.600.000 ha

Į miškų plotą čia priskiriamas vien tikrai miško apžėlęs plotas. Pas mus gi paprastai, nurodant mūsų miškų plotus, priskaitoma prie tų plotų ir miškų pievas bei pelkes, miškų administracijos pasodas ir vadinamuosius kelmynus. Kai del tų kelmynų, tai šiandien dar galutinai nepaaiškėjo, ar jie visi bus atželdinti ir ar jų tam tikra dalis ne virs ganiavomis, šienaujamomis pievomis ir ariamos žemės plotais. Ryšy su tuom ir su kai kuriais kitais momentais (žiūr. miškų skyrius) keisis ir mūsų miškų bendras **plotas.** Mūsų šių dienų turimos del miškų ploto žinios yra gana tikros. Šiek tiek mažiau tikros žinios yra del ariamos žemės ploto. Rusų valdiška statistika net atatinkamos rubrikos nėra turėjusi, tenkindamasi vien sėjamo ploto pažymėjimu. Tos rusų statistikos nedateklius yra dalinai anachronizmas; seniau jis ir buvo turėjęs savo tam tikros prasmės. Dar neseniai (jos rytuose ir dabar) Rusijoje plačiai buvo išsiplatinusi vadinama pas juos „pereložnaja sistema choziaistvu"; viename ir tame lauke kelis metus paeiliui sėdavo javus ir po tam, kaip žemė nustodavo derėti, palikdavo ją keliems metams (6—9—12 m.) ilsėtis „padirvonuoti". Taip ūkininkaujant

*) Fin. m-jos C. St. Biūras seniau nebuvo skaitęs daugiau 5½ m. ka, šiandien gi skaito, dargi šiek tiek daugiau, negu 5,6 mil. ha. (5,625 mil. ha).

sunku buvo atskirti kits nuo kito pūdymus, ariamąjį lauką ir ganyklas. Statistikai priseidavo tenkintis vien sėjos ploto žymėjimu. Šį savo metodą rusų statistika taikė ir į mūsų ž. ūkio santykius, nežiūrint, kad pas mus jau Zygmanto-Augusto laikais (t. y. XVI amž.) buvo plačiai išsiplėtęs trilaukis vaismainis, o ne dirvonų sistema, XIX gi amž. išsiplėtė (nors dar toli gražu ne perdėm) tobūlesnės sėjomainos rūšys.

Vokiečių okupacijos laikotarpio statistinės ž. ūkio žinios yra mažos vertės; daugumoje atsitikimų jos mažiau tikros ir už rusų statistines žinias. Iš vadinamojo tuomet Nord-Litauen-o ploto vokiečiams iš žmonių surinkus žinias del pavienių žemės naudojimo rūšių ploto (sodybų, ariamos žemės, pievų ir t. t.) ir jas suvedus vienon, pasirodė, kad trūksta viso milijono hektarų žemės. Mat, bijodamasi mokesnių ir rekvizicijų, ūkininkai, kiek galėdami, mažino savo žemės plotus. Buvo daryti patikrinimai ir pataisos, bet viskas tas labai apgraibomis.

Dabar tos klaidos atitaisomos, žemininkai už savo žemių slėpimą baudžiami; padaryta yra, ypač ryšy su žemės reforma, daug naujų matavimo darbų; bet galutinai tikrų žinių vis dar neturime, nors dabar mūsų turimos žinios visų tikresnės, negu rusų ir vokiečių turėtos žinios.

Mažiau tikros žinios yra sekančių 3 grupių: 1) pievų, 2) ganyklų ir 3) netinkamos žemės. Pačioje gamtoje nėra aiškių ribų tarp pievų t. y. šienaujamų plotų ir ganyklų t. y. vien ganomų plotų. Kur kadaise buvo šienaujama, ten dažnai po kelių metų jau tik ganoma, nes žolės šienauti jau nepriželia. Tai pas mus plačiai pasitaiko. Kiekvienas mūsų ūkininkas, užklausus, jį jis, nurodys, daug tokių plotų, kurie seniau buvo šienaujami, šiandien gi vien prasta ganykla yra virtę*). Būna ir atvirkščiai (nors rečiau), kad pagerinus kiek ganyklą ji virsta šienaujama pieva. Be to ir šiaip kai kurios vadinamosios ganyklos patogesnių orų metais būna šienaujamos, gi prastesnių šienaujamos, pievos (sakysime, sausokos) sausesniais metais lieka nešienautos.

Lygiai, kaip tarp šienaujamų pievų ir ganyklų, nėra aiškios demarkacinės linijos tarp ganyklų grupės ir vadinamųjų netinkamų žemių grupės, kai kada net tarp šios pastarosios grupės ir šienaujamų pievų grupės. Pelkėta pieva dažnai lygiu pagrindu gali būti priskirti ir prie pievų ir prie ganyklų ir prie netinkamų žemių grupės.

---

*) Apie tat dar bus toliau kalbama.

Tuo būdu, nors šių 3 grupių bendras plotas yra gan tikras, bet to bendro ploto tarp šių 3 grupių paskirstymas yra daug mažiau tikras, dalinai net dirbtinas. Pagaliau, šiuo klausimu tenka pažymėti, kad šių 3 grupių plotai (ir jų tarpusaviai santykiai) pas mus yra daug mažiau nusistovėję ir mets į metus kinta. Kai del statistinių žinių rinkimo ir jų naudojimo, tai čia visuomet reikia turėti omeny, kad ūkininkai, mokesnių delei, yra linkę mažinti šienaujamų plotų dydį ir didinti ganyklų ir netinkamų žemių plotus.

Pavienių žemės (naudojimo atžvilgiu) rūšių plotų kitėjimo klausimu tenka pažymėti, kad ariamos žemės plotai pas mus vis dar turi aiškios tendencijos didėti, netinkamų gi žemių ir lig pastarojo laiko ir miškų plotai mažėja. Štai šiuo klausimu keletas skaičių:

	Visoje Lietuvoje 1889—1890 m.	1910—1914 m.	Lietuvos valstybės dabartinėse ribose 1923 m.
1) Ariamos žemės . .	38%	43%	47,0%
2) Šienauj. pievų . .	12%	13%	13,75%
3) Ganyklų	12%	12%	12,76%
4) Sodybų	3%	3%	3,14%
5) Miškų	25%	19,5%	14,0%
6) Netinkamos žemės .	10%	9,5%	9 35%
Iš viso . .	100,0%	100,0%	100 0%

Tenka pažymėti, kad Vakarų Lietuvoje, kuri šią dieną sudaro Lietuvos valstybę, ir seniau ir dabar miškų būta mažiau, o ariamos žemės daugiau (nuošimčiais) ne kaip Rytų Lietuvoje (kurios dauguma šią dieną randasi lenkų valdžios okupacijoje). Iš ganyklų ir netinkamų žemių ploto yra reikalo išskirti durpynų plotą. Šis darbas dar nėra (1924—25 m. žiema) galutinai baigtas ir del to nėra dar žinios, kuri durpynų ploto dalis turi būti išskirta iš ganyklų ir kuri iš netinkamų žemių ploto.

Bendrai durpiniai plotai sudaro apie 4% mūsų krašto teritorijos. Lig 2/3 to ploto yra durpynai su plonais durpių sluoksniais, arba tie sluogsniai užteršti mineralinėmis žemės priemaišomis. Šių plotų dauguma priklauso prie vadinamojo žemutinio pelkių tipo (Niederungsmoor). Šios durpinės žemės mažai (ar ir visai ne) tinka durpių eksploatacijai ir būdamos gan turtingos augalams reikalingu maistu, eina paprastai žemės ūkiui naudoti. Likusį trečdalį, t. y. maždaug 70.000—80.000 ha sudaro tinką durpėms eksploatuoti durpynai. Šion grupėn priklauso daugumoje vadinamųjų aukštųjų (Hochmoor) ir pereinamųjų

(Uebergangsmoor) pelkių (durpynų, plynių) tipai ir tik mažumoje žemutinės pelkės (Niederungsmoor)!

Vadinamieji didesnieji vandenys (ežerai, plukdomosios upės) neįeina į aukščiau paduotus Lietuvos žemių plotus. Jie sudaro netoli 2,0% nuo bendro Lietuvos ploto, būtent ežerų turime, maž daug, 70.000 ha ir upių netoli 35.000 ha.

Jau buvo minėta, kad dar lig šios dienos Lietuvos ž. ūkyje pirma vieta priklauso grūdų gamybai. Grūdų gamyboje pirmą vieta priklauso javams varpuočiams, antra ir daug mažesnė — ankštiniems ir visai mažos reikšmės turi grikių etc. gamyba.

Nuo **javų** sėjos bendro ploto dabar vidutiniškai sėjama pavienių javų rūšių:

1.	Rugių	46%
2.	Kviečių	6,5%
3.	Miežių	15,0%
4.	Avižų	27,0%
5.	Ankštinių	5,0%
6.	Grikių ir kitų	0,5%

Matome, kad rugiai ir avižos sudaro bemaž $^3/_4$ viso javų sėjos ploto, o kviečiai su miežiais tarp ketvirtdalio ir penktdalio; visi gi varpuočiai sudaro netoli 95% javų sėjos ploto.

Imant visų (ne tik javų) pavienių kultūrų plotus nuošimčiais nuo bendro **ariamos žemės** ploto, turėsime šiuos skaičius:

		Prieš karą*)	1922—24 m. m.
1.	Rugių	25,0%	21,95%
2.	Kviečių	3,0%	3,25%
3.	Avižų	14,0%	13,60%
4.	Miežių	7,0%	7,50%
5.	Ankštinių, grikų ir kt.	2,8%	3,20%
6.	Linų ir kanapių*)	2,3%	2,50%
7.	Bulvių ir kitų kaupiamųjų	5,8%	6,90%
8.	Pūdymų ir dobilienų . .	40,1%	41,10%
	Iš viso	100,0%	100,00%

*) Imant buvusių Kauno ir Suvalkų gubernijų plotą.

Dabartinis Lietuvos valstybės plotas skyriasi nuo jo tuo, kad į jį neįeina Suvalkijos pietų dalis, vienon ko įeina Vilniaus gub. vakarinė dalis ir Klaipėdos kraštas.

Svarbiausi mūsų javai tai žiemkenčiai t. y. rugiai ir kviečiai. Šių pastarųjų sėjame apie 7 kartus mažiau, negu rugių. Vasarinių rugių ir kviečių pas mus labai mažai sėjama ir tuo tarpu mūsų ž. ūky jie reikšmės nebetur. Kviečių, kiek daugiau sėja Suvalkijoje ypač Naumiesčio — Vilkaviškio — Mariampolės Kalvarijos — Simno apylinkėse, kur daugel vietų jie sudaro 30—35% viso žiemkenčių sėjos ploto, pavieniuose gi ūkiuose ir daugiau pusės to ploto; Kaunijos derlingesniuose rajonuose (žiūr. I skyrius) kviečiai sudaro 10—18% žiemkenčių sėjos ploto ir nederlingose apylinkėse 5—10%.

Del karo metu sumažėjimo sėjos ploto ir dirvonų išsiplėtimo buvo jau kalbėta ankščiau. Ten buvo nurodyta ir kaip po karo tie dirvonai mažėjo. Tenka dar pastebėti, kad pirmus po karo metus daugumoje vietų buvo linkimo plėsti bulvių ir ankštinių javų kultūros plotus. Nuo 1921 ir 22 m. ši tendencija yra lyg apnykusi. Kitų, be bulvių, kaupiamųjų augalų kultūros t. y. šeriamųjų runkelių, griežčių (sietynų), morkų ir turnepso Lietuvoje dar visai mažai išsiplėtusios ir nuo bendro sėjos ploto jos dar nesudaro ir vieno nuošimčio. Tiesa, nuo dvejetos metų šių kaupiamųjų kultūros rodo tendencijos plėstis, nors ši tendencija nėra dar pakankamai stipri. Tuo gi tarpu šitie augalai turi labai didelės svarbos gyvulių ūky, kita vertus, Lietuvos dirvos ir klimato sąlygos kuo puikiausia tiems augalams tinka.

Linų sėjos plotas pirmais dvejais po karo metais (ypač 1919 m.) buvo žymiai padidėjęs ir siekęs kokių 67.000 ha t. y. daugiau, kaip prieš karą. Del linų monopolio sloginančios įtakos 1921—1923 m. tas plotas sumažėjo lig 52—53.000 ha (be Klaipėdos krašto). Dabar, linų monopolį panaikinus, ir del gana aukštų 1923—1925 m. linų pluošto kainų, linų sėjos plotas vėl padidėjo ir 1924 m. siekė apie 62—63.000 ha (su Klaipėdos kraštu).

Po karo labai buvo sumažėję dobilų ir kitų sėjamų žolių plotai. Vokiečių valdomuose dvaruose, kaip matėme, dobilų per 3—4 m. (1915—18 m.) veik visai nebuvo sėjama ir 1919 m. tuose dvaruose mes turėjome 5,6 ir 7 metų dobilienas. Tokių dobilienų, nors ir žymiai mažiau rąsdavosi ir kituose ūkiuose. Šiandien dobilų ir kitų pašarinių žolių jau sėjama, mažaug tiek, kiek prieš karą, ir tas sėjos plotas turi aiškios tendencijos didėti.

Derlių aukštumo atžvilgiu statistinės žinios taip pat yra tik apytikrės, klaidų didumas svyruoja ribose 5—10% paduodamųjų skaičių; statistiniai daviniai paprastai yra šiek tiek

mažesni už tikruosius. Kai del prieškarinių derlių aukštumo skaitlinių reikalinga turėti omeny, kad jie liečia teritoriją, kuri nevisai tolygi yra Lietuvos valstybės dabartinei teritorijai.

Derliai nuo 1 ha centneriais (100 kg.).

	nuo 1890 ligi 1900 m.	nuo 1913 ligi 1914 m.	1919 m.	1920 m.	1921 m.	1922 m.	1923 m.	1924*)m.
1) Rugiai. . . .	8,0	10,7	9,7	8,5	10,6	11,1	10,4	8,4(7,0
2) Kviečiai . . .	10.0	12,2	12.0	9,2	11,0	11,3	10,1	11,3
3) Miežiai . . .	8,0	10,6	9,0	7,3	8,7	13,8	9,9	?
4) Avižos. . . .	8,0	9,5	8,5	7.3	8.5	13,5	10.6	8,6(7.0
5) Žirniai . . .	5,5	8,5	7,8	5.2	7,9	11,5	9,0	9,08,0
6) Linų sėmenys .	?	6,0	4,2	3,8	4,5	5,5	5,2	6,2
7) Linų pluokštos	?	?	4,5	3,2	3,7	4,0	5,8	6,0
8) Bulvės . . .	70,0	90,0	82.0	99,0	105.0	140.0	115.0	100-105

Karo metu (1915—18 m.) sėjos plotas buvo sumažėjęs 30—35% ir derliaus aukštis lig 30%. Tuo būdu, bendras mūsų krašte derliaus sumažėjimas buvo lig 50% t. y. per pus. Pirmais 3 po karo met. (1918, 1919, 1920 m.) sėjos plotas buvo mažesnis už prieškarinį apie 17% ir derlius nuo 1 ha — 16—20%; reiškia, bendras derliaus kiekis buvo mažesnis apie 30—33%-iais. Sekančiais 3 metais (1921, 1922, ir 1923 m.) sėjos plotas buvo mažesnis už prieškarinį vidutiniškai 5—6%-iais ir derlius nuo 1 ha žemesnis 7—9%-iais, bendras gi derliaus kiekis mažesnis apie 12—14%.

Šių metų sėjos plotas hektarais išrodo šiaip (imant apskritais skaičiais su Klaipėdos kraštu ir buv. su lenkais neitralinės zonos dalim):

1.	Rugių	570.000 ha**)
2.	Kviečių	85.000 “
3.	Avižų	350.000 “
4.	Miežių	197.000 “
5.	Linų ir kanapių	64.000 “
6.	Ankštinių, grikių ir kt.	84.000 “
7.	Bulvių	176.000 “
	Iš viso	1526.000 ha,

*) 1924 m. javai buvo labai nepakuliami. Pirmykščiuose statistiniuose apskaitliavimuose ši aplinkybė nebuvo pakankamai įvertinta. Todel vėliau teko daryti pataisų. Kabutėse parodoma vėlesni ištaisyti derliu aukštumo skaičiai.

**) Rugių ir avižų sėjos, plotas čia parodomas šiek tiek didesni, negu C. St. Biūro žiniomis.

o priskaitant šeriamuosius runkelius etc., maž daug, apie 1.530.000 ha, kas sudaro 58,0% nuo viso ariamos žemės ploto ir daugiau, kaip 27,0% nuo bendro Lietuvos Valstybės teritorijos ploto.

Sulig Finansų Ministerijos daviniais*) ir imant apskritais skaičiais rugių iš viso šįmet (1924 m.) turime 480.000 tonų, arba po 8,4 ct. (100 kg.) nuo 1 ha (435.000 tonų vėlesn. žiniomis). Šymet Lietuvoje, del blogų rugiams orų (labiausia ankstybo pavasario metu ir dalinai derlių renkant), kaip ir pas visus mūsų kaimynus (latvius, estus, gudus, lenkus, vokiečius etc.) yra bendras rugių nederlius. Pasaulinis rugių derlius (29 valstybėse, be Rusijos ir Kinų) Tarptautinio Žemės Ūkio Instituto apskaitomas 23,4 mil. tonų ir yra 7,4% mažesnis už pereitų metų derlių.

Mūsų kviečių derlius 1924 m. apskaitomas 96.000 tonų t. y. 11,3 ct. (100 kg.) nuo ha. Pasaulinis (41 valstybės) kviečių derlius 1924 m. apskaitomas 94,0 mil. tonų ir yra 12,5% žemesnis negu 1923 m. derlius.

Tuo būdu mūsų rugių šių (1924) metų derlius yra 20% (ir lig 30%) mažesnis, negu pernykštis, o kviečių maž daug tiek pat nuošimčių didesnis; bendrai gi šymet žiemkenčių derlius yra lig 20% arba lig 100 su viršum tūkstančių tonų mažesnis už pernykštį.

Avižų, Finansų Ministerijos daviniais ir **nuomone** šymet priskaitoma 336,4 tonų t. y. maž daug po 9,6 ct. (100 kg.) nuo 1 ha. Pasaulinis (33 valstybių) avižų derlius sudaro 55,8 mil. tonų ir yra 3,6% didesnis už pernykštį. Aukščiau mano yra pabrėžtas žodis „nuomonė", kadangi del avižų šymet pirmuose apskaitliavimuose daug kur padaryta stambių klaidų. Avižos pasirodė esą labai nepakuliamos ir Fin. Min-jos žiniose pažymėta 336,4 tūks. tonų mes jokių būdu neturėsime. Matos toli gražu nebeturėsime ir 300 tūks. tonų; bet ir šią t. y. 300 tūks. tonų skaitlinę imant, turime avižų derlių tik po 8,6 ct. nuo ha t. y. daug žemesnį už pernykštį*).

Miežių šymetinis derlius pas mus skaitomas bemaž 220.000 tonų arba po 11,2 ct. nuo 1 ha. Šymetinis miežių derlius nuo 1 ha didesnis už pernykštį beveik 20%, o bendras derliaus kiekis, turint omeny padidėjusį sėjos plotą, yra daugiau 20% didesnis už pernykštį derlių. Pasaulinis (35 valstybių)

---

*) Žiūr. „Min-ių Kabineto priimtasai Lietuvos Valstybės 1925 metams Biūdžeto projekto" įvadą ps. ps. 7 ir 8.

miežių derlius apskaitomas 25,0 mil. tonų ir yra truputį mažesnis už pernykščių metų derlių.

Miežių neblogas šymet užderėjimas Lietuvoje dalinai išlygina avižų blogą derlių.

Žirnių derlių šymet*) pas mus apskaitomas 65,5 tūkst. tonų. Žirniai ir bendrai ankštiniai šymet pas mus yra neblogai užderėję. Labai optimistiniai skaitant manoma, kad vasarojaus šymet turėsime netoli pernykščio derliaus aukščio. Tuomet bendras derlius t. y. žiemkenčių ir vasarojaus būtų mažesnis už pernykštį kokiais 12—15%-ais; bet labiau pesimistiniai (ir atsargiai) skaitant šymetinį (1924 m.) derlių reikėtų skaityti 15—20% mažesniu už pernykštį.

Linų derlius šių*) 1924 m. skaitomas geru. Linų sėmenų derlius apskaitoma 39.000 tonų arba po 6,2 ct. (100 kg.) iš 1 ha ir l. pluošto — 38.000 tonų arba po 6,0 ct. nuo 1 ha. Padidėjus kiek ir linų sėjos plotui bendras 1924 m. linų derlius yra lig 25% didesnis už 1923 m. derlių. Prieš karą, kaip jau buvo minėta, pasauliniam rinkui linų pluošto bendro kiekio daugiau, kaip pusę pristatinėdavo Rusija. Dabar Rusija mažai tų gaminių pasauliniam rinkui duoda, bet už tat žymiai padidėjo linų sėjos plotai kai kuriuose kituose kraštuose. 1924 m. pasaulinis (17 valstybių) linų derlius = 3,0 mil. tonų ir yra 20% didesnis už pernykštį.

Bulvių derlių 1924 m. Finansų Min-ja apskaito 1.764.000 tonų arba truputį daugiau, kaip po 100 ct. (100 kg) nuo 1 ha. T. y. derliaus aukštis šiek tiek žemesnis už pernykštį, bet, kadangi bulvių kultūros plotas 1924 m. yra 23,0% didesnis už 1923 m., tai bendras bulvių derlius 1924 m. yra lig 20% didesnis už 1923 m. bulvių derlių**). Pasaulinis (39 valstybių) bulvių derlius apskaitomas 117,0 mil. tonų ir yra po 5% mažesnis už pernykštį.

Prieš karą Lietuvos valstybės dabartinė teritorija turėdavo apie 1—2 mil. cnt. (100 kg.) atliekamų javų (eksportui). Kuomet turėsime prieškarinį javų kiekį, tai, kadangi dabar Lietuvoje yra lig 400.000 gyventojų mažiau, ne kaip yra buvę prieš karą, tai, kitomis lygiomis sąlygomis, eksportui atliktų jau ne 1—2 milijonai cnt., o 2 — lig 3 mil. ct., derliaus gi kiekiui padidėjus 10% (žiūr. aukščiau), bus atliekamų javų lig $3^1/_2$—4 mil. cnt. (100 kg.). Bet, kadangi šią dieną dedamos rimtos pa-

---

*) Prašyta 1924 m. rudens metu.

**) Taip buvo skaitoma sulig Sin. M-jos rudens žiniomis. Sulig ž. ūkio draugijų patikrinimais, faktinasai bulvių derlius yra buvęs kuone 30% žemesnis.

Derlių aukštumo nuo 1 ha palyginimai (centneriais = 100 kg.).

	Lietuva		Latvija.	Estija	Jung. Valst.	Italija	Prancūzija	Vokiet.	Olandija	Danija	Rusija	
	1922 m.	1924 m.	1923 metai								prieš karą	po karo
1. Rugiai . .	11,1	8,4	9,0	5,5	9,7	12,9	11,7	15,3	18,8	15,1	7,5	6,0
2. Kviečiai .	11,3	11,3	12,0	—	7,7	13,1	14,3	19,6	29,3	27,0	9,0	6,5
3. Avižos . .	13,8	8,6	9,6	8,8	11,4	11,7	15,8	18,3	22,5	22,1	7,0	6,0
4. Miežiai. .	13,5	11,2	8,6	7,8	13,5	9,9	14,5	18,1	26,0	26,5	7,2	5,5
5. Žirniai . .	11,5	9,0?	—	—	—	—	—	—	—	—		
6. L. sėmen.	5,5	6,2	—	—	—	—	—	—	—	—		
7. L. pluošt.	4,0	6,0	—	—	—	—	—	—	—	—		
8. Bulvės. .	140,0	100,105,0	—	—	—	—	—	120	—	150		

stangos savo gyvulių ūkį išplėsti, tai tas javų perteklius turės eiti ne tiek eksporto, kiek savo gyvulių ūkio reikalams.

Žemiau paduotoje lentelėje matome įvairių kultūrų derliaus aukštumą 1923 m. iš 1 ha centneriais (100 kg.) sulig pavieniomis apskritimis: Žiūr. ps. 105.

Žemės ūkio kultūros atžvilgiu Lietuvoje aukščiausia stovi Suvalkijos šiaurinė ir centrinė dalys t. y. Nemuno upyno kairysis šonas. 1923 m. derlių aukštumas nuo 1 ha buvo čia torsai: rugių — 12,7 ct., kviečių — 12,6 ct., miežių — 13,0 ct., avižų — 12,5 ct., vikių — 11,7 linų sėmenų — 6,7 ct. ir l. pluošto — 7,6 ct. Šie derliai yra aukštesni, ne kaip vidutiniški Lietuvos derliai 25—30%, ne daug ką žemesni už Prancijos derlius ir prilygsta, o gal truputį ir aukštesni yra už Italijos javų derlius. Jeigu gi paimsime ne visą šią sritį, o tik jos vieną sykį jau minėtą dalį (Naumiesčio — Kybartų — Vilkaviškio — Mariampolės, Kalvarijos — Simno apylinkę), tai prieš karą toje daly paskutiniu penkmečių (1910,—11,—12,—13—14 m.) javų derliai, **vidutiniškus** imant siekė apie 15—16 ct. (100 kg.) žiemkenčiams ir 14,0 ct. — 15 ct. vasarojaus varpuočiams. T. y. derliai net šiek tiek aukštesni už Prancijos derlių, žymiai aukštesni (20—25%) už Italijos derlius ir apie 2 kartų aukštesni už prieškarinius Rusijos derlius. Po karo šios apylinkės (Namiesčio... Simno) derliai yra truputį sumažėję, bet ir šią dieną jie prilygsta Francijos derliams.

Lygiai aukšti prieš karą šiame rajone buvo bulvių derliai (120—150 ct. nuo 1 ha), nors bulvių kultūra šiame rajone nebuvo labiau išsiplatinusi. Už tat šiame rajone jau aiškiai buvo bepradėję plačiau plėstis kitų kaupiamųjų (šeriamųjų runkelių,

Apskrities pavadinimas	Žiemkenčiai javai		Vasarojus					Linai		Bulvės
	Rugiai	Kviečiai	Kvieč. *)	Miežių	Avižų	Žirnių	Vikių	Sėmen.	Pluošt.	
1. Alytaus . . .	13,1	10,8	—	13,0	13,1	12,8	7,7	5,5	6,5	149
2. Biržų-Pasvalio . .	10,5	13,2	9,8	9,9	10,5	7,8	10,3	5,1	3,3	133
3. Kauno . . .	11,6	13,0	11,8	11,2	10,4	8,7	10.6	7,5	11,4	153
4. Kėdainių . . .	9,9	10,5	12,6	9,6	10,0	7,6	9,5	5,9	10,9	118
5. Kretingos . . .	12,8	10,2	8,8	8,4	9,2	7,8	12,2	4,3	4,5	98
6. Mariampolės . .	11,2	11,7	8,2	13,0	9,2	11,1	13,2	7,3	5,2	119
7. Mažeikių . . .	9,4	11,6	—	8,7	6,6	—	7,6	4 9	6.1	55
8. Panevėžio . . .	8,8	9,3	7,8	8,8	9,8	7,8	11,6	4,3	3,2	116
9. Raseinių . . .	11,6	9,9	10,8	10,6	9,7	6,7	—	6,0	7,6	94
10. Rokiškio . . .	9,4	10,9	6,5	8.1	7,7	9,8	9,0	3.2	3,9	93
11. Seinų	7,6	7,9	—	9,0	9,8	7,4	6,4	5,0	4,9	145
12. Šakių	9,8	10,6	—	9,6	11,5	7,4	10,0	6,9	7,7	120
13. Šiaulių . . .	10,1	13,7	8,2	10,4	9,8	11,5	9,6	6,8	5,3	153
14. Tauragės . . .	8,3	8,1	6,8	9,5	8,3	—	5,0	3,1	3,1	61
15. Telšių . . .	8,4	7,6	8,8	7,8	10,0	9,9	6,8	5,1	8,0	102
16. Trakų . . .	9,0	8,4	—	9,0	9,2	12,2	11,9	3,8	3,1	153
17. Utėnos . . .	7,8	8,4	7,7	7,6	9.6	8,8	7,7	3.0	3,1	106
18. Vilkaviškio . .	15,1	13,8	9,6	14,8	15,0	8.0	11,1	5,7	10,0	146
19. Vilkmergės . .	12,2	12,5	8,9	11,8	9,0	11,1	5,4	4,7	5,4	130
20. Zarasų . . .	10.2	9,7	6,5	7,7	11,5	6,6	7,3	—	3,1	128
21. Klaipėdos krašto .	11,8	8,8	11,6	10,0	11,0	12,5	10,8	5,4	—	84
Vidutiniai Lietuvoje .	10,4	10,1	9,0	9,9	10,6	9,0	9,2	5,2	5,8	115

griežčių, morkų) kultūros ir tai ne tik dvaruose, kaip kituose Lietuvos rajonuose, bet ir pas ūkininkus. Vidutinis šeriamųjų runkelių derlius šioje apylinkėje maž daug buvo prilygęs Vokietijos š. runkelių derliams. Geresniuose gi (kultūriniuose) ūkiuose šeriamųjų runkelių derliai pasiekdavo to maksimumo, kurio aukščiau runkelių derlius, aplamai, niekur nesiekia.

Skyriuje „Lietuvos žemės ūkio pokarinis atsigavimas" buvo nurodyti naminių gyvulių kiekiai nuo 1919 lig 1923 m. imtinai. Del pašarų nedatekliaus žiemą 1923—24 m**) ir dar labiau del pigių kainų (ypač galvijams), lig 1924 m. žiemos naminių gyvulių kiekis yra truputį sumažėjęs. 1924 m. skaitoma: arklių — 500.000, galvijų — 1300.000, avių — 1.400.000 ir kiaulių — 1.600.000.

*) Vasarinių kviečių Lietuvoje sėjama labai nedaug (mažiau 1% nuo sėjos ploto); dar mažiau sėjama vasarinių rugių ir jų net į atskirą grupę netalpinama.

**) Tas pašaro nedateklius, del gausumo lietų, ypač rugsėjo ir spalio m. 1923 m., buvo pastebiamas labiausia Lietuvos šiaurėje, nors ir ten jis nėra buvęs tiek sunkus, kaip pas latvius ir estus.

Iš bendro galvijų skaičiaus 1300.000 št., melžiamų karvių priskaitoma bemaž 800.000 galvų arba atsargiau skaitant 780.000. Mūsų karvių vidutiniškas pieningumas yra visai že mas. Vidutiniškas tų karvių pieningumas ne daugiau 800 kg. (optimistiniai imant, labiau pesimistiniai 600) į metus. Tuo būdu mūsų kraštas iš viso turi 780.000 × 800 = 624 milionų kg. pieno per metus.

Lig 10% karvių lieką neveršingų, išsimeta arba veršiuojasi negyvais veršeliais. Tuo būdu veršelių kasmet turime lig 700.000 št. Krašto galvijų bandai atnaujinti ir auginimui lig 15—24 mėn., kad pardavus tokį prieauglį mėson, kiekvienais metais eina labai nelygūs veršių kiekiai, būtent nuo 150 tūkstančių (ir tai nepilnų) lig 350 tūkstančių. Tas priklauso: 1) nuo pašarų pavieniais metais gausumo, 2) nuo galvijų kainos ir jų eksporto perspektyvų ir 3) nuo javų kainų. Bendrai mūsų galvijų ūkio padėtis ir tendencijos dar labai nenusistovėję.

Lygiai labai svyruoja skiriamų kasmet skersti galvijų kiekis. Normalis skerdimo nuošimtis nuo visos galvijų bandos turėtų mūsų krašte svyruoti ribose 14—16%. Tat iš 1.300.000 galv. bandos sudarytų nuo 182.000 lig 208.000 galvijų į metus. Pirmais po karo metais skerdimo nuošimtis buvo žymiai mažesnis, nes veik visuose ūkiuose, karo metu galvijų kiekiui labai sumažėjus, skubintąsi galvijų kiekis padauginti. Šiandien kuomet galvijų turime jau pilnai atatinkamai savo pašarų kiekiui (nes pašarų gaminimas pas mus gan prastas yra), skerdimo nuošimtis savaime turi padidėti. Jei mūsų eksportas bus tinkamai sutvarkytas, tai po poros metų mes aukščiau minėtų skerdimo nuošimtį pasieksime.

Mūsų avys savo daugumoje visai prastos rūšies ir vilnų ir mėsos atžvilgiais. Iš 1.400.000 avių, mes turime kasmet vargu daugiau 2.000 tonų vilnų, o iš skerdimo apie 9.000 tonų avienos ir taukų.

Prie kiaulių skaičiaus 1,6 mil. št. ir gyventojų skaičiaus netoli 2,2 mil., kiekvienam 100-ui gyventojų išeina po 73 kiaules; skaitlinė, kaip buvo nurodyta, labai didelė ir šiuo atvėju Lietuvai priklauso visų pasaulio valstybių viena pirmųjų vietų. Kiekvienam 100 ha Lietuvos teritorijos bendro ploto išeina po 28½ kiaulės t. y. lygiai gana didelis kiekis. Statistinių žinių del kiaulių skerdimo visai neturime, nežiūrint, kad pas mus tai pagrindinis skerdimo obiektas. Mūsų kaimas be kiaulienos, o rudens metu per 2—3 mėn. ir avienos, kitos mėsos visai nedaug valgo, kita vertus, mūsų kaimiečiai, palyginti su kitų

kraštų kaimiečiais, mėsos daug valgo. Šiuo atvėju mūsų kaimiečio nei lyginti negalima su rusų ir lenkų kaimiečiais, kur daugumoj rajonų mėsa pasirodo vien per didžias šventes. Pas mūsų gi ūkininkų daugumą, ypatingai Suvalkijoje, taip pat ir turtingesniose Kaunijos srityse, mėsa reguliariai valgoma, kaip pačių ūkininkų, taip ir jų darbininkų.

Pas danus per metus skerdžiama daugiau kiaulių, negu jų krašte aplamai priskaitoma. Tas priklauso nuo to, kad kiaulių ūky, aplamai, apyvarta greitai eina, gi Danijoje intensyvaus kultūringo ž. ūkio krašte, daugiausia yra skerdžiamos jaunos kiaulės (7—8—9 mėn.) bekonams. Danų normomis pas mus, sulig mūsų kiaulių skaičium, per metus turėtų būt skerdžiama lig 2,0 mil. kiaulių, lig 2,0—2,5 mil. skersto svorio centnerių *), vertės lig 400—500 mil. litų. Suprantama, kad mūsų kiaulių veislei (su neskaitlingomis dar išimtimis) prastai esant ir mūsų ž. ūkiui, bendrai imant, ekstensyviam esant, mums lig aukščiau parodytų normų dar toli. Bet šiaip ar taip ir šiandien ir numatomoj ateity kiaulės pas mus yra ir bus patsai svarbiausias skerdimo obiektas.

Lygiai, kaip del kiaulių ūkio gamybos išdavų, mes neturime statistinių žinių ir del paukščių ūkio išdavų. Paukštininkystė gi mūsų krašto ž. ūky, ypatingai smulkiame, dalinai ir vidutiniame ž. ūky, turi nemažos reikšmės. Galima drąsiai sakyti, kad jei mes kiaulių ūkio ir paukščių ūkio tinkamai neišplėstume, tai abejingoje padėty atsiras dauguma mūsų smulkių ir vidutinių ūkių ir gal dar labiau mūsų naujakuriai. Tokiomis aplinkybėmis ir visai mūsų ž. reforma galėtų vėjais nueiti, vien kadrus apskurusių mažažemių padidinus.

Del vištų skaičiaus mes tik labai ir labai apytikrius spėliojimus galime daryti. Sakysime, 1922 m. iš Lietuvos buvo išvežta 120,0 mil. kiaušinių. Šis eksportas buvo palietęs nedaugiau pusės Lietuvos teritorijos, iš Suvalkijos daugumos vietų, iš Alytaus, Trakų, Utenos, Ūkmergės, dalinai iš Ežerėnų, Biržų ir iš centralinės Žemaitijos kiaušinių beveik visai nebuvo eksportuojama. Ir iš tų sričių, iš kurių kiaušiniai eksportui ėjo, jie lietė ne visus ūkius. Toliau, ir iš tų pačių ūkių ne visi kiaušiniai ėjo eksportui, o jų 15—30% ėjo mūsų miestų ir miestelių reikalams. Pagaliau, jokis mūsų ūkininkas neparduoda visų savo ūkio kiaušinių, o žymią jų dalį suvartoja savo ūky. Turint visa tą omeny mes metinę mūsų krašto kiaušinių produkciją negalime jokiu būdu skaityti mažesne 300,0 mil. št. Dani-

*) Centnerius visur imame = 100 kg. = 1/10 tonos.

joje viena višta per metus deda vidutiniškai apie 120 kiaušinių. Mūsų vištų dėslingumas yra mažesnis ir optimistiniai skaitant, nebus didesnis 100 kiauš. nuo vienos vištos per metus. Tuo būdu pas mus negali būti mažiau 3,0 mil. vištų. Mūsų Centr. Stat. Komiteto žinios apie 2—2,5 mil. vištų neabejotinai visai netikros.

Žąsis kai kuriuose mūsų ūkiuose turi šiokios tokios reikšmės ir, net nors ir nelabai žymią reikšmę turi ir mūsų eksporte. Seniau mūsų žąsys buvo eksportuojamos vien į Vokietiją; dabar mėginama rinką joms surasti Anglijoje ir kituose kraštuose.

Antys, kalakutai ir kiti naminiai paukščiai, lygiai ir ožkos bei triušiai (kralikai), nors šen ten (ypač antys) ir veisiami yra, bet, bendrai imant, krašto ekonominiame gyvenime jie nedaug reikšmės turi ir del jų atskirai neapsistosime.

Iš naminių gyvulių ž. ūky labai didelės reikšmės turi dar arkliai. Bet jų reikšmė pirm visoko priklauso nuo jų darbo, o ne del tų ar kitų produktų gamybos ir, arkliai del to išskiriami *) iš kitų naminių, vadinamųjų produktingųjų gyvulių. Bet be darbo arkliai ir kaip produktingieji gyvuliai turi tam tikros reikšmės. Čia turima omeny ne vien arklių odas, karčius, kaulus ir t. t., bet ir tą, kad mūsų ž. ūkis išaugina arklių šiek tiek daugiau, negu jų reikalingas ir tuo būdu tam tikrą arklių kiekį gamina mūsų miestų ir eksporto reikalams. Taip 1923 m. išvežta iš Lietuvos netoli 7.000 arklių, 1924 m. per pirmą pusmetį bemaž 11.000**). Šis arklių išvežimo kiekio didėjimas yra naturalus dalykas. Po karo keleris metus buvo jaučiama didelė arklių stoka ir žmonės, kiek galėdami stengėsi jų prisiauginti. Tas jiems tiek sekmingai ėjo, kad daug kur ž. ūkyje jau randasi arklių šioks toks perteklius. Be to, per kelis metus arklių eksportas iš Lietuvos buvo iš pradžių draudžiamas, o paskum varžomas ir tik nuo 1922 m. yra liuosesnis arklių iš Lietuvos išvežimas. Šiandien gi, vokiečiams jau turint savo pastovią valiutą, mums ir rinkų savo arkliams parduoti randasi daugiau. Be to, ūkininkams labai pinigų trūkstant,, galvijų gi ar visai negalint parduoti ar už labai žemas kainas (100—200 litų už karvę mėsai), nori nenori, dažnai tenka daugiau arklių parduoti, negu būtų parduodama normalinėmis sąlygomis. Pagaliau, nuo 1918—19 m. pradėję, kiek galima daugiau arklių auginti,

---

*) Stepuose (tyruose) ir arkliai dažnai tarnauja, kaip produktingieji gyvuliai, žmogui sunaudojant ne vien jo odą, plaukus, bet ir pieną bei mėsą, ir, be to, turint daug prieauglio ir parduodant tą prieauglį į šalį.

**) Per visus metus apie 23.000 arklių.

mūsų ūkininkai dar ir šiandien dažnai to tempo prisilaiko, dalinai inercijos keliu, dalinai aplinkybių (galvijų l. žemos kainos ir kt.) verčiami.

Arklių skaičiaus didėjimo nuošimtis įskaitant čia ir eksportuojamus arklius) kultūriniuose (ir pusiaukultūriniuose) kraštuose retai būna didesnis 3—4%. Mūsų krašte, santykiams susitvarkius, vargu galima laukti daugiau 5—6% arklių kiekio didėjimo *). Prie mūsų krašto arklių kiekio — 500.000, turėtume to padidėjimo 25.000 lig 30.000 galvų per metus ir tai tik tuomet, jei ir toliau ūkininkai į arklių prieauglio didinimą kreips tiek dėmesio, kiek šiandien. Tam gi didesnio reikalo, kaip matysime nesimato.

Kitos mūsų ž. ūkio šakos (sodininkystė, daržininkystė, bitininkystė, įvairios specialios kultūros, kaip dobilų, motų ir kitų sėjamų žolių sėklos gamyba, daržovių sėklos gamyba, javų originalės sėklos gamyba, apynių, tabako, cikorijos etc. gamyba, toliau, žuvininkystė, uogų gamyba, grybų kultūra, vaistinių augalų kultūra, gėlių gamyba ir t. t., turi palyginti antraeilės mūsų krašte (bent kol kas) reikšmės ir del jų atskirai čia nekalbėsiu.

Žemės Reforma.

Po skyriaus, kuriame buvo apybrėžtas mūsų žemės ūkio objektas, sistematingumo delei rodytųs turėtų sekti skyrius, kuriame būtų nupiešta bendra šiandieninė mūsų ž. ūkio padėtis. Bet su šiá tvarka tenka prasilenkti. Žemės reforma šią dieną turi tokios didelės reikšmės visame mūsų krašto gyvenime ir ji tiek giliai ir visokiariopai liečia mūsų ž. ūkį, kad neaptarus jos, nėra galimybės tinkamai apibudinti lygiai bendros mūsų ž. ūkio padėties, lygiai pavienių jo reikalų. Drauge, tai yra vienas tųjų mūsų gyvenimo klausimų, del kurio tenka įvairių įvairiausių nuomonių išgirsti, dažnai diametraliai kitą nuo kitos skirtingų, kuriuo (klausimu) tiek daug sielojamasi, kad dažnai ir psichinės lygsvaros nustojama, ir kuriuo gal daugiausia nesąmonių ir prasimanymų prikalbėta ir prirašyta.

Iš tikrųjų žemės reformos klausimas yra vienas pačių gyvųjų ir opiųjų mūsų klausimų. Jis liečia plačiai ir giliai ne vien mūsų ekonominius, pirmon eilėn žemės ūkio ir žemės valdymo reikalus, bet ir daugel kitų didžios, dažnai ir principialės reikšmės klausimų, kaip nuosavybės klausimą, tautinius klausimus, demokratizmo, demagogijos ir valstybingumo klausimus, darbo

*) Ž. ūkiui intensifikuojantis reikalinga jam daugiau ir darbo jėgų, bet tokiame ūky vis plačiau vartojamos mechaninės jėgos.

klausimą plačioj prasmėj ir kaimo darbininkų siauresnėj prasmėj klausimus; liečia labai pagrindiniai visą kaimo gyvenimą ir jo tolymesnę plėtotę, pagaliau, ž. reformos klausimas labai gyvai liečia „partinių“ santykių sritį. Žemės reformos klausimo labiau ar mažiau vykęs išrišimas turės (jau ir turi) labai žymios įtakos į lietuvių tautos gyvenimo visą tolymesnę plėtotę.

Aukščiau, įvairiose šio rašto vietose, buvo kalbėta apie teigiamas ir neigiamas mūsų kaimiečių ir mūsų šviešuomenės savybes. Kaip jokiame kitame Nepriklausomos Lietuvos darbe tos teigiamos ir neigiamos mūsų liaudies ir mūsų šviesuomenės savybės nepasireiškė tiek ryškiai, kiek mūsų žemės reformos darbe.

Pas lietuvius, kaip ir pas kitas mažas tautas, (latvius, estus, čekus ir kt.), gyvenančias nuo ilgesnio laiko kitų (didesniųjų) tautū įtakoje ir beto valstybinėje žinioje, žemės valdymo santykių plėtimasis turėjo savo tam tikrų savybių dažnai ir nenormalumų.

Lietuvos žemės valdymo santykių plėtotės eiga bendrais bruožais yra apibūdinta pirmuose šio rašto skyriuose. Mes matėme, kad lietuvių tauta savo pagrinduose*) iš giliausios senovės yra žemdirbių sėslių tauta. Lietuvių žemdirbių būta, kuomet germanų ir slavų dar tik po miškus klaidžiota ar po stepus (tyrus) klajota. Per labai ilgus žemdirbystės amžius pas lietuvį yra išsidirbęs atatinkamas ramus ir pastovus būdas. Jis sugebąs atatinkamose aplinkybėse gerai dirbti ir sumaniai verstis, mažiau už slavus yra linkęs prie triukšmo ar kokioms „viesuloms“ pasiduoti ir labiau prie tvarkos linkęs. Bet drauge pas jį įsigalėjęs pernelig didelis ramumo pamėgimas, siaurose ribose užsidarymas ir neišsidirbo reikalingo viešame darbe aktingumo. Trumpai, pačiais bendrais bruožais buvo nurodyta, kaip lietuvių giminė ėmė nustoti viena po kitų savo pasieninių sričių; vėliau mes pradėjome nustoti tų ir kitų vidaus pozicijų (prekybos, dalinai ir amatų, aukštesniųjų savo sluoksnių ir t. t.). Pagaliau, mūsų kaimiečių didžiuma atsidūrė baudžiauninkų padėty. Lietuvos kaimo gyvenimo atmosferoje, kur ir sunkiausiais laikais vis dar buvo jaučiama atspindžių se-

---

*) Nekalbant apie labai gilią senovę ir imant laikotarpį, sakysime, nuo XIII šimtmečio, mes matome, kad į lietuvių tautos kraują yra įsiliejęs labai žymios srovės lenkų, germanų, rusų ir truputį kitų tautų kraujo. Šio svetimo kraujo lietuvių gislosna nuo to laiko yra patekę vargu mažiau 20%. Toksai svetimo kraujo priliejimas pagrindiniam kraujui suteikia šiek tiek judrumo akstinų, bet dar labiau nepastovumo savybių. Tik nereikia manyti, kad šiuo atvėju lietuvių tauta sudaro kokią tai išimtį kitų Europos tautų tarpe. Atvirkščiai, pas daugumą Europos tautų kraujas dar mišresnis.

nosios lietuvių žemdirbiško kaimo kultūros, ta baudžiava nebuvo tiek žiauri ir žmogų niekinanti, kaip pas germanus ir slavus. Visgi ji buvo labai skaudžiai mūsų kaimietį prislėgusi ir nemažai jo būdą pakeitusi blogojon pusėn. Daugeliu atvėjų jis dar labiau savyje užsičiaupė jo akyratis susiaurėjo ir jis įprato, kaip sakoma, palėpėse tūnoti; jame išaugo daugiau egoizmo ir pavyduliavimo; slavų pėdomis tvarką dažnai jis ėmė įdektifikuoti su priespauda, o laisvę — su sauvale; sumažėjo jame kuriamojo aktingumo, sumažėjo žmonėmis pasitikėjimo, padidėjo linkimas įtarinėti kitus bloguose noruose ir linkimas „gudriai" įtariamą priešą apeiti.

Tačiau visi šitie nedatekliai pas lietuvį kaimietį tiek neišaugo, kiek, sakysime, pas lenką arba rusą kaimietį. Charakteringi šiuo atvėju tėmijimai karininkų, kuriems 1914—15 m. teko dalyvauti karo kovose Suvalkijoje. Jie pasakojo, kad iš pietų rajonų keliantis į šiaurę ir, negirdint kalbos, buvo galima spręsti, ar jau pasiekta lietuviškų sričių, ar dar esama lenkiškame rajone.

Nusižeminantis ir prisigerinantis ir drauge nebekenčiąs „ponų" bei nežinąs kaip jų atsikračius lenkas kaimietis sudarydavo į akis krintantį kontrastą su savo vertę žinančiu, ramiu ir savo ūkio tikru ir savaimingu šeimyninku, lietuviu kaimiečiu. Šis pastarasis **mandagų** poną nepasidrovės maloniai (bet nenužeminančiai) pavaišinti ir kaipo **savo svečią** pagerbti.

Buvo pažymėta, kad baudžiavos pradžia tenka skaityti XVI šimtm. antra pusė. Tuo metu Lietuvos žemių diduma neturėjo savininko šiandieninėje žodžio prasmėje. Tos žemės buvo, galima sakyti, ne kieno kito, tik visos lietuvių tautos žinioje ir buvo naudojamos, tam tikros papročių tvarkos taisyklių prisilaikant.

Nuosavybėje gi kaimo srityse buvo sodybos su gyvuoju ir negyvuoju inventorium ir kita manta, ariamasis laukas*) ir kai kada ir šienaujamos pievos. Bet tai tuomet sudarydavo mažesniąją Lietuvos teritorijos dalį. Didesnioji gi dalis buvo tai miškai, ežerai, pelkės ir dalinai ganiavos. Tos mažesniosios dalies t. y. sodybų, ariamos žemės ir šienaujamų pievų didesnioji dalis priklausė šiaip eiliniems kaimiečiams, kita gi dalis kunigaikščiams iš vienos pusės ir šiaip didikams iš kitos pusės. Tuo būdu baudžiavos pradžioje vadinamai vėliau dvarininkijai, galėjo priklausyti Lietuvos teritorijos 10%. Per 3 be maž baudžiavos laikotarpio šimtmečius, kaip matėme, dvarininkų nuosavų žemių plotai padidėjo, valstiečių žemių plo-

---

*) Kurio tuomet žymiai mažiau, negu miško būta.

tai sumažėjo. Baudžiavą naikinant valstiečių žemių plotai dar šiek tiek sumažėjo. Bet ir po baudžiavos panaikinimo, pavieniais, bet ne visai neskaitlingais atsitikimais, valstiečių žemės kai kada tuo ar kitu būdu būdavo dvarininkų pasisavinamos. Šiuo atvėju, pavyzdžiui, buvo gana, „pagarsėjęs“ Šiaulių apskrities stambiausias dvarininkas rusas Nariškinas. Be to, kaip matėme, baudžiavos laikotarpiu ne tik mažėjo valstiečių valdomųjų žemių plotas, bet ir mažėjo valstiečio — baudžiauninko nuosavybės teisė, jos turinys.

Tas viskas turėjo neabejotinos ir gan žymios įtakos į mūsų žemės reformos klausimo rišimą. Toliau labai žymios įtakos į mūsų žemės reformos klausimo rišimą turėjo ir dar turi rusų įtaka, t. y. rusų inteligentijos idėjos ir rusų revoliucija bei perversmai, ir, pagaliau, tos bendros aplinkybės, kuriose mums teko Lietuvos nepriklausomybę kurti ir savo žemės reformą rišti.

Šias pastarasias aplinkybes man teko savo pirmoje St. Seimo kalboje bendrais bruožais apibūdinti. Kadangi tuose žodžiuose gan ryškiai buvo atspindėjęs mūsų visuomenės gan žymios dalies ūpas, tai aš leisiu sau tuos savo žodžius žemiau gan plačiose ištraukose paduoti.

“...Šiam darbui (t. y. ž. reformai) rados dabar reikalingų galimybių, šiuos reikalus vykdyti dabar mes turime tinkamas sąlygas.

Tos galimybės rados, kaip visi žinom, kaip didžiojo karo vaisius. Jis sugriovė didžiules valstybės — iškyla spaudžiamosios ligi tol tautos, jis išjudino seną visuomenę tvarką — labiau į gyvenimą veržias liaudies reikalai ir smarkiau reikalauja savo patenkinimo.

Ir Lietuvos nepriklausomybę kuriam ir žemės reformą šiame ankštame ryšy su karo įvykių vaisium. **Tų įvykių pagamintomis aplinkybėmis ir jų sudarytoje atmosferoj gyvenam ir dirbam.** Todel tenka kiek paliesti karo priežastis ir jo vaisius.

Suprantama, karas rados ne iš oro, krito ne nuo mėnulio ar dangaus. Jis rados, kaip neišvengiamas tam tikros visuomenės tvarkos plėtotės vaisius, kaip tos plėtotės pribrendęs vaisius.

Kuo toji tvarka, tie visuomeniniai santykiai ryškiausiai atsižymėjo? Bent pora žodžių prisieina tat nušviesti.

Kaip visi žinome, viešpatavo (prieš karą) vadinamasis kapitalistinis visuomenės sutvarkymas, pagrįstas ir persunktas materializmo dvasios, materialistinės pasaulėžiūros. Tas sutvarkymas pasižymi savo didžiu vienašalumu ir žmogaus gyvųjų reikalų nebojimu.

Rusuos greta to gyveno dar ir viduramžio tvarkos ir despotinės sauvalės viešpatavimo liekanos, susipynę su anarchijos (pas rusų tautas) linkimais. Gyvenimas ten buvo labai nesveikas.

Bet ir Vakaruose visuomeninis ir valstybinis gyvenimas taip pat buvo nesveikas, nors ir įėjęs į tvarkingesnes vėžes. Bet tas (t. y. palyginamasai tvarkingumas) negalėjo atsverti vienašalės materialistiniai kapitalistinės tvarkos trukumų. Gyvenimas, tai tvarkai ir tam atatinkamai pasaulėžiūrai viešpataujant, imama ne visoje savo plotmėje, ar bent visuose svarbesniuose savo pagrinduose, bet visą kitą stelbiant, dideliausios domės kreipiama vien tik į ekonominius momentus, tuos pačius suprantant labai siaurai ir suvedant juos į mechanines formulas, į negyvąsias dogmas. Ir per tų formulų akinius ar dogmų plyšelius žiūrint į gyvenimą, jis (t. y. gyvenimas) savaip „tvarkomas", žiauriai „taisomas". Pamirštamas tikrasai, platusis ir gilusis gyvenimas, veik pamirštamas ir patsai gyvasis žmogus ir jo būties ir (žmoniško) tarpimo reikalai. Lieka tik **turtų gamintojas, tai yra ekonominio gyvenimo objektas ir valstybės pilietis.** Patsai gi žmogus — tai tik jų (t. y. turtų gamintojo ir piliečio) šešėlis. Vyrauja materialistinis stabmeldybės dievaitis — turtas, prekė. Įsivyrauja tam tikra verguvės pažymių persunkta, socialiniai ekonominė struktūra ir tam atatinkama žmogaus psichika.

Kadaise, senų senovės laikais, vos pakilęs iš gyvuliško stovio, žmogus buvo nelaimingas jam priešingų gamtos jėgų vergas, drauge ir tai padėčiai atatinkamų savo prietarų vergas. Dabar šiek tiek išsirezgęs iš priešingų jam gamtos jėgų tiesioginės verguvės, **jis liko savo paties pagamintų daiktų, turtų vergu,** atatinkamo visuomenės sutvarkymo, tam tikrų prietarų ir jo dvasią stelbiančių mokslų — dogmų vergu. Žmogus, veik taip pat, kaip ir seniau, tai tik gaivalinių jėgų veikimo objektas, o ne sąmoningas savo gyvenimo kurėjas.

Šiose sąlygose lig aukščiausio laipsnio išbujoja įvairūs žemi žmogaus geiduliai, kaip begalinis turtų troškimas ir lygiai begalinis fiziologinių savo reikmenų ir geidulių tenkinimo noras, iškreipiantieji žmogaus prigimtį, stelbiantieji jo kūrybos galias. Išsivysto tam tikra visuomenės tvarka, tam tikras valstybinis sutvarkymas ir pasižymi atatinkamais visuomenės ir valstybės norų linkimais ir tikslų kryptimis. Dar tik kai kurios gamtos jėgos žmogaus naudojamos, o jau materialistinė kultūra prislėgė žmogų. Jis jos priemonė yra likęs, o ne atvirkščiai.

Bet dabar, kaip ir visuomet, žmogus nebenori visiškai pasiduoti savo verguvei; jis protestuoja ir gyvenimą taisyti bando. **Jis nori kad veikėju, kad veiksniu patsai žmogus būtų.** Tai sveikas savo esmėje reiškinys; čia gema kilnūs žmogaus gyvenimo tikslai, kurių jis, kad ir instinktingai siekia.

Vadinamojo demokratizmo idėjų klestėjimas ankštai su tuo yra sujungtas. Paties žmogaus vertė, jo žmoniški reikalai, čia aukštyn kyla. Žinoma, ne kiekvienas esamai tvarkai pasipriešinimas yra racionalus, teigiamas reiškinys. Dažnai tai būna ne sveika atsigaunančio žmogaus akcija, o tik gaivalinis vergo judėsys, maištas, jo pastangos iš vergo vergėju tapti.

Šios vergiškos dvasios buvo ir yra žymiame laipsny persunktos mūsų laikų valstybės (ir tautos). Verguvės tikslam, turtų verguvės geiduliam jos daugiausia tarnavo. Galima sakyti, virto veik turtų gaminimo įstaigomis, prekių sandėliais. Del tų prekių tarpu savęs konkursavo, intrigavo, diplomatijoj melu kuone iš principo vertėsi, viena kitai koją kišo, viena kitą praryti norėjo ir nori.

Galų gale, tarpu savęs galūtinai susiginčijo, susirėmė. Neišvengiamai taip turėjo atsitikti. Iškilo šis didysis karas su visomis savo baisenybėmis ir tolymesnėmis išdavomis.

Bet žmonėse yra ir kitų siekimų ir troškimų, aukštesnių ir žmoniškesnių. Nes patys laikai kinta. Šis esamas žmonėse dvilypumas apsireiškė valstybių keliamuose, karą bevedant, obalsiuose, ir tarp kitko, šis karas tuomi dalinai skyrėsi nuo ankščiau buvusių (ne visų, žinoma). Seniau, karą skelbiant, aiškiau buvo nurodomi tiesioginiai karo tikslai, tai yra, ar tai svetimą žemę ir turtą pagrobti, ar priešą sunaikinti, pavergti. Dabar karo tikrieji ar bent svarbiausieji tikslai nutylimi, o skelbiami buvo su dideliausia fanfaronada... teisingumo obalsiai, žmonijos laisvės reikalai, tautų apsisprendimo obalsiai. Nieks viešai neprisipažįsta kovojęs tik už materialinius interesus. Tas reiškia, kad norint ir tik materialinius interesus pasiekti, reikalinga dabar jie gerai pridengti kilnesniais obalsiais. Tas reiškia toliau, kad jau nebedrįstama daugiau žmonių varyti kautis vien tik tam, kad pasiplėštų; tik už tokius tikslus žmonių dauguma, matyt, jau nebesutiktų galvos dėti. Už kilnius gi, už žmoniškus obalsius žmonės mirtin eina.

Bet tie tikrieji, svarbesnieji, nors laikinai ir paslėpti karo stimulai, vis labiau aikštėn kyla, karui besibaigiant, o kilnieji obalsiai pamirštami. Tą mes, lietuviai labai gerai savo kailiu atjautėm.

Koks didis buvo turtų troškimas ir koks aukštas technikinių jėgų ištobulinimas, toks smarkus buvo ir šiandieninių valstybių susirėmimas ir to susirėmimo išdavos. Griūva didžiausios valstybės, ardosi senoji visuomeninė tvarka. Šiuo klausimu nepamirškime, kad **gyvenime, pačiame proceso sukuryje, pačioje jo eigoje, jo galutinų išdavų dar nematome.** Ir į šio proceso bėgį žiūrint, kai kuriam rodosi, kad senoji kultūra pati save praryja.

Darosi aišku, jog gyvenimui reikalingi yra nauji faktoriai, nauji veiksniai, kurie jį atnaujintų ir sutvirtintų. Bet lig to dar toli. Tas kaip Vakaruose, kur prekės garbinimas, stačiai dievinamas (tam net iš žmonių aukos sukuriamos) dar tvirtai viešpatauja, taip ir Rytuose, tai yra Rusijoje, kur vyrauja ir siaučia materialistinio kapitalizmo tikrasis vaikas (arba kapitalizmo ir socializmo benkartas, Maskvos kraujo metizuotas) bolševizmas, nors tėvai tuo tarpu prie jo lyg ir nebenori prisipažinti, kuris (t. y. bolševizmas) dar didesnis yra turto garbintojas (tik kitomis apeigomis), kaip pats kapitalizmas, ir žmogaus esybės, neigėjas, verguvės plotmėje besirituliuojąs ir iš tos padėties iškopt nebeturįs nei tikro noro nei jėgų.

Vis tik pasauly, greta su tuo aiškiai pasižymi ir aukštesni tikslai bei troškimai, sujungti dalinai su demokratizmo idėjomis, **su žmoniškumo dėsniais,** ir vis labiau veržiasi aikštėn žmogaus esybės jo valios veiksniai, sujungti su gamtos, su visatos kūrybos galiomis. Ten ir šen nujaučiama žmoniškesnės atmosferos atsigaivinimas, verguvės dvasios smerkimas. **Žmogus pritaria, kas jį ne tik medžiaginiai, bet ir dvasiniai šelpia, kas jį aukština. Jame gyvi, kas pasiilgsta pilnesnio gyvenimo, žmoniškumo.**

Šių dienų perversmai dalinai iš tikrųjų yra žmogaus sielos esamajai (t. y. daiktinei, prekinei, racionalistiniai — materialistinei) kultūrai pasipriešinimas su jos turto garbinimu ir dvasios pavergimu. Žinoma, tas yra supinta, sunarpliota ir su gaivaliniu sumišusio vergo maištu, jo gyvuliniu spardymusi. Toksai kilnių atsigaunančio (ar bent norinčio atsigauti) žmogaus siekimų susipynimas su sukilusio vergo kerštu ir kitais žemais geiduliais, neišeinančiais iš senos gyvenimo plotmės, labai sunkina kovą del šviesesnės ateities.

Kiek dabartinių perversmų teigiamos pusės paims viršų ir įsivyraus, tiek žmogus laimės ir žengs į laimingesnį gyvenimą. Priešingai, ir mūsų laikų kultūra neišvengiamai turės žlugti, kaip tiek kartų praeity jau žlugo, kad ir ne šiandien tai atsitiktų, o po vienos kitos dešimties arba ir po kelių šimtų metų.

Bet taip ar kitaip, o tuo tarpu didžiųjų valstybių susirėmimo įvykiai pravėrė daugeliui lig tol pavergtųjų tautų, jų skaičiuje ir Lietuvai, kelią į nepriklausomybę, davė galimybės jų kūrybos galiom reikštis (arba, atvirkščiai, kūrybinę inpotenciją rodyti). Mes **dabar patys** savarankiai **mėginame** savo gyvenimą tvarkyti. Pas mus, kaip ir plačiame pasauly, eina siekimų ir norų imtynės, verda įvairių galių kova: senosios tvarkos, prekių garbintojų iš vienos pusės ir **gyvojo žmogaus teisingų** reikalų, darbo demokratizmo sekėjų ir verguvės priešų iš kitos. Kaip visuomet gyvenime, taip ir pas mus yra susipynę, **susimaišę vienos rūšies tikslai ir obalsiai su priešingos rūšies tikslais ir obalsiais. Noruose ir pastangose nėra grynumo.** Tas labai sunkina **darbą, suvelia vienon krūvon kūrimo ir nykimo galias, tolina kovos laimėjimą.** Naujo gyvenimo kūrėjam būtina todėlei kovoti ne tik su vergų tvarkos šalininkais, bet ir su savo pačių dar neišnykusiais vergiškumo linkimais ir papročiais.

Tai tokiomis, bendrai imant, išorinėmis ir vidujinėmis aplinkybėmis ir tokioje psichinėj atmosferoj mes einame prie žemės reformos klausimo sprendimo.

Jei ne visų, tai bent daugumos Lietuvoje veikiančių didesniųjų politinių partijų (būk) gana aiškiai suprantamas žemės reformos svarbumas ir šiai valandai ir tolesnei Lietuvos ateičiai. Be šio klausimo tinkamo išsprendimo sunku išsivaizduoti nepriklausomos Lietuvos sekmingą plėtotę, ir ekonominę ir politinę.

B e n d r a i s ruožais, Lietuvos demokratijos daugumai šios reformos tikslai gana aiškūs. Norima bent obalsiuose pašalinti socialinės neteisybės veiksnius sodžiuje, panaikinus galutinai visas dar užsilikusias pas mus baudžiavos liekanas, išsklaidžius verguvės atmosferą, labiau žmoguje žmogų vertinant; norima sudaryti (bent principe?) produktingam ir racionalingam darbui tinkamas sąlygas, mažinant kartu, sulig galimybės, šventnaudišką svetimo darbo išnaudojimą ir nuosavybės principą (bent pageidavimuose) darbo principu perveriant.

Čia aiškėja, kad visa ši akcija, be kitko, yra surišta su pačios nuosavybės principo sąvokos kitėjimu, su jo evoliucija. Kadaise nuosavybės principas vis plėtės, apimdamas vis naujus daiktus, pagaliau, paglemždamas ir patį žmogų. Lietuvoje didžiausio įsivyravimo jis yra pasiekęs baudžiavos laikais, pradžioje XIX š. pasiekdamas veik absurdo. Tik kad žmogus savo darbo vaisiais pats naudotūs į tai nuosavybės principas tada nebuvo taikomas.

Pirmas labiau žymesnis nuosavybės principo kitimas, sušvelnėjimas pas mus įvyko baudžiavą naikinant. Tas šio principo kitimas ėjo ir toliau, žmogaus vertei kylant. Naujon to principo evoliucijos stadijon mes einame (ar bent mėginame eiti) dabar. Tik reikia, kad tas kitimas būtų organingai surištas su esamos ekonominės tvarkos ūgio sveika eiga, sektų iš jos praeities ir nebūtų iš oro pagautas.

Žemės reformą vykdant svarbiausiu uždaviniu laikoma mažažemius ir bežemius žeme aprūpinti, kaimus į viensėdžius išskirstyti, servitutus likviduoti. Toliau seka žemės valdymo bendras tvarkymas, miesto darbininkų žemės trobėsiam pasistatyti reikalų tenkinimas, kai kurių turtų suvalstybinimas, kurių naudojimas manoma galėtų būti tikslingesnis valstybės rankose (miškai) ir t. t.

Žemės reikalam iš stambesnių žemės savininkų priverstinai turi būti imamos žemės, **už teisingą, tikroje to žodžio prasmėje, atlyginimą,** neskriaudžiant žemės savininko, kaip žmogaus, nors ir užgaunant jį, kaip turtų garbintoją. Toliau, kaime turi būti įvesta tvirta ir sąmoninga tvarka. **Asmens ir visuomenės iniciatyvai reikia duoti galimybės sveikai reikštis.** Čia be kitų išdavų, mes manome, kad mums seksis laimingai išrišti klausimą, **kad žmogų tinkamai prie darbo pristačius, naudingo jam ir visam kraštui,** kas taip nesiseka rusam, ne visai sekasi ir vakaram, su jų didžiuliais streikais ir veik periodiniais ekonominiais kryžiais.

Visą tą vykdant būtina yra nepamiršti ir žemės ūkio reikalų ir jo kilimui, jo intensifikacijai tinkamų sąlygų sudarymo. Reikia, kaip sako, **kad du grūdu augtų ten, kur seniau augo vienas.** Šiuo atžvilgiu mes neprivalom pamiršti pamokinančio, (bet nenorima dėja mokytis) Rusijos pavyzdžio. Per penkiasdešimts nuo baudžiavos panaikinimo metų lig didžiojo karo Rusijoje, jos centrinių gubernijų daugely javų derliai ne tik nepakilo, bet kai kur net sumažėjo. Sakysim, tokioj Voronežo puikaus juodžemio gubernijoje prieš karą mes matėm vidutinį derlių tik po 40—50 pūdų grūdų nuo dešimtinės. Tie gi metai (t. y. 1864—1914 visoj) Europoj buvo didžiausio ž. ūkio kilimo metai: derliai ten pakilo 80—100, kai kada net ir daugiau nuošimčių. Toksai, galima sakyti, stebėtinas Rusijos ž. ūkio atsilikimas, buvo jų labai netikusios valstybinės tvarkos ir **netikusios ekonominės politikos vaisius.**

Kiekvienam todel turėtų būti aišku, kad vien žemės valdymo santykių keitimas ir tvarkymas, reikalingų priemonių ž. ūkiui kelti neparemtas, pačią žemės reformą padaryta mažai tikslinga. Po kurio laiko vėl rastųs pas mus mažažemių (ir be-

žemių) ir padėtis tada būtų dar aštresnė, kadangi nebūtų iš kur imti naujų žemių dalinti. Tuo keliu einant Lietuva galėtų virsti panaši centrinių kinų žemei, su jos labai smulkiu ir be galo nuskurdusiu ūkiu.

Tuo būdu šiuodu klausimu negali būti rišami, nesuderinant tinkamai vieno su kitu.

Bet ir to dar negana. Žemės valdymo ir žemės ūkio klausimų rišimas privalo būt suderintas su viso krašto, visos valstybės reikalais.

Žemės reforma tai nėra vien valstiečių reikalas, bet liečia ir visą visuomenę, visą valstybę. Tai nėra ginčas tarp dvarininko ir valstiečio, ar taip žemininko ir ordinarninko ginčas, tai bendras valstybinis reikalas. Todel ir būtinas valstybinis **mastas jį rišant.** Žinoma, iš atskirų luomų žemės reformos vyriausiai rūpi valstiečiam, bet vis del to nevien jiem. Ir todel pavojinga būtų tą reikalą susiaurinti vien ligi ginčo tarp dvarininko ir valstiečio, ar kieno nors keršto jausmus tenkinti.

Gal glostytų valstiečio savymeilę sakymas, kad jo reikalai ir Lietuvos reikalai, tai visai vienas ir tas pats dalykas. Tas tiktų demagogijos keliam, bet būtų neteisybė. Teisybė gi bus ta, kad Lituvoj vastiečių reikalai yra patys svarbiausi, bet ne vienintėliai; kad jų tensingų reikalų tenkinimas kuo labiausia turi rūpėti valstybei ir kad žemės reformos klausimas iš mūsų socialių klausimų gal patsai svarbiausias. Bet jis ne vienintėlis ir neprivalo būt paneigti bendrieji valstybės reikalai — žemės reforma privalo būti su jais tinkamai derinama.

Nereikia pamiršti, kad mūsų laikais socialiniai ir ekonominiai reikalai yra labai sudėtini ir žmonių santykiai labai susipynę, susimezgę. Tatai iš žmogaus darbuotės **reikalauja didelio pavienių pastangų suderinimo**, didelio solidarumo, didesnio, — to nereikia nuo savęs slėpti,—nei žmogus iš prigimties turi tam linkimo. Čia pažymėtina, kad del tam tikrų priežasčių, kurių čia neliesiu, dabartinio žmogaus kaip tik labai išbujojęs yra vadinamasai individualizmas. Reikia todel žmogus iš mažens tinkamai auklėti. Neišvengiamos čia ir valstybės tam tikros priemonės bei prievarta **ir visuomeninio nusistatymo teigiama įtaka.**

Pagaliau, mes neprivalom pamiršti ir išorinių aplinkybių, tos dabar visame pasauly einančios vidujinių perversmų kovos, kurią ankščiau pačiais bendrais bruožais mėginama nušviesti, tos kovos prekės su žmogumi, kurios galutini vaisiai dar toli nepaaiškėjo, nors mes, lietuviai, daugumoj, matyti, stovėsim už gyvojo žmogaus kelių, o ne prekės stabmeldiško garbinimo

tolesnę plėtotę. Mes, matos tikėsim ir lauksime žmogaus laimėjimo. Mes aiškiai suprantame, kad **pilietis turi būti aukščiau vertinamas už kurpių ar advokatą, o žmogus aukščiau ir už pilietį.**

Todel nebūdami akli, neužmerkdami akių į Vakarų ir Rytų gyvenimo teigiamus ir neigiamus reiškinius ir iš jų tinkamai pasimokydami, mes, kiek galėdami, kiek leidžia išorinės aplinkybės, vidujinė mūsų visuomeninė struktūra ir mūsų pačių kūrybos jėgos, privalom, savo gyvenimą taisyti ir tvarkyti.

Neturim laukti kurių nors stebūklų ar naujų „amerikų" ieškoti, ar aklai svetimuosius pamėgdžiuoti, bet turim suprąsti savo tikrąją padėtį, savo jėgas bei leisti gyvenimo netobulumas, kurių visur yra, pas mus ir svetur.

Vengsim kišę Lietuvai visus tuos kvailumus, kuriuos matom svetur, Vakaruose ir Rytuose. Vengsime, kaip materialistinės kultūros sąšlavų, dogmų ir aklų obalsių vergovės, lygiai ir senųjų despotizmo bei barbarizmo atraugų, kurioj formoj jie nei kiltų, ir kuria spalva jie nesidengtų.

Nepamirškim, kad naują gyvenimą kurti norėdami, bet statydami įvairių formalinių ar per daug radikalinių reikalavimų, mes paprastai liekame tame pat senojo gyvenimo akyraty. Tokios mūsų pastangos naują gyvenimą kurti nepadeda. Mes tik rituliuojamės, galų gale, betvarkiai ir triukšmingai senoje gyvenimo plotmėj, ir be **prasmės save ir kitus kankinam, neįnešdami į gyvenimą naujos dvasios, gyvesnių ir aukštesnių veiksnių bei linkimų.**

Toliau, dar tenka pastebėti, kad seną ardant, drauge reikia ir naują kurti, nes **tuštuma nepakenčiama yra ne tik fiziniame pasauly, bet ir ekonominiame bei socialiniame gyvenime, ir, pagaliau, ir žmogaus dvasios gyvenime ir šiame pastarajame gal dar labiau, negu fiziniame.** Čia tuštuma gali būti pavojingesnė ir kenksmingesnė, negu bloga tvarka, ir blogos mintys bei linkimai.

Pagaliau, valstybė, į naują gyvenimą žadindama kuo plačiausios tautos sluoksnius (visą tautą), lig tol ekonominiai ar politiniai pavergtus, ir jiems suteikdama visas teises ir visokiariopos paramos, turi reikalauti iš jų tinkamo visuomeninių ir valstybinių prievolių vykdymo ir **pratinti juos bendrąjį tautos darbą dirbti.** Tai yra, teisės ir prievolės privalo būti tinkamai suderinamos.

Jei to neatsitiktų, jei pas pašauktus į naująjį gyvenimą plačiuosius tautos sluoksnius, panašiai kaip tat buvo, o dalinai ir dabar yra, su lenkiška „šlėkta", ar kaip buvo su senosios Mas-

kolijos dvarininkija, įsivyrautų protavimas, kad nepriklausoma Lietuva yra susidarius vien tam, kad visiems visko duotų ir nieko iš niekieno nereikalautų*), tai ji, ilgai nelaukiant pradėtų irti ir atsidurtų neišvengiamai ties pražūties keliu.

Tikiu, kad to neatsitiks. Nes lietuviuose (dar) gana daug yra sveikų prigimties linkimų, yra (dar) gan gyvas žmoniškumo nujautimas, gan gilus ir platus pasaulio supratimas; nėra pastebimas tiek aštrioj formoj, kaip pas ne vieną kitą tautą sustingusių dogmų (arba triukšmingų obalsių) įvairių rūšių ir spalvų įsigalėjimas.

Grįždamas dabar del žemės reformos arčiau kalbėti, noriu dar kartą pabrėžti, kad ji būtinai turi būti organiniai surišta su žemės valdymo ir žemės ūkio kilimo Lietuvoje eigai; **turi būti tos eigos pribrendęs vaisius.** Ji tinkamai turi tvarkyti pas mus žemės valdymo santykius ir praskinti tolesniam ir sekmingesniam, negu lig šiol, mūsų ž. ūkio klestėjimui kelią...

Pagrindan **privalo būti dedami ne griovimo, bet kūrimo pradai;** šalinama tik tas, kas neleidžia ar kliudo kūrybos darbą. Būtina yra vengti maišto psichikos veiksnių ir keršto, nes tai yra tik vergovės atraugos ir jos veda į beprasmį blaškymąsi senose netikusio gyvenimo sienose. Nepamirštini ir teisingumo dėsniai...

...Jokių atskirų klausimų, jokio atskiro reikalo rišime neieškant kažkokių ypatingų gorizontų, visas klausimo rišimas privalo būti naujos (t. y. žmoniškos) dvasios persunktas. Savo bendroje išdavoje, jis privalo gyvenimui suteikti naujo gyvumo, privalo jį atgaivinti.

Ši nauja dvasia, ir turėtų būt viena svarbiausių šio įstatymo žymių, žymių netartų bet kuriame atskirame jo skyriuje ar paragrafe, bet visa įstatymą nušviečiančių ir organiniai su jo esme surištų. **Įstatymą žmonėms ruošiant ir patys žmonėmis, tikroje žodžio prasmėje, pasilikime. Nebūkime maži ir žemi*).**

Įstatymo sumanyme, bent dalimi, tai stengtąsi buvo ir pravesti. Tatai **nepaglemžti, bet patobūlinti*), manyčiau, St. Seimo prievolė būtų.** Tatai toliau plėtoti būtų ateities uždavinys*).

Nereikia pamiršti, kad dabartinių aplinkybių, kad savo epochos įtakoj esame, epochos, kur smarkiai veikia žmogaus dvasios pavergimo ir kiti neigiamieji veiksniai. Tad nei vieno mūsų psichika nėra visai sveika. Todel, jei mums pavyktų gy-

---

*) Taip šią dieną mano mūsų naujos laidos turtuoliukai.

*) Dėja, tai buvo mažai pamatuota mano viltis. Tolydžio maži būname. Kerštui pasiduodame. Ne krašto ir ne tautos reikalus pirmon vieton statome.

venimą kiek geriau sutvarkyti (stengsimės, žinoma, kuo daugiausia pasiekti), sudarius jį sveikesnį ir žmoniškesnį, tai savo uždavinį atliktume. Daugiau iš mūsų gyvenimas nereikalauja, ir reikalauti nebegali. Būsimųjų gi kartų žmonės, išaugę tobūlesnėmis ir sveikesnėmis sąlygomis ir todel tvirtesnės valios, platesnių ir gilesnių pažiūrų ir šviesesnio žvilgsnio, žengs kitą lietuvių tautos gyvenimo žingsnį, eis jo aukštesnį laipsnį. Mūsų dienų siaurutės dogmos, barbaringi fanatizmai bus jiems įdomūs tik istorijos atžvilgiu.

Tenkinkimės tad savo realiu uždaviniu ir neimkime darbo daugiau, negu leidžia mūsų jėgos, kad nesukluptume, o tai ir atgal nepasuktume.

Šitoje savo pirmoje St. Seime žemės reformos klausimu kalboje, kurios didesnę dalį aukščiau beveik „in ekstenso" pacitavau, aš pažymėjau, kelis svarbesnius to klausimo momentus, būtent:

1) kad žemės reforma nebūtų suvesta vien į dvarų parceliacijos (kitais žodžiais ūkių smulkinimo) mechaninį procesą; bet kad ji išeitų iš bendro reikalo (žemės valdymo santykiai mūsų krašte tinkamai tvarkyti),

2) kad ž. reforma būtų racionalingai suderinta su ž. ūkio plėtotės reikalais, pagaliau, ir su viso krašto ekonominiais reikalais,

3) kad ž. reforma pas mus būtų vykinama nemėgdžiojant kitų, bet išeinant sąmoningai iš krašto gyvųjų reikalų, kad tuo būdu ta reforma būtų mūsų kaimo ir žemės ūkio gyvenimo eigos pribrendęs vaisius,

4) kad, aplamai imant, mūsų žemės reforma būtų ne griovimo, bet kūrybos darbas, mūsų gyvenimą žmoniškesnį darant, jo nedateklius taisant, o ne jį laužant ir prie senų skriaudų naujų dar pridedant, kad nebūtų vadovaujamąsi žemų geidulių ir keršto, kad pagaliau, niekuomet nenustoti savo sumanymuose bei jų vykinime reikalingo saiko ir lygsvaros ir nepasiduotį šių laikų pagundai stebinti pasaulį savo obalsių skambumu ir gestų ryškumu,

Del šių pagrindinių dėsnių manau, kad ir šiandien bendrais bruožais sutikti tenka. Dar labiau, aš manau, kad šiandien aiškiau gali būti numanoma ir įtikinančiau įrodoma, kiek kenksminga yra tam ar kitam vienpusiškumui pasiduoti, kiek be galo kenksminga yra, kai žmonės nesugeba laiku iš svetimų įtakų išsivaduoti, nuo importinių obalsių atsikratyti ir į savo krašto ir į savo tautos reikalus savomis akimis sveikai žiūrėti. Nuo 1921 m. balandžio mėnesio, kuomet ši kalba buvo pasakyta, lig

dabar yra praėję apie 4 m. t. y. šiandien nepriklausomo valstybinio amžiaus atžvilgiu esame kuone 3 kartus senesni, negu tuomet buvome. Reiškia, ir valstybinio visuomeninio prityrimo daugiau turime, reiškia, daug kas tuomet dar neaiškaus ir nepasireiškusio lig šios dienos pasireiškė ir susiformavo; vieni mūsų spėjimai*) (turiu čia omeny mūsų tautos, o ne kokių kitus spėjimus) pasitvirtino, kiti pasirodė be pamato esą. Jei tuomet dar tik pradedant žemės reformos darbą buvo matoma, koksai tai didis darbas kiek jis teigiamų ir neigiamų, žiūrint savo krypties ir kitų aplinkybių, išdavų mūsų kraštui gali turėti, tas dar aiškiau šią dieną matosi. Žemės reformos šiandieninėje eigoje matome ir įvairių vienpusiškumų bei netikslumų, ir, kita vertus, nematome tinkamo suderinimo su ž. ūkio ir kitais gyvaisiais mūsų krašto reikalais.

Bet grįžkime prie žemės reformos klausimo esmės. Vienas pačių svarbiausių ir drauge labiausia afišuojamas žemės reformos uždavinys yra dvarų perceliacija, tų dvarų žemės teikiant vadinamiesiems mažažemiams ir bežemiams. Reiškia, čia yra ūkių smulkinimas. Todel tuč tuojau kyla klausimas, kaip tas ūkių smulkinimas iš ekonominio atžvilgio paveiks į bendrą krašto gerovę. Tenka pažymėti, kad pradedant 1919 metais ir lig šios dienos tuo klausimu buvo daug kalbėta ir dar šiandien kalbama. Tuo klausimu kalbėta ir kalba ir šalininkai ir priešininkai žemės reformos ir veik visi jie argumentuoja šališkai, vieni vienon, kiti kiton pusėn perdedant.

Žemiau aš pasistengsiu bendrais bruožais, vengiant, bet kurios tendencijos **) išrodyti teigiamas ir neigiamas puses stambiųjų ir smulkiųjų ūkių. Tą dalyką iš pradžių pagvildenkime bendrai, o paskum pažvelgkime, kaip tas dalykas turi išrodyti mūsų šiandieninėse konkrečiose sąlygose.

Kas nors šiek tiek yra apsipažinęs su ekonominiais mokslais, tam žinoma, kad daugelio ekonoministų buvo tvirtai laikytasi nuomonė, kad, analoginiai, kaip pramonėje, ir žemės ūky ilgainiui stambusis ūkis turės nustelbti smulkųjį ūkį. Ypatingai griežtai tą įrodinėjo K. Marksas ir jo pasekėjai, vadinamieji

---

*) Suprantama, kad dar ir šiandien daugelis mūsų (t. y. mūsų krašto ir mūsų tautos) gyvenimo savybių ir reikalų mūsų visuomenės (šviesuomenės) sąmonei nėra pasireiškę.

**) Žinoma vengiant tendencijos, kiek tas žmogui aplamai yra galima. Tolydinis ypač pas mus reiškinys, kad žmogus, pareiškęs apie savo bešališkumą bei obiektingumą, kalba ir rašo toliau kuo labiausia šališkai ir subiektingai, anaiptol, ne visuomet tą darant sąmoningai, o tik nesugebant plačiau ir giliau į tariamąjį dalyką pažvelgti. Kiek man pajėgtina, bet kurį vienpusiškumų, perdėjimų ir t. t. stengiuosi išvengti.

marksistai. Bet gyvenime nieko panašaus nesireiškė. Atvirkščiai, juo tolyn, juo labiau pradėjo aiškėti, kad XIX ir XX šimt. mečiais ž. ūky, **normaliai** imant, pasireiškia visai kitoniškos tendencijos. Kapitalistinės vakarų tvarkos paliestuose kraštuose, vienuose sparčiau, kituose lėčiau eina ž. ūkyje smulkėjimas, o ne jo „stambėjimas". Tik **retomis** išimtimis ir labai specialiai susidėjusiomis aplinkybėmis kai kada pasitaiko atvirkščio proceso. Bet tos išimtys nekeičia bendro vaizdo t. y. įmonių smulkėjimo ž. ūky. Net ir pramonėje ilgainiui pasirodė, kad dalykų eiga netokia yra, kaip kad ją pranašavo Karolius Marksas. Tiesa, koncentracija pramonėje eina, bet eina lėtesniu tempu, negu kaip K. Marksas yra manęs; toliau greta koncentracijos temijamas dygimas (atsiradimas) naujų smulkių reikalų bei įmonių; pati koncentracija vienas sritis paliečia gan pagrindiniai, kitas gi daug silpniau. Atsiranda ir pradeda gyvenime vis gyviau reikštis naujų faktorių, kaip, sakysime, koperacija ir kt., kurie savo tam tikrų, dažnai žymių, korektyvų gyvenimo eigon įneša. Viskas gi tas drauge žymiai keičia bendrą pramonės plėtotės eigos vaizdą. Žodžiu, nors K. Marksas pramonės klausimu negincintinai daug ką teisingai buvo supratęs, bet daug ko ir nenumatė. Tuo būdu ir pramonės plėtimosi eigą jis tik labai apytikriai numatė.

Nežiūrint savo didžių gabumų neįstengęs ne tik pramonės ateities numatyti, bet nedavęs pilno ir tikro vaizdo ir savo laiko pramonės plėtotės eigos, ž. ūkio plėtotės klausimu K. Marksas veik nieko nėra nei supratęs, nei numatęs. Daugeliu atvėju jo išvedžiojimai del ž. ūkio veik vien iš apsirikimų bei prasimanymų susideda.

Grįžtant dabar prie stambaus ir smulkaus ūkių problemos pažiūrėkime iš pradžių, kuriais atvėjais stambusis ž. ūkis pralenkia smulkųjį ūkį. Čia paprastai, pirmiausia, nurodoma į tai, kad stambiame ūky geriau išnaudojamos ž. ūkio mašinos, įrankiai ir įvairūs prietaisai. Bendrai imant, tai neabejotinas dalykas. Yra tokių ž. ūkio mašinų (garinės ir motorinės kuliamosios ir javams valyti bei rūšiuoti mašinos, motoriniai plūgai ir kt.), kurios veik tik stambiems ūkiams ir tinka, kitos gi, nors naudojamos ir smulkesniuose ūkiuose, bet stambiuose ūkiuose jos gali būti išnaudojamos pilniau ir tikslingiau. Bendrai imant šiuo atvėju stambusis ž. ūkis turi negincintiną ir gan žymų viršų prieš vidutinįjį ir dar labiau prieš smulkųjį ūkį. Bet turint tai omeny ir tinkamai tai įvertinant nereikia pasiduoti kraštutinumui, prilyginant, sakysime, šiuo atvėju ž. ūkio padėtį pramonės padėčiai. To, anaiptol nėra ir štai del ko:

1) Ž. ūky mašina, bendrai, turi žymiai mažesnės reikšmės, negu pramonėje, nekalbant jau apie tai, kad ž. ūky bet kuri mašina vartojama tik tam tikru sezonu, kuriam praėjus ji dedama sandėlin lig kitų metų.

2) Ž. ūkio kultūrai kylant patsai ūkis, jo žemės plotui ir nepadidėjus, darosi stambesnis, **talpesnis:** daugiau jame gaminama, daugiau darbo randasi, ir t. t. Reiškia, ir mašinos jau prieinamesnės darosi.

Be to, apdirbamajai pramonei, jos technikai besitobūlinant ž. ūkio mašinos bei įrankiai darosi vis prieinamesni ir to, paties **talpumo** ūkiams.

3) Smulkiuose ir vidutiniuose ūkiuose, kur su mašinomis, ypatingai su brangesnėmis, dirba patsai šeimininkas, apsėjimas su jomis yra geresnis, kaip stambiuose ūkiuose, su samdomais darbininkais ir tarnautojais, ir mašinos bei įrankiai smulkiuose ir vidutiniuose ūkiuose ilgiau laiko. Be to, patsai šeimininkas paprastai tinkamiau ir intensyviau su savo mašina dirba, negu samdininkas.

4) Pagaliau, ž. ūkio ir bendrai ūkininkų kultūrai kylant, pradeda plėstis koperatyvinis mašinų naudojimas ir įtaisymų steigimas (bendrosios pieninės, džiovyklos, linų minimo, brukimo, valymo ir rūšiavimo punktai ir t. t.).

Vis del to, nežiūrint visų šitų aplinkybių, stambiame ūky mašinos, bendrai imant, gali būti racionalingiau naudojamos, negu smulkesniame ūky. Tik labai aukštai pakilus koperacijai smulkusis ūkis šiuo atžvilgiu galėtų prilygti stambiam ūkiui. Bet lig to dar toli ne tik pas mus, bet ir tokiuose kraštuose, kaip Danija arba Čekija, su jų išsiplėtusia ž. ūkio koperacija.

Kaip mašina, lygiai ir arklys stambiame ūky yra geriau išnaudojamas. Jei mes paimsime savo ž. ūky prieš karą, tai ten darbo arklys dvaruose per metus dirbo nuo 250 lig 280—290 dienų, pas stambius ūkininkus jis dirbdavo 200—250 dienų, pas vidutinius ūkininkus 150—200 d., ir pas mažažemius, tariamuosius Suvalkijoje daržininkus — 100—150 d. Vadinasi, pas šiuos pastaruosius **arklys dažniausia***) **būdavo dykaduonis,** kuris mažai dirbdamas apėsdavo savo šeimininko mažąjį ūkį.

Sekantis stambiojo ūkio pliusas, lygiai gan svarbus, tai ž. ūkio trobėsių klausimu. Suskaitoma, kad stambiam ūky tro-

---

*) Kai kurie mūsų mažažemiai (mažuma) su savo arkliais turėdavo ir kitų uždarbių: vežiodavo į miestelius ar į gelžkelio stotis prekes, žiemos metu miškan važiuodavo ir t. t.

bėsiai vienam ha lauko pigiau atsieina, negu smulkiam ūky; sakysime, 300 hektarų ūkiui atatinkamų trobesių pasistatymas pigiau kainuoja, negu 30-iai ūkių po 10 ha ploto kiekvienas. Be abejo, šito neigti negalima; bet, kita vertus šito ir perdėti nereikia. Imdami savo kraštą ir prisižiūrėdami įvairių rūšių (gyvenamųjų namų, tvartų, klojimų, svirnų ir t. t.) ž. ūkio trobesiams, mes turėsime pažymėti štai ką. Gyvenamieji namai privalo būti žmogui gyventi tinkami ir tas jų tinkamumas priklauso nuo bendros krašto kultūros padėties ir nuo ž. ūkio gamybos stovio. Ūkio stambumas čia reikšmės nebetur. Tik kai del mūsų dvarų tenka pažymėti, kad pas mus daugumoje atsitikimų vadinamieji kumetbučiai žmogui gyventi yra paprastai netikę. Toliau, įvairių rūšių tvartų atžvilgiu, arklydžių, karvydžių, kiaulininkų ir t. t.), tai jų talpumas etc. nėra tiesioginiame santyky su ūkio plotu. Sakysime, 25 ha ūky gali būti laikomos 2—3 karvės, gali būti laikoma ir 8—10, gali būti laikoma 10—15 kiaulių, gali būti jų visai nelaikoma ir t. t. Arkliai, sakysime, ir galvijai gali būti laikomi po vienu stogu, gali būti ir atskirai laikomi. Galvijai tvartuose būna statomi į 2 eili, ir 3 eiles ir į 4 eiles *). Žodžiu, ūkiui su 20 ha tvartų pastatymo kaina vienam gyvuliui maž daug tiek pat (truputį visgi brangiau) kainuoja, kiek ir ūkiui su 200—300 ha.

Toliau, kai del klojimų ir svirnų (javams sandėlių), tai jų pastatymas (vienam hektarui) stambiuose ūkiuose išeina 20—30% pigiau, negu smulkiuose. Primintina tačiau, nors tas pas mus tuo tarpu daugiau vien teoretinės reikšmės tebetur, kad kultūrai kylant, įgyja vis didesnės reikšmės įvairaus tipo bendri sandėliai, ūkiško tipo elevatoriai ir t. t.

Tuo būdu, galų gale trobėsių atžvilgiu stambusis ūkis prieš smulkųjį didelių pirmenybių nebeturi.

Prieškariniais laikais stambusis ūkis prieš smulkųjį ūkį turėjo šiokios tokios pirmenybės ir kredito, ypatingai ipotekinio kredito klausimu. Šiandien, nebeturint mums dar ipotekinio kredito, be to, bendrai Lietuvoje kredito klausimui dar savotiškoj padėty esant, šio stambaus ž. ūkio pirmenybė yra visai atkritusi.

Pagaliau, penkta stambaus ūkio pirmenybė tai didesnis agronomijos ir zootechnijos mokslų žinių prieinamumas stambesniems žemininkams. Dalykas principe neginčintinas. Lie-

---

*) Statant galvijus ar arklius į vieną eilę išeina labai siauras tvartas; tokie gi trobėsiai, prie vienodo talpumo, yra brangesni už platelnius trobėsius.

tuvos ž. ūkio atžvilgiu tenka turėti omeny dvi skirtingų rūšių aplinkybi: viena, kad prieš karą mūsų dvarininkų diduma ne tik nėra turėję agronomijos mokslo žinių, bet ir, aplamai, negeriausia ž. ūky buvo nusimaną, antra, kad šių dienų dar užsilikusių mūsų dvarininkų eilėse randasi lig kelias dešimts tikrų ir geriausių mūsų ž. ūkio žinovų.

Tai tokios svarbiausios teigiamosios stambiojo ž. ūkio pusės. Bet greta teigiamųjų pusių stambusis ūkis turi, palyginti su smulkiuoju nemažai ir neigiamųjų pusių. Paprastai šitos neigiamos pusės gyvenime nusveria teigiamasias ir del to veik visuose kraštuose, stambaus ž. ūkio plotai, nors ir nelabai greitu tempu mažėja, o smulkaus ir vidutinio didėja.

Štai keletas pavyzdžių *).

Vokietija.

ŪKIŲ DIDUMAS	1888 m.		1907 m.	
	ūkių skaičius	žemės hekt.	ūkių skaičius	žemės hekt.
Mažiau 2 ha . . .	3.061.831	1.825.000	3.378.509	1.731.000
2 — 5 „ . . .	981.407	3.190.000	1.006.277	3.304.000
5 — 20 „ . . .	926.605	9.158.000	1.065.539	10.421.000
20 — 100 „ . . .	281.510	9.908.000	262.191	9.356.000
Virš 100 „ . . .	24.989	7.786.000	23.566	7.055.000
	5.276.342	31.867.000	5.736.082	31.867.000

Matome, kad 25 metų bėgy ūkių skaičius iš 5.276.342 padidėjęs lig 5.736.082 t. y. 459.740 arba 8,7% ; vidutiniškas ūkių didumas yra sumažėjęs iš 6,4 ha lig 5,6 ha. Skaičius ūkių virš 100 ha iš 24.989 yra sumažėjęs lig 31.566 ir jų valdomos žemės plotas iš 7.786.000 ha lig 7.055.000 t. y. 10%. Ūkių nykštukų t. y. ūkių mažesnių 2 ha nors skaičius padidėjęs, bet jų valdomos žemės plotas pamažėjęs. Tai ūkiui neturintieji savystovės reikšmės ir jų skaičiaus padidėjimas priklauso nuo miestų rajonų išsiplėtimo ir kitų pašalinių aplinkybių. Už tat ūkių nuo

*) Imta iš Alb. Rimkos „Stambųsis ir smulkusis ž. ūkis nuosavybės ir bendrojo valdymo santykiais“. Kaunas. 1920 m.

2 lig 5 ha ir dar labiau nuo 5 lig 20 ha ne tik skaičius yra padidėjęs, bet ir jų valdomos žemės plotas padidėjęs, būtent šios pastarosios grupės (5—20 ha) net 11,4%.

Francija.

ŪKIŲ GRUPĖS	1882 m.		1908 m.	
	ūkių skaičius	žemės plotas ha	ūkių skaičius	žemės plotas ha
Mažiau 1 ha	2.167.667	1.327.253 (1895 m.)	2.087.851	1.228.597
1 — 10 „	2.635.030	11.366.271	2.823.713	11.559.342
10 — 40 „	727 222	14 845.650	745.862	14.825.298
virš 40 „	142.088	22.296.105	141.438	16.270.556

Anglija.

Ūkių didumas	Ūkių skaičius		Sumažėjo (—) arba padidėjo (+)	Žemės ūky naudojamos žemės akrų		Sumažėjo (—) arba padidėjo (+)
	1885 m.	1895 m.		1885 m.	1895 m.	
1— 5 akr. = 0,4— 2 ha	135.736	117.968	—17.768	389.677	366.792	— 22.885
5— 20 „ = 2— 8 „	148.806	149.818	+ 1.012	1.656.827	1.667.647	+ 10.820
20— 50 „ = 8— 20 „	84.149	85 663	+ 1.514	2.824.527	2 864.976	+ 40.449
50—100 „ = 20— 40 „	64.715	66.625	+ 1.910	4.746.520	4.885.203	+138.683
100—300 „ = 40—120 „	79.573	81.245	+ 1.672	13.658 485	13.875 914	+217.429
300—500 „ =120—200 „	13.875	13.568	— 307	5 241.168	5.113.945	—127.223
daug. 500 „ = daug. 200 „	5.489	5.219	— 270	4.029.843	3 803.036	—226.807

Tai yra 3 didžiosios V. Europos valstybės su kultūriniu ž. ūkiu, kur kapitalizmas tariamuoju laikotarpiu giliai buvo įleidęs savo šaknis į visas ekonominio gyvenimo sritis, kur tuo metu laisvoji konkurencija niekieno nebuvo varžoma ir kur valdžios negalėjo būti įtariamos, kad jos nėra buvę stambiems ūkiams palankios. Atvirkščiai, sakysime, Vokietijoje muitų politika ir kitomis priemonėmis labiau buvo palaikoma stambioji žemdirbystė, o ne smulkioji ir vidutinė. Tačiau visuose tuose kraštuose mes matome panašų vaizdą. Smulkusis ir vidutinis ž. ūkis plečiasi à conto stambaus ž. ūkio.

Ekstensyvaus ž. ūkio kraštai.

Jungtinės Š. Amerikos valstijos.

I.

Metai	Vidutinis ūkių didumas (akrais)
1850	203
1860	199
1878	153
1900	146

II.

Ūkių didumas	Iš viso ūkių nuošimčiais		
	1880 m.	1890 m	1900 m
Mažiau 20 akrų (8 ha) .	9,8	9,1	11,8
20–100 akrų (8—40 ha)	45,3	44,4	45,7
100—500 „ (40—202 „)	42,3	44,0	39,9
500 ir daugiau	2,6	2,5	2,6
	100,0	100,0	100,0

Gana panašus vaizdas ir Š. Amerikos J. Valstybėse: smulkių ir vidutinių ž. ūkių plotas didėja, o stambių (100—500 akr.) mažėja. Be to, čia mes privalome turėti omeny, kad tuo laikotarpiu Amerikos ž. ūkiui teko didieji tuščių žemių plotai Vakaruose, kurie dažniausiai ne tik tūkstančiais, bet dešimčiais ir net šimtais tūkstančių hektarų plotais tekdavo į rankas ar tai kompanijų ar tai stambiųjų biznierių. Tas žymiai keitė bendrą ž. ūkio valdymo santykių **kitimą stambiųjų ūkių naudai.**

Rusija.

(Atskirai parodomos tik 2 kraštutinės grupės — mažyčiai dvareliai ir latifundijos).

Rusijos sritys	Dvarų valdomų žemės plotų sumažėjimas nuošimčiais					
	Dvareliai lig 100 deš.		Dvarai virš 5000 deš.		Visų dvarų	
	Bendro žemės ploto sumaž. (—) padidėjimas (+)	Dvaro vidutinio didumo sumaž. (—) arba padidėjim.(+)	Bendro žemės ploto sumažėjim. (—)	Dvaro vidutinio didumo sumaž. (—) arba padid. (+)	Valdomo žemės ploto sumažėjim. (—)	Dvaro vidutinio didumo sumaž. (—) arba padid. (+)
1. Priozernas.	— 2,7%	— 24,0%	— 49,0%	— 3,0	— 37,0%	— 29,0%
2. Vid. Pavolgės . . .	— 10,0%	— 7,0%	— 36,0%	— 13,0%	— 27,0%	— 19,0%
3. Juodžemio stepų . . .	— 20,0%	— 12,0%	— 26,0%	— 4,0%	— 2[illegible],0%	— 11,0%
4. Novorosijos	+ 8,0%	— 10,0%	— 47,0%	— 8,0%	— 35,0%	— 29,0%
5. Ukrainos R.	+ 4,0%	— 21,0%	— 29,0%	— 10,0%	— 21,0%	— 39,0%
6. Centrinis juodžemio .	— 18,0%	— 18,0%	— 18,0%	+ 3,0%	— 17,0%	— 11,0%
7. Centrinis pramonės .	— 28,0%	— 10,0%	— 33,0%	+ 6,0%	— 34,0%	— 9,0%
8. Gudijos . .	?	?	— 37,0%	?	— 19,0%	— 18,0%
9. Lietuvos. .	+ 4,0%	0,0%	— 29,0%	— 20,0%	?	— 16,0%
10. Pietų-Vakarų	?	— 29,0%	— 43,0%	— 6,0%	— 9,0%	?
Visos Europ. Rusijos . .	— 3,0%	— 18,0%	— 27,0%	—	— 22,0%	— 23.0%

Šie daviniai paimti iš „Agrarnyj vopros“. Izdanie Agrarnoj Komisiji Partiji Narodnoj Svobody. St.-Peterburg 1907 m.“ Pavienioms Rusijos sritims tie daviniai liečia ne visai vienodus laikotarpius, bet daugiausia XIX š. pastaruosius 25—30 metų.

Tuo būdu, kaip matome abiejuose didžiausiuose kraštuose t. y. J. Valstybėse su aukščiausia išsiplėtusia pramone ir kapitalistine sistema ir Rusijoje su neišaugusia pramone ir kapitalistine sistema, stambusis ūkis mažėjo smulkaus ir vidutinio ūkio naudai.

Panaši padėtis pastaraisiais dešimtmečiais buvo, maž daug, visuose kraštuose. Tai buvo taisyklė. Labai neskaitlingos išimtys nekeitė bendro vaizdo. Kaip žinome ir Lietuvoje būta

ne kitaip. Štai porą skaitlinių. Valsčių nuosavybės teisėmis valdomos žemės plotas Lietuvoje *) yra padidėjęs:

1904	m.	—	6,5	tūkst. deš.
1905	„	—	8,6	„ „
1906	„	—	11,8	„ „
1907	„	—	11,7	„ „
1908	„	—	24,4	„ „
1909	„	—	27,9	„ „

Dabar trumpai pagvildensime tas teigiamas smulkaus ir vidutinio ž. ūkio savybes, del kurių jis, kaip matome, nugali stambųjį ž. ūkį. Šiuo atvėju viena svarbiausiųjų, gal ir pati svarbiausioji vieta priklauso darbo didesniam produktingumui vidutiniame ž. ūkį. Čia žmogus, pats sau dirbdamas, dirba didesne energija ir didesnių patvarumų, negu dirbama stambiuose ūkiuose su samdininkais; jis daugiau čia sumanumo parodo, daugiau progos randasi ir ūkininko asmeninei iniciatyvai reikštis. Šie privalumai pas jį tuo būdu auklenami. Stambiame gi ūky darbininkas virsta pasingu svetimos valios ir sumanymų įrankiu; mažiau yra paskatinimo ir jo darbštumui. Tokio darbininko iniciatyva bei aktingumas stačiai slopinami.

Toliau, ūkininkas pats prieš save, žinoma niekumet nestreikuos; mes gi žinome, kad stambių ūkių gerovei lauko darbininkų streikai kai kada gan žymiai kenkia. Atvirkščiai, esant reikalui (javų suėmimo metu blogui orui užeinant etc.), ūkininkas dirba, su valandomis nesiskaitant.

Tuo būdu ūkininkų darbo produktingumas ir tvarkingumas yra tiek svarbūs dalykai, kad, galima sakyti, atsveria visus smulkaus ir vidutinio ž. ūkio minusus.

Antras žymus smulkaus ir vidutinio ž. ūkių pliusas turi ryšių su žemės ploto didumu. Ši aplinkybė netur reikšmės apdirbamojoje pramonėje, bet turi didelės reikšmės ž. ūky. Juo stambesnis ž. ūkis, juo didesnis ir to ūkio žemės plotas, juo daugiau laiko ir jėgų tenka aikvoti darbininkų ir gyvojo bei negyvojo inventoriaus iš daikto (vietos) į daiktą kėlimuisi. Tai liečia visus lauko darbus t. y. pagrindinius ž. ūkio darbus ir ganymą. Su žagre ar su dalgiu darbininkui tenka per dieną išeiti

---

*) Skaitlinės liečia plotą 40% didesnį (būtent su Vilnija), negu dabartinis Lietuvos valstybės plotas.

į lauką ir namon grįžti 4 lig 6 kartų ir, be to, iš vieno lauko sklypo pereidinėti į kitą. Smulkiame ūky šiam reikalui vidutiniškai aikvojama lig 5% darbo dienos laiko, vidutiniuose ūkiuose — lig 5—10%, stambiuose — lig 20—30%-ių. Reiškia, tiem patiem darbam atadirbti stambiuose ūkiuose, visoms kitoms sąlygoms lygioms esant, (darbo produktingumui, kultūros laipsniui ir t. t.), priseina 15—20% daugiau darbo jėgų pavartoti.

Šitos dvi aplinkybės drauge jau gana aiškiai nulemia smulkaus ir vidutinio ž. ūkių pirmenybę prieš stambųjį ūkį ir daro jį pelningesniu. Bet vidutiniškas ir dalinai ir smulkusis ūkis turi dar ir daugiau pliūsų.

Vienas jų randasi gyvulininkystės srity. Šiuo atžvilgiu stambusis ž. ūkis daug kuo atsilieka nuo smulkiojo. Čia dalykai randasi visai atvirkščiai, kaip su mašina. Gyvulių ūkyje pirmon eilėn reikšmės turi ne masiniai gamybos būdai, o individualis apie gyvulį rūpesnis. Del melžiamų karvių, sakysime, reikalinga ne tik žinoti kiekvienos karvės jos veislės savybės, jos gyvą svorį, jos kiekvienu momentu pieningumą, bet ir individualius davinius kai del jos sveikatos, jos individualių savybių, dargi jos būdo ir sulig tuom taikinti karvės šėrimą ir visą jos užlaikymą. Tas gi viskas geriau tinka smulkiame ir vidutiniame ž. ūky, kur šeimininkas turi progos ir galimybės kuo geriausia savo gyvulius pažinti ir del jų savo didžiausį savo asmeninį rūpestingumą rodyti, negu stambiame ūky su samdomu ir be to gan dažnai besikeičiančiu personalu. Panašiai, kaip su karvėmis yra ir su kitais naminiais gyvuliais, nors čia ir būna šiokių tokių išimčių. Kaip didesnio rūpestingumo ir gyvulio individualio žinojimo, taip paprastai smulkiuose ir vidutiniuose ūkiuose būna racionalingesnio pašarų ir įvairių prie ūkio likučių ar atmatų (valgio liekanų, daržovių ir vaisių likučių ir nedanokusių, likusių lauke, javų suėmus, grūdų nulesinimas ir t. t.) išnaudojimo. Vien pašaro paruošimo ir laikymo atžvilgiais, stambieji ūkiai paprastai, turi šiek tiek pirmenybės prieš smulkųjį ž. ūkį.

Lietuvos sąlygos, kaip žinome, geriau tinka gyvulininkystės, o ne grūdų gamybai; be to, gyvulininkystė ir savaime paprastai yra pelningesnis verslas. Statistika labai primigtinai mums rodo, kad gyvulininkystės srity smulkusis ir vidutinis ūkiai yra toli pralenkę stambųjį ūkį. Šiuo klausimu žemiau parodoma truputį davinių.

Kiekvienam 1000 gyventojų buvo skaitoma nam. gyvulių:

	Arklių	Galvijų	Kiaulių	Avių
Rusijoj (1916 m.) . .	210	290	95	450
Amer. J. Valst. (1918 m.)	250	692	647	577
Vokietijoj	480	300	255	75
Francūzijoj	58	320	112	305
Danijoj	206	893	904	187

Kiekvienam 1000 ha žemės ploto teko:

	Arklių	Galvijų	Kiaulių	Avių
Rusijoj	84	122	42	151
Amer. J. Valst. . . .	65	179	167	149
Belgijoje	123	727	578	72
Danijoje	155	670	578	140

Iš aukščiau privestų skaitmenų mes matome, kad kraštai su stambiuoju ž. ūkiu naminių gyvulių laiko žymiai mažiau, negu kraštas su smulkiuoju ž. ūkiu (Belgija, Danija); tik avių šie pirmieji kraštai daugiau laiko.

Vokietijoje (1907 m.) kiekvienam **100 ha** išėjo gyvulių:

Ūkių didumas	Arklių	Galvijų iš viso	Karvių	Avių	Kiaulių	Vištų
Mažiau 0,5 ha	1,5	31,7	28,0	29,0	319,0	1401,0
0,5—2 „	3,3	59,7	45.5	12,6	128,6	542,0
2—5 „	5,6	73,2	47,1	8,3	71,3	290,0
5—20 „	9,6	57,2	29,0	10,5	47,5	165,5
20—100 „	9,5	42,0	18,1	18,4	29,0	91,8
daugiau 100 „	6,6	17,3	10,1	44,0	14,0	25,8
„ 200 „	6,4	?	9,3	50,3	13,3	21,6

Matome, kad stambieji ūkiai išlaiko visų gyvulių*), išskyrus avis, mažiau, negu smulkieji ir vidutiniai ūkiai. Kai del pačios smulkiosios ūkių grupės (lig 0,5 ha), vadinamųjų ūkių —nykštukų, tai jie savystovios reikšmės ž. ūky nebetur; gyvuliai, dalinai ir paukščiai juose laikomi ne rinko, o vien savo šeimos pramitimo reikalams ir tie gyvuliai žymiame laipsny išlaikomi pašaru iš šalies.

Tuo būdu mes aiškiai matome, kad gyvulininkystės atžvilgiu smulkieji ūkiai paprastai turi žymios pirmenybės prieš stambųjį ūkį. Tas pirmon eilėn liečia intensyvų kultūrinį gyvulių ūkį, o ne ekstensyvų.

Toliau, mes privalome turėti omeny dar vieną ž. ūkio savybę. Žemės rūšys yra labai nevienodos kai del savo kokybės: derlingesnės ir mažiau derlingos, drėgnesnės ir sausesnės, jų paviršius tai lygus, tai kalnuotas ir t. t. Vienos žemės geriau tinka vienoms kultūroms, kitos kitoms; tos ir kitos žemės daugeliui kultūrų ir visai netinka, arba, atvirkščiai, kokiai pavieniai kultūrai ypatingai gerai tinka. Ko didesnis žemės plotas juo daugiau tame plote įvairių rūšių žemės, ko mažesnis, juo ir žemė ir kitos gamybai sąlygos ten vienodesnės. Tuo būdu mažesnis ūkis turi gamybai vienodesnias gamtos sąlygas ir prie jų tinkamiau gali prisitaikyti. Pas mus, daugely sričių žemės rūšis kinta kuone kiekvienu žingsniu, tuo ji pagrindiniai skiriasi nuo Rusijos juodžemio rajonų arba Am. J. Valstijų prerijų, su jų didžiausiuose plotuose vienoda žeme.

Reiškia, mažesnis ūkis, ypatingai pas mus Lietuvoje, gali geriau prisitaikyti gamtos sąlygoms, negu didesnis ūkis; tuo pačiu (be to, ir del kai kurių kitų aplinkybių) jis gali racionalingiau specializuotis, negu stambesnis ūkis.

Kredito atvėju, kaip jau minėta, prieš karą stambusis ūkis dažnai turėdavo pirmenybės prieš smulkesnį ūkį, labiausia ipotekinio kredito atvėju. Šiuo pastaruoju atsitikimu ūkio apkainavimo ir paskolos išdavimo išlaidos, juo didesnės (vienam hektarui), juo ūkis smulkesnis. **Tam tikro smulkumo ūkiams** del to tas kreditas būdavo visai neprieinamas. Nors ž. ūkio kultūrai kylant, tos ūkio smulkumo normos mažėja, (ūkiui talpesniams besidarant, bet ir tikrai kultūriniam ž. ūkiui esant, ipotekinis kreditas ūkiams, smulkesniems 8—10 ha, paprastai neprieinamas. Pas mus, Suvalkijoje ūkiai smulkesni 100 margų (56—57 ha) iš ipotekinio kredito pradėjo naudotis didesniu

*) Šitą vaizdą šiek tiek keičia ta aplinkybė, kad stambiuose ūkiuose gyvulių rūšis būna šiek tiek geresnė, negu mažesniuose ūkiuose.

mąstu tik keliais paskutiniais prieš karą metais, t. y. tik tuomet, kai ž. ūkio kultūra šioje Lietuvos srity gan žymiai pakilo.

Kitaip randasi reikalas su asmeniniu kreditu. Šiuo atvėju smulkesnieji žemininkai nėra blogesnioje, negu stambesnieji žemininkai padėty. Tenka net pažymėti, viena, kad smulkiųjų žemininkų kreditingumas, palyginti su jų valdomos žemės plotu, paprastai yra žymiai didesnis, negu stambiųjų ir antra, kad smulkesni žemininkai iš savo skolų paprastai lengviau išsimoka, negu stambesnieji žemininkai. Ir iš savo krašto gyvenimo praktikos mes gerai žinome, kad gan paprastas mūsų ūkininkams reiškinys iš savo skolų išsimokėti. Tuo gi tarpu dvaras, sykį skolą užtraukęs, jau niekuomet į „čystatą" negrįžta; pakanka jam, jei jis palūkanas išmoka ir naujų skolų nedaro; bet ir to, dažniausia nebūdavo ir paprastai, jei ne kas keli, tai kas keliolika metų, prie senų skolų prisidėdavo vis naujos skolos.

Tai buvo prieškariniais laikais. Dabar gi, ipotekos kredito, (bent tuo tarpu) visai nebeturime, mūsų gi Žemės Bankas (pradėjęs veikti nuo 1924 m. vasaros) ir smulkaus kredito įstaigos savo rūpesnio objektu pirmon eilėn turi vidutinįjį ir smulkųjį, o ne stambųjį ž. ūkį. Reiškia pokariniu laiku (ir šią dieną ir numatomoje dabar ateity) stambusis ūkis pas mus kredito klausimu negali turėti pirmenybių palyginti su smulkiuoju ir vidutiniu ūkiu.

Pagaliau, dar viena aplinkybė turi šiokios tokios reikšmės tariamuoju (t. y. stambiųjų ir smulkiųjų ūkių, klausimu. Tai darbo kontrolės klausimas. Kontrolė ž. ūky yra sunkesnė ne kaip pramonėje. Pastarojoje, kur viskas eina sulig laikrodžiu, svarstykle ir mąstu, viskas daug geriau susekiama, bet ir tai būna visokių ir apsileidimų ir nusukimų, nuo ko ne viena įmonė dažnai ir smarkiai nukenčia. Tuo labiau tas atsitinka (stambiamjame) ž. ūky, kur darbai atliekami (ypač svarbiausiu t. y. vasaros metu) įvairiose didelio ploto vietose, tik po 2—3, 5—10 darbininkų viename daikte ir jų arčiau prižiūrėti paprastai nėra galimybės, kur įrankiai, ž. ūkio produktai ir t. t. lygiai randasi labai įvairiose vietose ir žymioj daly „ne po raktu". Nėra, žinoma, galimybės visumet ir iš visų samdininkų laukti, kad ir neprižiūrimi jie lygiai įtemptai ir sąžiningai dirbtų, kaip ir ūkininkai savuose ūkiuose, lygiai tinkamai apseitų su mašinomis, įrankiais ir gyvuliais ir, pagaliau, kad niekumet savo šeimininko jokio daikto „nenusavintų" patylomis savo naudai, kuomet tas tiek lengva dažnai padaryti ir, be to, jei dar krašto bendra „atmosfera", kaip šiandien pas mus, tam yra „patogi".

Baigiant šį smulkesnių ir stambesnių ž. ūkių palyginimą aš, A. Rimkos pėdomis sekdamas, skaitau, kad bus vietoje pri-

vesti A. Klimo žodžius iš jo rašinio „Stambiojo ir smulkiojo žemės ūkio formos“*), kur tarp kito ko pasakyta:

„...Žemės ūkį tolyginti su fabrikų pramone ne visur galima, nes ne tie patys veiksniai padeda augti žemės ūkiui ir fabr. pramonei. Fabrikų dirbinių gaminimas atliekamas visiškai kitomis aplinkybėmis; tasai gaminimas visiškai nesiskaito su laiku ir su oro atmainomis arba kitėjimais; antra vertus, nustačius vieną kartą kurio nors fabrikato gaminimo būdą, galima paskui automatiniai to būdo laikytis, neiškrypstant iš nustatytų vėžių lig to laiko, kol bus išrąstas naujas, tobūlesnis dirbimo būdas. Sakysime, tokį kasdieninės reikiamybės įrankį, kaip peilis, seniau dirbdavo vienas žmogus gana ilgą laiką; dabar toksai pat įrankis padaromas gerai sutvarkytoje dirbtuvėje per keletą minučių. Ir taip su visomis mašinomis:kurias seniau dirbdavo keletas mėnesių šiendien padirba per kelias dienas.

Ar panašu kas nors yra ž. ūkio srity? Ar ž. ūkio produktų gaminimų pagreitino tiek pat kartų patobūlėjusi žemės dirbimo kultūra! Ne, galima sakyti. Ž. ūkio produktai„ kaip antai: javai, šakniavaisiai, gyvuliai negalima patobulinimais greičiau atvirame lauke išauginti. Negalima, sakysime, per metus kirsti toje pačioje vietoje du ar tris kartus kviečių, kur seniau tekirsdavo vieną kartą; negalima, sakysime, iš veršiuko per kokį pusmetį padaryti didelį jautį ar karvę, kad ji duotų pieno ir vestų naujus veršius ir t. t. Vienintėlis (kuone) dalykas, kuris ž. ūky galima padaryti, tai žemės nešumo pakėlimas lig tam tikro aukščiausio laipsnio. Galima iš to paties žemės ploto gauti daugiau ir geresnių produktų, bet negalima tų produktų pagaminti tiek, kiek galima norėti, sakysime, šimtą kartų daugiau. Jei iš margo rugių šiandien gausime kokią 100 pūdų grūdų, tai, kad ir kaip tą žemę gerintum negerintum, vis tiek iš jos negausime 10.000 p. grūdų. Pramonės srity ...žmogus gali daryti iš **negyvosios** medžiagos ką tinkamas; ž. ūkyje, priešingai, gaminimas daugiausia atliekamas gyvosios gamtos jėgomis. Ž. ūkyje žmogaus darbas tik padeda tai gamtai dirbti. Sakysime, kiekvienu laiku galima pradėti ar baigti dirbinys dirbti; galima tasai darbas savo noru pertraukti ir baigti jis, kai vėl bus noro. Visai to negalima daryti ž. ūky, kur, jei ir daromos esti darbų pertraukimas, tai jos pareina ne nuo žmogaus valios, bet nuo prigimties reikalavimų. Klimato sąlygos pasako, kada turi būti pradedama laukų darbai, javų valymas ir t. t. Pramonės darbas, būdamas tolydinis, leidžia tuo pačiu metu varyti keletą gamybos operacijų. Pavyzdžiui, audžiamuose fabrikuose galima tuo pačiu metu valyti linai, verpti siūlai, austi audeklai

*) „Varpas“ 1920 m. Nr. 2.

ir t. t. Ž. ūkyje, sakysime, negalima tuo pačiu laiku tą patį javą sėti ir piauti. Be to, ž. ūkio darbų negalima koncentruoti vienoje vietoje, viename punkte, kaip tat gali daryti pramonės gamyklos, kurios gali suspiesti vienoje vietoje tūkstančius darbininkų.

Ž. ūky negalima taip suskirstyti ir pasidalyti darbų, kaip kad industrijoje. Vienam ir tam pačiam darbininkui tenka, dėtis koks sezonas, arti, akėti, sėti, piauti, vežti, kulti ir t. t. Jei, einant iš pramonės darbų tvarkos, vienas žmogus taptų tiktai artojum kitas (javų) kirtėju, 3-čias akėtoju, tai ilgesniąją metų dalį tektų jiems, sudėjus rankas sėdėti; ir toksai darbo pasidalinimas, vietoj naudos, atneštų be galo daug žalos. Taip pat ūkininkas negali pasirinkti vieno kurio produkto gaminimą, nes tokiai specializacijai kliudo vaismainio reikalavimai ir kt.

Užtenka turėti galvoje visus šituos aukščiau minėtus gaminimo proceso skirtumus tarp ž. ūkio ir industrijos, kad atsisakytume sulyginę industriją su ž. ūkiu arba dėję tarp abiejų šitų žmogaus darbuotės sričių kokių nors paralelių. Tie šalininkai, kurie taip mėgsta tolyginti pramonę su ž. ūkiu, paprastai stovi už tai, kad neskaldytų didelių ž. ūkių, kitaip sakant — dvarų. Bet jie gal kitaip imtų manyti, jei pasistengtų arčiau pažinti ž. ūkį ir jo darbus.

Patsai gyvenimas paskutiniais laikais kalba už mažosios ūkio formos palaikymą. Tai aiškiausiai rodo kai kurios Vakarų Europos šalys, kur smulkioji žemės ūkio forma, ne tiktai nenyksta, bet reiškia didesnio pastovumo ir patvarumo. Ir tas reiškinys vis labiau esti pastebiamas nuo tų laikų, kai pradėjo plėtotis žemės ūkio srityje koperacija, kuri duoda galimybės mažiesiems ūkių vienetams naudotis visokiomis komplikuotomis mašinomis bei kitomis priemonėmis, kurios didina ir gerina ž. ūkio produktų gaminimą. Ir ta pati ūkio koperacija gresia pražūtimi (?) stambiesiems ūkių vienetams, kurių darbininkai negali būti priverčiami viską dirbti taip, kaip to norėtų stambiojo ūkio valdytojai ar tvarkadariai. Virtus tokioms sąlygoms, dabar ir smulkieji ūkiai gali prieinamai naudotis tais pačiais mokslo išradimais, kaip ir stambieji ūkiai. Maža to, esant tokiomis sąlygomis, smulkieji ūkiai gali būti dar intensingesni ir našesni, nes mažojo ūkio valdytojas, būdamas kartu ir darbininkas, labiau esti susidomėjęs savo darbų vaisiais ir visa ūkio tvarka, todel stengiasi viską geriau ir gražiau daryti. Mažojo ūkio savininkas yra įsitikinęs, kad to ūkio vaisiai priklauso jam vienam arba jo šeimynai, todel pas jį randasi daugiau energijos ir pasiryžimo. To pasiryžimo negali būti pas samdytą darbininką, kuriam aišku būna, jog jo darbo vaisiais nau-

dojasi kiti. Tokis jau žmogaus neišdildomas psichologijos bruožas, kad jis kultūrėdamas vis labiau ir labiau nori būti savarankiškas, nori sudaryti tą savo kampelį, kur jis daugiau ar mažiau matytų savo asmens reiškimąsi, savo darbų vaisių.

Todel stambusis ūkis, kuriame daugelis darbininkų priversti esti klausyti svetimų įsakymų, šiais laikais negali gerai gyvuoti jau vien del to, kad nuolatiniai konfliktai su darbininkais gadina kartais visą pradėtąjį darbą. Stambiojo ūkio šeimininkams tenka labai daboti, kad jų darbininkai dirbtų kaip reikiant. Bet šitas dabojimas negali būti sutvarkytas taip gerai, kaip fabrike, kur beveik visi darbininkai matyti, o žemės ūkio darbininkai dažnai esti išsklaidyti dideliame žemės plote. O yra ir tokių ūkio darbų, kur priežiūra maža ką gali pagelbėti. Dalykų padėtis nė kiek nepasikeistų, jei dvarus imtų valdyti išvien patys darbininkai, kaip to nori komunistai. Tokioje žemės ūkio komunoje vis tiek reikia kam nors daboti bendrosios tvarkos; bolševikinėj Rusijoj tokiais dabotojais yra tam tikri komisarai, kurie iš tikrųjų atstoja patį dvarininką arba jo priveizdėtoją; ir darbininkas, nors yra vadinamas kitu čia vardu, po senovei jaučiasi esąs prislėgtas, slopinamas. Iš tikrųjų, žemės ūkiui tvarkyti reikalingi ne automatai, bet gyvi ir sąmoningi padarai. Jei visi kurio nors dvaro dirbininkai panorėtų tapti tokiais sąmoningais padarais, tai dvare vietoj vieno ūkio darbų tvarkytojo turėtų atsirasti tiek tų tvarkyojų, kiek yra darbininkų. Gerai, jei visi šiuo atvėju vienaip galvotų. Bet tai gali būti retas atsitikimas. Dažniausiai gali būti taip, kad vienas norės vienaip, o kitas kitaip elgtis. Ir visa to vaisius — ūkio darbų netvarkingumas arba visiškas suirimas. Maža gali padėti tokiais atsitikimais balsavimas, nes labai dažnai dauguma balsų gali stovėti kaip tik prieš agronomijos mokslo nurodymus, o mažuma, kuri tokiais atsitikimais nieko nelaimėtų, stengtųsi kiekvienai progai išpuolus rodyti daugumai padarytąsias klaidas, ir čia vėl prasidėtų nesutikimų ir nesusipratimų šaltinis. Susiklojus tokioms aplinkybėms, darbininkai nesijaus esą ūkio šeimininkai, nes matys, kad su jų norais susidariusi, dar ir nedidelė, didžiuma visai nesiskaito“.

Su aukščiau privestomis A. Klimo mintimis bendrai tenka sutikti. Bet vietomis yra perdėta. Sakysime, sunku būtų įrodyti, kad koperacija gręsia pražūtimi stambiesiems ž. ūkiams. Neabejotinai, koperacija jau šiandien teikia, ateity gi matos dar daugiau teiks ž. ūkiui patarnavimų. Šiuo atvėju galima dar būtų tvirtinti, kad tolymesnis koperacijos plėtimasis ilgainiui gali gręsti pražūtimi privatinei ž. ū. produktų ir reikmenų prekybai, dalinai ir kai kurių privatinių įmonių (pieninių, skerdyk-

lų, vaisių ir daržovių džiovykloms ir t. t. panašioms. Bet ir tai manyti, kad koperacija šiuose versluose gali ar net ir turi pilnai pakeisti privatinę (reiškia, asmeninę, individualę) iniciatyvą bei darbuotę nėra pagrindo. Juo labiau **pražūtimi** ji negresia stambiam ž. ūkiui. Juk, ji teikia įvairių patarnavimų visam ž. ūkiui, neišskyrus ir stambaus, nors jam ir ne tiek, kiek vidutiniam ir smulkiam. Reiškia, nors ji labiau, tariant, proteguoja (daugely atsitikimų) vidutinį ir smulkųjį ūkį, bet pagrindinė jos reikšmė tame, kad ji bendrai sutvirtina ž. ūkio padėtį. Be to, stambusis žemės ūkis ir bendrai, tam tikrame laipsny ir kryptim turi savo nemažo „raîson diêtre“ ir ne visuomet yra mažiau racionalingas už vidutinįjį ir smulkųjį ž. ūkį.

Toliau, nors A. Klimas visai teisingai pažymi, kad ž. ūky negali būti tokio darbų pasidalinimo ir specializacijos, kaip apdirbamojoje pramonėje, bet visgi to pasidalinimo ir specializacijos yra. Tuo būdu, nors stambiame ž. ūky yra mažesnis darbingumas ir rūpestingumas, kaip vidutiniame ir smulkiame ž. ūky, bet kai kurie darbai, del tų darbų didesnio pasidalinimo ir specializacijos, dvaruose technišku atžvilgiu būna gan dažnai geriau atliekami.

Toliau, dvarai ir, aplamai, stambieji ūkiai dažnai geriau tinka galvijų, arklių, dalinai, ir kitų naminių gyvulių **veislei** gerinti, javų (labiausia rugių) ir kaupiamųjų sėklai gerinti ir skleisti ir kai kuriems kitiems didžios svarbos reikalams.

Tuo būdu, sutinkant bendrais bruožais su A. Klimo išvedžiojimais, reikalinga drauge pažymėti ir jo perdėjimus, jo nors ir nelabai ryškų vienpusiškumą, ginant vidutinio ir smulkaus ž. ūkių privaluomus ir išrodant stambaus ž. ūkio nedateklius. To vienpusiškumo dar daugiau mes rasime pas visą kairiajį mūsų seimiečių sparną, kurie laikosi labai radikalės ž. reformos klausime platformos, tai yra pas valstiečius - liaudininkus, darbo federaciją ir krikščionis - demokratus. Ūkininkų sąjunga šiuo klausimu laikosi labiau atsargiai, social-demokratų gi frakcija, išeinant ir marksistinės scholastikos dėsnių, aplamai buvo nusistačiusi prieš ūkių smulkinimą*), bet kartu **stovėjo už visokiariopą nusavinimų išplėtimą ir pagilinimą.**

Kiek mūsų visuomenė tais laikais (1918—22 m.) buvo pagauta šios „dalybų“ atmosferos mums rodo (nekalbant jau apie Seimo frakcijas, kurios, pasileidę lenktyniuotis redikalumų varžytinėse, galų gale, matytis, gali prieiti lig liepto galo), ne vien

---

*) 1924 m. neginčintinai vien agitaciniais tikslais socialdemokratų frakcija yra pasiūlusi tolymesnes žemių dalybas (lig 50 ar 40 ha), manydama, kad jų varžytinėse juos nieks nenugalės.

A. Klimo aukščiau privesti perdėjimai, bet kai kurios vietos ir iš Al. Rimkos aukščiau minėtos brošiūros, nežiūrint to, kad A. Rimka paprastai stengiasi griežtai laikytis obiektingumo ir vengti šališkumų. Štai tos brošiūros visas § 6-as „Žemės ūkio didumas ir mašinų darbo naudojimas, kalba apie didesnį mašinų vartojimą vidutiniuose, dalinai, ir smulkiuose ž. ūkiuose. Tenai parodyta visa eilė statistinių davinių iš kurių matyti, kad 1) kiekvienam 100 ha stambiuose ž. ūkiuose tenka daug mažiau ž. ūkio mašinų ir įrankių, negu vidutiniuose ir smulkiuose ir kad 2) bet kuri mašina, neskiriant net motorinių plūgų ir garinių kuliamųjų mašinų tam tikromis sąlygomis (ž. ūkio ir žmonių kultūros aukštis, koperacijos išsiplėtimo laipsnis ir kt.) yra prieinama ir vidutiniam ir net smulkiam ž. ūkiui. Bet iš to mašinų skaičiaus didesniuose ir mažesniuose ūkiuose seka išvada, kad ž. ūkio mašinos bei įrankiai stambiuose ūkiuose geriau išnaudojami, negu vidutiniuose ir dar labiau negu smulkiuose ūkiuose. Sakysime, tam tikras plūgas ar kultivatorrius, kuris stambiame ūky naudojamas 90—100, kai kada ir 120 dienų per metus, vidutiniame ūky naudojamas 40—50 lig 60 dienų ir smulkiame tik 15—20—25 d.*), javų valomosios mašinos, kurios stambiame ūky naudojamos sakysime 100—120 dienų per metus, vidutiniame ūky naudojamos kokios 40—60 dienų, o smulkiame dar 2—3 kartus mažiau ir t. t. Žodžiu, tai taisyk-

---

*) Žemei dirbti (imame kultūrinį ūkį) ir mažesniam, sakysime. 10 ha ūkiui yra reikalinga turėti paprastasis plūgas, ir plūgas su pagilintoju ir kultyvatorius ir sunkesnės bei lengvesnės akėčios, dažnai ir Kampbelio volas ir kiti žemėi dirbti įrankiai. Prie 10 ha bendro žomės ploto, ariamojo ploto vidutiniškai būna nedaugiau 7 ha; atėmus dobilieną ir panašius plotus, kasmet apdirbamo ploto vidutiniškai bus ne daugiau $5^1/_2$ ha. To pat lauko imant į metus net po 3 arimus, (t. y. labai daug), du su paprastuoju plūgu, ir vieną su plūgu pagilintoju, po 2 kultivavimu, po 2 akėjimu sunkiomis ir po 2 — lengvomis akėčiomis ir imant, kad per dieną aparti galima po $^1/_2$ ha su paprastu plūgu ir po $^1/_3$ ha su plūgu ir pagilintoju, su kultivatoriu apeiti tik $1^1/_2$ ha, apakėti sunkiomis akėčiomis — 2 ha ir lengvomis — $2^1/_2$ ha, aukščiau išvardytiems mūsų įrankiams mes turėsime per metus darbo: paprastam plūgui 22 dienas, plūgui su pagilintoju — $16^1/_2$ d., kultivatoriui — 7 ar 8 dienas, sunkioms akėčioms — $5^1/_2$ d. ir lengvoms akėčioms — 4—5 dienas. Tuo būdu visi šie įrankiai mūsų 10 ha ūkyje blogai yra išnaudojami.

Ūkyje su 300 ha, iš kurių 210 ha ariamo lauko, kad racionaliai išdirbus žemę, pilnai pakaks kokių 5, maksimum 6 kultivatorių. Reiškia, kiekvienam 100 ha bendro ploto čia tenka iš viso nedaugiau 2 kultivatoriu, pirmos gi rūšies (t. y. 10 ha ploto) ūkyje 100 ha žemės plotui tenka net 10 kultivatorių t. y. palyginti 5 kartus daugiau Bet, kaip matome, tai yra ne pliusas, o minusas mažesniųjų ūkių. Ir panašiai yra su dauguma ž. ūkio mašinų bei įrankių. Išvada: ž. ūkio mašinų naudojimo atžvilgiu stambesnis ūkis turi pirmenybių prieš smulkųjį, kas mano ir buvo pažymėta, kalbant del stambių ūkių pliusų.

lė kad daugumas ž. ūkio mašinų bei įrankių smulkiuose ir vidutiniuose ūkiuose daug mažiau išnaudojamos ir į jąs įdėtas kapitalas daug sunkiau amartizuojasi, negu stambiuose ūkiuose. Statistikos skaitlinės, iš kurių matyt, kad smulkiuose ir vidutiniuose ūkiuose tam pat žemės plotui tenka didesnis ž. ūkio mašinų bei įrankių skaičius, negu stambiuose, ir liūdija, kad ten tos mašinos nepakankamai išnaudojamos.

Tuo būdu visas aukščiau minėtas § 6 A. Rimkos brošiūroje parodo tam tikrų atžvilgiu (mašinų) stambiųjų, ūkių didesnį racionalingumą, o ne atvirkščiai. Kaip matėme, vidutinis ž. ūkis **paprastai** *) (paprastai, taigi reiškia nevisuomet ekonominiu atžvilgiu yra racionalingesnis; net ir smulkusis ž. ūkis **dažnai** turi daugiau racionalingumo, negu stambusis. Lygiai matėme, kad apščiai yra ir kitų **rimtų** motyvų, ž. reformai pas mus vykinti. Pagaliau, už žemės reformą pas mus buvo ir liaudies noras. Todel kyla klausimas, kame gi buvo priežastis, kad ir obiektingi žmonės, įrodant žemės reformos reikalą Lietuvoje, nesugebėdavo kai kada išvengti netikrų argumentų?.

Prisižiūrint visoms toms aplinkybėms, kuriose ėjo žemės reformos įstatymo svarstymas, ėjo ir eina dabar jo vykinimas, o 1924 m. buvo gimę labai savotiškos žemės reformos įstatymui pataisos, pagaliau, prisižiūrint tiems keliams ir savybėms, kurie lydi visą mūsų valstybinio gyvenimo plėtotę, ir nenoroms turi mums į akis kristi, kad ir pas mus, panašiai kaip tat buvo Rusijoje 1917 m., eina nesąmoningasai „lygynamasis į kairę“. Krikščionys-demokratai prisibijo, kad jų savo kairumu, nenukonkuruotų valstiečių sąjunga, ši pastaroji per dažnai dairosi į social-demokratus social-demokratai gi, viešai prie to neprisipažindami „dabojasi“ prieš bolševikuojančius.

Be to, lygiai baudžiavos laikais, lygiai rusų okupacijos laikais, mes atpratome nepriklausomi gyventi; mus dabar lyg pati prigimtis stumia būti kam nors opozicijoje; be šito, daugeliui gyvenimas lyg netirkas būtų, nuobodus ir „gėlus“, lyg be „druskos ir pipirų“. Daugeliui mūsų lyg nejauku būtų gyventi be kovos, ar bent šiokio tokio prunkštimosi prieš „ponus“, nors tam reikalui tuos ponus ir iš po žemės iškasti tektų. Toliau, vėl panašiai, kaip tat Rusijoje yra buvę, mes perdedame gręsiančius mūsų tautai pavojus iš dešinės ir vengiame matyti pavojaus iš kairėsės ir iš tų destruktyvių darbų bei tendencijų, kurių tiek daug mūsų krašte (kaip ir kituose nuo Rusijos atsiskyrusiuose kraštuose) matyti. Šių destruktyvių jėgų ir tendencijų pavojaus vengdami įvertinti, dešinėje mes neretai randame ir nebūtų prišų. Iš to daugiausia, kilo ir kyla mūsų šališkumas, del to dažnai mes nesitenkiname tikrais argumentais,

įrodant pas mus ž. reformos reikalingumą ir griebiamės, neretai su gera valia, ir netikrų argumentų.

Tuo būdu nors ir ne tiek ryškus, kaip pas rusus, šisai mūsų kairėn liguistas žvalgymasis, daug yra pakenkęs ir kenkia mūsų valstybiniems ir visuomeniniems reikalams. Tas juo labiau, kad tat neišvengiamai surišta su maksimalinių partinių pažadų varžytinėmis, spekuliuojant tolydžio liaudies žemais instinktais ir tuos instinktus žadinant, neigiant ar bent nekreipiant tinkamo domėsio į gamybos reikalus.

Bet dar truputį apsistokime ties stambaus ir smulkaus ž. ūkių klausimais. Mes matėme, kad kultūriniuose (ar kultūros siekiančiuose, kaip Lietuva, Latvija, Lenkija) kraštuose, smulkusis ir vidutinis ž. ūkiai **daugumoje atsitikimų** racionalingesni ir gaivesni, negu stambusis ž. ūkis. Tuo būdu, bendrai imant, žemės reformai ir jos siauroje prasmėje t. y. dvarų parceliacijos reikale, pamatuoti yra rimtų argumentų ir iš ekonominės pusės; nėra rimto reikalo tų argumentų dirbtinai gaminti, tuo tą reikalą temdinant, o neapginant.

Vienšališkumų nemažiau randasi ir dešinioje pusėje. Sakysime, nurodoma, ir tai teisingai nurodoma, kad, sakysime, grūdų eksportas užsienin*) ir miestams aprūpinti daugiau ėjo iš dvarų, o ne iš vidutinių, nekalbant jau apie smulkiuosius ūkius, kad, bendrai, mūsų dvarų dirbamos žemės kiekvienas 100 ha teikė į išorę daugiau ž. ū. produktų, negu vidutinis ir smulkus ž. ūkiai. Tai tiek svarbus agrumentas, kad jam tenka prisižiūrėti tiek atydžiau.

Pirmiausia, del dvarų gynėjų tenka pažymėti, kad savo argumentacijai statistinius davinius imant iš rusų prieškarinės statistikos, jie nuduoda, būk tos žinios visai tikros yra. To gi anaiptol nėra. Sakysime, lengviausia yra surinkti tikrų statistinių davinių kai del arklių skaičiaus. Ir štai sulig „Sbornik stat — ekonomičeskich sviedieniji M-vą Z-ia". Kauno gubernijoje prieš karą būta 285.000 arklių, Vilniaus — 247.000, o sulig žiniomis „Voenno — konskaja perepis", tais pat metais Kauno g-je būta 270.000 arklių, o Vilniaus g. — 221.000. Skirtumai nuo 6 lig 12%. Suprantama, kad kitais obiektais gali būti dar didesnių skirtumų. Tas gi rodo, kad rusų statistikos skaitmenimis reikalinga naudotis labai atsargiai ir sąmoningai.

Dabar pažiūrėkime javų derlių aukštį prieš karą Lietuvos dvaruose ir valstiečių ūkiuose. Iš rusų statistikos mes matome, kad Suvalkijoje dvaruose javų derliaus būta labai nedaug aukštesnio, negu pas ūkininkus, vidutiniškai — 6%-iais. Kai

*) Imu Lietuvos prieškarinę padėtį.

kuriais metais vienų kitų javų derliai (avižų, grikių) tos statistikos pas valstiečius rodomi net šiek tiek didesni. Kauno gubjos dvaruose javų derliai tomis žiniomis buvo aukštesni jau 10—15 ir lig 20%, o Vilniaus — net 20—30%, negu pas valstiečius. Bet čia tenka kreipti domės štai į kokį dalyką. Tai yra ryšy su valstiečių psichologija: valstiečiai veik visumet stengiasi savo derlių parodyti, kiek mažesniu, negu jo iš tikrųjų būta, nes jie bijo didesnių mokesnių, kitų pavyduliavimo ir t. t. Dvarininkai gi, kuriems rupėjo jų kreditingumo klausimas, ne tik savo derliaus kiekio nemažindavo, bet kai kada net didindavo. Turint tat omeny, galima drąsiai tvirtinti, kad prieš karą Suvalkijoje dvaruose javų derliai nėra buvę didesni, negu pas ūkininkus, Kauno g-je buvo didesni tik keliais (5—10, retai 15%) nuošimčiais ir vien Vilnijoje dvarų derliai būdavo daug aukštesni, negu pas valstiečius.

Einame toliau. Tokia buvo padėtis su derlių aukštumu nuo užsėlio dešimtinės. Bet čia tenka atsiminti kad dvaruose, del daugelio priežasčių, javų užsėlio ploto % nuo viso ariamo lauko ploto būdavo kiek mažesnis, negu pas valstiečius. Tai yra, jei kuriame rajone dvaruose iš 100 ha ariamo lauko po visais užsėliais rasdavosi vidutiniškai, sakysime. 60%, tai pas vastiečius — 62—63%. Tas liečia pirmon eilėn Suvalkiją (be pietinės dalies) ir Kaunijos tas sritis, kur valstiečiai jau buvo išsikėlę į viensėdijas.

Toliau, tenka turėti omeny dar viena aplinkybė, būtent kiek bendrai iš ž. ūkiui tinkamų plotų buvo (ir yra) paversta į ariamos žemės plotus. Suprantama, kad tai neliečia miškų, vandenų ir raistų plotų; bet visą kitą žemės plotą imant, mes turėsime konstatuoti, kad skaitant nuo baudžiavos laikų ir lig D. karo, valstiečių palyginti didesni žemės plotai buvo pavesti žemdirbystėi, negu dvaruose.

Tuo būdu, jei mes dabar turėsime omeny bendrą ž. ūkiui **tinkamą ir galintį tikti** žemės plotą, tai pamatysime, kad kievienas 100 ha tokio ploto pas ūkininkus Suvalkijoje daugiau duoda gaminių, negu dvaruose, b. Kauno gub-jos daugumoj sričių, maž daug po lygiai dvaruose ir pas ūkininkus, ir tik jos mažumoje ir b. Vilniaus g-je dvarai ir šiuo atžvilgiu gamina daugiau, negu valstiečių ūkiai.

Tačiau, čia tuojau kyla klausimas, kodel vis delto dvarai tiekdavo eksportui ir į miestus palyginti daugiau produktų, negu valstiečių ūkiai. Tai negincintinas dalykas. Tačiau, lygiai negincintinas dalykas, kad, sakysime, V. Lietuvoje, vienam kaimo gyventojui (neskaitant miškų ir vandenų) tekdavo

vidutiniškai po $1^1/_2$ deš., o dvaro gyventojui — po 5 deš. žemės. Reiškia, dvarai — buvo bent 3 kartus mažiau tirštai apgyvendinti ne kaip mūsų kaimas. Suprantama, kad jei dvarams gyventojų būtų jau ne 3, o nors 2 kartu patirštinta, tai jų daugelis nebūtų turėję atliekamų javų ir kitų produktų eksportui bei miestams.

Del gyventojų tirštumo kaimuose ir dvaruose paimsime kelis davinius iš gretimosios Vokietijos. Vokietijoje 1914 m. vidutinis gyventojų tirštumas ketvirtainy kilometre buvo 125. Tuo gi tarpu į rytus nuo Elbos t. y. dvarų rajonuose ketvirtainy kilometre gyventa tik nuo 15 lig 30 žmonių. Čia nepriskaitomi sezoniniai vasaros meto darbininkai, kuriais tie dvarai naudojosi, gabendami darbininkus iš Galicijos ir iš „Kongresuvkos". Bet ir šie sezoniniai priskaičius, gyventojų tirštumas tuose rajonuose vis vien pasilieka labai mažas.

Tuose pat rajonuose t. y. į rytus nuo Elbos (Labos), bet vietose, kur dvarų maža yra, vienam kilometrui sodžiaus gyventojų tenka vidutiniai lig 75 t. y. apie 3 kartus daugiau. Gal ir pripuolamai bet ir šiuose rajonuose santykis tarp tirštumo gyventojų dvaruose ir sodžiuose maž daug tas pat, kai ir Lietuvoje. Würtemberge, kur tik vienas didesnis miestas yra (Darmštadtas), bet kur nėra dvarų ir tinkamai yra susitvarkę vidutinis ir smulkusis ž. ūkiai, gyventojų tirštumas siekia 125 g. vienam ketv. kilometrui. Pažymėtina, kad Würtemberge ž. ūkio kultūra yra aukštai pakilusi ir randasa ankštame ryšy su atatinkamomis pramonės šakomis, viena kitą remdamos; ir pramonės įmonės ir ž. ūkis ten yra lygiai decentralizuoti po visą kraštą, ir krašto ekonominei struktūrai tas teikžia didelio patvarumo.

Žemės reformos obiektas.

a) Dvarų parceliacija.

1919 m. vasaros metu Žemės Reformos Komisijos iniciatyva buvo surinktos žinios, kiek Lietuvoje žemės rąstųsi žemės reformos, (labiausia parceliacijos) reikalams, kiek patys vadinamieji bežemiai ir mažažemiai pageidauja žemės ir koksai žemės plotas jiems galima būtų skirti. Kai kurie tuo būdu gautų davinių yra pridėti šios knygos gale. Del tų davinių tenka pastebėti, kad jie yra tik apytikri. Žymių apsirikimų randasi šiuose daviniuose:

1) dvarų žemių ploto atžvilgiu, nes kai kur ir patys dvarų plotai buvo tik apytikriai paduoti, 2) kitur būta painiavos su miškais, tai jie priskaitant prie dvarų ploto, tai nepriskaitant ir t. t.

2) dvarų savininkų skaičiaus atžvilgiu, nes vieno savininko dvarai, bet įvairiose vietose esantieji, kai kada buvo pažymimi, kaip kelių savininkų nuosavybė, b) būdavo visokių neaiškumų del dvarų paveldėjimo, pasidalinimų ir t. t.

3) žemės norinčiųjų gauti atžvilgiu, nes a) nevisumet galima tikrai nustatyti, kiek mažažemis žemės turi, ir ar tariamasai bežemis tikrai neturi žemės, b) neaiški buvo šeimos sąvoka, ir kada visa šeima tenka skaityti, kaip vienas žemei gauti kandidatas, kada — du ir daugiau.

Be to, surinkti daviniai lietė obiektą (dvarų žemių plotą, žemės reikalingų skaičių ir t. t.), kuris tolydžio, ypatingai pokariniu laiku, mets iš metų kinta ir, pagaliau, žinios buvo gautos iš ploto, netolygaus dabartiniam Lietuvos valstybės plotui, būtent iš ploto šiek tiek mažesnio.

Šios žinios vėliau buvo patikrinamos ir taisomos, bet dar ir šiandien tose žiniose randasi šiek tiek nedateklių. Trumpai suglaudus ir **pačiais bendrais bruožais imant** parceliacijos obiektas išrodo šitaip:

1922 m. daviniais parceliacijai turėjo eiti lig 620.000 ha, būtent apie 80.000 ha majoratinių *), instrukcinių *) ir t. t. žemių, 12.000 ha valstybinių ir b. vienuolynų žemių, 78.000 ha rinkos kainomis nusavintinų privatinių savininkų žemių ir apie 450.000 ha taksos kainomis (t. y. žemiau rinkos kainų) nusavintinų privatinių savininkų žemių.

Iš viso to skaičiaus nemažiau 20.000 ha buvo skiriama įvairiems agrikultūros reikalams (sėklinių javų bei veislinių gyvulių ūkiams, bandomiemsiems laukams ir t. t.), lig 20.000 ha įvairiems visuomeniniems valstybiniems reikalams (liaudies ir kitoms mokykloms, sanatorijoms, prieglaudoms, kaimo liaudies namams ir t. t.), apie 30.000 ha miestų plėtotės ir tarnautojams bei darbininkams žeme aprūpinti namams statyti. Tuo būdu

---

*) Tai buvo žemės 1831 ir 1864 m. konfiskuotos iš lietuvių piliečių ir rusifikacijos tikslais tam tikroms naudojimo teisėmis ir sąlygomis rusų carų dovanotos rusų dvarinkams (rusų arba vokiečių kilmės), daugiausia rusų, karininkams bei valdininkams, dalyvavusiems 1831 ir 1864 m. sukilimų malšinime. Tie dvarai ne tik buvo draudžiama perleisti vietos kilmės gyventojams, bet net jiems nuomuoti, arba pavesti jiems administratuoti. Tiems dvarams buvo teikiamos įvairios lengvenybės ir jie buvo specialėje valdžios priežiūroje. Išmirus donataro vyriškiems įpėdiniams dvaras, bendra tvarka, grįždavo valdžios žinion.

parceliacijai, kad žemės ūkiams įkurti bežemius ir mažažemius žeme aprūpinant, turėjo likti lig 550.000 ha.

Bet vėliau paaiškėjo, kad vadinamasai žemės fondas yra šiek tiek mažesnis ir ž. ūkių įkurimui teks, ne daugiau ½ mil. ha.

Žemiau paduodama lentelė, liečianti nusavintinų žemių kategorijas, naudojantis 1922 m. žiniomis. (žiūr. psl. 146 ir 147).

Žemiau paduodamos žinios (psl. 148) liečia tą pat Lietuvos teritorijos plotą, kaip ir 1922 m. žinios del dvarų parceliacijos ir žemės reikalingų bežemių ir mažažemių kiekio, t. y. be 10—15 kl. ploto zonos rytuose ir be Klaipėdos krašto. Tas plotas maždaug yra 13—15% mažesnis, ne kaip dabartinis Lietuvos valstybės plotas. Be to, šios žinios liečia tik valstiečių žemes ir neliečia vadinamųjų „okolicų" t. y. smulkiosios šlėktos apgyvendintų kaimų žemės ir kai kurias kitas žemes. Žinios tinka mažž daug 1920 metams.

Šios (psl. 149) Žemės Tvarkymo De-to žinios liečia ne visą dabartinės Lietuvos valstybės plotą (be kai kurių rytų sričių ir be Klaipėdos krašto), yra labai nepilnos kai del Alytaus ir Raseinių ap-ių, neliečia vadinamųjų okolicų ir kai kurių kitų apgyventų vietų ir neliečia pastarųjų kelių metų bėgy įvykintų kaimų skirstymų. Visgi šie daviniai duoda gan tikrą tariamuoju klausimu vaizdą, t. y. kaip pavieniomis apskritimis kaimai išsiskirstę vienkiemiais.

Matome, kad šiaurės Suvalkija buvo veik perdėm išsiskirsčiusi į vienkiemius, likę neišsiskirsčiusių kaimų vidutiniškai tik apie 3% (Vilkaviškio ap-y — 0,1%). Buv. Kauno g-je labiausia išsiskirstęs vienkiemiais — Biržų ap-is (likę kaimais 49,0% ; vidutiniškai išsiskirstę Rokiškio, Šiaulių ir Tauragės ap-ys (pasienis su Kuršu ir R. Prūsija); daugiausia gi kaimų randasi Kretingos (93,0%), Vilkmergės (83,0%), Trakų (79,0%) ir Panevėžio (71½%) apskrityse.

Lig 1922 m. iš viso neišskirstytų į viensėdžius valstiečių žemių buvo kaimuose lig 1,15 mil. ha, o skaitant okolicas ir kitas gyvenamasias vietas ir imant dabartinį Lietuvos valstybės plotą, lig 1,4 mil. ha. Tai yra į viensėdžius skirstytinų kaimų okolicų etc. žemių plotas buvo kuone pustrečio karto didesnis, negu dvarų parceliuotinų žemių plotas. Kadangi kaimų viensėdžiais skirstymas technikiniu atžvilgiu yra sunkesnis, negu dvarų parceliavimas, darbas, tai iš viso kaimų skirstymui teks apie 3 kartus tiek technikinio darbo padirbti, kiek dvarų parceliavimui.

Stambioji žemės nuosavybė

		Bendras plotas	Buv. Rusų valstybės nuosavybė	Buv. valstiečių ir Bajorų Bankų žemė	Bažnyčių žemė
1	Bendras ž ref-mos liečiamas žemės plotas su miškais a) ha	1.670.000	360.000	36.500	2.000
2	b) %-čiais	100%	21,56	2,18	0,12
3	Savininko skaič. a) viso .				
4	b) %-čiais				
				Major. ir instrukcin.	
5	Miško plotas ha	830.000	350,000	80.000	—
6	Kitų be miško žemių ha .	840.000	10.000	80.000	2.000
7	Iš punkto 6-o nurodytų žemių Žemės ref-mos neliečiami ligi 80 ha . .				
8	„ „ „ žemių nusavinama rinkos kaina ha				
9	„ „ „ leista savinink. parduoti liuosai ha				
10	„ „ „ skiriama nusavint. prieškarin. kain.				
11	Smulkesnių vavininkų miškas ir bendr. nenusavintinas miškas ha . .				
12	Paliekamas stambiem ūkiams miškas ha				
13	Nusavinamos taksos kaina kaina miskas ha				

[1]) Ž. ref-mos įstatas liečia savininkus, turinčius virš 80 ha žemės (laikinai, turi lig 150 ha). Bet Ž. Ū. ir V. T. Ministerijos žinios buvo renkamos tik apie savininkų grupė nuo 50 ligi 100 ha, bet nėra grupės nuo 80 ligi 100 ha. Todel priimtina, kad nors savininkų grupė 80—100 ha yra ne visai maža nuo 800 lig 8—10.000 ha, be to, ir šie 8 ar 10 tūkst. ha gali būti nusavinami, tik išparceliavus

[2]) Ši tautybės grupė labai nepastovi. 17 amzyje savininkais Lietuvoje tęsėsi ligi šio amžio pradžios, bet galūtinai užsibaigęs dar nebuvo. Atskiri bės. Be to, į Lietuvą yra persikėlęs nedidelis % ir tikrųjų lenkų. Apie 1904—1905 jusių grįžimas lietuvybėn, kuris eina ir dabartiniu momentu. Todel šie tautybės sulenkėjusių dvarininkų ir nenutautėjusių lietuvių, ar prie lietuvybės grįžusių.

ir žemės reforma.

Privat. žemės nuosavybė sulig tautybe					
Iš viso privatinės nuosavybės[1])	Sulenkėjusių ir lenkų[2])	Lietuvių	Rusų	Vokiečių	Kitų tautybių
1.271.500	690.000	146.200	304 500	73.800	57.000
76,14	41,32	8,76	18,23	4,42	3,41
3.000	1.590	600	556	146	108
	53,00	20,00	18,5	4,9	3,6
400.000					
748.000					
190.000					
78.000					
30.000					
450.000					
30 000					
60.000					
310 000					

ligi nebus išparceliuoti stambesni dvarai, neliečiama žemė iš tų savininkų, kurie savininkus, turinčius virš 100 ha, rusų gi prieškarinėse statistikos žiniose yra čia ir paduodamos žinios del savininkų, turinčių virš 100 ha. Tas tuo labiau 1.000, bet jų žinioje žemės yra nedaug (70—80.000 ha) ir iš jų nusavintos tik visus stambesnius kaip 150 ha ūkius.

buvo išimtinai lietuviai. Vėliau prasidėjo jų virtimas lenkais ir tas procesas asmenys skaitė save dar tikrais lietuviais, kiti svyravo tarp lietuvybės ir lenkym. (lietuviškam judėjimui tvirtėjant) prasidėjo atvirkščias procesas, t. y. sulenkėskaičiai keičiasi (lietuvių naudai), ir, be to, negalima pravesti aiškios linijos tarp

Pagaliau, kai del kiemų skaičiaus, kuriuos turėtų paliesti į viensėdžius skirstymo darbas, tai dabartinės Lietuvos valstybės ribose ir skaitant ne tik kaimus, bet ir kitas apgyvendintas vietas*), bus žymiai virš 100 tūkst.

Nr. Nr.	Apskrities pavadinimas	Kaimai viensėdžiais išskirstyti			
		Kaimų skaičius	Savininkų skaičius	Bendras žemės plotas deš.	Vienam kaimui tenka deš.
1.	Alytaus	287	6.113	69.951	11
2.	Biržų-Pasvalio .	361	4.509	72.628	16
3.	Kauno	158	3 638	40.600	11
4.	Kėdainių . . .	116	2.026	30.581	15
5.	Kretingos . . .	37	1.514	11.3[illegible]3	8
6.	Mažeikių . . .	125	1.749	34.895	20
7.	Mariampolės . .	374	5.931	84.910	14
8.	Panevėžio . . .	200	3.232	44.553	14
9.	Raseinių*) . . .	91	1.718	8.219	5
10.	Rokiškio . . .	304	3.608	40.744	11
11.	Seinų	152	3.525	53.628	12
12.	Šakių	347	4.602	74.140	15
13.	Šiaulių	411	5.421	91.684	17
14.	Tauragės . . .	349	5.373	64.590	12
15.	Telšių	152	1.629	37.516	22
16.	Trakų	24	799	3.265	4
17.	Zarasų	150	1.392	13 868	10
18.	Vilkmergės . .	150	1.288	11.447	9
19.	Ūtėnos	107	1.928	19.169	10
20.	Vilkaviškio . .	292	5.612	67.655	12
	Iš viso . . .	4.187	65.607	875.386 deš.	13,4 deš.
			arba . .	956.370 ha	14,6 ha

*) Nepilnos žinios.

c) Kiti žemės reformos darbai.

Čia pirmon eilėn tenka pastatyti įvairių servitutų ir bendro naudojimo nuosavybių likvidavimą, toliau įvairių prorėžių, ki-

Nr. Nr.	Kaimai viensėdžiais neišskirstyti					
	Apskrities pavadinimas	Kaimų skaičius	Savinink. skaičius	Bendras žemės plotas deš.	Vienam kaimui žemės tenka deš.	Nuo bendro valst. žemės ploto viensėdžiams neišskirst. žemės %
1.	Alytaus*) . . .	122	2.1C2	19.396	9	21 1/2 % (?*)
2.	Biržų-Pasvalių .	399	6.443	70.638	11	49,0 „
3.	Kauno	282	5.203	46.305	8	53,0 „
4.	Kėdainių . . .	287	4.479	63.954	14	68,0 „
5.	Kretingos . . .	268	6.953	154.838(?)	22(?)	93,0 „
6.	Mažeikių . . .	153	4.660	61.390	13	63,0 „
7.	Mariampolės . .	35	535	7.102	13	8,3 „
8.	Pasvalio . . .	556	8.846	113.219	13	71 1/2 „
9.	Raseinių*) . . .	134	1.706	18.134	11	(?*)
10.	Rokiškio . . .	322	4.572	45.237	10	52 1/2 „
11.	Seinų	78	1.933	32 241	16	37,0 „
12.	Šakių	18	197	2.405	13	3,2 „
13.	Šiaulių	620	9.791	137.248	14	60,0 „
14.	Tauragės . . .	404	6.332	75.677	12	54,0 „
15.	Telšių	237	3.696	53.714	14	59,0 „
16.	Trakų	124	2.952	12.785	5	79,0 „
17.	Zarasų	358	3.942	25.772	9	65,0 „
18.	Vilkmergės . .	397	7.331	55.868	8	83,0 „
19.	Utėnos	322	4.365	41.098	9	68,0 „
20.	Vilkaviškio . .	1	9	40	4	0,1 „
	Iš viso . . .	5.117	85.047	1.037.061 dš.	12,1 dš.	54,2 %
			arba . .	1.133.000 ha	13,3 ha	

*) Nepilnos žinios.

šulių ir žemės įterpimų likvidavimą, pagaliau, miesto plėtotės reikalų tvarkymą ir įvairių rūšių tarnautojų (pirmon eilėn valstybinių) ir miestų bei šiaip įmonių darbininkų žemės sklypeliais (1/4—1/2 ha). aprūpinimą, tikslu namus pasistatyti.

Miestų plėtotės ir tarnautojų bei darbininkų žemės sklypeliais aprūpinimo reikalas liečia kelias dešimčių tūkstančių hektarų žemės plotą. Tai yra keblus ir iš lėto einąs darbas. Servitutų etc. likvidavimo darbas liečia kelių šimtų tūkstančių ha žemės plotą. Bendrai imant, šis darbas gali eiti daug greičiau, nei vadinamųjų miestų zonų tvarkymas; tačiau, dažnai ir šis darbas turi didžių, sunkiai nugalimų keblumų ir, bendrai imant, negali eiti daug skubiau, negu, sakysime, dvarų parceliavimas. Visi gi šitie darbai kartu pareikalaus, maž daug, tiek pat technikinio darbo (matavimo, kandidatų parinkimo, įvairių tyrinėjimų, dokumentų sudarymo ir t. t.), kiek dvarų parceliavimas. Tuo būdu, tvarkingai ir tiksliai pas mus žemės reformą įgyvendinant, iš bendro tam reikalui darbo turėtų būti skirta: 1) dvarų parceliavimui — 20%, 2) kaimų viensėdžiais skirstymui — 60% ir 3) servitutų likvidavimui ir kitiems žemės reformos darbams — 20% technikinių jėgų.

Mūsų žemės reformos nenutraukti ni su praeitim ryšiai ir kame daugiausia tie ryšiai reiškiasi ?

Iš viso to, kas anksčiau buvo pasakyta, neišvengiamai tenka padaryti kelios pagrindinės išvados; iš tų gi išvadų seka ta, o ne kita mūsų žemės reformos kryptis ir sulig tuo nusistato visi tos reformos momentai bei savybės, žemės reformos vykinimo darbų tam tikra tvarka bei tempas.

Šio rašto pradžioje esu pažymėjęs, kad pas lietuvius jau iš labai gilios senovės pastebiama gan aiškiai pasireiškusi nuosavybės teisė, lietuvių gi būde būta gan ryškių individualizmo žymių. Tas ir kitas anais laikais pas lietuvius buvo pasiekęs aukštesnių išaugimo laipsnių, negu pas slavus ir germanus. Istorijos eigoje, tas buvo savo ūgy dalinai sustabdytas, dalinai gi iškraipytas; kai kuriais atžvilgiais buvo net atgal žengta — valstiečių nuosavybės teisė buvo susiaurinta, bajorijos nuosavybės teisėms gipertrofiniai išsiplėtus; teisėtumo sąvoka buvo apslopinta; kaimiečio iniciatyva ir asmens reiškimasis slėgiami; ž. ūkio kultūros plėtimasis labai sutrukdytas; gamintojai nustumiami nuo valstybinio ir visuomeninio gyvenimo ir su jais mažai skaitytąsi, pirmosna vietosna prasimušant „rytieriškam stonui“, ir vartotojams; labai apsunkinta galimybė augti gamybinėms ir

organizacinėms tautoje jėgoms; pagaliau, net žemės valdymo teisiniai santykiai Lietuvos kaime nebuvo niekumet tinkamai sutvarkyti.

Šiandien mes skirstome kaimus viensėdžiais, dvarus parceliuojame, teikiant nuosavybės teisėmis žemės bežemiams ir mažažemiams, likviduojame įvairius servitutus, žemės prorėžius ir t. t. Tas gi viskas reiškia, kad 1) didiname žemės savininkų skaičių, 2) žemės valdymo santykius tvarkome taip, kad žemės valdymo srity nepaliktų nieko neaiškaus, kad nei vieno žemės sklypelio nepaliktų be neginčintino savininko ir kad kiekvieno savininko žemės sklypas turėtų aiškiai ir neginčintinai nustatytas sienas), 3) kad mūsų žemininkai (t. y. žemių savininkai, arba ūkininkai) niekieno nesloginami galėtų savo ūkius tvarkyti, dedant tan darban kuo daugiausia energijos, iniciatyvos bei sumanumo ir, pagaliau, 4) kad mūsų ž. ūkis išeitų galų gale iš savo kelių šimtų metų merdėjimo laikotarpio į platųjį gamybos augimo ir kultūros plėtotes kelią.

Kas, del mums nesekmingai susidėjusios istorijos eigos, šioje srityje buvo nuslopinta ir iškraipyta, tenka šiandien atitaisyti. Mums tenka dėti sveikesnius nuosavybei pamatus, tuo tikslu savininkų skaičių, didinant, aiškiau patį nuosavybės objektą nustatant, suderinant tą reikalą su bendrai tautos ir valstybės reikalais, toliau, visą dalyką taip tvarkant, kad ir senieji ir naujieji žemininkai racionaliai galėtų gamybą vesti (t. y. ūkininkauti) ir žmoniškai gyventi. Tuo būdu gamybai augti privalo būti praskintas kuo plačiausias kelias, suteikiant ūkininkams pilnos galimybės kuo sėkmingiausia darbuotis ir įgyti atatinkamos reikšmės krašto gyvenime. Iš to matome, kad žemės reforma pas mus savo pagrindais yra griežtai priešinga ne tik bolševistinėms, bet ir socialistinėms idėjoms bei sumanymams. **Būtų didžiausia nesamonė (arba pikta valia), jei kas į žemės reformą žiūrėtų, kaip į tam tikrą priruošiamąjį socializmui ar komunizmui žingsnį.** Atvirkščiai, jos tikslu (greta kitų momentų) gali būti pakirsti kelią ir ateity socialistiniams Lietuvoje bandymams.

Deja, ne visumet pas mus tas tinkamai įvertinama. Žemės reformos įstatymas St. Seimo priimtas tolesnių pataisų gadintas turi tam tikrų „importinių“ įterpimų iri škrypimų. Tie importiniai iškraipymai dažniausia, nors neišimtinai turi Maskvos kvapo. Tuo būdu mūsų žemės reforma nėra vien mūsų kaimo ir ž. ūkio gyvenimo eigos pribrendęs vaisius. Mes tai nesugebame, tai nenorime tinkamai įvertinti mūsų tautos ir valstybės gyvenimo tikrenybės, dažnai net **vengiame** ją pažinti. **Mat**

ta tikrenybė tolydžio nesutaikintina su mūsų pasaulėžvalgomis, su mūsų scholastiniais nusistatymais. Gi mūsų tarpe tiek daug „principistų", kurie 17—22 metų amžiuje į savo galvas **urmu** įkraustę tam tikruose sluoksniuose ar rateliuose tuomet „madnas" teorijas, vėliau tiek prie jų pripranta, kad jau nesugeba į tas idejas labiau kritingai pažvelgti ir joms revizijos padaryti ir nesugeba del jų pažvelgti labiau atviromis akimis į mūsų gyvenimo tikrenybę. Dar kiti mūsų tarpe per daug pagauti šios dienos perversmų ir įspūdžių. Tretiems pernelyg rūpi skuboto pralobimo reikalai, ar pakaitoms asmeninės savo ambicijos tenkinimo, kai kada net keršto reikalai ir t. t. Toliau, čionai prisideda mūsų partiniai išsikarsčiavimai bei partijų varžytinės ir baimė kitas kitam užsileisti. Demagogijos keliais populiarumo ieškant peržengiama dažnai visas visuomeninio skonio ir valstybinio takto ribas, tvirkinant tuo būdu liaudį, drumsčiant visuomeninę atmosferą, nuodinant tautos sąmonę ir išsiūbuojant valstybės pagrindus.

Del visų šių veiksnių mūsų žemės reformos darbas yra gan žymiai nukentėjęs. Čia, kaip ir kai kuriose kitose mūsų valstybinio ir visuomeninio gyvenimo srityse, ir žemės reformos darbe pas mus pasižymi liguistos kairėn lyginimasis. Pasireiškia, tarpais ir keršto pobūdžio momentų. Per mažai būna vertinamas teisėtumo reikalas. Ir kas yra pragaištingiausia nėra tinkamai įvertinami žemės ūkio kultūros ir, bendrai, ekonominiai mūsų ž. ūkio reikalai.

Kaip matėme žemės reformą pas mus vykinant daugiausia darbo teks padėti mūsų kaimų viensėdžiais skirstymo darbui. Visais žvilgsniais ir ekonominiu ir kultūriniu ir visais kitais, išskyrus gal politinį momentą, tai pati svarbiausioji sudėtinoji mūsų žemės reformos dalis. Čia kuone pustrečio karto didesnis žemės plotas liečiamas, negu dvarus parceliuojant. Jei del dvarų parceliacijos ekonominio naudingumo ir gali būti ginčų, tai kaimų vienkiemiais skirstymo klaisimu tokie ginčai pas mus nekyla. Tiek aiškus yra visiems to dalyko naudingumas. Dabartinėse kaimo gyvenimo sąlygose ūkininkui nėra galimybės tinkamai savo ūkį tvarkyti, sakysime, racionalingą sėjomainą užvesti, geras dirbtinas ganiavas įsitaisyti ir t. t., ir bendrai nėra galimybės pilnai ir tinkamai savo iniciatyvą, energiją bei gabumas pareikšti. Žodžiu dabartinio mūsų kaimo gyvenimo sąlygose ūkininko jėgos negali tinkamai pasireikšti. Toliau, kaimiečiams savo žemės veik visur prorėžiais valdant, dažnai labai siaurais ir ilgais, kaimiečių ūkiai del to turi vieną žymių stambaus ž. ūkio nedateklių t. y. tolymus nuo kiemo laukus.. Šiuo atvėju ilgais rėžiais kaimuose žemės valdymas sudaro daž-

nai ūkininkui net daugiau nuostolių ir sunkenybių, negu dvarui jo, del didelių plotų laukų tolumas. Nes ūkininkui tokiose sąlygose ne tik tenka daug laiko gaišinti, einant arti, akėti etc. į tolymesnius laukus, bet jis turi bėdos ir su gyvulių ganiava, dažnai net ir su žemės dirbimo (akėjimo etc.) darbais. Įėjus jau galutinai Lietuvos ž. ūkiui į Vakarų ūkio akyratį, reiškiantis pas mūsų ūkininkus daug žymiau, negu kada nors tendencijoms ž. ūkio kultūrą kelti ir mūsų laikais jau ir liaudy vis labiau įsigilint individualizmo momentams, šią dieną, ir niekieno neraginami, mūsų kaimiečiai rodo gyviausio noro į viensėdžius keltis. Dalykas tiek pribrendęs, kad neprivalo būti trukdomas ar užtęsiamas. Yra apylinkių (sakysime, Biržų etc.), kur per dėm visi kaimai prašosi, kad juos išskirstytų.

Dvarų parceliavimas turint žymių skirtingumų su kaimų vienkiemiais skirstymo reikalu, turi nemaža ir bendrų momentų. Būtent, kaip pirmuoju, taip ir antruoju reikalu galutinojo darbo išdavoje randasi žemės savininkas, t. y. ūkninkas, turįs savo žemę nuosavybėje, prie vieno daikto, su negincintinai nustatytomis sienomis ir likviduojant visus senovės žemės valdymo neaiškių santykių likučius: servitutus, bendras ganyklas, žemės kyšulius, įterptasias žemes, činšus ir t. t. Reiškia, senovės lietuvių kaimo plėtotės eiga, kuri visai aiškiai ir neginčintinai vedė vrie nuosavybės teisės mūsų kaime išsivystymo ir kurios normalis bėgis baudžiavos ir vėliau rusų okupacijos laikotarpiais buvo nutrauktas, dabar vėl lyg pradedama mėginti bent dalinai nukreipti į savasias vėžes.

Tuo būdu nuosavybės dėsnis mūsų kaime galutinoje tos reformos išdavoje turėtų sutvirtėti. Lygiagrečiai su tuo mūsų kaime, reiškiasi ir individualizmo augimas, kas lygiai savo gyvomis šaknimis siekia mūsų giliausios senovės. Trečias be galo svarbus žemės reformos reikale dalykas, tai gamybinis arba platesnėj prasmėj kurybinis momentas. Sudarytinos, dalinai ir sudaromos sąlygos, kuriose žmogaus (mūsų atsitikime — ūkininko) gerbūvis pirmon eilėn priklauso nuo jo paties, nuo jo iniciatyvos, sumanumo, darbštumo, patvarumo bei taupumo.

Iš tikrųjų šiuo atvėju ūkininko padėtis pagrindiniai skiriasi nuo samdomo darbininko ir tarnautojo padėties. Pastarieji darbo procese yra tik svetimos valios vykintojai*), įrankiai tam ar kitam tikslui pasiekti. Nuo jų pačių valios visai nepriklauso ta ar kita darbuotės kryptis.

Visai kitoniškoje padėty randasi ūkininkas ir ypač, ūkininkas - savininkas. Jis patsai yra gamintojas, yra savaimingas

*) Apie tai dar bus skyrium toliau kalbėta.

savo gerbūvio kurėjas. Nuo jo paties darbštumo, sumanumo ir t. t. labiausia priklauso *) jo ūkio išdavos jo (ir jo šeimos) individualės pastangos, jo iniciatyva čia daugiausia reiškia. Jam čia priklauso labai aktinga rolė. Reiškia, tuo tarpu, kaip **darbininkas** arba **tarnautojas** yra **svetimos valios tame ar kitame versle tik pasyvis vykintojas, įrankis, pas ūkininką** jo verslė viskas pirmon eilėn priklauso nuo jo **paties aktingumo,** jo asmeninių pastangų. Jis čia pirm visų kitų momentų, yra gamintojas, kūrėjas.

Artymiausiame su tuom ryšy yra, žinoma ir didesnis ūkininkų ekonominis savaimingumas. Tokiomis gi sąlygomis auga pas žmogų savęs, o toliau ir kitų gerbimas. To savaimingumo gan aiškių žymių randasi pas daugelį mūsų ūkininkų ir, kaip aukščiau vienoje vietoje jau man teko nurodyti, šiuo atžvilgiu tarp lietuvių ir lenkų bei rusų ūkininkų, bendrai imant, yra gan žymaus skirtumo mūsiškių naudon.

Bet, nors, kaimas vienkiemiais skirstant ir dvarus perciaIiuojant, galutinoje išdavoje einama prie vienodų **pasiekimų,** bet ne vienodu keliu einama. Dvarai perceliuojant ne tik gaminaminauji žemės sąvininkų kadrai, tai yra gaminami nauji nuosavybės dėsnio saugotojai, bet kita vertus, tam tikru atvėju mes čia užgauname nuosavybės teises tam tikros asmenų grupės. Nors ši grupė nėra pernelig skaitlinga **, tačiau nuosavybės teisės įžeidimo čia yra.

Iš to, žinoma, neišeina, kad dvarų perceliavimas, ši svarbioji žemės reformos sudėtinoji dalis, pas mus yra neleistina. Tam parceliavimui pagrindų yra pakankamai: ir ekonominių bei visuomeninių, ir politinių. Del jų aukščiau man jau teko kiek plačiau kalbėti; todel jų čia nekartosiu. Man matos, kas bešaliai ir rimtai šiuo klausimu yra galvojęs, tam negali kilti abejonių, kad dvarų parceliavimo reikalas mums 1918 m. Nepriklausomos Lietuvos kurimo darbą pradedant, visais atžvilgiais tiek pribrendęs buvo, kad buvo neišvengiamas. Tik išorinė fyzinė jėga būtų galėjusi jį sulaikyti. Lygiagret esame matę, kad jei bet kuri iš mūsų kraštui galinčių gręsti išorinių jėgų (t. y. rusų, lenkų ir vokiečių), būtų mūsų krašte įsitvirtinusi, tai mū-

---

*) Žinoma, tas priklauso ir nuo visos eilės kitų veiksnių: žemė, klimatas, geografinė padėtis, valstybės tvarka, visuomeninė krašto struktūra ir t. t.; pagaliau, mūsų laikais vis labiau nuo bendros pasaulinės ekonominės koniunktūros. Šiuo pastaruoju klausimu bus kalbama viename sekančių skyrių, pirmais klausimais dalinai šiek tiek jau buvo kalbėta, dalinai dar bus toliau kalbama.

**) Kaip aukščiau matėme, maž daug apie 3000 savininkų, reiškia, su šeimynų nariais bus lig 15—20.000 asmenų.

siškį dvarų parceliavimą sustapdintų tik tam, kad jį pavertus mūsų krašto svetimo gaivalo kolonizavimu. To nematyti gali vien akli ir tendencingi žmonės.

Visai kitas dalykas lig kurių ribų varyti dvarų parceliavimą ir kuriuo būdu bei tempu (jį vykinti? Šiuo klausimu, matos nebus per drąsu tvirtinus, kad mes neparodėme ir neparodome rimto į realę mūsų padėtį įsigilinimo, jos įvertinimo ir iš to tinkamų išvadų padarymo. Del to per dažnai mes paneigiame gamybos plėtotės reikalus, per smarkiai įžeidžiame nuosavybės dėsnį, per daug pasiduodami ardybiniams vėjams ir iš vartojimo srities skolintiemsiems obalsiams. Mes matome, kad šiems obalsiams Rusijoje vis labiau įsigalint, jie galų gale virto grynai grobimo, plėšimo ir žūdymų „darbais", veik visiškai nustelbus ten gamybos ir kūrybos darbus.

Suprantama, kad tuo atžvilgiu pas mus yra ne tik geriau, kaip Rusijoje, bet dargi žymiai geriau. Tačiau, jei mes į savo gyvenimo tikrenybes neprimerkiame akių, tai, be abejo, turime prisipažinti, kad Rytų „pavietrės" į mūsus tos „maskoliškos" ligos yra pripūsta ne visiškai mažai.

Iš tikrųjų, prisižiūrėkime šiek tiek šiam reikalui. Mes žinome, kad lig žemės reformos įstatymui įsigalėjus, pas mus nuo 1919 m. pradedant, veikė labai griežti varžymai del dvarų žemių pirkimo — pardavimo. Buvo leidžiama dvarininkui parduoti ne daugiau 10% savo turimos žemės ir tai iš viso vienam savininkui nedaugiau 100 deš. Be to, žemės pirktis uždrausta buvo net mūsų vidutiniemsiems ūkininkams. Pirmi gi treji po karo metai, buvo metais kuomet, nežiūrint įvairių suvaržymų ir kitų mūsų valstybinės ekonominės politikos netikslumų, pas ūkininkus susirąsdavo dažnai nemažų piniginių išteklių . Daugelio jų norėta ir galėta pirktis iš dvarininkų žemės. Tuo keliu būtų galėję nemaža dvarų žemės pereiti **į tikras žemdirbiškas** rankas. **Mūsų gamybai tai būtų labai sveika buvę.** Ne be reikalo sakoma, kad žemė šeimininko ieško; kraštui be naudos būna jei ji dirbtinai teikiama ne gamybiniam elementui, ne tikram šeimininkui. Lygiai šiek tiek žemės būtų pirkę ir vadinamieji amerikiečiai*). Bet aukščiau minėti dvarų žemių pirkimo suvaržy-

*) Šiuo atvėju mūsų dešinysis visuomenės sparnas tolydžio perdeda. Sulig jais išeina, būk tie amerikiečiai buvo galėję supirkti kaž kokius labai didelius žemės plotus ir mūsų kaiman ir ž. ūkyn įnešti nepaprastai daug pažangos. Taip, anaiptol, nebuvo. Tiesa, norinčių pirkti buvo, bet netaip labai daug ir nesimatė, kad jų „žemdirbiški sugebėjimai" būtų, bendrai imant, nors kiek žymiau didesni, negu vietinių ūkininkų. Bet, kita vertus, netenka tų amerikiečių reikšmės neigti, nes neginčintina, kad į mūsų kaimą ir ž. ūkį jie būtų įnešę šiek tiek kapitalo ir iniciatyvos.

mai daugumai norinčių žemės pirkti tą galimybę pakirto: **mūsų žemdirbiams mūsų krašto valdžios faktinai neleista buvo žemės gamybos tikslams pirktis.** Ta gi žemė ištysais dirvonais po visą Lietuvą lyg ieškote — ieškojo savo šeimininko — gamintojo. Vėliau gi, kaip matėme, mūsų ūkininkų taupiniai, dalinai ir amerikiečių atsivežtieji doleriai sutirpo, mums nesiskubinant su savo pinigų įvedimu. Ir taupiniai žuvo, pirmon eilėn pas taupiausius mūsų ūkininkus, pas labiausia žemdirbišką ir geriausia gamybai tinkantį elementą.

Karo metu, sunkiausiomis žiaurios vokiečių militarinės okupacijos metu, mūsų ūkininkai yra parodę tikrai nemažos ištvermės, neretai ir sumanumo bei pasišventimo, savo žemę, savo gamybą ir patį savo buitį gindami. Vokiečių gi okupacijai mūsų krašte pasibaigus, mūsų karo metu labai sunaikinto žemės ūkio atsigavimas neabejotinai labai daug priklausė nuo mūsų ūkininkų teigiamų privalumų, jų gamybinių sugebėjimų. Ir kas atsitinka? Mūsų visuomenės ir mūsų tautos vadovaujančioji dalis:

1) įvairiais draudimais bei suvaržymais (eksporto draudimo ir varžymai, linų pluošto prekybos monopolės etc.) labai sutrukdė mūsų ž. ūkio atsigavimą;

2) partiniais **išrokavimais ir tikslais** be galo **kliudė ir kliudo ūkininkų susipratimui ir susitelkimui,** skaldant jų eiles ir juos pašaliniams tikslams „okupuojant“;

3) pirmais ketveriais ypatingais po karo metais, tolydžio neigiamas gamybinis ir kurybinis dėsnys, veik visur ir visuomet pirmon eilėn iškišant vartojimo, dalybų, pakrikimo, keršto ir tarpusavių kovų dėsnius;

4) sutrukdytos mūsų žemdirbių — ūkininkų daugumai net galimybės savo žemės plotus padidinti, ir

5) pagaliau, lyg tam, kad savo darbuotės galutiną išdavą apvainikavus, iš ūkininkų kišenių išimti veikusi jų taupiniai*).

Tas gi viskas reiškia, kad daugeliu atvėju mūsų visuomenės vadovaujančių srovių faktinai buvo einama prieš mūsų gamybą ir kūrybą, prieš mūsų ūkininkus ir normalę ir sveiką mūsų gyvenimo plėtotės eigą. Išrodo, lyg 1917—20 m., iš Rusijos mūsų inteligentijai ir mūsų karo tremtiniams grįžtant, sykiu su jais Lietuvon yra atėję tiek pakrikimo, keršto ir ardybos veiksmų, kad jie mūsų lig šiol dar nėra išgyventi, kad mes lig šiol nuo tos okupacijos nesugebame atsikratyti.

---

*) Del viso ko primenu, kad šioje vietoje kalbu vien apie neigiamus pirmųjų kelerių mūsų pokarinio gyvenimo metų reiškinius. Be neigiamų buvo, žinoma, visa eilė ir teigiamų reiškinių.

Po šių kelių bendrų pastabų grįždami dabar prie aukščiau paliesto žemės pirkimo pardavimo klausimo varžymų, tenka dar pažymėti, kad šiuo klausimu reikia saugotis, kad nepatekus ir kitam kraštutiniam. Būtent, pirmuoju po karo laikotarpiu nebuvo galima apsieiti visai be jokių varžymų žemės pirkimo — pardavimo reikale. Žemė toksai išimtinai svarbus mūsų valstybei ir tautai buities obiektas, mūsų mažasai kraštas tiek randasi didžiųjų pasaulinių kelių akyraty ir iš visų veik pusių apsuptas didžiųjų ir mums nepalankių kaimynų, kad su didžiausiu atsargumu ir dėmesiu mums teko ir tenka žiūrėti į savo žemių pirkimo — pardavimo klausimą. Po karo iš tikrųjų gi būta pavojaus, kad įvairių karo meto spekuliantų, visokių internacionalų vertelgų, toliau kai kurių mūsų kaimynų „kolonistinių" elementų ir t. t. gali būti gan žymių pastangų įsitvirtinti mūsų krašte superkant iš karo metu ekonominiai nusilpusių dvarų žymius žemės plotus*). Todel iš tikrųjų būta tam tikro reikalo apsisaugoti, kad mūsų žemės neitų į svetimas, dažnai net ir pavojingas mums rankas. Be to, tuomet (dalinai dar ir dabar) būta reikalo tam tikru būdu skaitytis dar su vienu mūsų pokarinio gyvenimo reiškiniu. Tai gan plačiųjų mūsų kaimo sluoksnių baimė, kad vadinamasai žemės fondas del liuoso pirkimo — pardavimo nesumažėtų lig minimumo, kad vadinamųjų mažažemių viltis ir sukilusieji norai gauti žemės neliktų bergždžiais. Suprantama, kad šiuo atvėju veikė ne tik sveiki mūsų kaimiečiuose linkimai prie žemdirbystės, prie gamybos ir pasibijojimas pasilikti prie tuščios vietos, bet ne mažame laipsny ir pavyduliavimas bei visuomet žmonėse esantieji linkimai prie lengvo pasipelnijimo. Šie pastarieji žmogaus linkimai, be to dar karo meto ir pokarinėje atmosferoje žymiai buvo padidėję neretai net įkaitinti.

Ir su šiuom reiškiniu, kaip su mūsų gyvenimo tam tikra tikrenybe, **tam tikru būdu** ir **lig tam tikro laipsnio** prisiėjo skaitytis. Tenka, tačiau pabrėžti — **tam tikru būdu ir lig tam tikro laipsnio.** Nes tai būta tik vieno ir tai ne paties pagrindinio mūsų gyvenime reiškinio. Mūsų visame ir ypatingai ekonominiame gyvenime patys pagrindiniai reikalai yra tie, kurie tiesioginiai kilę yra iš gamybos reikalų. Gamybos gi reikalai, kaip matome, reikalavo, kad dvarų žemės kuo mažiausia kliudomai būtų ėję į ūkininkų rankas. Šie pastarieji, tai yra gamybos, ž. ūkio reikalai buvo ir yra nepalyginamai svarbesni, negu bėgamojo

---

*) Tam tikrų šiuo atvėju pasiteiravimų būta. Sakysime, dargi iš vokiečių buv. Afrikos kolonijų vokiečių kolonistų teirautasi del **liuosų** žemių Lietuvoje.

momento tas ar kitas, nors ir gan skaitlingo mūsų gyventojų sluoksnio ūpas. Nepaliekant visai be domės ir šio momento, reikalinga buvo surasti tam tikra vidujinė linija tarp šių visų pavienių momentų. Reikalinga buvo parodyti daugiau saiko, sveiko proto, tam tikros perspektyvos ir valstybinės minties bei pasekmių numatymo, negu to iš tikrųjų buvo parodyta. To saiko, sveiko proto ir pasekmių numatymo tuomet per maža būta ir šią dieną, tai, man matos, bet kam aišku yra. Iš tikrųjų, jei 1919—21 m. bėgy iš dvarininkų į ūkininkų rankas liuoso pirkimo pardavimo keliu būtų perėję, sakysime, kokiais 50—70.000*) ha žemės daugiau, negu faktinai perėjo, tai tas mūsų gamybai ir visam mūsų ekonominiam gyvenimui tikrai į sveikatą būtų nuėję, vadinamasai gi žemės fondas del to būtų labai nedaug sumažėjęs. Tas sumažėjimas juo mažesnis būtų buvęs, kad tų žemių viena dalis būtų buvusi perkama tų mažažemių, kurie sulig 1922 m. žemės reformos įstatymu įgijo teisės žemės gauti, kita žemės dalis būtų buvusi perkama nors ir stambesnių ūkininkų, bet kurie turi tam tikrų teisių žemės gauti, servitutų likvidavimo įstatymu einant. Reiškia, šitiems ūkininkams laisvo pirkimo — pardavimo keliu prisipirkus žemės, mažiau tenka jiems žemės duoti iš vadinamojo žemės fondo. Ir tik trečia pirkėjų grupė būtų buvusi tokių, kurie, ž. reformos įstatymu einant, žeme iš žemės fondo nėra aprūpinami.

Toliau, mūsų žemės reformos darbe sukelia didelių abejonių ir neliečiamoji žemės reformos žemės norma, tai yra 80 ha. Ministerių Kabineto Steigiamajam Seimui įteiktame žemės reformos sumanyme, žiūrint žemės savininko turimos žemės ploto, buvo nužiūrėtos normos nuo 80 lig 180 ha — iš žemės savininko, turinčio 100 ha, nusavinama 15—20 ha ir jam paliekama neliečiama 80—85 ha; iš turinčio 180 ha nusavinama apie 60 ha ir paliekama neliečiamos 120 ha; turinčiam gi 300—400 ha, paliekama neliečiamos 180 ha. Be to, patiems geriesiems, kultūriniams ž. ūkiams buvo manoma palikti žemės daugiau šių normų (po 200—300 ha, o pavieniais atsitikimais ir dar daugiau), kiekvienu atsitikimu sprendžiant atskirai ir turint omeny kultūrinio dvaro prisiimtų tam tikrų pareigų: veisti tam tikros veislės galvijai, arkliai ar kiti veisliniai gyvuliai, kad iš tų dvarų visam kraštui būtų atatinkamos veislinės naminių gyvulių medžiagos, gaminti tam tikros rinktinės (selekcinės) javų ir kitų mūsų krašte kultivuojamų augmenų sėklų, gaminti daržovių ir

---

*) Didesnio, negu čia nurodyta, pirkimo—pardavimo negalėjo būti, nes daugiau negalėjo išnešti mūsų ūkininkų piniginiai resursai.

pašarinių šakniavaisių (runkelių, griešcių, morkų, etc.), sėkla, įtaisyti pavyzdinga dirbtina žuvininkystė*) ir t. t.

Šiaip žemės reforma vykinant labai žymiame laipsny būtų apsaugoti ž. ūkio kultūros reikalai. Bet ž. reformos įstatymas svarstant ėjo tam tikros pažadų varžytynės ir lenktynės į kairę; mūsų iš savo prigimties ramių kaimiečių ūpas visokiais, dažnai tikrai demagogiškais agitacijos būdais buvo kuo labiausia įkaitinimas. To rezultate visiems dvarams mechaniškai neliečiamoji norma buvo sumažinta lig 80 ha; kultūriniems dvarams neleista didesnių normų. Reiškia, ir dvaras 500 arba 600 ha su didžiausiais trobėsiais pasilieka tik su 80 ha. Neabėjotina, kad šiaip žemės reforma vykinant, per daug nusižengiama gamybos reikalams. Nesugebėta, arba teisingiau pasakius nepanorėta surasti tinkama viduinė linija..

Gan ankštame su neliečiamos žemės normos klausimu randasi ir už nusavinamasias žemes atlyginimo klausimas. Žemės Ūkio Ministerijos ž. reformos sumanyme, kurį vėliau su labai nežymiomis pataisomis Ministerių Kabinetas priėmė ir įnešė St. Seiman, atlyginimas už nusavinamas privatinių savininkų žemes, buvo nužiūrėtos lig 750 to laiko markių už ha, vidutiniškai gi maž daug ribose 500—600 markių. Ž. Ū. Ministerijos sumanymas buvo paruoštas 1920 m. rudens metu, kuomet markės kursas buvo, maž daug 1-as doleris = 30 mr.; skaitant litais, išeitų vidutiniškai maž daug po 170—200 litų už vieną hektarą. Žinoma, tai buvo neaukštas atlyginimas, bet reikalinga turėti omeny šios aplinkybės:

1. Tuo laiku (1919—20—21 m.) Lietuvoje būta žemų žemės kainų; buvo pirmon eilėn jaučiamas gyvulių, inventoriaus, sėklos etc. trūkumas, o ne žemės;

2. Veik iš pelenų atgaivinant Lietuvą tuo laikotarpiu kraštui teko pakelti visa eilė **nepaprastų** rinkliavų ir šiaip sunkenybių: žemės ūkio (ir kitų) produktų rekvizicijos (javų, bulvių ir kitų šakniavaisių, ligų pluošto ir sėmenų, mėsos, riebalų, pieno produktų, vilnų ir t. t.), miško papiginta kaina ateimas, skaitlingos pastotės ir t. t. Tokioje padėty, žemės reformos įstatymu einant, į privatinių savininkų žemių nusavinimą buvo pagrindo žiūrėti, kaip į tam tikrą nepaprastą vienkartinį žemės mokesnį, sumokamą ne pinigais, bet natūra, tai yra žeme. Tas mokesnis, Ž. Ūkio Ministerijos 1920 m. žemės reformos įstatymo sumanymo nužiūromose ribose, buvo be abejo, aukštas, bet visgi buvo įmanomas ir pokarinėmis aplinkybėmis leis-

---

*) Šiuo klausimu bus šiek tiek daugiau kalbama tolesniuose skyriuose.

tinose ribose. (Žiūrėk šiuo reikalu žemiau parodytus, nors ir apytikrius apskaitliavimus*).

3. Imant šį „vienkartinio“ žemės mokesnio reikalą taip, kaip tas buvo projektuojama Ž. Ū. Ministerijos 1920 m. sumanyme, mes randame, kad iš privatinių žemės savininkų būtų buvę paimta apie vienas ketvirtdalis (1/4) bendro jų kaimo srityse turto. Be abejo, tai būtų buvęs sunkus mokesnis, bet pokarinio mūsų krašto ir valstybės atstatydinimo laikotarpiu, toksai mokesnis, tokia priemonė buvo pakankamai pateisintina ir ekonominiais bei socialiais motyvais, ir juridiniu bei moraliniu atžvilgiais. Šie momentai aukščiau keliose vietose, vieni pla-

---

*) Mūsų žemės reformos įstatymo privatinių žemės savininkų liečiamas bendras žemės plotas (su tekusios Lietuvos valstybei buvusios su lenkais neitralės zonos dalim, bet be Klaipėdos krašto, kuris mūsų žemės reformos įstatymo nėra liečiamas) siekia apie 1.200.000 ha[1]) (Šitan plotan neįskaitomos buvusios ir rusų okupacijos metu valstybinės žemės daugiau 360.000 ha, ir vadinamųjų privilegijuotų [2]) savininkų žemės — apie 200.000 ha). Aukščiau minėto ž. reformos įstatymo sumanymo normomis (80—180 ha) einant, žemės savininkams būtų likę neliečiamų žemių nemažiau 300.000 ha, buvo leista laisvai rinkos kainomis parduoti apie 30.000 ha, ir apie 850.000 ha priklausė nusavinimui. Neliečiamos žemės plotus turėjo pasirinkti patys savininkai. Esamos nenusavintose žemėse pramonės įmonės, gyvasai ir negyvasai inventorius bei kita manta, trobėsiai ir pasėliai nusavinimui nepriklausė. Tuo būdu, to meto kainomis kainuojant nusavintino ir nenusavintino turtų vertė apytikriais apskaičiavimais buvo tokia. Nusavintiname plote miško būtų buvę netoli 400.000 ha, ir ž. ūkio žemės šiek tiek daugiau 450.000 ha. Tuo laiku (1920 m.) žemės ir miško kainos buvo gana žemos: ž. ūkio žemių, kadangi dar gana daug žemių dirvonavo ir trūko darbo rankų, gyvo bei negyvo inventoriaus bei pinigų, o ne žemės, o miško —, kadangi miškai prieškariniu ir karo metu buvo labai išnaikinti, ir pokariniu laiku buvo labai apsunkinti papigintais miško medžiagos atleidimais karo padegėliams, naujakuriams ir įvairiems viešiems krašto reikalams. Tam laikui vidutiniškomis kainomis ž. ūkio žemėms (be trobėsių ir pasėlių) galima buvo skaityti apie 40 dol. = 400 l., ir miškams — 50 dol. = 500 litų ha. Minėto ž. reformos įstatymo sumanymo vidutiniškas už nusavintiną žemę atlyginimas buvo numatomas apie 180 l. už vieną hektarą. Tuo būdu už nusavintinas žemes būtų buvę, sulig Ž. Ū. Ministerijos projektu, nedamokėta 370.000[3]) ha × (400—180) = 81.400.000 g., ir už miškus — 400.000 ha × (500—180) = 128.000.000 l., o iš viso — 81,4 mil. × 128,0 mil. = **209,4 mil. litų.** Ši suma, maž daug, ir būtų reiškusi aukščiau minėto vienkartinio žemės mokesnio natūra dydį.

Kokį nuošimtį tas vienkartinis mokesnis būtų sudaręs nuo ž. reformos

---

1) Skaitant miškus, pelkes ir visas kitas žemes.

2) Tai buvo XXVIII šimt. pabaigoje, po tam 1831 ir 1864—5 m. iš lietuvių konfiskuotos ir rusų bei vokiečių kilmės žmonėms dovanotos už jų nuopelnus rusų okupacinei valdžiai, Lietuvą pavergiant ir ištautinant, padarytus. Apie tai vienoj vietoj jau buvo trumpai minėta.

3) Dalis žemių atlyginama rinkos kainomis.

čiau, kiti siauriau, mano jau yra nušviesti, todel juos čia tik primenu. Kaip matėme net ir moraliu atžvilgiu tokiam žingsniui (t. y. žemių nusavinimui) yra rimto pateisinimo. Iš tikrųjų, kaip šio rašto pirmoje dalyje matėme, mūsų dvarininkų nuosavybė išaugo daugiausia baudžiavos laikotarpiu, mindžiojant ir laužant mūsų ūkininkų nuosavybės ir žmogaus teises. Šio mūsų ūkininkų nuosavybės teisių mindžiojimo pavienių, bet nevisai neskaitlingų pavyzdžių būta, net baudžiavą mūsų krašto likvidavus. Toliau, dvarų žemių dabartinių plotų bajorų žinion perėjimo pateisinamuoju momentu (ir žymioj daly priežastim) tais laikais (XV—XVIII šimtmečiais) buvusi pareiga — saugoti Lietuvos valstybės nepriklausomybė ir vadovauti lietuvių tautos ekonominiam bei kultūriniam gyvenimui. Tas pareigas kurį

įstatymo paliečiamų žemės savininkų turto. Iš viso jų turėta apie 1,2 mil. ha. Jiems būtų likę minimum 300.000 ha. Tą žemę patys pasirenkant, jie, žinoma, rinktasi pačias gerasias žemes, tame skaičiuje šiek tiek ir miško. Tuo būdu, tokios žemės 1 ha kainuoti po **550** l. (1920 m. kainos nebūtų buvę per brangu. 300.000 ha × 550 l. = 165,0 mil. litų. (1).

Trobesių vertė. 3000 dvarų (neskaitant mažesnių palivarkėlių trobėsių) × 30.000 l. = 90,0 mil. litų. (2).

Pramonės įmonių vertę skaitysime tik 20,0 mil. litų. (3).

Gyvo ir negyvo inventoriaus vertė ne mažiau 80,0 mil l. (4).

Javų, pašarų ir pasėlių vertė ne mažiau 75,0 mil l. (5).

30.000 ha leistų parduoti rinkos kaina žemių × 500 l. = 15,0 mil l. (6).

80.000 ha atlygintinų rinkos kaina žemių × 400 l. = 32,0 mil. l. (7).

Pagaliau, už taksos kaina nusavintinus 770.000 ha atlyginimo po 180 l. (vidutiniškai) už ha = 138,6 mil. l. (8).

Tuo būdu žemės reformos paliestų privatinių žemės savininkų žinioje viso turto kaimo srityse būtų likę: 165,0 mil. l. + 90,0 mil. l. + 20,0 mil. l. + 80,0 mil. + 75,0 mil. + 15,0 mil. + 32,0 mil. + 138,6 mil. l. = 615,6 mil. l.

Nuo viso 1920 m. dvarininkų turimo kaimo srityse turto 825,0 mil. litų vertės, imant turto už 209,4 mil litų vertės, to **vienkartinio mokesnio** aukštis būtų buvęs = 25,4%. Šis apskaitliavimas, žinoma, yra tik apytikras, bet aukščiau išvestasai nuošimtis yra netolimas tikrenybės. Sakysime, gali būti nuomonės, kad žemės ir miško plotus kainavome per pigiai. Vieton 400 ir 500 litų **vidutiniškų** už žemę (be trobėsių etc.) ir mišk imkime aukštesniasias 1920 m. kainas — 600 ir 700 l. už ha. Tuo laikotarpiu tokių vidutiniškų žemei kainų t. y. po 600 l. (60 dol.) už ha plikos žemės, (t. y. be trobėsių, gyvo ir negyvo inventoriaus įpasėlių, kurie kainuojami skyrium), kuomet tos dvarų žemės apie 1/4 dirvonavo, kiti gi 3/4 daugumoje buvo šiaip apleisti ir nualinti, Lietuvoje nėra buvę. Reiškia sulig tokiomis žemės kainomis, išvestas aukščiau minėto nusavinimo nuošimtis bus didesnis už faktinąjį. Bet padarykime tą apskaitliavimą. Privatinių žemės savininkų ž. ūkio ir miškų turto bendra vertė tuomet išrodys šiaip:

laiką mūsų bajorai pusiau patenkinančiai vykdė. Bet juo toliau, juo praščiau. Prastai ir jau nepatenkinančiai tai buvo vykdoma XVIII šimtmety, XIX, gi šimtmety mūsų bajorijos dauguma (bet toli gražu nevisa, to lygiai pamiršti nereikia), šios istorijos eigoje jiems tekusios pareigos jau net negalima sakyti, kad prastai ėjo, bet dar blogiau: jų dauguma pradėjo eiti prieš lietuvių tautos kultūrinio ir politinio gyvenimo vystymąsi ir stengėsi jį slopinti. Be to, mūsų bajorija, visą mūsų gyvenimo pobaudžiavinį laikotarpį imant, visai nedidelius nuopelnus (dažnai vien nusižengimus) turi ir ekonominėje darbuotės srity.

Tuo būdu visais atžvilgiais dvarų parceliacija **tam tikrose**

---

1)	800.000 ha ž. ūkio žemių × 600 l. = ...	480,0 **)	mil. l.
2)	400.000 ha miško × 700 l. = ...	280,0 **)	"
3)	Ž. ūkio trobesių vertė (keliuose tūkstančiuose dvarų ir palivarkų)	120,0 **)	"
4)	Pramonės įmonių (malūnų, lintpiūvių, spirito varyklų etc.)	30,0	"
6)	Gyvojo ir negyvojo invertoriau	100,0 **)	"
6)	Pašarų, javų, pasėlių etc.	100,0 **)	"
	Iš viso dvarų ir miškų kaina	1.110.00.000 l.	

Sulig aukščiau minėtu Ž. Ū. Ministerijos žemės reformos įstatymo sumanymu iš privatinių savininkų turėjo būti nusavinta taksos kainomis 400.000 ha miško ir 370.000 ha ž. ūkio žemių. Vidutiniškoms taksos kainoms projektuojant apie 180 l. už ha, už vieną ha miško susidaro — 700 — 180 = 520 l. skirtumo, ir už vieną ha šiaip žemės — 600—180 l. = 420 l. skirtumo. Visas gi tas kainų skirtumas būtų buvęs 400.000 ha miško × 520 l. = 208,0 mil. litų ir 370.000 ha šiaip žemių × 420 l. = 155,4 m. l., o iš viso 208,0 l. + 155,4 mil. l. = **363.400.000 l.**

Kadangi privatinių žemės savininkų viso jų žemės ūkio ir miškų turto vertė, mūsų **paaukštintomis kainomis**, siekia 1.110.000.000 l., tai reiškia, iš tų savininkų, bendrai imant, būtų buvę paimta apie 32,7% viso jų turto vertės. Bet, kaip aukščiau minėta, šiame antrame apskaitliavimo pavyzdy mes imame žemių kainas, aukštesnes už tikrai buvusias. Del to ir gauname to vienkartinio mokesnio didesnį aukštį. Pirmame apskaitliavime, imant mažesnes žemių kainas, to nuošimčio dydį turėjome = 25,4%. Tuo būdu galima tvirtinti, kad sulig Ž. Ū. M-jos 1920 m. įstatymo sumanymu, šio vienkartinio mokesnio keliu bendrai imant, būtų buvę iš privatinių savininkų paimta apie 30% jų kaimo srityse turto. Bet, kaip žinome, tas įstatymo sumanymas vėliau liko žymiai pakeistas ir minėtas % labai del to padidėjo.

**) Tokios žemės kainas imant, tenka atatinkamai brangiau kainuoti ir ž. ūkio trobėsiai (vieton 90,0 mil., sakysime, 120 mil.), gyvasai bei negyvasai inventorius (vieton 80,0 — bent 100,0), pašarai; javai ir kiti dvarų ištekliai (vieton 75,0—100,0 m. l.) ir pramonės įmonės (vieton 20—30 mil.).

Tuomet mūsų dvarų be miško bendra vertė būtų buvusi = virš mil. litų vieno gi hektaro **pilna** kaina lig 1,2 tūkst. l. — Kaina aiškiai perdėta. Pirmame gi mūsų apskaitliavime ši kaina išeina apie 800,0 l. už ha.

ribose buvo (ir yra) pateisintina. Į patį žemių nusavinimą galima ir reikėjo žiūrėti, kaip į tam tikros rūšies žemės mokesnį, imamą iš stambiųjų žemės savininkų. Ir pirmame žemės reformos įstatymo klausyme projektuotas to mokesnio dydis (apie 30% nuo bendro kaimo srityse dvarininkų turto vertės), nors ir didelis buvo, bet visgi įmanomas, leistinas. Tuo būdu nebūtų buvę nuosavybės dėsnio **principinio** laužymo; žemės savininkai nebūtų buvę išmetami gatvėn, nebūtų, likviduojant senas skriaudas, daromos naujos skriaudos. Būtų gan pakankamai apsaugojami ir ž. ūkio gamybos reikalai.

Tas mokesnis būtų turėjęs gan aiškių progresyvaus mokesnio žymių. Būtent, iš smulkesniųjų dvarininkų būtų buvę imama po 8—10—12% jų turto vertės, iš vidutiniųjų dvarininkų po 15—20 ir lig 25%, ir iš stambiųjų dvarininkų po 30—40%. Be to, šitas reikalas radosi ankštuose ryšiuose ir su kitais mūsų krašto tuo metu reiškiniais, su bendra mūsų gyvenimo eiga. Prisiminkime tik tų laikų karo rekvizicijas ir pastotis. Iš ūkininkų būdavo paimama ne tik jo gaminimų ž. ūkio produktų pertekliaus ta ar kita dalis, bet dažnai ir virš to pertekliaus. Pastotės gi dažnai liesdavo visus ūkininko darbo arklius. Tai buvo lyg tam tikri kraštui ginti ir jį sveiką išlaikyti mokesniai. Einant progresijos keliu iš stambesnių žemės savininkų teko tų mokesnių imti ir daugiau ir kitame pavidale, tačiau tuo pačiu, tai yra krašto saugumo ir atstatymo (politinio, ekonominio kultūrinio), tikslu. Visas gi šitas reikalas buvo ankštame ryšy ir su mūsų krašto bei tautos vėlesnės ir artymesnės praeities eiga, ir su tomis aplinkybėmis, kuriomis mums po karo teko savo valstybė kurti bei savo vidaus gyvenimas tvarkyti. Tačiau, pirmykštis žemės reformos įstatymo sumanymas, nepertraukiamai einant pas mus rykiavimuisi į kairę, liko gan žymiai pakeistas. Visiems dvarams, nežiūrint jų dydžio ir **kultūros stovio,** buvo mechaniškai nustatyta viena nusavinimo neleičiama žemės forma, būtent 80 ha. Patiems kultūringiausiems ž. ūkiams nebuvo nužiūrėta išimčių, kaip tat buvo manoma ž. ūkio Min-jos sumanyme. Daug privatinių savininkų žemių priskirta prie visai neatlyginamų. Ir už atlygintinas žemes atlyginimas buvo sumažintas. Vokiečių gi markei krintant ir atlyginimui už žemės pataisų nedarant, tas atlyginimas virto visai niekais. Be to. ir su to paties atlyginimo atmokėjimu nesiskubinama. Tam tikromis įstatymo vėlesnėmis pataisomis 2—3 šeimos kai kada „suvedamos“ į vieną ir joms visoms bendrai paliekama viena žemės norma. Kitomis, vėlesnėmis pataisomis nepripažinta kai — kurių seniau padarytų žemių pirkimų — pardavimų, kai kada net notaro aktus laužant. Labai

apkarpytos savininkų teisės į trobesius dalinai net į pasėlius. Pavieniais atsitikimais būna pasikėsinimų dargi į dvarininkų nejudomąjį turtą miestuose *), nieko bendro su dvarais neturinčių. Padaryta dar keletą ir kitų reikšmingų pataisų.

Visų šių pataisų bendroje išdavoje visas ž. reformos reikalas gan pagrindiniai keičiasi. Į dvarų žemių nusavinimą pas mus jau nebėra daugiau galimybės žiūrėti, kaip į tam tikrą vienkartinį nuo turto mokesnį. Nes dabar, **vidutiniškai** imant, iš dvarininkų nusavinama aiškiai daugiau, negu pusė jų turto, o pavieniais atsitikimais ir 80 bei 90%. Iš kai kurių gi šeimynų (2—3 šeimas už vieną paskaičius) nusavinamas ir visas jų turtas, visi 100%. Toksai „reikalas" turi jau ne mokesnio (nors ir sunkaus) pobūdžio, o konfiskacijos pobūdžio. Tai yra jau ne nuosavybės reikalų tvarkymas, ir ne nuosavybės dėsnio pletotė, o to dėsnio laužymas bei neigimas.

Aukščiau mano buvo jau pažymėta, kad mes savo žemės reformą vykinant, kai kuriais atvėjais nenorime skaitytis su ž. ūkio ir, bendrai, su gamybos reikalais. Tuo keliu einant mes nesiskaitome su mūsų krašto pačiais pagrindiniais reikalais.

Tokiam mūsų elgesiui nesiranda tikro pateisinimo. Net nurodymas į žemės fondo sumažėjimą nėra tikras argumentas. Apie tat vienu atveju jau buvo kalbėta, liečiant liuosą žemės pirkimo - pardavimo klausimą. Toliau, niekuomet neleistina pamiršti to pagrindinio dalyko, kad **vienas ir tas pat žemės plotas, dargi vienodo iš prigimties derlingumo, gali būti nelygaus ekonominio talpumo.** Teritorijoje 1,0 mil. ha ploto, ir verčiantis iš žemės ūkio gali tinkamai išgyventi ir pusė ir 3/4 milijono gyventojų, tačiau, kitomis sąlygomis, gali nesugebėti verstis ir kęsti badą du šimtu tūkstančių gyventojų. Faktinai šiek tiek ir sumažėjus pas mus parceliuotinos žemės plotui (10—20%-ių), bet **ž. ūkio gamybai sparčiai kylant,** mes tame sumažėjusiame plote galėtume apgyvendinti ne tik nemažiau, bet dargi daugiau naujakurių. Be to, mūsų naujakuriai, sekmingomis mūsų gamybos plėtimosi sąlygomis, kurtųsi ir verstųsi daug geriau, negu kaip jie kuriasi ir verčiasi šią dieną.

Bet tai dar neviskas. Šią dieną, kaip visi gerai žinome, Lietuvoje randasi labai didi plotai (netoli 1/2 miliono ha) vadinamųjų netinkamų žemių. Be šių netinkamų žemių mes dar turime vadinamasias ganyklas (daugiau 700.000 ha), kurių labai žymi dalis lygiai turi būti šią dieną priskaityta prie netinkamų žemių. Tuo būdu iš viso tų netinkamų žemių šią dieną mes turime žymiai daugiau, negu pusė milijono hektarų. Jei jau nuo

*) Mat, veikia tam tikras išsisiūbavimas.

1919 m. mes būtume tinkamai savo ž. ūkio plėtotės reikalais susirūpinę, tai mūsų nepriklausomo gyvenimo pirmojo dešimtmečio (1919—29 m.) bėgy, jei ne 300, tai bent 200 tūkstančių ha tų „netinkamų" žemių (krūmynų, pelkėtų plotų ir t. t.) būtų paversta tinkama žeme ir **apgyvendinta.** Kadangi tų netinkamų žemių labai žymi dalis priklauso ar tai prie dvarų ar tai prie valstybinių žemių, tai, kaip matome, kreipiant tinkamo dėmesio į gamybos reikalus, net ir patsai parceliuotinos (t. y. žemės fondo) žemės plotas nebūtų sumažėjęs; mūsų gi ž. ūkio talpumas *) būtų žymiai padidėjęs.

Tuo būdu mes matome, kad einant prieš savo gamybos plėtotę, mes einame ir prieš sveiką protą, einame ir prieš viso krašto, ir prieš lietuvių tautos reikalus.

Mūsų žemės ūkio dabartinės padėties bendra charakteristika.

Prieš Didįjį Karą mūsų kraštas virš 100 metų (1795—1914 m. m.) betarpiai priklausė rusų okupacinei valdžiai. Tik mažesnioji Lietuvos dalis, būtent vadinamoji Suvalkija, arba Nemuno ūpyno kairysis šonas iš pradžių (per 12 metų) priklausė Prūsijai, vėliau įėjo į vadinamosios „Kongresuvkos" ribas, pagaliau, priklausė vadinamaijai Lenkų karalijai(Carstvo Polskoje, Królestwo Polskie), kuri, nors ir buvo sudėtinoji Rusų imperijos dalis, bet naudojosi iš gana plačių autonominių teisių su savo rinktuoju seimu ir atsakomingu prieš jį ministerių kabinetu pryšaky. Po 1831 m. sukylimo šios teisės liko žymiai apkarpytos, tame skaičiuje panaikinus ir seimą bei atskirą ministerių kabinetą. Krašto rusų vietininkui (namiestnik) buvo suteikta veik diktatoriška valdžia. Po antrojo, tai yra 1864—65 m. m. sukilimo, nebeliko jokiųautonomijos žymių ir, aplamai, vietinės teisės liko dar labiau susiaurintos. Tik civilės teisės srityje ir žemiausiame savyvaldybės organe, (valsčiaus sutvarkyme) lig pat karo išsiliko šis tas iš senesniųjų liuosesnių laikų. Taip, at-

---

*) Atskaičius miškus, sunkiai nusausinamas pelkes ir t. t. ž. ūkiui tinkamų žemių iš viso Lietuvos valstybės sienose mes priskaitome daugiau 4,0 mil. ha. Savo priešgamybiniais nusistatymais ir okupaciniais radikalumais mes labai sutrukdėme savo ž. ūkio plėtotę. Kad ne tai, tai mūsų ž. ūkis šiandien būtų buvęs našesnis kokiais 25%-iais. Gamybos išdavos atžvilgiu tai tolygu yra 1,0 kas mūsų žemės priaugimo. Arba atvirkščiai imant, galima sakyti, kad del mažo savo gamyba susirūpinimo, mes savo ž. ūkio gamybą ir jo talpumą sumažinome 25 (o gal ir 30) %-ių, padarėme savo ž. ūkį mažiau talpesnį; **sumažinome** savo kraštą.

Tokių **sumažinimų** mes darome ir kitose (ne vien ekonominės) darbuotės srityse.

virkščiai Rusijos valsčiaus sutvarkymui, Suvalkijos (kaip ir kitose Lenkijos gub-se) valsčius buvo beluominis: prie valsčiaus priklausė **visi** jo teritorijoje begyveną Rusijos pavaldiniai *) ir turėjo šiuo atžvilgiu savo tam tikrų teisių bei pareigų. Valsčiaus pryšaky stovėjo valsčiaus viršaitis (vaitas), renkamas visų pilnamečių valsčiaus gyventojų, valdančių tam tikrą nejudomo turto minimumą (kaimo srityse — 3 ha žemės). 3—5 valsčiai rinkdavo sau teisėją ir t. t.

Žodžių, vadinamoji Suvalkija ir lig karo kai kuriais atžvilgiais naudojosi iš labiau progresyvės tvarkos, negu Lietuvos didžiuma, tai yra Nemuno upyno dešinysis šonas. Čia, kaip matėme, siautė rusų valdininkų ir, pirmon eilėn, vadinamųjų „zemskių načalninkų" visagalė; vietos savyvaldybės (kaimo arba seniūnijos ir valsčiaus) visos senesnės, padoresnės teisės buvo laužomos ir naikinamos ir Lietuvos kaimas dirbtinai, prievartos keliu buvo spaudžiamas į nelemtąją „velikorusiško" kaimo „obščinos" tvarką.

Tenka todel pažymėti, kad Rusijos okupacijos metu mūsų kaimo visuomeninis (viešasai) gyvenimas buvo degradacijos ir išsigimimo padėty. Teisėtumo sąvoka pas žmones ne tik nebuvo auginama, bet, atvirkščiai, ji buvo temdinama bei darkoma. Vyravo beteisė atmosfera. Baudžiavos atmosfera Rusijos kaime galutinai nebuvo pranykusi lig 1904—1905 m.m. revoliucijos, dalinai net lig pat Didžiojo Karo. Tas labiausia lietė Velikorosijos kaimą, bet tam tikrame laipsny ir Rusijos pakraščius. Iniciatyva ir savaimingumas pas valstiečius ne tik nebuvo ūgdinami, bet dargi slopinami. Švietimo darbo srity mūsų kaime buvo dar blogiau. Rusų valdžia ir valdininkai nemaža pastangų ir energijos aikvojo, kad savaime besiplečiantį mūsų krašte žmonių tarpe švietimą kuo labiausia nuslopinus. Vakarų Lietuvoje 40 m. bėgy (1865—1905 m., t. y. lig vadinamos pirmosios rusų revoliucijos), gyventojų skaičiui maž daug padvigubėjus, mokyklų skaičius ne tik neišsiplėtė, bet dargi sumažėjo: **tam pat gyventojų skaičiui Vakarų Lietuvoje 1904 metais žemesniųjų ir viduriniųjų mokyklų buvo apie $2^1/_2$ (lig 3) kartų mažiau, negu kiek jų būta prieš 1864—65 metus,** tai prieš paskutinį prieš rusų valdžią sukilimą. Visur, Vakarų ir Centro Europoje tuo laikotarpiu mokyklų skaičius (tam pačiam gyventojų skaičiui) padidėjo du ir tris kartus. Tas pat, normaliai dalykams einant, būtų turėję būti ir Lietuvoje. Reiškia, 1904—05 metais mes turėjome žemesniųjų ir viduriniųjų mokyklų apie

*) Nes Rusijoje piliečių nebebuvo, o buvo vien rusų caro pavaldiniai, panašiai, kaip pas senovės dvarininką - baudžiauninkai.

5 kartus mažiau, negu jų būtų turėję būti, normaliai pas mus dalykams einant. Dargi, kaip žinome, lig 1904 m. visiškai buvo uždrausta mūsų spauda. Savo knygos, bei laikraščius lietuviams teko spauzdinti Vokietijoje (Tilžėje t. y. Prūsijos Lietuvoje), Šveicarijoje ir Amerikoje, ir iš ten kontrabandos keliu gabenti Rusijos Lietuvon, Rusijos valdžios agentams ne tik tuos kontrabandininkus, bet ir tų knygų bei laikraščių skaitytojus begaudant ir juos baudžiant, lig Sibiran siuntimo imtinai.

Kad švietimo (ir bendrai kultūros) atžvilgiu mūsų kaimas neatsiliko nuo rusų kaimo*) ir dargi žymiai aukščiau už jį stovėjo, tai tas pirmon eilėn priklausė nuo dar galutinai neišdilusios mūsų kaime senoviškos lietuvių žemdirbiškos kultūros ji nuo geografinės mūsų padėties — Rusijos vakaruose, betarpėje su vakarų kraštais kaimininkystėje.

Kai del rusų okupacinės tvarkos, tai tenka dar priminti, kad daugeliu atvėjų lietuvio padėtis ir viso Lietuvos krašto padėtis buvo dargi labiau beteisė ir sunki, negu ruso valdinio ir Rusijos etnografinių sričių padėtis. Šiuo klausimu tik priminsiu kelius tų dalykų, del kurių ankščiau įvairiose vietose jau teko išsitarti. Lietuvoje (neskaitant valsčių) nebuvo vietos savyvaldybių. Vien miestai naudojosi labai susiaurintomis, dargi palyginti su rusų miestais, savyvaldybės teisėmis. Gubernijos gi ir apskritys visai neturėjo savyvaldybių. Tuo gi tarpu etnografinėje Rusijoje, kaip žinome, vadinamosios žemietijos (gubernijų ir apskričių savyvaldybių įstaigos) nudirbusios yra žymų kultūrinį ir ekonominį darbą. Buvusių Kauno, Vilniaus ir Gardino gubernijų srityse lietuviams buvo labai suvaržytas žemės pirkimas, lietuvis inteligentas tik labai išimtinu keliu galėjo įsigyti žemės. Valdiškos tarnybos srity lietuviui Lietuvos teritorijoje neleidžiama buvo užimti nei vienos aukštesnėsės vietos, dargi beveik nei vienos viduriniojo laipsnio vietos. Buvo tuomet kalbama, kad Lietuvoje lietuvis (ir lenkas) gali užimti tik laiškų nešėjo ir sargo vietas. Veik nebuvo organizuota kredito mūsų ž. ūkio reikalams. Lig 1905 m. nebuvo galima telktis į bet kurias organizacijas, neišskyriant ir ekonominių. Dargi mūsų kunigams be specialio ir atskirai kiekvienam atsitikimui išduodamo leidimo nevalia buvo važinėti iš vienos apskrities į kitą. Apie švietimo reikalus jau buvo pri-

---

*) Rusijos kaime analfabetų skaičius svyravo vidutiniškai ribose 75—80%, mūsų kaime ribose 45—55%. Ir tai nežiūrint, kad rusiškose etnografinėse srityse mokyklų tinklas buvo daug tirštesnis (2—3 kartus tam pačiam gyventojų skaičiui), negu Lietuvoje, ir kad rusai turėjo savo tautinę mokyklą, o ne svetimą, kaip mes lietuviai, kurie ir, pradinį mokslą einant, turėjome reikalo su rusų kalba.

minta. Priminsiu dar, kad mokyklos buvo vien rusiškos, krašto rusifikacijos tikslus turinčios omeny. Buvo, bendrai, suvaržyta, viso krašto ekonominė plėtotė.

Po 1905 m. Lietuvoje, kaip ir visoje Rusijoje, buvo papūtęs šiek tiek laisvesnis vėjas. Bet kartu šiuo pastaruoju prieš D. Karą dešimtmečiu buvo pradėti ir nauji žygiai prieš Lietuvos savaimingumą. Vienu tokių žygių buvo mūsų krašto kolonizacija su pagalba Rusų Bajorų ir Valstiečių Žemės Bankų (Dvorianskij ir Krestianskij Z. Banki) ir kitų įstaigų. Buvo supirkinėjamos kai kada ir pusiauprievartos keliu Lietuvoje dvarų žemės, atkraustomi iš Rusijos gilumos rusai kolonistai ir privilegijuotomis sąlygomis tose žemėse apgyvendinami. Ypatingai smarkiai šį kolonizacija buvo varoma pastaraisiais 5—6 prieš karą metais. Šiuo keliu Lietuvoje buvo sudaromi lyg tam tikri šašai. Rusų kolonistų dauguma, nežiūrint įvairių rusų valdžios teikiamų jiems lengvenybių, savo ūkius vedė prasčiau, negu lietuviai, bet už tat pagarsėjo savo girtuokliavimu, vagystėmis, plėšimais ir „donosais“ (skundimais) rusų valdžiai vietos gyventojų.

Ši visa mūsų prieškarinio gyvenimo tvarka tiek dar nesena ir visų dar gerai prisimenama, kad daugiau jos paminėti nematau reikalo. Suprantama, kad tokiomis sąlygomis mūsų kraštas neturėjo galimybės normaliai ir sveikai plėstis. Suprantama, kodei rusų okupacijos laikotarpiu ūkio plėtotės ir, bendrai krašto kultūros srity tarpas (skirtumas) tarp mūsų krašto ir Europos kultūrinių kraštų žymiai padidėjo. Tuo būdu šiandien savo krašte kultūrą kelti mums tenka **paskubintu tempu**; tenka dirbti ne tik už šią dieną, **bet atadirbti ir už sugaištą praeity laiką.**

Baigiant šias bendras mūsų dabartinės padėties klausimu pastabas, primintinas yra dar vienas reiškinys. Buvo jau kalbėta del Suvalkijos, arba Nemuno upyno dešiniojo šono. Senėlesniais laikais šita sritis kultūros atžvilgiu nebuvo kuo nors pasižymėjusi. Tačiau, kurį laiką (1795—1831 m., dalinai ir vėliau) gyvenant šiek tiek liuosesnėse sąlygose, (baudžiavai ankščiau čia pranykus, beluominiam valsčiui esant, kaimams vienkiemiais skirstytis pradėjus dar XIX šimtmečio pradžioje ir t. t.), kultūra šioje Lietuvos daly ėmė sekmingiau plėstis. Šią dieną šiaurinė ir vidurinė Suvalkija skaitoma kultūringiausioji Lietuvos dalis. Kalbant apie baudžiavą lygiai panašūs reiškiniai buvo pažymėti, nurodant, sakysime, Alytaus ir Šiaulių ekonomijų vargingą padėtį po švedų karų ir gan spartų ir labai žymų ūkininkų atsigavimą, kuomet jiems buvo leista laisviau tvarkytis.

Del mūsų žemių rūšimis pasiskirstymo, pasėlių ploto, derliaus dydžių ir naminių gyvulių skaičių statistinių žinių yra paduota skyriuje „Mūsų Žemės Ūkio obiektas". Dalinai ten randasi šiek tiek ir kokybinio mūsų dabartinės žemės ūkio padėties apibūdinimo. Šioje vietoje šiam klausimui dar truputį prisižiūrėsime.

Tas kas ankščiau minėtame skyriuje yra paliesta trumpais žodžiais suglaudus, galima šiaip charakterizuoti.

1. Mūsų ž. ūkis dar ir šią dieną yra atsilikęs, ekstensivus. Tas gi reiškia: mūsų žemė blogai yra įdirbama ir mėžiama, ypač mažai ir nevisuomet tikslingai mineralinės trąšos vartojamos; ir gyvulių mėšlas toli gražu netikslingai sunaudojamas, o, paprastai, ir blogai laikomas, del ko jis 20—60% savo vertingumo nustoją; dažniausia prastai sutvarkyti mūsų vaismainiai (sėjomainos), ir visa ūkio tvarka; vartojame veik perdėm blogą sėklą, dažnai dar ir blogai išvalytą; mūsų laukai daug labiau, negu Vakarų kultūriniuose kraštuose, prižėlę visokių piktžolių, o šiaip kultivuojamose augmenyse be galo daug randasi įvairių gyvulinių ir augmeninių naikintojų*); nepakankamai turime ž. ūkio mašinų bei įrankių ir tie dažnai ne visai atatinkoms rūšies; veik visai neprižiūrime savo pievų ir, galima sakyti, dar visai neturime tiek svarbių, gyvulių ūkio atžvilgiu, dirbtinųjų ganyklų (ir pievų); savo daugumoj prastos rūšies yra mūsų naminiai gyvuliai, tuos pačius prastai dažniausia auginame, užlaikome ir išnaudojame; visiškai mažai dar įvykintų ž. ū. melioracijų, sakysime, išdrenuotų laukų visoje Lietuvoje turime nedaugiau 10.000 ha; reikalingi gi drenažo ne mažiau 1,0 mil. ha; bet ir tuos tiek negausingus drenuotus laukus mažai saugojame ir branginame, lengva širdim skirdami juos parceliacijai; dar lig pusės mūsų ūkininkų savo laukus turi labai nepatogiuose ūkio atžvilgiu rėžiuose, be to, dar su įvairiais įterpimais, kyšuliais, servitutais ir t. t.; mažai tinkami savo daugumoje mūsų ž. ūkio trobėsiai ir, mums miško stingant, mišką tų trobesių statybai mes neekonomiškai naudojame; lygiai neracionaliai ir be atsižiūrėjimo į ateitį elgiamės mes su kūru, tarp kitko tam tikrą nuošimtį ir statybinio miško kūrui suvartojant; vieškeliai ir kiti mūsų kaimo keliai, paprastai, blogoje padėty ir pavasario ir rudens metu dažnai veik neišvažiuojami ir tt. ir tt.

Dėlei viso to mes, palyginti su mūsų ž. ūkio našumo galymybėmis, per daug maža gaminame ž. ūkio produktų. Javų,

---

*) Šie naikintojai (amarai, kaip mūsų žmonės sako), įvairių rūšių grybeliai, rūdys, žinomoji „cuscuta" ir t. t. neretai mūsų derlių sumažina ne tik 10—20%, bet ir daugiau. Del jų veikmės **metinis** mūsų ž. ūkio nuostolis vidutiniškai yra nemažesnis kelių dešimčių (30—60) milijonų litų.

linų pluošto ir sėmenų, bulvių ir t. t., mes galėtume gaminti bent 3 kartus daugiau, negu šiandien gaminame, galvijienos, kiaušinių, daržovių — 5—10 kartų tiek, kiaulienos, sviesto, sūrių — ir virš 10 kartų tiek, kiek šiandien.

Be to, mūsų ž. ūkio produktai dažniausia yra prastos rūšies. Kadangi, be to, mūsų prekybinis aparatas (žiūr. eksporto skyrių) lig šiol tinkamai nežinojo Vakarų rinko reikalavimų ir nemokėjo jiems taikintis, produktą tinkamai valant, rūšiuojant ir t. t., tai daugelis mūsų produktų sunkiai išstumiami į Vakarų rinką. Šių, dažniausia, įprastos rūšies **produktų mes mažai gaminame tiek bendroje sumoje visai Lietuvai, tiek pervedant 1 hektarui, tiek 1 Lietuvos gyventojui ir 1 kaimo gyventojui, tiek, pagaliau, 1 darbo valandai.** Žodžiu, mažai gaminame ir mažai turto turime. Žodžiai apie „turtingąją Lietuvą" šiandien tai dar tik tuščių pagirų žodžiai.

Toliau, šiuo atvėju pažymėsiu, kad ir to gan prastos rūšies **produkto gamyba,** bendrai imant, **per brangiai mums apsieina.** Sulig mūsų žemės derlingumu ir kitais prigimties daviniais mes tie produktai galėtume gaminti 20—50% pigiau. Bet mūsų technikos atsilikimas ir kiti momentai sudaro tai, kad nežiūrint patogių prigimties davinių ir nežiūrint to, kad už darbo **dieną***) pas mus mokama nebrangiausia, mums mūsų ž. ūkio produkto gamyba apsieina brangokai. Kadangi, del mūsų prekybos nelemtos padėties, pas mus per daug brangus yra tarpininkavimas, tai to visko rezultate išeina, kad, bendrai imant, tariant mūsų **ūkininko darbas** prastai apmokamas. Net ir tais atsitikimais, kuomet mūsų ūkininkas už savo produktą gauna tinkamą (sulig pasaulinio rinko koniunktūra) kainą, jis dažnai jaučiąs lyg apsivilęs ir nuskriaustas: jo **darbas,** pagaminęs (del aukščiau minėtų priežasčių) per mažai ir prastos rūšies produktų ta gaminio kaina **blogai apmokamas.** Apie tat kiek smulkiau dar bus toliau kalbama.

2. Mūsų ž. ūkio daugely atsitikimų yra vedamas neatatinkama kryptim. Sulig mūsų krašto bendromis sąlygomis mūsų ž. ūkis privalėtų turėti aiškesnės gyvulių ūkio krypties, negu, kaip šiandien turi.

Šiuo klausimu pas mus jau nemažai buvo kalbėta. Šioje vietoje trumpai, bendrais žodžiais priminsiu tik pačius pagrindinius šito klausimo momentus.

Pirmiausia, šiuo atžvilgiu didžios reikšmės turi gana šiaurinė mūsų krašto padėtis ir palyginti gan drėgnas klimatas.

---

*) Bet už atlikto darbo **kiekį** pas mus mokama gan brangiai, už amatninko gi darbo **kiekį** ir visai brangiai.

Daugelis kultūrų pas mus, del trumpo vegetacijos laikotarpio, yra arba visai negalima, arba surištos su didele rizika — šaltesne arba drėgnesne vasara neprinoksta. Del šios priežasties Lietuvoje nekultivuojama (ar veik nekultivuojama), sakysime, rapso (gana plačiai sėjamo Lenkijoje) ir kukurūzos, kurį, pavyzdžiui, Jungtinėse Valstijose sudaro pagrindinį krašto javą ir iš visų javų duoda aukščiausį derlių. Bet net žiemkenčiai kviečiai šiaurinėje Lietuvos juostoje, ypač stingant ten pagrindinių žemės melioracijų, yra jau gan netikras javas. Mažai tinka Lietuvos klimatas ir žiemkenčiams miežiams ir šiaip daugeliui **rūšių** mūsų paprastai kultivuojamų javų: rugių, kviečių, miežių, avižų ir ankštinių. Be to, ypač del drėgno, paprastai, pas mus oro vasaros viduje (liepos m. ir rugpiūčio pirma pusė) mūsų javų grūdai dažnai tinkamai*) neprinoksta, neretai ir bendrai sunku yra mūsų javai sausi iš lauko suimti.

Turi tam tikros reikšmės ir atmosferinių kritulių kiekio pas mus išsiskirstymas sulig pavieniais mėnesiais. Mūsų geresniųjų ūkininkų prityrimas rodo, kad pas mus lengviau prie oro prisitaikinti, įvairius pašarus gaminant, (žoles, šieną, šakniavaisius), one grūdus. Apie tai jau buvo kalbėta šio rašto pradžioje. (Žiūr. I skyrių).

Suprantama, kad ir su pašarais būna tų ar kitų iš oro pusės „nemalonumų", bet, bendrai imant, čia prie mūsų orų taikintis yra daug lengviau. Sėjamos žolės ir pirmon eilėn, gerai prižiūrimos pievos, (tai yra kurios pradeda ankščiau želti), pavasary pradėję želti dar pakankamai turi drėgmės iš po žiemos. Šienus atatinkamai anksti nušienavus, lietūs antroje vasaros pusėje labai naudingi būna atolams želti. Tačiau, tuč tuojau tenka pridurti, kad gal jokia ūkio šaka pas mus nėra taip prastai prižiūrima kaip pievos**) Todėlei iš pavasario jos pradeda 10—15 lig 20 dienų vėliau želti, negu tas galėtų būti kultūringesnėmis sąlygomis. Su šienapiūte gi pas mus žmones tolydžio suvėluoja. Vis dar laukia, kad kiek daugiau pievos priželtų ir vasaros lietų sulaukia. Tuomet ne tik daug šieno del blogų orų sugenda, bet ir to šieno suėmimas reikalauja dažnai net lig 2 kartų tiek, kiek normaliai, darbo; be to, del tos priežasties suvėluojama su kitais lauko darbais. Tuo būdu gan patogus žolės ir šieno pašarams gaminti mūsų krašto oras, kol kas nėra tinkamai sunaudojamas.

*) Be to, suprantama, mūsų grūdų rūšies prastumas priklauso nuo mūsų ž. ūkio kultūros atsilikimo, kuomet vartojama bloga sėkla, žemė neatatinkamai įdirbta ir t. t.

**) Tuo klausimu bus dar kalbama vėliau.

Lygiai mūsų klimatas labai tinka įvairių šakniavaisių gamybai, sakysime, pašariniems runkeliams, griežčiams ir morkoms gaminti. Vasaros (ypač rugpiūčio) lietūs šių augmenų intensyviai išnaudojami, kadangi jų patsai didysis augimas tenka vasaros pabaigai ir rudens pradžiai. Lygiai ir mūsų dirva kuo geriausia tinka šiems augmenims.

Kultūringo ūkio sąlygose šie augmenys mūsų krašte duoda pačius aukščiausius derlius, kokius jie tik gali kur nors duoti. Prieš karą Suvalkijoje būdavo pavienių atsitikimų, kad lauko kultūrose šeriamieji runkeliai parodydavo nuo hektaro derlius aukštesnius, negu kokie būdavo pažymimi kataloguose, kaip maksimaliai.

Bet... pievų mes neprižiūrime, šeriamųjų šakniavaisių (neskaitant bulvių) dar visiškai mažai auginame. Visų trijų pagrindinių šeriamųjų šakniavaisių, tai yra šeriamųjų runkelių, griežčių ir morkų kultūra pas mus šiandien dar toli gražu nesudaro ir vieno pilno nuošimčio nuo bendro ariamos žemės ploto. Palyginti 1919—20 metais nors šių šakniavaisių plotas ir yra truputį padidėjęs, tačiau yra dar mažesnis ir už prieškarinį plotą — dvarų ūkio (kurie prieš karą daugiausia šių šakniavaisių gamino ir iš kurių to sekti buvo jau pradėję ir mūsų ūkininkai) sumažėjimas, greta nepakankamo iš valdžios pusės ypač galvijų ūkio rėmimo, yra pagrindinės šito reiškinio priežastys.

Tuo būdu mūsų krašto prigimties sąlygoms kuo puikiausia tinkant žolių, šienų ir šeriamųjų šakniavaisių gamybai, (tas gi sudaro pagrindą gyvulių ūkiui), šias gamybas mes dar visai silpnai esame sutvarkę. **Čia mūsų ūkio atsilikimas yra daug didesnis, negu grūdų gamybos srity.** Jei šioje pastarojoje srity tam, kad, sakysime, Danijai, Pietų Švedijai (Malmö) ar Olandijai (imu pavyzdžiui tik nedidelius kraštus) prilygti, mums savo grūdų gamyba tektų pakelti nuo 3 lig 4 kartų, tai, kad tiems kraštams prilygti, žolių ir šienų gamyboje, mums tektų savo gamybą pakelti dar daugiau kartų, o šeriamųjų runkelių, griežčių ir morkų — net keliasdešimtis kartų.

Toliau, mūsų kraštas yra patogiose sąlygose ir koncentruotų arba stipriųjų pašarų klausimu. Neturime ypatingai išsiplėtusios malūninkystės, bet krašto reikalams mūsų malūnų pakanka net su kaupu. Jie galėtų ir didesnį, negu šiandien darbą atlikti. Tačiau ir šiandien, miltai begaminant, mūsų malūnuose susidaro ne vienas milionas pūdų sėlenų. Tik dėja, mūsų gyvulininkystei nėsant tinkamai išsiplėtusiai, žymi mūsų sėlenų dalis eina eksportui, su skriauda ir mūsų gyvuliams ir mūsų dirvoms. Panašiai ir su linų išspaudoms. Lietuva priklauso prie nedaugelio tų kraštų, kurie turi žymesnių linų sėjos plotus. Li-

nai pas mus sėjami ne tik pluoštui, bet ir sėmenims. Turime ir l. sėmenų spaustuvių. Bet dauguma mūsų išspaudų kol kas eina užsienin. Ateity, gyvulių ūkiui pas mus kylant, taip negalės būti, ir visas savo sėlenas bei išspaudas mes suvartosime savo gyvuliams. Mūsų gyvulininkystei toliau besiplečiant, jei mums savo stipriųjų pašarų nepakaktų, mes juos galėsime gabenti iš savo kaimyno iš rytų, tai yra iš Rusijos, kur tų pašarų buvo ir dar ilgi metai bus dideli pertekliai. Ir mums iš Rusijos vežtis kviečių sėlenų arba saulagrįžių išspaudų pigiau atsieis, negu, sakysime, Vokietijai, Švedijai, arba Danijai. Be to, kaip ir kiti pajūrio kraštai, mes pašaro paįvairinimui (ir kitais tikslais) maž daug lygiomis su kitais kraštai kainomis galėsime atsivežti šiek tiek, sakysime, ir palmų išspaudų.

Tuo būdu pašarų gamybos ir transporto atžvilgiu Lietuva randasi visai patogiose sąlygose. Prie progos pažymėsiu, kad ir pakratų atžvilgiu mūsų kraštas randasi patogiose sąlygose. Viena, javų mes daugiausia sėjame žiemkenčių rugių, reiškia, turime daug stambių, pašarui mažai tinkamų šiaudų, antrą, kuone po visą mūsų kraštą barstyte išbarstyti durpynai ir durpynėliai, pradedant nuo didžiųjų, ir baigiant mažaisiais lig vieno hektaro ir dar mažesnio ploto. Diduma jų sąmoniniai ir kurui naudoti netinka ar mažai tinka, bet kuogeriausia tinka pakratoms naudoti. Gyvulių ūkiui pas mus kylant mūsų durpynai ir durpynėliai pakratoms, be abejo, bus plačiai naudojami.

Gyvulininkystėi plėstis yra patogi ir geografinė Lietuvos padėtis, tai yra pajūris ir Europos Vakarų ir Centro rinkų artymumas. Nuo jūrų tolymiausias Lietuvos kampelis, sakysime, kokie nos Zarasai arba Utėna ar Ūkmergė, randasi netoliau 300—350 kl.; vidutinis gi pas mus nuo jūrų tolumas yra mažesnis 200 kl. Tuo tarpu Europos Rusijos vidutinis nuo jūrų tolumas yra apie 1000 kl., tai yra daugiau 5 kartų didesnis, ir net Vokietijos ir Lenkijos kraštų vidutinis nuo jūrų tolumas yra apie 2 kartu didesnis, negu Lietuvoje. Tas gi nuo vartojimo rinkų atstumas gyvulių ūkiui turi didesnės reikšmės, negu grūdų ūkiui ir negu pramonei. Šio ūkio vieni produktai, sakysime, gyvieji gyvuliai juos transportuojant, viena, užima daug vietos ir reikalingi šėrimo ir priežiūros, kiti (mėsa, kiaušiniai etc.) savo pervežimui (ypač ilgesniam keliui ir laikui) reikalauja specialių brangių prietaisų, geros priežiūros ir t. t., kas viskas žymiai pabrangina jų transportą, kai kada pablogina ir produkto rūšį (mėsa, kiaušiniai), ir šiaip pažemina jo vertę (gyvuliai del suliesėjimo kely). Tuo būdu gyvulininkystės produktų eksportas į Vakarų rinką mums visuomet pigiau atseis, negu Rusijai, Sibirui, Amerikai, Australijai ar Afrikai.

Ūkių smulkėjimas, kuris eina šiandien Lietuvoje, bendrai imant gyvulių ūkiui, anaiptol neturėtų pakenkti. Apie tat jau buvo kalbama „Žemės reformos skyriuje", nurodant stambiųjų ir smulkiųjų žemės ūkių privalumus. Tuo atvėju buvo nurodoma į didelę individualio momento reikšmę gyvulių ūky. Čia gal dar pažymėtina, kad mūsų ž. ūkis, būtent vidutinis ir smulkusis ž. ūkiai ir šią dieną laiko tiek daug kiaulių, kaip retai kitas kraštas*).

Pagaliau, reikia turėti omeny, kad kultūringuose kraštuose gyvulių ūkis, bendrai imant, (tam tikrų išimčių visuomet gali būti ir yra) yra pelningesnis, negu grūdų ūkis.

Ne pro šalį gal bus priminti, kad gyvulininkystės plėtimasis visai neneigia grūdų gamybos. Atvirkščiai, gyvulininkystei pas mus besiplečiant, turės žymiai padidėti (o ne sumažėti) ir grūdų gamyba. Tiesa, gyvulininkystei besiplečiant **daug kartų** turės padidėti šeriamųjų runkelių etc. Kultūros plotas; bet tas reiškia, kad vieton dabartinių 1/4 ar 1/3% nuo ariamos žemės bendro ploto, tų kultūrų plotas turės pakilti lig kokių 5—6% to ploto; tai yra nuošimtis nelabai didelis, nors tai ir bus kokia 30 kartų tos kultūros ploto padidėjimas, o derliaus padidėjimas 60—100 karto. Gyvulininkystės plėtotės tai turėtų begalinės reikšmės, javų sėjos plotas del to (nuošimčiais) nedaug dar sumažėtų. Bet dar padidėtų ir sėjamųjų žolių (dobilų ir kt.) kultūros plotai. Tik šis padidėjimas pirmon galvon eitų nesėjamųjų pūdymų sumažėjimo kaštu, kurių dabar mūsų ž. ūky (ypač Kaunijoje) randasi pernelig daug. Todel javų sėjos plotas, nuošimčiais nuo mūsų ariamos žemės ploto, nors ir sumažėtų, bet nedaug. Šiam sumažėjusiam javų sėjos plotui dabar tektų daug daugiau ir geresnio mėšlo. Jau vien del šios priežasties javų aukštis turėtų žymiai pakilti. Be to, daugiau šakniavaisių ir sėjamųjų žolių kultivuojant, yra galimybės daug tinkamiau sėjomaina sutvarkyti; yra galimybės geriau susitvarkyti ir su lauko darbų eiga žemės ūky; pagaliau, yra galimybės ir žemė tinkamiau išdirbti. Kadangi tokiomis sąlygomis ir, bendrai, visa mūsų ž. ūkio kultūra turėtų sparčiai žengti priekyn, tai, kaip matome, gyvulininkystei pas mus besivystant, turės ir tai žymiai pakilti ir mūsų grūdų gamyba. Tas juo labau, kad mūsų išsiplėtęs gyvulių ūkis patsai daug mūsų ūkių grūdų ir labai pelningai suvartos, tame skaičiuje ir visus vadinamuosius antraeilius grūdus, pasturlakus ir t. t.

Tuo būdu, jei mūsų žemės ūkio kultūra sekmingai ir nesustabdomai eitų, tai neilgiau kaip po kokių 20—25 metų mūsų ž.

---

*) Apie tai dar bus kitoje vietoje kalbama.

ūkio kultūra galėtų prilygti dabartiniai danų žemės ūkio kultūrai*). Turint gi omeny didesnį iš prigimties mūsų dirvos derlingumą, mūsų javų derliaus aukštis iš vidutiniškų dabartinių apie 10 ct. (60 p.) iš ha turėtų pakilti lig kokių 25 ct. iš ha (geresniuose ūkiuose siekiant ir lig 40 ctn. iš vieno hektaro), tai yra apie pustrečio, jei nedaugiau kartų, negu šiandieniniai mūsų derliai.

Dar viena aplinkybė, (kurį ankščiau sykį jau buvo paliesta) čia reikia turėti omeny. Mūsų ž. ūkio kultūrai bekylant ir įvykinus visą eilę pagrindinių ž. ūkio melioracijos darbų (drenažo ir kitų) turės žymiai padidėti bendras mūsų ariamosios žemės plotas. Tuo būdu, nors nuo bendro mūsų ariamos žemės ploto javų sėjos plotas, nuošimčiais imant, šiek tiek ir sumažėtų, bet **absoliučiais** skaičiais, tas plotas turės nesumažėti, o dargi padidėti. Kadangi, kaip matėme, po kurio laiko javų derlių aukštis mūsų ž. ūkio kultūrai bekylant, turėtų pakilti lig pustrečio, o gal ir dar kiek daugiau kartų, tai bendras mūsų javų derlius turėtų pakilti daugiau 3 kartų.

Reiškia, mūsų gyvulininkystės plėtotė gali ir turi eiti greta mūsų grūdų gamybos plėtotės, kita kitą remdama. Negali būti ir kalbos, kad gyvulių ūkis pas mus ateity slopintų javų gamybą; kalba eina tik apie tai, kad mūsų žemės ūkis ateity įgytų **didesnio** (o ne išimtino) gyvulių ūkio pobūdžio, negu kiek to yra šiandieną. Ir šią dieną, nežiūrint mūsų gyvulių prastos rūšies, nežiūrint jų dar prastesnio auginimo, užlaikymo ir išnaudojimo, mūsų gyvulių ūkio produktų eksportas (žiūr. toliau) kelis kartus viršija mūsų grūdų ūkio eksportą.

3. Charakterizuojant toliau mūsų ž. ūkį tenka pažymėti, kad lig šios dienos užsienio rinkui jis daugumoje teikia daugiausia žalius produktus. Tiesa, pastaruoju laiku čia pastebiama šiokio tokio pagerėjimo ta prasme, kad palyginti labiau plečiasi gyvulininkystės, o ne grūdų ūkio gaminių išvežimas. Gyvulininkystės gaminiai yra brangesni ir jų eksportas daug geriau atsiliepia į krašto gerovės pakėlimą, negu javų ūkio žaliųjų gaminių eksportas. Bet tie patys gyvulių ūkio produktai yra išvežami vieni „žaliame" pavidale (gyvieji gyvuliai), kiti mažai apdirbtame pavidale ir, kas aršiausia, tie ir kiti dažnai visai prastos rūšies. Sakysime, mūsų galvijai, Vakarų rinkuose eina kuone išimtinai, kaip „dešrinė" mėsa, tai yra pati pigiausioji

---

*) Bet ir dabartinė danų ž. ūkio kultūra nestovi vietoje, o žengia priekyn. Tuo būdu lig 1945—50 m. ji turės būti žymiai aukštesniame laipsny, negu yra šiandieną. Tačiau mums tais metais pasiekus šiandieninio danų ž. ūkio kultūros laipsnio, tarpas tarp mūsų ir jų ž. ūkio kultūros, būtų visgi gan žymiai sumažėjęs.

mėsa. Ji būna $1^1/_2$ ir net lig 2 kartų pigesnė už gerąją (mėsinių ir pusiaumėsinių veislių galvijų) mėsą. Kadangi transporto išlaidos vienam centneriui pigios ar brangios mėsos lygios*), tai tokių galvijų ir jų mėsos dažnai ir visai nėra galimybės užsienin vežti.

Prastos rūšies yra ir kitos mūsų naminių gyvulių rūšys. Del to mūsų kiaulės, palyginti su jų dideliu Lietuvoje skaičium, eksportui eina visai nedideliame skaičiuje ir už jąs gaunamos ne aukštos kainos; avys gi eksportui ir visai neina.

Mums gi privalo rūpėti, kad užsienin eitų kuo aukščiausios rūšies ir kuo labiausia apdirbtame pavidale produktai. Mums reikia eksportuoti ne grūdus, žalias bulves, gyvus galvijus, blogai išrūšiuotų ir su labai žymių spalių priedu linų pluoštą ir t. t., o sviestą, sūrius, kiaušinius, bekoną (pusiaupenėtą kiaulieną), kumpius, įvairių rūšių konservus, gražiai paruoštų ir aukščiausios rūšies linų pluoštą, pieno ir kiaušinių miltelius ir t. t.

Žodžiu, mums reikalinga, kad mūsų ž. ūkis būtų kuo labiausia supramonėjęs ir rinkai teiktų savo produktus kuo labiausia (žinoma, lig kiek tas apsimoka) apdirbtame pavidale. Bet lig 1924 m. didesnių pieninių, kurios galėtų išdirbinėti tinkančius eksportui sviestą ir sūrį, mes veik neturėjome; eksportinių skerdyklų turime tik 2—3 („Maistą" palei Kauną, Vartotojų Sąjungos Panevėžy ir pusiaueksportinę Klaipėdoje); vaisių ir daržovių džiovyklą turime vos kelias ir tas silpnai dirbančias; kiek daugiau turime vien spirito varyklų. Del ž. ūkio pramonės bus dar kalbama toliau, ir todel šiuo klausimu daugiau čia neapsistosiu.

Lygiai ilgiau neapsistosiu šioje vietoje ir ž. ūkio kredito klausimu, pažymint vien, kad šią dieną mūsų ž. ūkis pigiu ir prieinamu kreditu nėra nei mažoj daly aprūpintas, tiek, kiek jis to yra reikalingas, dargi nei tiek, kiek to būta prieš karą. Kai kurių kredito rūšių (žemės ipotekinio, melioratyvio) dar ir visai nėra. Tai žymiai, žinoma, stapdo mūsų ž. ūkio kultūros plėtotę.

4. Dar porą dalykų primintina charakterizuojant bendrą mūsų ž. ūkio padėtį. Tai ž. ūkio trobesių statybos reikalas, ž. ūkio melioracijų, ir, pagaliau, mūsų vadinamųjų paprastųjų kelių klausimas. Kadangi šiais klausimais tolesniau bus kiek smulkiau kalbama, tai čia juos tik pora žodžių paliesiu. Miško statybai mums trūksta ir mes prieiname stačiai prie miško bado. Kadangi mūsų ž. ūkio kultūros plėtotė (bent lai-

---

*) Pigiai smulkių galvijų mėsai tos išlaidos vienam centneriui kai kada net didesnės, (negu geresniems galvijams), kadangi tokios mėsos (arba galvijų gyvo svorio) į vagoną mažiau telpa.

kinai) yra lyg suklupusi, tai ir mūsų ūkininkai **laikinai** nepajėgia atatinkamai statytis ir del to **laikinai** tas miško badas tek aštriai nėra jaučiamas, kiek būtų jaučiamas (ir bus jaučiamas), jei mes jau būtume sekmingos ir sparčios savo ž. ūkio plėtotės kelian atsistoję. Bet iš tokios dalykų padėties juk nėra galimybės džiaugtis ir del tos padėties nusiraminti.

Kiek panaši padėtis yra ir del ž. ūkio melioracijų. Žymiai daugiau pusės mūsų dirvų priklauso prie sunkiųjų ar bent su sunkiuoju podirviu žemių, mūsų klimatas yra gan drėgnas ir šiaurinis, su palyginti neperilgiausiu vegetacijos periodu. Tokiomis sąlygomis įtyn reikalingas mūsų laukų drenažas ir kiti melioracijos darbai. Mes tolydžio suvėliname, ypač šiaurinėje Lietuvos juostoje su pavasario sėja; vėlybesnis gi vasarojus, kaip visi žinome, nors kai kada ir gražiai į šiaudus suaugęs, retai kada duoda gražų grūdą. Tuo gi tarpu mūsų laukų drenažas veik nė nepradėtas.

Negeriau ir su mūsų kaimo keliais. Po didesnių lietų tie mūsų keliai, jei tik jie nesiranda smiltynų ar nors šilainių plotuose, virsta stačiai neišvažiuojamais. Tuo būdu pavasario ir rudens metu mūsų kaimas tolydžio veik visai negali susisiekti nei su artymiausiu miestu ar miesteliu, nei su gelžkelio stotim; kraštas (kaimo srityse) pavirsta lyg į daugybę pavienių ir tarp savęs neturinčių (arba mažai ryšių turinčių) salų.

Dabar keliais žodžiais suglaudžiant viskas tas, kas šiame skyriuje yra pasakyta mūsų ž. ūkio padėtį prisieina šiaip charakterizuoti.

Mūsų ž. ūkis daugumoje atsitikimų yra neracionalingai sutvarkytas ir neturi tinkamos krypties, gaminant dažnai ne tuos produktus, kurie geriausia apsimoka. Bet ir tų pačių produktų gaminame per mažai ir per prastos rūšies, tinkamai neišnaudodami savo krašto patogių (bendrai imant) prigimties davinių. Ta pati gamyba mums per brangiai atseina. Toliau, mes labai maža turime ž. ūkio gaminių apdirbamosios pramonės, tenkindamiesi dažniausia vien žalių gaminių gamyba ir eksportu. Pagaliau, tie patys žalieji produktai pas mus nėra tinkamai valomi, rūšiuojami ir, aplamai, nėra tinkamai rinkui paruošiami, nekalbant jau apie per brangų pas mus prekybinį tarpininkavimą ir kredito stoką bei jo brangumą.

Delei viso to mūsų ūkininkas už darbą (į ūkį įdėtą), gauna per mažą atlyginimą, daug mažesnį, negu, sakysime, vokiečių ar danų ūkininkas.

Baigiant šiuo bendrą mūsų ž. ūkio šiandieninės padėties charakteristiką, sekančiuose skyriuose paliesime dar kai ku-

riuos pavienius tos padėties momentus, privedant vakarų ž. ūkio padėties vieną kitą pavyzdį ir kartu nurodant į tas ekonomines galimybes, kurios glūdi mūsų ž. ūky, liečiant pakely ir vieną kitą tolesniųjų klausimų.

Žemės ūkis ir apdirbamoji pramonė Lietuvoje.

Kad bereikalingų nesusipratimų išvengus, gal, ne pro šalį bus šioje vietoje porą žodžių pasakyti ir apdirbamosios pramonės Lietuvoje klausimu. Nors tuo klausimu mūsų spaudoje nevisai mažai rašoma, kuone daugiau kaip mūsų ž. ūkio reikalu, tačiau mūsų visuomenės nusistatyme anaiptol dar nėra pastebiama tuo klausimu pakankamo aiškumo. Tas dalinai, matyti, nuo to priklauso, kad tas klausimas buvo gvildenamas arba vien pavieniais konkrečiais uždaviniais, arba be tinkamų ryšių su mūsų krašto ekonominių reikalų visuma, neturint del to tinkamo mąsto ir pagrindų tam klausimui spręsti. Tuo gi tarpu, rodytųs nebūtų jokių didesnių kliūčių aiškesniam šiuo klausimu nusimanymui.

Iš tikrųjų, viso mūsų ekonominio, o tolesnėje išdavoje ir tautiniai kultūrinio gyvenmio pagrindas yra ž. ūkis. Šiuo atžvilgiu ir šią dieną aš pilnai pasirašau po savo žodžių aukščiau jau minėtoje savo brošiūroje *): „... Tai nėra, kaip kai kieno kalbama, tik viena nors ir svarbiausių mūsų ekonominio gyvenimo šakų. Tai yra vienintėlis Lietuvoje ekonominio gyvenimo medis, be kurio (įskaitant čia ir miškų ūkį) tame ekonominiame gyvenime labai mažai kas daugiau yra, gal vienas kitas ... krūmokšlis. Tik tas žemės ūkis reikalinga suprasti plačioje žodžio prasmėje, tai yra ... drauge ir su atatinkamomis pramonės šakomis (spirito dirbyklomis, malūnais, pieninėmis, skerdyklomis ir t. t.), ir su visomis tomis prekybos, amato ir kitomis šakomis, kurios iš to (bendro) medžio, iš to pagrindo yra išaugusios. Taip tą klausimą suprąsdami, mes tinkamai įvertinsime viso mūsų ūkio padėtį Lietuvoje ir turėsime galimybės tinkamai įvertinti ir bet kurio pavienio ekonominio fakto mūsų gyvenime reikšmę; dalykus imsime tikrai plačiai ir realiai. O vadindami mūsų ž. ūkį mūsų ekonominio būvio šaka, nors ir svarbiausia, mes dalykus imame per siaurai ir tuo sunkiname sau galimybę mūsų gyvenimo sąlygose tinkamai orientuotis, nustojame reikalingos perspektyvos..."

Šiuo atvėju Lietuva randasi tikrai išimtinoje padėty visų

---

*) „Lietuvos šios dienos žemės ūkis ir jo ateitis" psl. 43 ir 44.

Europos Centro ir Vakarų kraštų tarpe. Nei viename jų ž. ūkio reikalai nebetur tokios nulemiančios reikšmės, kaip Lietuvoje. Dauguma jų turi žymesnę gaunamąją pramonę (anglių, geležies rūdos kasyklas, druskos ir t. t.); visi jie tur daug žymesnę, negu mūsų (ir palyginamai imant) apdirbamąją pramonę; daugelis jų turi labai išplėstą laivininkystę ir t. t. Europos Vakarų ir Centro kraštuose labiausia žemdirbišku kraštu skaitoma Danija. Bet ir Danijoje miestuose gyvena virš 40% visų krašto gyvntojų, tuo tarpu, kaip pas mus tik apie 15% ; Danija turi neblogiausia išplėstą apdirbamąją pramonę (veik visa ji yra su ž. ūkiu surišta) ir gana išplėstą laivininkystę, o kaimo srityse žymiai išplėstą amatninkystę. Grynai ž. ūkio darbais Danuose verčiasi ne daugiau 40% jos gyventojų.

Reiškia, ir patsai žemdirbiškiausias Vakaruose kraštas yra daug mažiau žemdirbiškas, negu Lietuva. Lietuvoje ž. ūkio reikalai turi žymiai didesnės palyginamos jos gyvenime reikšmės, negu Danijai jos ž. ūkio reikalai, nekalbant jau apie kitus Europos Vakarų ir Centro kraštuose. Iš to gi seka, kad kol sekmingai nesutvarkysime savo ž. ūkio reikalų, tol, aplamai, negali būti pas mus kalbos apie viso mūsų ekonominio gyvenimo sutvarkymą ir mūsų ekonominės ateities patikrinimą; kad bet kurį ekonominį reikalą tvarkant mums būtina atsižvelgti, kiek tas sveikai paveiks ir į mūsų ž. ūkio plėtotę.

Tuo būdu mūsų apdirbamosios pramonės plėtotės klausimus sprendžiant, reikalinga tat daryti tinkamame ryšy su mūsų ž. ūkio reikalų sekmingos plėtotės reikalais. Šioje vietoje aš turiu omeny mūsų apdirbamosios pramonės, neturinčios tiesioginių ryšių su mūsų ž. ūkiu, klausimą; mūsų ž. ūkio produktų apdirbamosios pramonės klausimu bus kalbama toliau. Del pirmosios gi, tai yra, neturinčios tiesioginių ryšių su mūsų žemės ar miškų ūkiais, tenka iš anksto pažymėti, kad bent artymiausiu laiku, jos plėtotei Lietuvoje nėra ir negali būti nors kiek žymesnių perspektyvų. **Tokios parmonės** Lietuvoje **didžiu mąstu** išsiplėtimo numatomoj šiandien ateity laukti nebegalima. Ir senelesniais laikais, tai yra prieš karą, kuomet Lietuva buvo viena sudėtinųjų dalių didžiosios Rusijos imperijos, nebuvo pastebiama, kad mūsų apdirbamoji (su ž. ūkiu ir miškais nesurišta) pramonė rodytų **žymių** tendencijų plėstis. Sąlygos gi tam tuomet daug patogesnės buvo. Rusija, ypač savo finansų ministerio Vittės laikais, labai energingai rėmė savo apdirbamosios pramonės augimą, dažnai tiek griežtomis, dalinai ir dirbtinomis priemonėmis, kad tas labai nesveikai atsimušdavo į bendrą Rusijos ekonominio gyvenimo plėtimąsi, pirmon eilėn į jos žemės ūkį. Apdirbamosios pramonės įmonėms buvo ne tik gerai suorga-

nizuotas gausus ir gan pigus kreditas, be to, ji buvo vengiama apkrauti aukštais mokesniais bei rinkliavomis, ir nuo užsienio pramonės konkurencijos Rusijos apdirbamoji pramonė buvo apdrausta ne tik aukštais, bet dažnai labai aukštais muitais. Tie muitai labai pabrangindavo tos pramonės dirbinius Rusijoje ir būdami apdirbamaijai pramonei naudingi, žemės ūkiui, atvirkščiai, daugumoje atsitikimų buvo kenksmingi. Iš tokios **privilegijuotos** padėties naudojosi ir Lietuvos apdirbamoji pramonė, kentė gi del to Lietuvos ž. ūkis.

Jei ir mes tariamosios pramonės šakoms (tai yra ne žemės ūkio gaminių apdirbamaijai pramonei) norėtume panašią **protekciją** sudaryti, labai pakeldami atatinkamiems dirbiniams įvežamuosius muitus, tai tuo pačiu krašto bendram ekonominiam gyvenimui padarytume žymių nuostolių. Kiekvienas litas, kurį del tokios „ekonominės“ politikos pelnytų tariamoji pramonė, kraštui bendrai kainuotų po 3—5 litus nuostolių. Tuo gi atvėju **persūdyti** mes „pastangų“ jau darome, apkraudami **pernelig aukštais** įvežamaisiais muitais, sakysime, vinis, spynas, šriubus, skardas, grandinių (lenčiūgų) ir t. t.

Toliau, prieš karą Rusijos bet kurio kampo žalioji medžiaga ir kuras, kaip tai, geležies rūda, oda, kailiai, bovelna, akmens anglis, žibalas *) ir t. t., nekliudomai galėjo būti vežama Lietuvos pramonės reikalams. Be to, Rusijos gelžkelių prekiniai tarifai, ypač didesniems distansams, buvo nepaprastai pigūs: 2 lig 5 ir daugiau kartų pigesni, negu šiandieniniai mūsų arba, sakysime, vokiečių, lenkų ar fransų tarifai. Tokie pigūs gelžkelių prekiniai tarifai ne tik šiandien, bet ir artymoj ateity nėra numatomi.

Tuo būdu visais šiais atvėjais net ir lygiai patogios, kaip kad yra pas mus buvusi prieš karą, padėties savo apdirbamajai pramonei sudaryti mes nebeturime galimybės. Ką gi bekalbėti apie patogesnių sąlygų sudarymą. O mes žinome, kad senoji Rusija **be atodairos** savo apdirbamąją, dalinai ir gaunamąją pramonę globodama, veik pamiršo savo ž. ūkį ir beveik lig pat karo nors kiek tinkamiau jo plėtimosi nerėmė. Be kitų ir tas buvo viena pągrindinių priežasčių, del kurių Rusijos ž. ūkis ne tik tinkamai nesiplėtė, bet kai kuriuose rajonuose pavieniais laikotarpiais**) net regresuodavo, nyko**). Ilgainiui, tas Rusijos

---

*) Šiame išskaitliavime sąmoningai apleidžiamas miškas, kadangi, matos, yra rimtų perspektyvų jis ir ateity, daugiausia vandens keliais, gan prieinamomis sąlygomis turėti.

**) Apie tai vienoje vietoje jau buvo minėta. Tai daugiausia liečia Rusijos juodžemio centrinius ir jiems gretimuosius rajonus, ypač laikotarpiu 1861—1901 m. arba 1865—1905 m.

žemės ūkio kultūros atsilikimas ar bent nepakankamai spartus jos plėtimasis neigiamai pradėjo veikti dargi į tos pačios apdirbamosios pramonės tarpimą; del žemės ūkio labai nesparčios plėtotės nepakankamai greit augo Rusijos vidaus vartojimo rinkas, užsienio gi rinkuose pramonės dirbiniams buvo per smarki konkurencija, kad ten Rusijos apdirbamoji pramonė būtų galėjusi surąsti pakankamą savo dirbiniams pardavimą. O kad Rusijos visam likimui tas jos ž. ūkio atsilikimas galų gale turėjo katastrofalės reikšmės, apie tat jau buvo minėta.

Pagaliau, Rusijos okupacijos laikais, Lietuvos apdirbamoji pramonė savo dirbiniams rinką nekliudomai buvo turėjusi visoje buvusios Rusų imperijos teritorijoje. Ir šito dalyko mes šiandien nebeturime ir rytoj jo dar neturėsime, kadangi tos rinkos pagrindiniai iširusios yra. Be to, kai Rusija kada nors pradės atsistatydinti ir ekonominiai tvarkytis ir ateis laikas normalesnių su ją prekybinių santykių, tai del jos vidaus vartojimo rinko tarp Vakarų ir Amerikos dabartinių ekonominių ir politinių galybių kils didžiausių varžytinių. Tų kraštų apdirbamosios pramonės importo reikalus į Rusiją rems ir galingos politinės jėgos. Tos gi pramonės ekonominių jėgų nė lyginti nėra galima net ir tik ateity įsivaizdinimo (ir mūsų reikalams sekmingai klojantis) Lietuvos apdirbamosios pramonės jėgomis.

Tuo būdu mes matome, kad tokių patogių savo plėtimuisi sąlygų, kurias apdirbamoji pramonė Lietuvoje yra turėjusi Rusijos imperijos laikais, šiandien ir numatomoj ateity nebegal būti.

Tačiau, ir šitose nepaprastai patogiose sąlygose apdirbamoji pramonė Lietuvoje nesparčiai augo. Jei mes palyginsime pastarųjų 10 prieš karą metų mūsų apdirbamosios pramonės ir mūsų žemės ūkio augimo tempą, tai patėmysime, kad mūsų žemės ūkio srity laimėjimų ir pasiekimų yra buvę daugiau, negu apdirbamosios pramonės srity. Ir tai, nežiūrint to, kad mūsų žemės ūkis tais laikais, del daugelio priežasčių, gyveno tikrai sunkiomis sąlygomis.

Del šios pramonės, bet kartu ir del visos mūsų apdirbamosios pramonės, tai yra ir del ž. ūkio gaminių apdirbamosios pramonės tenka paliesti dar vienas svarbus dalykas. Tai yra prityrusių technikinių ir organizacinių jėgų klausimas ir prityrusių kvalifikuotų darbininkų apdirbamajai pramonei klausimas. Mes dar nuo 1918—19 metų esame pratę girdėti, kad pas mus žmonių stinga. Bet nors tuo atvėju daug kalbama, bet daugely darbo sričių ta stoka šiandien yra nemažesnė, negu yra buvusi 1918—19 metais. Pramonės srity tą žmonių stoką turėsime dar ilgus metus. Tiesa, tam tikrą, nors ir nedidelį inžinierių ir technikų, (dargi diplomuotų) turime. Bet prityrusių technikų

turime jau daug mažiau; tokių gi technikų, kurie gerai nusimanytų ir pačiame bizny ir turėtų organizacinių gabumų veik ir visai nebeturime. Po karo mūsiškių žmonių buvo pradėta steigti ir vesti visa eilė įvairių apdirbamosios pramonės įmonių. Šią dieną, kaip žinome, daugelis jų yra arba jau subankrūtavusi, arba tik vargais ne galais verčiasi. Tų įmonių pryšaky daugumomoje atsitikimų buvo asmenys vien su teoretinėmis žiniomis, bet kuriems dar labai trūko atatinkamo praktikinio pasiruošimo bei prityrimo, trūko mokėjimo įmonę organizuoti bei administruoti, mokėjimo savo darbą dirbti. Neužtenka žinoti kaip kurį daiktą padirbti, bet reikia viena, tą daiktą mokėti pirmos (ar bent atatinkamos) rūšies padirbti ir antra, reikalinga mokėti tat padaryti kuo pigiausia, kiek tas sulig dabartiniais technikos metodais yra galima. Pagaliau, reikalinga neretai (bet nevisuomet) nusimanyti ir kaip ir kur pagamintą dirbinį pardavus. Šito žinojimo mūsų pramonės įmonių labai daugeliui vedėjų labai trūko ir trūksta. Juk žinome atsitikimų, kad kai kurių rimtų įmonių pryšaky stovėjo žmonės ne tik be prityrimo, bet dargi ir be teoretinių žinių.

Panašių žinių ir **mokėjimų** reikalinga turėti ir jaunesniamjam įmonių technikiniui personalui. Pagaliau, kai kurioms pramonės šakoms (ypač metalurgijos etc.) ir to dar negana. Kad įmonė sekmingai eitų reikalingi dar dažnai prityrusių kvalifikuotų meisterių ir darbininkų kadrai. Yra daugelis tam tikrų darbų, kur atatinkami darbininkai-specialistai išsidirba tik po ilgesnio, dažnai nemažiau kelių metų darbo. Užsieny tokie darbininkų kadrai jau iš seniau yra išsidirbę. Priimant įmonėn naujus darbininkus jie ten paprastai nedideliame skaičiuje (nuošimtyje) patenka į senų prityrusių darbininkų tarpą ir prie jų (ir po prityrusių vedėjų akim) ilgainiui tinkamai išmoksta savo darbų. Mums gi dažnai tenka, taip sakant, urmu imti kuone išimtinai vien „žaliukas“ ir paskum su jais darbą „fušeruoti“. Šių prityrusių kvalifikuotų meisterių ir darbininkų atatinkamų kadrų sudarymas tai ne mažas ir nelengvas dalykas, ypač kai kuriose ar labiau komplikuotose pramonės šakose, ar reikalingose didelio darbų tikslumo, akuratnumo bei prityrimo.

Tuo būdu mūsų pramonės augimo kely randasi dar viena sunkiai nugalima aplinkybė. Suprantama del to, kad tą nugalėti gali tikėtis pas mus tik tos apdirbamosios pramonės šakos, kurių plėtotei mūsų krašte savaime randasi palankių aplinkybių. Tai nėra nei mažas nei lengvas darbas. O kai del įmonėms specialistų, tai tenka dar turėti omeny, kad jų ir mūsų Universiteto Technikos fakultetas kol kas dar negamina ir dar nežinia, kuomet pradės gaminti.

Pagaliau, tenka pažymėti, kad ir mūsų vidaus vartojimo rinkas daugeliui prekių yra labai ir labai mažas. Ir tai ne vien del to, kad mūsų kraštas savaime yra mažas, bet labai žymiame laipsny ir del kitos labai svarbios priežasties, būtent del to, kad mūsų ūkis ir pirmon eilėn ž. ūkis yra labai atsilikęs, neturtingas ir del to mažai prekių vartoja. Iš tikrųjų mūsų ž. ūkio gamyba turėtų padidėti nuo 4 lig kokių 6—7 kartų; tuo pačiu atatinkamai padidėtų ir įvairių prekių vartojimas. Be to, mūsų ž. ūkis lig šios dienos dar turi labai daug vadinamojo naturalaus ūkio žymių, kuomet kuone visos ūkio ir ūkininkų šeimos reikmenys yra tenkinamos vien iš savo ūkio ir savo darbo išteklių. Bet šį naturalaus ūkininkavimo būdą mes jau greit išgyvensime; mes tampriai jau įtraukti esame į kapitalistinio Vakarų ūkio akyratį, mūsų gamyba juo toliau vis labiau randasi tiesioginiuose ir artymuose ryšiuose su Vakarų rinku. Tuo būdu ir del šios aplinkybės žymiai padidės įvairių dirbinių reikalavimas iš mūsų žemės ūkio ir ūkininkų pusės. Bendrai gi, mūsų ž. ūkio kultūrai tinkamai pakilus ir išgyvenus mums naturalaus ūkininkavimo būdus, prekių reikalavimas kaiman turės padidėti lig kokių 10, jei ne daugiau kartų.

Suprantama, kad įvairioms prekių (apdirbamosios pramonės dirbiniams) rūšims tas padidėjimas bus labai nelygus. Vienų jų pareikalvimas galės padidėti kokius 4—6 kartus, sakysime, manufaktūros, kai kurių galanterijos rūšių ir t. t., kitų kokius, 10—15 kartų, sakysime, kai kurių ž. ūkio mašinų bei įrankių, ratų, baldų ir t. t.), dar kitų ir **keliasdešimts kartų,** sakysime, kai kurių ž. ūkio mašinų (sėjamųjų, kertamųjų, kaupiamiemsiems šutintuvų ir t. t.), elektros prietaisų, kai kurių spauzdinių ir t. t.

Reikalinga gerai savo kraštą žinoti ir, bendrai nusimanyti ekonominio gyvenimo dėsniuose ir eigoje, kad, maž daug, įspėti galėjus, kurių prekių reikalavimas eis sparčiau, lig kurių ribų ir kuriuo tempu. Bet viskas tas tai dar tik ateities dalykas ir tai tik tuomet, jei mes iš tikrųjų sekmingai ekonominėje srity tvarkysimės. Šią gi dieną mes turime labai netalpų vidaus rinką.

Rezumuojant viską, kas anksčiau šiame skyriuje pasakyta, mes aiškiai matome, kad stambiosios apdirbamos pramonės, nesurištos betarpiai su mūsų žemės ūkiu, plėtotės ir tai plėtotės didžiu mąstu bei sparčiu tempu mes ne tik negalime, laukti bet ir neprivalome laukti. Tam pas mus, bent kol kas, nesiranda reikalingų sąlygų. Jeigu gi mes, pamėgdžiodami, sakysime, Vittės pavyzdį, užsispirtume tokią pramonę pas save **dirbtinai** „išauklėti“, tai tas turėtų mūsų kraštui kuo liūdniausių pasek-

mių. Mes tikrai sutrukdytume, o gal ir visiškai nuslopintume visą savo ekonominį gyvenimą. Pasekmės būtų **daug** dar liūdnesnės, negu yra buvę Rusijoje. Viena, mes daug ir daug kartų mažesni, negu Rusija ir be galo mažą dalelę turime tų prigimties turtų, kuriuos turėjo, (dar ir tebeturi) Rusija, antra, norėdami pas save dirbtinai išauginti neturinčias pas mus pagrindo apdirbamosios pramonės šakas, mums tektų griebtis dar daug griežtesnių ir dirbtinesnių priemonių, negu, kaip kad savo laiku yra daręs Vitte.

Suprantama, kad iš to nereikia daryti išvados, kad pas mus visai negali būti pramonės, tiesioginiai nesurištos su mūsų ž. ūkio gamyba ar su mišku. Šis tas šiandien jau yra (buv. Šmidto dirbtuvė ir kitos panašios, stiklo 2 fabriku, odos fabrikai ir t. t.), šis tas bus ir ateity. Dargi viena kita tos pramonės šaka ateity šiek tiek ir plėsis. Bet mes neprivalome tikėtis tos pramonės smarkaus išaugimo ir laukti iš tos pramonės išaugimo mūsų krašto bendros ekonominės buities pagerėjimo. Ir neprivalome mėgint **dirbtinomis** priemonėmis (aukštais muitais, palengvintu kredito tiekimu, rinkliavų mažinimu ir t. t.) tokią pramonę plėsti. Tai būtų krašto resursų aikvojimas, būtų daroma tuo didi žala visai krašto ekonominei gerovei ir pirmon eilėn mūsų ž. ūkiui. Tai būtų sunkus nusižengimas mūsų krašto ekonominės plėtotės reikalams, pasikėsinimas mūsų gamybą ir toliau laikyti okupuotą pašalinių tikslų ir įvairių privatinių vertelgų labui.

Visai kitas dalykas kai del mūsų žemės ūkio gaminių apdirbamosios pramonės. Jos plėtimasis gražių perspektyvų tur ir be galo svarbus yra ir pačiai mūsų gamybai ir visam ekonominiam mūsų krašto gyvenimui. Tam klausimui skiriamas vienas sekančių skyrių.

Eksporto reikalu.

Eksporto plėtimasis ar nykimas yra gan tikras ir jautrus krašto ekonominės gerovės rodyklis. Mūsų eksportas, pradedant 1920 m. *) rodo tam tikrų (su žymiais, iš tikrųjų, svyravimais ir tam tikrais lyg suklupimais) tendencijų augti. Paklausykime ką ir kaip šituo klausimu kalba mūsų Finansų ministerija savo leidiny: „Ministerių Kabineto priimtasai Lietuvos Valstybės 1925 metams biudžeto projektas.“

---

*) 1918 ir 1919 m. m. Lietuva nebeturėjo ne tik kiek nors patikimų statistinių žinių, bet nei „nejudomos“ savo teritorijos.

„... Vaizdžiausiu (žiūr. ps. 14) krašto gamybos *) augimo ar nykimo rodykliu yra užsienio prekyba, josios balansai. 1920—1923 metų užsienio prekybos balansai vaizduojami šioje lentelėje.

Lietuvos prekybos balansai.
(tūkstančiais litų).

Metai	Išvežimas	Įvežimas	Bendra apyvarta	Indeksas (įvežimas = 100)
1920	55.199,8	72 317,0	127.516,8	76,3
1921	57.6[illegible]4,0	95.332,4	152.946,4	60,4
1922	76.892,4	74. 84,6	151.777,0	10[illegible],7
1923	146.794,7	156.627,2	303.42[illegible],9	93,7

Toliau, tame Finansų m-jos leidiny nurodoma į esančius lig tol įvairius, apskaitliuojant mūsų eksportą ir importą, trūkumus ir šiaip kalbama:

„... Reikia pažymėti, kad 1923 m. gale buvo įvestas kiek tikslesnis metodas eksportui ir importui apkainuoti, būtent, eksportui imama kaina F. O. B. (free-franko, on-iki, board-laivo bortas), arba, kitaip sakant, įtraukiant į ją visas išlaidas iki krovimo į laivą (arba į pasienio traukinius) priskirtinai. Importui imama kaina C. I. F. (cost-vertybė, insurens-draudimas, freight-frachtas), arba su išlaidoms iki iškrovimo (išimtinai). Šis metodas visų valstybių priimtas.

Jį įvedus, mūsų prekybinio balanso apskaičiavimai pasidaro kiek tikresni, negu pereitaisiais metais.

Mėnesiai	Išvežimas	Įvežimas	Bendra apyvarta	Indeksas (įvežimas = 100)
Sausis	16.941,5	11.344,0	28.285,5	149,3
Vasaris	18.269,5	15.990,7	34.260,2	114,3
Kovas	23.118,9	21.180,6	44.299,5	109,1
Balandis	22.008,0	24.524,3	46 5[illegible]2,3	89,7
Gegužis	24.242,2	20.076,8	44.319,0	120,7
Birželis	20 388,1	13.901,6	34 289,7	146,7
Liepos	24 516,9	14.881,2	39.398,1	164,8
Rugpiūtis	19 607,0	11.470,6	31.077,6	170,9
Viso	169 092,1	133.369,8	302.461,9	126,7

*) Turėtų būti vieton „gamybos“ pavartoti žodžiai: „krašto ekonominės darbuotės“.

Del mūsų eksporto minėtame Fin. min-jos leidiny šiaip kalbama (pusl. 15):

„... Nuo šių metų sausio m. mūsų užsienio prekybos statistika vedama taip, kaip yra nustatyta Tarptautinio Statistikos Instituto, t. y. eksportas ir importas visų pirma dalinamas į 5 grupes — 1) gyvi gyvuliai ir paukščiai, 2) maisto produktai, 3) žalia ir pusiau apdirbta medžiaga, 4) gatavi dirbiniai ir 5) auksas ir sidabras (gabalais ir monetomis).

Jei sulyginti eksporto vertybės nuošimtinius santykius, nurodytomis grupėmis paskutiniųjų trijų metų pirmuoju pusmečiu, tai

Prekių grupės	1922 m. I–VI	1923 m. I—VI	1924 m. I—VI
1. Gyvi gyvuliai	2,2	7,6	15,3
2. Maisto produktai	35,5	25,9	17,4
3. Žalia ir pusiau apdirb. medžiaga	61.5	64,7	62,8
4. Gatavi dirbiniai.....	0,8	1,8	4,5
5. Auksas ir sidabras ...	0,0	0,0	0,0
Viso ...	100,0	100,0	100,0

Visų pirma krinta į akis žymus gyvųjų gyvulių eksporto padidėjimas *). Tasai padidėjimas konkrečiai matomas iš šių davinių.

Prekių pavadinimas	Kiekybė štukų		Vertybė tūkst. litų	
	1923 m. I pusm.	1924 m. I pusm.	1923 m. I pusm.	1924 m. I pusm.
1. Raguočiai ...	6 869	14.843	1.093,0	2.507,1
2. Kiaulės ...	12.895	31.475	1.845,4	7.418,9
3. Arkliai	2.249	10.993	1 814,4	8.707,3
4. Žąsys	125 (?)	8.428	1,8(?)	127,9
5. Vištos, antys. .	5.453	43 561	47,3	269,3
6. Kalakutai ...	89	5 134	1,6	85,6

Gyvųjų gyvulių ir paukščių eksportas jau dabar turi antrą vietą mūsų eksporte. Vartojamos gyvulių veislei pagerinti priemonės, be abejonės, šią eksporto poziciją tik sustiprins.

*) Bet greta žymiai krintant maisto produktų eksportui. (Aut.).

Antroji grupė — maisto produktai — šiemet sumažėjo beveik proporcionaliai pirmosios grupės padidėjimui. Pirmą vietą šioje grupėj turi kiaušinių eksportas (6,64% bendros eksporto vertybės), antrą vietą — mėsos eksportas (3,59%), trečią vietą — javų eksportas (3,45%) ir ketvirtą vietą — pieno produktų eksportas (1,6%). Kitos tos grupės prekės neturi didelės reikšmės .... “.

„... Trečia grupė (tuo tarpu pas mus„ dėja, pagrindinė — Aut.) — žali ir pusiauapdirbti produktai — už vis didesnioji (²/₃ viso eksporto) mūsų eksporto grupė. Vertybės nuošimtiniu atžvilgiu ši grupė atskirais metais labai mažai svyruoja. Didesniosios jos dalys — linai (28%), miško medžiaga (21%) ir oda (4%)... “

„... Charakteringa, kad nors ir pamažu, bet kiekvienais metais auga eksporto grupė „gatavi dirbiniai ... “

Pirmu atžvilgiu, rados, viskas kuo geriausia yra. Ko ir reikalauti daugiau, jei nuo 1920 m. lig 1923 m. mūsų eksportas iš 55,2 mli. litų išaugo lig 146,8 mil. litų, tai yra virš pustrečio karto. Ypač padidėjo, kaip minėtame leidiny nurodyta, gyvų gyvulių ir gatavų dirbinių eksportas.

Bet truputį akyliau šiam dalykui prisižiūrėjus tas tiek gražiai Finansų min-jos nupieštas vaizdas gan žymiai keičiasi. Tiesą pasakius, 1920 m. davinių ir visai domėn nereikėtų imti; tiek tie daviniai dar netikri buvo, su didžiais kai kuriais atvėjais apsirikimais, ir, be to, 1920 m., tai dar mūsų kovų metai, dargi su labai dar neaiškiu ir teritorijos plotu bei besikeičiančiomis valstybės sienomis. Toliau, bendrai 1920—1922 m. skaitlinės liečia mažesnį Lietuvos teritorijos plotą, negu 1923 arba 1924 m. skaitlinės. Nuo 1923 m. Lietuvos Valstybės ribosna tapo įtrauktas Klaipėdos kraštas, mūsų vakaruose ir buvusios su lenkais neitralinės zonos dalis, rytuose ir pietuose. Lietuvos gyventojų skaičius del to padidėjo apie 10%, Lietuvos ekonominiai resursai kokiais 15% (Klaipėdos kraštas viena turtingiausiųjų Lietuvos dalių).

Tuo būdu lyginant 1921—22 m. m. eksportą su 1923—24 m. m. eksportu tenka padaryti atatinkamo pataiso; kitaip mes lyginame dviejų **nevienodų** teritorijų eksportą.

Toliau, tenka turėti omeny, kad 1921—22 m. m. (žinoma, dar labiau 1919—20 m. m.), mūsų gelžkeliai labai silpnai aptarnaudavo mūsų krašto ekonominius reikalus. Tam priežastys — prekinių vagonų stoka, labai didelis kariuomenės dalių ir jos krovinių kilnojamasis, gelžkelių nesusistvarkymas ir t. t. Nuo to laiko mūsų riedamoji medžiaga žymiai padidėjo (gauta iš rusų sulig sutartim, išjudinta iš Alytaus, gauta Klaipėdos kraš-

to ir t. t.), šiek tiek pagerėjo tvarka ir pačiuose gelžkeliuose. Padėtis del to žymiai pakitėjo. Tuo tarpu, kaip seniau, Gelžkelių valdyba išpildydavo tik dalį pirklių reikalavimų, prašant jiems prekinių vagonų (70—90% tų reikalavimų sulig pavieniais mėnesiais), 1924 metais gelžkelių riedamoji medžiaga jau nepilnai buvo išnaudojama ir vagonų dalis tolydžio „dyka" stovėjo. Be to, nuo 1923 m. yra pradėjus veikti nauja gelžkelio šaka — Kazlų-Rūda-Šeštokai-Alytus-Daugiai, pritraukdama eksportui prekių iš gan didžios teritorijos. Todel ir ši aplinkybė, tai yra gelžkelių geresnis veikimas ir prie eksporto naujos teritorijos pritraukimas, reikalinga turėti omeny, kalbant apie mūsų eksporto plėtotę. Delei šitų dviejų aplinkybių, lygindami eksportą 1924 m., dalinai ir 1923 m. su sakysime, 1922 m. eksportu, tenka į Finansų m-jos skaitlines įvesti atatinkamų pataisų, sakysime, 1922 m. skaitlines kokiais 25% padidinti, arba 1923 ir 1924 m. skaitlines **atatinkamai** sumažinti. 1922 m. eksportui Fin. m-ja rodo skaitlinę — 76.892.400 litų. Padidinę ją 25%-iais, gausime — **96.115.500 l.**

To negana. Mes žinome, kad per 3 pirmuosius po karo metus ž. ūkio produktų eksportas pas mus buvo draudžiamas *). Eksportuoti buvo galima tik su specialiai išduodamais tam tikrai produktų partijai leidimais; tų leidimų išdavimas plačiai buvo lydimas vadinamosios „tepamosios" operacijos. Vėliau, šiuos leidimus panaikinus, veikė aukšti išvežamieji (eksportiniai) ž. ūkio produktams muitai. Tik litą įvedus pradėta tie muitai mažinti ir galutinai jie sumažinti tik pereitais (1924) metais. Reiškia, kai del ž. ūkio produktų eksporto, tai senelesnių metų (1920—22) netenka po teisybei ir lyginti su 1924 (dalinai ir 1923) metais. Koksai čia lyginimas arba kalba apie tų produktų eksporto didėjimą, kuomet seniau **tas eksportas buvo draudžiamas.** Juokaujant nurodoma, kad, 1920 metais prie mūsų kiaulienos ir sviesto eksporto žymiame laipsny prisidėdavo mūsų studentai, kurie tuomet mokinosi Vokietijoje. Mat, Vokietijoje tuomet, del maisto produktų nedatekliaus ir maisto kortelių sistemos, esant sunkioms pragyvenimo sąlygoms, mūsų studentų dauguma važiuodami į Vokietiją mokslan veždavosi su savim po keliolikką kilogramų kiaulienos (dešrų, kumpių, skilandžių) ir sviesto. Ir tie juokai turėjo savy žymią tiesos dalį.

Tais metais kai kurių produktų rūšių būdavo išvežama tik už kokią keliolikką tūkstančių litų. Tuo būdu, jei dabar kurio tų produktų išvežama, sakysime, už keliasdešimts tūkstančių litų, tai nuošimtinį eksporto didėjimą turime be galo didelį (šim-

*) Apie tai žiūr. skyrių „Priežastys, del kurių pokarinis mūsų ž. ūkio atsigavimas nėra buvęs sekmingesnis".

tai nuošimčių!); bet padidėjimas absoliučiais skaičiais visai mažas.

Suprantama, kad tais metais (1920—22) ir laisvam eksportui esant, jis nebūtų buvęs ypatingai didelis. Tačiau, sakysime, 1921 ir 1922 m. m., jis, be abejo, būtų visgi siekęs keliolikos milijonų litų. Prisiminkime, kaip sparčiai ir „sekmingai“ tais metais ėjo kontrabandinis eksportas mūsų arklių, labiausia į Latviją (o per Latviją „tranzitu“ ir toliau). Del viso to mes drąsiai galime tvirtinti, kad, jei nebūtų buvę 1922 m. mūsų ž. ūkio produktų eksportui įvairių varžymų, tai aukščiau mūsų išvestą „palyginamąją“ 1922 metų eksporto skaitlinę 96,1 mil. litų, reikėtų pakelti lig kokių 110—120,0 mil. litų.

Dar toliau, prisiminkime, linų pluošto „operaciją“. Del to nelemtojo „linų monopolio“ *) 1920—22 m. m. ko visai nenutrūko mūsų linų pluošto eksportas. Kontrauandos keliu (visa Latvija ir Rytų Prūsija) linų kelis kartus daugiau buvo išvežama, negu legaliu keliu. Jei nebūtų buvę to monopolio, tai linų pluošto eksportas iš Lietuvos tuomet būtų buvęs kokiais 35—70,0 mil. litų didesnis (žiūrint kuriais metais) negu iš tikrųjų yra buvęs; nes linų pluošto kainos Vakarų rinkuose tuomet stačiai pasakingai aukštos buvo; ateity, bent numatomoj ateity, tokių kainų sulaukti mes jau negalime turėti vilties. Padarę del linų atatinkamą pataisą į mūsų palyginamąją skaitlinę (110—120,0 mil. lit.), gauname 1922 m. eksportui skaitlinę = apie kokius 140,0, jei ne 150,0 mli. litų. Tai yra, maž daug, tokia pat skaitlinė, kaip 1923 m. eksportui.

Bet ir tai dar neviskas. 1920—22 m. m. daugumai mūsų produktų (išimtys — linų pluoštas, dalinai, ir kiaušiniai) kainos buvo žemesnės net, kaip 1923 m. kainos, nekalbant jau apie 1924 m. kai kurių produktų (rugių ir kit.) stačiai nenormaliai aukštas kainas. Reiškia, ir del šio momento, reikalinga atatinkamų pataisų padaryti.

Tas visas pataisas padarę mes galime surąsti 1921 arba 1922 m. eksportui skaitlines dargi didesnes, negu 1923 m. eksportui (146,8 mil. litų). Išeitų, lyg mūsų faktinasai eksportas net šiek tiek sumažėjęs. Bet taip bloga nėra. Tai priklauso, nuo to, kad 1919—21 m. m. (dalinai dar ir 1922 m.) linų pluoštas buvo nepaprastai brangus, 1923 gi metais jis buvo atpigęs. Imdami už tuos ir už kitus metus mūsų eksporto vertę, **be linų pluošto,** pamatysime, kad 1923 m. eksportas nėra buvęs (spėjamai) žemesnis, negu ankstybesnių metų. Tačiau, aišku yra,

---

*) Tas monopolis labai yra prisidėjęs prie „tepalinių operacijų“ mūsų krašte išsiplėtimo ir mūsų „tepliorių“ skaičiaus padaugėjimo.

kad eksporto augimas anaiptol nėra toksai spartus, kokį stengiasi įrodyti oficialūs Fin. Min-jos raštai.

Tuo būdu mūsų eksporto augimas lig 1924 metų nėra buvęs spartus *). Tai juo labiau, kad mums gi nereikia pamiršti dar vienos aplinkybės. Ir prieš karą eksportas iš Lietuvos, del visiems žinomų aplinkybių, buvo visai neišsiplėtęs. Be to, to mūsų eksporto žymi dalis ėjo ne į Vakarus, kaip dabar, bet žymioj daly į kitas Rusijos sritis. Karo metu apie eksportą, tikroje žodžio prasmėje, kalbos negalėjo būti, nors išvežimas iš Lietuvos buvo gan žymus: vokiečių okupacinė valdžia paimdavo iš mūsų ž. ūkio ne tik jo gamybos perteklių, bet ir žymią dalį jo pagrindinio kapitalo, pavidale maisto produktų, gyvulių ir paukščių, pagaliau, net ž. ūkio mašinų bei įrankių*). Suprantama, kad karo metu nualintas kraštas, nebeturėjęs prieg tam ir prieš karą išplėsto eskporto, dargi normalių prekybinių ryšių su Vakarais, karo gi metu tų ryšių ir visai nustojęs, neturėjo galimybės pirmais po karo metais savo eksporto normaliai išplėsti. Taip būtų buvę ir tuomet, jei, pradedant jau nuo 1919 m., mes būtume prisilaikę sveikos ekonominės politikos, savo ž. ūkio plėtotę visomis jėgomis remdami ir savo eksportą plėsdami. Tačiau, mes žinome, kad buvo atvirkščiai: savo ekonominio gyvenimo pagrindinio verslo tai yra ž. ūkio produktų eksportą mes varžėme, dargi stačiai draudėme, ar šiaip lig minimumo suvesdavome (del linų monopoliaus etc.). Apie kokius gi palyginamuosius eksporto davinius iš pirmųjų kelių po karo metų (t. y. bent lig 1923 m.) gali būti kalba. Teisingai yra padariusi Fin. M-ja savo leidiny lyginimui visai nimant davinių iš 1919 m. — juk tuomet ir nejudomosios teritorijos neturėjome. Bet lygiai lyginimams negalima imti ir 1920—22 m. m. eksporto davinių, sakyčiau, dargi ir 1923 m.

Ir iš tikrųjų 1923 m. ir 1924 m., tai dar tik pirmieji persilaužimo metai. Tik litą įvedus ir šiek tiek (tenka čia pabrėžti tik šiek tiek **) sąmoningiau pradėjus orientuotis savo ekonominėje**) padėty, mes iš tikrųjų kiek rimčiau pradėjome galvoti apie savo eksporto išplėtimą, ieškant Vakaruose tinkamų ir pastovių rinkų, naikinant įvestus seniau eksportui varžymus, o pavieniais atsitikimais, nors dar nepakankamai drąsiai, nuosekliai ir planingai, eksporto plėtimuisi ir pagalbon eidami.

---

*) Juo labiau, jei mes prisiminsime 1919 m. didžiuosius dirvonų plotus, iš kurių eksportui medžiagos juk nėmėme.

*) Žiūr. apie tai skyrių „Lietuva Didžiojo Karo metu“.

**) Bet mūsų valstybinės padėties klausimu, sakyčiau, kad dar tik tuščios pagyros būtų sakyti, būk mes jau šiek tiek sąmoningiau ir valstybinėje savo krašto padėty pradedame orientuotis.

Tuo būdu pradedant nuo 1924 m. mūsų eksporto kiekis lyg pradeda būti šiokiame tokiame ryšy su mūsų gamybos (ir, aplamai, mūsų ūkio) išdavų lytimis ir kiekiu. Iš tikrųjų, pirmais keleriais po karo metais daugelio mūsų gamybos šakų gaminių eksporto rubrikose visai ar veik visai nematome. Ir 1923 m. eksportu mes kai kurių ž. ūkio gaminių matome pačius minimalius kiekius. Štai 1923 m. eksporto rezultatai.

Eilės Nr.	Prekių pavadinimas	Saikas	Kiekybė	Vertybė (tūkstančiais litų)
1.	Sėmenys	1000 kg.	18.910,4	13.047,3
2.	Linų pluoštas.	„	7.724,8	12.980,1
3.	Sėklos (dobilų, mot. etc).	„	273,9	511,7
4.	Sėlenos, išspaudos etc) .	„	30.136,5	8.981,1
	Viso . .		57.045,6	**35.520**,2 (a)
5.	Maisto produktai:			
	Javai ir miltai	1000 kg.	30.846,4	10.818,8
	Mėsa, riebalai, konservai	„	1.171,5	2.585,4
	Kiaušiniai	1000 št.	85.985,0	15.102.6
	Obuoliai ir kiti vaisiai .	1000 kg.	27,4	17,8
	Uogos	„	2,4	2,2
	Vaisių konservai . . .	„	0,0	0,0
	Bulvės ir kit.	„	2.571,3	301.2
	Įvair. neišvar. (sviestas, sūris, pienas ir kit.) .	1000 lit. (?)	461,2	2.170,5
	Viso maisto produktų:	1000 kg.	35.516,7	**30.998,5** (b)
		1000 št.	85.985,0	
		1000 ltr. (?)	461,2	
6.	Gyvuliai ir paukščiai:			
	Raguočiai	1000 kg.	1.202,0	3.032,1
	„	št.	10.074,0	
	Arkliai	„	6.606,0	4.729,8
	Kiaulės.	1000 kg.	1.637.7	7.728,4
	„	št.	22.392,0	
	Kalakutai	„	89,4	13,8
	Žąsys	„	41.998	529,1
	„	1000 kg.	17,9	
	Vištos	št.	34.826	203,9
	Viso	1000 kg.	2.857.6	**16.237,1** (c)
		Št. gyv.	39.072	
		Št. paukš.	77.718	

7. Gyvulių produktai:			
Kailiai ir oda	1000 kg.	2.194,5	10.617,5
Šeriai ir jų atmatos . .	„	134,0	1.911,9
Ašutai	„	80,1	787,1
Įvair. neišvardytos. . .	„	409,3	303,1
Viso. . . .	„	2.817,9	**13.619,6** (č)
8. Miško medžiaga:			
Gaminti (?) medžiai . .	1000 kg.	443,1 (?!)	35.235,8
„ . .	1000 ktm.	293,1	
Negaminti (?) medžiai . .	„	14,0 (?)	6.636,5
„ .	1000 kg.	0,3	
Malkos kurui	1000 ktm.	9,7	465,4
Viso. . . .	1000 ktm.	346,8	**42.337,7** (d)
	1000 kg.	443,4	
9. Skarmalai.	1000 kg.	5.430,0	4.231,5
10. Geležis.	„	5.368,1	887,1
11. Mineralų dirbiniai . . .	„	1.812,2	151,3
12. Įvairos prekės	„	4.570,9	1.811,7
Viso. . . .	„	17.181,2	**7.081,6** (e)
Iš viso.	1000 kg.	115.862,4	**145.794,7.**
	1000 ktm.	346,8	
	Kiaušinių štukų	85.985,0	
	Gyvulių „	39.072,0	
	Paukščių „	77.718,0	
	Pieno 1000 litrų	4[illegible]1,2	

Prisižiūrint aukščiau privestiemsiems mūsų eksporto daviniams, pirmiausia į akis krinta be galo mažas bendras jo kiekis. Iš tikrųjų, metinė 1923 m. eksporto vertė. Fin. m-jos apskaitoma sumoje iš viso 145,8 mil. litų. Reiškia vienam Lietuvos gyventojui tais metais eksporto vidutiniškai teko tik (145,8 mil.: 2,2 mil. gyventojų) po 6 6,3 litų arba po 6,6 dolerio. Tuo gi tarpu tokia Danija, mažesnis už mus kraštas (4,2 mil. ha, pas mus gi 5,5 mil. ha) ir su blogesne iš prigimties žeme, tais metais vien sviesto išvežė 600,0 mil. litų, bekonų už 400,0 mil. litų ir t. t. Matome tuo būdu, kad mūsų 1923 m. eksportas, tai tikra „miseria“.

Prisižiūrėkime dar kiek tam eksportui. Svarbiausia vieta jame priklauso miškui, būtent — 42.337.700 l. Bet mes žinome, kad mums miško patiems stinga. Tuo būdu čia eina ne mūsų ūkio pertekliaus, bet pagrindinio kapitalo aikvojimas. Tiesa, mes turime kai kurių medžio rūšių (nors ir ne per daugiausia),

kurių, del atatinkamos pramonės neišsiplėtimo, mes negalime, bent kol kas, racionalingai krašto išnaudoti. Tokio miško kraštę palikimas (iš normalių, žinoma, kirtimų) reikštų neekonominį jo naudojimą (baldų mišką sakysime, kurui vartojant, kas pas mus gan plačiai daroma ir t. t.). Bet už tat vieton tokio išvežamojo miško turėtų eiti statybinio miško į mūsų kraštą įvežimas. **Geriausiu** mums atsitikimu, sveikai mūsų importui ir eksportui ir visam mūsų ūkiui susitvarkius, miško eksporto vertė galėtų vien atsverti (kompensuoti) miško importo vertę. Ekonominiu atžvilgiu sveikai tvarkantis mes negalėsime miško eks, portu remti savo užsieninės prekybos balansų.

Iš bendros 1923 m. mūsų eksporto vertės atėmę eksportuoto miško vertę (145.794.700—42.337.700), ta eksporto vertė sumažėja lig 103.457.000 litų arba lig 4,7 amer. dolerių vienam Lietuvos gyventojui. Šion sumon įeina ir sėlenų bei išspaudų eksporto vertė, sumoje veik 9,0 mil. litų; tai yra be galo žalingas mūsų gyvulių ir, aplamai, visam mūsų ūkiui eksportas, kurio ateity neprivalės būti. Toliau labai žymią vietą mūsų eksporte užima linų pluošto ir sėmenų eksportas, sumoje 13.047.300 l. + + 12.980.100 l.=26.027.400 l. Šis eksportas ateity turės dar daugiau išaugti, bet jis liečia tik mažesniąją mūsų ūkių dalį, maž daug kokius 30.000 ūkių (jei dar ne mažiau). Tuo būdu iš viso kito mūsų ūkio eksportan iš viso eina sumoje tik kokie 65—70,0 mil. litų. Tai yra ne tik visai maža, bet tai yra be galo maža, stačiai kuone niekai. Dargi tik vidutiniškai kylant mūsų ž. ūkis lig šio laiko būtų galėjęs ir turėjęs pasiekti, jei ne 10 kartų, tai netoli tiek didesnio eksporto (500—600 mil. litų); ateity gi, jei mes, pagaliau, atsistotume ž. ūkio sekmingos plėtotės kelian, mūsų ž. ūkio eksportas turėtų pasiekti dar daug didesnio aukščio.

Mūsų eksporte svarbiausias vaidmuo turėtų priklausyti pieno produktams ir kiaulienai, toliau galvijams bei galvijienai, ir linų pluoštui, dar toliau kiaušiniams ir kai kuriems kitiems ž. ūkio produktams (linų sėmenims, dalinai ir javam, tame skaičiuje ir sėkliniams, gyvulių ūkio nemaisto produktams (odoms, kailiams, šeriams ir t. t., bet geistina apdirbtame, o ne žaliame pavidale), paukščiams, arkliams (del labiau tolimos ateities čia yra klausimo ženklo), bulvių perdirbimo produktų, sėjamųjų žolių ir daržovių sėklai ir t. t. Šią dieną tie produktai, kuriems mūsų eksporte turėtų priklausyti pirmos vietos, randasi ten dažnai paskutinėse vietose. Taip visokios mėsos, riebalų ir konservų mes išvežėme per 1923 m. viso labo tik už nepilnus 2,6

mil. litų, kiaulių gyvų ir skerstų — už 7,7 mil. litų ir pieno produktų — už nepilnus 2,2 m.; o visų šių **3 pagrindinių** mūsų gamybos produktų grupių — tik už nepilnus 12½ mil. litų. Vien kiaušinių eksportas yra šiek tiek žymesnis — 86,0 mil. kiaušinių sumoje 15,1 mil. litų. Reiškia, šių 4 parindinių grupių eksporto vertė 1923 m. buvo apie 27½ mil. litų. Tiesa, 1924 m. ši padėtis rodė tendencijų gerėti; jau už 1-ą tų metų pusmetį*) tų produktų įvežta — a) mėsos, riebalų ir konservų — už sumą 5,0 milijoną litų, b) kiaulių, gyvų ir skerstų — už sumą 7,4 mil. litų, c) pieno produktų — už 2,0 mil. litų ir č) kiaušinių — už sumą 8,0 mil. litų; viso gi labo — už sumą virš 22 milijon. litų, tai yra daugiau, negu 1923 metais. Padidėjimas, kaip matome, nuošimčiais, imant, gana žymus, bet, imant konkrečius absoliutinius kiekius, visai ne didelis. Mano buvo jau nurodyta, kad lyg šių metų tas eksportas, jei ne mūsų nuo gamybos reikalų **griežtas** nukrypimas, būtų jau galėjęs pasiekti lig 500—700,0 mil. litų per metus.

Prisižiūrint ir 1923 m. su 1924 m. m. ir ankstybesniųjų metų eksportui mes aiškiai matome, kad kai kuriuos mūsų produktus tas eksportas tik tik dar yra palietęs ar dargi tik mėginąs paliesti. Taip tik nuo 1923 m. jis pradeda (bet dar labai ir labai nežymiame kieky) paliesti tokius pagrindinius mūsų eksporto produktus, kaip mėsa ir konservai, pieno produktai, kiaulės ir kiauliena. Kai kurių produktų mūsų eksportas dargi veik visai nėra palietęs. Ir tie produktai, kurie jau lyg šiek tiek plačiau eksporto paliesti, yra tačiau tuo tarpu išvežami ne iš visos mūsų teritorijos, bet tik iš tų ar kitų mūsų teritorijos sričių; kitos gi sritys (kai kuriems produktams net jų dauguma) dar tik laukia savo eilės. Vien kai kurių prekių išvežimas liečia visą Lietuvą ir tos prekės, sulig mūsų gamybos dydžiu, išvežamos maž daug atatinkame kieky. Tas daugiausia liečia tokias prekes, kaip linų pluoštas ir sėmenys, oda, kailiai ir šeriai, skarmalai (taip), arkliai, javai ir, dėja, sėlenos, kalociai ir, pagaliau miškas.

Galima sakyti, kad pirmais keleriais po karo metais savo eksportą mes lopėme labai intensyviu išvežimu miško, sėlenų ir išspaudų, jei nepakertant tuom savo ūkio atsigavimo pagrindų, tai bent juos žymiai silpninant. Tas gi prekes, tuos produktus, kurių gamybos išplėtimas turi sudaryti mūsų ūkiui pagrindus, mes dar tik lyg **pradedame** mėginti eksportuoti. Dar ir 1924 m. mes jų labai mažai išvežėme, o apie 1923 m. ir dar la-

---

*) Rašant šį skyrių dar nebuvo davinių už visų 1924 m. mūsų eksporto davinių.

biau apie ankstybesniuosius metus (1920—22) veik ir kalbėti netenka.

Nors pas mus šiuo atveju nėra tiek bloga, kiek senoje Rusijoje, bet nelabai kuo galima ir džiaugtis. Apie rusų gi gyvulių ūkį labai charakteringai buvo išsitaręs (apie 1925 m.) vienas vokiečių ekonomistas. Jis išsitarė, kad jeigu, apie rusų gyvulininkystę spręsti sulig tuo, ko kiek išvežama, tai tektų padaryti išvados, kad pas rusus kiaulių ūkis yra tam, kad gaminti šerius, arklių ūkis — kad gaminti uodegas, karčius ir kanopas, galvijų ūkis — kad gaminti ragus, odas ir kaulus. Mat, iš Rusijos šių gyvulininkystės liekanų ir vadinamųjų priedinių (antraeilių) produktų buvo išvežama už didesnes sumas, negu gyvulininkystės ūkio pagrindinių produktų. Pas mus tuo atveju, skaitysime, kad yra geriau. Tačiau, visai prastai yra. Iš tikrųjų, štai 1923 m. mėsos, riebalų ir konservų mes išvežėme iš viso už nepilnus 2,6 mil. litų, o kailių ir odų — už 10,6 mil. litų; visų pieno produktų — už 2,17 mil. litų, o šerių — už 1,91 mil. litų; žąsų, vištų, kalakutų ir ančių — iš viso už nepilnus $^{3}/_{4}$ mil. (0,747 mil.) litų, o skarmalų — už 4,232 mil. litų, tai yra virš pusšešto karto daugiau. Tikri skarmaliai.

1924 m. mūsų eksportas yra ne tik gan žymiai padidėjęs, bet **pagrindinių** mūsų produktų eksporto rūbrikos jame ir nuošimtiniai užima žymesnę vietą; miško gi ir skarmalų rūbrikos **nuošimtiniai** tame eksporte užima jau mažesnę, negu seniau vietą. Tuo būdu tais (t. y. 1924 metais) pirmą kart pas mus padarytas **apčiuopiamas** (o ne mikroskopinis, kaip lig šiol) žingsnis prie lemtesnio eksporto. Tuo būdu 1924 m. bus pirmieji mūsų gyvenimo metai, kurių eksporto davinius galima imti palyginimams, bet ir tai ne su eksportu pirmykščių metų (1920—23 m.), o sekančių, tai yra 1925, 1926 m. ir t. t. Bet ir tai tų metų eksportą lygindami su 1924 m. eksportu visuomet turėsime omeny, kad tų metų eksportas tik pačioje užuomazgoje yra buvęs, kad jis buvo dar ne apėmęs visą mūsų valstybės teritoriją, dar prasčiau jis buvo apėmęs gamybos gaminių rūšių visumą, kai kuriuos gaminius, ir tai labai svarbius, tik tik liestelėjęs (pieno produktai, kiauliena, galvijiena ir t. t.).

Nagrinėjant 1924 m. mūsų eksporto davinius, kreiptinas dėmesis dar į vieną dalyką. Aukščiau minėtame Fin. M-jos leidiny psl. 14 pažymėta, kad 1923 m. gale įvestas „...tikslesnis metodas eksportui ir importui kainuoti, būtent, eksportui imama kaina f. o. b..., o importui — c. i. f...". Tas reiškia, prie eksportuojamos prekės kainos priskaitomos visos transporto, įkrovimo ir t. t. toliau išlaidos lig pasienio stoties vagono arba

iki krovimo į laivą. Importui gi imama kaina iki prekės iškrovimo. Bet šiuo atvėju mūsų padėtis, kaipo mažojo krašto ir daugiausia žaliųjų produktų gamintojo, visai netolygi Francijos, Vokietijos arba Anglijos t. y. didžių ekonominiai stipresnių kraštų padėčiai. Čia įeina keli momentai. Viena, ar eksportuojant, ar importuojant mes labai dažnai naudojamės iš užsieninio kredito ir del to užsieniui sumokame tam tikras palūkanas. Kad užsienio gi iš mūsų kredito naudotųsi ir mums del to palūkanų mokėtų, tai stačiai išimtinas dalykas. Tai, matos, kokiais 2—3%-iais faktinai pablogina mūsų užsieninės prekybos oficialiai rodomus balansus. Toliau, jūromis eksportuojamos iš mūsų ir importuojamos į mus prekės (daugumoje) eina ne mūsų, o svetimais laivais. Iš to vėl faktinasai mūsų užsieninės prekybos balansas turi būti dar vienu kitu (1—3%), nuošimčių blogesnis už oficialiai skelbiamąjį. Lygiai prekių draudimas tam tikras sumas iš to balanso ištraukia. Pagaliau, žaliųjų produktų, kaipo, bendrai imant, pigesnių už apdirbamosios pramonės dirbinius, transportas sunkiau gula ant to produkto kainų, tai gi reiškia, kad didesnis nuo tos prekės kainos nuošimtis netenka jo gamintojui*).

Tuo būdu, norint žinoti, kiek kraštui lėšų tenka prie oficialiai skelbiamų davinių reikalinga dar tam tikrų, nors ir nelabai žymių (po kokius 5, sakysime, nuošimčius prie eksporto ir prie importo) korektyvų padaryti. Prie 1924 m.**) Fin. M-jos parodytų eksporto (169,1 mil. l. — 5% arba 8,5 mil. = **(160,6 mil.)** ir importo (133,4 mil. l. + 5% arba 6,7 mil. = 140,1 mil.) padarius tas pataisas, matome, kad tų metų I pusmečiu visgi turėjome aktingą balansą (apie + 20,0 mil. litų). Be to, tenka turėti omeny, kad pradedant 1924 m., mūsų eksporto kiekių žinios, del aukščiau minėto apskaitliavimo būdo, yra padidinamos 10—15% palyginti su ankščiau paduodamomis žiniomis.

Palietus mūsų ž. ūkio galimybių ir ateities, perspektyvų klausimus, koperatyvinio ž. ūkio srity veikimo ir kitus panašius klausimus, prie eksporto klausimo teks dar kartą grįžti; tuo gi tarpu šioje vietoje eksporto klausimą svarstę baigsime, paduodami truputį žinių iš mūsų importo už 1923 ir dalinai už 1924 m. I pusmetį.

---

*) Kuo daugiau pigesnių prekių gelžkeliams tenka transportuoti, tuo sunkiau jiems be deficito išsiversti, nepakeliant per aukštai savo tarifą. Keliant gi tuos tarifus, apsunkinamas ir mažėja prekių vežiojimas. Tuo būdu kraštui, pigius produktus gaminančiam, susidaro veik neišrišama dilema.

**) Už 8 mėn.

Įvežimas (importas) į Lietuvą per 1923 m.

Eil. Nr.	Prekių pavadinimas	Saikas	Kiekybė	Vertybė (tūkst. litų)
1.	Manufakfūra . . .	1000 mtr. 1000 kg.	1.078,0 1.144,7	44.323,9
2.	Galanterija. . . .	„	171,1	3.974,6
3.	Maisto produktai			
	Cukrus	„	11.340,6	10.295,4
	Druska	„	10.221,6	586,7
	Silkės	„	12.522,3	5.173,1
	Kolon. prekės .	„	12.144,7	15 060,4
	Viso . .	1000 kg.	46.229,2	31.115,6
4.	Gyvuliai	1000 št. 1000 kg.	1,1 1,7	489,8
5.	Gėrimai	„	697,8	886,6
6.	Gyv. produktai, oda ir jos dirbiniai .	„	1,497,8	6,561,5
	Avalinė	„	113,1	3.506,8
	Skyrium neišvard.	„	206,8	575,6
	Viso . .	1000 kg.	1.817,7	10.643,9
7.	Sėklos	1000 kg.	159,3	261,6
8.	Taboka, papiros. etc.	1000 št. 1000 kg.	14.436,2 1.018,3	1.792,9
9.	Chem. prod.: įvairūs	„	4.847,0	5.511,3
	Ž. ūkio trąšos . .	„	23.380,4	4.333,6
	Viso . .	1000 kg.	28.227,4	9.844,9
10.	Metalų dirbiniai			
	Ž. ūkio mašinos .	1000 kg.	1.684,1	3.108,8 (tik!)
	Kiti met. dirb. .	„	21.129,3	19.423,2
	Viso . .	1000 kg.	22.813,4	82.532,0
11.	Elektros prietaisai .	1000 kg.	220,5	1.202,5
12.	Miner. ir jų dirb.: įvair.	„	29.592,6	7.373,0
	Akmensanglis .	„	83.242,5	5.243,8
	Viso . .	1000 kg.	112.853,1	12.616,8
13.	Žibalas	1000 kg.	6.624,5	1.982,9
14.	Žalia nafta	„	670,8	123,3
15.	Benzinas	„	771,2	704,8
16.	Tepalas	„	3.091,6	1.663,5
17.	Popier. ir spaud. dirb.	„	5.154,3	3.673,3
18.	Medžio dirb. . . .	„	6.070,7	4.697,7
19.	Muzik. instr. ir filmos	„	37,6	669,0
20.	Visi k. skyrium neišv.	„	2.260,6	3.425,2
	Viso . .	1000 kg. 1000 št. 1000 mtr.	241.983,9 17.437,3 10.389,6	156.627,2

Krinta į akis be galo mažas įvežimas į mūsų kraštą ž. ūkio mašinų — už 3,1 mil. litų, kas sudaro tik 2,0% (1/50) nuo mūsų

importo bendros vertės, arba, vidutiniškai maž daug, po 14 litų (1,4 dol.) vienam mūsų ūkiui. Tai yra visai niekis. Kadangi krašto viduje ž. ūkio mašinų išdirbimas lygiai labai mažas yra, tai tenka konstatuoti, kad mūsų ž. ūkis visai nepajėgia tinkamai atnaujinti ir papildyti savo negyvąjį inventorių, nepajėgia aprūpinti gamybos plėtimosi reikalų. Ne be reikalo 1922—24 m. laikotarpiu tiek silpnai ėjo ž. ūkio mašinų firmų reikalai Lietuvoje; kai kurios jų net bankrutavo.

Antras dalykas, kuris į mūsų importo lenteles žiūrint krinta į akis, tai tas, kad mes kuone išimtinai įvežame vartojimo reikmenis, o ne ūkio reikmenis. Taip, manufaktūros ir galanterijos įvežta už 48,3 mil. litų (t. y. už 16 kartų didesnę sumą, negu ž. ūkio mašinų), maisto produktų — už 31,1 mil. litų, baldų, rėmų, fanieros etc. — už 4,7 mil. litų, odos dirbinių ir avalinės — už 10,6 mil. litų, gėrimų ir tabako — už 2,7 mil. l. ir t. t. Bendrai, vartojimo dalykai sudaro daugiau $^{2}/_{3}$ mūsų importo, dalykai gi reikalingi gamybai ir šiaip verslams (ūkiui) mažiau $^{1}/_{3}$-io.

Tiesa, 1924 m. ž. ūkio mašinų, mineralinių trąšų ir t. t. įvežta jau didesniais kiekiais, bet palyginti su mūsų ūkio reikalingumu, vis dar visiškai mažai.

Lietuvos žemės ūkio gamybos pasiektinumai.

Jau anksčiau įvairiose šito rašto vietose mūsų žemės ūkio gamybos galimybės ar pasiektinumai, gvildenant kitus klausimus, buvo trumpai liečiami. Dabar šituo klausimu apsistosime kiek ilgiau.

Kiek smulkiau anksčiau buvo paliestas grūdų (javų) gamybos pasiektinumų mūsų krašte klausimas ir todel šioje vietoje jį paliesime kiek galint trumpiau. Buvo nurodyta, kad kada nors ateity mūsų ž. ūkio kultūrai prilygus dabartinei danų ž. ūkio kultūrai, mūsų javų grūdų derliaus aukštis nuo vieno hektaro, turint omeny mūsų žemės iš prigimties aukštesnį, negu Danijoje, derlingumą turėtų pakilti lig kokių 25—30 ct. (po 100 kg.). Drauge buvo pažymėta, kad, nežiūrint laukiamo ateity Lietuvoje gyvulių ūkio išsiplėtimo, kas surišta su šeriamųjų kaupiamųjų ir sėjamųjų žolių bendro sėjos ploto padidėjimu, javų sėjos plotas (absoliutinėmis skaitlinėmis), turės nesumažėti, o dargi padidėti.

Trumpai atvaizdinkime tą skaitlinėmis. Lietuvos teritorijos, be didesnių vandenų, bendras plotas — 5,6 mil. ha Iš to ploto: a) miško apželusio ploto lig 784.000 ha, b) sodybų, sodnų, daržų ir miesto plotų lig 175.840 ha, c) kelių, mažųjų vandenų, sunkiai

nusausinamų *) žemių ir, pagaliau, durpynų, kurie negali būti naudojami nei kaipo ganiava ar šienaujama pieva, nei jokiu kitu būdu, lig 200.000 ha. Tuo būdu ž. ūkio kultūrai lieka 5.600.000 ha — (784.000 ha + 175.840 ha + 200.000 ha) = 4.440.160 ha. Šią dieną šienaujamų pievų pas mus skaitoma apie 770.000 ha**), Bet šių pievų dalis kasmet išariama, kadangi labai mažai šieno duoda, (ar tai del to, kad per sausos, ar šiaip nederlingos***), arba del kurios kitos priežasties: mažosios pievelės ariamų laukų plote kliūdą darbams etc.). Tokių netinkamų pievų pas mus rasis lig kokio 1/5 bendro mūsų pievų ploto. Bet, vieton to, pribūna naujų šienaujamų plotų iš dabartinių vadinamųjų ganyklų ir netinkamų žemių plotų. Tuo būdu yra vilties, kad šienaujamas plotas pas mus ateity nesumažės, o dargi šiek tiek padidės, sakysime lig kokių 800.000 ha. Be to, turės būti užvestas nemažas plotas vadinamųjų dirbtinųjų nuolatinių (reiškia, neskaitant ganiavų įvairiose dobilienose etc.) ganyklų, sakysime, kokie 150.000 ha. Tuo būdu šienaujamųjų ir ganomųjų pievų bendras plotas būtų apie 950.000 ha.

Iš 4.440.000 ha atėmę 950.000 ha, ariamojo lauko liktų — **3.490.000 ha,** arba apie 62 1/3% nuo bendro mūsų teritorijos ploto. Tai yra nuošimtis mažesnis, kaip jau šiądieną yra Vilkaviškio apskrity, bet gan žymiai didesnis už dabartinį vidutiniškąjį (apie 48%) Lietuvai. Turint omeny, kad Lietuvoje visai nėra kalnų, veik visai nėra didesnių ir sunkiai nusausinamųjų pelkių ar šiaip tuštumynų ir, kad miško (tikrojo) **jau** turime nedaugiau 14%, tai mūsų spėjamas ateičiai (mūsų ž. ūkio kultūrai išsiplėtus) ariamos žemės nuošimtis (62), nėra ypatingai didelis.

Kai del pavienių kultūrų sėjos (nuošimtinio) ploto, tai visų kaupiamųjų (bulvių, šeriamųjų runkelių etc.), kultūros plotas dabar užima lig 6,9% viso ariamos žemės ploto. Iš to ploto šeriamiemsiems runkeliams, griežčiams, morkoms etc. tenka labai nežymi dalis (0,2—0,3%); visas gi kitas plotas — bulvėms. Ž. ūkio kultūrai pakilus kaupiamųjų kultūros plotas gali padidėti (nuošimtiniai) lig kokių 12,0%, tai yra virš pusantro karto nuošimtiniai ir virš 2 kartų absoliutiniu kiekiu, reiškia, vieton dabartinių 181.000 ha (6,9% nuo ariamos žemės ploto = 2.632.000 ha) — 418.800 ha (12,0% nuo ariamos žemės ploto

---

*) Ar šiaip sunkiai į ž. ūkio kultūros plotus įtraukimą žemių.

**) Žiūrėk aukščiau del pievų, ganyklų ir netinkamų žemių statistikos netikrumų.

***) Pas visus mūsų ūkininkus pievos nėra mėžiamos nei mineralinėmis trąšomis, nei sutromis, nei jokiu kitu būdu. Todel, jei, tai nėra užliejamos pievos, ar mažos pievelės tarp laukų, iš kurių, vandeniui nubėgant, jos tokiu būdu tręšiamos, tai jos ilgainiui nualinamos.

= 3,49 mil. ha). Iš to ploto $^1/_3$—$^1/_4$ dalis turi tekti įvairiems be bulvių šakniavaisiams (reiškia, 105—140.000 ha) ir likusis plotas, tai yra 275—310.000 ha bulvėms.

Nesėjamų pūdymų turėtų likti nedaugiau 4% + apie 1% lubino *) etc. sėjos žaliajam mėšlui; iš viso — 5%.

Linų ir kanapių sėjos plotas dabar svyruoja ribose 2,3—2,5%. Ateity, ir geromis linų koniunktūros sąlygomis, šis plotas vargu ar gali būti didesnis 3%; tas reikštų linų sėjos ploto absoliutį padidėjimą daugiau 60%.

Dobilų ir kitų sėjamų žolių ploto nuošimtį galima ateity prileisti = 30. Tas reikštų 1.047.000 ha plotą, tai yra kelis kartus didesnį už dabartinį. Drauge su šienaujamųjų pievų ir dirbtinųjų nuolatinių ganyklų plotu — 950.000 ha, tai sudarytų plotų 2,0 mil. ha. Toksai žolės plotas būtų pakankamas ir **labai aukštai** pakilusiam gyvulių ūkiui.

Iš bendro ariamos žemės ploto atėmę plotus skiriamus: a) kaupiamiemsiems — 12%, b) juodiem ir žaliem pūdymam — 5%, c) technikiniem augalam (linam kanapėm, ateity, gal dar cikorijai, vaistiniem augalam, apyniam etc.) — 3%, ir č) sėjamoms žolėms — 30%, javų sėjai lieka—100—(12+5+3+30) =50% nuo bendro ariamos žemės ploto, tai yra 1.745.000 ha. Tai yra plotas, apie pusantro karto didesnis už dabartinį, sėjos plotą (nepilnus 1,2 mil. ha).

Mes nurodėme į galimą tolesnėj ateity, mūsų ž. ūkio kultūrai **sparčiai** kylant, po kokių 20—25 metų, iš vieno hektaro turėtų vidutiniškus derlius 25—30 cnt. ribose. Tuo būdu iš 1,745 mil. ha mes turėtume 44—52, mil. cnt., vieton dabartinių 10—11 mil. ct., tai yra 4—5 kartus daugiau. Suprantama, kad tai skaičiai tik pavyzdžiui; bet tai mums yra pasiektina. Iš vidutiniškos mūsų žemių rūšies tokio aukščio, (retkarčiais ir didesnio), derliai ir šiandien geriausiuose mūsų ūkiuose yra gaunami. Praktikos tyrimai rodo, kad mūsų krašto gamtos sąlygomis, pritaikius visus paskutinius ž. ūkio mokslo pasiekimus, javų derliaus aukštį galima pakelti ir lig 50 ctn. (t. y. 5 kartų) grūdų iš vieno ha. Suprantama, kad šios dienos sąlygomis, ne tik visas kraštas, bet ir pavienis ūkis tokio aukštumo **bendro** derliaus iš savo laukų turėti nebegal. Tačiau, technika nuolat, be paliovos žengia pirmyn, be to mes ir ateičiai neį-

*) Toksai palyginti nedidelis lubino sėjos plotas del to, kad pas mus palyginti šiaurės klimatas (Kaunijoje lubinas veik nevartojamas) neleidžia tai plačiau vartoti; be to, pas mus smiltinuotų žemių, kur lubinas turi didžiausios reikšmės, ne tiek daug. Vilnijoje, ypatingai jos pietinėje daly, lubinas turi daug didesnės reikšmės.

mame tokių aukštų derlių (t. y., apie 50 ct. iš ha), o daug mažesnius, būtent po 25—30 ct. iš ha*) ir, pagaliau, tuos derlius taikoma **tolesniam** laikui, būtent, po 20—25 **sparčios** mūsų ž. ūkio plėtotės metų. Tokio vidutiniško aukštumo javų derlius kai kuriuose Vakarų Europos kampuose mes ir šią dieną jau randame, kai kada ir blogesnėse iš prigimties, negu mūsų žemėse ir, nežiūrint to, kad ir ten ž. ūkio kultūros srity dar neviskas pasiekta, ko, sulig ž. ūkio mokslo dabartine padėtim, galima yra pasiekti. Tokius viduniškus javų (grūdų) derlius mes matome ir, kai kuriose, Danijos salose**) (Fionijos ir kt.). Savo aukštos kultūros danai (ir kai kurie kitų kraštų ž. ūkio rajonai) yra pasiekę, palyginti trumpu laiku. Juo gi tolyn, juo viskas greitesniu tempu eina. Ir, bendrai, šį klausimą kiek atydžiau ir giliau panagrinėjus, neabejotinai aiškėja, kad **tinkamomis sąlygomis** mūsų kraštas po kokių 20—25 metų **gali** pasiekti vidutiniškų iš vieno ha derlių aukščio — 25—30 cnt. po (100 kg.).

Imkime dabar kitą mūsų gamybos šaką, būtent pieno gamybą ir pažiūrėkime, kokios yra tos gamybos pasiektinumo ribos.

Jau buvo minėta, kad po kokių 20—25 metų sekmingos darbuotės mūsų ž. ūkiui galima pasiekti Danijos ž. ūkio dabartinio kultūros laipsnio ***). Danijos galvijų skaičius jau artinasi 3,0 mil. galvų. Turint tokios rūšies žemes, kaip mūsų, danai, be abėjo, turėtų ne tik visus 3,0 mil. galvijų, bet, matos, dargi šiek tiek daugiau. Tačiau, išeikime iš skaitlinės tik 3,0 mil. galvų. Tas atatinka Danijos teritorijos plotui — 4,2 mil. ha. Lietuvos teritorijos plotui esant — 5,6 mil. ha, tam plotui atatiktų galvijų skaičius $3{,}0 \times \frac{5{,}6}{4{,}2} = 4{,}0$ mil. galvų. Mūsų galvijų ūkį šiandien ir numatomoj ateity vyrus pieninė, o ne mėsinė kryptis. Pieninei gi krypčiai esant iš bendro galvijų skaičiaus apie $^2/_3$ turi tekti melžiamoms karvėms. Iš 4,0 mil. $^2/_3$ sudaro 2,66 mil. karvių. Skaitykime, dar, kad ir po 20—25 m. mūsų galvijų (reiškia ir karvių) palyginamasai kiekis dar nevisai pasieks Danijos dabartinių normų; vieton 2,66 mil., im-

---

*) Pažymėtina, kad šiaurės — vakarų Suvalkijoje ir šią dieną jau pradeda rastis ūkininkų, (nors ir nedaug kol kas) su vidutiniškais javų derliais lig 20—25 cnt. iš ha.

**) Vidutiniški gi visos Danijos javų derliai yra šiek tiek žemesni.

***) Žinoma, per tą laiką Danija iš savo pusės dar labiau pakels savo ž. ūkį ir tuo būdu ir po 25 m. mes danams dar neprilygsime. Bet danų galimybės yra siauresnio mąsto ir skirtumas tarp mūsų ir jų ž. ū. kultūros stovių sumažės.

kime tik 2,0 mil. karvių. Visi žinome, kiek gerai pas danus šiandien išsiplėtusi pienininkystė. Lygiai šią dieną pas mus jau daugelio yra girdėta apie danų pieningasias karves. Ir, iš tikrųjų, danų karvės yra gan geros. Labiausia pagarsėję šiandien fiūnai (fionai), arba danų žaloji galvijų veislė. Mažiau žinomi yra danų juodmargiai galvijai arba jutlandai. Nemaža danai laiko ir šortgornų, tai yra anglų mėsinių galvijų; šiek tiek, bet nedaug laiko ir kitų veislių (džersejų ir kt.). Geresnėse danų karvydėse mes galime, pamatyti tikrai gražių galvijų, šiaip gi apie visos Danijos galvijų bandą galima pasakyti, kad tai neblogi galvijai — duoda nemaža pieno nėra liguisti ir t. t. Bet ir ypatingai girti jų netenka. Taip pat danai gerai ir užlaiko savo galvijus. Šeria juos, ypač karves, sulig šių dienų tiek garsiomis danų šėrimo normomis. Tiesa, šių normų danai tiek jau griežtai, kaip kai kada pasakojama, neprisilaiko. Sulig pavieniomis Danijos provincijomis, (kai kada net ir ūkiais tose normose yra įvairių variantų. Be to, tos normos nepilnai tiksliai, o vien apytikriai atatinka paskutiniems mokslo reikalavimams. Ateity, matos, į tas normas bus dar įvesta tam — tikrų (nors, gal, ir nežymių) pagerinimų. Didesnis darbas danus laukia jų galvijų kokybės (rūšies) pagerinimo srity. Bendrai imant nežiūrint danų galvijų ūkio labai žymaus išsiplėtimo, galvijų veislės gerinimo srity danai dar gali laukti ateity žymių naujų pasiekimų, didesnių, sakysime, neg, grūdų gamybos srity. Bet ir šią dieną danų jau pasiekta netoli 3000 kg. vidutiniško jų karvių pieningumo.

Po 20—25 m. sekmingos darbuotės tokio karvių pieningumo yra galimybės ir mums pasiekti. Iš 2,0 mil. karvių, su vidutinišku pieningumu po 3000 kg. per metus, turėtume pieno iš viso 6000,0 mil. kg. Skyriuje „Lietuvos žemės ūkio obiektas“ buvo nurodyta, kad šią dieną mes į metus turime netoli 600,0 mil, kg. pieno (platesnes ribas imant, nuo 500, lig. 700,0 mil. kg.). Reiškia, pieno gamybą mes galime pakelti (20—25 metų bėgy) nuo 10 lig 12 kartų.

Sviesto eksportui šią dieną visiškai mažai tebeturima — tą eksportą skaitliuojame dargi nebe tūkstančiais, o tik šimtais tonų (1923 ir 1924 m. m.). Tik 1925 m. manome peržengti tūkstantį tonų; bet dar tik manome. Ir šiaip sviesto krašte nedaug gaminame. Jokių tikresnių žinių apie tai nebeturime. Žinome tik, kad tik mažoji mūsų pieno dalis eina sviestui mušti; didesnioji gi šiaip suvartojama. Be to, tik dar iš nedidelės, (nuošimtiniai imant), pieno dalies grietinė išsukama su separatoriaus pagalba; iš didžiosios gi pieno dalies grietinė nuimama su šaukštu, ar kitu panašiu būdu, pienui vėsioje vietoje tam tik-

rą laiką pastovėjus ir grietinės (riebalų) **daliai** pakilus rūgstančio pieno paviršium. Bet tuo būdu iš pieno išsiima tik 60—70% jo riebalų, vieton su separatoriaus pagalba išsukiamų 95—97%, o visas trečdalis (maž daug) pasilieka piene. Mūsų karvių pieno vidutinis riebumas bus ribose 3,6—3,8. Separatorių vartojant 1 sviesto kilogramui tokio pieno reikalinga 23—25 kg., be separatoriaus — 32 —lig 40 kg., vidutiniškai gi apie 35,0 kg. Prileidžiant, kad mūsų pieno visa pusė, tai yra 300,0 mil. kg., eina sviestui*) mušti, rastume mūsų sviesto metinės gamybos kiekį = 300,0 mil.: 35,0 = 8,6 mil. kg., arba 8.600 tonų. Kiekis labai mažas ir, be to, tikrenybėje jis bus gal dar mažesnis.

Aukščiau pieno metinę gamybą po 20—25 metų mes išvedėme kiekyje 6000,0 mil. kg. Sviestui mušti skiriant 5000,0 mil. kg., dar atlieka kitiems reikalams visas 1000,0 mil. kg., tai yra daugiau 3 kartus tiek, kiek dabar pieno tam turime. Separatorių etc. vartojant iš 5000,0 kg. pieno, prie pieno vidutiniškam riebumui esant tik 3,6%, sviesto turėtume apie 200,0 mil. kg. arba apie 200.000 tonų. Tai būtų kiekis, maž daug, 20—25 kartų didesnis už dabartinį. To sviesto ir kaina bent 20%-iais būtų aukštesnė už mūsų paprasto sviesto kainas. To sviesto ketvirtą dalį, tai yra 50.000 tonų skiriant krašto vidaus vartojimui, būtų kiekis visai pakankamas, 5 ar 6 kartus didesnis už dabartinį mūsų krašte sviesto vartojimą. Liktų tuomet eksportui 150.000 tonų; skaitant kg. tik 7 litus, t. y. toną po 7000 litų, to eksporto vertė reikštųsi sumoje 1050,0 milijonų (t. y. daugiau vieno miliardo) litų. Tuo gi tarpu šiandien, mes dar nesame pasiekę **vieno** tūkstanties tonų sviesto eksporto metinės normos.

Kad aukščiau išdėstyta geriau atvaizdinus imkime pavyzdžiui 3 pavienius ūkius vieno didumo ir vienų prigimties sąlygų, bet 3 kultūros laipsnių: a) atsilikusį, b) vidutiniško kultūros aukščio ir c) aukšto kultūros laipsnio.

1. Atsilikęs, ekstensyvus, 20 ha žemės (vidutiniškos rūšies) ploto, ūkis. Toksai ūkis Lietuvoje vidutiniškai laiko 4 karvės, teisingiau pasakius, ožkakarves, 2—3 cnt. po (100 kg.**) gyvo svorio. Tokių karvių ir tokiuose atsilikusiuose ūkiuose pas mus pieningumas **vidutiniškai** nesiekia aukščiau 600***) kg. per metus. Reiškia, iš viso iš 4 karvių bus 2400 kg. pieno per

*) Ir sviestą primityviais būdais mušant, būna tam tikrų nuostolių ne tik kokybės, bet ir kiekybės atžvilgiu.

**) Visur vartojame centnerius = 50 kg., kadangi tokie mūsų krašte yra priimti.

***) Turime ūkių ir su 400 kg. karvių vidutiniško metinio pieningumo.

metus. Ūkininko šeimos ir jo darbininkų reikalams saldaus pieno ir grietinės reiks bent 800 kg. pieno, veršeliams girdyti bent 200 kg. Atlieka sviestui mušti 2400 kg. — (800+200) = 1400 kg. pieno. Separatoriaus nevartojant iš to pieno išeis kokie 40 kg. sviesto. To sviesto bent pusę ūkininkas patsai savo ūky suvartos. Lieka perduoti daugiausia kokie 20 kg. sviesto; iš 6 l. kg., tas sudarys 120 litų pajamų per metus. Be to, kreiptina domės, kad mes labai mažai pieno ir grietinės palikome ūkininko šeimos reikalams. Palykdami daugiau, rasime, kad ūkis negalės pagaminti daugiau 25—35 kg. sviesto per metus, ir parduoti galės nedaugiau 10—15 kg., už kuriuos po 6 litus už kg., gaus tik **60—90 l. metinių pajamų.** Pajamos tikrai „mizernos".

2. To pat didumo, tos pat žemės rūšies ir kitų prigimties sąlygų ūkis, bet vidutiniškame kultūros laipsny. Toksai ž. ūkis lengvai gali išlaikyti 6—8 neblogas karves, 3—5 cent. gyvo svorio, ir vidutiniško pieningumo lig 2500 kg. per mitus*). Iš visų karvių pieno per metus bus 15—20.000 kg. Imkime viduriniąją skaitlių — 17.500 kg. Ūkininko šeimos reikalams paliekant 1200 kg. (pusantro karto tiek, kiek atsilikusiame ūky), ir veršeliams girdyti etc. — 500 kg. (t. y. 2½ kartų tiek, kiek pirmame pavyzdy), sviestui mušti atlieka pieno — 17.500 kg. — (1200+500) = 15.800 kg. Imant pieno vidutinišką riebumą — 3,6% ir vartojant separatorių, sviesto turėsime lig 630 kg. Ūkininko šeimos reikalams paliekant 60 kg. sviesto (3 kartus daugiau, kaip pirmame pavyzdy), pardavimui atlieka — 630—60 = 570 kg. sviesto. Iš 7 l. už kg. (sviestas čia geresnės rūšies), yra **3990 l. metinių pajamų.** Tai yra pajamos, kurios jau šį tą ūkyje reiškia; jos yra net keliasdešimts kartų didesnės, negu pirmame atsitikime.

3. Toksai pat (20 ha) ž. ūkis, bet tikrai aukštame kultūros laipsny. Toksai ž. ūkis gali išlaikyti 12 gerų melžiamų karvių**), vidutinio pieningumo — 4000 kg. į metus ir gyvo svorio 5—7 cnt. Iš 12 karvių per metus bus — 4000×12= 48.000 k. pieno. Ūkininko šeimos reikalams paliekant visus 2500 kg. per metus, veršeliams girdyti, paršeliams papenėti ir pn., paliekant 1500 kg. per metus, sviestui mušti atlieka — 48.000 kg. — (2500+1500) = 44.000 kg. Prie 3,5% pieno riebumo ir separatoril vartojant sviesto bus lig 1700 kg. Ūki-

---

*) Ūkininkas iš 20 ha žemės, be savo šeimos, laiko dar **bent** piemeny ir vasaros metu samdo padienių.

) Danijoje, Pietų Švedijoje ir kitur yra **gyvų pavyzdžių, kur 20 ha ūkis išlaiko ir lig 15 melžiamų karvių su vidutiniu pieningumu po 5000 kg. pieno iš vienos karvės per metus.

ninko šeimos (ir darbininkams) reikalams paliekant net visus 100 kg., pardavimui visgi atlieka — 1700—100 = 1600 kg. Iš 8 litų (nes sviestas čia aukščiausios rūšies) metinių pajamų yra — 1600×8=12800 litų, suma, kuri greta kitų tokio ūkio pajamų (sakysime iš kiaulių, ir kiaušinių etc.) duoda galimybės tokiam ūkininkui skaitytis pasiturinčiu žmogum ir kultūriškai gyventi.

Toksai ūkis, kaip pirmo mūsų pavyzdžio yra tipiškas daugeliui Lietuvos sričių (labiausia mūsų Rytų pakraščiams ir vidaus Žemaitijai), bet pas mus pradeda rastis šiek tiek ir II pavyzdžio ūkių. Tinkamai ekonominėje srity pradėjus mums tvarkytis, jau po gana neilgo laiko (7—10 metų), tokių, kaip II pavyzdžio ūkių mes turėtume jau labai žymų nuošimtį ir mūsų sviesto eksportas būtų tuomet skaitomas jau dešimtimis tūkstančių tonų per metus, vertės lig kelių šimtų milijonų litų (200—400 mil. l.). Dar po tiek laiko pradėtume artintis prie danų šios dienos pieninio ūkio padėties, o, maž daug, po dvidešimts kelių metų galėtume ir pilnai pasiekti jų pieno ir jo produktų gamybos kiekį. III-iame pavyzdy parodytas ūkis yra gerasai ūkis Danijoje arba sakysime, pietų Švedijoje. Lietuvoje gi tokių ūkių kol kas neturime. Turime tik ir tai dar visai nedaug (visoje Lietuvoje, gal, keliasdešimts) ūkių, kurie savo galvijų ūkio intensingumu **pradeda artintis** prie tokio kultūros laipsnio ūky. Jie sugeba išlaikyti didelius melžiamųjų karvių (ir šiaip galvijų bei kiaulių) kiekius, ir tų karvių pieningumą pakelti virš 3000 kg. (lig 3300 ir net 3500 kg.). Ateity tokių ūkių turės didėti; po dvidešimts kelių metų pažangos jie turėtų virsti mūsų galvijų ūkiui tipingais. Bet, kadangi šią dieną mūsų kraštui tipingi yra I pavyzdžio ūkiai, tai mes lig šiol beveik ir neturėjome sviesto eksporto; nes kelias — dešimts tonų eksporto per metus, arba nors ir keli šimtai, kaip 1924 metais, tai ne eksportas, o tik eksporto užuomazgos pradžia arba mėginimai.

Nemažesnės galimybės yra ir mūsų kiaulių ūky, jos dargi yra pasiektinesnės. Kiaulių ir šią dieną tikrai daug tebelaikome. Fin. min-jos stat. biuras jų priskaito apie 1,6 milijonų. Prie gyventojų skaičiaus 2,2 mil., kiekvienam 100 gyventojų išeina daugiau 70 kiaulių (apie 72). Tai tikrai didelis skaičius. Šiuo atvėju visoje Europoje vien Danija daugiau (lig 90 kiekvienam gyventojų šimtui) kiaulių laiko. Mūsų gi teritorijos kiekvienam 100 ha išeina apie 29 kiaulės; tai lygiai yra ne mažas skaičius ir šiuo atvėju mes užimame vieną pirmųjų Europoje vietų. Ateity, mūsų ž. ūkiams smulkėjant (del parceliacijos ir kitų priežasčių) ir kaimams vienkiemiais išsiskirsčius, pas mus, kiaulių turėtų dar kiek padaugėti.

Kai del mūsų kiaulių skerdimo kiekių ir išdavų statistinių žinių mes kol kas nebeturime. Priseina vadovautis įvairiomis atsitiktinomis žiniomis, praktikos prityrimu ir bendrais sąprotavimas. Danai metų bėgy paskerdžia didesnį kiaulių skaičių (lig 130 ir daugiau nuošimčių), negu jų sulig statistika*) priskaitoma. Tas pilnai suprantama. Kiaulė yra labai veisli (2 kart per metus po 7—15 paršelių) ir greit augantis gyvulys. Kultūrinė gi veislinė kiaulė auga daug greičiau už musiškę. Jorkširų veislės 6—7 mėn. meitėlėlis sveria (gyvo svorio) 5—6 p. (lig 1 cnt.), metinis — kokius 10 p., 1½ gi metų gali eiti ir lašiniams penėti. Danai daugiausia skerdžia vadinamiems bekonams, tai yra 6—9 mėn. puspenius paršus, paprastai nedaugiau 100 kg. gyvo svorio. Reiškia, jie daro daugiau 1 apyvartos per metus, pavieni gi ūkiai ir daugiau 1½ apyvartos.

Pas mus toji apyvarta yra daug lėtesnė. Mūsų kiaulių dauguma dar blogos rūšies (nors tuo atvėju dalykai kiek ir gerėja); nevisai racionalingai tos pačios kiaulės pas mus šeriamos; del to jos daug lėčiau auga. Be to, pas mus bekonams kiaulių dar veik visai neskerdžiama. Visgi vadinamųjų penėtų ir puspenių paršų ir meitėlėlių pas mus skerdžiama nemažai. Tuo būdu, jei mes savo kiaulių metinio skerdimo normą priimsime — 700.000 kiaulių, tai vargu perdėsime. Nuo mūsų kiaulių bendro skaičiaus 1,6 mil., tas sudarytų tik 43,7%, tai yra norma nuošimtiniai apie 3 kartus mažesnė, negu pas danus. Iš kitos pusės tai sudaro **vidutiniškai**, maž daug, po 3 kiaules vienam mūsų ūkiui. Yra, žinoma, daug ūkių, kurie po tiek kiaulių neskerdžia, pasitenkindami 2, retkarčiais ir 1 kiaulės arba meitėlėlio skerdimu. Bet ne tik stambieji, bet ir žymi dalis vidutiniųjų mūsų ūkių skerdžia ne tik po 3—4 kiaules, bet dažnai ir po 5—7, retkarčiais ir dar daugiau. Be to, į skaičių mūsų ūkių (apie 230.000 priskaitant Klaipėdą iš vienos pusės, ir naujakurius, nuomininkus etc. iš kitos pusės) įeina lig 2000 dar neišparceliuotų dvarų ir palivarkų ir apie kitatiek, nors išparceliuotų, bet su paliktais neliečiamais, centrais, arba, jei ir su parceliacijos darbų paliestais centrais, tai su likusiais dar juose ordinarninkais. Dvaruose (ir šiaip pas stambesnius ūkininkus) kiaulių skerdžiasi ir kiekvienas dvaro ordinarninkas bei savininkas (paprastai nuo 1 lig 3, įskaitant ir meitėlėlius); tuo būdu dvare skerdžiama kasmet nuo keliolikos lig keliasdešimts kiaulių. Be to, kiaulių (daugiausia 6—10—12

*) Renkant statistikos žinias į kiaulių skaičių neįtraukiami vien žindomieji paršeliai; nujunktieji gi paršeliai (t. y. 1½—2 mėn. amžiaus) tan statistikan įtraukiami.

mėn. meitėlėlių) skerdžiasi pas mus ir dauguma kaimo amatininkų, vertelgų ir šiaip įvairių vadinamųjų kampininkų, triobelninkų ir t. t., kurie savystovių ūkių nebetur. Skerdžiasi kiaulių ir žymi mūsų miestiečių dalis. Tuo būdu mūsų aukščiau paimtą skerdimą pas mus metinė norma — 700.000 kiaulių, tenka greičiau skaityti per maža, o ne perdidelė. Atmetus kiaules, skerdžiamas ne ūkininkų, rasime, kad vienam ūkiui vidutiniškai neišeina ir $2^1/_2$ kiaulių per metus skerdimo norma. Mūsų krašte prieš karą ir dabar padaryti, nors ir mažu mastu, tyrimai rodo vidutinę normą didesnę, negu mūsų čia imama.

Bet ir prie 700.000 kiaulių per metus skerdimo normos turime nemažiau 1,5 mil. mažųjų cnt. (skaitant vidutinišką skerdžiamųjų kiaulių gyvą svorį tik po $2^1/_7$ cnt., arba po 6 p. 6 sv.) gyvo svorio. Iš 90 litų gyvo svorio centnerių, turime metinę kiaulių skerdimo vertę = **135,0 mil. litų.**

Gyvulininkystei pas mus kylant jau po kelių metų (5—6) kiaulių skaičius pas mus galėtų pasiekti 2,0—2,5 mil. galvų. Del kiaulių didelio veislingumo per tuos kelis metus jau visai daug galėtų išsiplėsti veislinių ir pusiauveislinių (metisų) kiaulių. Lygiai truputį galėtų pagerėti kiaulių auginimas bei šėrimas ir gan žymiai galėtų prasiplėsti 7—9 mėn. kiaulių (paršų) skerdimas bekonams. Greta, žinoma, eitų ir žymus penėtų kiaulių lašiniams skerdimas. Tokiomis sąlygomis dabartinė skerdimo norma (spėjamai apie 45% nuo mūsų kiaulių skaičiaus) labai lengvai galėtų pakilti lig 70—80% nuo kiaulių bendro skaičiaus. Tai būtų apvarta virš pusantro karto lėtesnė, negu pas danus; danų gi ta apyvarta nėra tiek sparti, kaip kai kurių Anglijos apygardų.

Šiomis sąlygomis mes per metus skerstume nuo 1,4 lig 2,0 mil. št., gyvo svorio nuo $1^3/_4$—$2^1/_4$ mil. cnt. Kainuojant 1 cnt.*) gyvo svorio po 240 l. (kainos tuomet apie vienu trečdaliu būtų brangesnės), turėtume mūsų per metus skerdžiamų kiaulių vertę = nuo 420 lig 540,0 mil. litų, tai yra 4—5 kartus daugiau, negu šiandien.

Kiaulių ūkio produktų eksportas, nors, nuošimtiniai imant, **labai sparčiu** tempu pas mus didėja, bet absoliutiniais kiekiais imant, **dar** yra nedidelis. 1924 m. išvežta 22.392 št. ir 1.638 tonos, už sumą 7.728.400 l., 1924 m. — apie pustrečio karto tiek. Palyginus su skerdimu, išvežama dar labai nedaug; 1923 m. išvežta apie 5,6% bendro pas mus skerdžiamų kiaulių kiekio, 1924 m. truputį daugiau, negu 10%. Tuo gi tarpu Danijoje išvežama daugiau 80% skerdžiamų krašte kiaulių. Be kitko tas mūsų mažasai eksportas aiškinti tenka ir tuo, kad mūsų kaime labai daug vartojama kiaulienos; šiuo atvėju Lietuvai, gal būt,

priklauso pirma pasauly vieta. Dabartinis kiaulienos mūsų krašte vartojimo kiekis ateity, jei ir pakiltų, tai gali pakilti tik labai nedaug*). Tuo būdu po 5—6 metų ž. ūkio plėtimosi pažangos, pasiekę 1³/₄—2¹/₂ mil. cnt. kiaulių gyvo svorio metinės skerdimo normos, lig 60% to kiekio galėtų eiti eksportui. Mūsų eksportas tuomet reikštųsi kiekyje 1,0—1,5 cnt. kiaulių gyvo svorio per metus iš 240 l. už cnt., 240—360,0 mil. litų vertės. Dabar dar del kiaulių ūkio produktų eksporto dydžio po 20—25 metų, jei per tą laiką mūsų ž. ūkio kultūra prilygtų danų dabartiniam ž. ūkio kultūros laipsniui. Danų šiandieninėmis normomis einant ir turint omeny didesnį mūsų teritorijos plotą ir geresnę iš prigimties žemę, mums per metus reikėtų eksportuoti nemažiau 2,5 mil. cnt. Iš 300 l. už cnt., tas sudarytų metinę eksporto vertę lig 750,0 mil. litų, t. y. kelias dešimts kartų daugiau, negu 1924 m. ir lig 100 kartų daugiau, negu 1923 m.

Šių didžiųjų normų kiaulių ūky pasiekti yra lengviau, negu kitose mūsų gamybos šakose. Tačiau, kaip ir visur kitur, reikalinga sumanaus, sistematingo ir įtemto darbo. Be to gi darbo — ir to niekuomet pamiršti neprivalome, gali būti vieton pažangos — atgal ėjimas. Tokio atgal grįžimo, kaip toliau pamatysime, būta ne tik Rusijoje, bet ir pas mus kai kuriose mūsų ūkio šakose.

Dabar dar nors trumpais bruožais pagvildensime pašarų klausimą, prileidžiant, kad po 20—25 m. mūsų ž. ūkio kultūra pasieks danų ž. ūkio kultūros dabartinio laipsnio ir kad pas mus ž. ūkis įgaus daugiau gyvulio ūkio krypties, grūdų gamybai paliekant antrą vietą. Mes prileidome, kad turėsime 2 mil. melžiamų karvių, kas atatinka maž daug 3 mil. galvijų (su prieaugliu, veisliniais buliais, penimiais) bendram skaičiui. Kiaulių metinio eksporto normą mes ėmėme 2,5 mil. cnt., atatinkamas vidaus vartomas bus apie 1,0 mil cnt., iš viso į metus skerdimui eitų lig 3,5 mil. cnt. Bekonų gamybai turėtų priklausyti pirmoji vieta, būtent iš bendro 3,5 mil. cnt. kiekio kokie 2,50 (arba ir 2,75) mil. cnt. kiaulių gyvo svorio eina bekonams, ir 1 (arba ³/₄) mil. cnt. lašiniams, kumpiams etc. Tokioms skerdimo normoms galėtų atatikti šie kiaulių skaičiai:

a) kuilių, maksimum, 80.000 (t. y. po vieną kas trečiam ūkiui; galėtų gi pakakti ir 40.000 kuilių);

---

*) Vidaus vartojimo srity pas mus turėtų pakilti (ir tai žymiai) pieno ir sviesto vartojimas, toliau vaisių ir kai kurių daržovių vartojimas, lygiai turėtų prasiplėsti avižinių kruopų vartojimas; bet tokių produktų, kaip lašiniai, šiaip kiauliena, ir ruginė duona, pas mus pakankamais kiekiais vartojama ir šiandien.

b) kiaulių veislei (motkų) 400.000 (tai yra vidutiniškai neišeina ir po 2 vienam ūkiui);

c) meitėlėlių ir meitėlių, auginamų penėti kumpiams ir lašiniams; peni amžiuje, pradedant nuo 12—18 mėn.; amžius svyruoja nuo 2 lig 21 ir retai lig 24 mėn.; iš viso 600.000 št.;

č) paršai, skiriami bekonams gaminti; skerdimo amžiaus nuo 6 lig 9 mėn.; jų bendras amžius nuo 2 lig 9 mėn.; bendras vidutiniškas metuose skaičius apie 1,8 mil. št.

Tuo būdu visos kiaulių bandos, neskaitant žindomųjų paršelių (tai yra lig $1^1/_2$—2 mėn.), skaičius bus 80.000+400.000+600.000+1.800.000=2.880.000 št.

Iš 400.000 kiaulių - motkų*) per metus iš 2 paršiavimuisi paršelių busn uo 4 lig 5 mil. Dalis jų skerdžiama, dar esant žindomiems, kita gi dalis auginama papildyti aukščiau minėtoms mūsų kiaulių bandos 4 grupėms pakeičiant skerdžiamasias.

Skerdimui eis:

a) Kuilių 30% (vidutiniškai juos laikant lig $3^1/_2$ m.), arba 24.000 št. Iš 3 cnt. vidutiniško gyvo svorio bus 72.000 cnt. gyvo svorio.

b) Kiaulių 20% (vidutiniškai jas laikant lig $5^1/_2$ m.), arba 80.000 št. Iš $2^3/_4$ cnt. — tai bus 220.000 cnt. g. svorio.

c) Meitėlių 55% (skerdžiant jie amžiuje nuo 15 lig 21, retkarčiais ir lig 24 mėn.), arba 330.000 št., iš 2,5 cnt. — bus 825.000 cnt. gyvo svorio.

Viso labo turime — 72.000 cnt. + 220.000 cnt. + 825.000 cnt. = 1.117.000 cnt. gyvo svorio. Turint omeny gaišimą ir šiaip praktikoje pasitaikančius tuos ar kitus nepasisekimus, imkime mažesnį (ir apskritą) skaičių, tai yra 1.000.000 cnt. gyvo svorio (10—11% mažiau už teoretiniai mūsų išvestą). Šios visos kiaulės bus skerdžiamos: a) senesnio amžiaus, kad turėtume daug lašinių ir b) jaunesnio, kad turėti ir lašinių (žinoma, mažiau negu pirmu atsitikimu ir plonesnių) ir mėsos tinkamos rūkyti (kumpiams etc.) ir dešroms.

Kai del bekonų, tai jiems paršai skerdžiami dažniausia amžiuje 7—8 mėn. Reiškia, per metus įvyksta šiek tiek daugiau, negu pusantros apyvartos. Prie mūsų vidutinės metinio be-

---

*) Tų kiaulių dalis (apie $^1/_5$) randasi amžiuje 2—12 mėn., tai yra dar tik kiaulaitės, o ne kiaulės, ir tam tikra dalis ($^1/_{12}$—$^1/_{15}$) išskirta jau (del senesnio amžiaus, ar kitos priežasties) iš veislinės bandos ir pradėta penėti. Tuo būdu paršiavimasis eina ne pas 400.000, kiaulių, o maž daug pas 300.000 kiaulių.

koninių paršų bendro skaičiaus — 1,8*) mil. št., per metus galima paskersti 2,8 lig 2,9 mil. št. Iš atsargos skaitysime, kad skerdžiama tik 2,7 mil. št. Iš to skaičiaus bus lig 2,5 mil. cnt. gyvo svorio (reiškia pusmetinio paršo prieš jo skerdimą gyvą svorį skaitant = 0,93 cnt., maž daug 5¹/₂ pūdams).

Tuo būdu turime mūsų aukščiau privestas skerdimo normas, būtent — 1,0 mil. cnt. g. sv. penėtų kiaulių ir 2,5 mil. cnt. bekoninių paršų.

Dabar pažiūrėkime, kiek šiem dviem pagrindinėms mūsų gyvulių bandoms, tai yra galvijų bandai iš 3,0 mil. št. ir kiaulių bandai iš 2,88 mil. št., reikalinga bus į metus pašaro ir pakratų ir ar to pašaro bei pakratų mūsų krašte ir aukštai ž. ūkio kultūrai esant, pakankamai rasis?

a) **Galvijų ūkis.** Turime 2,0 mil. melžiamųjų karvių ir 1,0 m. kitų galvijų. Prie vidutiniško karvių pieningumo — 3000 kg. nuo karvės per metus, jos gyvas svoris vidutiniškai turės būti 5—6 cnt. Imkime vidutinę skaitlinę, tai po 5¹/₂ cnt (33 pūd.) gyvo svorio. Lietuvoje gerai sutvarkytame ūky ganiavos periodą tenka vidutiniškai skaityti apie 170 dienų per metus, tvarte laikyti tenka apie 195 dien. Mūsų pievoms ir ganykloms aukštam kultūros laipsny esant vasaros metu daugumai mūsų karvių užteks vien ganiavos. Tik ką apsiveršiavusiems karvėms teks dar truputį (per kelias po apsiveršiavimosi sąvaites) vadinamųjų koncentruotų pašarų, sakysime, vienai karvei vidutiniškai (dauguma karvių veršiuosis iš rudens ir žiemos pirma puse — lapkr., gr. ir sausio mėnesiais — ir joms vasaros metu, gerai ganiavai esant, koncentruoti pašarai yra nereikalingi, ar bent nebūtini per vasarossezoną — **20 kg.** viso labo. Suprantama, kad karvės kurios veršiuojasi pavasary ar vasaros pradžioje, žiemos metu mažiau pieno duoda ir mažiau del to produktyvio pašaro yra reikalingos. Kad suprastinus apskaitliavimus visą reikalą šematizuosime. Mūsų pavyzdy skaitome, kad po 20—25 m. mūsų ž. ūkio sekmingos plėtotės mes turėsime 2,0 mil. melžiamų karvių, vidutiniško gyvo svorio 5¹/₂ cnt. (530 kg.), su vidutinišku pieningumu 3000 kg. pieno į metus. Tokiai karvei, imant Nils Hansono (ir kt.) normas ir vadovaujantis prieškariniais (1910—14 m. m.) prityrimais Lietuvos pieno kontrolės ratelių (jų prieš karą buv. Kauno, Suvalkų ir Vilniaus gub-ją plote veikė apie 30 su skaičiu karvių

*) Suprantama, kad metų bėgy šis skaičius svyruoja; daugiausia tų paršų bus vasaros sezonų (virš 2, net lig 2.4 mil. št.); mažiausia žiemos gale ir pavasario pirmoje pusėje (tik keli šimtai tūkstančių št.).

netoli 10 tūkstančių), per metus reikia gauti baltymų*) 276,4 kg. ir krakmolinio ekvivalento 2103,0*) kg. Vasaros (170 d.) ir žiemos (195 d.) laikotarpių pašarų reikalą imant proporcionaliai tų laiktarpių dienų skaičiui, randame, kad žieminiu laikotarpiu savo pašare mūsų karvė privalo gauti 150 kg. baltymų ir 1123 kg. krakmolinio ekr-to, o ganiavos laikotarpiu — 126—127 kg. baltymų, ir 980 kg. kiak. ekv-to.

Iš pievų (atsiminkime jos turi būti **aukštame** kultūros laipsny) ir iš ganiavų (jų nuganomą žolę prilyginant šieno atatinkamam skaičiui) privalėtume per metus (iš 2 šienavimų) turėti vidutiniškai lig 65,0—75,0 cnt. gero šieno iš 1 ha (arba po 40—43 cnt. iš suvalkietiško margo). Tokio šieno sudėtį galime skaityti šitokia (viename kilograme):

1)	vandens	160	gramų,
2)	virškin. baltymų	45	"
3)	medienos	160—170	"
4)	krakmolinio ekvivalento ..	360	" ir t. t.

Tuo būdu iš tokios pievos ar ganiavos per metus gaunama baltymų (imant vidutinę šieno normą, tai yra 70 cnt.) lig 315 kg.., ir krakmolinio ekvivalento — lig 2520 kg. Tuo būdu tokios ganiavos arba pievos (ar jų pašaro atvėju ekvivalento), ganiavos laikotarpiu = 170 d., pakanka 2,5 karvėms; dviem milijonam karvių reikalinga 2.000.000 : 2,5 = 800.000 ha tokios ganiavos ar jų ekvivalento.

Žiemos laikotarpio šėrimas. Vienai karvei mūsų atsitikime ($5^1/_2$ cnt. gyvo svorio ir 3000 kg. metinio pieningumo) žiemos metu iš viso pašare reikalinga gauti, kaip matėme, 150 kg. viršk. baltymų ir 1123 kg. krakmolinio ekvivalento. Tam tinka ši, sakysime, pašarų norma:

---

*) Baltymų: a) pagrindiniam pašare (karvės organizmui palaikyti ir + 4 pieno kilogramams, arba veršingai karvei veršelio reikalams) 320 kg.. +160 = 480 gr. per dieną, arba per metus — × 365 d. = 175,2 kg. Už kiekvieną pieno kg. (virš pirmutinių 4 kg. pieno) po 40 gr. baltymų priedo. Melžiama maž daug per 300 d. tų pirmųjų 4 kg. duos 1200 kg. — 100 kg., kadangi; prieš užtrunkant, kurį laiką duos mažiau pieno. Iš viso pieno jis duos 3000 kg. Atėmus iš čia 1100 kg.,. randame, kad priedinių baltymų mūsų karvei tenka duoti dar už 1900 kg. Iš 40 gr. tai bus 76 kg. baltymų. O iš viso baltyuų — 175,2×76,0=251,2 kg. per metus. Del atsargos pridedami dar 10% arba 25,2, gauname karvės metinį baltymų reikalavimą = 276,4 kg. Krakmolinio ekvivalento pagrindiniame pašare po 4,3 kg. dienai; už 1900 pieno virš 4 kg., po 0,18 kg. už 1 kg. pieno dienai. Iš viso (+ 10% del atsargos) metams vienai karvei — 2103 kg. krakmolinio ekvivalento.

1. Vasarojaus šiaudų (avižinių, ankštinių, miežinių ir kitų) 700 kg., kuriuose randasi viršk. baltymų — 8,0 kg., krakm. ekv. — 100,0 kg., sausos masės — 585,0 kg.

2. Ruginių ir kvietinių šiaudų: 400 kg., kuriuose randasi viršk. baltymų — 2,0 kg., krakm. ekv. — 45,0 kg., sausos masės 340,0 kg.

3. Įvairaus šieno (pievų, dobilinio ir kt.): 250 kg., kuriuose randasi viršk. baltymų — 11,0 kg., krakm. ekv. — 90,0 kg., sausos masės 215,0 kg.

4. Bulvių: 500 kg., kuriuose randasi viršk. baltymų — 1,0 kg., krakm. ekv. — 100,0 kg., sausos masės 105,0 kg.

5. Šeriamųjų runkelių, griežčių, morkų ir kt.: 5.000 kg., kuriuose randasi viršk. baltymų — 5,0 kg., krakm. ekv. — 320,0 kg., sausos masės — 660,0 kg.

6. Išspaudų lininių, saulogrįžių, palminių ir kt.: 300 kg., kuriuose randasi viršk. baltymų — 81,0 kg., krakm. ekv. — 220,0 kg., sausos masės — 270,0 kg.

7. Kvietinių, dalinai ir ruginių sėlenų: 240 kg., kuriuose randasis viršk. baltymų — 24,0 kg., krakm. ekv. — 110,0 kg., sausos masės — 205,0 kg.

8. Grūdų ir jų miltų (avižų, kukurūzos, ankštinių javų): 180 kg., kuriuose randasi viršk. baltymų — 21,0 kg., krakm. ekv. — 135,0 kg., sausos masės — 155,0 kg.

Iš viso: viršk. balt. 153,0 kg. krak. ekv. 112.0,0 kg. sausos masės 2535,0 kg.

2 milijonam karvių tuo būdu reikės pašaro:

1.	Vasarojaus šiaudų	700 kg. × 2 mil. =	1,4	mil.	tonų
2.	Žiemkenčių šiaudų	400 kg. × 2 mil. =	0,8	“	“
3.	Šienų	250 kg. × 2 mil. =	0,5	“	“
4.	Bulvių	500 kg. × 2 mil. =	1,0	“	“
5.	Kitų kaupiamųjų	5.000 kg. × 2 mil. =	10,0	“	“
6.	Įvairių išspaudų	300 kg. × 2 mil. =	0,6	“	“
7.	Įvairių sėlenų	240 kg. × 2 mil. =	0,48	“	“
8.	Įvairių grūdų ir jų miltų	180 kg. × 2 mil. =	0,36	“	“

Prie mūsų aukščiau priimto javų grūdų derliaus vidutiniško iš 1 ha aukščio 25—30 cnt., vasarojaus (avižų, miežių ir ankštinių) šiaudų ir pelų derlius turi būti bent 35 cnt. Tuo būdu 1,4 mil. tonų vasarojaus šiaudų atatinka derliui iš arealo 400.000 ha. Tomis pat sąlygomis žiemkenčių (kurių tarpe daugiau 80% rugių ir tik apie 15% kviečių) šiaudų (ir pelų) derlių iš 1 ha tenka priimti = 50 cnt. ir tuo būdu žiemkenčių šiaudų

kiekis 0,8 mil. tonų atatinka žiemkenčių sėjos plotui = 160.000 ha.

Šieno kiekis — 0,5 mil. tonų, prie mūsų priimto šieno kiekiui iš 1 ha — 70 cnt., atatinka pievų ir dobilienų plotui — 71.428 ha.

Mūsų krašte, tikrai aukštai ž. ūkio kultūrai pakilus, bulvių derlių iš 1 ha tenka skaityti (po 20—25 metų) = 225 cnt. Tuomet 1,0 mil. tonų bulvių atatinka derliui iš 44.445 ha.

Šeriamųjų runkelių etc. derlių iš vieno ha, aukščiau nurodytomis sąlygomis, tenka skaityti = 500 cnt. 10,0 mil. tonų atatiks derliui iš 200.000 ha.

Koncentruotų arba stipriųjų pašarų iš viso reikalinga — įvairių išspaudų 0,6 mil. tonų + įv. sėlenų — 0,48 mil. t. + grūdų 0,36 mil. t. = 1,44 mil. tonų. Žymi jų dalis bus kraštan importuojama.

Toliau, turime dar kokius 100.000 bulių (reproduktorių) ir 900.000 jauniklių (amžiaus nuo žindomųjų veršelių lig, maž daug 2 metų, vidutinis jų amžius apie 13 mėn. Šių galvijų vienai štukai pašaro vidutiniškai reikės apie 2 kartu mažiau*), negu melžiamai karvei. Kadangi šių galvijų (tai yra prieauglio ir bulių) yra 2 kartu mažiau, negu melžiamųjų karvių, tai iš viso jiems pašaro reikės 4 kartus mažiau, negu melžiamoms karvėms. Tuo būdu visai galvijų bandai per metus reikės:

1. Vasarojaus šiaudų iš lauko ploto 400.00 ha + 100.000 ha = 500.000 ha.

2. Žiemkenčių šiaudų iš lauko ploto 160.000 ha + 40.000 ha = 200.000 ha.

3. Šienų iš ploto 71.428 ha + 17.857 ha = 89.285 ha (aps. skaičius — 90.000 ha).

4. Bulvių iš lauko ploto 44.445 ha + 11.112 ha = 55.557 ha (aps. skaičius — 56.000 ha).

5. Runkelių etc. iš lauko plto 200.000 ha + 50.000 ha = 250.000 ha.

Koncentruotų (stipriųjų) pašarų iš viso — 1,44 mil. tonų + 0,36 mil. t. = 1,80 mil. tonų.

---

*) Suprantama, kad jauniklių pašarų normos kitaip sutaisomos; jie privalo gauti (vidutiniškai imant) šakniavaisių ne 2 kartų, o kokius 2½ kartų mažiau, negu melžiamųjų karvių normos; tas pat su šiaudais (gal ir 3—3½ kartų mažiau), bet šieno turi gauti nemažiau, ir t. t. Kalbant gi apie 2 kartu mažesnes normas turime omeny vien maistingąsias pašarų dalis, o ne pavienių pašarų normas. Darant gi pašarų apskaitliavimus, vartojam šematinį būdą del apskaitliavimo supratimo, nes galutini rezultatai gaunami tie patys.

Ganiavos iš viso — 800.000 ha melžiamoms karvėms + 200.000 ha kitiems galvijams = **1.000.000 ha.**

Toliau, tiems galvijams reikalinga pakratų. Danai savo galvijams pakratoms šiaudų veik visiškai nevartoja ir šiaip labai maža pakratų vartoja, nes, jiems labai daug naminių gyvulių laikant, trūksta vadinamųjų stambiųjų, sausųjų pašarų, jų skaičiuje ir šiaudų. Ir mums savo gyvulių ūkį priderančiai išplėtus lygiai teks branginti šiaudai. Dalinai, matos, mes elgsimės, kaip šiandien elgiasi danai, tai yra savo tvartus taip sutaisant, kad mėšlo po gyvuliais visai nelaikyti. Bet dažnai, matos, mes plačiai pakratoms naudosime vadinamųjų sąmaninių durpių trupinius (žemes). Pas danus durpynai randasi ne po visą kraštą, o tik tam tikrais rajonais; mes gi šiuo atvėju andamės laimingesnėj padėty, turėdami didesnių ir mažesnių durpynėlių išbarstytų veik po visą mūsų kratšą. Vartojant gi plačiai pakratoms durpę (su nedideliu šiaudų priedu) mes, palyginti, turėsime daugiau ir geresnio, negu danai gyvulių mėšlo. Be ir šiaip iš prigimties didesnio mūsų laukų derlingumo tai dar viena priežastis, kodel pas mus, mūsų ž. ūkiui pasiekus danų ž. ūkio kultūros laipsnio, mūsų javų ir kitų augmenų derliai turėtų būti aukštesni, negu danų derliai.

Tokiomis sąlygomis vienam galvijui per metus šiaudų pakratoms turėtų pilnai pakakti $^{1}/_{3}$ tonos, o 3 mil. galvijų 1,0 mil. tonų, kas prie rugių šiaudų derliaus iš 1 ha = 50 cnt., atatinka šiaudų derliui iš 200.000 ha.

Tuo būdu visai mūsų galvijų bandai (3 mil. št.) pašarams ir pakratoms reikalingi derliai iš šių žemės plotų:

1. Įvairių šiaudų — 500.000 ha + 200.000 ha + 200.000 ha = 900.000 ha.
2. Ganiavų ir šienų 90.000 ha+1.000.000 ha=1.090.000 ha.
3. Visų kaupiamųjų — 56.000 ha bulvių ir 250.000 ha runk. etc. = 306.000 ha.
4. Pagaliau, reikalinga 1,8 mil. tonų stipriųjų pašarų, kurių dalis bus savo gamybos (linų išspaudos, ankštiniai, avižos, sėlenų dalis), kiti importuojami iš vsetur (saulogrįžių ir palmių išspaudos, kukurūza, kita sėlenų dalis ir t. t.).

b) Dabar pažiūrėsime, kiek pašarų ir pakratų bus reikalinga mūsų kiaulių bandai, aukščiau nurodytos sudėties (80.000 kuilių, 400.000 kiaulių-motkų, 600.000 meitėlių ir 1.800.000 bekoninių paršų). Apskaitliavimui suprastinti tą bandą padaliname į 3 grupes: į vieną skiriame kiaules — reproduktorines (400.000 št.), į antrą kuilius ir meitėlius (680.000 št.) ir į trečią bekoninius paršus (1.800.000 št.). Be to, skaitysime, kad pir-

mosios dvi grupės visą laiką tvarte šeriamos, o bekoniniai paršai vien ganiavoje.

Pirmoji grupė skaitoma drauge su žindomaisiais paršeliais lig 1½—2 mėn. Vidutiniškas kiaulės gyvas svoris bus aplink 170 kg., nes šioje grupėje lig 20% sudaro jaunos kiaulaitės amžiuje 2—12 mėn. Tokiai kiaulei per metus, skaitant ir jos paršelius, pakaks, sakysime, šių pašarų:

1. Įvairių grūdų daugiausia trintų arba stambiai maltų (avižų, miežių, rugių, kukurūzų, ankštinių) 550 kg.
2. Ruginių ir kvietinių sėlenų .... 700 "
3. Išspaudų (lininių ir kitų) .... 50 "
4. Pelų (avižinių, dobilinių ir kt.) .... 150 "
5. Bulvių .... 500 "
6. Šeriamųjų morkų etc. .... 800 "

Visoms 400.000 tų kiaulių reikės per metus pašaro:

1. Grūdų .... 220.000 tonų
2. Sėlenų .... 280.000 "
3. Išspaudų .... 20.000 "
4. Pelų .... 60.000 "
5. Bulvių .... 200.000 "
6. Šeriamųjų morkų ir runkelių ...... 320.000 "

Antroje mūsų bandos grupėje skaitoma 680.000 št. Šios grupės gyvo svorio priaugimas per metus, kaip matėme, yra 72.000 cnt. + 825.000 cnt = 897.000 cnt. Tokiam kiaulių gyvo svorio priaugimui į metus reikalinga, sakysime, šiaip sunormuoto pašaro:

1. Grūdų .... 110.000 tonų
2. Sėlenų .... 220.000 "
3. Išspaudų .... 45.000 "
4. Bulvių .... 450.000 "
5. Kitų kaupiamųjų .... 90.000 "
6. Pelų .... 70—75.000 "

Šioje grupėje žymią didumą (600.000 št. iš 680.000 visų), sudaro meitėliai ir meitėlėliai, kurių nemažiau pusės (55—65%) yra jaunesni 12 mėn. (2—12 mėn.). Tuo būdu vidutiniškas gyvas svoris šioje grupėje yra mažesnis, negu pirmoje grupėje. Be to, pašaras čia apskaitomas vien toms kiaulėms, tuo tarpu, kai pirmoje grupėje, turima omeny ir žindomieji (lig 1½—2 mėn.) paršeliai, kuriem skyrium pašaro mes neskiriame. Del to ir išeina, kad antroje grupėje pašaro vienai štukai tenka mažiau, negu pirmoje grupėje. Del abiejų gi grupių primintina, kad iš bendro metinio tų dviejų grupių gyvo svorio priaugimo

mes, del atsargos, esame atmetę virš 10%, vieton 1.170.000 gyvo svorio cnt. imdami tik 1.000.000 cnt. Pašarą gi tom grupėm apskaitome, ieeidami iš jų bendro svorio priaugimo — 1.170.000 cnt.

Apskaičiuojant reikalingą II kiaulių grupei pašarą, buvo laikytąsi šių normų: kad kiaulės g. svoris padidėtų vienu kilogramu, reikalingi šie pavienių pašarų kiekiai:

1.	Įvairių grūdų mišinio	4,3—4,7	kg.
2.	Ruginių, kvietinių sėlenų	8,1—8,3	"
3.	Bulvių	19—21	"
4.	Šeriamųjų morkų	21—26	"
5.	Šeriamųjų runkelių	28—29	"
6.	Avižinių, dobilinių pelų	14—18	"

Trečioje grupėje turime 1.800.000 bekoninių paršų, amžiuje nuo 2 lig 9 mėn., vidutiniško gyvo svorio apie 60 kg. Skerdžiami jie daugiausia amžiuje 7 ir 8 mėn. Skerdžiama per metus 2.700.000 št., bendro gyvo svorio 2,5 mil. cnt. (vienam vidutiniškas prieš skerdžiant gyvas svoris išeina 92,6 kg.). Bekonams paršai skerdžiami daugiausia rudens metu t. y. iš pavasario paršiavimosi — 70—80% visų bekoninių paršų. Paršelių išlaikymas lig 2 mėn. pas mus priskirtas I kiaulių grupei. Dviejų mėnesių amžiaus bekoninių paršelių gyvas svoris vidutiniškai bus apie 12 kg. Tuo būdu lig skerdimui vidutiniškai vienam paršui tenka priaugti 80 kg., o 2,7 mil. paršų — 216 mil. kg., arba 2,16 mil. cnt. Tokiam mūsų bekoninių paršų gyvo svorio priaugimui (turint omeny, kad šiame amžiuje (2—8 mėn.) kiaulės geriausia išnaudoja pašarą), pašaro iš viso būtų reikalinga truputį daugiau, negu 2 kartų tiek (apie 2,1), kiek II-ai grupei. Bet, kaip jau buvo pažymėta, mes skaitome, kad ši grupė naudojasi vien ganiava (gerais dobilais etc.). Vidutiniškas šių bekoninių paršų šėrimas tęsiasi 6 mėn. (paršai 2 mėnesių amžiaus pereina šion grupėn iš l-ios grupės, o 8 mėn. jau skerdžiami). 2.700.000 paršų × 6 = 16.200.000 paršų — mėnesių. Geros dobilienos 1 ha per 6 mėn. pilnai užtenka 20—25 paršams. Iš tokių normų išeinant randame, kad mūsų bandos bekoniniams paršams iš viso reikėtų 120.000 geros (I rūšies) dobilienos arba lig 160.000 ha vidutiniškos dobilienos.

Apskaitliuojant, kiek pašaro išeis mūsų kiaulių bandai, mes visai nekreipėme dėmesio į nugriebtąjį pieną, išrūgas ir pasukas. Sviestui mušti (ir sūriams dirbti) turint į metus 5.000 mil. kg. pilno pieno, nugriebto pieno, pasukų ir išrūgų mes turėsime daugiau 4.000 mil. kg. arba daugiau 40 mil. cnt. Iš šio kiekio, sakysime, lig pusės (maksimum) bus vartojama žmonių miti-

mui, veršeliam girdyti ir t. t., kita gi pusė bus suvartojama kiaulių ūky. Skaitant, kad 1 kg. kiaulės gyvo svorio priaugti eina 16 kg. nugriebto pieno etc., randame, kad iš 20 mil. cnt. nugriebto pieno kiaulių gyvo svorio priaugimo bus $1^1/_4$ mil. cnt. Kadangi (be žindomųjų paršelių) iš viso į metus skerdimui bekoninių, puspenių ir penimių kiaulių eina 3,5 mil. cnt. gyvo svorio, tai mūsų aukščiau apskaitytų reikalingų kiaulėms per metus pašarų bendrą kiekį mes galėtume sumažinti visų trečdaliu; bet, del atsargos, sumažinsime jį tik vienu ketvirtdaliu. Kadangi nugriebtame piene svarbiausioji maistingoji dalis yra baltymai, tai mūsų sumažinimas daugiausia lies stipriuosius pašarus.

Tuo būdu, šią pataisą padarę, mes randame, kad mūsų kiaulių bandai per metus iš viso reikalinga šių pašarų:

		A.			B.
		Be nugriebto pieno, pasakų ir išrūgų			**Su nugriebtu pienu ir t.t.**
				Iš viso:	Iš viso:
1.	Grūdų	220.000 t.	+110.000 t.	=330.000 t.	150.000 t.
2.	Sėlenų	280.000 „	+220.000 „	=500.000 „	350.000 „
3.	Išspaudų	20.000 „	+ 45.000 „	= 65.000 „	50.000 „
4.	Pelų	60.000 „	+ 75.000 „	=135.000 „	135.000 „
5.	Bulvių	200.000 „	+450.000 „	=650.000 „	500.000 „
6.	Šeriam. morkų etc.	320.000 „	+ 90.000 „	=410.000 „	350.000 „
7.	Gerosgariavos	120.000 ha		=120.000 ha	100.000 „
8.	Nugriebto pieno etc.				2.000.000 „

500.000 tonų bulvių atatinka derliui iš 23.000 ha pasėlio ploto ir 350.000 tonų šer. runkelių — 7.000 ha pasėlio plotui. Suprantama, kad bekoniniai paršai ne vien ganiavose bus laikomi, bet dalinai ir tvartuose bus šeriami, I-os gi ir II grupių kiaulės dalinai ir ganiavose bus laikomos. Bet mums svarbu buvo surasti bendrą tokiai kiaulių bandai pašarų kiekį, ir mes visai nelietėme kaip, kokiame pavidale ir kokiuose normų santykiuose tie pašarai kiekvienai pavieniai kiaulių grupei bus šeriami. Todel lengvesniam apskaitliavimui mes ir pavartojome šematinį to apskaitliavimo būdą.

Dabar dar del pakratų. Šiuo klausimu pirmiausia tenka kreipti domėsio, kad veik visi bekoniniai paršai laikomi (auginami) vasaros metu. Tuo būdu, ganiavos laikotarpiu, kuomet gyvuliams pakratų yra daug mažiau reikalinga, kiaulių yra apie 2 kartu tiek, kiek žiemos metu. Toliau, aukštesnei kultūrai esant, ūkininkai bendrai sugeba apseiti su mažesniu pakratų kiekiu, negu atsilikusiame ūky. Visai šiai kiaulių bandai per

metus pakaktų kokių 600.000 tonų*) ruginių šiaudų. Šiaudų (rug.) derlių iš 1 ha, imant lygų 50 cnt. (=5 tonams), randame, kad pakratams bus suvartoti žiemkenčių javų šiaudai iš 120.000 ha pasėlio ploto.

Tuo būdu **visiems galvijams ir kiaulėms** reikalinga iš viso:

1. Žiemkenčių šiaudų iš pasėlio ploto —400.000 ha + 120.000 ha = 520.000 ha.

2. Vasarojaus šiaudų iš pasėlio ploto — 500.000 ha + 40.000 ha = **540.000 ha.**

Iš viso šiaudų iš pasėlio ploto = **1.060.000 ha.**

3. Šienų ir ganiavų plote iš 120.000 ha + 1.000.000 ha + 75.000 ha = **1.195.000 ha.**

4. Bulvių iš ploto 56.000 ha + 23.000 ha = **79.000 ha.**

Šeriam. runkelių, morkų ir kt. 250.000 ha + 7.000 ha = **257.000 ha.**

6. Pagaliau koncentruotų pašarų iš viso bus reikalinga 1,8 mil. tonų + 550.000 tonų (kiaulėms: 150 t. + 350 t. + 50 t.) = 2.350.000 tonų.

Buvo jau minėta, kad žymi koncentruotų pašarų dalis (saulogrįžių; palmų ir kt.i šspaudos, sėlenų dalis, kukurūza, gal melasa ir pan.) bus kraštan įvežama iš svetur, kaip ir dabar tas daroma visuose kultūrinio gyvulių ūkio kraštuose. Eksportuojami gi bus pirmon eilėn gyvulininkystės produktai: sviestas sūris, kondensuotas pienas ir pieno milteliai, galvijiena ir kiti galvijų skerdimo produktai, bekonai, kumpiai, dešros, lašiniai ir t. t., jei minėsime tik šias dvi gyvulininkystės šakas, tai yra galvijų ir kiaulių ūkius.

Pieno produkcijai pasiekus 6.000 mil. kg. per metus, vertės 1½ lig 2,0 **miliardų** (ne miljionų) litų, veršelių ir galvijų skerdimo produktų metinei vertei lig 0,4—0,5 **miliardų** litų, kiaulių gyvo svorio metinei skerdimo normai esant 3½ mil. cnt., vertės — 1,05 **miliardų** litų ir mažų paršelių metinei skerdimo vertei esant lig 0,05 **miliardų** litų, o iš viso šių 2 gyvulininkystės šakų metinei produkcijos vertei pasiekus — 1,5 (lig 2,0) + 0,5 + 1,05 + 0,05 = 3,1 lig 3,6 **miliardų** litų vertės, suvartojimas tam ūkiui 2.350.000 tonų koncen. pašarų neprivalo stebinti. Tų koncentruotų pašarų skaičiuje daugiausia bus pigesniųjų rūšių — t. y. sėlenų ir kukurūzos, ir tik mažesnioji dalis (nuo ¼ lig ⅓ maksimum) bus vidutinio brangumo rūšių (avižų, rugių, miežių, išspaudų, truputį ir ankštinių). Imant jų normalias (šio

*) Tinkamai kiaulydes, kiaulydžių tvarką etc. sutvarkius, galima būtų apseiti ir su 450.000 tonų šiaudų.

1924—25 m. žiemos javų kainų aukštumo domėn imti negalima be to, ir gyvulininkystės produktams ėmėme normalias, **vidutiniškasias** geriems produktams kainas) vidutiniškasias kainas, sakysime, po 28 l. cnt. arba 280 l. toną, 2.350.000 tonų kainą turime (X 280) = 658 mil. litų. Dargi, imant kainą 36 l. cnt. (360 l. toną), tų pašarų kainą turime 2.350.000 t. X 360 = 846.000.000 l.

Šio skyriaus pradžioje mes matėme, kad tinkamai savo ž. ūkio kultūrą keliant po 20—25 metų Lietuvos Valstybė gali turėti metinius grūdų derlius 45—55 mil. cnt., arba imant vidutinį tarpinį skaičių 50 mil. cnt*). Per tiek laiko mūsų gyventojų skaičius turėtų pasiekti 3 milijonų. Javų maistui vienam žmogui (skaitant ir mažus vaikus) vidutiniškai per metus maksimalė norma 3 cnt.; milij. reiškia—9 mil. cnt. Sėklai (plačiai vartojamos eilinės sėjamosios mašinos ir žemė labai gerai įtręšta) į ha vidutiniškai nedaugiau 1½ ct., o iš viso 2,6 mil. ct.

Toliau, eina koncentruotas pašaras (avižos sėlenos etc.) reikalingas arkliams šerti. Šiandien arklių mes skaitome truputį daugiau negu 500 tūkstančių. Ateity jų padidės, bet nelabai daug, kadangi: 1) daugelis mūsų smulkiųjų ūkių šią dieną turi per daug arklių**), 2) ateity arkliai bus reikalingi tik ž. ūkio darbams, o ne susisiekimui, iš kur juos išstums automobiliai ir, bendrai, mašina ir 3) pagaliau, ir pačiam ž. ūky kai kurie darbai vis labiau atliekami su varomaja lokomobilių, motorų ir elektros, o ne arklio jėga, kaip kulimas, javų valymas, net arimas ir t. t. Tokiomis sąlygomis 600.000 arklių***) bus daugiau, negu pakankamai. Tiems arkliams vadinamojo „abrako" pakaks 7,5 mil. cnt.

Paukščiams ir kitiems smulkiems gyvuliams (avims, ožkoms, triušiams) prileidžiant, kad šios gyvulininkystės šakos, išskyrus vištininkystės, neišsiplės, pakaks 2,5 mil. cnt.

Tuo būdu krašto vidaus reikalams iš viso bus reikalinga — 9+2,6+7,5,0+2,5=21,6 arba imant apskritą skaičių—**22 mil.** cnt. grūdų. Kadangi javų (grūdų) metinis derlius pas mus siekia 50 mil. cnt., tai dar atlieka lig 28 mil. cnt. dalinai galvijų ir kiaulių ūkių reikalams, dalinai eksportui. Šiems gyvulininkystės ūkiams, kaip aukščiau matėme, stipriųjų arba koncentruotų pašarų bus reikalinga per metus lig 2,35 mil. tonų = 23,5 mil. cnt. Tai yra kiekis dar gi mažesnis, negu kiek mums atlieka nuo visų kitų mūsų krašto vidaus reikalų. Reiškia, nors mes žymią koncentruotų pašarų dalį savo gyvuliams vešime kraš-

*) Primename, visur imame centnerį = 100 kg.

**) Tuo klausimu žiūr. skyrių: stambusis ir smulkusis žemės ūkiai.

***) Prisiminkime, kad kultūrin. ž. ūky turi būti ir stipresnių arklių.

tan iš kitur, bet tokį pat arba dargi didesnį kiekį įvairių savo gamybos javų eksportuosime į užsienį. Metiniams mūsų derliams del orų svyruojant, vienais metais importas viršys eksportą, kitais, atvirkščiai, eksportas viršys importą. Be to, prisiminkime, kad galvijų bandos šėrimo normas (kiekius) padidinome apie 10%, maž daug panašiai pasielgėme ir pašarų kiekio klausimu kiaulėms, pagaliau, labai didelius pieno (sveiko ir nugriebto) palikome gyventojų maisto reikalams ir kitiems (negalvijų ir ne kiaulių ūkio) reikalams. Šių pataisų nedarydami rastume, kad grūdų ir jų produktų eksportas turėtų visuomet būti didesnis, negu grūdų ir kitų stipriųjų pašarų importas.

Bendras (žiūr. šio skyriaus pradžią) javų pasėlio plotas 1.745.000 ha. Galvijų ir kiaulių ūkių reikalams pašarams ir pakratoms reikalinga šiaudų iš pasėlių ploto = 1.060.000 ha. Atlieka šiaudų iš ploto 685.000 ha. Arklių, avių etc. ūkiams pakaks šiaudų iš pusės to ploto. Kitiems ūkio reikalams (daržovėms, kaupiamiesiems etc. rūsiuose pridengti, šiaudiniams stogams, kur dar tokie užsiliktų, lopyti ir dengti ir pn.), pakaks šiaudų iš pasėlių ploto 100, maksimum 150.000 ha. Visai atlieka dar šiaudų iš pasėlių ploto apie 200.000 ha. Reiškia, arba būtų galima dar didesnės galvijų ir kiaulių bandos laikyti, arba to pat didumo bandos yra išlaikytinos ir prie žemesnių (12—15%) javų šiaudų derlių.

Arkliams (be atatinkamų kiekių grūdų ir akselio, kas išskaitliuota jau ankščiau) pakaks šieno ir ganiavos bendrame skaičiuje. 250.000 ha plote. Galvijams ir kiaulėms, kaip ankščiau apskaitliavome, šieno ir ganiavos pakaks iš ploto 1.195.000 ha, o su arkliais iš viso plote 1.445.000 ha. Šienaujamų pievų ir dirbtinųjų nuolatinių ganyklų turime 950.000 ha, dobilų ir kitų pašarinių žolių sėjamo ploto — 1.020.000 ha, o iš viso — 950.000 + 1.020.000 = 1.970.000 ha. Kadangi iš viso arkliams, galvijams ir kiaulėms tų kultūrų reikalinga 1.445.000 ha, tai iš 1.970.000 ha atėmus 1.445.000 ha = 525.000 ha randame nuo šių gyvulių ūkių reikėtų atliekamą plotą. Avims, ožkoms ir paukščiams skiriant net 225.000 ha, randame atliekamą pievų ir ganyklų plotą = 300.000 ha. Reiškia, yra galimybės arba daugiau laikyti galvijų ir kiaulių, arba, kad mūsų priimtas šių gyvulių kiekis gali būti išlaikomas, prie mažesnio (kokiais 12—15%) šienų derliaus, arba, pagaliau, gali būti atatinkamai mažiau sėjama dobilų ir kitų sėjamųjų žolių.

Kaupiamųjų pasėlio plotas pas mus 408.000 ha. Galvijų ir kiaulių ūkio reikalams pakanka derliaus iš 104.000 ha. Del kaupiamųjų pūvimo šį kiekį padidinsime 15% ; turėsime 120.000 ha. Žmonėms pramistį bulvių pakaks iš ploto maksimum 60—

80—.000 ha; (daržovėms, (kopūstams, barščiams, valgomoms morkoms, agurkams etc.) reikalingas plotas paliktas grupėje, sodybos, sodnai ir daržai). Arklių (šer. morkos), avių ir paukščių bei triušių ūkių reikalams pakaks kaupiamųjų iš ploto 25.000 ha. Bulvės sėklai eis iš ploto apie 25.000 ha. Tuo būdu—408.000 ha—(120.000 ha + 60 lig 80.000 ha + 25.000 ha + 25.000 ha) = 158 lig 178.000 ha kaupiamųjų pasėlio ploto atlieka nuo visų vidaus vartojimo reikalų. Iš to ploto derliaus dalis galėtų eiti pramonės reikalams, o del likusios dalies tenka pasakyti tas pat, kas mūsų ankščiau jau buvo sakyta grūdų ir del šienų derlių klausimu—arba prie tų derlių galima daugiau galvijų ir kiaulių išlaikyti,n egu mūsų priimtieji skaičiai, arba tuos galvijų ir kiaulių kiekius galima išlaikyti prie žemesnių (20—25%-iais), negu mūsų rodomi, kaupiamųjų derlių.

Tuo būdu mes matome, kad mūsų ankščiau prileistieji galvijų ir kiaulių ūkių gamybos kiekiai (išdavos) nėra anaiptol, perdėti. Atatinkamomis sąlygomis (suprantama, tas pasiektina būtų ilgesniu laikotarpiu, sakysime, po kokių 35—40 m. sekmingo darbo) mūsų kraštas galėtų išlaikyti ir lig 3½ mil. karvių, su vidutinišku karvių pieningumu lig 4000 kg. į metus. Toms karvėms pakaktų mūsų gamybos stambiųjų, sausųjų pašarų (t. y. šienų, šiaudų, pelų), ganiavos, kaupiamųjų ir, pagaliau, pakratų. Iš kitur reikėtų pripirkti vien koncentruotųjų pašarų. Metinę pieno produkciją tuomet turėtume 3½ mil. × 4000 kg. = 14 **milijardų** kg. pieno, vertės 3½ lig 5 **milijardų** litų.

Panašiai yra ir su kiaulių ūkiu; ši gamyba galėtų būti dar labiau išplėsta, negu pieno ūkis. Tas pat ir su vištininkyste, kur plėtotės galimybės yra kuone berybinės.

Palietę kiek smulkiau 3 mūsų gamybos šakų būtent grūdų gamybos ir pieno bei kiaulienos gamybų **pasiektinumų** perspektyvas, del kitų mūsų gamybos šakų mes smulkiau neapsistosime pasitenkinę vien pačiais bendrais nurodymais.

Linų pluoštas ir sėmenys. Technikinių augmenų kultūrai mes skyrėme 3% nuom ūsų ariamos žemės bendro ploto 3,49 mil. ha, kas sudaro 104.700 ha. 2700 ha paliekant labai specialėms kultūroms (sakysime, apyniams etc.), linams ir kanapėms lieka 102.000 ha. Kanapių pas mus tiek maža sėjama, kad jų iš linų kultūros ploto skyrium neišskirsime. Šią dieną pas mus linai sėjami drauge ir pluoštui ir sėmenims gauti. Linų pluošto gamybai pas mus pakilus, skaitysime, kad apie ⅓, būtent 35.000 ha linų bus sėjami vien pluoštui gauti, likusieji 67.000 ha, kaip dabar ir pluoštui ir sėmenims gauti. Iš 35.000 ha po 12 cnt. čia bus 420.000 cnt. pluošto, ir iš 67.000 ha po 8 iš ha pluošto ir po 7 cnt. sėmenų, turėsime — 536.000 cnt., pluošto ir 469.000 cnt.

sėmenų; viso labo — 956.000 cnt. pluošto ir 469.000 cnt. sėmenų. Linų pluošto vidaus reikalams pakaktų 106.000 cnt., o 850.000 cnt. galėtų eiti eksportui. Linų pluoštas, ypač iš tų linų, kurie vien pluoštui sėjami, būtų žymiai aukštesnės rūšies, negu mūsų šiandieninis pluoštas. Toksai pluoštas, 1924 m. rudens kainomis kainuojant, už centnerį turėtų būti parduodamas, vidutiniškai imant, po kokius 800 l. cnt. 850.000 ct. X 800 l. = 680 mil. litų. Bet šio rudens l. pluošto kainos buvo nepaprastai aukštos ir jų ilgam laikui išlikimo laukti netenka. Imant prieškarinės **aukštoms** l. pluošto rūšims kainas ir, be to, turint omeny pokarinį bendrą ir pastovų pinigų visame pasauly atpigimą, tokiam l. pluoštui kainą galima būtų paimti nuo 300 lig 400 l. už cnt. Už 850.000 cnt. būtų tuo būdu nuo 255 lig 300 mil. litų.

Primintina dar šioje vietoje, kad iš tų 850.000 cnt. l. pluošto tuomet (t. y. po 20—25 m.) bent dalis turėtų būti išvežama apdirbtame pavidale. siūlų, audinių ir mezginių pavidale.

L. sėmenų mūsų išvestasai kiekis (469.000 cnt.) nėra nė dvigubai didesnis už dabartinį, kadangi 1) linų sėjos nuošimtinį plotą mes mažai padidinome ir 2) dalis linų mūsų pavyzdy sėjama vien pluoštui gauti, ir tuo būdu pluoštai ir sėmenims gauti linų sėjos plotas, lieka maž daug lygus šiandieniniui. L. sėmenų mažoji dalis, kaipo sėklinė ir brangiai mokama eitų Belgijon ir kitur, (paliekant, žinoma, savo sėjai reikalingą kiekį), visos gi aliejui spausti sėmenys turėtų būti spaudžiamos krašto viduje.

Smulkiau neapibūdinant, pažymėsiu, kad, be aukščiau paliestųjų gamybos šakų, mūsų krašte turi galimybės gerai išsiplėsti:

1) daržininkystė, pilnai patenkinant ne tik mūsų kaimo ir mūsų augančių miestų reikalus, bet ir suteikiant nevisai mažų kiekių ir eksporto reikalams.

2) panašiai yra su sodininkyste, dalinai nors mažesniu laipsniu ir su uogų gamyba;

3) daržovių ir kaupiamųjų augalų sėklos gamyba, lygiai sėjamųjų ir pievos žolių sėklos gamyba ilgainiui privalo patenkinti ne tik mūsų vidaus rinką, bet gaminti ir eksportui, ypač į šiaurę ir į rytus gulinčius kraštus;

4) yra neblogų perspektyvų ir cukrinių runkelių gamybai*) pas mus; prieškariniai ir pokariniai bandymai rodo, kad

---

*) Šiuo tarpu cukraus pramonei išsiplėsti pas mus laikinai randasi gan žymių sunkenybių. Vienos jų yra del mūsų ligšiolaikinio vidaus tvarkymosi mažo sekmingumo, būtent: a) ši pramonė negalės pas mus išsiplėsti, neturint gausaus ir pigaus kredito, kuris bus reikalingas ne vien cukraus dirbimo pramonei, bet ir runkelių plantatoriams; b) niekas į šį reikalą negali dėti žymesnių lėšų ir tam darbui atatinkamai atsiduoti, kol

jų derliai iš ha pas mus aukšti, cukringumas patenkinantis (vidutiniškas 17—18%); ateity, padarius daugiau bandymų su cukrinių runkelių rūšimis ir jų sėklos gamybą krašte organizavus, matos, bus pasiekta dar kokiais 2%-iais aukštesnio cukringumo;

5) yra gražių perspektyvų javų originalės sėklos gamybai pas mus; tą reikalą ateity mūsų krašte išplėtus būtų labai žymios naudos ir šiaip visam mūsų grūdų ūkiui;

6) yra tam tikrų neblogų perspektyvų mūsų krašte ir įvairioms specialėms kultūroms, sakysime, apynių (bent savo krašto reikalams), įvairių vaistinių augmenų, kai kurių gėlių ir t. t.

Pagaliau, nors keliais žodžiais tenka paminėti dar vieną mūsų gamybos šaką. Būtent žuvų ūkį. Pirmon galvon turių omeny vadinamąjį dirbtinąjį žuvų ūkį arba „prūdininkystę", tvenkinį žuvų ūkį. Tokių didesniųjų žuvų ūkių mes turime tik kelius mažesniųjų tik keliolika. Tas gi ūkis kai kuriuose kraštuose (sakysime Čekijoje, kai kuriuose Vokietijos kampuose) šią dieną turi žymios reikšmės tų kraštų gamyboje. Mūsų krašto prigimties sąlygos labai tokiam ūkiui atatinka, sakysime mūsų krašto paviršiaus reliefas su savo neaukštomis ir nestačiomis kalvomis (kalneliais), tarpe kurių randasi labai skaitlingai nedideli kloneliai, pradedant nuo kelių ha (kai kada ir mažiau vieno ha) ir baigiant keliolika, keliasdešimt ir netį kelių šimtų haploto

---

mūsų krašto gyvenimo eigoje, labiausia jo ekonominėje srity, nebus tinkamo pastovumo ir tvarkos, kad savo darbui apskaitliavimus galima būtų daryti ne kelioms savaitėms ar mėnesiams, bet keliolikai ir keliasdešimčiai metų: c) už lygų **kiekybės ir kokybės** atžvilgiu darbą užmokesnis pas mus negali būti aukštesnis, negu, sakysime, Vokietijoje arba Čeko-Slovakijoje, arba bent tie skirtumai negali būti žymūs (nedaugiau 5—10%-ių ribose; šią gi dieną daugely fyzinio darbo sričių, nors užmokesnis už **darbo dieną,** dažnai yra žemesnis, negu Vakaruose, bet už tam tikrą atliktojo **darbo kiekį,** del mūsų darbininkų darbo neaukšto produktingumo, yra neretai aukštesnis; tuo būdu darbo produktingumo pakėlimas yra vienas pačių pirmaeilių uždavinių, norint mūsų pramonės tą ar kitą šaką išauginti.

Tai tokios svarbiausios sunkenybės, kylę del mūsų vidaus gyvenimo tam tikrų reiškinių, kurias tektų nugalėti, norint mums savo cukraus pramonę turėti. Yra vienas neigiamas reiškinys, taip sakant ir išorinio pobūdžio. Būtent, bent šią dieną cukraus kainos, palyginti su kitų produktų ir dirbinių pakilusiomis kainomis, yra pigios. Tuo būdu ši pramonės šaka yra bent laikinai daug mažiau pelninga, negu yra buvusi prieš karą. Be kitų priežasčių tą cukraus palyginamąjį pigumą, iššaukia, be abejo, Čeko-Slovakijos ir Lenkijos eksportiniai-valiutinė politika, nes toms valstybėms, kad smunkančių kronos ir zloto kursą palaikius tenka labai forsuoti savo cukraus eksportas.

Pagaliau, einant pas mus smarkiai, be jokios atodairos dvarų parceliacijai dar po vienų, kitų metų nebus jau kur cukraus fabrikos steigti. Kas, nors šiek tiek šiuo klausimu nusimano, žino, kad darbo pradžioj (7—10 metų) cukraus fabrikas pas mus **jokiu būdu** negalės apseiti be cukrinių runkelių **stambiųjų** plantatorių.

su savo gana skaitlingais ir vidutiniško, daugiausia, sriaunumo upeliais, su savo visokiariopos rūšies žemėmis. Dirbtinam žuvų ūkiui mūsų krašte tinkamų plotų rastųsi, matyti, lig kelių šimtų tūkstančių ha. Dirbtinasai žuvų ūkis skaitomas viena intensyviausių gamybos šakų. Tuo tarpu visu mūsų žuvų (tvenkininių) ūkių užimamas plotas šią dieną nedaug didesnis vieno tūkstančio ha. Ateity gi tas plotas pas mus turėtų užimti bent keliasdešimts tūkstančių ha, krašto bendros gamyboje sudarant 2—4%, o ne mažytėlę nuošimčio trupmeną, kaip dabar.

Ežerų Lietuvos valstybės sienose (be Klaipėdos krašto) priskaitoma lig 70.000 ha ir ūpių ploto — lig 30.000 ha*). Šituose plotuose žuvų ūkis ateity lygiai turės geriau susitvarkyti ir teikti kraštui didesnio pelno. Tik čia ūkio plėtimuisi ribos yra daug labiau apribotos, negu dirbtiname žuvų ūky. Pirmiausia, šių vandenų plotas yra jau gamtos nustatytas ir žmogaus nedaug gali būti keičiamas; toliau, ir patsai ūkis čia toli gražu negali būti taip intensingai vedamas, kaip dirbtiname žuvų ūky. Pirmu gi laiku šiam ūkiui racionalingiau tvarkytis labai žymių sunkenybių sudarys įvairūs servitutai bei mūsų žmonių į ežerus savotiška pažiūra, kaip į „res nullius".

Paukščių ūkis, kur svarbiausia vieta priklauso vištininkystei (pirmoje eilėje čia yra kiaušinių gamyba, antroje vištienos gamyba), po tam žąsų ūkis, ančių ir t. t., buvo jau pakeliui minėtas, galvijų ir kiaulių ūkio reikalus liečiant. Vietą branginant daugiau tuo klausimu nekalbėsiu, lygiai nekalbėsiu avių, ožkų, triušių ir bičių ūkio reikalais, nes, nors kai kurie tų gamybos šakų (sakysime, avių ūkis) ir turi tam tikros reikšmės mūsų krašto ekonominiame gyvenime, tačiau tai nėra pagrindinės mūsų gamybos šakos.

Baigiant šį skyrių tenka gal dar pažymėti, kad mūsų ž. ūkio plėtotė negali eiti ir neis taip šematiniai, kaip, tam tikros mūsų gamybos pasiektinumų apskaitliavimas darant, mes matome šiame skyriuje. Būtent, be kelių pačių pagrindinių gamybos šakų, sakysime, pienininkystės ir bendrai, galvijų ūkio, kiaulių ūkio, grūdų ūkio ir kiaušininkystės, gal dar ir linų puošto gamybos, gali gan žymiai išaugti ir kai kurios vadinamos antraeilės gamybos šakos, sakysime, **kai kurios** šių gamybos šakų: sėklinių javų gamyba, daržovių ir lauko kaupiamųjų augmenų sėklos gamyba, sėjamųjų ir pievos žolių sėklos gamyba, tvenkininis žuvų ūkis, cukrinių runkelių gamyba, sodininkystė, daržininkystė ir t. t. Toliau neįgydami žymesnės reikšmės gali tarp-

---

*) Šie plotai nėra įskaityti į Lietuvos žemių bendrą plotą — 5,6 mil. ha.

ti mūsų krašte dar kokia keliolika (jei nedaugiau) kitų mažesnės reikšmės gamybos šakų. Visas tas kartu turi įnešti žymių korektyvų į tą pagrindinių mūsų gamybos šakų vaizdą, kuris šiame skyriuje yra nupieštas. Bet tai, anaiptol, nemažina bendros mūsų gamybos išdavos. Net atvirkščiai, bendra mūsų gamybos išdava tomis sąlygomis turi būti dargi didesnė, nes kai kurios šių nepagrindinių ūkių šakų yra labai intensingo pobūdžio. Pavyzdžiui, del kaupiamųjų augmenų sėklos gamybos, tvenkinio žuvų ūkio ir daržininkystės išsiplėtimo, mūsų grūdų ir gyvulių ūkių gamybos vertei sumažėjus, sakysime, 300 mil. litų per metus, tas sumažėjimas padengiamas su kaupu, tų 3 gamybos šakų produkcijai padidėjus lig kokių 500—600 mil. litų.

Be to, tokia racionalingai mišri gamybos struktūra yra elastingesnė ir ištvermingesnė, lengviau taikosi prie pasaulinio rinko besikeičiančios padėties ir lengviau pakelia ekonominius kryžius.

Žemės ūkio apdirbamoji pramonė Lietuvoje.

Skyriuje „žemės ūkis ir apdirbamoji pramonė Lietuvoje“ buvo išrodoma, kad apdirbamoji pramonė pas mus, neturinčioji ankštų ryšių su mūsų ž. ūkio gamyba, netur (bent šiandien numatomoj ateity) perspektyvų **plačiu mastu** mūsų krašte išsiplėsti.

Toliau, kitoje šio rašto vietoje, kalbant del mūsų ž. ūkio laukiamo ateity kultūros kylimo, buvo nurodoma, kad mūsų ž. ūkis, greta kitų pasiekimų ir pakitėjimų turi ateity ir supramonėti. Mūsų kraštui yra reikalinga gaminti daugumoje ne žalią medžiagą, kaip šiandien, bet kuolabiausia apdirbtą. Tik tuomet ekonominiu atžvilgiu mūsų kraštas gerai tarps. Buvo nurodoma, kad mums ateity nepakaks vien mūsų gamybos didesnio išsiplėtimo, aukštesnio jos intensingumo, nepakaks net to, kad, ji ateity įgaus didesnio, negu šiandien gyvulių ūkio pobūdžio, išplėtus lygiagrečiai ir kai kurias kitas gamybos šakas. Reikalinga bus (ir jau dabar reikalinga); kad, jei ne visi, tai kad kuone visi iš mūsų krašto išvežamieji gaminiai būtų išvežami nežaliame, o kuo labiausia apdirbtame pavidale.

Kalbant del mūsų gamybos pasiektinumų buvo nurodyta, kiek daug iš savo žemelės vaisių mes galėtume tinkamomis sąlygomis gaminti*). Mūsų kraštas per metus galėtų turėti ne tik 6.000 miljonų kg. pieno, bet dargi daugiau. Iš tų 6000 milijonų

---

*) Tai reiškia, kiek daug mūsų kraštą ekonominiu atžvilgiu galima yra **padidinti.**

kg. pieno, lig 5.000 mil. kg. turėtų eiti sviestui ir sūriams daryti, kondensuotam pienui, pieno milteliams, kazeinui ir t. t. dirbti. Tai yra savo rūšies apdirbamosios pramonės šaka, ir pas mus tai būtų stambioji apdirbamosios pramonės šaka. Iš tikrųjų 5.000 mil. kg. pieno, tai yra žaliosios medžiagos vertė nuo 1¼ lig 1⅔ **milijardų** litų arba nuo 125 lig 165 milijonų Amer. dolerių. Skaitant, kad tos medžiagos (tai yra pieno) perdirbimas jo vertę pakeltų tik 20%, ir tai turėtume šios pramonės darbo išdavą, lygią nuo 250 lig 330 mil. litų.

Šią dieną visa mūsų apdirbamoji pramonė tiek vertybių neišdirba. Net mūsų šiandieninė grūdų gamybos vertė yra nedaug didesnė. Neskaitant sėklos mūsų metinis grūdų derlius šiandien, vidutiniškai imant, yra apie 8—9 mil. cnt. Iš 40 l. cnt. (normalias kainas imant), tai bus — 320—360 mil. litų. Imkime kitą palyginimą. Sulig miškų racionalingo ūkio tvarkos reikalavimų pas mus per metus yra kirstina tik 7000 ha miško. Visą jį liuosai iš bendrų varžytinių parduodant, vidutiniškai negausime už 1 ha daugiau 3500 l. Bet imant kainą ir po 4000 l., turime iš viso tik 7000 × 4000 = 28 milionus litų. Pridedant dar 3 mil. l. pajamų iš protarpinių ir retinimo kirtimų ir 1 mil. l. iš miško ganiavų, medžioklės, uogavimo, grybavimo ir riešutavimo, turime iš viso **normalių** metinių miško pajamų tik 32 mil. litų. Pabrėžiau žodį, **„normalių"**, nes kadangi miške randasi sutaupyto kapitalo iš keliasdešimts metų, tai tą kapitalą aikvojant ir leidžiant kirtimų daugiau, negu miško priauga, galime iš miško trumpam laikui (5—10 metų) turėti **dirbtinai** padidintų pajamų.

Sulig aukščiau nurodytu pieno metinės gamybos dydžiu (5 miliardai kg.) mūsų krašte, neskaitant rankinių pieninių, turėtų dirbti nuo 2 lig 3 tūkstančių didesniųjų garinių ir motorinių pieninių. Prie tų pieninių dirbtų 5—7000 specialistų ir keliolika tūkstančių šiaip darbininkų. Su šeimų nariais tai būtų kelias dešimts tūkstančių žmonių. Be to, žymūs kadrai specialistų ir šiaip darbininkų dirbtų pieno produktų vidaus ir eksportinėje prekyboje.

Pagaliau, tenka pažymėti, kad šios pieninės būtų ne kurioje vienoje vietoje susikoncentravę, o maž daug vienodo tirštumo tinklas dengtų visą kraštą, kas krašto ekonominės ir socialės struktūros elastingumo ir patvarumo atžvilgiais yra daug sveikiau.

Plačiai turės išsiplėsti ir mūsų skerdyklos, šaldyklos, rūkyklos, taukų perdirbimo įmonės, mėsos konservų dirbyklos ir t. t. Ir jų apdirbimo žaliosios medžiagos vertė gali siekti ne tik šimtų milionų litų, bet ir daugiau, negu milijardinės sumos,

o paties apdirbimo vertė siekti vieno kito šimto milionų litų. Lygiai tose įmonėse galėtų dirbti visa specialistų ir iš darbininkų armija, tačiau šiek tiek mažiau skaitlinga, negu pieno perdirbimo srity.

Lygiagrečiai turėtų eiti plėtimasis įvairių, taip sakant, papildomųjų arba lydymųjų apdirbamosios pramonės šakų. Sviestui būtų reikalinga dešimčiais tūkstančių statinaitės, lygiai, bet kitos rūšies statinaitės būtų reikalingos mėsai, įvairios dėžės — konservams ir t. t.

Iš kitų ž. ūkio produktų apdirbamosios pramonės šakų pažymėtinos surištos su bulvių gamyba. Tai yra spirito varyklos, krakmolo ir dekstrinos dirbyklos ir bulvių džiovyklos. Šią dieną (1924 m. ruduo) Lietuvoje randasi 67 spirito ir degtinės dirbimo įmonės. Jų dalis (apie pusė) yra kombinuotų su kitomis pramonės šakomis. Kai kurios jų yra visai mažos su 4—8 darbininkais; ir pačiose didžiausiose dirba tik po 15—25 darbininkai. Bendra visų spirito varyklų varomoji jėga siekia tik 700 HP. Metinė gamyba siekia 20 milijonų laipsnių.

Iš šito matome, kiek dar silpnai *) pas mus išaugusi ši pramonės šaka. Šiai pramonei bulvių galėtume paskirti bent iš kelias dešimčių tūkstančių ha pasėlio ir spirito gamyba pas mus tuomet galėtų siekti vieno kito šimto milijonų laipsnių, kaip tai šią dieną yra, sakysime Estijoje. To spirito (denaturuota) žymi dalis galėtų būti vartojama mūsų pramonėje. Prie spirito varyklų, be to, mes kasmet atšertume po kelias dešimts tūkstančių galvijų.

Dar silpniau, ar teisingiau visai dar nieko nėra įvykinto su kitomis bulvių perdirbimo pramonės šakomis (krakmolo, dekstrinos ir kt.). Ateity šios pramonės šakos, nors ir neįgydamos didelės mūsų krašto ekonominiame gyvenime reikšmės, turėtų visgi šiek tiek išsiplėsti. Ir jų reikalu primintinos tos sunkenybės, kurios pirmykščiame skyriuje, liečiant cukrinės pramonės klausimą, yra pažymėtos pastaboje.

Čia dar pažymėsiu, kad tuo tarpu, kaip pravorinių bulvių krakmolingumas Vokietijoje šiandien svyruoja ribose 18—24%, pas mus, del mūsų bulvių sėklos išsigimimo ir kitų priežasčių, tas nuošimtis Žemaitijoje (ir daugely kitų sričių) svyruoja ribose 12—17%.

Del cukraus pramonės jau buvo kalbėta pirmykščiame skyriuje. Matėme, kad tai pramonei pas mus įsikurti tinkamų mūsų krašto prigimties davinių, bet, kita vertus, tuo reikalu

*) To yra daug priežasčių, jų tarpe ir mūsų bulvių (labiausia Žemaitijoje) labai žemas krakmolingumas.

teks nugalėti žymių sunkenybių. Tos sunkenybės, kaip matėme, yra kuone išimtinai kilę iš mūsų dabartinės visuomeninės (valstybinės ir ekonominės) tvarkos netobulumų. Nežiūrint visų šitų sunkenybių, šita pramonė mums reikėtų Lietuvoje išplėsti. Iš tikrųjų, jau šiandien mes kasmet savo kraštan įvežame už 10—12 mil. litų cukraus. Ateity, mūsų krašto gerovei kylant, cukraus vartojimas pakils lig 20—30 jei nedaugiau mil. litų per metus. Tokioje padėty ir, be to, turint omeny, kad mes, bendrai, dar ne tik visai maža turime apdirbamosios pramonės, bet ir šiaip nedaug turime turtams augti versmių, yra didžio reikalo, kad išsiplėstų bent visos tos gamybos ir apdirbamosios pramonės šakos, kurioms tarpti Lietuvoje randasi pakankamų obiektyvių davinių. Taigi ir šios pramonės šakos mes neturėtume apleisti.

Lietuvos alaus daryklų skaičius šiuo laiku siekia 14—15. Alui daryti reikalingi yra be kitko aukštos rūšies miežiai ir apyniai. Šių pastarųjų savo gamybos šiandien mums trūksta. Ateity to neprivalo būti ir bent savo reikalams savo gamybos apynių mums turėtų pakakti. Alus konkuruoja su degtine ir šioje kovoje jis palaikytinas. Senovėje mūsų naminis alus buvo pavojingas degtinės priešas. Todėl alaus pramonė pas mus ateity taip pat turėtų šiek tiek išsiplėsti, tačiau apie alaus eksportą užsienin ir ateity vargu ar bebus (bent kiek žymesniame kieky) kalbos.

Lygiai neblogu konkurentu degtinei yra visokie vaisiniai (obuoliniai ir kiti) vynai ir šiaip gėrimai. Sodnų Lietuvoje ir šiandieną mes šiek tiek turime. Mūsų ūkininkai veik kiekvienas turi, jei ne iš kliasdešimts, tai bent iš kaliolikos vaisinių medžių sodnelį. Lietuvos sąlygos obuolių, sakysime, ir kriaušių gamybai yra tinkamesnės, negu daugely kitų kraštų. Danijoje, pavyzdžiui, smarkūs vasaros ir rudens vėjai veik neleidžia šių vaisių gamybos; panašūs vėjai yra ir daugely kitų Atlantikos pakraštinių kraštų. Kitur (Olandijoje, kai kur Vokietijoje) dirva ir podirvis, arba podirvinio vandens artumas sunkina sekmingą šių vaisinių medžių kultūrą. Į šiaurę nuo Lietuvos tai kultūrai dažnai jau kliudo klimatas, į rytus — rusų ūkininko nekultūringumas. Tuo būdu šiuo atžvilgiu Lietuva yra neblogoje padėty (nors randasi pavienių kraštų ir dar geresnėje padėty) ir kai kurios obuolių, sakysime, ir kriaušių rūšys pas mus kuo puikiausia auga. Bet tų vaisių pas mus tolydžio nėra kur dėti ir kaimuose rudens metu jie yra visai be kainos. Vaisinių gėrimų dirbimas todel šią padėtį žymiai pagerintų. Greta to turėtų išsiplėsti vaisinių konservų darymas ir vaisių džiovinimas. Nepamirškime, kad ir šią dieną mes jau turime lig po-

ros milionų obelių ir kriaušių, ateity gi, tur būt turėsime tų medžių ir keliolika milijonų, su metine produkcija lig kelias dešimts milijonų centnerių.

Ryšy su dekstrinos, cukraus ir vaisių gamyba randasi ir saldainių bei marmaliado dirbimas. Jau šiandien toje pramonėje pas mus dirba keli šimtai darbininkų. Ateity ši pramonė pas mus turėtų išaugti ir, be to, vartoti ne tik vaisius, bet ir cukrų bei deskriną savo gamybos vartoti.

Skaitlingiausioji mūsų įmonių rūšis šiandien yra malūnai. Lietuvoje malūnų priskaitoma kuone 1200, jų skaičiuje 193 garo, 443 vandens ir virš 550 vėjo. Jų varomoji jėga apie 2600 HP variklių jėgų. Grūdų gamybai pas mus kylant, žymiai padidės darbo ir mūsų malūnams. Šiandiena nevisiems tų malūnų darbo pakanka; technikos atžvilgiu kai kurie jų galėtų dirbti ir užsienio rinkai.

Pusiau surišti su mūsų ūkiu mūsų tabakos fabrikai (12 fabr. su 500 su viršum darbininkų) nes jie tik dalinai apdirba mūsų gamybos tabaką (machorką), visas gi aukštesniasias tabako rūšis įsiveža iš užsienio. Mūsų krašto prigimties sąlygomis mes galėtume gaminti nevien machorką, bet ir kai kurias aukštesnes tabako rūšis.

Vietą branginant, visai neliesiu kitų apdirbamosios pramonės šakų: aliejaus spaudyklų, kiaušinių miltelių etc.

Tai tokios **svarbiausios** žemės ūkio produktų apdirbamosios pramonės šakos. Joms ateityje tinkamai išsiplėtus darbo tos pramonės įmonėse rąstų daugelis dešimčių tūkstančių darbininkų, su šeimų gi nariais iš to valgytų duoną ir šimtai tūkstančių. Žaliosios medžiagos vertė, kurią ši pramonė per metus apdirbtų siektų **milijardų** litų.

Be pramonės, kuri apdirba ž. ūkio valgomuosius produktus, Lietuvoje galėtų išsiplėsti ir kitos rūšies pramonė, sakysime, linų pluošto apdirbamoji pramonė, odų išdirbimas ir t. t. Ši pastaroji pramonė prieš karą Lietuvoje buvo dargi gerokai išsiplėtusi. Choronžickio ir Frenkelio odų dirbtuvėse Šiauliuose prieš karą dirbo po 1000 darbininkų. Dirbo eilė ir vidutinių bei mažesniųjų odų dirbtuvių. Karo metu tos dirbtuvės labai nukentėjo ir darbas jose buvo nutrauktas. Šiandien jos jau atstatytos, bet tik dalinai. Taip tose 2 didžiose dirbtuvėse dabar dirba po 300 darbininkų, vidutinio tipo (8) dirbtuvėse dirba po 50—70 darbininkų; be to, yra visa eilė smulkių įmonių, kuriose dirba po kelis ir po keliolika darbininkų.

Tas nepilnas šios pramonės atsistatymas aiškinamas keliomis priežastimis. Svarbiausia tai sunkumai su rinko suradimu tos pramonės dirbiniams. Prieš karą tą rinką ji turėjo po

visą Rusijos plotą, dalinai Vokietijoje ir net Francijoje. Rusijos rinko šiandien veik visai nėra, su Lenkija mes esame nedraugingoje padėty, Vakarų rinkuose sunku išlaikyti kitų pramonių konkurencija. Antra priežastis tai ta, kad tai odų pramonei vietoje trūksta žaliosios medžiagos, tai yra odų. Dalykas tame, kad mūsų galvijų odos daugumoje prastos rūšies ir tinka tik kai kuriems dirbiniams, tuo būdu daug odos šita pramonė turi gabenti iš užsienio. Pagaliau, trečia priežastis glūdi bendruose mūsų valstybinės tvarkos nedatekliuose: kredito brangumas, patvarios ekonominės politikos stoka ir t. t. (žiūr. cukraus pramonė).

Gyvulių ūkiui Lietuvoje kylant ir mūsų gyvulių veislei gerėjant mūsų odų pramonė vis mažiau odos iš svetur gabenti reikės. Krašto gerovei pakilus, labai žymiai padidės mūsų vidaus rinkas (bent kelis kartus), atpigs kreditas ir t. t. Tokiomis sąlygomis ilgainiui šita pramonė drąsiau galės mėginti savo dirbinių ir eksportą plėsti. Žodžiu, šios pramonės plėtotei Lietuvoje pagrindų yra.

Lygiagrečiai, tik mažesniu mąstu, turėtų eiti ir tokių apdirbamosios pramonės šakų plėtotė kaip muilo, žvakių, šerių dirbinių, klijų, rago dirbinių atc.

Kiek panašioje padėty randasi ir mūsų pluoštinių ir vilnos dirbinių pramonė. Ši pramonė pas mus žymioj daly turi amatninkystės pobūdžio, nes iš su viršum 1000 įmonių, stambasnių dirbtuvių priskaitoma tik 4 (apie 300 darbininkų), vidutiniųjų apie 20; visos gi kitos (t. y. apie 1000) yra smulkiosios. Šios pramonės padėties pagrindinis skirtumas nuo odų pramonės padėties randasi tame, kad žalios medžiagos t. y. vilnų ir pluošto šita pramonė pakankamai turi krašte. Be to, ir vidaus rinko reikalavimų šita pramonė šią dieną toli gražu nepatenkina, vienos rūšies dirbinių per maža išdirbdama kitų ir visai dar neišdirbdama.

Pakeliui pažymėtina, kad kuone kiekvienoje mūsų ūkininko gryčioje randasi 2—3 vadinamieji vindeliai linams ir vilnoms verpti ir kas kelintoje gryčioje — staklės audeklams, drobėms, milui ir t. t. austi. Suskaičius, kiek tų vindelių ir staklių Lietuvoje randasi (vindelių šimtai tūkstančių ir staklių lig keliasdešimts tūkstančių) ir kiek mūsų moterėlių ir merginų su jomis dirba, be jokio abejojimo, rasime, kad šiandien tai yra pati stambioji apdirbamoji mūsų pramonė.

Iš kitų apdirbamosios pramonės šakų, kurioms žalią medžiagą gamina Lietuva, paminėtina dar yra miško medžiagos apd. pramonė. Šioje srity mes turime 257 lentpiūves, jų tarpe stambesnių su daugiau, kaip 25 darbininkais — 14, vidutiniųjų (10—25 darb.) — 56, kitos smulkesnės; lentpiūvių, kombinuotų

su malūnais ir kitomis įmonėmis — 69. Popiero ir kartonažo dirbtuvių (didžiausios jų Klaipėdos krašte) yra 12. Be to yra, keliolika baldų dirbtuvių (didžiausios jų Kaune. Jonavoj ir Klaipėdoj), fanieros dirbtuvės Klaipėdoje, račiaus darbų dirbtuvės etc.

Statinių dirbimo reikalas jau buvo minėtas. Degtukų gi dirbimas tik dalinai mišką liečia; šiandien šita pramonė vidaus rinko reikalavimus bemaž patenkina, kita savo puse liečia cheminę pramonę.

Be abejo, ateity mes visai neprivalėtume užsienin vežti neapdirbto miško. Bet ir nevežant užsienin žalio miško, jei ši pramonės šaka žymiau išsiplėstų, tai vietinio miško jai vis vien nepakaktų. Būtų reikalingas miško importas iš rytų.

Lieka dar klausimas del ž. ūkio mašinų, įrankių ir įvairių ž. ūkio prietaisų apdirbamosios pramonės. Tas klausimas kiek plačiau jau buvo paliestas skyriuje „žemės ūkis ir apdirbamoji pramonė Lietuvoje“. Buvo aiškinama, kad savaimingos reikšmės apdirbamoji pramonė, kaip, sakysime, metalurgija arba medvilnės audimo pramonė Lietuvoje, bent numatomoje ateity kiek žymesniu mąstu išsiplėsti neturi šansų. Iš šių pramonės šakų vien tokių padarinių, kpai arpai, fuchteliai, šiaudams kratiliai, etc., tai yra, kuriuos dirbant daug daugiau medžio reikalinga, negu geležies ir, be to, reikalinga nedaug kuro, — tai tik tokių padarinių pramonė turi šansų kiek geriau išaugti.

Pagaliau, paminėtinas dar yra trąšų dirbimas. Prieš karą Lietuvoje turėjome bent kaulų malimą. Po karo lig šiol ir to atgaivinti tinkamai vis dar nesugebame. Lygiai lig šiol dar neatgaivinome Klaipėdos fosforinių trąšų fabrikos. Nei aiškinti netenka, kiek ž. ūkio kraštui svarbu, kad kuo didžiausi dirbtinųjų trąšų dalis būtų gaminama pačiame krašte ir kuo mažiausia būtų importuojama iš užsienio. Tų gi trąšų vartojimas pas mus ateity turės daug kartų padidėti.

Paralėlės su Rusija ir Vakarais.

I.

Įvairiose šio rašto vietose buvo jau rodomi pavyzdžiai iš Rusijos ir iš Vakarų kraštų žemės ūkio gyvenimo. Kelis kartus buvo nurodoma į Rusijos ž. ūkio atsilikimą ir, daugiausia, su tuo ryšy, į žemės klausimo ten didelį paaštrėjimą. Buvo minėtos ir svarbiausios priežastys to ž. ūkio kultūros Rusijoje atsilikimo.

Jau iš senų laikų gamyba Rusijoje neypatingai buvo gerbiama. Rusų tartos dvasioje dar daug yra užsilikusių klajūnų (nomadų) linkimų; pastovesnė tvarka tokiam klajūnui stačiai slogina dvasią; ji jam yra piktoji tvarka. Šiuo atvėju rusų tautos labai žymi dalis yra griežtai atvirkščio pobūdžio, negu lietuvių žemdirbiškos sėslių tautos dauguma.

Pas klajūnus yra žymiai daugiau prie grobimo (visokiose formose) linkimų, negu pas gamybinio pobūdžio žmones. Klajūnai net su panieka žiūri į kitų žmonių gamybos ir kūrybos darbus bei pastangas. Mokslai, tikybos, idėjos klajūnams tinka tik tuomet, jei ten randasi pakankamai ardybos ir griovimo momentų, ypatingai, jei dar tas griežtai, stačiokiškai ir kuo labiausia kategorišku būdu yra išdėstyta. Tik ryškiausios spalvos jų dėmesį kreipia, tik primityvūs pobūdžiai rimtais ir tikrais jiems išrodo. Viskas ten suprastinama; niuansai netėmijami; gyvenimo reiškinių sudėtinumas ir įvairiospalvumas nepripažįstami ir neigiami.

Suprantama, ne visi rusai yra šios klajūnų rūšies. Yra nemaža juose ir kitoniškų žmonių. Tenka dargi pastebėti, kad **kraujo ir psichikos** atžvilgiu nėra vienos velikorusų (skaitlingiausioji nors ir jauniausioji rusų giminės šaka) tautos, o yra velikorusų tautybių visa virtinė. Kalūgietis, kraujo, psichikos, papročių ir t. t. atžvilgiais tai visai kas kita, negu maskvietis, tas gi visai kas kita, negu naugardietis, negu pomoras (nuo šiaurės jūrų), negu nižegorodcas nuo Volgos, negu Kursko-Orlo srities kaimietis. Galima tvirtinti, kad yra bent keliolika, kraujo ir psichikos atžvilgiu, skirtinų tautų bendru velikorusų tautos vardu. Vien išoriniai jie suvienyti bendrame geografiniame plote viena kalba, viena tikyba (su jos sektomis) ir ji vienos valstybės rėmais.

Velikorusų valstybės galia (dalinai ir tikslai) glūdėjo ne organiniame ir sąmoningame tautos (tautų) auklėjime ir kūrybos auginime, o vien fyziniais, mechaniškais būdais savo jau pasiekto **kiekio** palaikyme, ir stengimesi dar tą kiekį (ir tais pat būdais) padidinti. Tokiomis Maskvos — Petrapilės valstybės gyvenimo sąlygomis, kaimiečiuose nė jų sąmoningumas, nei kūrybos bei gamybos linkimai nebuvo auginami. Į kaimiečius buvo žiūrima ne kaip į sau žmones, o vien kaip į dulkes, į medžiagą didžiosios kiekybiniu atžvilgiu vienetos sudarymui.

Nestebėtina, kad tokiomis sąlygomis baudžiava rusuose buvo įgijusi daug žiauresnių formų nė tik kaip pas mus, bet ir kaip pas lenkus. XVIII šimtmečio pabaigoje (dalinai ir XIX pradžioje) Rusijos baudžiauninke žmogaus niekinimas buvo

pasiekęs aukščiausių laipsnių (žiūr. šiame rašte baudžiavos laikotarpio charakteristiką); žmogus buvo pilnai daiktui palygintas; dargi savo poną skųsti baudžiauninkui buvo uždrausta.

Toliau kaip mes matėme, ir iš baudžiavos valstiečius liuosuojant (1861 m.), nebuvo pakankamai atsižvelgta į valstiečių ir jų ūkio tarpimo reikalus. Kai kur valstiečių žemės sklypai buvo apkarpyti, kitur per sunkūs buvo, sulig vietos sąlygomis, išperkamieji už žemę mokesniai. Toliau, valstiečių ž. ūkio kultūros kilimo reikalui beveik lig pat XIX šimtmečio pabaigos iš valstybės pusės nebuvo teikiama veik jokios globos. Atvirkščiai, kaip jau buvo minėta, rusų valstybinė politika dažnai buvo stačiai kenksminga ir slopino Rusijos ž. ūkio plėtotę. Tuo gi tarpu Rusijos valstybei negalėjo būti didesnio uždavinio, kaip, globojant tinkamai savo ž. ūkio reikalus, sukurti pasiturintį ir kultūrinį ūkininkų sluoksnį, ir sudaryti iš jo tvirčiausią ir patvariausią savo valstybei ir savo tautų kultūrai paramą.

Velikorusų tautybių paviršiuje susispietę visuomeniniai sluoksniai savo buitį ir savo likimą plėtė be artymesnių su savo kaimo ir ž. ūkio gyvenimų ryšių. Tame paviršiuje beauganti kultūra turėjo žymioj daly lyg importinių pobūdžių, kai del rusų kaimo, jo liaudies. Tačiau, tų abiejų sluoksnių, viršutinio ir apatinio, psichikoje būta ir žymių bendrumų. Rusų nihilistas juk visuomenės viršuje galutinai yra susikristalizavęs. Juk ir tame „kultūriniame, paviršiuje daug prie pakrikimo linkimų būta, prie gamybos ir kūrybos niekinimo. Ardybos obalsiai dažnai ten labiau buvo gerbiami, negu konstrukcinis darbas. Tik didi kiekiai, ryškios spalvos bei skambūs (nors ir primityviausio turinio ir skonio) obalsiai darė ten įspūdžio ir turėjo įtekmės.

Charakteringas yra „likimas“ (istorija) velikorosų „obščinos“, tai yra tam tikros rūšies kaimo bendruomenės. Ta obščina, kaip dabar įtikinančiai įrodyta, visai mažai ko bendro turi su senoviška rusų (ir slavų, aplamai) kaimo bendruomene. Pirmiausia, ji yra tiesioginė baudžiavos žiauriausio laikotarpio (XVIII šimt. antros pusės ir XIX š. pradžios) išdava. Žmogaus veido nustojimas, individualės valios iniciatyvos paneigimas ir žmogaus visiškas negerbimas tos obščinos pagrinde randasi. Ir tas vaisius, tai yra obščina galutinai yra prinokęs vien vadinamojo „zemskio načalninko“ laikotarpiu *). Žemės

---

*) Rusų valdžios buvo mėginta tą obščiną įgyvendinti ir Lietuvos (išskyrus Suvalkiją) kaime. Tas mėginimas daug žalos mums yra pridaręs.

ūkio ir rusų kaimo kultūrai kilti ta obščina buvo labai didi kliūtis. Bet kuone visa rusų pažangioji visuomenė obščinos idėją, kiek pajėgdama ginė. Nesusugyvenusi su savo kaimu, nustojusi betarpių gyvų su juom ryšių, ir jo gyvenimo reiškiniuose nebenusimananti ta visuomenė, obščinos **niveliuojančias** tendencijas identifikavo su visuomeniškumo dvasios reiškiniais. Gindama tos obščinos išlikimą rusų **pažangioji visuomenė** ėjo **prieš kaimo pažangą.**

Rusų visuomenės kultūros plėtotė, kaip jau minėjome, ėjo visai šalimai nuo rusų kaimo gyvenimo ir nebuvo nors kiek gyvesniais ir tampresniais siūlais su to kaimo gyvenimo eiga susimezgusi. Pagaliau, valstybė, kaip matėme, lig pat pastarųjų laikų nekreipė jokio dėmesio į kaimo ekonominės gerovės plėtotę; neretai net sudarydavo didelių tam ekonominiam gyvenimui plėstis sunkenybių. Savo pernelig fiskale finansine politika, savo nevykusia bendra politika, savo mechaniniu be jokios atodairos apdirbamosios pramonės protegavimu ir pn. Rusijos valstybė tiek sutrukdė savo ž. ūkio plėtotę, kad XIX amžiaus antroje pusėje tas ūkis pradėjo rastis vis didesniame kontraste su Vakarų progresuojančiu ž. ūkiu.

XIX am. vidury skirtumas tarp Rusijos ž. ūkio iš vienos pusės ir Vokietijos arba Danijos ž. ūkiu iš kitos buvo mažesnis, negu to amžiaus pabaigoje, arba XX am. pradžioje. Tuo tarpu, kaip XIX š. penkiasdešimtais ir šešiasdešimtais metais 100 ha ž. ūkio naudojamos žemės Rusijoje vidutiniškai į metus ekonominių vertybių gamindavo nuo pusantro lig pustrečio karto mažiau, negu 100 ha tokios pat žemės Vokietijoje, arba Danijoje, XIX š. pabaigoje, arba XX š. pradžioje — gamindavo jau 5—10 kartų mažiau. Kaip jau matėme Rusijos kai kuriose srityse ž. ūkis dargi regresavo: derlių aukštis krito, karvių pieningumas sumažėjo, arkliai sunyko ir t. t. Gyventojų gi tirštumas per tą laikotarpį žymiai padidėjo. Sibiro ir Turkestano plotų kolonizacija ir apdirbamosios pramonės augimas tik dalį kaimo gyventojų prieauglio suvartodavo. Per 50—60 gi pastarųjų prieš karą metų, Rusijos ž. ūkis gyventojų atžvilgiu **veik nieko nepasidarė talpesnis.** Be to, tas tinkamai neišsiplėtęs Rusijos ž. ūkis **palyginamai** mažai reikalavo apdirbamosios pramonės dirbinių, pakertant tuo šiai pastarajai spartesnės plėtotės galimybę; pusiau per niek nuėjo del to ir aukščiau minėtas pramonės protegavimas. Tuo būdu Rusijos kaime susidarė palyginamasai gyventojų tirštumas, arba, kitaip sakant, kilo tiek XIX š. pabaigoje ir XX š. pradžioje pagarsėjusi rusų valstiečių mažažemybė. Del jos St. Seime man teko porą žodžių tarti, nurodant į tos mažažemybės palyginamąjį charakterį: ir

5—6 ha ūkis, ir 10—12 ha tokios pat žemės ūkis, ir net dažnai 20—30 ha ūkis ten skaitomas mažažemis ūkis ..., kadangi tie ūkiai rusuose gamina ekonominių vertybių 4—6 kartus vienais atsitikimais, ir 10—15 kartų kitais atsitikimais mažiau, negu tokios pat žemės ir dydžio ūkiai Vakaruose. Mums yra aiški pagrindinė priežastis tos rusų mažažemybės ir bendrais bruožais mes matėme kuriuo keliu rusai lig tos mažažemybės ir skurdo buvo priėję. Lygiai mums aišku yra, kame buvo (ir šiandien yra) radikalė priemonė tai mažažemybei pašalinti. Tai ž. ūkio kultūros pakėlimas *), greta žemės valdymo santykių racionalingo sutvarkymo. Šiuo pastaruoju atvėju tenka pažymėti ir ta aplinkybė, kad daugely Rusijos sričių ne tik žemės valdymo santykiai, ypatingai santykiai tarp dvaro ir kaimo labai buvo įtempti, bet valstiečiai ir ekonominiu atžvilgiu tiek buvo nusigyvenę, kad, tai ne agitatorių prasimanymo būta, bet iš tikrųjų gyvenimo reikalo būta, kaimo sanaciją daugely vietų pradėti nuo valstiečių ūkių plotų didinimo. Nors rusų valstiečių nuskurdimo pagrindinės priežasties būtą del Rusijos ž. ūkio kultūros atsilikimo, bet labai daugelio valstiečių atsidurta tokioje padėty, kad nepridėjus jiems žemės, nesimatė galimybės ir ž. ūkio kultūrai plėstis. Valstiečiams reikėjo duoti lyg atsikvėpti.

Be to, del rusų gyvenimo nesveikos eigos, santykiams tarp dvaro ir kaimo virtus per daug įtemptiems, radosi būtino reikalo skubotų ir radikalių priemonių keliu tuos santykius švelnyti, prisirinkusiems garams pakankamai atidengus klapanų, kad neįvyktų pavojingų sprogimų. Bet drauge buvo būtino reikalo, kad tie gerai tikrai **per reguliuotinus klapanus eitų,** o ne per įvairias skyles bei plyšius, tas skyles ir plyšius vis labiau plėšdami lig visuomeninio organizmo galutino suirimo, ir kita vertus, kad tas dalykas būtų vykinamas ž. ūkio kultūros kylimo reikalams kelią praskinant, o nepakertant.

Bet rusų valstybės ir tautos šitame viename pačių pagrindinių savo gyvenimo reikalų nebuvo parodyta reikalingo nusimanymo, tvirtos valios bei energijos, tinkamų takto bei saiko. Čia aš leisiu sau dar vieną mažą į šalį nukrypimą, dar kartą grįžtant prie palyginimo lietuvio-žemdirbio su rusu-klajūnu.

---

*) Prie progos dar kartą primenu, kad, kuomet ateis tas laikas, kad rusų ž. ūkio kultūra pradės tikrai kilti, mūsų ž. ūkio kultūra tuomet jau turėtų būti žymiai pakilusi. Savo ž. ūkio kultūros atžvilgiu mums tuomet reikėtų būti bent pusiaukely tarp dabartinių mūsų ir danų ž. ūkio kultūros stovių. Kitaip rusų ž. ūkio kultūros progresas mūsiškį ž. ūkį prislėgs. Kuomet gi ir kaip rusų ž. ūkio kultūra ims plėstis šią dieną mums sunku įspėti. Todel: periculum in mora.

Kaip tikras žemdirbys-sėslis, gamintojas ir kurėjas, lietuvis iš gilios senovės yra pamėgęs medį ir mišką. Nerasime lietuvio sodybos pas patį smulkiausį ir vargingiausį mūsų valstietį, kurioje nebūtų bent keletos gluosnių, višnių, slyvų ir nors kokių krūmelių, o prieš grįčios langus nors mažučio darželio, kur augtų mėta su rūta, jurginės, vadinamosios pas mūsų žmonės rožės (malva) ir dar tos ar kitos gėlelės. Bet paprastai ūkininko sodnely randasi ir obelys su kriaušėmis, o aplink trobėsius, be gluosnių, dar ir beržai bei alksniai, o labai dažnai ir liepos, klevai, topoliai (jovarai), uosiai, kai kada aržuolai ir kiti medžiai.

Šiuo atvėju lietuvio sodyba (veiksm. — sodyti), griežtai skiriasi nuo velikoroso „selenijos". Ten dažnai didžiuliame kaime nesurasi nė vieno medelio bei krūmelio. Ši velikorosui bemaž (o gal ir be žodžio — bemaž) tipingą medžių nemėgimą*), dažnai lyg neapykantą garsusis rusų istorikas Kliučevskis šiaip mėgina aiškinti: „...sunkus su kirviu ir deginimu darbas, kurių pagalba žemdirbystė (velikorosijos) kadaise miškų plotuose skynė sau kelią, miškų plotus verčiant žemės ūkio plotais, žmogų ilsino ir jam įkyrėjo. Šiuo galima aiškinti esantį pas rusą miško nemėgimą: jis niekuomet nemylėjo savo miško".

Kitoj vietoj, pažymint užsilikusius kai kuriose Rusijos srityse didžius miškų plotus, Kliučevskis išsireiškia „...nežiūrint į rusų žmogaus darbuotę, kuris nėra pratęs mišką saugoti ir jis taupyti".

O kun. Volkonskis (dekabristo anūkas, kultūrinis ir švelnaus būdo žmogus) rašo: „.. penkiasdešimts metų (mūsų giminės) atsidavusio darbo, sodinant medžius ir juos gerbiant, juos mylint nėra padarę įtakos į vietos valstiečius; pas juos galima tėmyti ne tik medžio nemėgimas, bet stačiai neapykanta... Kiek stačiai žiauriai jie elgiasi su medžiu".

Sunku sutikti, kad ši prie medžio neapykanta kilusi yra pas rusą del prof. Kliučevskio nurodytos priežasties. Anglų, vokiečių ir lietuvių dabar gyvenamuose plotuose seniau būta didžiųjų miškų ir tie miškai taip pat su kirvio ir ugnies pagalba buvo paversti ir dabartinius ž. ūkio plotus. Vienok, pas tas tautas tos medžio neapykantos mes nematome. Naturaliau bus tą velikoroso medžių nemėgimą rišti su velikoroso klajūniškais linkimais, su nepakankamai pas jį dar išaugusiais gamybiniais linkimais užsilikusiais dar labai didelais prie grobi-

---

*) Šiuo atvėju lyg yra kokio tai dvasios gimininingumo tarp valikoroso ir žydo, nors kitais atvėjais tai gana skirtingos savo psichika rasės.

mo ir naikinimo linkimais. Kylant Rusijoje vadinamiems agrariniams valstiečių sąmyšiams su didžiausiu įnirtimu deginami dvarai, piaunami tų dvarų naminiai gyvuliai, iškertami vaisiniai sodnai... Rusų armijai, 1915 m. besitraukiant iš Lietuvos ir Lenkijos į rytus, tas pat vaizdas... su didžiausiu pamėgimu deginami ir, šiuo atsitikimu ne vien dvarai, bet ir valstiečių ūkiai, o jei kur nedeginami, tai bent naikinamas jų inventorius, ypač energingai, be maž „entuziastingai" buvo naikinami baldai, namų ruošos reikmenys, ir dar labiau paveikslai ir, aplamai meno dalykai... ir tuo būdu rusų besitraukiančios armijos sunaikinta labai daug lietuvių ir lenkų turto. Bet tos pat besitraukiančios armijos veik niekur „nesuskubta" sugadinti kelių, dargi veik niekur nesusprogdinta tiltų, kad priešo armijai pasunkinus ofensyvą.

1917 m. revoliucijos ir vėliau bolševizmo laikais šis rusų linkimas naikinti pasiekė aukščiausių laipsnių, virto biauriausia orgija; nesitenkindama vien medžiaginių turtų naikinimu šita orgija išsiplėtė toliau (bolševistinėms „idėjoms" besiplečiant ir „tobulėjant") ir į dvasinių gerybių naikinimą. Ilgainiui šis dvasinių gerybių naikinimas virto pagrindiniu bolševizmo tikslu.

Suprantama, kad 120 metų rusų okupacijos negalėjo praeiti be žymių lietuvio dvasiai nuostolių. Tas juo labiau, kad ir pirmykščiai baudžiavos laikai buvo jau padarę neigiamos įtekmės į lietuvio būdą, slopindami jame gamybinius linkimus, pakirsdami iniciatyvą, savo jėgomis pasitikėjimą ir išmokindami jį su nepasitikėjimu žiūrėti ir į kitų žmonių aktingasias pastangas, netikėti jų gerai valiai. Rusų okupacijos metu, šie neigiami mūsų tautos būdo reiškiniai dar labiau išsiplėtė. Kai kuriuose Lietuvos kampuose, kur stipriau pasireiškė maskoliška įtekmė, dargi sumažėjo lietuviui lyg prigimtas medžio pamėgimas. Tiesa, tokių vietų pas mus nedaug; jei, važinėdami mes kokiame Lietuvos kampely patėmysime į akis krintantįjį medžių negausumą, tai tas bus žymė, ne vien stiprios maskoliškos tame kaime įtakos, bet ir to, kad to kaimo gyventojų gyslose teka, jei neišimtinai, tai bent daug nelietuviško kraujo. Važinėdami gi, sakysime, į pietus nuo Gardino (Gardino, Volkovisko etc.), mes sutinkame kampų bei kaimų, gausiai medžių apžėlusių, pakaitomis su kaimais mažai medžių apsodintais. Pirmais atsitikimais, ne tik del medžių gausumo, bet ir del trobėsių architektūros bei tvarkos juos statant, žmonių veidų bruožų, dalinai ir del jų (ypač moteriškių) drabužių, del tarenos ir t. t., mes neabejotinai matome, kad pas tuos gudišku ar lenkišku žar-

gonu kalbančius žmones gįslose teka, jei neišimtinai, tai bent labai daug lietuviško kraujo.

Suprantama, kad aukščiau mano apibūdintas velikoroso tipas nėra bendras visos velikorosų giminės, kuri susideda, kaip minėjome, bent iš keliolikos tautybių. Rusų tarpe yra tam tikras nuošimtis ir žemdirbių - sėslių tipo ir kitų tipų žmonių ir, pagaliau, pereinamųjų nuo vieno tipo prie kito rūšių. Bet klajūno tipo žmonių pas rusus randasi gausiausia. Tame, beabejo, randasi pagrindinis skirtumas tarp velikoroso ir lietuvio. Rusiškos okupacijos metu tas tų dviejų tautų skirtingumas yra žymiai sumažėjęs, lietuvio psichiniam tipui pakitėjus maskolio-klajūno tipo link.

Viskas, kas aukščiau yra išdėstyta mums pakankamai aiškina kodel kuo ne visuose (bent labiausia populiariuose) rusų sumanymuose kaimo gyvenimui tvarkyti, pagrindan dedamos ar išimtinai, ar kuone išimtinai vien žemės valdymo santykių tvarkymas ir pirmiausia naujų žemės plotų valstiečiams suteikimas. Vienais, sumanymais tas žemės suteikimas, kitaip sakant stambesnių savininkų žemių dalybos, turėjo eiti nemokamai, kitais sumanymais buvo pripažįstamas didesnis ar mažesnis už nusavinamas žemes atlyginimas. Bet kuone visur pagrindan buvo dedamos žemės (dažnai ir kitų turtų) dalybos. Gamybos gi reikalai būdavo ar visai pamirštami, arba geresniu atsitikimu mažai vertinami. Tai atatiko viešpataujančioms „visuomeniškoms“ srovėms ne tik rusų liaudies tarpe, bet, žymioj daly, ir rusų visuomenės tarpe. Šių negamybinių įtakų buvo pagauta ir žymi dalis mūsų inteligentijos ir lig šiai dienai iš tų įtekmių tinkamai nėra dar atsipeikėjusi.

Rusas — klajūno tipą imame — būdamas priešgamybinių, linkimų, nemėgsta niekame ir saiko laikytis bei ribas pripažinti; lygiai jis nemėgsta gyvenimo reiškinių sudėtinumą bei įvairiospalvumą pripažinti. Pačių sudėtinų gyvenimo reiškinių suprastinimas lig primytyviausių linijų vienintėliai rimtu jam rodosi. Pasiliekant vien su tais primityvais ir **kokybės** pajautimui nykstant, maskolių tuomet domina vien didžiausi kiekiai ir griežčiausi žodžiai; jis tuomet stačiai nebenori žinoti nelyginamųjų laipsnių, ir “pripažįsta“ vien aukščiausius laipsnius.

Sutraškėjus del karo tam kietam valstybiniam kevalui, kuris rusų giminės tautybes gniaužė vienan didin gabalan, išsiveržė oran tie pakrikimo irardybos linkimai, kurių tiek daug ruso būde glūdi, ir rusai, eidami maksimalizmo (aukščiausių laipsnių) ir didžiausio suprastinimo kryptimis priėjo lig tos didžios nelaimės, kurioje jie dabar randasi.

XIX šimtmečio pradžioje iš 100 ha ž. ūky naudojamos žemės rusas ž. ūkio produktų (sulig jų verte) gamindavo 2—3 kartus mažiau, negu vokietys, francūzas ar danas iš 100 ha tokios pat žemės; to šimtmečio pabaigoje ir XX šimt. pradžioje — 5 lig 10 kartų mažiau, šiandien gi gamina 10—15 ir lig 20 kartų mažiau. Del to ir visas dvarų žemes padalinus mažažemybė Rusijoje anaiptol nepranyko. Tačiau, yra žymių, kad, nesant daugiau ko dalytis ir labai skaudžiai gyvenimui pamokinus, pas rusų valstiečius jų psichikoje lyg vyksta šiandien tam tikro persilaužimo gamybinės krypties link. Jei tas persilaužimas tikrai įvyktų bei patvarumo įgytų, tai rusų kaimo, ž. ūkio ir, pagaliau, viso rusų gyvenimo eiga pradėtų visai kitaip plėstis; pradėtų augti tvirtas ir grandiozinės talpos ekonominis, socialinis ir politinis kūnas, įgaunąs didžios ir vis didėjančios reikšmės pasaulio gyvenime.

Bet tuo tarpu buvęs ir seniau labai didelis skirtumas tarp Rusijos ir Vakarų ž. ūkių Didžiojo karo ir rusų revoliucijos metu yra dar padidėjęs. Tenka priminti, kad ž. ūkio produktingumas nevienodai auga ir pavieniuose Vakarų kraštuose. Tas priklauso ne vien nuo pavienių kraštų geografinės ir kitos padėties ir nuo tų kraštų ūkininkų didesnių ar mažesnių gamybinių gabumų, bet ir nuo to, kiek tos valstybės įrodė sąmoningumo savo ž. ūkio reikalų atžvilgiu, ir nuo tos energijos, su kuria jos tą ūkį rėmė.

XIX šimtmečio pradžioje vokiečių ž. ūkis daugely atvėjų stovėjo žemiau už francūzų ž. ūkį. Bet to šimtmečio pradžioje ir dar labiau viduryje vokiečiai atkreipė kuo didžiausio dėmėsio į savo ž. ūkį. Vokiečių valdžia ir vokiečių visuomenė, (ž. ūkio įvairių organizacijų asmeny su atsidavimu šioje srity dirbo. To šimtmečio vidury būta daug laimėjimų ž. ūkio mokslų srity. Šiandieniniai vokiečiai pasižymi savo mokėjimu sistematingai ir ištvermingai dirbti. Nestebėtina, todel, kad antroje XIX šim. pusėje vokiečių ž. ūkis sparčiai plėstis pradėjo pralenkė, pagaliau, francūzų ž. ūkį. Ir juo toliau, juo labiau tas distansas tarp francūzų ir vokiečių ž. ūkio kultūros laipsnių didėjo francūzų nenaudai.

Francūzai, mat, priešingai vokiečiams, į savo ž. ūkio kultūros reikalus, kreipė nedaug domės. Tas lietė (ir liečia) nevien francūzų valdžią, bet, matos, dar didesniame laipsny francūzų visuomenę. Gal dar nuo XVIII š. pabaigos t. y. nuo Didžiosios francūzų revoliucijos meto, pas francūzus yra įsigalėjusio linkimo į ž. ūkio ir, aplamai, į kaimo reikalus žiūrėti lyg iš viršaus, su negincintina paniekos priemaiša, kai kada net beveik su neapykanta ir su tam tikru įtarimu. Kita vertus čia neigia-

mai veikė ir veikia Francijos gyventojų vis mažėjantis ir, pagaliau, visai sustojęs priaugimas ir, bendrai, jų tautos kuriamosios energijos lyg išsisėmimas.

Tuo būdu Francija nėra tiek pasinaudojusi iš paskutinių didžių ž. ūkio mokslo laimėjimų kiek vokiečiai ir, palyginti su ja yra lyg apsileidusi. Nežiūrint, kad Francijos dirva iš savo prigimties, bendrai imant, gal geresnė, negu Vokietijoje ir kad del šiltesnio klimato Francijoje yra ilgesnis vegetacinis periodas, javų ir kitų augmenų derliai Francijoje yra lig pusantro karto žemesni, negu Vokietijoje.

1923 ir 1924 m. m. Francijos ir Vokietijos kai kurių kultūrų derliai*) (tūkstančiai centn.):

		Francija 1923 m.	Vokietija 1923 m.	Francija 1924 m.	Vokietija 1924 m.
1.	Kviečiai . . .	75,0 mil. cnt.	28,2 mil. cnt	76,8 mil. cnt.	25,4 mil. cnt.
2.	Rugiai	9,3 „ „	71,7 „ „	10,1 „ „	60,0 „ „
3.	Miežiai	9,8 „ „	23,8 „ „	10,0 „ „	24,0 „ „
4.	Avižos	48,9 „ „	59,8 „ „	43,0 „ „	61,3 „ „
5.	Bulvės	99,2 „ „	314,8 „ „	?	363,5 „ „
6.	Cukriniai runkel.	43,0 „ „	85,1 „ „	?	99,2 „ „

Derliai iš 1 ha

		Franc. 1923 m.	Vokiet. 1923 m.
1.	Kviečiai	14,3 cnt.**)	19,6 cnt.
2.	Rugiai	10,7 “	15,3 “
3.	Miežiai	14,5 “	18,1 “
4.	Avižos	15,8 “	18,3 “
5.	Cukr. runkeliai	241,5 “	222,0 “

Reiškia, vien cukrinių runkelių derliai Francijoje nėra žemesni, negu Vokietijoje. Dar blogiau Francijoje yra pieno ir kiaulių ūkių atžvilgiais. Didžiausias čia skirtumas ne tame, kad Vokietijos karvės pieningesnės ir kiaulių svoris greičiau priauga, (pašarą produktingiau suvartojant), bet tame, kad vokiečiai tolygiame žemės plote išlaiko šių gyvulių žymiai daugiau. Tuo būdu 100 ha ž. ūky naudojamos žemės plote vokiečiai gamina nuo 2 lig 3 kartų tiek pieno produktų ir kiaulienos, kiek francūzai.

Dar sekmingiau ir už vokiečius savo ž. ūkį yra išplėtę danai. Primintina, kad savo ž. ūkį plėsti jie yra pradėję vėliau ne tik už francūzus, bet ir už vokiečius. Tuo būdu buvo laikas, kuomet jų ž. ūkio kultūra stovėjo žemiau, negu Francijos ir Vokietijos. Lig septyniasdešimtųjų pereito šimtmečio metų pra-

*) Fin. M-jos C. St. Biuro žiniomis.
**) Visur vartojamas cnt. = 100 kg.

džios pas danus ž. ūky vyravo grūdų ūkio kryptis. Šiuo atvėju danai buvo priėję lyg iki liepto galo, atsimušę buvo lig į kokią tai aklą sieną. Nebuvo, kaip toliau savo ž. ūkis gerinti; net dažnai nebuvo galimybės daugiau lauko derlingumo kelti. Be to, tuo metu danus buvo ištikus didi nelaimė. Jie buvo pralošę karą su prūsais ir austrais, to karo buvo nuvarginti ir net savo žemių gan žymios dalies (Šlezvigo) buvo nustoję. Jiems galėjo gręsti visiško įširimo pavojus ir į kurio nors galinčių (Vokietijos arba Anglijos) visišką priklausomybę patekimas. Bet danai laiku susigriebė ir energingai ėmėsi kuriamojo darbo. Didžiausias dėmesis buvo atkreiptas į ž. ūkio plėtotės reikalus. Palyginant su senelesniais laikais, ž. ūkio srity pradėjo reikštis du pagrindiniu pakitėjimu. Danų ž. ūky pradėjo labai sparčiai plėstis įvairios ekonominės ir šiaip ž. ūkio kultūrai kelti organizacijos, ir danų ž. ūkis pradėjo juo toliau, juo labiau įgauti gyvulių ūkio krypties, grūdų ūkiui paliekant antrą vietą.

Tenka prisiminti, kad praeito šimtmečio septyniasdešimtais metais šį savo darbą pradėdami danai buvo nė kiek nelengvesnėje padėty, negu mes šią dieną esame, kai kuriais atvėjais dargi sunkesnėje. Bet, nė kiek nenusimindami, jie ištvermingai ir sistematingai savo darbą dirbo. Ir po neilgam laikui jų ekonominė padėtis pradėjo pagrindiniai keistis. Greitu laiku jų ž. ūkio kultūros laipsnis prilygo vokiečių ž. ūkio kultūros laipsniui, o dar vėliau ir prašoko. XIX š. pačioje pabaigoje, tai yra, maž daug, po 25 m. darbuotės Danijos ž. ūkis pradėjo būti skaitomas pavyzdingu ž. ūkiu.

Savo ž. ūkį plėsdami danai be dvejų aukščiau minėtų dalykų kreipė kuo didžiausio dėmesio ir į ž. ūkio produktų eksporto išplėtimo reikalą. Ir valdžia ir dar labiau danų koperatyvinės organizacijos šia kryptim nuveikė labai didelį darbą, steigdami atatinkamas įmones (pienines, skerdyklas etc.), eksportuojamų produktų tikslingą kontrolę vykindami, užmegzdami pastovių betarpių ryšių su užsienio (pirmon eilėn Anglijos) vartojimo rinkas, išauklėdami tinkamą prekybinį aparatą, sutvarkydami kreditą ir t. t.

1923 m. derliai iš 1 ha (centn. = 100 kg.):

	Prancūzija	Vokietija	Danija
1. Kviečiai	14,3	19,6	29,0
			16,6
3. Miežiai	14,5	18,1	27,75
4. Avižos	15,8	18,3	22,0
5. Cukr. runkeliai	242,0	222,0	242,0

1923 m. Danijos eksportas siekė 1.533.000.000 danų kronų, arba 2.759.000.000 litų. Iš tos sumos 2.368.000.000 l. teko ž.

ūkio produktams, būtent: sviestui — 900 mil. l., mėsai — 805 mil. l., kiaušiniams — 237 mil. l., kondensuotam pienui — 95 mil. l. ir kitų ž. ū. produktų eksportui — 331*) mil. l.

	Francija	Vokietija	Danija	Lietuva
Teritorijos plotas kl²	551.000	472.000	42.200	56.000
Gyventojų skaičius .	39,2 mil.	59,8 mil.	3,3 mil.	2,2 mil.
1923 mt. eksportas milijonų litais . .	16.440	14.653	2.759	1924 m. 267

	Francija	Vokietija	Danija	Lietuva
Kiekvienam gyventojui tenka eksporto	419 lt.	245 lt.	830 lt.	122 lt.
Kiekvienam 100 ha teritor. tenka eksp.	29.840 lt.	31.040 lt.	65.400 lt.	4.780 lt.

Matome, kad danų eksportas tiek palyginti gyventojų skaičiui, tiek teritorijos plotui, yra daug didesnis, negu Francijos arba Vokietijos eksportas. Be to, kai kuriems ž. ū. produktams danų eksportas rodo tendencijos ir toliau ir tai gan sparčiai augti.

Danijos eksportas:	1913 m.	1922 m.	1923 m.
1. Sviestas	91.024 tonų	95.501*)tonų	111.630 t.
2. Bekonų	126.354 „	111.416 „	173.628 „
3. Gyvų galv. skerdimui	?	82.289 št.	125.384 št.
4. Galvijienos	15.117 tonų	20.500 tonų	12.823 t.
5. Arklių	25.278 št.	19.242 št.	19.602 št.

Kiekvienam 100 ha ž. ūky naudojamos žemės (1909 m.) Danijoje įvairaus didumo ž. ūkiuose buvo laikoma naminių gyvulių**):

Ūkio didumas.	Arklių.	Visų galvijų.	Melžiamų karvių.	Kiaulių.	Avių.	Vištų.
0,55—1,7 ha	26,5	136,4	102,8	150,5	40,7	3056
1,7—3,3 „	19,8	124,7	91,9	110,7	19,8	1658
5—10 „	22,3	85,8	57,0	67,8	23,9	595
30—60 „	14,4	63,4	32,8	38,3	22,3	181
virš 400 „	7,0	47,9	27,9	17,3	6,5	42

Matome, kiek daug danai laiko naminių gyvulių, ypač melžiamų karvių, kiaulių ir vištų. Be to, juo smulkesnis ūkis, juo palyginti savo plotui jis daugiau šių pastarųjų gyvulių laiko. Šiuo

*) Žinios imtos iš 4-Do Berefning om Lamdbrugsraadets virksomhed 1/I 1923 — 31/XII 1923.“

**) Žinios imtos iš leidinio „Die Landwirtschaft in Dänemark fon A. P. Jacobsen, Staatskonsulents“.

pastaruoju atvėju kiek panašus vaizdas yra ir Lietuvoje—vidutinieji ir smulkieji mūsų ūkiai palyginti savo ploto didumui, laiko **daugiau,** negu stambieji ūkiai, galvijų ir **daug daugiau** kiaulių ir vištų.

Lyginant savo ž. ūkio plėtotės eigą ir jos dabartinę padėtį su Rusijos ir Vakarų ž. ūkio plėtotės eiga ir dabarties padėtim, mums gerai aiškėja tie pagrindiniai momentai, nuo kurių priklauso ir kurie nulemia ž. ūkio kultūros srity pažangą. Vienu pačų pagrindinių šiuo atvėju momentų, būtent darbingumo klausimu, bus dar skyrium kalbama. Todel neliečiant čia to klausimo, keliais žodžiais paminėsiu kitus ž. ūkio pažangos srity nulemenčius momentus. Tai bus aukšta ž. ūkio srity technika, tinkama (sulig krašto prigimties ir kitais tikrenybės daviniais) ž. ūkio plėtotės kryptis ir t. t., žodžiu tinkamas mokslo žinių ir praktikos prityrimų ž. ūky pritaikymas; toliau platus ir sistematingas ūkininkų į žemės ūkio kultūrai kelti ir šiaip ekonominės organizacijas telkimasis, ž. ūkio produktų eksporto išplėtimas, ž. ūkio kredito sutvarkymas, tvirta bei pastovi valstybinė ir visuomeninė krašto tvarka, geras susisiekimas ir t. t.

Pažangusis ūkininkas laiko gerus gyvulius, juos racionaliai augina ir užlaiko. Atsilikėlis ūkininkas laiko blogos veislės gyvulius ir blogai juos užlaiko; jei jo ūkin kuriuo nors būdu ir geras gyvulis patenka, tai jis jį nuvargina ir tinkamos naudos iš jo nebetur. Pažangusis ūkininkas gerai įdirba ir įmėžia savo žemę. Jis perka naujausios sistemos ir savo ūkio savybėms atatinkamas ž. ūkio mašinas bei įrankius. Atsilikėlis, ūkininkas perka kad tik pigesnę mašiną ir jos tinkamai neprižiūri. Pažangusis ūkininkas sugeba apsirūpinti gera sėkla, atžagareivis ūkininkas sėja savo laukus betkokiomis šiukšlėmis. Pas pažangųjį ūkininką, atvirkščiai atžagareiviui, laukuose nesurasi įvairių krūmynų ir kitų dykumynų ir t. t.

Pagaliau, pažangusis ūkininkas laiku keliasi ir gula ir laiku visus ūkio darbus atadirba, bereikalingai niekur laiko negaišindamas. Ūkio tvarka pas jį tinkamai ir tvirtai nustatyta. Paprastai, savo ūkio vedimo planą, bent pagrindiniais bruožais, ūkininkas nustato visam savo gyvenimui. Sėjomainą dažnai apima 9, 10, 12 ir net 15 metų laikotarpį. Reiškia, tik per 9—15 metų jis šitą dalyką gali galutinai sutvarkyti, ir sekančių 9—15 metų laikotarpiu iš to tinkamai naudotis; trečiuoju gi tokiu laikotarpiu (kai kada ir antruoju) jau prieina jam laikas perduoti ūkis savo įpėdiniui. Drenažo ir šiaip nusausinimo darbai, ž. ūkio trobėsių statymas, sodno užveisimas, vis tat daroma nemažiau, kaip keliasdešimčiai metų. Tų dalykų sumanytojas ir vykintojas tik dalinai gali pasinaudoti iš tų savo darbų vaisių.

o daugiau naudosis jo vaikai bei anūkai. Šiems darbams vykinti užtrauktų skolų išmokėjimas tęsiasi paprastai per keliasdešimts metų ir žymioj daly tenka ūkininko įpėdiniams. Net galvijų bandos tinkamas pagerinimas, išskyrus pavienių ir labai retai gyvenime pasitaikančių atsitikimų, kuomet ūkininkas iš karto pajėgia visą bandą gerų gyvulių įsigyti, trunka nuo keliolikos lig dvidešimts kelių metų.

Tuo būdu pažangusis ūkininkas labai reikalingas geros tvirtos ir pastovios visuomeninės ir valstybinės tvarkos. Be tos tvarkos ž. ūkio gamyba nebegali sveikai plėstis; negali tinkamai reikštis ir ūkininko kuriamosios jėgos. Visai kitas dalykas su atžagareiviu ūkininku. Jis mažai pasitiki savo gamyba, savo kuriamomsiomis darbo jėgomis. Jis nori ir laukia, „gėrybių" išorės; jis tikisi, kad tvarkai kitėjant, dar labiau tvarkai įrstant, jam šis tas teks iš kitų. Pas tokį ūkininką ypač gyvenimo persilaužimo momentais, smarkiai sukyla dalybų ir ardybų linkimai. Jo neišaugusios gamybinės jėgos tuomet, bent jo akyse, nėra nedatekliu. Drauge, tais visuomeninio apįrimio laikotarpiais gyvenimo paviršium daug daugiau, negu kitais laikotarpiais, būna prasimušę ardybinio pobūdžio, „darbuotojai"; visuomenėje gi būna įgavę didesnio pritarimo ardybinio pobudžio mokslai, idėjos bei obalsiai, lyg užkrečiamosios ligos keliais besiplečiant. Tiems žmonėms bei obalsiams visuomenėje įsivyravus jų įtekmėn patenka nemažai ir žmoniškesnio būdo ir labiau kūrybinio linkimo žmonių. Šiuo atžvilgiu tenka turėti omeny ir tai, kad to ir ardybinio (klajūnų) tipo žmonės, paprastai judrūs, landūs nesidrovinti; jie yra didelių okupantiškų linkimų ir didelio riksmo žmonės. Tais suįrimo laikotarpiais jie nustelbia darbo, tvarkos, sąmonės ir sąžinės žmonės. Tais laikotarpiais tos rūšies žmonėms nurodymai į gamybos ir į kūrybos reikalus išrodo lyg nerimtas, lyg koksai tai žemas ar bent per daug kasdieniškas dalykas. Jų ardybiniam klajūnų skoniui trūksta čia lyg tam tikro pipiriavimo, tam tikrų padažų, jiems yra lyg gėlu ir nuobodu gamybos srity. Pažangos supratimas, bei įdėjos jų sąmonėje, ar bent pąsamonėje neišjungiamai susimezgę yra su ryškiais išoriniu atžvilgiu kaitaliojimasis, su triūkšmingais reiškiniais ir ardybyniai — dalybiniais momentais. Lietuviuose, kaip matėme, kūrybiniai linkimai bei jėgos, del daugelio priežasčių nėra tiek išsiplėtę, kiek galėtų būti sulig lietuvio būdo prigimtin. Svarbiausias tų priežasčių, kad skaitytojui juos priminus žemiau išvardinsiu. Tai kuone 3 šimtmečių baudžiavos laikotarpio sloginanti įtekmė, slavų tautos destruktyvė įtekmė, rusų okupacijos despotiškai-vergiška at-

mosfera, visu tuo laikotarpiu mūsų tautos į palėpes nustūmymas, žydų neigiama įtekmė, tautiniai ir kultūriniai nepribrendusi dar mūsų inteligentija..

Pagaliau, karo įtekmė pas mus, kaip ir kitur gan neigiamai yra paveikusi į žmonių būdą. Rusijos gi 1917 ir 1918 m. įvykių sugestija mūsų inteligentijos ir pusiauinteligentijos dar nėra galutinai išgyvendinta.

Viskas tas mums pakankamai aiškina, kodel mes tiek niekinome, dar ir šiandien niekiname savo gamybą, kodel tiek lengvą mes pasiduodame ardybinių obalsių įtakai, kodel mes stačiai lyg **bijomės ir vengiame** išplėsti savo tautos gamybinės jėgos, kodel tie paslėptieji mūsų medžiaginės gerovės ir dvasinio kylimo galimumai, taip ir lieka tik galimumais, **užburtais turtais,** ir „kūnu“ nevirsta.

Paralėlės su Rusija ir Vakarais.

II.

Gamintojo ir vartotojo būdų skirtumai.

Įvairiose šio rašto vietose šiuo klausimu jau teko kalbėti. Čia tik pažymėsiu pagrindinius skirtumūs tarp ūkininko - gamintojo ir darbininko (samdiniko).

Bet kurios įmonės samdomasis darbininkas ar tarnautojas*) tos įmonės darbų eigoje yra pasyvus svetimos valios vykintojas. Nuo jo norų nepriklauso įmonės veikimo ta ar kita kryptis, jos tobūlinimasis ir t. t. Samdininko didesnis asmeninis darbštumas bei sąžiningumas, dažniausia, dargi negerina**) jo asmeninės būklės; jo asmeninei iniciatyvai reikštis, paprastai, dargi progos nėra. Įmonės vadybos rankose samdininkas yra nelyginai tik tam tikra sudėtinoji tos įmonės dalis, tam tikras įrankis svetimoms valiai bei sumanymams vykinti. Neretai juo mažiau samdininkas turi valios ir iniciatyvos, juo jis skaitomas tinkamesnis įmonės reikalams, juo geresnis jos įrankis.

Darbininkų valia ir iniciatyva reiškiasi ne įmonės darbo srity, o (šiadieninė terminologija vartojant), **kovoje** su samdytoju už aukštesnį darbo atlyginimą, trumpesnę darbo dieną ir

---

*) Išskyrus aukštesnės rūšies tarnautojų, kurie randasi įmonių pryšaky.

**) Čia neturime omeny tų atsitikimų, kuomet del tų ar kitų savo privalumų darbininkui sekasi prasimušti į aukštesnį visuomeninį sluoksnį, sakysime, į darbų prižiūrėtojus, į specialistų kadrus, į agitatorius ir t. t. Toksai pavienių asmenų aukštyn prasimušimas yra pagrįstas tuo, kad dauguma lieka senoj padėty.

pn. — tai reiškia, galutinoje išdavoje už tai, kuri įmonės pelno dalis kuriai pusei (samdytojams ar samdininkams) turi tekti. Tuo būdu darbininkų valia ir asmeninė iniciatyva kreipiama į vartojimo, o ne į gamybos, ne į produktingo darbo sritis Ši pastaroji sritis del to įgyja darbininko akyse lyg tam tikro svetimumo atšvaitų, dargi priešingumo žymių.

Šioje vartojimo ir samdomojo darbo atmosferoje XIX šimtmety ir išaugo ta dabar tiek garsi, „klasų“ kova vadinamųjų darbininkų ir kapitalistų. Tomis gi kovos aplinkybėmis radosi ir tos teorijos, tos ideologijos, kurių garsiausiu Europos Rytuose, drauge ir scholastiškiausiu dirbėju skaitomas K. Marksas. Veik visos tos (ir labiausia Markso) teorijos pasižymi tuo, kad nesitenkinant dabarties gyvenimo tyrimu, gamina užbaigtas būsimo žmonijos visuomeninio sutvarkymo koncepcijas. Neliečiant šiame rašte šių būsimo žmonijos sutvarkymo koncepcijų vien paminėsiu tris pagrindines tų koncepcijų žymes.

Visos jos gimę yra spacifiškose, ne musiškėse sąlygose, ir visuomet esminiuose ryšiuose su vartojimo, o ne gamybos momentais.

Visos jos turi ryškių scholastinio pobūdžio žymių ir iškalno nustato būsimam socialiniam žmonijos sutvarkymui rėmus, į kuriuos ir reikalinga pasistengti žmoniją įstumti.

Pagaliau, visose tose koncepcijose aiškiai reiškiama simpatijos visuomeninėms perversmams, ir jei netiesioginė antipatija, tai bent pasibijojimas ūkininkų-gamintojų, ir, greta to, įvairios nivelicinės srovės.

Žiūrint į visą tai lietuvio akimis, tenka pažymėti, kad visos tos teorijos kai del mūsų krašto turi neginčintinų importinių ir okupantinių pobūdžių.

Ūkininko padėtis kai del darbo ir gamybos visai skirtinga nuo samdininko padėties. Čia visų pirma nuo paties ūkininko asmeninio darbštumo, sumanumo bei iniciatyvos priklauso jo gerovė. Savistovumo ir iniciatyvos stoka čia visuomet dideliu nedateklium yra. Pirm visko ūkininkas turi reikalo su gamtos jėgomis ir vyriausia su žemės derlingumo ir kitomis jos ypatybėmis, klimato (šilumos, saulėtumo, drėgmės, vėjų) ypatybėmis, gyvulių ir augmenų ypatybėmis. Kiek jam su savo žiniomis ir mokėjimais, sumanumu, energija ir t. t. sekasi tas gamtos jėgas išnaudoti, nuo to pirmiausia priklauso jo būklė.

Darbas ūkininkui nėra koksai tai priešas, kaip neretai tai būna su samdininku, o jo draugas, jo gerovės kūrėjas. Tat jam yra ne skaudi prievarta ir dargi ne vien jo gerovei kurti prie-

monė, bet ir jo kūrybinėms jėgoms reikštis bei joms auginti priemonė.

Todėlei, tas ar kitas, platesnio pobūdžio ir mąsto, koncepcijas sudarant, ūkininkų (ir, bendrai kūrybos) idėologai negaliu išvengti nepavartojęs šio žodžio tiek šiandien nuvalkioto ir lyg jau įgavusio nemalonaus skonio) negali neišeiti iš visai kitų momentų, negu išeina mano aukščiau minėtų koncepcijų (samdomojo darbo miestų atmosferos įtakoje gimusių) ideologai.

Ūkininkui, toliau turi labai didelės svarbos ir bendra visuomeninė įimant čia ir valstybinę) tvarka, nors, nežiūrint visos savo svarbos, ji randasi čia antrutiniu, ne pirmutiniu momentu. Atvirkščiai, negu darbininkui, šiuo atvėju ūkininkui-gamintojui labiausia rūpi šitos tvarkos patvarumas ir tvirtumas. Kodėl taip, o ne kitaip apie tat jau yra ankščiau kalbėta, viename iš pirmykščių skyrių.

Del šių mūsų ūkininkų linkimų **prie gamybos** ir, bendrai, prie kuriamojo darbo ir prie patvarios tvakos šiame rašte jau ne kartą teko išsitarti. Prisiminkime nors tą faktą, kiek žymiai Žemaitijos ūkininkai buvo bepradėję atsigauti, kuomet švedų karams pasibaigus, Šiaulių ekonomijoje jiems buvo suteikta daugiau laisvės patiems tvarkytis ir savo gamybą plėsti; arba ir pokarinį (pirmų 3—4 metų) mūsų ž. ūkio spartų atsigavimą. Tiesa, mūsų tautos istorijos eigoje, mūsų gamintojams nei kartą nebuvo lemta nors kiek ilgesnį laikotarpį ir žymesniu mąstu laisvai tvarkytis. Vis jie būdavo toje ar kitoje „okupacinėje globoje". Seneliau, baudžiavos metu — vis labiau nuo gamybos nutolstančios lietuviškai-lenkiškos mūsų bajorijos ir tautiniai mums svetimų pirklių „globoje", vėliau — rusų despotiniai-biurokratinės valdžios „globoje", karo metu — vokiečių okupacinės valdžios „globoje", po karo gi svetimųjų, importinių ir okupacinio pobūdžio idėologijų ir partijų „globoje".

Kiek tos visos okupacijos trukdė ir lig šiol dar trukdo mūsų kaimo kūrybinėms jėgoms plėstis, ir kiek stelbė mūsų gamybą, visi mes gerai žinome.

Todel **mūsų kaimo gyviausias reikalas kuo greičiausia ir radikaliausia iš šių „okupacijų" pasiliuosuoti. Šiame savo iš tų jungų pasiliuosavimo darbe mūsų kaimas turi tiesos laukti tinkamos paramos iš mūsų šviesuomenės.**

Žymūs skirtingumai tarp ūkininko ir darbininko - samdininko (ypač ne lauko darbininko) randasi dar ir tame, kad ūkininkui paprastai tenka dirbti ne didžiuose susitelkimuose, kaip darbininkui, o ar pavieniui, ar ne daugiau, kaip keliais asmenimis. Šita aplinkybė dalinai yra paliesta ir iš p. A. Klimo kny-

gutės mano privestoje citatoje, žemės reformos klausimą liečiant. Tat dar labiau iškelia ir stiprina pas ūkininką asmeninį, individualį momentą. Ypač gyvenant viensiedžiais šitos individualizmo žymės labai pas ūkininką stiprėja. Einant prie kaimų viensėdžiais skirstymo mes tuo darome labai svarbų žygį, kad pas mūsų ūkininką sustiprinus individualizmo augimą*).

Kalbant del žemės reformos mes jau matėme, kad galutinoje, (nors, ji vykinant yra tam tikrų, dažnai bereikalingų į šalį nukrypimų), ji turės sustiprinti nuosavybės teisę kaime. Dabar gi matome, kad ta reforma sustiprins mūsų kaime ir individualizmo dvasią. Tas ir kitas šitų momentų priklauso prie pačių svarbiausiųjų mūsų pokarinio gyvenimo eigos momentų. Tai mūsų gyvenimo tikrenybė ir jo tam tikras savotiškumas.

Kita vertus, šitie ūkininko darbo ir gyvenimo savotiškumai turi ir savo tam tikrų neigiamų pusių. Tuo tarpu, kaip apdirbamosios pramonės, transporto ir t. t. darbininkas stačiai mechaniniai ir gaivaliniai varomas prie telkimosi, ypač, kuomet kyla reikalas „kovos del būvio“, su darbdaviu, pas ūkininką tas visai kitaip, atrodo. Todėl ir bendran darban ūkininkas stoja vėliau už darbininką; jis suvėluoja. Del tos pat daugiausia priežasties jis suvėlina įgyti tinkamos įtekmės ir krašto politiniame**) gyvenime, suvėluoja ir su savo idealogijos viešu pareiškimu ir su kitais dalykais. Darbininkai, ir, bendrai miestiečiai užbėga ūkininkui už akių ir parodo daugiau judrumo, triukšmo ir „dialektikos“.

Niekur tokiame laipsny to nėra temijama, kaip mūsų Lietuvoje. Kita vertus, mes matėme, kad niekam nėra tiek svarbu, kaip mums lietuviams, kad mūsų gamintojai nebūtų sloginami, bet kurių „okupacijų“, kad mes gyventume savo protu, tinkamai žiūrėdami savo krašto ir savo tautos gyvenimo patyrimų. **Mūsų inteligentijai, išsižadėjus ne vieno stabo gerbimo, gamybos atvėju tenka padaryti didį žingsnį mūsų kaimo ir mūsų ž. ūkio reikalų link.**

Savo jėgų subūrimas ūkininkams turi begalinės reikšmės. Drauge, tas ūkininkų susitelkimas turėtų begalinės, niekuo kitu nepavaduojamos reikšmės visam mūsų kraštui, iškeldamas aikštėn mūsų krašto gamybinius reikalus ir mūsų tautos kūry-

*) Panašiai šiuo atvėju veikia ir dvarų parceliacija.

**) Mūsų ūkininkams po karo tinkamai nesusitelkus ir neįgijus Lietuvos Valstybėje tinkamos reikšmės, veik nekliūdomi galėjo įsivyrauti mūsų krašte tos gamybos neigimo, pakrikimo bei ardybos srovės, del kurių jau kelis kartus teko kalbėti ir kurios tiek pakenkė mūsų kraštui.

bines jėgas. Tuo tarpu kaip samdininkų telkimasis, žiūrint įvairių aplinkybių, krašto gamybinių ir kūrybinių momentų atžvilgiu gali turėti tai teigiamos, tai neigiamos reikšmės, liečiant tiesioginiai tik vartojimo ir pelno dalybų sritis, ūkininkų telkimasis visuomet reiškia progresą, nes tat tiesioginiai liečia gamybos ir gamybinių jėgų augimą*) t. y., naujų gerybių gaminimą, o ne jau esąmųjų dalybas.

Tuo būdu mums lietuviams negali būti svarbesnio tikslo, kaip, tinkamai paėmus globon savo gamybos reikalus, išauginti kuo aukščiausia savo tautos gamybines ir, platesnėj prasmėj imant, kūrybines jėgas. Nuo mūsų tautos istorijos, „pradžios" ir lig šios dienos šiuo atvėju mums tikrai nesekmingai klojosi. Kokia aibę savo tautos intelektualių ir valios jėgų mes išaikvojome XIII—XVIII š. š. valdant didžius Gudijos ir Ūkrainos plotus. Kiek savo dvasinių jėgų mes atidavėme lenkams. Antroje XIX š. pusėje savo intelektuales jėgas pradėjome atidavinėti rusams**); Rytų srityje ir mūsų liaudis buvo jau pagauta sugudėjimo (ir surusėjimo) bangos. Lig ketvirtdalio

---

*) Dar vieno didelio skirtumo randasi tarp ūkininkų (t. y. gamintojų) ir darbininkų. Tauta susidaro pirmiausia iš gamintojų, iš darbininkų gi lengviausia susidaro minia t. y. mechaninis žmonių susikaupimas. Žmones, liaudis yra kukli, tiesi ir neklastinga. Tai antipodas sąvokoms „pašėlusių maištininkų - vergų" ir „įsiutusių liaudies gaivalų". Šie pastarieji išsireiškimai taikintini vien minioms, mechaniniai ton ar kiton „krūvon" sujungton ar tai miestuose, pramonės centruose ar šiaip, kokiu išviršiniu būdu (kariuomenėje, kiek ji nėra disciplinos surakyta, tų pat kaimiečių paragintų į dalybas „miniose" ir t. t.).

Tuo būdu tam tikra prasme liaudis (ir pirmiausia, kaimiečiai) ir miniai yra kita kitai stačiai atvirkščios sąvokos.

Minia, kad nebūtų grynai ardomoji jėga, būtinai privalo būti stipriai apglobta organizacijos. Liaudis dažnai ir ilgesnį laiką gali tarpti be formalės organizacijos, gaivumo semdama iš praeities gyvenimo išaugintos garmonijos. Dažnai, bet ne šiandien. Įvairios įtekmės ir srovės per smarkiai šią dieną liečia kiekvieną gyvenimo kampelį. Tuo būdu kaimui tenka visiškai kitoniškai išsirikiuoti, ne tik kaip seniau jo gyventa, bet ir negu bendrai vartotojų gyventa ir gyvenama, ir negu minių tvarkomąsi ar jas tvarkoma. Labiau organingas bei gaivus ir labiau naturalus, prigimtiškas bei gyventojų miškas (o ne scholastinis, mechaninis ar daiktinis) tas tvarkymasis turi būti.

Ta kryptim, tvarkymosi keliu eiti lietuviams tenka daug didesniame laipsny, negu kitoms Europos tautoms. Žymesnių to tvarkymosii pavyzdžių dar nedaug galima rasti. Juo didesnis lietuviams reikalingas yra sąmoningumas bei sąvaimingumas ir savo konkrečios tikrenybės įvertinimas ir juo pragaištingesnis lietuviams yra svetimųjų stabų gerbimas ir savo veido praradimas.

**) Grįžtančios iš Rusijos mūsų inteligentijos lig trečdalio buvo aiškiai surusėjusių. Kad ne Lietuvos Valstybės atsiradimo „įvykis" tie pusrusiai, be abejo, būtų nuo mūsų tautos galutinai atkritę.

mūsų tautos persikėlė Amerikon; ir šios mūsų tautos tiek svarbios dalies tautinis išlikimas labai neaiškus. Ir šią dieną, kad ne amerikoniška „norma" mūsų kaimiečiai tūkstančiais trauktų Amerikon. Mat Lietuvos ekonominiuose „tuštumuose", priešgamybinėms srovėms vis dar nesiliaujant pas mus siausti, „ankšta" ir tvanku pas mus yra pasidarę.

Darbingumo klausimu.

Jau ne kartą esame žymėję, kad iš giliausios senovės pas lietuvį būtą neabejotinų palinkimų prie gamybinio darbo ir, patvarios, tikslingos tvarkos. Bet per kelerius pastaruosius mūsų tautos gyvenimo šimtmečius šie teigiamieji lietuvio privalumai buvo neauklėjami, o stelbiami. Prieš karą darbo produktingumo atžvilgiu mes jau toli buvome atsilikę nuo germanų ir anglosaksų tautų. Mūsų darbininko darbo išdavos Lietuvoje prieš karą būta 2—3 kartus mažesnės, negu Vokietijoje arba Skandinavijoje ir 3—6 kartus mažesnės, negu Š. A. Jungtinėse Valstijose. Ši darbo išdava priklausė, suprantama, ne vien nuo mažesnio mūsų darbininkų darbštumo, bet dar labiau nuo žemesnės mūsų krašto technikos bei mūsų ūkio silpnesnio susitvarkymo. Bet irmūsų darbininkų darbingumas daug čia svėrė. Sakysime, mūsų lauko darbininkas dirbo prasčiau, ne tik už Pr. Prūsijos lauko darbininką, bet ir už latvių darbininką, nors ir geriau dirbo (bendrai imant) už rusų ir lenkų (vadinamosios „Królestw'os" teritorijos) darbininką. Tai lietė ne tik fyzinio, bet ir intelektualio darbo sritis.

Tas pat mūsų darbininkas, patekęs Anglijon ar Amerikon dirbo lygiomis su pačiais geriausiais tų kraštų darbininkais. Jis ten vertinamas aukščiau už daugelio kitų kraštų darbininką. Reiškia, Lietuvoje lig šiol nebūta tinkamų apystovų, kuriose mūsų žmonių darbingumas būtų galėjęs tinkamai pasireikšti. Tenka ir iš lenkų (sakysime, ekonomistų ar šiaip mokslininkų) neretai nugirsti, kad iš prigimties lietuvio, darbingumo atžvilgiu, prilygsta pačioms darbingiausioms Europos tautoms, kaip skandinavai, flamandai ir etc.

Neišvystę savo tautos darbingumo, neišauklėję ir neišplėtę savo gamybinių bei kūrybinių jėgų mes tuo pačiu negalėjome nei savo kultūros tinkamai išauginti, nei dargi medžiaginių turtų savo krašte prisigaminti. Daugeliu atžvilgiu mes prilygstame rusams, dažnai dargi ne kultūringesnėms rusų krašto sritims, nors bendrai imant, šiuo atžvilgiu mūsų kaimas truputėlį aukščiau stovi už rusų kaimą. Jei paimsime, pavyzdžiui, tokias Rusijos b. gubernijas, kaip Kalūgos, Penzos ar

Samaros*) ir prisižiūrėsime tų gubernijų valstiečių ūkiui, tai mums tuojau krįs į akis, kiek mažai žmogaus ten yra nudirbta. Žmogus ten pasistatė menkutes triobeles, prisiveisė dažniausia netikusių gyvulių, įsitaisė truputį menkučių padargų. Lygiagrečiai jis išnaikino daugybę miškų ir kai kuriose srityse lyg tiek, kad ten pradeda jaustis miško badas; žemę daugumoje atsitikimų nepagerino, bet nualino, dar labiau pablogino savo pievas. Turint tai omeny rasime, kad Rusijos šiaurinėj juodžemio juostoj daugely sričių žmogaus daugiau gamtos turtų sunaikinta, negu savo darbo turtų pagaminta. Bet, jei ir neskaityti miškų naikinimo ir tik žemių nualinimą turėti, omeny, visgi rasime, kad ten prie gamtos duotų turtų (tam tikro derlingumo žemės plotų) žmogaus darbo vertenybių pridėta labai nedaug: 10—20%, rečiau 30% ir labai retais atsitikimais kiek daugiau.

Mūsų kaime šiuo atvėju šiek tiek geriau. Viena, mūsų kaimiečiai, bendrai imant, nėra tiek nualinę savo dirvas (bet ne pievas), kiek rusai, tai yra gamtos turtams padaryta pas mus mažesnių nuostolių ,antra, mūsų kaimiečių trobėsiai, padargai, naminiai gyvuliai ir kt., turi palyginti šiek tiek didesnės vertės, negu rusuose. Tuo būdu prie gamtos turtų žmogaus darbo vertenybių**) pas mus pridėta 30—50%, kai kada 60%, retkarčiais ir dar daugiau. Bet Vokietijos žemės ūky prie gamtos turtų žmogaus darbo turtų (vertybių) pridėta 300—500%, Danijoje 400—800%, o Pajūrio Olandijoj — neretai ir virš 1000%.

Jei ir galima išsireikšti, kad mūsų ž. ūkis kultūros atžvilgiu randasi tarp rusų ir vakarų kraštų ūkio, tai tame tarpe mūsų ūkis randasi visgi visai nepertoli nuo rusų ž. ūkio, ir labai dar didžiame atstume nuo Vakarų kultūrinio ž. ūkio. Aišku, kad tinkamai nenaudojant savo pagrindinio turto, tai yra darbo, kitaip ir būti negalėjo ir nebegal. Visuose kraštuose turtų ir gerybių pagrindinė versmė yra darbas; yra tai ir Lietuvoje. Dargi daugiau. Mums mažajai tautai esant ir savo žinioje mažą kraštą turint, tame gi krašte be ž. ūkio veik neturint kitų gamtos turtų, dar labiau, negu kitiems kraštams, negu kitoms tautoms, darbas yra viso ko pagrindu ir vyriausia versmė. Ta gi aplinkybė, kad mūsų tautos istorijos eigoje ir žmogaus darbo vertenybių mūsų krašte mažai dar pagaminta, dar

---

*) Visų šitų gubernijų metinė oro temperatūra maž daug prilygsta Lietuvos metinei oro temperatūrai ir žemė iš savo prigimties ne blogesnė už mūsų žemę.

**) Primenu, kad čia turima omeny vien ž. ūkį.

labiau pagilinta šitą momentą. Ir to negana. Mūsų mažajai tautai esant apsuptai 3 didžiųjų tautų, mums del savo geografinės padėties priklausant prie Vakarų kraštų akyračio ir, be to, mums gyvenant didžiuose pasaulio keliuose, o ne kokiame užkampy, — del viso to darbo reikšmę mūsų tautos likimui apibūdinant stačiai nėra galima surasti pakankamai griežtų išsireiškimų. Štai tas momentas, kurio reikšmei pabrėžti nėra per stiprūs ir per griežti tie išsireiškimai, del kurių esu trumpai išsitaręs, kalbant del mūsų ir dar labiau del rusų pamėgimo „aukščiausių laipsnių", vengiant nelyginamųjų laipsnių.

Tam tikrame šito rašto skyriuje esu nurodęs tuos ekonominius pasiektinumus, kurie glūdi mūsų ž. ūky, lyg kokie pakastieji ar užburtieji turtai. Buvo nurodyta, kad vienų savo ž. ūkio šakų gamyba yra galimybės pakelti 3—4 kartus, kitų net 10—15 kartų. Raktu, kuris mums tuos užburtuosius turtus atrakys, gali būti vien darbas. Gali būti ir turi tuo būti.

Dabar dar porą skaitlinių. Pas mus ž. ūky dirba lig 70% bendro mūsų gyventojų skaičiaus arba 1.540.000 žmonių. Skaitant ne darbo amžiaus visus 440 tūkst. žmonių, lieka darbo rankų ž. ūky 1,1 mil. Skaitykime, kad mūsų ekonominio gyvenimo sąlygoms pagerėjus, darbo išdavos vertė 1 dienai pakyla vidutiniškai 3 litais. Visam mūsų ž. ūkiui tai reikštų vienai dienai — 1,1 mil. × 3 l. = **3,3 mil.** litų, metams. 3,3 mil. l. × 280 = **924 mil. litų.** Tai yra per metus mūsų ž. ūkis gamintų 924 mil. l. vertybių daugiau, negu gamina šią diieną. Iš 10%, tai yra palūkanos iš kapitalo 9.240 milionų, o iš 8% — iš kapitalo 11.550 mil. litų (pusdvylikto **miliardo** litų).

Padarykime palyginimą. Žemės reformą griežtai vykinant, iš privatinių savininkų gali būti nusavinta iš viso lig 600.000 ha ž. ūky naudojamos žemės. Kainuojant 1 ha vidutiniškai po 1.000 l., tai yra žymiai brangiau, negu šiandieninės žemės rinkos kainos, visos tos parceliuotinos žemės vertę turime = tik **600 mil. litų.** Tai yra **suma pusantro karto mažesnė,** negu mūsų pavizdy **metinės darbo išdavos del geresnio tvarkymosi ekonominėje srity padidėjimas.**

Tuo gi tarpu dienos darbo išdavos padidėjimas 3 litais yra visai nedidelis. **Mūsų** darbininkų darbo išdavos vertė Amerikoje yra vidutiniškai **mažų mažiausia** 4 doleriais didesnė, negu Lietuvoje. Skaitydami, kad pradėjus tinkamai tvarkytis, mes po 12—15 metų tą tarpą per pus sumažysime, turėtume dienos darbo išdavos vieno darbininko vertės vidutinišką padidėjimą = 2 dol. arba 20 litų. Imant tą patį darbo rankų ž. ūky skaičių turime metinį darbo išdavos priaugimą mūsų ž. ūky = 1,1 mil. × 20 lit. × 280 d. = **6.160 mil.** litų. Iš 10%, tai yra pa-

lūkanos iš kapitalo apie **61 miliardą** litų, o iš 8% — iš kapitalo **77 miliardų** litų.

Palyginimas. Miškų (tikrų miškų, o ne vadinamojo miškų ploto žemių) šią dieną turime 784.000 ha. Imkime padidintą ir apskritą skaičių — 800.000 ha. Parduodant brandųjį mišką po 4.000 lit. už ha mes skaitome, kad esame gavę gerą kainą. Mes gi ta kaina kainuokime visus savo miškus, kur, kaip žinome, brandaus miško yra nevisas $^1/_3$, kiti $^2/_3$ tai vidutinio amžiaus, tai yra nepribrendęs dar miškas ir jaunieji miškai, įskaitant čia dargi ir tik pradedančius želti miškus. Reiškia, mes kainuojame savo mišką **daug brangiau**, negu šiandieninės rinko kainos. 800.000 ha × 4.000 l. = **3.200 mil. litų** *). Matome, kad **visų mūsų miškų kapitalo suma apie 2 kartu yra mažesnė, negu** aukščiau privestame pavyzdy **metinės mūsų ž. ūky darbo išdavos padidėjimo vertė.** Ir tai nežiūrint to, kad tą mišką kainavome daug brangiau tikrų rinkos kainų.

Kuo **racionalingiausia** savo miškų ūkį sutvarkius mes negalėsime kirsti daugiau 11.000 ha miško per metus. Vieną ha kirstino miško kainuojant vidutiniškai po 6.000 l. (t. y. daug brangiau rinkos kainų), turėtume iš visų savo kirtimų — 11.000 ha × 6.000 l. = 66 mil. metinių pajamų brutto. Tai yra suma apie **90 kartų** mažesnė, negu virš parodytos darbo išdavos vertės **metinis** padidėjimas.

Skyriuje „mūsų ž. ūkio pasiektinumai“ mes matėme kokie dideli galimumai glūdi mūsų ž. ūky. Toliau mes matėme, kad tiems mūsų ž. ūkio galimumams „kūnu“ virsti, tiems mūsų užburtiems turtams atrakyti tikru raktu yra darbas. Dabar gi, be to, matome, kad tuo raktu galima atrakyti ir patys didžiausi užburtieji turtai.

Po karo su šiuo raktu, tai yra darbo našumo klausimo reikalai pas mus ne tik nėra pagerėję, bet kai kuriais atžvilgiais dargi pablogėję. Mūsų lauko darbininkų darbo našumas yra kritęs. Del tos visuomeninės atmosferos, kurios įtakoje ėjo po karo tas darbo našumo mažėjimas, trumpai aš jau esu išsitaręs. Šią dieną ta atmosfera lyg truputelį yra prasiskedusi ir mūsų visuomenė truputėlį lyg pradeda blaivėti ir kreipti, nors dar **nedrąsiai, nepakankamai sąmoningai ir ištvermingai,** savo dėmesį į mūsų gamybos bei kūrybos reikalus. Tačiau, šis blaivėjimas randasi dar tik savo pradinėse stadijose; darbingumo srity dar nei mažame laipsny nėra atitaisyti tie nuostoliai, kurie pas mus yra įvykę pokariniu laiku.

---

*) Tikroji mūsų miškų kaina bus kokiais 55—60% mažesnė.

Palyginant su rusais (ypač 1917 ir 1918 m. padėtim rusuose) tas darbo produktingumo mažėjimas pas mus nėra ir nebuvo pasiekęs tokių stačiai monstrualių, kaip ten, ribų. 1917 m. Rusijoje kareiviai kareivinėse kai kada tiek buvo pagauti tinginio, kad jiems net nusiprausti **sunku** buvo, arba savo kareivinėse tvarkos žiūrėti. Ir karininkai ir šiaip iš šalies žmonės pasakodavo, kad tie kareiviai, dažnai, nei kiek nenuduodavo, bet matėsi, kad tai jiems **iš tikrųjų sunku** yra, kad del tų „darbų sunkumo" jie iš tikrųjų kenčia. Lig tiek tie kareiviai buvo pagauti tinginiavimo liguistos psichikos.

Pas save mes dar nėsame sulaukę tokio liguistumo. Bet ta kryptim ėjimo negražių pavyzdžių turėjome ir dar turime. Štai apie Kalėdas darbo dienos ilgumas pas ordinarninkus mūsų krašte apie 6 val. Ir tai kai kur juos sunku yra priversti tinkamiau prižiūrėti arklius ar kitus gyvulius. Būna dar blogiau. Tiek daug liuoso laiko turėdami, jie **kai kada** *) ir patys apie save tingi pasitriūsti, ir tingi tą ar kitą daiktą sau pasidaryti. Kiek tokio ordinarninko žmona neįstengia pati pasigaminti ar pasidaryti, ordinarninkas perkasi tą iš pinigo.

Štai antras pavyzdys. Suvalkijos šešmargio (3½ ha) šeima iš 6 darbininkų**). Keli šeimos nariai turi noro važiuoti Amerikon, bet „norma" neleidžia. Rudens, žiemos ir pavasario metu tokiame ūky 6 darbininkams visai nėra ko veikti. Dirba kasdien pakaitomis ir, kaip Suvalkijoje sakoma, „pasičėdydami," po 2 darbininku, likusiieji gi 4, taip pat pakaitomis ilsisi. Į darbus kur nors į šalį nenori eiti; ir be darbo kol kas išminta ir... dangaus manos ar... ko kito laukia.

Tai yra kraštutinio sutingėjimo pavyzdžiai ir tokių kraštutinumų, tokių savotiškų maksimalizmų **tirštai** savo krašte dar nerasime. Bet darbo produktingumo tam tikras sumažėjimas po karo pastebiamas pas daugumą mūsų lauko darbininkų. Pokarinių laiku, mūsų gyvenimui įvairiose srityse dažnai gan ryškiai keičiantis, keičiantis, kaip dažnai gyvenime būna, mažiausio pasipriešinimo linijos linkme, pas mūsų lauko darbininkus (labiausia pas ordinarininkus) tas kitėjimas daugiausia ėjo darbingumo mažėjimo linkme. Pasirodo, kad pas mūsų lauko darbininkus šia kryptim mažiausio pasipriešinimo linijos būta. Mes gi, bent mūsų inteligentijos pažangesnysis sparnas „žinojo" (nes „sužinojo" iš mums „autoritetingų" ekonomistų), kad, kylant pas darbininkus už darbą užmokesniui, darbo die-

*) Žodžius „kai kada" pabrėžiu, kadangi tokį, kaip šis, reiškinį nereikia per daug apibendrinti.

**) Tai konkretus faktas iš Kalvarijos apylinkės.

nai trumpėjant (iš 12 val. darbo dienos pereinant prie 10 val. darbo dienos, o iš 10 val. darbo dienos, pereinant prie 9 ir 8 val. d. d.) ir, bendrai, darbo sąlygoms gerėjant, darbingumas, darbo našumas pas darbininkus didėja. Mes žinome iš vakarų gyvenimo daug faktų, kad iš 12 val. darbo dienos perėjus prie 10 val. d. d., darbininkų naujose sąlygose ne tik per vieną valandą daugiau padirbama, negu seniau, bet ir iš viso per šitą 10 val. d. d. daugiau padirbama, negu seniau per 12 val. darbo dieną. Mūsų gi praktikoje mes dažnai matydavome, kad darbo valandoms sumažėjus, sakysime, iš 11 lig 8½, ne tik per dieną mažiau darbo atliekama, negu seniau, bet ir per valandą šios trumpesnės darbo dienos mažiau padirbama, negu seniau. Pasirodo, kad mūsų darbininkas dažnai ne tiek jaučia reikalo turėti didesnio atlyginimo, kiek to, kad mažiau intensyviai dirbus. Skleidžiamieji pirmais keleriais po karo metais obalsiai (labiausia toje savo formoje, kurioje jie gavosi persilaužę mūsų lauko darbininkų daugumos sąmonėje), karo meto tvirkinanti įtekmė, bendras pokarinis mūsų žmonių ūpas, įstatimdavystės tam tikri „apsirikimai“ ir svyravimai*), gan dažni tuomet pas mus atsidairymai į Maksvos amarų ūkanas — viskas tat buvo sudarę palankias aplinkybes tam, kad mūsų lauko darbininkų darbingumas mažėtų.

Tokiomis aplinkybėmis gal ir kaltinti nepriseina mūsų darbininkų. Pakeleivingo vėjo pučiami jie atatinkama kryptim ir keliavo. Bet delto mūsų kraštui negeriau. Naikinamas buvo patsai pagrindinis mūsų turtas, išsemiama buvo mūsų gerovės, mūsų ateities gyvybės versmė. Vieton to, kad dėti visų pastangų tam, kad savo darbo produktingumą pakėlus, pas mus buvo susidariusi tokia padėtis, kad, sakysime, dvaruose **tinginio** darbininko dažnai visai nebuvo galimumo prie darbo priversti. Nusižiūrėdami į tokį tinginį, sulig juo darbingumo atžvilgiu pradeda vėliau rikiuotis ir kiti darbininkai. Sulig gi ta dvarų „tvarka“ ilgainiui ir ūkininkų darbininkai pradeda rodyti atatinkamų tendencijų. Kuriam laikui tinginys mūsų gyvenime buvo stačiai bepradėjęs įgyti tam tikrų privilegijų. Šią dieną šita padėtis yra lyg truputį pakitėjusi. Vis del to tenka

*) Ryškiausia tas pasireiškė pagarsėjusio pas mus „ordinarninkų įstatymo“ eigoje, Kas pavasary buvo keliamas naujas įstatymas. 1924 gi metais šiuo atžvilgiu buvo pasiektas rekordas. Priėmus, kaip ir kitais metais naują „ordinarninkų įstatymą“ ir jį paskelbus, bet jam dar nespėjus įsiteisėti, Seiman buvo įneštas ir liko priimtas dar naujas įstatymo sumanymas. Tuo būdu pirmasai įstatymas veikė iš viso apie pusę mėnesio. Kiekvienas įstatymas turi būti tvirtas ir visų gerbiamas. Kaip gi gerbia patsai Seimas įstatymus? Be to, ž. ūkis, dar labiau, negu kitos gyvenimo sritys yra labai reikalingas pastovios tvarkos.

pažymėti faktą, kad pokariniu laiku darbingumas yra pas mus kritęs, vieton, kad pakilus. Prieš karą tuo atžvilgiu atsilikusiais nuo kultūringesnių kraštų, šiandien esame dar labiau atsilikę. Vieton vieno ar dviejų šuolių priekyn, esame padarę šuolį atgal. Kitaip sakant, **pačiu pagrindiniu mūsų gyvenimo klausimu buvome atžagareiviais.**

Trys momentai, būtent kūrybinės krypties mūsų tautoje įsigalėjimas, darbo (fyzinio ir intelektualio) produkdingumo kylimas ir ž. ūkio plėtotė pas mus tiek ankštai, organiniai, gyvais siūlais tarpu savęs yra susimezgę, kad iš tikrųjų žymioj daly sudaro lyg vieną klausimą, vieną reikalą. Visiškai neabejotinai aišku yra, kad tai ne tik patsai pirmaeilis, pagrindinis lietuvių tautos gyvybės reikalas, bet kad tai mūsų tautos reikalų veik visuma, kad tai mums yra viskas, ir kad virš to yra vien trečiaeilės rūšies klausimai bei klausimėliai, ir kad savo valstybės ir tautos reikalai tvarkant mums visuomet iš šito pagrindo išeiti reikalinga.

Kadangi darbo produktingumo reikalu man teks dar išsitart savo veikalo III tome, tai šio klausimo daugiau čia nesvarstant, pabrėžiu (nors tai ir taip, man matos, visiems pilnai aišku turėtų būti), kad **darbo produktingumo spartus ir žymus pakėlimas mūsų tautai yra privalomas jau artimesnėj ateity reikalas.** Tai ne tik politinės ir ekonominės, bet gal dar didesniame laipsny ir mūsų kultūrinės nepriklausomybės išlikimo **būtina** sąlyga.

Del žemės ūkio tolesnės plėtotės perspektyvų Vakaruose.

Negincytina, kad šiuo atvėju mes prieš Vakarus turime visą eilę pirmenybių ir pas mus į ž. ūkį sąmoningai įdėtas darbas ir kapitalas gali procentuoti du, jei ne tris kartus geriau, negu Vakaruose, sakysime, Vokietijoje, Danijoje arba Olandijoje. Bet, žinoma, tai tik tuomet taip, jei mes savo ž. ūkiui tarpti sudarysime tinkamas sąlygas.

Tuo tarpu, nors ta kryptim mes šį tą darome, net ir padarome, bet veik visa darbo diduma dar ateity. Per daug dar vietoje trepsime, laiko gaišiname ir per mažai energijos rodome. Vakaruose gi nesnaudžia; be to, bendrai, gyvenimas niekuomet vietoje nestovi. Ypatingai, mūsų laikais. Jau ne vienas šimtmetis nuo kito šimtmečio, kaip amžiųvidy, žymiai skiriasi, bet mūsų laikais kiekvienas dešimtmetis nuo kito dešimtmečio žymiai skiriasi. Mums gi mūsų senelesniojo gyvenimo lėtą eigą dar ir del to tenka paskubinti, kad praeity mū-

sų tautos buvo sugaišinta labai daug laiko ir šią dieną, patekus mums iš Rytų į Vakarų akyratį, tenka eiti dar gi skubesniu žingsniu, negu einama dabar Vakaruose.

Vakarai rodo vis naujų ir naujų pastangų plėsti visas savo ekonominio (lygiagrečiai, žinoma, ir kitų sričių) gyvenimo šakas. Tai labai aukštame laipsny liečia ir ž. ūkio plėtotės reikalus.

Karas ir pokarinis laikas Vakaruose labai primygtinai parodė, kokios didelės reikšmės žemės ūkis turi net pramonės kraštuose, sakysime, net toje pat Vokietijoje. Labai vaizdžiai paaiškėjo, kad ir pramonės kraštuose ž. ūkio reikalai yra vieni pačių pagrindinių krašto reikalų. Jiems pradėjus irti, ima irti ir kiti krašto reikalai. Ką gi bekalbėti apie ž. ūkio kraštus?

Dabar vis labiau pradeda aiškėti, kad net tikrai intensyvaus ž. ūkio kraštuose šią dieną dar toli gražu nėra viskas tas pasiekta, **kas dabartiniais mokslo daviniais ir praktikos patyrimais yra pasiektina.** Kai kurie vokiečių ž. ūkio ekonomistai ir šiaip mokslininkai bei žemės ūkio praktikai stačiai sako, kad šią dieną net Vokietijoje ž. ūky yra ne tiek gamtos turtų ir žmogaus jėgų bei gabumų tinkamas naudojimas, kiek tuose turtuose lėbavimas arba dykavimas. Jie sako, kad ir Vakaruose ž. ūkio srity daugiau dar yra pasiektino, negu jau pasiekta, daugiau padarytino, negu padaryta. Tat liečia visas ž. ūkio šakas: žemės dirbimą bei tręšimą, ž. ūkio mašinų bei įrankių tobulinimą, sėklos gerinimą, gyvulių veisimą bei naudojimą, ž. ūkio melioracijų sritį ir t. t. Toliau, tat kuo plačiausia liečia ž. ūkio produktų perdirbimo sritį. Pagaliau, tat liečia ir ūkininkų tvarkimąsi ekoonminėje ir šiaip ž. ūkio kultūrai kelti srity. Ir šiuo pastaruoju atvėju Vakaruose daug dirbama ir daug kas teigiamo naujo pasiekiama. Šios organizacijos Vakaruose vis labiau plečiasi ir tobūlėja, apima vis naujas darbo sritis, teikia vis didesnių ir tikrėsnių ūkininkams bei, apskritai, ž. ūkiui patarnavimų. Tų organizacijų reikšmė ne tik ž. ūky, bet ir visame krašto gyvenime nuolat didėja. Tų organizacijų dėka ir patys ūkininkai vis geriau sutelkia savo eiles bei jėgas, geriau apgina savo ir ž. ūkio reikalus. Be to, tų organizacijų dėka, ūkininkai praktikai susimezga betarpiais gyvais ryšiais su ž. ūkio visų šakų specialistais ir su ž. ūkio mokslo įstaigomis.

Tuo būdu ž. ūkis Vakaruose, nesitenkindamas tuo, kas jo jau pasiekta, toliau žengia priekin. Iš karo meto pavargimo šią dieną jis ten ne tik pilnai yra atsigavęs, bet aiškiai matyti; kad jis ten (daugely kraštų) sparčiai toliau progresuos. Tokia Danija kai kuriose gamybos srityse jau yra pralenkusi prieškarinę padėtį, sakysime, kiaulininkystės, sviesto gamybos ir

kiaušininkystės srityse; ruošiasi tą pat daryti ir kitose srityse. Mūsų artimiausieji Vakarų kaimynai, Rytų Prūsai lygiai nesnaudžia. Pas juos eina didžiausias organizacinis ž. ūkio srity darbas, ž. ūkio draugijos ir kitos panašios organizacijos vis labiau ten plečiasi, apimdamos ir pačius toliausius nuo centrų užkampius. Kyla vis naujų ž. ūkio kultūrai kelti sumanymų ir vis, plačiau tie sumanymai gyvenime vykinami. Nėra abejonės, kad R. Prūsija eina ž. ūkio kultūros patvaraus progreso kelian*).

Del viso šito dalyko, bendrai, tenka todel turėti galvoje, kad tie kraštai, kurie ž. ūkio srity greičiau, plačiau ir tinkamiau už kitus kraštus sugebės sunaudoti paskutinius technikos ir šiaip mokslo laimėjimus ir praktikos patyrimus ir geriau organizuosis, — tie kraštai labai sparčiai žengs progreso keliu, praturtės ir įsigalės. O tie, ypač ž. ūkio kraštai, kurie del tų ar kitų priežasčių, savo ž. ūkio nesugebės **laiku sutvarkyti,** — tų kraštų būklė gali tapti ilgainiui dar sunkesnė, negu yra buvusi prieš karą. Skirtumas tarp jų ir pažangos kraštų gali pasidaryti dar didesnis.

Todel mums tenka skubėti. Mums yra reikalo tiek visas savo jėgas išūgdyti, kad parodžius ateity kuo **didžiausio atsparumo, patvarumo bei miklumo ir ekonominio ir kultūrinio.** Mes negalėsime gyvuoti su atsilikusiu ūkiu. Mums tenka labai skubėti, kad mes kiek galima greičiau ūkio, ir visų pirma ž. ūkio kultūros atžvilgiu **prilygtume kultūringiausiems Europos kraštams.**

Keli konkrečiai pavyzdžiai iš mūsų gyvenimo.

Dabar dar truputį prisižiūrėkime šiandieninei konkrečiai pavieniu mūsų ūkininkų padėčiai. Šiuo atvėju „Vairo“ Nr. 9 (iš 1923 m. lapk r.m. 15 d.) yra tilpęs gan įdomus agronomo P. Variakojo straipsnis „Žemės ūkio padėtis“. Konkrečiam pavyzdžiui davinių jis ėmė iš vieno gan **gerai** (Lietuvos mąstu) susitvarkiusio ūkio, 18 ha ploto, Biržų apskrities. Imant tų metų (1923) kainas žemės ūkio produktam, darbui ir t. t. p. Variakojis prieina išvados, kad toksai ūkis tik su vargu gali suvesti galus su galais, bet jis ne tik negali manyti apie ūkio pagerinimą, bet negal (iš ūkio pajamų) dargi trobėsių atnaujinti. Kad statytis naujų trobėsių, arba pagrindiniai pataisius senuosius trobėsius, toksai ūkis privalo įsiskolinti, tai yra nustoti dalies pagrindinio kapitalo.

---

*) Jei, žinoma, kokia išorinė jėga ar atsitikimai to progreso nesutrukdys.

Palyginti su 1923 m. šiandien (1924—25 m. žiema) bendrai yra pakilusios ž. ūkio produktų kainos, grūdų gi kainos yra net nenormaliai pakilusios. Tuo būdu tuose ūkiuose, kur 1924 m. yra buvęs bent vidutinis derlius padėtis yra pagerėjusi. Bet, viena, tokių su nežemesniu vidutiniško derlium ūkių buvo mažuma, antra, tokios, kaip šiandieną grūdų kainos gali laikytis tik trumpą laiką (2—3 metus), ir apskaitliavimuose iš jų išeiti nėra galima.

Prieš karą vidutinišką grūdams (rugiams, kviečiams, miežiams, avižoms ir žirniams*) kaina buvo apie 90 kap. (4,5 l.) už pūdą, arba 5,4 rub. (27 l.) už didįjį centn. Bet ta kaina buvo **dirbtinai** žema, del Rusijos bendros nevykusios ekonominės politikos, ir labiausia del labai nevykusios prekybinės sutarties su Vokietija. Šiaip, tinkamomis sąlygomis, ta kaina būtų galėjusi būti apie 1,2 rub. už pūdą, arba 7,2 rub. = 36,0 l. už centn. Del bendro pokariniu laiku pinigų atpigimo, padidinant tą kainą dar iš 20%, turėsime kainą 43,2 l. už centn., arba apskritu skaičium — 44,0 litai centneris. Tai maksimalė kaina, iš kurios išeinant mes ne galime daryti savo apskaitliavimus; galima net abejoti, ar tai ne per aukšta kaina, ar netikriau būtų išeiti iš kainos apie 36 l. už cnt.

Padarykime dabar apskaitliavimą. Ūkį imame didumo 18 ha, be sodybos. Tai bus vidutiniško didumo mūsų ūkis. Iš tikrųjų, mes aukščiau matėme, kad žemės ūky naudojimos žemės iš bendro dabartinio Lietuvos teritorijos ploto apie 5,6 mil. ha, gali prisirinkti lig 4.440.000 ha. Pavienių ūkių (su naujakuriais) šiandien turime apie 230.000 vienetų. Reiškia, vienam ūkiui išeina vidutiniškai po 19 ha žemės (be sodybos ploto). Kadangi, dvarų parceliacijai einant, be to, vienam ar kitam ūkiui pasidalinant, skaičius ūkių dar šiek tiek padidės, tai 18,0 ha didumo ūkį galima skaityti vidutiniško pas mus didumo ūkiu.

Imkime **pusėtinai** susitvarkiusį ūkį, su vidutinišku derlium po 15 cnt. nuo ha. (Šią gi dieną javų vidutiniškas pas mus derlius nuo 1 ha tik — 10 cnt.) ir 125,0 cnt. bulvių. Pievų skaitysime 4 ha (230.000 ūkių × 4 = 920.000 ha), ariamo lauko 14 ha, Grūdų ūkio kryptis. Vaismainis (sėjomaina): 1) juodasai pūdymas ir žal. pašaras, 2) rugiai, kviečiai 3) miežiai avižos, 4) ½ dobilų, ¼ bulvių. ¼ ankštinių, 5) ½ dobilų, ¼ vikių žaliam pašarui, ¼ bulvių, 6) rugiai, kviečiai, 7) miežiai, avižos, bulvės.

---

*) Šių javų sėjos plotų palyginamieji kiekiai, imant apskritus skaičius, yra maž daug šie: kviečių — 1, rugių — 7, miežių — 2 (2⅓), avižų — 4, ankštiniių — 1.

Šeima: ūkininkas, jo žmona, paaugusi duktė ir 2 mažu vaiku. Samdomi nuolatinį bernas ir 1 piemenukas. Vasaros metu padieniai 40 moteriškų dienų.

Derlius. Javų iš 4 laukų X 2 ha = 8 ha X 15 cnt. = 120 cnt., bulvių iš 1 ha — 125 cnt.

Melžiamos 4 karvės, iš viso per metus — 3000 kg. pieno.

Pajamos. Javų parduoti lieka 120 cnt. — (12½ cnt. sėklos + 17½ cnt. maistui + 45 cnt. arkliams, kiaulėms, galvijams ir vištoms) = 45 cnt. X 44 l. = 1980 litų.

Bulvių 125 cnt. — (15 cnt. sėklai + 20 cnt. maistui + 40 cnt. kiaulėms + 12,5 cnt. (10%) nuvytimui ir supuvimui) = 37,5 cnt. X 10*) = 375 l.

Pieno — 3000 kg. — (1.600 kg. maistui + 400 kg. veršeliams ir paršeliams) = 1000 kg. po 25 centus = 250 l. 15 vištų, maksimum 1500 kiaušinių per metus. 1000 suvartojama ūky ir 500 parduodama po 20 cnt. = 100 l.

Tuo būdu piniginių pajamų susidaro: 1980 l. + 375 l. + 250 l. + 100 l. = **2705 l.**

Be to, dar smulkių pajamų: 1) kasmet parduodant 1 karvė (arba jauniklis 2 metų galvijas) — 300 l., 2) vienas metinis paršas — 250 l., 3) 2 veršeliu (10 dienų) — 75 l., 4) karčių, šerių, uodegų, kaulų etc. — 100 l., 5) kailių, odos, vilnų etc. — 75 l., 6) iš sodno ir daržo — 150 l., 7) kitų pajamų (parduodant paukščių, skudurų, senos geležies etc.) — 100 l. = **1050 l.**

Visų pajamų 2705 l. + 1050 l. = **3.755 l. Išlaidos.** 1) Žemės mokesnių — 125 l., 2) trobėsių draudimo — 200 l., 3) algos: bernui pinigais 600 l., drabužiai**) 400 l., piemenukui algos, drabužio etc. 500 l. = 1500 l., 4) Vasaros metu 40 padienių (moterų) dienų X 4 l. = 160 l., 5) Kitos išlaidos: a) trobėsių smulkaus remonto — 200 l., b) inventoriaus (vežimų, ž. ū. mašinų bei įrankių, pakinklo ir t. t.) remonto ir arklių kaustymui — 150 l., c) naujam inventoriui įsigyti — 400 l., č) mineralinėms trąšoms — 200 l., d) gydytojui, veterinoriui ir vaistams — 100 l., e) bažnyčios reikalams — 120 l., f) kitų smulkių išlaidų — 100 l., iš viso šių išlaidų: 200 l. + 150 l. + 400 l. + 200 l. +100 l. + 120 l. + 100 l. = 1270 l.

Visų išlaidų: 1) 125 l. + 2) 200 l. +3) 1500 l. + 4) 160 l. 5) 1270 l. = **3.255 l.**

Toliau, ūkininko ir jo šeimos (5 žmonių) drabužiui, balti-

---

*) Prieš karą Lietuvoje vidutiniška bulvėms kaina (ūkyje, o ne mieste) buvo 100—120 kap. arba 5—6 lit. už centnerį.

**) Be drabužio, baltinių ir apavalo paprastai dar tenka bernui sėti linų (kokią 0,1 ha) ir sodinti bulvių (kokius0,2 ha).

niams ir apavalui per metus bent 500 l., rakandams ir namų ruošos reikmenims bent 100 l. = 600 l., o iš viso 3.255 l. + 600 l. = **3.825 l.**

Tuo būdu pajamų iš viso turime — 3.755 l., išlaidų 3.825 l., tai yra mūsų ūkininkas tik **maž daug** galus su galais gali suvesti ir jam netik nelieka lėšų ūkiui gerinti, bet dargi nėra trobėsių amortizacijai. Prireikus naują trobėsį statytis, arba seną pagrindiniai remontuoti, ūkininkas bus priverstas ūkį įskolinti, tai yra paliesti savo pagrindinį kapitalą.

Tiesa, piniginiai savo padėtį mūsų pavyzdžio ūkininkas gali viena, dar truputį suspaudžius savo išlaidas (sakysime drabužiui etc. vieton 500 l., tik 350 l., smulkioms išlaidoms (cukrui, druskai, pipirams, žibalui etc.) vieton 100 — tik 50 l., gydytojui nieko, (vaikams susirgus, lai patys pasveiksta) ir paliekant vien veterinoriaus išlaidoms — 50 l., ir t. t.), kokiais 300*) l., ir antra, **blogiau maitinantis,** ir daugiau parduodant: a) pieno dar 500 kg. = 125 l., b) kiaušinių dar 500 po 20 cnt. = 100 l. ir c) dar pardavus vieną metinį meitėlį už 250 l., o iš viso pajamų padidinus: 125 l. + 100 lt. + 250 l. = 475 l. + 25 l. dar įvairių smulkių pajamų = 500 l.

Tuo būdu pajamų būtų — 3.755 l. + 500 l. = 4.255 l., o išlaidų — 3.825 l. — 300 l. = 3.525 l.

4.255 l. — 3.525 l. = 730 l., kurios sumos gal net su mažu kaupu pakaktų trobesių amortizacijai. Bet ir šitaip ūkininkui su savo reikalais susispaudžius, nebelieka ar veik nebelieka lėšų tolesniam ūkio pagerinimui, kitaip sakant ž. ūkio kultūrai kelti.

Ką gi toksai ūkininko reikalų susispaudimas reiškia ekonominiu atžvilgiu? Jis reiškia paties ūkininko ir jo šeimos už darbą ūky atlyginimo pablogėjimą. Mūsų pavyzdį viską pinigais paskaitę surasime, kad ūkininkui už dienos darbą vidutiniškai išpuldavo po 4½—5 l., jo žmonai ir dukterei, maž daug po 3½—4 l. Bet taip verstis, kaip matėme, jis nebegal — trūksta lėšų trobėsiams. Tik pabloginus savo pragyvenimo sąlygas (blogiau valgant, blogiau rėdantis ir t. t.) ir savo vidutinišką atlyginimą sumažinus lig 4—4½ l. dienai, o savo žmonos ir dukters atlyginimą — lig 3—3½ l., mūsų ūkininkas gali išsiversti be skolų ir be ūkio alinimo; tačiau ir tuomet nelieka lėšų tolesniam ūki ogerinimui. Lygiai nelieka tokiam ūkininkui lėšų vaikams mokslan leisti, ir jis negali „pasivaišinti“. Arba, jei jis nori vieną savo vaikų mokslan leisti, arba negali

---

*) Daugiau susispausti su išlaidomis nebegalės, nes vieton savo šeimos ūkio išlaidas mažinant, turi mažėti ir ūkio pajamos.

ištverti be „pasivaišinimų“, tai jis turi skolosna bristi. Mes savo pavyzdžiui esame pasiėmę vidutiniško didumo (18 ha be sodybos), bet jau **pusėtinai** susitraukusį ūkį, su javų derlium = 15 cnt. iš ha, bulvių derlium = 725, cnt. iš ha, ir karvių vidutinišku pieningumu po 750 kg. per metus. Bet pas mus vidutiniškieji derliai yra tik po 10 cnt. javų grūdų iš ha ir 80—100 cnt. bulvių iš ha, ir karvių vidutiniškas pieningumas neaukščiau 600 kg. pieno per metus.

Toksai ūkininkas turi mažiau grūdų (15—10 ct.) × 8 = 40 cnt., bulvių 125—100=25 cnt. ir pieno (750—600) × 4= 600 kg. ir atatinkamai mažiau pajamų, tai yra 40 cnt. javų × 44 l. = 1760 l., bulvių 25 cnt. × 10 l. = 250 l. ir pieno 600 kg. × 25 cnt. = 150 l., o iš viso mažiau pajamų: 1760 l. + 250 l. +150 l. = **2.160 l.**

Toksai ūkininkas jau toli gražu galų su galais nesuveda. Kad bent laikinai galėjus „verstis“ jis turi labai susiaurinti savo ir savo šeimos pragyvenimo minimumą, mažiau valgant pieno ir jo produktų, kiaušinių ir mėsos (kiaulienos, avienos) ir kuo daugiausia jų skiriant pardavimui, blogiau rėdantis, neįsitaisant jokių naujų rakandų ir t. t. Tačiau to dar nepakanka. Šiuo keliu ūkininkas negali savo biudžete išlyginti 2.160 l. pajamų nedatekliaus. Jis priverstas yra „skriausti“ patį ūkį, neremontuojant trobėsių (ar remontuojant nemokamai ir „neviešai“ iš miško „pasiimta“ medžiaga), neatnaujinant savo inventoriaus ir sėklos, apseinant visai be gydytojo ir veterinoriaus pagalbos, visai neperkant mineralinių trąšų ir savo dirvą ir pievas alinant ir t. t. Reiškia, šiame atsitikime nei kalbėti netenka apie tokio ūkio pažangą.

Suprantama, kad gyvenime yra daug įvairių variantų, vieni ūkininkauja ir gyvena geriau, kiti blogiau. Pirmame savo pavyzdy parodėme pusėtinai susitvarkusią ūkį, su javų derliais po 15 cnt. iš ha. Tokių (dar ir geresnių ūkių) Lietuvos kai kuriose srityse randasi jau gan apsčiai. Kai kuriuose šiaurės Suvalkijos valsčiuose jie sudaro net ūkininkų daugumą. Toliau, žinoma, gan apščiai jų yra Klaipėdos krašte, dar toliau, Biržų, Šiaulių, Panevėžio ir Kėdainių apskrityse, šiek tiek ir kitose apskrityse. Nuo bendro Lietuvos ūkių skaičiaus — 230.000, tokių pusėtinai susitvarkiusių ūkių prisirinks, matyti, kokie 12—15%, t. y., maždaug, apie 30.000 ūkių.

Be to, svarstant mūsų ūkininkų šiandieninės ekonominės padėties klausimas, tenka neišleisti iš omenės ir tokio labai svarbaus momento, kaip paties ūkininko šeimos skaitlingumą ir jos sudėtį darbingumo atžvilgiu. Savo pavyzdy mes ėmėme šeimą iš 5 narių, iš kurių 3 darbo amžiaus (patsai ūkininkas,

jo žmona ir duktė) ir 2 mažamečiai nedarbo amžiaus vaikai. Reiškia, iš 5 duonos valgytojų — 3 darbininkai. Bet būna tokių šeimų, kur visi jos nariai yra darbo amžiaus (mūsų ūkio sąlygomis, tas darbo amžius laikoma maž daug nu o12 lig 65 metų) ir tokiam ūkiui ne tik nėra reikalingas samdomasis darbas, bet ta šeima dar ir šaly kur uždarbiauja. Tokia šeima ir prie 8—10 cnt. javų derliaus iš ha gali išsilaikyti, ūkio nenaikinant, kai kada dargi jį šiek tiek gerinant.

Visai kitas dalykas, jei šeimoje dauguma narių yra ne darbo amžiaus. Toksai ūkis, aukščiau nurodytomis sąlygomis negali sveikai gyvuoti; jis randasi skurdo padėty. Ir tokių ūkių pas mus yra labai apščiai.

Be aukštesnės kultūros pas mus randasi dar ūkių su šiaip tinkamesne kryptim, tai yra ūkiai, kurie laiko geresnes karves ir turi daugiau pieno, sugeba nupenėti daugiau kiaulių, turi didesnio pelno iš kiaušinių, ar iš kokių specialių kultūrų, arba, kurie del savo geresnės susisiekimo atžvilgiu (sakysime, palei didesnius miestus) padėties gali brangiau ir patogiau savo produktai parduoti. To ie ūkiai irgi randasi šiek tiek geresnėje ekonominėje padėty, ir lengviau gali verstis. Visoje Lietuvoje tokių ūkių gali rastis nuo kelių lig keliolikos tūkstančių.

Toliau, dar viena mūsų ūkių grupė, bent laikinai, randasi geresnėje padėty. Tai ūkiai, kurie gamina linų pluoštą pardavimui. Tokių ūkių pas mus daugiausia randasi Pakuršėje, kai kur Žemaitijoje, o kairiamjame Nemuno šone vien kai kuriuose Šakių ap-ies valsčiuose. Suprantama, iš pavienių tose srityse ūkių linų daugiau sėjama ten, kur daugiau randasi šilainių, ir palyginti daugiau pas smulkius ir vidutinius ūkininkus, negu pas stambius, kadangi ši kultūra reikalauja daug darbo rankų. Tokių ūkių, kurie pardavimui gamina kiek žymesnius l. pluošto kiekius (bent po$^1/_2$ tonos) ir turi iš to apčiuopiamos (kai kada ir visai žymios) naudos, Lietuvoje randasi ne daugiau dvidešimts kelių tūkst. Prie progos čia pažymėtina, kad pokariniu laiku (1918—25 m. ir, matos, dar bent keletą metų) linų ūkis yra pelningas verslas ir atatinkamų ūkininkų padėtį gali žymiai pagerinti. Bet ekstensyvaus ūkio sąlygomis (tokių gi ūkių pas mus diduma), nevartojant atatinkamų kiekių mineralinių trąšų, linų ūkis greitais žingsniais veda prie žemės nualinimo. Ryškių tam pavyzdžių prieš karą matėme buv. Vitebsko gub-je ir kai — kuriose Pskovo gubernijos vietose.

Pagaliau, šiandieninę sunkią savo padėtį geriau, žinoma, išlaiko ir tie ūkiai, kurie turi paramos iš šalies. Svarbiausią šiuo atvėju vaidmenį turi amerikoniški doleriai. Nors šią dieną jų gaunama mažiau, negu pirmais 3 po karo metais, bet palyginti

Lietuvos piniginio rinko talpumui ir šią dieną*) iš Amerikos ateinančios sumos turi dar gan žymios reikšmės mūsų ekonominiame gyvenime. Tokių ūkių, kurie apčiuopiamos piniginės paramos yra gavę ar dar ir šiandien gauna iš Amerikos ir kuriems ta parama padeda sveikiau pergyventi sunkesnįjį ž. ūkiui laikotarpį Lietuvoje, galima būtų priskaityti ne tik kelis, bet gal ir keliolika tūkstančių. Be to, kai kurie (nors ir gan neskaitlingi) ūkiai piniginės paramos gauna ne vien iš amerikiečių, bet ir iš kitų versmių, sakysime, iš giminiečių kunigų, ar iš šiaip praturtėjusių giminiečių, toliau be ž. ūkio verčiantis ir kitais verslais ir t. t., pagaliau, retkarčiais turint dar taupinių iš senesnių laikų.

Tuo būdu del visų šių aplinkybių, nežiūrint bendros sunkios mūsų ž. ūkio padėties mūsų ūkininkų gan žymi dalis**) visgi beveik pakenčiamai verčiasi. Tik šių priežasčių eilėje, kaip matome, randasi daug visai pripuolamų (amerikiečių doleriai, patogi šeimos sudėtis ir t. t.) ir jomis nedaug kiek galima remtis, sprendžiant bendrą savo ž. ūkio sutvarkymo ir išplėtimo reikalą.

Kita ir didesnioji mūsų ūkininkų dalis randasi tikrai nuskurdėlių padėty. Ištyrę tokio ūkininko ir jo ūkio biūdžetą, surasime, kad tokiam ūkininkui jo ūkis vyrišką darbo dieną (vidutiniškai per metus) „apmoka" po — 2,5—3 l., o moterišką po kokius 2 litu (pavieniais atsitikimais dar kiek žemiau).

Tai tikra skurdo padėtis. Valstybė ir tauta, kuri mano apie savo ateitį, negali nurimti, kol tokios padėties griežtai nuodugniai neatitaisys.

Šioje vietoje prisimena mūsų eksporto daviniai, palyginant su Vakarų kraštų eksporto daviniais. 1923 m., kaip matėme, kiekvienam krašto gyventojui eksporto išėjo — Danijoje 830 l., Francijoje 419 l., Lietuvoje 122 l.; kiekvienam gi 100-ui hektarų — Danijoje 65.400 l., Vokietijoje 31.040 l., Francijoje 29.840 l. ir Lietuvoje tik 4.860 l. Lietuvos eksportas, sulig jos plotu yra 13,3 kartų mažesnis, negu danų eksportas. Turint omeny, kad Lietuvos žemės iš prigimties yra derlingesnės už danų žemes, gyventojų gi tirštumas veik 2 kartus mažesnis, Lietuvos eksportas (iš kiekvienų 100 ha teritorijos) turėtų būti kokius $1^1/_2$ karto didesnis, negu danų eksportas; kitais žodžiais, kad pilnai prilygti danams mūsų eksportas turėtų pa-

---

*) 1924 m. iš Amerikos Lietuvon **oficialiais** keliais yra atėję daugiau 3,1 mil. dolerių (31,0 mil. litų).

**) Neturint atatinkamų tyrimų sunku šiandien būtų pasakyti, kiek tokių ūkininkų būtų; spėjamai daugiau trečdalio visų mūsų ūkininkų skaičiaus.

didėti apie 20 (13,3 X 1,5) kartų. Šioje vietoje dar primintina, kad eksporto dydis patsai savaime nėra **tiesioginis** proporcionalis rodyklis krašto ekonominės gerovės. Sakysime, iš to, kad Vokietijos eksporto vienam gyventojui išeina 245 l., o Francijos — 419 l., dar neseka, kad francūzas yra daugiau $1^1/_2$ karto turtingesnis už vokietį. Čia įeina ir kiti momentai. Vokietijos ūkis yra labiau visapusiškas, negu Francijos, ir savo reikalus labiau patenkina savais produktais ir dirbiniais. Todel atatinkamai Vokietijoje didesnė yra vidaus prekyba ir mažesnė užsieninė prekyba, negu Francijoje. Šioje gi pastarojoje ūkis yra labiau vienapusis ir del to palyginti daugiau eksportuoja užsienin ir priverstas yra ir daugiau importuoti iš užsienio. Palyginti su Francija ir dar labiau su Vokietija Lietuvos ūkis yra labiau vienapusis — žalių ž. ūkio ir miško produktų gamintojas ir eksporterius. Tuo būdu Lietuvos ekonominė gerovė yra žemesnė, negu palyginamasai rodyklis mūsų ir Vokietijos arba Francijos eksportų.

Palyginant su Danija pirmu žvilgsniu išrodytų lyg mūsų ūkis būtų vienpusiškesnis ir už danų ūkį. Iš tikrųjų danai be ž. ūkio (kuriame dirba ne visi 40% krašto gyventojų) turi, palyginti su mumis, gan gerai išsiplėtusią apdirbamąją pramonę, turi išsiplėtusius laivininkystę ir prekybinį tarpininkavimą, pagaliau, dar ir jūrų žuklavimą. Sulig tuo išeitų, kad palyginamoji msūų krašto ekonominė gerovė yra net ne 20 kartų (kaip išeina sulig eksportų dydžiais), bet gal ir 25—30 kartų žemesnė, negu danų.

Būtų tai stačiai bauginantis skirtumas. Tačiau, tiek blogai nėra. Dalykas tame, kad mūsų ž. ūkis žymioj daly dar yra natu-alus ūkis. Mūsų ūkių daugelis suvartoja ne tik $^3/_4$ savo gaminamųjų produktų, bet dažnai daugiau 90% ($^9/_{10}$), tuo tarpu, kaip pas daną ūkininką yra kuone atvrikščiai; jis daugumą (50—80%) savo produktų parduoda. Toliau, mūsų ūkininkas mažai rinke perkasi, tenkindamasis savo gaminiais bei dirbiniais. Ne tik valgį, bet ir drabužį, apavalą, baltinius, rakandus ir didesnę dalį savo įrankių ūkininkas patsai pasigamina bei pasidaro. Dargi trobėsius ūkininkas dažnai patsai pasistato. Tuo būdu, **palyginti su mūsų ž. ūkio gamybos dydžiu, mūsų prekybinė apyvarta yra daug žemesnė ne tik, kaip Vokietijoje, bet ir kaip Danijoje.** Tvirtai patikrintų davinių mes dar neturime, bet, spėjamai, mūsų eksportas, sulig mūsų gamybos bendru dydžiu yra 3 lig 4 kartų mažesnis, negu danų. Tuo būdu, mūsų krašto ekonominė gerovė yra ne 20 ar 30 kartų žemesnė, negu danų, bet, maž daug, 5 ar 6 kartus.

Vien tik del to, kad pas mus jau nyksta naturalaus ūkinin-

kavimo būdai, (kadangi mūsų ūkis šią dieną jau Vakarų akyračio ūkis ir randasi kasdieną didėjančioje Vakarų rinko įtakoje), turi mets iš metų žymiai didėti mūsų eksportas ir importas. Mūsų gamybos vertei padidėjus, sakysime, $1^1/_2$ karto mūsų eksportas turės padidėti $2^1/_2$—3 kartus, o mūsų gamybos vertei padidėjus, kokius $2^1/_2$ kartus, mūsų eksportas turės padidėti 5—6 kartus. Ir ši aplinkybė mes privalome tinkamai įvertinti, gvildenant savo eksporto didėjimo davinius.

Mes matėme, kad ir **pusėtinai susitvarkiusiame** ir vidutiniško didumo mūsų ž. ūky (mūsų pavyzdžio 18 ha be sodybos arba apie 19 ha su sodyba, plačiau gi imant ribose nuo kokių 10—12 ha lig 30—35 ha), **vidutiniškas** dienos ūkininko „uždarbis" tik $4^1/_2$—5 l. vyrui ir $3^1/_2$—4 l. moterei, **vidutiniškai gi susitvarkiusiame** ūky šie uždarbiai krinta — vyrui lig 3—$3^1/_2$ l., ir moterei lig $2^1/_2$—3 l., o blogesniame ūky dar žemiau. Vidutiniškai visai Lietuvai imant vidutiniškas dienos ūkininko „uždarbis" vargu daug viršys $3^1/_2$ litus.

Amerikoje mūsų darbininkų (imant vyrus ir moteris mišriai) **vidutiniškas** dienos uždarbis nėra mažesnis 2,5 dolerių = 25 litams. Tai yra dydis, maž daug, 8 kartus didesnis, negu mūsų ūkininko dienos „uždarbio" dydis. Amerikoje gi, kaip žinome, mūsų žmonės ne tik veik išimtinai fizinį darbą dirba, bet labai dažnai vien juodąjį (nekvalifikuotą) darbą dirba.

Dabar truputį palieskime dar vieną klausimą, būtent, kokio lėšų padidėjimo mūsų **pusėtinai susitvarkiusiam** 18—19 ha ūkininkui reikalinga būtų turėti, kad galėtų būti kalbos apie rimtą jo ūkio tolesnį tvarkymą bei pažangą. Mes matome, kad pas jį pajamos su išlaidomis maž daug susieina (apie 3755 l. metinių pajamų ir apie 3.825 l. metinių išlaidų), bet trūksta lėšų ne tik tolesniam ūkio pagerinimui, bet dargi trobėsių amortizacijai. Tik labai susispaudus (stačiai, save ir savo šeimos narius skriaudžiant) mūsų ūkininkui susiranda lėšų trobesių amortizacijai. Bet mūsų ūkininkų asmeninės išlaidos ir šiaip nedidelės (bendrai mūsų ūkininkų, lygiai ir mūsų inteligentų žymi dauguma yra labai mažų asmeninių biudžetų žmonės) ir manant apie mūsų ž. ūkio plėtotę netenka kalbėti apie tolesnį ūkininko asmeninio biūdžeto mažėjimą. Tuo būdu **trobėsių reikalams lėšos ateity turės būti imamos iš didėjančių pajamų.** Be to, kalbant apie savo ž. ūkio būsimą ir spartų augimą, reikalinga turėti omeny, kad tokiam ž. ūkiui reikalingi ir geresni, brangesni trobėsiai. Be to, jau po neilgo laiko savo trobėsių žymią dalį mes turėsime statytis ne iš miško medžiagos, o tokia statyba yra brangesnė. Todelei trobesių reikalams skirti vi-

dutiniškai į metus po 1200 l. bus ne tik ne per daug, o greičiau per maža.

Ž. ūkio mašinų, įrankių ir kitų reikmenų (vežimų, pakinklų, statinių etc.) dapirkimui ir atnaujinimui vieton 400 l. vidutiniškai per metus teks skirti dar bent 400 l. Sėklai atnaujinti, gyvulių veislei gerinti ir daugiau mineralinių trąšų perkant — naujų išlaidų lig 400 l. Nusausinimo išlaidoms*) vidutiniškai į metus 550 l. Tuo būdu iš viso ūkio išlaidų padidėjimo turime —1200 l. + 400 l. + 400 l. + 550 l. = 2.550 l. Po kelių metų iš viso ūkininkų (ūkių) turėsime lig 250.000. Tuo būdu, kad visas mūsų ž. ūkis tinkamai plėstųsi reikalingas yra Lietuvos ž. ūkio pajamų padidėjimas — (2.550 l. + 2.160 l.**) × 250.000 = **1.177.500.000 l.**

Bet ž. ūkiui kylant, kils ir asmeninės ūkininko išlaidos, kurios šią dieną yra visai mažos. Vidutiniškai vienai ūkininko šeimai iš $5^1/_2$ narių tą asmeninių išlaidų padidėjimą, skaitant po 30 l. vienam žmogui per mėnesį, arba 30 l. × 12 × $5^1/_2$ = 1980 l. vienai šeimai per metus, turime viso krašto ūkininkų asmeninių reikalų padidėjimą — 1980 l. × 250.000 = **495.000.000 l.**

Tokiomis sąlygomis, turės didėti ir valstybės bei savyvaldybių biūdžetai, reiškia, ir mokesniai iš gamybos, toliau draudimo išlaidos ir dar kai-kurios išlaidos. Reikalingas bus dar tam tikras ž. ūkio pajamų padidėjimas. Šio pajamų padidėjimo dydį skaitant = 15% nuo 2 aukščiau išvestų sumų arba 250.875.000 l. matos, nebus per daug.

Tuo būdu, kad mūsų ž. ūkis po kurio (ir gan neilgo) laiko galėtų tinkamai plėstis, jo metinės pajamos turėtų padidėti — 1.177.500.000 l.+495.000.000 l.+ 250.875.000 l.=1.923.375.000 l'. arba, bendriau imant, nuo $1^1/_2$ lig 2 **miliardų** litų per metus. Skaitant mūsų ž. ūky iš viso dirbančių žmonių 1,1 mil. (žiūr. aukščiau) ir 280 darbo dienų per metus, turime vieno žmogaus dienos uždarbio padidėjimų nuo 4,8 lig 6,5 litų.

Kad toksai mūsų ž. ūkio pajamų padidėjimas yra galimas, apie tat buvo jau kalbėta skyriuje „Lietuvos ž. ūkio gamybos pasiektinumai"; kad toksai tų pajamų padidėjimas mūsų tautos išlikimui yra būtinas, tai kiekvienam mąstančiam lietuviui šiandien yra neginčintinai aiškus dalykas.

---

*) Pagrindinis nusausinimas $^1/_3$ dalies lauko t. y, 6 ha po 800 l. = 4800 l. iš viso. Metinės išlaidos — 7% nuo kapitalo ir 3% amortizacijai, sudarys — 480 l. + 70 l. nusausinimo palaikymui, sudarys metinių išlaidų — 550 litų.

**) Nes mes aukščiau ėmėme pusėtinai susitvarkusį ūkį. Vidutiniško gi mūsų ž. ūkio (18—19 ha) pajamos, kaip matėme, yra apie 2.160 l. mažesnės.

Žemės ūkio koperacija.

Jau seniai prieš karą ir tai ne tik Vakaruose, labiausia Vokietijoje, Danijoje, Čekoslovakijoje, Švedijoje ir kt., bet dargi Rusijoje gerai buvo suprantama koperacijos reikšmė ž. ūky. Ji turi didelės reikšmės ir stambiamjam ž. ūkiui ir dar didesnės, stačiai niekuo nepamainomos reikšmės, vidutiniam ir smulkiam ž. ūkiui.

Koperacija gimusi yra ir pirmus savo žingsnius darė vartotojų tarpe. Sąmoningos koperacijos pradžią mes jungiame su Anglijos ročdeliečių (m. Ročdelio audžiamosios pramonės darbininkų) ir ekonomisto Oueno vardais. Tačiau, niekur tokios reikšmės koperacija nebetur, kaip smulkiamjam ir vidutiniam ž. ūky, nors ji tenai vėliau yra pradėjusi plėstis. Vokiečiai, danai, airiai, čekai ir švedai pripažįsta, kad greta bendrojo ir ž. ūkio švietimo, o taipogi ž. ūkio kredito tinkamo tvarkymo didžiausi nuopelnai ž. ūkio kultūros ir ūkininkų gerovės kėlimo reikale priklauso ž. ūkio koperacijai. Mes jau matėme, kad suklupusis 70-ais metais danų ž. ūkis daugiausia ž. ūkio koperacijos išsiplėtimo dėka ne tik išturėjo sunkiuosius danams metus, bet tiek sparčiai išsiplėtė, kad po dvidešimts kelių metų jo ir bepažinti nebuvo galima — jis pralenkė ir vokiečių ž. ūkį ir šiandien skaitomas tiksliausia ir pavyzdingiausia susitvarkusiu visame pasauly.

Panašiai būta ir Airijoje, šiame veik lig paskutiniųjų metų Anglijos valdomųjų sričių tikrame posūny. Europos Vakarų kraštų tai būta labiausia nuskurusio krašto. Dargi gyventojų skaičius Airijoje XIX š. vidury yra buvęs mažesnis, negu senelesniais laikais, ir Amerikoje daugiau airių gyventa, negu pačioje Airijoje. Daugely, ypač Airijos pietinių sričių, kaimiečių skurdas yra buvęs nemažesnis, negu labiausia nuskurusiose Rusijos srityse. Airijoje būta daugel tokių užkampių, kur buvo aiškiai pasireiškęs dargi gyventojų išsigimimas. Bendrai imant, airių kaimo nuskurdimo lyginti nebuvo galima su Lietuvos kaimo atsilikimu; nes nors mūsų ž. ūkio labai daug atsilikta nuo Vakarų ž. ūkio, bet (su mažomis išimtimis) mūsų kaimiečių maitinimasis visuomet yra buvęs ar pakankamas, ar bent pakenčiamas ir tokio kaimiečių dargi fyzinio išsigimimo, kaip Airijoje, arba daugely Lenkijos ar Rusijos sričių, pas mus nebūta.

Bet štai ir tokioje iš pažiūros lyg beviltėje airių kaimiečių (jų dauguma, be to, yra buvę ne žemės savininkai, o vien nuomininkai) padėty ž. ūkio koperacija yra bemaž stebuklų nuveikusi. Koperacija Airijos valstiečių tarpe smarkiau plėstis yra

pradėjusi tik devyniasdešimtais pereito šimtmečio metais. Tenka pažymėti, kad koperacijos plėtimosi vadavimas Airijoje iš pat pradžių pateko į gabių, sąžiningų ir darbui atsidavusių žmonių rankas. Ir štai po keliolikos darbuotės metų Airijos bendras vaizdas nuodugniai pakitėjo. Pienininkystė, kiaulininkystė ir kiaušininkystė Airijoje prieš karą jau buvo pasiekusi gana aukštų išsiplėtimo laipsnių. Kadaise, airių sviestas, kaipo valgomasis produktas Londone kuone visai buvo nekotiruojamas. Keli pastarieji gi prieš karą metai airių sviestas Londono rinke jau pradėjo daryti gan rimtos konkurencijos danų sviestui, jam ir kainomis pradėjęs beprilygti. Panašiai būta ir su bekonais. Airijos gi kiaušinių kainos pilnai prilygo Danijos kiaušinių kainoms. Žodžiu, koperacijos dėka, Airijos kaimas, išbridęs iš savo begalinio skurdo, yra pradėjęs visai rimtai ir sparčiai žengti kultūros plėtimosi keliu. Gal ne tiek ryškios, tačiau, labai didžios paramos ž. ūkiui koperacija yra suteikusi ir kituose kraštuose. Kaip jau, buvo minėta, ž. ūkio koperacija ypatingai didžios paramos teikia smulkiamjam ir vidutiniam ž. ūkiui. Šiame ūky kai kurios gamybos be koperacijos šakos visiškai netur galimumo sekmingai plėstis. Taip be plačiai ir sekmingai išsiplėtusios koperatyvinės darbuotės smulkiame ir vidutiniame ž. ūky yra neįmanomas pieno ūkio išaugimas. Mūsų gi krašte, pieno ūkiui neišaugus, nėra įmanomas racionalingas ir išsiplėtęs galvijų ūkis. Lygiai be išsiplėtusio pieno ūkio, sunku yra tinkamai mūsų krašte išplėsti ir kiaulių ūkį. Kadangi šios dvi gamybos šakos turi labai didelių „raison dêtre“ mūsų krašte, tai jom tinkamai neišaugus, sunku yra bekalbėti ir, bendrai, apie mūsų ž. ūkio tinkamą plėtotę.

Tuo būdu ž. ūkio koperacijos labai platus ir spartus išsiplėtimas yra viena tų būtinų sąlygų, be kurių mes neturėsime savo ž. ūkio tinkamo tarpimo.

Buvo kalbėta, kad be koperacijos neįmanoma pienininkystės sekminga plėtotė smulkiame ir vidutiniame ž. ūky. Anksčiau, skyriuje „Lietuvos žemės ūkio gamybos pasiektinumai“, buvo parodyti tie galimumai, kurie mūsų pieno ūky glūdi. Mes matėme, kad vieton dabartinių kelių šimtų milijonų kg. pieno per metus mūsų žemės ūkis galėtų turėti kelis milijardus kg., 8 lig 10 kartų tiek kiek dabar; sviesto gi galėtume turėti kokiais 20 ir daugiau kartų daugiau, negu dabar turime, o sviesto eksportui galėtume turėti ir kelis šimtus kartų tiek, kiek dabar.

Bet eksportui pagamintas namie sviestas netinka, jei tik, žinoma, mes savo sviestą norime eksportuoti valgiui, o ne **tepalams,** tai yra už dyką. Ne tik primityviu, vadinamuoju na-

miniu būdu gamintas sviestas, bet ir rankinį (5—10—30-iai karvių) separatorių ir moderniškus muštuvus vartojant ir t. t. gamintas sviestas eksportui šią dieną (ypač Anglijon) netinka. Vakarų vartojimo rinkai šią dieną gauna daug aukštų rūšių sviesto, pagaminto sulig paskutiniais technikos reikalavimais. Šią dieną sviestą eksportui gali gaminti vien specialistas, praėjęs tam tikrus teorijos ir praktikos stažus. Tokį gi specialistą pieninką gali išlaikyti vien didesnioji pieninė, turinti per metus pieno bent nuo pusės milijonų kg. lig kelių milijonų kg. Be to, vien tokioje pieninėje tikrai tinkamai gali būti palaikomi visi tie švaros ir šiaip higijenos reikalavimai, ir sviestas pagaminamas tikrai tos rūšies, kurie šiandien Vakarų rinkai yra reikalingi. Pagaliau, eksportui yra reikalingas ne tik aukštos rūšies sviestas, bet ir būtina yra turėti to sviesto didžias vienos rūšies partijas. Tik didelės pieninės, susitelkę didžion sąjungon, gali turėti tokias to sviesto partijas.

Jei mūsų dvarai nebūtų buvę išparceliuoti, tai dar būtų galėjusi būti kalba apie šiokį tokį sviesto iš mūsų krašto eksportą ir be koperacijos išsiplėtimo. Bet ir tai, panorėjus tas eksportas plačiau išplėsti, būtų buvęs reikalingas koperatyvinis toje srity veikimas. Šią gi dieną, mūsų krašte veik visai nepaliekant stambesnės ž. ūkio nuosavybės, be koperacijos mūsų pieno ūkio srity stačiai nėra ko ir bepradėti. **Mūsų pieno ūkiui išsiplėsti atatinkamas koperatyvinis ūkininkų susitelkimas yra būtina sąlyga, yra to reikalo „conditio sine qua non“.**

Ir kitoms ž. ūkio gamybos šakoms mūsų krašte tinkamai plėstis koperatyvinė darbuotė vienais atsitikimais yra būtina sąlyga, kitais, nors ir **neabsoliutiškai** būtina sąlyga, tai bent be galo naudinga.

Šių dienų lygiai danų ir vokiečių, lygiai čekų, švedų ir kitų kultūrinio ž. ūkio kraštų pripažįstama, kad tas ž. ūkio kultūros augimas, kurį pastaraisiais keliasdešimčiais metų tuose kraštuose mes esame matę, be ž. ūkio koperacijos būtų buvęs neįmanomas. Drauge tuose kraštuose yra pabrėžiama, kad ta didžioji nauda, kurią ž. ūkis iš ž. ūkio draugijų ir, bendrai iš ž. ūkio koperacijos yra turėjęs ir turi, buvo ir yra galima tik del to, kad ten tam buvo ir yra tinkamo darbo suderinimo ž. ūkio draugijų ir valdžios ir, kad iš valdžios pusės tai koperacijai buvo telkiama tinkama parama, medžiaginė, technikinė, juridinė ir moralė. Buvo darbo suderinimo, o ne konkurencijos bei kliūčių. Vokiečių, danų, švedų, šiandien ir Čekoslovakų (ši pastaroji valstybė yra atsiradusi vienu metu su Nepriklausoma Lietuva) Ž. Ūkio Ministerijos, bendra taisykle, į ž. ūkio draugijų darbą žiūri kaip į savo darbą; tų darbų sunkenybes, vargus

ir džiaugsmus nujaučia, kaip savo vargus ir džiaugsmus. Valdžia ir visuomenė tinkamai susitarę ir susitvarkę, varo vieną darbą, tai yra ž. ūkio kultūros kėlimo darbą. Jų pastangos ir veikimas organiniai tarpu savęs yra susimezgę vienan bendruman. Daugumoje ž. ūkio kultūros kėlimo sričių svarbiausius darbus atlieka koperacija, valdžios padedama, rečiau tuos darbus valdžia pati betarpiai vykina, koperacijos padedama.

Bendrai imant, ž. ūkio draugijos (ir, aplamai, koperatyvai) yra lyg tarpininkai valstybės sumanymams ž. ūkio srity įgyvendinti. Be to, žinoma, daug darbų ž. ūkio draugijos vykina ir savo iniciatyva bei išmanymu. Vakarų kraštuose (Vok., Dan., Čekosl.) ž. ūkio draugijos žymioj daly yra įgavę lyg tam tikros savyvaldybės įstaigų pobūdžio ir turi didelės įtakos žemės ūkio reikalus valstybės įstaigoms sprendžiant.

Francijoje į ž. ūkio koperacijos reikalą buvo kreipiama daug mažiau dėmesio, negu Vokietijoje arba Danijoje. Ir mes matome, kad Francijos ž. ūkis anaiptol nerodė tokios sparčios ž. ūkio kultūros srity pažangos, kaip Vokietijos arba Danijos ž. ūkiai. Mes žinome, kad dargi prieškarinės Rusijos kai kuriose srityse buvo bepradėjusi gana žymiai plėstis ž. ūkio koperacija. Sakysime, Rusijoje jau buvo bepradėjusios garsėti Permo gubernijos pieno perdirbimo koperatyvinės bendrovės. Ir pastaraisiais 3—4 prieš karą metais Permo gubernijos sviestui (ir kitiems pieno produktams) jau buvo maža Maskvos ir Petrapilės rinkų ir to sviesto eksportui teko ieškoti rinko ir Vakaruose. Kiek panašiai būta ir su Sibiro sviestu, kuris prieš karą Londono rinke buvo jau bepradėjęs daryti gan rimtos konkurencijos Danijos sviestui. Sibiro eksportinis sviestas daugumoje buvo gaunamas iš koperatyvinių pieninių.

Lietuvoje prieš karą lig 1905 rusų valdžios buvo kuo griežčiausia draudžiamas bet kuris visuomeninis darbas bei organizacijos, tame skaičiuje ir ž. ūkio kultūrai kelti organizacijos. Tik po 1905 m. atsirado šiokia tokia galimybė (nors visgi gan siaurose ribose) lietuviškai visuomenei dirbti savo krašto ž. ūkio kultūros kėlimo srity. Bet, be bendrų gan sunkių tokiam darbui sąlygų Rusijoje, ir **mūsų visuomenė** tam darbui visai **nebuvo pasiruošusi.** Dargi agronomų ar šiaip ž. ūkio kultūros srity specialistų *) tuo laikotarpiu mes taip, kaip neturėjome.

---

*) Aštuoniasdešimtais pereito šimtmečio metais, prasidėjus mūsų tautiniam atgimimui, del tam tikrai susidėjusios mūsų tautos istorijos eigos, pirmieji mūsų inteligentijos kadrai **Lietuvoje** buvo susidėję veik išimtinai iš šių 4 profesijų: kunigų, daktarų, advokatų ir farmaceutų, dalinai ir mokytojų. Tai turėjo, matos, ir kai kurių gerų pusių, bet į mūsų krašto gamybos plėtotę tai turėjo neigiamos įtakos; tat jaučiama pas mus lig šios dienos.

1905—07 m. m. agronomų visoje Lietuvoje, skaitant jų skaičiun ir aukštesniųjų kursų agronomus studentus, mes dar ir dešimties neturėjome, tikrai gi prityrusių ž. ūkio kultūros darbų srity — **nei vieno.** Tik mūsų dvarininkų tarpe tuo laiku būta kiek daugiau ir prityrusių agronomų ir šiaip ž. ūkio kultūros srity specialistų. Todel šioje srity prieš karą dvarininkai geriau ir greičiau susiorganizavo, negu mūsų ūkininkai. Lietuvoje, dvarininkų pastangomis, buvo susiorganizavę ir pradėję gan plačiu mąstu dirbti kelios didesnės stambesniųjų daugiausia žemininkų ž. ūkio draugijos, kaip Raseinių (viena anksčiausia susiorganizavusių), Kauno, Suvalkų, Vilniaus ir kt. Prie tų draugijų buvo suorganizuoti vadinamieji „sindikatai", tai yra prekybos skyriai arba įstaigos, kurie gan plačiai vedė prekybą kai kuriais ž. ūkio produktais ir reikmenimis. Prie tų draugijų, nors neišimtinai, bet daugiausia priklausė dvarininkai ir, išimtinai jų rankose buvo tų draugijų vadovybė.

Lygiagrečiai su tomis draugijomis prieš karą buvo bepradėjusios kurtis ir kitos ž. ūkio srity organizacijos, kaip antai, gyvulių veisimo sąjungos (olandų veislės galvijų, šveicarų rusvų galvijų, arklių etc.), galvijų (šėrimo) kontrolės sąjungos (Kauno, Suvalkų, Gardino, Vilniaus ir kt.), kredito įstaigos ir t.t. Daugelis šitų sąjungų turėdavo savo filijas bei skyrius; sakysime, b. Kauno gub-jos plote veikė lig 20 vadinamųjų kontrolės ratelių, prie kurių priklausė virš 100 dvarų (ir keliolika valstiečių ūkių), su keliais tūkstančiais karvių, b. Suvalkų gub-jos plote tokių kotrolės ratelių 1914 m. būta keturių su 30 keliais dvarais ir su apie 1½ tūkstančio karvių.

Šios draugijos, „sindikatai", sąjungos etc. pastaraisiais prieš karą metais buvo bepradėję turėti gan žymios įtakos į ž. ūkio kultūros kylimą Lietuvos dvaruose. Dirbo tose organizacijose jau lig kelių šimtų specialistų ir šiaip intelektualio darbo žmonių. Į valstiečių ž. ūkio kultūros plėtotę tos organizacijos neturėjo didesnės įtakos, bet visai tos įtakos neigti netenka. Kultūriškesniųjų ž. ūkio atžvilgiu dvarų pavyzdžiai tų dvarų artymiausiame akyraty turėjo tam tikros įtekmės ir į judresnius ūkininkus; iš tų dvarų patyrimų ūkininkai šio to pasimokindavo. Be to, aukščiau minėtų organizacijų dėka, padedant dar tokiomis įstaigomis, kaip tyrimo stotys, daugiausia Baisiogalos, po tam Biniakonės, Suvalkijos gi Puodziškių (netoli Naumiesčio) tyrimo stotis dirbo trumpai ir nevisai vykusiai), bandomųjų laukelių organizavimas ir t .t., vis labiau pradėjo aiškėti, kurie gyvuliai, javai, žolės ir t. t., kurios ž. ūkio mašinos, žemės dirbimo ir tręšimo būdai ir t. t. mūsų kraštui geriausia tinka. Pagaliau, iš mūsų kultūringesniųjų dvarų tie geresnieji gyvuliai

ir, ypač, javų sėkla vis plačiau buvo bepradėję plėstis ir pas mūsų ūkininkus. Tuo būdu iš tų organizacijų darbuotės būta apčiuopiamos naudos ir visam mūsų ž. ūkiui. Del tos daugiausia priežasties tos organizacijos (panašiai kaip ir visame pasauly) gaudavo žymios medžiaginės paramos (paskolų, pašalpų, gyvais pinigais ir naturalijomis) iš valdžios. Iš viso visos mūsų krašte veikusios ž. ūkio kultūros srity organizacijos iš rusų valdžios, skaitant dabartiniais pinigais, gaudavo lig kelių milijonų litų lėšų per metus, tai yra nemažiau, kaip atatinkamos organizacijos šią dieną (1924-ais, sakysime, metais) gauna iš mūsų valdžios, ir daugiau, negu buvo skiriama mūsų 1919—22 m. m. valstybės biudžetais. Lygiai pastaraisiais 2—3 prieš karą metais specialistų Lietuvos (mūsų valstybės dabartinėse ribose) ž. ūky dirbo daug daugiau*), negu šią dieną dirba. Mes gi suprantame, kad šią dieną mūsų ž. ūky turėtų dirbti kelis kartus tiek specialistų, kiek jų yra jame dirbę prieš karą.

Lietuviškų ž. ūkio srity organizacijų prieš karą Lietuvoje, kaip jau buvo minėta, yra buvę nedaug. Iš jų labiau pagarsėjusi buvo Mariampolės „Žagrė“, kuri 1914 m. buvo jau turėjusi lig keliolikos savo skyrių įvairiuose Suvalkijos punktuose. Bet tai nebuvo grynai ž. ūkio pobūdžio organizacija ir, prekyba versdamąsi, ž. ūkio kultūros srity nedaug ką veikė. Lygiagrečiai „Žagrės“ veikė kita ūkininkų organizacija, dirbusi daugiausia ž. ūkio kultūros, o ne tarpininkavimo operacijų srity. Šios pastarosios daugiausia pastangomis **) Mariampolėje 19 (?) buvo suruošta ž. ūkio paroda. Ši paroda išstatytų eksponatų skaičium ir atsilankusių joje žmonių, ypač, ūkininkų skaičium, toli pralenkė dvarininkų organizacijų ruošiamas parodas. Bet tai buvo vienintėlė didesnėji pačių lietuvių iniciatyva ir pastangomis įvykinta prieš karą ž. ūkio paroda Lietuvoje.

Dar silpniau, negu buv. Suvalkų gubernijoje, ėjo organizacinis ir kultūrinis ž. ūkio srity darbas tarp ūkininkų buvusių Kauno ir Vilniaus gub-jų.

Bet ir šitos tiek dar neskaitlingos ir neišsiplėtę organizacijos karo metu liko visiškai panaikintos. Pažymėtina, kad vokiečių armijai 1914—15 m. m. užimant mūsų kraštą, vokiečių „savanorių tvarkdarių“ pirmon eilėn buvo išplėstos lietuviškos kooperatyvinės įstaigos (sandėliai, krautuvės, biurai) — mat vokiečius ta kryptim paragindavo vietos aktingesnieji „biznieriai“.

---

*) Sakysime, prie Kauno gubernines žemės tvarkomosios komisijos dirbo ir tokių darbo šakų specialistai, kurių šią dieną mes dar neturime (pievų ūkio specialistas, paukštininkystės specialistas ir t. t.).

**) Daugiausia tam reikalui darbo buvo padėję dr. K. Grinius ir inž. P. Vitkauskas.

Tuo būdu 1918—19 m .m. pradedant mums savo nepriklausomybės kurimą, ž. ūkio koperacijos srity viskas teko daryti visiškai iš naujo. Pirmieji keli po karo metai tam koperatyviniam darbui buvo labai nepatogūs. Stigo tam reikalui, žinoma, ir prityrusių darbininkų. Buvo jau minėta, kad 1905—07 m. m. agronomų ir kitų ž. ūkio srity specialistų buvo labai mažai. Vėliau lig karo (1907—14 m .m.) ir karo metu*) (1914—18 m. m.), tas skaičius truputį padidėjo. Visgi, sulig agronomiško Lietuvoje darbo dydžiu, tas skaičius buvo be galo mažas; be to, lietuvių ž. ūkio specialistų skaičiuje žymi dauguma buvo neseniai baigusių mokslą, prityrusių gi žmonių (su aukštuoju, ar bent aukštesniuoju mokslu), gal, nedaugiau dešimties. Ir tie ne visi iš karto Lietuvon yra grįžę.

Be žmonių stokos labai neigiamai į ž. ūkio kultūros darbą pirmais po karo metais veikė mūsų visuomenės dėmesio nukrypimas į kitas, o ne į gamybos pusės. Tuo klausimu šiame rašte tiek jau kalbėta buvo, kad daugiau juo čia aš neapsistosiu. Bet ir realė mūsų valstybės padėtis tuo metu buvo tokia, kad kliudė dirbti ramų gamybos darbą; teko dėti didžiausių pastangų, įtempti visas savo jėgas, tam, kad vien gyviems išlikus, kad valstybę nuo pražuvimo apsaugojus. Tomis aplinkybėmis vyriausia įstaiga, kuriai privalo rūpėti ž. ūkio reikalai, būtent Ž. Ūkio Departamentas ilgą laiką veik visai nedirbo savo tiesioginio darbo. Iš pradžų jis vien periminėjo iš vokiečių įvairius valstybinius ir privatinius turtus ir žiūrėjo, kaip sumažinus jų aikvojimą (nes pilnai tie turtai nuo naikinimo apsaugoti nebuvo galimybės), vėliau rūpinosi ž. reformos klausimais, saugojant kaimą nuo ekscesų. Didesnio dėmesio atkreipti į ž. ūkio koperaciją. Ž. Ūkio Departamentui nebuvo nei technikinio, nei finansinio galimumo, juo labiau, kad tuo tarpu ir paties to rūpesnio obiekto, tai yra ž. ūkio koperacijos veik dar nebūta.

Toliau, ž. ūkio koperacijos (lygiai ir kitų koperacijos šakų) plėtotei sunkiai nugalimų kliučių (ypač 1921 ir 22 m. m.) darė nuolat krintantis markės kursas. Tokiomis sąlygomis sunkiai veikia ir privatinė prekyba, vis labiau užleidžiant vietą vadinamajam „šmugeliui"; dar sunkiau veikti tose sąlygose koperacijai. Pažymėtina, kad ilgą laiką net kai kurios mūsų valstybinės įstaigos labai šaltai (švelnų žodį vartojant)

---

*) Dotnavos aukštesnioji ž. ūkio mokykla buvo perkelta Rusijos gilumon ir ten karo metu mokinosi lig 20 lietuvių. Be to, lietuvių studentų (apie 10 žmonių) mokinosi rusų aukštose ž. ūkio mokyklose (Maskvos Petr.-Raz. akademijoje ir kitur) ir keli studentai — užsieny; kiek žymesnis skaičius buvo Rusijos žemesnėse žemės ūkio mokyklose.

žiūrėjo į mūsų koperaciją. Ne tik privatinė prekyba, bet neretai ir „šmugelis" kai kurių mūsų valstybinių „vyrų" turėjo didesnio prijautimo ir... paramos.

Plačiau ž. ūkio koperacija pradėjo vystytis tik nuo 1922 m. Šiauliuose tuo laiku pradėjo plėstis „Gamintojo" organizacija, Kaune įsikūrė „Lietuvos Žemės Ūkio Draugija". Šiai pastarajai vadovaujant įvyko Kaune pirmoji Lietuvoje tarptautinė ž. ūkio ir pramonės paroda. 1922—23 m. žiema ž. ūkio koperacijos buvo padaryti pirmieji žingsniai užmegsti betarpiams ir tampresniams ryšiams su Vakarų rinka ir Ž. Ūkio Ministerijos buvo pradėta siųsti tuo reikalu specialistų užsienin. Pažymėtinas 1922—23 m. žiemą apsilankymas Anglijoje p. p. J. Fledžinskio („Gamintojo") ir Ap. Vienožinskio, Ž. Ū. Departamento direktoriaus. Tas apsilankymas įvyko pirmais lito gyvenimo mėnes. Tuo laikotarpiu vokiečių markei galutinai žlungant, Vokietijoje visoms prekėms, jų skaičiuje ir ž. ūkio produktams kainos buvo labai atpigę. Savo produktų eksportui teko ieškoti kitų rinkų. Ieškant gi tų rinkų paaiškėjo, kiek mažai mūsų produktai tinka Vakarų rinkams. Jau nuo 1921 metų Anglijon pradėjo būti didesniu mąstu eksportuojami mūsų kiaušiniai. Bet kainos jiems buvo labai žemos, lig 1½ (kai kada ir dar daugiau) kartų žemesnės, negu už anglų, airių, danų ir olandų kiaušinius. Mūsų kiaušinių kainų žemumas priklausė ne tik del jų palyginti su anglų kiaušiniais šiek tiek mažesnio dydžio, bet dar labiau del jų blogo išsortavimo (vienoje dėžėje įvairaus didumo kiaušiniai), nešvarumo, blogo supokavimo ir, pagaliau, del mūsų pirklių nesąžiningumo; ėmėjas kiaušinių nėra niekuomet tikras, ar negaus iš Lietuvos sugedusių kiaušinių. Šis pastarasis reiškinys pasitaiko ne tik del mūsų privatinių pirklių blogos valios (būna ir jos), bet ir del jų blogo prekyboje nusimanymo. Lig šiol kiaušinių prekyboje mes turėjome ne rimtus pirklius, o vien, žmonių terminalogiją vartojant „fušerius" bei „peckelius".

Negeresnė padėtis buvo ir su linų pluošto bei sėmenų prekyba. Mūsų kraštas turi didžiausių nuostolių ne vien del to, kad ūkininkai gamina daug prastesnės rūšies produktą, nei tai galima yra sulig krašto prigimties daviniais, bet ir del nesutvarkytos mūsų prekybos. Tas pat linų pluoštas gražiau išrūšiuotas, supokuotas ir surištas, jau žymiai brangiau užsieny kainuojamas. Mūsų pirkliai eksportuodavo l. pluoštą ir su labai didele spalių priemaiša, vienam vagone dažnai kelias pluošto rūšis, neretai viename pundely būdavo nevienodos rūšies pluošto; pasitaikydavo dar blogiau — l. pluošte rasdavosi žemių priemaišo, arba žiemos metu pluošto svoriui padidinti

l. pluoštą aplaistydavo su vandeniu ir pundelio vidury būdavo ledo. Nieko stebėtino todel, kad Lietuvos l. pluoštas pasauliniame rinke buvo skaitomas vienas pačių prasčiausių ir buvo labai žemai kainuojamas.

Panašiai buvo ir su linų sėmenimis. Iš Lietuvos l. sėmenys buvo parduodamos vien aliejui spausti. Sėklai **tiesioginiai** iš Lietuvos jos visai nėjo. Sėmenų gi skiriamų sėklai kainos būna nuo 1½ lig (kai - kada) 2 kartų aukštesnės, negu sėmenų, kurios eina aliejui spausti. Tuo tarpu Lietuvoje kai kurių sričių (ypač Mažeikių aps.) l. sėmenys kuo geriausia sėklai tinka. Bet tos sėmenys, aliejinių sėmenų vardu ir žema kaina eidavo (ir eina) Rygon, Karaliaučiun ar Hamburgan, ten šiek tiek išvalomos ir perrūšiuojamos, ir jau po latvių ir kt. sėmenų vardu ir **aukšta** kaina parduodamos sėklai Belgijon ir į kitus kraštus. Lietuvos gi prekė del mūsų „pirklių" „darbuotės" Vakaruose yra įgijusi tokio vardo, kad pasiulius mums l. sėmenų sėklai pirktis tiesioginiai iš Lietuvos, belgas, čekas ar anglas nei kalbėti nebenor.

Ne tik su mūsų l. sėmenimis, bet ir su mūsų l. pluoštu, grūdais ir kitais produktais yra panaši istorija. Rygoje, Karaliaučiuje ir kitur kai kurios prekybinės firmos daugiausia tuo ir verčiasi, kad mūsų produktą valo, rūšiuoja, duoda jam „markę" ir taip „pagerintą" lietuvišką produktą po vardu Latvijos, Prūsijos etc. produkto siunčia toliau į Vakarus. Dar neseniai vien mūsų blogesnieji produktai kursavo Vakarų rinkuose su savo lietuvišku vardu. Del nesutvarkytos prekybos kasmet mūsų kraštas nustodavo daugelio milijonų litų ir mūsų produktas turėjo blogą vardą.

Produkto rūšies gerumo ypatingai aukštus reikalavimus stato Anglija. Sakysime jau vien del to, kad l. pluošto pundelį gerai išrūšiuotą ir supokuotą, bet surišti ne tos pat pluotšo rūšies ryšelių, jo kaina tampa pigesnė lig 2 svarų sterlingų (90—95 l.) už toną (90 cnt.).

Ši mūsų eksporto padėtis labiausia mums paaiškėjo po aukščiau minėto p. p. Fledžinskio ir Vienožinskio atsilankymo Anglijoje. Aplankymas kitų Vakarų kraštą (Vokietijos, Čeko-Slovakijos, Danijos, Olandijos, Švedijos etc.) tik dar labiau patvirtino šią aplinkybę. Tuč tuojau buvo imtasi atatinkamų priemonių. Ž. ūkio koperacija, Ž. Ūkio Ministerijos raginama ir remiama, pradėjo daug sparčiau, negu seniau, plėstis. 1923 m. pradžioje veikiančios ž. ūkio srity organizacijos susitelkė vienon sąjungon „L. Ž. Ūkio Koperatyvų Sąjunga" su buveine Kaune. Veik visi ž. ūkio kultūros srity dirbantieji agrono-

mai, be politinių skirtumų*) prisidėjo prie šios organizacijos, vieni, kaip tų organizacijų tarnautojai, kiti, kaip valdybų pirmininkai arba šiaip nariai, patarėjai ir t. t.

Didelio veiklumo, praskinant mūsų gamybai kelius į Vakarų rinkas, yra parodęs Šiaulių „Gamintojas", autonominė „L. Ž. Ūkio Koperatyvų Sąjungos" vienetas. Keli jo šioje srity darbai jau padeda duoti konkrečių vaisių. Vienas pirmutiniųjų šioje srity „Gamintojo" darbų yra pastangos sutvarkyti mūsų kiaušinių eksportą. Darbo pradžia buvo šiek tiek susitrukdžiusi. Kiaušinių eksportas geriausia sutvarkytas Danijoje; Lietuvoje lig tol neturėjome nei vieno tinkamo toje srity specialisto. Bet danai darė rimtų kliūčių, kad sutrukdžius mums pasikviesti tinkamų kiaušinių eksporto specialistų. Tuo būdu kol toksai specialistas buvo surąstas praėjo daugiau pusės metų. Tik spalių m. 1923 m. buvo surastas tinkamas danas specialistas ir liko įsteigtas Mažeikiuose kiaušinių rinkimo punktas ir tų pat metų lapkričio m. pradėjo veikti.

Kaip kiekvieno darbo pradžia ir kiaušinių eksporto pradžia buvo nelengva. Sakysime, dar gi atatinkamų kiaušiniams pokuoti dėžių Lietuvoje, kaip pasirodė, lig tol nieks nemokėjo daryti. Teko kovoti ir su mūsų žmonių kai kuriais papratimais — primaišymas prie gerų kiaušinių ir sugedusių ar bent per senų, nešvarumas ir t. t. Teko išlaikyti sunki konkurencijos kova su privatiniais pirkliais, kurių priemonės tokiais atsitikimais kenkti koperatyvams tiek visiems mums žinomos, kad nerandu reikalo jų čia minėti. Teko, pagaliau, povoti su anglų nepasitikėjimu link mūsų produktų, taisyti blogą mūsų produktų vardą. Pagaliau„ teko kovoti ir su finansinėmis sunkenybėmis. Tokio kaip viršminėtas, darbo pradžia negali būti pelninga. Tai nėra vien koperatyvinio biznio reikalas, bet yra ir plataus mąsto valstybinis darbas. Tuo gi tarpu šios „Gamintojo" pastangos nebuvo ir dar lig šios dienos nėra tinkamai įvertinamos. Tas darbas nors ir yra valdžios šiek tiek remiamas, bet toli gražu nėra pakankamai remiamas.

1923 m. „Gamintojo" kiaušinių buvo dar visai nedaug išvežta, 1924 gi metais jau lig kelių milijonų štukų. „Gamintojo" eksportuojamieji Anglijon kiaušiniai kainuojami keliais

---

*) Dauguma toje sąjungoje dirbančių žmonių yra bepartyviai; mažuma priklauso (ar bent prjiaučia) įvairioms mūsų krašto partijoms, pradedant nuo dešinių ir baigiant kairiųjų. Tik keli agronomai prijaučia „Ūkininkų Sąjungos" partijai ir partinių vadų draudžiami, šion bepartyvėn organizacijon (L. Ž. Ū. K. Sąjungon) neįėjo. Tas „Ūkininkų Sąjungos" partizaniškumas labai kenkia mūsų krašto ž. ūkio kultūrai vystytis.

punktais brangiau, negu mūsų privatinių pirklių eksportuojamieji kiaušiniai. Tenka pažymėti, kad kiaušiniams (kaip ir daugeliui kitų ž. ūkio produktų) Vakarų rinkuose geriausios kainos buvo ir mažiausi kai del jų kokybės reikalavimai buvo statomi tik keleriais pirmais po karo metais (1918—22). Pradedant 1919—20 m. mūsų kiaušinių eksportas pradėjo gan žymiai plėstis ir 1922 m. pasiekė 120 mil. št. į metus. Bet tas patogusis laikotarpis nebuvo tinkamai išnaudotas, kad pagerinus mūsų vištininkystę ir sutvarkius kiaušinių eksportą. Nuo 1923 m. ši patogi kiaušininkystei padėtis pakitėjo blogojon pusėn. Anglijos ir kituosna Vakarų rinkuosna padidėjo kiaušinių importas iš įvairių kitų kraštų, iš kurių pirmais keleriais po karo metais kiaušinių eksportas buvo visai nežymus. Kilo del to smarkesnė konkurencija importuojančių kraštų. Išsilaikyti Vakarų kiaušinių vartojimo rinkuose šiandien galima arba aukštos rūšies produktų, su išdirbta marke, arba žemomis savo produktų kainomis. Sprendžiant iš 1920—22 m. m. kiaušinių eksporto rezultatų, Fin. Ministerijos 1923 m. buvo laukiama kiaušinių eksporto dydžio lig 150 mil. št. per metus. Bet tikrenybėje liko išvežta tik 80 keli mil. št. Maž daug tas pat kiaušinių kiekis buvo išveržtas ir 1924 m. 1923 m. dauguma privatinių kiaušinių eksportirių turėjo stambių nuostolių, kai kurie buvo netoli bankroto.

Tuo būdu ž. ūkio koperacijai kiaušinių eksportą teko tvarkyti laiku, kuomet patogesnieji tam reikalui laikai buvo jau praėję. „Gamintojas“ ne tik patsai brangiau moka už kiaušinius, bet ir privertė iš pradžių Mažeikių rajone, o šią dieną ir daugely kitų sričių brangiau už kiaušinius mokėti ir privatines firmas. Del to, daugiausia, nors 1924 m. kiaušinių išvežta žymiai mažiau, negu 1922 m., bet pinigų už tuos kiaušinius mūsų krašto gauta dargi kiek daugiau, negu 1922 m.

Lig „Gamintojui“ kiaušininkystės srity nepradėjus dirbti, mūsų ūkininkai (teisingiau pasakius, mūsų ūkininkės arba šeimininkės) del kiaušinių nepriežiūros, jų nešvarumo, blogo išrūšiavimo bei pokavimo ir del per brangaus mūsų privatinių pirklių tarpininkavimo, už kiekvieną kiaušinį nedagaudavo nuo 6 lik 10 centų. Skaitant už praėjusį laiką vidutinį metinį kiaušinių eksportą = 100 mil. št., matome, kad mūsų ūkininkai vien už eksportuojamus kiaušinius kasmet nedagaudavo nuo 6 lig 10 mil. litų Jei ne kitą tiek, tai netoli to mūsų ūkininkai nedagaudavo už vidaus vartojimo rinkai parduodamus kiaušinius. Reiškia vien del nesutvarkytos kiaušinių prekybos laikotarpiu 1918—24 m. mūsų ž. ūkis yra nedagavęs keliasdešimts milionų litų.

Buvo minėta, kad kiaušinių eksportą tvarkant ž. ūkio koperacijos gaunamoji iš valdžios parama nėra pakankama, kad būtų galima tas reikalas greitesniu laiku tinkamai išplėsti ir tvirtai ant kojų pastatyti, juo labiau, kad koperatyvams tenka dirbti šiandieninėmis jau sunkesnėmis Vakarų vartojimo rinko sąlygomis.

Ryšy su kiaušininkystės pas mus tvarkymo reikalu Kėdainiuose 1923—24 m. m. L. Ž. Ūkio Koperatyvų Sąjungos (Lietūkio) įsteigtas veislinių vištų ūkis. Vis didėjant kiaušinių eksporto srity konkurencijai, mums, kad tinkamai išsilaikius Vakarų vartojimo rinkuose, tenka ne tik gerai kiaušinių eksportas sutvarkyti, bet ir savo vištininkystė sutvarkyti. Reikalinga mums laikyti dėslios vištos ir, žinoma, tos vištos racionaliai užlaikyti. Kad padėjus krašte išsiplėsti dėslių (ir patvarių) veislių vištoms „Lietūko" Kėdainiuose ir įsteigtas veislinis vištynas. Iš ten veislinių vištų kiaušiniai ir vištukai galėtų būti skleidžiami po visą kraštą. Kadangi mūsų ūkininkės tinkamai dar neįvertina reikalo turėti gerų veislių vištų (darbo pradžioje per keliolika metų tas būna visur ir visuomet), tai tam platinimui reikalinga iš valdžios pusės tinkama medžiaginė ir technikinė parama. Tos paramos esant neužtektinos, Kėdainių vištininkystė toli gražu nėra tinkamai išnaudojama.

Tuo būdu šią dieną ž. ūkio draugijos jau yra pasigaminusios kiaušinių eksporto srity atatinkamų specialistų*), užmezgę nuolatinių ryšių su Anglijos firmomis ir ten įgiję gero vardo, turi, pagaliau, veislinių dėslių vištų gamybą. Reiškia, šią dieną mes jau turime pakankamų objektinių galimybių, kad savo vištininkystę ir kiaušininkystę tinkamai moderniniai sutvarkius, patikrinus rinką Vakaruose ir mūsų ūkininkams gan žymų pelną. Bet, mūsų visuomenei ir valdžiai nors jau ir „prijaučiant" šiam reikalui, bet dar toli gražu tinkamai jo dar neįvertinant, tos galimybės nėra tinkamai išnaudojamos ir visos atatinkamos priemonės vykinamos daug siauresniu mąstu, negu kaip reikėtų ir kaip galima yra. Laikas gi nelaukia ir neišnaudoję gerųjų (1919—22 m.) metų, mums gręsia pavojus neišnaudoti ir dabartiniųjų „vidutiniškųjų" kiaušininkystei metų ir ateity sulaukti jau sunkiųjų tuo atveju metų.

Tuo gi tarpu nors kiaušininkystė nepriklauso prie pačių

*) Šiandien vien tik „Gamintojas" turi kiaušinių eksporto specialistų, kurie moką dalyką lygiai taip sutvarkyti, kaip to Anglijos (ir kitų Vakarų) rinkai reikalauja. Volens nolens, aplinkybių verčiami, nuo 1924 m. ir mūsų privatiniai pirkliai, sekdami „Gamintojo" pėdomis, pradeda taikintis Vakarų prekybos tvarkai.

stambiųjų mūsų gamybos šakų, vis del to ir ji kraštui jau ir šiandien duoda gan žymių pajamų (mūsų eksporte užimant vieną pirmųjų vietų), ir ateity galėtų tinkamai išsiplėsti. Drauge su tuom kiaušininkystė, **tai yra viena tų mūsų gamybos šakų, kurią trumpu laiku yra mums pajiektina moderniniai sutvarkyti.** Danai kasmet eksportuoja 45—50.000 tonų kiaušinių. Skaitant tonoje po 16.000 kiaušinių, turime 700—800 mil. kiaušinių eksporto per metus. Lygioms sąlygoms mums tektų eksportuoti kokie 1200—1500 milijonų št. į metus, vertės apie 200—350 mil. litų.

Vištininkystė geriausia tinka mūsų smulkesniems ūkiams ir naujakuriams. Tinkamai savo vištininkyste nesirūpindami, tuo pačiu mes nesirūpiname savo mažažemių ir naujakurių padėtim.

Panašios pastangos ž. ūkio draugijų (pirmon galvon „Gamintojo") daromos ir linų pluošto ir sėmenų eksporto (ir, apskritai, prekybos) srity. Gaminami moderniškos rūšies specialistai, keletas tokių tinkamai **jau** prityrusių specialistų „Gamintojo" žinioje jau yra. L. pluoštas tinkamai valomas*), rūšiuojamas, rišamas ir t. t. Pluošto gavėjas, perkant iš „Gamintojo" l. pluoštą yra tikras, kad jis tos, o ne kitos rūšies pluoštą gaus, ir, kad jį nelaukia kokių nemalonių siurpryzų, randant, sakysime, l. pluošto pundelių vidury žymią priemaišą žemės, ledo ir t. t.

Tas pat ir su l. sėmenimis. Jos tinkamai valomos ir rūšiuojamos ir sėmenų pirkėjui yra patikrintas sėmenų atatinkamas gerumas. Lig šiol iš Lietuvos l. sėmenis betarpiai ėjo vien aliejui spausti, kaip žemesnės rūšies prekė. Bet, kai jau buvo minėta, kai kuriose Lietuvos srityse (Mažeikių aps. ir kitur) gaunamos sėmenys kuo puikiausia tinka aukštos rūšies sėklai. Tos sėmenys iš mūsų krašto išvežamos Latvijon ir Vokietijon, ten valomos ir rūšiuojamos, ir iš ten svetimu vardu, kaip sėklai medžiaga ir aukštomis kainomis parduodama Belgijai, Čekijai ir kitiems kraštams.

Kiekviename, reiškia, žingsny matome didelį savo apsileidimą, ir tai ne vien mūsų gamintojų, bet ir tarpininkų (pirklių) ir šiaip mūsų visuomenės bei valdžios. Matos, ne be reikalo mūsų šiaurės kaimynai pravardžiuoja mus mulkiais.

Koperacijos ir šioje srity jau padaryti pirmi tvarkomieji žingsniai. Jo pristatytos Belgijon iš Mažeikių aps. sėklinės sėmenys belgų pripažintos pilnai tinkamomis, tačiau belgai nebenor sutikti, kad tos sėmenys būtų ... Lietuvos gamybos.

---

*) Galima sakyti, kad lig šiol mūsų pirkliai žymioj daly užsiimdavo **spalių** eksportu.

„Lietūkio“ nuo 1924 m. yra pradėtas rimtas ir sunkus darbas pieno ūkio srity. Pradėtos plačiu mąstu organizuoti pieno perdirbimo bendrovės. Iš Švedijos (dalį užmokesnio keliems metams barguojant) užpirkta didesniųjų pieninių (garinių ir motorinių) įtaisymų kelias dešimts komplektų ir keli šimtai rankinių separatorių, sviesto muštuvų ir t. t. 1924 metais suorganizuota apie 20 didesnių pieno perdirbimo bendrovių; kai kurios jų pradėjo veikti jau 1924 m. vasarą, šiuo gi (1925 m.) pavasariu dirbs jau daugiau 20 didesniųjų (garinių ir motorinių) pieninių, suorganizuotų „Lietūkio“ ir 3 ar 4, suorganizuotos „Ūkininkų Sąjungos“. Be to, dirbs visa eilė mažesnių bendrų pieninių (su rankiniais separatoriais), ir padidės šiaip separatorių vartojimas pavieniuose ūkiuose. Del didesniųjų pieninių reikalingumo buvo jau kalbėta, nurodant, kad be jų mes negalime tikėtis išvystyti savo sviesto eksporto. Bet tokių pieninių organizavimas yra vienas pačių sunkiųjų ž. ūkio kultūros srity darbų. Reikalinga, kad nedideliame rajone (geistina, nedidesniame 5 kl. radiūso) prie pieno perdirbimo bendrovės prisidėtų žymesnis skaičius ūkių su karvių skaičium nemažesniu 250—400*) ir geistina lig 600—1000. Reikalinga, kad tame rajone būtų pakenčiami keliai, ar bent būtų vilties, tinkamai paraginus, jie greitu laiku sutaisyti. Reikalinga sudaryti iš sąžiningų ir tvarkingų žmonių valdyba ir rasti tikrai prityrusį moderninį pienininką. Reikalinga, kad pieno perdirbimo bendrovių centras surastų sviestui (ir kitiems pieno produktams) tinkamų rinkų. Ir, pagaliau, reikalingos didelės lėšos. Didesnės pieninės vien apyvartai, kad ji galėtų normaliai funkcionuoti, yra reikalinga turėti 15—20.000 l. Labiausia darbo pradžiai labai svarbu, kad už pieną mokėjimas būtų kuo dažnesnis, sakysime, nerečiau, kaip kas 2 savaiti. Kitaip didesniu mąstu ūkininkų prie pieninės pritraukti nėra galimybės.

Bet ir šiomis sąlygomis didi bendroji pieninė gali pilnai pradėti apsimokėti, neankesčiau, kaip po 2 savo darbavimosi metų. Tik ypatingai patogiose sąlygose pieninė su pelnu gali pradėti dirbti jau antrais savo veikimo metais. Reiškia, bendrųjų pieninių pasisekimas nėra įmanomas be žymių ir iš mažų palūkanų kreditų.

---

*) Ūkininkas turįs 3 karves į pieninę pieno duoda mūsų sąlygose, paprastai, tik nuo vienos, turintis 5 karves — nuo 2, turintis 7 — nuo 3 ir t. t. Tas priklauso nuo to, kad mūsų karvės kol kas mažai pieno duoda ir todel reikalingas didesnio karvių skaičiaus pienas, kad patenkinus paties ūkio reikalus. Bet lygiai ir pieninei yra reikalingas didesnis tokių karvių skaičius, sakysime, vieton 200 gerų karvių — 600—800 blogesniųjų.

Tačiau, kai jau ne kartą buvo pažymėta, pieno ūkio išvystymas priklauso prie pačių pagrindinių mūsų ž. ūkio reikalų. Šį didį darbą nuo 1924 m. ir yra pradėjęs „Lietūkis" ir todėl jo pastangos ta kryptim privalo būti kuo labiausia remiamos. Ž. ūkio koperacijos ir kitose ž. ūkio šakose pradėti yra panašūs darbai, nors ir mažesniu mąstu. Del visų tų darbų tenka padaryti viena bendra pastaba. Rusų okupacijos metu mūsų visuomenei (turint omeny ne mūsų kaimiečius, o mūsų tautos vadinamąją šviesuomenę) nukrypus nuo gamybos bei kūrybos į įvairius šunkelius bei šuntakius, visi aukščiau minėti darbai yra varomi ne tik mažesniu mąstu, kaip užsieny, bet ir mažesniu, kaip sulig mūsų krašto obiektyviais daviniais būtų galima. Todel ir nauda iš tų darbų bei pastangų yra daug mažesnė, negu galėtų būti.

Žemiau parodyti keletas davinių apie mūsų ekonomines (ne vien koperatyvines) organizacijas ir jų plėtimąsi 1924 metais (lig tų metų lapkričio m.).

PAVADINIMAS *)	Įregistruota: Buvo 1 geg. 1924 m.	Įregistruota: Įregistruota gegužės—spalio m.	Likvidavosi geg.—spalio m.m.	Išviso skaitėsi spalių m. 1924 m.
1. Vartotojų ir gamin. bendr.	477	22	3	496
2. Žemės ūkio draugijų . .	49	23	—	72
3. Pieno perdirbimo bendr.	34	16	—	50
4. Liet. smulk. kredito bankų	183	40	1	222
5. Vokieč. „ „ „	13	1	—	14
6. Žydų „ „ „	79	8	—	87
7. Taupmenų kasų	1	1	—	2
8. Akc. ir painių bendrovių .	95	9	—	104
9. Savyt. kredito dr-jų. . .	15	7	6	16
10. Akcinių bankų	9	—	—	9
11. Bankinių namų	3	1	—	4
12. „ kontorų . . .	12	—	3	9
13. Pinigų keitimo kontorų .	11	—	8	3
14. Pilnųjų bendrovių . . .	71	11	1	81
15. Svetimšalių „	79	1	—	80
Iš viso . .	1131	140	22	1249

Reiškia, 6 mėn. laikotarpiu vartotojų ir gamintojų bendrovių **padidėjo** — 4% (iš 477 lig 496), žemės ūkio draugijų —

*) Žiūr. „Lietuvos Ūkis" 1924 m. gr. m. Nr. 27 (12) ps. 40.

47% (iš 49 lig 72), pieno perdirbimo bendrovių, taip pat — 47% (iš 34 lig 50), liet. smulkaus kredito bankų — 21,2% (iš 183 lig 222), vokie.ių smulkaus kred. bankų — 7,7% (iš 13 lig 14), žydų sm. kr. bankų — 10,0% (iš 79 lig 87), akcinių ir pajinių bendrovių — 9,5¼ (iš 95 lig 104), pilnųjų ir svetimšalių bendrovių — 7,3% (iš 150 lig 161), akcinių bankų liko tas pat skaičius (9), bankinių gi kontorų ir pinigų keitimo kontorų skaičius **sumažėjo** — 39% (iš 23 lig 12).

Tuo būdu, greičiausia auga skaičius žemės ūkio draugijų ir pieno perdirbimo bendrovių. Šios rūšies organizacijos ir yra mūsų ž. ūkiui reikalingiausios ir tinkamai jos tvarkant iš jų mes turėsime labai didžių išdavų.

1925 m. sausio m. 1 dienai buvo vartotojų ir gamintojų bendrovių 507 (+ 11) *), ž. ūkio draugijų — 70 (+ 4), pieno perdirbimo bendrovių — 60 (+ 10), lietuvių smul. kred. bankų — 238 (+ 16), vok. sm. kr. bankų — 14 (+ 0), žydų sm. kr. bankų — 90 (+3), taupmenų kasų — 3 (+ 1) ir t. t.

Žemės ūkio kreditas, miškai, žemės ūkio statyba ir melioracijos.

Finansų Ministerijos Centralinio Statistikos biuro žiniomis Lietuvos valstybės sienose šiandien priskaitoma lig 964.000 ha miškų ir **krūmynų.** Miškų Departamento žiniomis Lietuvos valstybėje, be Klaipėdos krašto, **miškų ploto** žemės, tai yra įskaitant ir kelmynus, miško pievas ir miškų administracijos bei sargybos sodybas, iš viso priskaitoma 831.000**) ha. Šių ne miško apžėlusių žemės plotų priskaitoma lig 100.000. Tikrojo gi miško visoje Lietuvoje mes turime tik apie 784.000 ha, arba apie 14%. Bet be miškų ir vadinamuose krūmynuose mes turime tam tikrą miškinių medžių nuošimtį, be to, turime nemažai vadinamųjų mažų miškelių bei „gojelių“, (nuo hektaro dalies lig kelių hektarų ploto), kurie bendran miškų plotan neįskaityti, pagaliau, kelius ir sodybas, medžių apsodintus. Bendroje sumoje (neskaitant vaisinių medžių) tas sudaro kelias dešimts tūkstančių medžių apžėlusio ploto. Priskaitant ir šiuos medžių apžėlusius plotus mes turėsime iš viso medžių apžėlusio ploto (be vaisinių medžių) apie 15% nuo bendro mūsų teritorijos ploto, arba virš 800.000 ha (830—850.000 ha); drauge gi su krūmynais (virš 100 tūkst. ha) ir vaisiniais sodnais — lig 19%, tai yra virš vieno milijono ha.

---

*) Kabutėse rodomas padidėjimas.

**) Ir neskaitant tekusios mūsų valstybei buv. su lenkais demarkacinės juostos dalies.

Tikrojo miško ploto (784.000 ha) sulig medžių veislėmis šiaip pasiskirsto (imant apskritus skaičius):

1)	Pūšynų	260.000 ha
2)	Eglynų	300.000 "
3)	Minkštųjų lapuotų	200.000 "
4)	Kietų lapuotų	24.000 "
		784.000 ha.

Jei mūsų miškų ūkis visai racionaliai būtų sutvarkytas, tai kasmet galima būtų kirsti: pušynų 1/100 dalis, eglynų 1/80, minkšto lapuoto miško — 1/60 ir kietojo lapuoto — 1/150. Tuo būdu metinė kirtimo norma būtų:

1)	Pušynų 260.000 ha : 100 =	2.600 ha
2)	Eglynų 300.000 ha : 80 =	3.750 "
3)	Minkštų lapuotų 200.000 ha : 60 =	3.330 "
4)	Kietų lapuotų 24.000 ha : 150 =	160 "
	Viso	9.840 ha.

Kadangi grupėje 3-je yra tam tikras (nevisai mažas) baltalksnių nuošimtis, kurių kirtimo apyvarta yra 25 metai, tai, apskritu skaičium imant, mūsų miško metinę kirtimo normą galima priimti lygią 10.000 ha.

Pavyzdingai savo miškus sutvarkę iš 1 ha kirtimo ploto galėtume turėti vidutiniškai lig 300 kietmeterių (festmeterių) miško medžiagos, reiškia per metus lig 3,0 mil. kietmeterių. Tačiau, šią dieną lig to dar labai toli. Miškų ūkis dar nesutvarkytas ir miškai pas mus silpnai atželdinami. Miškų atželdinimui ir jauniems miškams labai kenkia naminių gyvulių miškuose ganymas, del ko miško atželdinimas dažnai suvėluojamas (5 lig 10 metų) ir medžiagos išdava iš ha būna daug mažesnė. Toliau, karo metu, dalinai ir pokariniu metu pas mus miškų iškirsta žymiai daugiau normos — kai kur kertami jau 1930 ir net 1935 metų kirtimai. Nemažinant miško kapitalo šiandien nėra galima kirsti daugiau 8000 ha*) miško per metus. Vidutiniškai imant po 200 meterių miško medžiagos iš 1 ha, turime normalaus metinio kirtimo apie 1,6 mil. ketvirtainių meterių, tame skaičiuje statybinio (trobėsiams) miško nedaugiau 900.000 ha ir padarinio (baldams, padarams) ir malkinio drauge lig 700.000 ha.

Statybinio miško medžiagos metinė normalaus kirtimo

---

*) Su Klaipėdos kraštu.

norma 900.000 ha yra maksimalė, kurią galime surasti, darant ir **optimistinius** apskaitliavimus.

Ar tos miško medžiagos pakaks vien mūsų kaimo statybai? Imkime kiek ilgesnį laikotarpį, būtent 20 m. (1925—1945 m.). Skaitykime, kad per tą laiką savo miškus sutvarkysime ir to dvidešimtmečio pabaigoje turėsime net 1,1*) mil. kietmeterių statybinio miško metinę kirtimo normą. Tuomet tuo laikotarpiu (1925—1945 m.) mes prikirstume statybinio miško iš viso $\frac{(900.000 + 1.100.000)\,20}{2}$ =**20,0 mil. kietmeterių.** Tai yra **maksimumas.**

Kiek gi tuo laikotarpiu bus reikalinga miško vien mūsų kaimo (ž. ūkio) trobėsių statybai? Šią dieną turime iš viso apie 230.000 pavienių ūkių, 1945 gi metais turėsime nemažiau 250.000 (matos, kiek daugiau) ūkių. Tuos ūkius padalinkime į šias 4 pagrindines grupes: 1) naujakurius — bežemių (b. ordinarninkų, kareivių ir t. t.), gavusių ir gausiančių žemės, žemės reformos įstatymu einant + pirkusių bei pirksiančių žemės savo lėšomis iš kitų žemininkų, iš viso lig 40.000, 2) mažažemių, gavusių ir gausiančių žemės, žemės reformos įstatymu einant, lig 30.000, 3) į viensėdžius einančių (be grupės 2-ros) ūkininkų ir mažųjų miestelių miestelėnų, lig 60.000 ir 4) visų kitų ūkių — lig 120.000.

Pirmoji grupė visi trobėsiai turi iš naujo statytis. Lig 1945 m., suprantama, jie turės pasistatyti jau visus jiems riekalingus trobėsius. Vienam ūkiui tokių trobėsių vidutiniškai tenka skaityti po 4, ir jiems miško stat. medžiagos po 240 kietm. vienam ūkiui. Kadangi tų naujakurių dalis šį tą jau yra pasistačiusi ir, be to, (nors ir labai nedaug) šiek tiek statybai medžiagos gauna ar gavo iš buv. dvarų trobėsių, tai šios grupės ūkių skaičių vieton 40.000, imsime tik 35.000 vienetų. 35.000 ūkių iš 240**) ktm.., bus **8,4 mil. kietm.**

Antron grupėn įeina 30.000 žemės gaunančių mažažemių. 1945 m. jie turės apie 130—150.000 trobesių. Jie ir šiandien turi trobesių; bet jų žymi dalis turės persikelti savo trobėsiai, kiti gaunant žemės, turės padidinti savo trobėsių skaičių, pagaliau, treti tuo laikotarpiu turės labai žymią savo senųjų trobėsių dalį pakeisti naujais. Iš viso šiai grupei teks pasistatyti lig 100.000 naujų trobėsių. Skaitant vienam trobėsiui vidutiniškai po 60 ktm., lig 1945 m. prireiks **6,0 mil. kietm.** miško.

---

*) Dar didesnę normą imti nėra jokio pamato, nes po 20 metų bus kertamas šiandieninis viduramžinis nesutvarkytas mūsų miškas.

**) Skaitome, kad bus statomi ž. ūkio trobėsiai, o ne lušneliai.

Trečioj grupėj yra lig 60.000 ūkių. Didesnei jų daliai teks savo seni trobėsiai perkelti į naujas vietas. 1945 m. šios grupės ūkininkai turės nemažiau 300.000 trobėsių — šion grupėn įeina žymi dalis ir stambių ūkininkų. Iš tų trobėsių lig 75% bus iš naujo statytų. 75% iš 300.000 bus 225.000 naujų trobėsių × 60 ktm. = **13,5 mil. kietm.**

Ketvirtoje grupėje randasi 120.000 ūkių. 1945 metais juose bus ne mažiau 600.000 trobėsių, jų tarpe pastatytų tariamuoju laikotarpiu (1925—45 m.) bent pusė, tai yra bent 300.000 trobėsių. Skaitant po 60 ktm. vidutiniškai vienam trobėsiui, turime — 300.000 tr. × 60= **18,0 mil. ktm.**

Be naujų trobėsių statymo arba jų pagrindinio remonto, yra reikalingas ir taip sakant eilinis (mažesnis) trobėsių remontas. Imant tokiam remontui vienam ūkiui per metus vidutiniškai tik po $\frac{1}{2}$ ktm., visam tam laikotarpiui reikės $\frac{230.000 + 250.000 \text{ ūkių}}{2} \times 20$ m. $\times \frac{1}{2}$ ktm. = **2,4 mil. ktm.** statybinio miško. Laikotarpiu 1925—1945 m. ž. ūkio trobėsių statybai reikės statybinio miško medžiagos iš viso — 8,4 mil. ktm. + 6,0 mil. ktm. + 13,5 mil. ktm. +18,0 mil. ktm. + 2,4 mil. ktm. = **48,3 mil. ktm.** Tuo gi laikotarpiu savo miškų neaikvojant galėsime išskirti statybinio miško nedaugiau 20,0 mil. ktm., tai yra **pustrečio** karto mažiau.

Žinoma, šie apskaitliavimai yra tik apytikriai. Bet, tenka turėti omeny, 1) kad miško išteklius mes apskaitliavome optimistiniai ir turint omeny, kad gerai savo miškus sutvarkysime, 2) kad mes laukiame savo ž. ūkio kultūros kylimo (be ko visai neįmanomas yra mums mūsų nepriklausomybės išlaikymas) ir todel mūsų apskaitliavime imamas vidutiniškas ūkiui reikalingas miško medžiagos kiekis yra, matos, per mažas, o ne per didelis. Žodžiu, miško ž. ūkio trobėsių statybai mums jokiu būdu negali užtekti. Jau ir prieš karą mums statybinio miško buvo per maža. Kirtome kasmet visu trečdaliu daugiau*), negu buvo galima, sulig mūsų miškų ištekliu. Todel miškų plotas mūsų krašte mets į metus mažėjo. Senesniais laikais, mūsų kraštas buvo labai miškingas; tat buvo net naudingas darbas miškų plotus paverčiant ž. ūkio plotais. Bet tuo keliu per ilgai ėjome. Tuojau po baudžiavos panaikinimo buvo jau reikalingi tinkami miškų apsaugos įstatai, gi septyniasdešimtais ir aštuoniasdešimtais metais (pereito šimtmečio) me-

---

*) Prieš karą tiesa, kurį laiką jau veikė miško apsaugos įstatai. Bet, viena, iš jų buvo daroma išimčių (leidžiant, sakysime, tam tikrus miško plotus paversti į kitus ūkio būdus, „v drugoj vid ugodij"), antra, tie įstatai ir įvairiais nelegaliais būdais būdavo apeinami.

tas jau buvo pradėti pereiti prie trobėsių statybos iš kitos, o ne iš miško medžiagos. Tačiau, rusų okupacinės tvarkos padėty ir, be to, mums iš baudžiauninkų padėties tinkamai dar neatsikvėpus, nebuvo kam tuo tiek svarbiu mūsų kraštui reikalu ne jau užsiimti, bet dargi pagalvoti. Be to, Rytų Lietuva, kurios miškingumas yra daug didesnis (svyruoja ribose 20—30%), negu Vakarų Lietuvoje ir Gudija (su miškingumu 25—40%), nebuvo atskirtos jokia siena nuo mūsų valstybės dabartinės teritorijos; miškas iš ten ėjo ne tik užsienin, bet ir į Kauno lentpiūves ir į kitas mūsų krašto vietas. Tuo sunkiau mūsų to laiko visuomenei (ekonominiai, priegtam, dar veik nepradėjusiai galvoti) buvo patėmyti, kad mūsų krašte yra jau miško nedateklius. Atvirkščiai, mūsų visuomenė „džiaugėsi" ir didžiavosi Lietuvos miškingumu. Dargi 1919 ir 1920 m. m. mes girėmės savo miškais ir derėjomės su anglais, kad išpardavus jiems dvidešimčiai metų didelius mūsų miškų plotus*). Gražiai būtume išrodę su tokiu pardavimu.

Tuo būdu prieš karą mes jau aikvojome miško pagrindinį kapitalą; statėmės gi savo ž. ūkio trobėsius veik išimtinai iš miško medžiagos. Tiesa, keliais pastaraisiais prieš karą metais, b. Kauno gub-jos ribose valdžios jau buvo atkreipta dėmesio į tai, kad valstiečius raginus prie kitos rūšies statybos. 1912—14 m. b. Kauno gubernijoje tuo reikalu dirbo jau bemaž šimtas įvairių statybos technikų bei instruktorių, valstiečiams buvo teikiama ir šiek tiek kredito, kad palengvinus jiems pereiti prie kitų rūšių statybos. Bet ta kryptim prieš karą dar tiek trumpai buvo darbuotasi, kad didesnių konkrečių iš to išdavų dar nebūta.

Tuos darbus karas nutraukė ir jie neatgaivinti dar ir lig šios dienos 1925 m. pavasary). Karo metu mūsų miškai liko smagiai paretinti, trobėsių gi daugybė sudeginta, ar šiaip sugriauta bei apgriauta. Tuo būdu jau vien del šios priežasties, statybos reikalas po karo yra žymiai paaštrėjęs. Toliau, mes vykiname žemės reformą, skaldydami dvarus ir skirstydami kaimus vienkiemiais; tas gi labai didina statybos reikalą. Pagaliau, mes manome apie spartų savo žemės ūkio kultūros ky-

---

*) Pradėjus nuo 1919 m. miškų žymiai daliai užparduoti buvo vedamos su Tildend Smito kompanija (ir kitomis firmomis) derybos. Mūsų ne tik plačioji visuomenė, bet dargi mūsų Miškų Departamentas, senelio M-ies vedamas, nieko **keisto** tame nematė. Aš pats, kol tapęs ministeriu nepradėjau 1920 m. rudeny to Dep-to apskaitliavimus iš pagrindų nagrinėti, ypatingo pavojaus iš to miško pardavimo nemačiau. Tik tą klausimą kiek smulkiau panagrinėjęs, 1920—21 m. žiemą man pilnai paaiškėjo, kad mums miško stinga, ir kad su jokiais anglais del tų miškų mums derėtis nepriseina.

limą. Kultūringasai gi ž. ūkis reikalauja geresnių ir ruimingesnių trobėsių.

Tuo būdu visi šitie 3 pagrindiniai momentai (karo sunaikinimas, žemės reforma ir žemės ūkio plėtimasis) reikalauja didesnės, negu prieš karą, statybos. Miško gi ir prieš karą mums jau nepakako, o šiandien, be to tų miškų turime mažiau, negu prieš karą. Nestebėtina todel, kad mums tiek miško trūksta. Mums tenka todel kuo geriausia sutvarkyti savo miškai. Tačiau, nors ir idealiai mes juos sutvarkytume, mums vis vien miško statybai nepakaks.

Iš šitos padėties yra tik vienintelė išeitis — aukštai išvystyti savo žemės ūkis, praturtėti ir pereiti prie kitos, o ne iš miško medžiagos trobėsių statybos. Visos trys aukščiau minėtos aplinkybės **tiek statybos reikalą yra paaštrinusios, kad šiadieną mums reikalingas tikrai įtemtas darbas, kad iš tos padėties sveikiems išėjus.**

Esu jau minėjęs, kad savo šiuo atvėju padėty mes ne iš karto susiorientavome. Tinkamai nesiorientuojame dar ir šią dieną. Tas priklauso nuo bendro mūsų nesiorientavimo gamybos ir, bendrai, ūkio srityje ir nuo mūsų psichikos įvairių iškrypimų. Be to, mūsų ž. ūkio faktinoje padėty yra tokių momentų, kurie šio reikalo ryškumą lyg pridengia, tušuoja. Tai pinigų stoka ir bendras mūsų ž. ūkio nuskūrimas. Tas mūsų ž. ūkis, kuris, kaip žinome, lig šiol yra gal daugiau, negu per pus naturalaus ūkio pobūdžio, labai daug gali susispausti, savyje susičiaupti. Del to savo nuskurimo ir susičiaupimo, mūsų ž. ūkis šiandieną **statosi daug mažiau, negu ž. ūkio plėtotės reikalų** atžvilgiu turėtų būti. Žinoma, toksai mūsų ž. ūkio galimumas (ir net linkimas) sunkiomis gyvenimo valandomis susispausti turi ir savo gerų pusių. Tas leidžia lengviau išgyventi, iškęsti tuos sunkesniuosius laikotarpius. Bet tai turi ir didžių, net pavojingų neigiamų pusių. Krašto likimui patekus į nepribrendusias rankas, toksai ūkininkų ir net paties ūkio „kantrumas" duoda daugiau galimumo ir progos nekreipti dėmesio į pačius gyvuosius krašto reikalus, leidžia valstybiniems vaikinams ilgesnį laiką paišdykauti ir, arba vien siauros žmonių grupės reikalais pirm visko rūpintis.

Apskaitliuojant ž. ūkio trobėsių statybos išlaidas ir prileidžiant spartų mūsų ž. ūkio plėtotės reikalą, mes randame, kad lig 1945 m. tam reikalui mūsų ž. ūkis turės pakelti kelis **miliardus** litų išlaidų. Vieniems metams tuo laikotarpiu trobėsių statybai teks išleisti žymiai daugiau, negu po 100 milijonų litų (vidutiniškai ribose kokių 250—350 mil. l.,) (pirmais to laikotarpio metais kiek mažiau, paskutiniais gi metais daug dau-

giau, sakysime, po 350—400 milijonų litų per metus). Kitaip ir negali būti, jei mes manome per tą laiką prilygti Vakarų kultūriniems kraštams.

Kiek panašiai yra pas mus ir su ž. ūkio melioracijų klausimu. Važiuojant ar tai gelžkeliu ar kitais mūsų keliais stačiai akis bado visi tie mūsų krūmynai, pelkynai ir kiti „dykūmai". Pervažiavus vokiečių - lietuvių sieną svetimšaliams pirmon eilėn ši mūsų krašto ypatybė į akis krinta. Jie daro išvada, kad lietuviuose nemaža tinginio yra, kad tiek daug „dykų" žemių laiko, kad tos žemės jie neypatingai mėgsta, dažnai net, kad tuose apytuščiuose, kaip jiems rodosi, plotuose gera būtų apgyvendinti žmonių iš kitur, kurie savo darbu tuos „dykumynus" sužadintų prie gamybos*).

Neliečiant plačiau ž. ūkio melioracijos reikalų, paminėsiu vien mūsų žemių drenažo reikalą. Lietuvai šiauriniam kraštui esant, su gana trumpu vegetacijos laikotarpiu**), palyginti drėgnu klimatu ir turint daugiau sunkių, negu lengvų žemių, bent 30% mūsų ž. ūky naudojamos žemės reikalingi yra drenažo. Vidutiniškai 1 ha drenažas apsieis nepigiau 800 l. vienkartinių išlaidų. 30% nuo 5,6 mil. ha sudaro 1,68 mil. ha, kas iš 800 l. = 1,344 milionai litų. Tai laikotarpiui (1925—1945) dvidešimčių metų. Vieniems metams vidutiniškai tuo reikalu išlaidų tektų 67,2 milionų litų. Suprantama, kad, kaip ir trobėsių statybos reikale, šio laikotarpio pradžioje šiuo reikalu mažiau gali būti dirbama, negu to laikotarpio paskutiniais metais.

Ž. ūkio melioracijų reikalu pažymėtinas skirtingumas tarp mūsų ir Vakarų kultūrinių kraštų. Melioracijos darbai, bendrai imant, pradedami nuo tų plotų, kur jie geriausia apsimoka; toliau jie vykinami plotuose, kur jie vidutiniškai apsimoka ir, pagaliau, kur jie mažiausia apsimoka. Daugely Vakarų kraštų (sakysime, Vokietijoje, Danijoje, Olandijoje, Belgijoje) pirmos dvi šių darbų stadijos, mažt daug, jau išsemtos ir šiandien ž.

---

*) Prie progos šioje vietoje primenu, kad didžiuliuose ir veik visai dar neišnaudotuose plotuose gyvenantis maskolius ne tiek galvoja ir sielojasi gamybos kėlimo reikalais, kiek apie dar naujų plotų užgrobimą ir turtų iš šalies (iš kitų) „gavimą". Patekus maskolio žinion naujiems plotams jis jų kultūrą prilygina savo senųjų plotų kultūrai. Bet mes žinome, kiek daug jam dar yra klajūno-grobiko dvasios.

**) Del trumpo vegetacijos laikotarpio kai kurios kultūros mūsų krašte (bulvės, ankštiniai, kai kada avižos ir t. t.) su vargu spėja vėsesnėmis mūsų vasaromis subręsti. Iš to dažnai mūsų ž. ūkis turi daug nuostolių (sakysime 1923 metais). Mūsų gi lygiuose laukuose su sunkiomis žemėmis ūkininkai į lauką išeina dažnai 2 ir net 3 sąvaitėmis vėliau už kitus ūkininkus. Drenažas čia pagrindiniai gerina padėtį. Be to, jis labai naudingas ir daugeliu kitų atžvilgių.

ūkio melioratyviai darbai vykinami ir ten, kur jie mažiau reikalingi yra. Mes, pavyzdžiui, girdime, kad olandai ir ežerus bei jūrų įlankas, atkirsdami juos nuo jūrų bei ūpių didžiulėmis užtvankomis ir tam tikrais siurbliais išsiurbdami vandenį, paverčia į ž. ūkį naudojamus plotus. Tuose plotuose dirvos ir pievų paviršius dažnai keliais meteriais randasi žemiau už vandens paviršių gretimose jūrose ir ūpėse. Kiek tat kainuoja darbo ir pinigų. Todel Vakaruose dabar tenkinasi jei į ž. ūkio melioracija įdėjus 100 litų, žemės (ūkio) vertė pakyla lyg 110 ar 115% ; kai kada gi tenka tenkintis ir dar mažesniu kapitalo priaugimu. Mesgi dar tik tik palietėme 1-ą šių darbų stadiją. Drenuotų laukų šiandien mes dar turime tik apie 10.000 ha, tai yra mažiau 1% to, kiek turėtų būti. Todel, pradedant savo žemės melioracijos darbus nuo tų vietų, kur jie geriausia apsimoka, mes už kiekvieną šimtą į tuos darbus įdėtų litų, galime turėti kapitalo priaugimo net po kelis šimtus litų.

Čia primintina, kad panašus reiškinys yra ir, bendrai, su ž. ūkio pagerinimais mūsų krašte. Kadangi pas mus viso ko šioje srity daug mažiau, negu Vakarų kultūriniuose kraštuose, padaryta, tai tie dalykai pas mus, paprastai, gali daug geriau apsimokėti, negu vakaruose.

Dabar dar keli žodžiai del ž. ūkio kredito. Mes žinome, kad ir normaliais laikais bet kurį ekonominį reikalą tvarkant (prekybą, apdirbamąjį ar gaunamąją pramonę, amatą, ž. ūkį) yra reikalingas prieinamas ir nebrangus kreditas. Ką gi bekalbėti karo sunaikintame krašte, kurio ūkis ir prieš karą buvo jau pavojingai daug atsilikęs nuo Vakarų intensyvaus ūkio, norint tas ūkis ne tik atgaivinti, bet ir nuodugniai pertvarkyti ir išvesti sekmingo ir spartaus ekonominio vystymosi kelian. Mums tenka daryti du ar tris žingsniai ten, kur normalėmis sąlygomis būtų pakakę vieno žingsnio. Mes gi ir prieš karą darėme ir dabar dalinai*) dar darome tik po pusę žingsnio.

Iš visko, kas ankščiau šiame rašte yra svarstyta, mes matome, kokių stačiai grandiozinių sumų prireiks, kad tinkamai mūsų ž. ūkį aprūpinus kreditu. Kalba eina ne apie dešimtis, bet apie bent šimtus milijonų litų. Suprantama, kad besiplečiantis mūsų ž. ūkis savo reikalams lėšų daugiausia turės iš savo didėjančių pajamų. Bet ir normaliu laiku, negalint apsieiti be kredito pagalbos (prieš karą viso mūsų ž. ūkio įsiskolinimas, skaitant ir privatinės skolas, siekė netoli 100 milijonų

---

*) Vartoju žodį „dalinai", kadangi kai kuriose ž. ūkio darbų srityse visgi jau daugiau pusės žingsnio (renkarčiais kuone pilnu žingsniu) žengiame. Bet kol kas tai liečia tik kai kurias ž. ūkio darbų sritis.

aukso rublių), tuo labiau mūsų ž. ūkis negalės apsieiti be kredito dabartiniu laiku. Kaip ir trobėsių statybos reikale mūsų ž. ūkis gali kurį laiką **kęsti** be to kredito, tai yra susirietęs, susispaudęs tūnėti skurdo, įmygio ar letargo padėty, kur visi reikalai lig minimumo sunykę. Bet gyvenimui aplink verdant, tokie „įmygio vienetai"" ilgesnį laiką sveiki nebegali išlikti; jie svetimųjų kojų ar sutrempiami į nieką ar svetimųjų gaivalų virškinamųjų organų suvirškinami savo organizmo labui.

Mūsų ž. ūkiui reikalingas ir trumpalaikis ir vidurinio laiko ir ilgalaikis kreditas. Pavasario ir vasaros metu ūkininkui dažnai pagelbsti ir kelių mėnesių kreditas, kad jis sveikai (tai yra neužleidus kokių nors savo ūkio darbų, nepardavus už dyką gyvulio ar nepardavus jo belaiko ir t. t.) galėtų sulaukti rudens derliaus. Be to, kai kurie dalykai, sakysime, mineralinės trąšos, pavasary dirvon įsėtos grįžta pajamų pavidale jau rudens metu, įsėtos gi rudens metu — grįžta sekančių metų rudeny. Pavasary, ganiavos laikotarpiui prisipirkus galvijų, vasaros ar rudens metu jie su pelnu galima parduoti ir t. t. Pagaliau, turint kredito, galima savo produktai parduoti tinkamesniu laiku, sulaukus geresnių kainų.

Šiems visiems reikalams pakanka kelių lig keliolikos mėnesių ilgumo kredito.

Kiti ž. ūkio reikalai amortizuojami ilgesniu laiku, sakysime, įsigytos ž. ūkio mašinos, arkliai, veisliniai galvijai ir kiaulės, užvesta dirbtinoji ganykla ir t. t. Šiems reikalams reikalingas kreditas nuo kelių lig keliolikos metų ilgumo.

Kiti reikalai reikalingi dar ilgesnių metų kredito. Tai bus trobėsių statymas, įvairios pagrindinės ž. ūkio melioracijos, įvedimas įvairių specialių brangiai kainuojančių kultūrų, bendras ūkio pertvarkymas ir t. t. Čia reikalingas kreditas keliasdešimčiai metų.

Kaip ir kitoms ekonominio gyvenimo šakoms ir ž. ūkiui kreditas gali turėti ir pavojingų pusių. Sakoma, kad lengviau yra ūkis įskolinti, ne kaip paskui iš tų skolų išsimokėti. Ir tikrai toksai pavojus gali būti visai rimtas, labiausia tuomet, jei kraštas ekonominėje srity blogai tvarkosi, jei jo ekonominė pažanga yra apmirimo ar apsnūdimo stadijoje. Vartojimo momentai tuomet paprastai yra palyginti su gamyba, labiau įsigalėję, ir, krašto bendrai tvarkai prilyginant, ūkininko gaunamųjų kreditų žymi dalis tuomet gali nueiti ne gamybos, o vartojimo reikalams. Tai juo labiau, kad tokiais „negamybiniais" laikotarpiais kreditas lengviau, negu kitais laikais, gali

patekti į mažiau gamybinių ūkininkų rankas. Gautas kreditas tuomet, vieton atgaivinus ūkį, pradeda jį sloginti.

Prieš karą taip gan dažnai ir atsitikdavo su mūsų dvarininkais. Pas ūkininkus tai palyginamai rečiau būdavo. Kadangi, žemės reformą įgyvendinus, dvarų pas mus taip, kaip ir neliks, tai tuo pačiu tas pavojus pas mus bus gan žymiai sumažėjęs. Be to, patys mūsų ūkininkai iš savo prigimties tiek yra atsargūs ir bijosi skolų, kad kiek galėdami jų vengia; ypač, (dažnai kuone gaivaliniai) jie bijos savo žemės įskolinti. Šiuo gi laiku jų baimę dar padidina tie begaliniai nuošimčiai, kurie šiandien imami. Tuo būdu rimtesnio pavojaus del mūsų ūkininkų įsiskolinimo visgi nesimato. Ypatingai, jei dar mūsų kraštas galų gale rimtai pasirinktų tvarkymosi ir gamybos kelią. Patys gi ūkininkai labiau už kitus visuomeninius sluoksnius yra linkę šį kelią pasirinkti; gaunamuosius kreditus jie rečiau už kitus naudoja vartojimo, o ne produktyviems reikalams. Ne be reikalo, iš visų gyventojų sluoksnių smulkieji (nuo 4—6 ha lig 15—20 ha) ir vidutinieji (nuo 15—20 ha lig 80—100 ha) ūkininkai geriausia išsilygina iš gautų paskolų.

Imant **normalės** ekonominio gyvenimo sąlygos, trumpalaikėms ž. ūkio paskoloms palūkanoms neturėtų būti didesnės 5—7%, ir ilgalaikėms (keliasdešimčiai metų) nedaugiau $3^1/_2$—5%. Po kelių rimtų pastangų metų prie šio palūkanų dydžio mes galėtume prieiti.

Kreditas ž. ūkiui turi būti ne tik pakankamai pigus, bet ir prieinamas ir prisitaikęs prie ž. ūkio gyvenimo sąlygų. Ne tik smulkusis, bet ir vidutinis ūkininkas, kad kreditą išgavus negali bastytis Kaunan. Tas reikalas privalo būti taip sutvarkytas, kad ūkininkas galėtų skolintis ne tik apskričių, bet ir dar mažesniuose centruose. Lygiai lig galimo minimumo privalo būti suprastintos visos formalybės paskolą išgaunant. Ūkininkas (ir tai ne tik mūsų, bet ir Vakarų Europos) tose formalybėse blogai orientuojasi, sunkiai jas atlieka ir jų prisibijo. Išduodant trumpalaikes paskolas (laikui nuo kelių mėnesių lig poros metų) negalima, sakysime, iš ūkininko reikalauti, kad jis savo žemę užstatytų. Vieną, ūkininkui tai yra labai sunki procedūra ir, sulig ieškomos paskolos didumu, dažnai ir per brangi, antra, mes žinome, kiek mūsų ūkininkai bijo įskolinti savo žemę. Reikalauti, kad ūkininkas trumpalaikio kredito igavimui užstatytų savo žemę, reiškia vis vieną, kad paskolą jam atsakyti.

Trumpalaikio ž. ūkio kredito klausimu pirmas žingsnis pas mus jau padarytas, įsteigiant Žemės Banką. Jis išduoda paskolas nuo kelių mėnesių laiko lig kelių metų ir, palyginti,

neaukštais nuošimčiais. Bet tai dar tik pirmas tuo keliu žingsnis, kadangi vieną jo žinioje yra dar nepakankamai lėšų*) antrą, jis **dar nėra priartėjęs prie mūsų kaimo.** Šis pastarasai dalykas yra reikalingas, bet sunkus dalykas. Tam, be tam tikro laiko ir gero nusimanymo ž. ūkio kredito reikaluose yra reikalingas geras orientavimasis mūsų (ir bendrai) ž. ūkio reikaluose ir mūsų ūkininko gyvenimo sąlygose. Turėsime vilties, kad pavestoje jiems tiek svarbioje darbo srity, atsidavę ir bejokių nukrypimų į šalį bedirbdami, ir teoretiniai bei praktikiniai pasimokinę, mūsų jauni (NB. visa mūsų valstybė dar labai jauna) bankininkai sugebės šiam uždaviniui tęsėti.

Be tiesioginio kreditavimo pavienių ūkininkų Žemės Bankas turi labai svarbaus uždavinio atatinkamai kredituoti ž. ūkio organizacijas. Suteikiant reikalingų kreditų, sakysime, bendrajai pieninei Bankas ne tik plečia mūsų ž. ūkį bei mūsų eksportą, bet, galima sakyti, kredituoja visus tuos ūkininkus, kurie pristato tai pieninei pieną; pieninė tuo būdu įgauna galimybės neužtęsiant atsilyginti su ūkininkais**) už jų pristatomą pieną, ir be to, pieninė turi galimybės išplėsti savo veikimą. Kredituojant tuos ž. ūkio koperatyvus, kurie dirba ž. ūkio produktų ir reikmenų prekybos srity, Žemės Bankas teikia tiems koperatyvams galimumo reguliuoti tų produktų bei reikmenų kainas ūkininkų naudai. Su to Banko parama mūsų koperatyvai visuomet galės neleisti privačiai prekybai numušti kainas ž. ūkio produktams, (sakysime, nors ir kiaulėms arba galvijams), kita vertus neleisti išpūsti kainų ž.ūkio reikmenims, kaip antai: mineralinėms trąšoms, ž. ūkio mašinoms bei įrankiams ir t. t. Vienas šiuo atvėju pavizdys. 1923 metais mūsų koperatyvai (pirmon eilėn „Lietūkis“ ir „Gamintojas”), gavę paramos iš Ž. Ūkio Ministerijos ir Lietuvos Banko (Žemės Banko dar nebuvo), pirmą kart plačiu mąstu užsiėmė mineralinių trąšų mūsų ž. ūkio aprūpinimu. Kainos tuojau krito apie 20%, superfosfato maišui (100 kg.) iš 27 litų lig 19—20 l. franko vagonas. Vienu kartu koperatyvams supero pritrūkus, kainos vėl pakilo lig 26—27 l. už maišą***).

---

*) 1925 metais jo žinioje yra 10 milijonų litų ir kasmet jo pagrindinis kapitalas, valstybės sąmatos keliu, didinamas 5 milijonais lig nepasieks 50 milijonų litų.

**) Tas ypač svarbu pavasario ir vasaros metu, kuomet ūkininkas veik neturi kitų pajamų šaltinių.

***) Be to, mūsų ūkininkai apsaugojami (del koperatyvų veikimo) nuo trąšų falsifikacijos. Sunku surasti tokią prekę, kurią lengviau būtų už mineralines trąšas falsifikuoti. Jau prieš karą vokiečių, sakysime, firmos buvo gerai įpratusios Rusijon ir Lietuvon vežti falsif. trąšas, ar tai mažes-

Todel, atatinkamus kreditus ž. ūkio koperacijai teikiant, Žemės Bankas gelbsti visus ūkininkus, remia visą mūsų ž. ūkį. Tuo būdu, kaip matome, trumpalaikio ir vidutinio ilgumo laiko ž. ūkio kredito klausimu mūsų krašte pradžia jau padaryta. Lieka tik tas reikalas tinkamai išvystyti, ypač jo lėšų kiekio ir ūkininkams prieinamumo atžvilgiais.

Kitaip randasi dalykai su ilgalaikiu ž. ūkio kreditu. Lig šiol tuo klausimu nieko konkrečio dar nepadaryta. Tiesa, daugely atžvilgiu, tat yra painesnis dalykas. Tas kreditas negali būti teikiamas, neužstatant ž. ūkio ir jis visuomet paremtas yra paskolos lakštais. Bet tas viskas yra reikalingas tam tikrų sąlygų. Reikalinga aiški žemės nuosavybės padėtis ir tos padėties neginčintinas pastovumas. Neprivalo kilti jokių abejonių, kad žemininkas yra neginčintinas ir pilnateisis tam tikro ž. ūkio savininkas. Ryšy su tuo reikaligas įstatymas apie žemės registraciją ir turi būti visai aiškiai nustatyta tvarka registracinėms žemės knygoms vesti. Turi būti tiksliai ir tvirtai išdirbta tvarka žemės ūkio taksacijoms (kainavimams) daryti. Reikalingas nors šioks toks kainų (žemei, trobėsiams, ž. ūkio produktams bei reikmenims) nusistovėjimas. Pagaliau, reikalinga, kad krašte pradėtų atsirasti liuosų pinigų ir kad esamos ekonominės ir bendros krašto tvarkos pastovumas įgytų pasitikėjimo visuomenės akyse. Be šių aplinkybių nieks nepirks Žemės Ypotekos banko paskolos lakštų, nors kiek pakenčiamu kursu, sakysime, nors po 80 l. už 100 l. nominalo. Tokius lakštus šią dieną išleidus, neparuošus jiems aukščiau minėtų sąlygų, nors ir su aukštu nuošimčiu, sakysime 8% (ilgalaikiam žemės kreditui, tai tikrai aukštas nuošimtis), didesnio jų kiekio ir po 40 l. už 100 l. nominalo sunku būtų išplatinti. Toksai kreditas ž. ūkiui būtų ne parama, o pragaištis.

Ipotekos Banko įstatai (lygiai, kaip ir Žemės Banko įstatai), Ž. Ūkio Ministerijos buvo ruošiami dar 1921—22 metais*), bet del aukščiau nurodytų priežasčių Bankas nebegalėjo ir dar nebegal būti įsteigtas. Tokiam įsteigimui dar tik reikia dirva ruošti.

Melioratyviam kreditui kai kur būna steigiamos atskiros kredito įstaigos, tačiau, tas kreditas gali būti teikiamas, tam tikrose sąlygose, ir bendro tipo žemės bankų.

---

nio nuošimčio, ar tai su nuodingais augmenim priemaišais. Privačių pirklių importuojamų trąšų patikrinimai rodo, kad privatinė prekyba ir šią dieną to „nevengia“.

*) Kol neturėjome savo pastovios valiutos (lito) apie tų žemės bankų steigimą galima buvo vien svajoti.

Žemės ūkio reikalų sugretinimas su kitais mūsų krašto ekonominiais reikalais.

Mes jau matėme, kad agronomų ir kitų ž. ūkio srity specialistų pas mus pradėta atsirasti tik paskutiniais prieš karą metais. Lig pat karo jie jokios įtekmės mūsų visuomenėje nebeturėjo. Ir pirmais keleriais po karo metais mūsų visuomenė agronomų balso nei nemanė klausyti. Tik pačiu pastaruoju laiku ž. ūkio žinovų balsas nors dar ir nenoroms, tačiau, lyg šiek tiek labiau pakenčiamas. Šį „toleracija" visgi dar labai netoli eina. Dar ir šiandien, bet kuris mūsų molio motiejų ar partinių biznierių mano turįs teisės ir skaito savo pareigą sekti ž. ūkio reikalų žinovų darbuotę bei jų tvarkingumą ir „ reikalui"*) esant juos drausti, žodžiu juos kietai saujoje laikyti ir savaip „disciplinuoti".

Lygiai prieš karą mes begalo mažai turėjome ir ekonomistų. Ne daug jų turimę, ir šiądieną; jų tarpe dar mažiau tokių, kurie pažintų konkrečius mūsų kaimo reikalus ir būtų tikrai valstybiniai (o ne partiniai ar „asmeniniai") nusistatę. Todel iš ekonomistų pusės mūsų agronomai, (o tolesnėj eilėj ir mūsų ž. ūkis) lig šiai dienai mažai paramos turėjo ir turi.

Mūsų lietuviška visuomenė lietuviška yra tuo tarpu kuone vien tik iš kalbos ir šiek tiek dar savo pasąmonės atžvilgiu, bet ne savo krašto ir tautos pažinimo ir sąmoningo įvertinimo mūsų gyvenimo tikrenybės atžvilgiu. Be to, del karo ir pokarinio laiko įtekmių mūsų visuomenė yra buvusi (ir šiandien yra) labai pakrikusi ir pagauta įvairių svetimų, mums dažnai pražūtingų įtekmių. Tų gi įtekmių tarpe vyravo, kaip matėme vartojimo ir dalybų (t. y. klajokliški) „įdėjos", „mokslai" ir obalsiai. Be to, mūsų inteligentijai dar tik gimimo arba kurimosi**) laikotarpy esant ir jos žymiai daliai kutūriškai dar labai nesubrendusiai esant, daugeliui jos tarpe labiausia „patinka" ir imponuoja vien ryškiausios spalvos bei griešćiausi žodžiai ir didžiausio **suprastinimo** kryptys. Tas liečia **lygiai** socialistinės minties žmones, **lygiai** katalikiškos ir laisvamaniškos, lygiai, pagaliau, biznieriškų linkimų žmones.

Drauge su tuo pas mus anaiptol dar nėra išsidirbusių visuomeninių saiko, lakto bei skonio . Toli gražu dar mums tuo atžvilgiu lig anglų. Todel visokių svetimumų importo reikale, mes neturėdami saiko bei skonio ir prasčiausio darbo erza-

---

*) Žinoma, **savo** reikalui esant.

**) Todel ji gyvena kuone išimtinai svetimųjų kultūriniais (ir „kultūriniais") padarais, importavę juos dažniausia urmu, be tinkamo pasirinkimo ir žaliame pavidale.

cų neniekinome, dažnai jais dargi puošdamiesi. Tuo keliu eidami mes savo krašto ir savo tautos gamybą bei kūrybą sloginome ir sloginame. Galima sakyti, kad, kaip senesniais laikais mūsų sulenkėjusių ir surusėjusių dvarininkų, paskui ir rusų valdžios ir t. t. lietuvių tauta buvo nutautinama pirmiausia kalbos atžvilgiu, taip ir šiandien, aukščiau minėtų „importierių“ lietuvių tauta yra nutautinama pirmiausia savo minties ir būdo atžvilgiu*).

Kiekvienai gamybai (ir kūrybai) ir ypatingai ž. ūkiui įgimtas yra lyg tam tikras kuklumas. Darbai šioje srity eina su didesniu ramumu, su mažesniu triukšmu ir išorėn afišavimo, negu kitose darbų ir „darbų“ srityse. Be to, ūkininkai del savo darbų apystovos įtekmės ir del iš amžių susidėjusio pas mus būdo, linkimų yra labiau ramūs, mažiau judrūs ir mažiau veiklūs negu kitų sluoksnių žmonės. Toliau jie nėra susikaupę tuose ar kituose centruose, o išbarstyti po visą kraštą ir, yra be to, ir šiaip dideli individualistai. Todel jiems sunkiau susitarti bendram darbui, bendroms pastangoms, sunkiau vienu frontu ginti bendrus savo reikalus. Tai juo labiau, kad jiems tenka ginti, saugoti ir ūgdinti ne palyginti mažiau painius vartojimo ir dalybų reikalus, kur nesunku su įvairiais suprastinais ir skambiais obalsiais, o be galo sudėtinus ir įvariopus žemės ūkio gamybos reikalus.

Tas viskas mums gana paaiškina tą pirmu žvilgsniu keistą reiškinį, kad tokiame par ekscelence ž. ūkio krašte, kaip Lietuva, mūsų nepriklausomą valstybę kuriant į ž. ūkio reikalus buvo visai mažai dėmesio kreipiama. Pirmais mūsų valstybės kurimosi metais tą dalyką aiškina dar ir tas, kad tuo laiku teko įtempti visas krašto aktingasias pajėgas, kad tik valstybės neliečiamybę išlaikius; juk kurį laiką mes dargi „nejudomosios“ teritorijos nebeturėjome.

Lygiai mums aišku, kad tais laikais tuo ar kitu būdu liečiant ž. ūkio ir kaimo reikalus, veik visas dėmesis buvo kreipiamas į vartojimo ir dalybų momentus (privatinių žemių nuomavimas, žemės pardavimas, ordinarninkų kasmetiniai įstatymai, miškų ir pelkių nusausinimas ir t. t., pagaliau, žemės reforma ir jos nesibaigiantieji keitimai), o ne į gamybą.

Tačiau, nors tokia mūsų valstybės darbuotės kryptis pilnai išaiškintina, bet del to mums negeriau. Savo nepriklauso-

---

*) Seneliau tautų gyvenime (ekonominiame ir politiniame) didžiausios įtakos buvo turėję dvarininkai; jie buvo įgavę dargi visokių privilegijų. Šiandien jų vieta syra užėmę bankininkai, dalinai ir partijų lyderiai. Todel jie ir yra šiandien įgavę politiniame ir ekonominiame gyvenime įvairių privilegijų.

mybės trumpoj praeity tiek įvairių gerų progų mes sugaišinome, tiek gražių galimumų neišnaudojome, ūkininkams tinkamos paramos nesuteikėme, ir savo ž. ūkio plėtotę labai sutrukdėme. Bet tai jau praeity; sugaišinto laiko bei progų, jau nebegrąžinsi. Juo labiau didesnio dėmesio tenka kreipti į dabartį ir į ateitį. Nes, sulig rusų caro Petro I-jo žodžiais „laiko gaišinimas neatitaisintinai mirčiai prilygsta“. Mes gi ir šiandieną šiuo atvėju dar nedaug atsipeikėję esame, o į savo gamybos reikalus dar per daug paviršutiniškai ir neatydžiai žiūrime. Ta prasme man teko pernai išsitarti savo aukščiau jau minėtoje brošiūroje, iš kurios tam tikrą posmą čia pacituosiu.

„Kad be darbo, tame skaičiuje organizacinio ir technikinio ir, aplamai, inteligentinio darbo ir be didesnių lėšų ir tinkamos tam bendros tvarkos, jokio įžymesnio darbo padaryti nėra galima bet kurioj srity, mes gerai suprantame, bet del žemės ūkio srities to lig šiol suprasti **„nenorime“**.

Sakysime, mes ir iš valstybės lėšų sugebame užprojektuoti, o kai kada ir faktinai paimti tikrai nemažas lėšas įvairiems dalykams, **nepalyginamai** mažesnės reikšmės, ne kaip žemės ūkio reikalų visuma. Šiandien eina sumanymas apie statymą naujų gelžkelių linijų. Medžiaga užperkama kredito kelių Anglijoje, tiesa, nepaprastai sunkiomis sąlygomis, nes garantuojant mūsų muitais, įvedant anglų kontrolės ir t. t. Bet ne tas pirmon eilėn čia mūsų dėmesį kreipia, bet faktas, kad tų gelžkelių linijų statybos darbams iš **sąmatos, t. y. iš valstybės lėšų $3^1/_2$ metų laikotarpy „projektuojama“ skirti** ko ne 100 milijonų litų: apie 14 mil. šiemet, ir daugiau kaip 80 mil. 1925—1927 metais.

Žinoma, tuo tarpu tai dar tik toksai „projektas“, nes, manau, tokios beprotystės (tas žodis čia ne per griežta) visgi nepadarysime, nors atatinkamose su anglais derybose ir tolokai būtume nuėję. Imti iš apytuščio krašto, kuriame ekonominis gyvenimas yra apsnūdęs, kuriame ir prieš karą tas gyvenimas nebuvo žymus, kurio visa teritorija tiesioginė karo kovų arena yra buvusi, kuris ir šiaip įvairių eksperimentų objektu yra buvęs, o kai kuriais atžvilgiais dar ir yra, ir iš kurio labai dar nesenai pinigai liko nušluoti, kur prekyba yra pusiau apmirusi ir gelžkeliais prekybinis judėjimas nedidelis, — imti iš tokio krašto per metus po 25 ir daugiau milijonų litų gelžkelio linijų statybos reikalui, t. y. tik vienam iš kelių dešimčių **lygios vertės** ekonominių mūsų reikalų, vieton to, kad visomis savo organizacinėmis, technikinėmis ir medžiaginėmis jėgomis kėlus savo gamybą, savo žemės ūkį — tai jau būtų tikrai savižudybės žygis. Todel ir manau, kad, nežiūrint visos mūsų „drąsos“, to „žygio“ visgi nepadarysime.

Iš tikrųjų, pagalvokime, ką tai reiškia. Mes žinome, kad be žemės ūkio ir miškų mes beveik nieko kito ekonominėje srity neturime, suprantant, žinoma, žemės ūkį pačioje plačioje prasmėje, t. y. su atatinkamomis įmonėmis, su žemės ūkio produktų apdirbamąją pramone, su visais tais verslais — prekybos amato ir t. t., kurie šiuo ar tuo būdu remiasi mūsų žemės ūkiu. Šiaip suprasti mūsų miškų ir žemės ūkiai sudaro kokius 97—98% mūsų ekonominio gyvenimo svaros.

Toje prasmėje, galima sakyti, kad ir projektuojami nauji gelžkeliai 97—8%-iais tarnaus žemės ūkiui".

Bet dar labiau mūsų ž. ūkio reikalams tarnauja mūsų vieškeliai. Susisiekimo srity šiandien tai yra patsai skaudžiamasis klausimas. Iš tikrųjų, pavasario ir rudens metu (kai kada ir žiemos metu, kaip štai 1924—25 m. žiema) normalis susisiekimas mūsų vieškeliais tolydžio veik visai sustoja. Miestų ir gelžkelių stočių su sunkiais vežimais ne tik už 20 ar 30 kl., bet dažnai ir už 7—10 kl. pasiekti nėra galima, arba tenka važiuoti su pustuščiais vežimais ir užplakant arklius. Kaip į kuriozą galima nurodyti, kad mūsų krašte rasdavosi tokių atsitikimų, kad ūkininkas, begyvenąs prie pat gelžkelio linijos, bet tarpukely tarp dviejų gelžkelio stočių, „blogų kelių metui" užėjus, su sunkiu vežimu nebegalėjo stoties pasiekti; vien pėsčias ar raitas gelžkelio linija su stotim susisiekdavo. Tokioje padėty ir gelžkeliai dažnai labai mažai gelbsti — bejau mes savo kraštą padengsime gelžkelių linijomis atstu kita nuo kitos kas keli kilometrai.

Bendrai, be sutvarkytų vieškelių yra neįmanomas intensyvus ž. ūkis. Dabartinis mūsiškis, kad ir kaip labiausia susispaudęs ūkis labai kenčia del blogų kelių, nors jis ne tik mažai produktų gamina, bet ir dar mažiau, bet ko perka; kaip pusiaunaturalis ūkis jis kuone išimtinai savo ištekliais tenkinasi. Intensyvus gi ž. ūkis ne tik daug daugiau produktų gamina (3—10 kartų tiek), bet ir iš tos gamybos didesnę dalį apyvarton leidžia; tuo tarpu, kaip ekstensyvus ir pusiau naturalus ūkis parduoda 10—15% savo gamybos, intensyvus ūkis parduoda 50—70% savo gamybos. Atatinkamai daugiau ž. ūkio reikmenų jis perka. Tuo būdu intensyvas ūkis turi 10—20 kartų didesnę prekybinę produktų ir reikmenų apyvartą, negu lygaus ploto ekstensyvus ūkis. Atatinkamai daugiau jis reikalingas gerų kelių ir tai ne vien del vežamųjų prekių **kiekio** padidėjimo, bet ir laiko atžvilgiu. Pirkęs, sakysime, mineralinių trąšų, ūkininkas ne tik turi jas parsigabenti, bet ir **būtinai** privalo jas parsivežti tam tikru laiku; jis negali laukti, kol keliai pradžiųsią.

Panašiai yra ir su daugeliu kitų produktų bei reikmenų transportavimu.

Nuo 1923 m. mūsų krašte labiau praplitus mineralinėms trąšoms, mūsų kelių stovis jau skaudžiai į šį reikalą atsiliepia. Rudens metu žiemkenčių sėjai geresnės sėklos skleidimas mūsų krašte yra labai sunkus, lietingu gi rudeniu ir veik negalimas del mūsų neišbrendamų tuomet kelių.

Šiandien mes steigiame didesniame skaičiuje pieno perdirbimo bendroves. Bet be pakenčiamų kelių tų bendrovių normalis funkcionavimas yra neįmanomas. Neįmanoma yra be tinkamai sutvarkytų vieškelių ir visa eilė kitų ž. ūkio šakų, neįmanomas yra, aplamai, kultūrinis ž. ūkis.

Tuo būdu mūsų vieškelių sutvarkymas yra neatidėliotinas šios dienos reikalas. Galima sakyti, kad kaip su linų monopolio likvidavimu, lito įvedimu, ž. ūkio kreditu ir t. t., mes panašiai **jau suvėlinę** esame ir su savo vieškelių sutvarkymu. Šis tas, tiesa, šioje srity nuo poros metų daroma, bet, kol kas, tai tik bandymai dirbti. Šiądieną mūsų vieškeliai dar randasi žymiai blogesniame stovyje, negu jų būta 1917—18 m. m., vokiečių okupacijos metu. Mūsų žmonės, nors ir skundėsi del vokiečių prievartos, kelius taisant, bet pripažįsta, kad tat buvo reikalinga ir patiems ūkininkams naudinga.

Sutvarkyti savo vieškeliai mes galėtume per kokius 2 metu. Tai yra visai mūsų jėgų ribose. Reikia tik rimtai panorėti. Visa bėda tame, kad del mūsų ekonominio „nesąmoningumo“ į vieškelių klausimą mes pratę esame žiūrėti lyg į kokį menkniekį, lyg į per prastą mūsų „valstybiniams vyrams“ darbą.

Toliau, žinoma, tvarkymo reikalauja ir kitos susisiekimo sritys, sakysime, esamųjų gelžkelių eksploatacija, plentų taisymas ir naujų plentų tęsimas, vandens kelių ir krašto tvarkymas, pašto, telegrafo ir telefonų tvarkymas, dar toliau naujų gelžkelio linijų tęsimas ir t. t.

Gelžkelių tarifai privalo būti atatinkamai pritaikinti ž. ūkio plėtotės reikalams. Šiuo atvėju ypač kreiptina domės į tai, kad būtų nesunkinamas, o lengvinamas mūsų gaminių eksportas, kad greit gendantiems produktams būtų tinkamai pritaikintas greitesnis siuntimas, kad mūsų miesto aprūpinimas tokiais produktais, kaip, sakysime pieno produktai tinkamai būtų sureguliuotas, kad būtų tam tikrų vagonų tokiems siuntiniams kaip mėsa, paukščiai ir t. t., pagaliau, kad prekių siuntimas nebūtų apsunkintas bereikalingomis formalybių*) sunkenybėmis.

---

*) Pas vokiečius. pavyzdžiui ,šių sunkenybių daug mažiau.

Neliečiant šių visų reikalų smulkiau, pažymėsiu vien: 1) kad pas mus susisiekimas bendroje ir galutinioje savo išdavoje apie 90% tarnauja ž. ūkio ir miškų reikalams. 2) kad šią dieną šioje srity pačiu skaudžiamuoju daiktų yra vieškelių sutvarkymo klausimas. Todel susisiekimo srity į vieškelių sutvarkymą šiandien tenka pirmon eilėn dėmesį kreipti. Bendrai, gi, susisiekimo reikalus, lygiai ir kitus mūsų krašto ekonominius reikalus tvarkant. būtinas yra turėti omeny tų reikalų visuma ir sulig tuo išlaikyti tam tikrą saiką bei lygsvarą, lygiai mūsų medžiaginių, lygiai intelektualių jėgų išnaudojimo atžvilgiu.

Iš tikrųjų, mes žinome, kad Lietuvos ekonominiame gyvenime ž. ūkiui (plačioje žodžio prasmėje) priklauso ne tik pirma vieta, bet ir viską nulemenčioji vieta. Iš to seka visai negincintina išvada — žemės ūkio reikalams turi būti skiriamos kuo didžiausios lėšos, kelis kartus didesnės, negu **visiems kitiems** ekonominiams mūsų reikalams ir žemės ūkio srity **privalo dirbti daug** daugiau intelektualių mūsų jėgų, negu bet kurioje kitoje mūsų darbų srity t. y. pramonėje, prekyboje, transporte, karo reikalų srity ir t. t. dargi, daugiau, negu švietimo srity; ši pastaroji tai antra sulig savo reikšmės mūsų darbų sritis.

Jau buvo pažymėta, kad į savo susisiekimo reikalą turime žiūrėti pirmon eilėn, kaip į vieną (bent jo reikšmės lig 90%) ž. ūkio ekonominių reikalų kompleksą. Bet žemės ūkio reikalų srity tokių ir maž daug, tokios pat svarbos kompleksų yra visą eilė.

Kalbant apie ž. ūkio melioracijos reikalus, buvo nurodyta, kad 20 metų bėgy, mūsų ž. ūkiui sveikai plečiantis, vien mūsų žemių drenažo reikalams turėtų būti pakelta išlaidų daugiau **milijardo** litų. Tuo būdu ž. ūkio melioracijos reikalai tai bus antras mūsų ž. ūkio reikalų kompleksas.

Trečias tų reikalų kompleksas bus ž. ūkio trobėsių statybos klausimas. Lig 1945 m. šiam reikalui, jei tik mūsų ž. ūkiui sveikai klotūsi, turėtų būti išleista lig kelių **milijardų** litų, tai yra žymiai daugiau, negu visoms susisiekimo sritims drauge jas paėmus.

Ketvirtas ir penktas ž. ūkio reikalų komplesas yra patys **pagrindiniai** ž. ūkio reikalų kompleksai. Tai yra grūdų ūkio reikalai ir gyvulių bei paukščių ūkio reikalai. Nuo šių reikalų sutvarkymo priklauso viso mūsų krašto likimas ir į šiuos reikalus paties didžiausio dėmesio tenka ir teks kreipti.

Prie šeštojo tų reikalų komplekso galima priskirti ž. ūkio kredito reikalus, ž. ūkio produktų ir reikmenų prekybos reikalus ir ž. ūkio koperacijos reikalus.

Prie septintojo — tenka priskirti ž. ūkio produktų apdirbamosios pramonės reikalus.

Pagaliau, prie aštunto ž. ūkio reikalų komplekso tenka priskirti visus likusius ekonominius ž. ūkio reikalus, kurie **liko** nepriskirti nei prie vieno aukščiau išvardintų septynių kompleksų. Tai bus daržininkystė, sodininkystė ir bitininkystė. Toliau, technikinių augalų kultūros, kur svarbiausia vieta priklauso linams. Daug mažesnės čia reikšmės yra kanapių ir kai kurių kitų augmenų kultūros, kurios pas mus dažnai randasi dar tik užuomazgoje (tabako, apynių, cikorijos, vaistinių augmenų ir t. t.), arba yra po karo lyg apmirę (sėjamų žolių sėkla), arba dar tik projektuojamos (cukrinių runkelių, pievos žolių sėklos, daržovių sėklos). Pagaliau, tvenkiminė žuvininkystė.

Mes suprantame begalinę reikšmę mūsų susisiekimo reikalų tinkamo sutvarkymo. Kultūrinis kraštas be gerų kelių nėra įmanomas. Lygiai, man matos, mes turėtume gerai suprasti ir visų kitų mūsų ž. ūkio reikalų begalinę reikšmę. Apie tat visas mūsų gyvenimas besisuka. Jų gi tarpe visi mūsų susisiekimo reikalai yra tik vienos aštuonių tų reikalų kompleksų, ir tai ne patsai svarbiausias. Sakysime, susisiekimo reikalų kompleksas yra svarbesnis už VIII-jį kompleksą, bet mažesnės svarbos už IV kompleksą (grūdų ūkį) arba V kompleksą (gyvulių ir paukščių ūkį). Reiškia, mūsų susisiekimo reikalai, nežiūrint visos savo didžiausios reikšmės yra tik eilinis tarpe 8 ž. ūkio reikalų kompleksų reikalas. Tuo būdu, **tik tinkamai įsigilinus į mūsų ž. ūkio reikalų visumą, mums pakankamai aiškėja mūsų ekonominė padėtis,** jos pagrindiniai momentai ir **mes įgijame tinkamo mąsto, kad galėjus spręsti apie to ar kito pavienio reikalo palyginamąją reikšmę.** Išeinant iš ž. ūkio ir ūkininkų reikalų tenkinimo pagrindų turi būti sutvarkytas visas mūsų krašto gyvenimas, visa mūsų valstybės tvarka ir, suprantama, pirmon eilėn, mūsų valstybės biudžetas.

Nors pastaruoju laiku šia kryptim yra šiokio tokio pagerėjimo, bet jis dar yra per daug nežymus. Pirmo žvilgsnio į mūsų valstybės metinius biudžetus pakanka, kad kristų į akis, kiek mūsų ž. ūkio plėtotės reikalai yra apleidžiami. Tiesa, jau nesikartoja 1919 m. padėtis, kuomet tokios trečiaeilės mūsų krašte reikšmės ministerijos, kaip Prekybos ir Pramonės Min-ja, sąmata buvo virš $1^1/_2$ karto didesnė už Ž. Ū. M-jos sąmatą. Kadangi šios pastarosios ministerijos didžiausios išlaidos buvo valstybės turtams (miškai etc.) ir žemės reformai, o ž. ūkio reikalams buvo skiriamos minimalės lėšos, tai faktinai valstybės skiriamos lėšos prekybos ir pramonės reikalams tvarkyti bu-

vo kuone dešimts kartų didesnės, negu lėšos skiriamos ž. ūkio reikalams .

Šią dieną nors ta padėtis yra pagerėjusi, vis delto yra labai bloga. Pavyzdžiui, imkime nors ir 1925 metams Ministerių Kabineto priimta valstybės išlaidų sąmatos sumanymą. Sąmata suvesta sumoje 259.146.393 l. Sulig valstybės ir krašto reikalų pavienių svarbesnių grupių ji šiaip pasiskirsto *):

1.	Valstybės Prezidento, V. Kontrolieriaus, Seimo, Ministerių Kabineto ir M. Pirmininko ir jų įstaigoms išlaikyti	3.219.660 l.
2.	Valdininkams išlaikyti	75.089.195 l.
3.	Kanceliarinėms išlaidoms	1.774.834 l.
4.	Įstaigų ūkio išlaidoms (kuras, šviesa, auto, nuoma ir t. t.)	5.171.437 l.
5.	Gelžkeliams	25.795.562 l.
6.	Vandens keliams	2.588.000 l.
7.	Plentams	6.425.000 l.
8.	Pašto, telegrafo ir telefono reikalams ..	2.662.528 l.
8 a)	Pašto, telegrafo ir telefono tinklui plėsti	580.000 l.
9.	Naujiems gelžkeliams statyti	7.220.000 l.
10.	Vandens keliams nepaprastų išlaidų	205.000 l.
11.	Susis. Ministerijos kitoms išlaidoms	22.664.189 l.
	Iš viso Susis. Ministerijos reikalams	68.140.279 l.
12.	Krašto Apsaugos Ministerijos reikalams	47.267.000 l.
13.	Švietimo Ministerijos reikalams	30.799.899 l.
	ir t. t.	
14.	Miškų Departamento reikalams	8.514.383 l.
15.	Žemės reformos reikalams	8.823.861 l.
16.	Rūmams statyti ir taisyti	6.737.496 l.**)
	ir t. t.	
Pagaliau, 17.	Ž. Ūkio Departamento reikalams	6.837.261 l.
18.	Veterinarijos reikalams	760.900 l.
	Tai yra, iš viso žemės ūkio reikalams tik ..	7.598.161 l.

Iš šios sumos apie 1,6 mil. litų Dotnavos Ž. Ūkio Technikumui (dabar Akademijai), žemesnėmsėms ž. ūkio mokykloms virš

*) Šian projektan Seimo yra įnešti, palyginti, nedideli pakeitimai. Rašant šis raštas nevisus tų pakeitimų turiu ir todel imu M. Kabineto projektą.

**) Pažymiu, kad aukščiau parodytų skaičių sumuoti negalima, nes kai kurių grupių (valdininkams išlaikyti, ūkio išlaidoms ir t. t.) išlaidos dalinai įeina į kitų grupių išlaidas.

1,1 mil. l. ir t. t. Tuo būdu grynai ž. ūkio **kultūros** reikalams Seimui kai kurias pozicijas nors ir padidinus, lieka tik apie 4,0 mil. litų.

Krinta į akis neproporcionaliai didžios Susisiekimo M-jos išlaidos — 70 mil. l., tai yra virš ketvirtos dalies visų mūsų valstybės išlaidų. Mes mažai turime gelžkelių, tuose pat gelžkeliuose pas mus nedidelis judesis, patys gelžkeliečiai, kaip visi mūsų valdininkai, neaukštai apmokami, gelžkeliai nėra intensyviai remontuojami. Panašiai yra su plentais, vandens keliais ir kitais susisiekimo reikalais. Išeina, jei mes turėtume daugiau gelžkelių, plentų etc. ir su gyvesniu judėsiu (padidėjus, sakysime, tranzitui), tai susisiekimo reikalams tektų skirti ir 40% visų mūsų išlaidų. Lygiagrečiai ž. ūkio kultūros reikalams skiriama 4,0 mil. litų, tai yra **keliolika** kartų mažiau. Ta linkme toliau einant, išeitų, kad visa Lietuva, tai tik koksai tai priedas prie mūsų susisiekimo įmonių. Savo „tvarkymosi" išdavomis prieiname lig absurdo. Vis pas mus, tik kitomis formomis, kartojasi linų monopolio ar į ostmarkes įsimylėjimo istorijos.

Suprantama, kodel taip vyksta. Susisiekimo reikalai yra tokios rūšies, kad jų tenkinime žemiau tam tikro minimumo nueiti negalima — negu sustabdyti gelžkelių judesį, gelžkelių ir plentų taisymą, ir t. t. Nori nenori tie reikalai turi tenkinti. Kitas dalykas su ž. ūkio reikalais. Čia **fyzinės** galimybės yra ir paties **minimumo tų reikalų netenkinti.** Krašto gyvybės pagrindai tuo pakertami, tautos ateitis darosi problematinga, bet.... ne iš karto tai pasireiškia ir į akis krinta, tautinis gi sąmoningumas pas mus dar tik bręsta... tautinio mintijimo mes dar tik primityvėse užuomazgų stadijose tebesame. Sulig savo krašto obiektyviais daviniais turėdami galimybės tinkamai susitvarkyti, mes to nedarome.

Mes matome, kad į savo susisiekimo reikalus mes galime žiūrėti, kaip į savo ž. ūkio reikalų vieną aštuonių jo kompleksų, kompleksą labai svarbų, bet vis del to ne patį svarbiausią. Ir vienam tam kompleksui lėšų skiriama kelioliką kartų daugiau, negu likusiems 7 kompleksams. Jau vien šito turėtų pakakti, kad susidomėjus tokia mūsų ekonominio tvarkymosi kryptim. Dargi išrodo, kad čia lyg kaž kas ne taip būtų. Todel apsistokime dar šiek tiek šituo klausimu. Ar nėra čia kokio apsirikimo?

Vieną pataisą, beabejo, tenka padaryti. Susisiekimo srities išlaidosna, ypač gelžkelių srity, įeina tų įmonių tiesioginio eksploatavimo išlaidos. Visi mūsų gelžkeliai yra valstybės nuosavybė. Bet, nors tat keičia padėtį, bet ne iš pamatų. Imkime tik vieną susisiekimo srities punktą, būtent naujų gelžke-

lių statybą. Buvo sumanyta (ir nuo to dar neatsisakyta) **pačios valstybės** lėšomis tiesti naujos gelžkelio linijos ir tam reikalui išleisti 3—4 m. bėgy bent 100 mil. litų. Nesugebant surasti minimalių lėšų neatidėliotiniams ž. ūkio reikalams, nesugebant lig šiol dargi savo vieškelių sutvarkyti, manoma, kad mūsų valstybei **pajėgtina pačiai** gelžkeliai statytis. Šią dieną senoms, palyginti, daug turtingesnėms valstybėms (Vokietijai, Danijai, Francijai, Čekoslovakijai ir t. t.) nėra pajėgtina gelžkelių valstybės lėšomis statytis. Mums gi pajėgtina! Taip galima galvoti ir elgtis vien okupuotame krašte, savais okupantiškais tikslais, tą ar kitą dalyką vykinant, nors ir su didžiausiais kraštui nuostoliais. Okupantai svetimame krašte dažnai ir turi tikslo, okupuotąjį kraštą naikyti. Taip, vokiečiai 1915—1918 m. skaitė galima patiems valdyti lig 1200 mūsų dvarų; tuštindami mūsų ž. ūkį vokiečiai ruošė dirvą vokiškai kolonizacijai.

Bet savo krašte panašiai elgtis neleistina. Iš iždo lėšų gelžkelių statybai skirdami lėšų daugiau, negu ž. ūkio reikalų visai visumai, mes elgiamės nedovanotinai*). Jei 3—4 metų bėgy vien gelžkelių statybos reikalams mes manome išleisti virš 100 mil. litų, tai kiek **milijardų litų** per tuos 3—4 m., mes manome išleisti visiems kitiems ž. ūkio reikalams. Tačiau, mes žinome, kad ir **kelias dešimts** milionų litų tiems reikalams sunku surasti. Taigi, sulig Jurgio ir kepurė. Nors ir didžiausi ir svarbiausi reikalai, bet, jei lėšų jiems negalima, surasti, tenka nuo jų tenkinimo atsisakyti, ar bent palūkėti, **lyg neprasigyvensime,** nepralobsime.

Ne iškarto, žinoma, galima susitvarkyti. Tačiau tvarkytis mums reikėtų skubiau ir sveikiau, negu lig šiol tai darėme. Žiūrint, sakysime, 1925 m. valstybės išlaidų sąmatos sumanymą, matome, kad ten daug taisytino yra. Yra visa eilė mažintinų išlaidų: 1) rūmams statyti 4,2 mil. litų sumažinti lig 1,2 mil. l., 2) inventoriui įgyti — 1,365 mil. l., sumažinti lig 0,8 mil. l., 3) naujiems gelžkeliams statyti ir remontuoti, visai išmetus statymą, sumažinti tą poziciją 5,0-iais mil. l., 4) Krašto Aps. M-jos nepaprastų reikalų — 5,9 mil., sumažinti lig 2,9 mil. l., 5) netikėtų reikalų sumą 6,5 mil. l., sumažinti lig 5,0 mil. l., 6) kitų išlaidų smulkesnėmis sumomis galima bendroje sumoje sumažinti bent 2, jei ne 3,0-iais mil. l. Reiškia, tam tikrų reikalų išlaidos buvo galimybės sumažinti kokiais 15—16 mil. litų (gerai gi pakarpius, gal ir 18—20 mil.) litų.

Šiaip sutaupytos lėšos galėtų būti, sakysime, šiaip sunaudo-

---

*) Juk mes nemanome Lietuvą paruošti kieno nors (vokiečių, lenkų) kolonizacijai ir okupacijai.

tos: 1) 3,0 mil. l. žemės Banko pagrindiniam kapitalui padidinti (vieton 10 jis turėtų tuomet 13 mil. litų), 2) 5—7,0 mil. l. 1925 m. pavasario sėjos reikalams, ateinant labiausiai reikalingiems ūkiams pagalbon (per Žemės Banką, Ž. Ūkio Departamentą, ž. ūkio organizacijas ir savyvaldybes) ir 3) 2—3 mil. litų tiesioginiam sž. ūkio kultūros reikalams, pagaliau 3—4-iais mil. sumažinus žemės mokesnius nukentėjusiuose 1924 m. del nederliaus rajonuose. Reiškia, Ž. Ūkio Departamento sąmata padidėtų lig 10—12 mil. litų, tame skaičiuje tiesioginiems ž. ūkio kultūros reikalams būtų paskirta lig 8 mil. l., gelžkelių gi išlaidos keliais milijonais litų sumažėtų. Tuo būdu santykis tarp gelžkelių išlaidų ir žemės ūkio kultūros reikalams išlaidų pagerėtų ž. ūkio naudai lig pustrečio karto. Ta kryptim kasmet vis toliau einant, po kokių 4—5 metų galima būtų prieiti prie **normaliai** ir **sveikai** sudaromo valstybės biudžeto, kuriame ž. ūkio kultūros reikalams būtų skiriama pirma vieta, antra ir trečia vieta švietimo ir susisiekimo reikalams, ketvirta krašto apsaugos reikalams ir t. t.

Lietuvių nuostoliai istorijos eigoje.

(Memento mori).

Ne apie karo nuostolius šioje vietoje kelis žodžius noriu pasakyti. Karo metu padaryti mums nuostoliai tai tik maža dalelė mūsų tautos turėtų nuostolių. Tik prisiminus mūsų krašto ir tautos padėty senesniais laikais (IX—XIV šmt.) ir kitų Europos tautų ir kraštų tuo metu padėtį ir palyginus tai su šios dienos padėtim, pamatysime tikrus savo nuostolius.

Nuo amžiuvydžio laikų lig šios dienos labai sumažėjo lietuvių giminės apgyvendintas plotas. Nustojome veik visos Prūsijos, b. Gardino gub-jos ploto, baigiame nustoti Vilniaus*) ir Vitebsko gub. plotų ir Suvalkijos pietų srities. Toliau, anais laikais mūsų krašto ekonominė gerovė (ir, aplamai, kultūra) nebuvo žemesnė, negu, sakysime, vokiečių, ar danų; kadaise, pas mus dar gi geriau būta. Šią gi dieną mūsų krašto ekonominės darbuotės palyginamoji išdava bus lig 3 kartų mažesnė, negu vokiečių. Kadangi per tą laikotarpį lietuvių tautos (neįmant domėn lietuvių-amerikiečių) gyvenamosios žemės plotas yra sumažėjęs lig pustrečio karto, tai tas reikštų, kad lietuvių ir vokiečių tautų ekonominės darbuotės išdavų santykis yra lig $7^1/_2$ ($3 \times 2^1/_2$) kartų pablogėjęs lietuvių nenaudai. Bet yra dar blo-

*) Nėra dar pranykę visos galimybės ilgainiui atgauti Vilniją, ar bent žymią jos dalį. Bet tam reikalingas sąmoningas kuriamasis darbas, o ne vidaus rietenos bei deklamacijos.

giau. Mūsų krašte seniau viskas priklausė lietuviams. Šią gi dieną mūsų pramonės, prekybos ir miestų nekilnojamojo turto lig 80% priklauso svetimtaučiams, amatų — gal lig pusės, ir ž. ūkio plotų — 10—12%. Bendrai, dargi Lietuvos valstybės sienose nemažiau 20% krašto turtų priklauso svetimtaučiams ir nedaugiau 80% — lietuviams. Vilnijos gi kalbos žvilgsniu dar lietuviškuose plotuose lietuviams priklauso tų plotų turtų ne daugiau 1/3. Tuo būdu aukščiau minėtas santykis bus pakitėjęs mūsų nenaudai ne 7½, o 9 ar 10 kartų. Bet šiuo atvėju dar viena aplinkybė tenka turėti omeny. Vokiečiai, priešingai lietuviams, ne tik yra išlaikę iš senovės savo gyvenamuosius plotus, bet dargi juos labai žymiai yra išplėtę (à conto slavų ir lietuvių). Tuo būdu to santykio mūsų nenaudai pakitimas bus ne 9 lig 10 kartų, bet gal 15 lig 20 kartų.

Suprantama, kad mes kentėme didžiausių nuostolių ne vien medžiaginėje srity, bet ir dvasinėje. Mes neišauginome savo tautinės kultūros. Dargi mūsų kalba jau buvo bepradėjusi lig apmirti. Tik XIX šimtmečio pabaigoje kalbos atžvilgiu mes pradėjome atsigauti savo žemių **senųjų plotų likučiuose.** Bet dar lig pat karo kai kuriose mūsų krašto srityse, greta atsigavimo ėjo, po senovei, ir nutautėjimas (Vilnijos sritys, R. Prūsai), ir ne visur atsigavimas viršijo nutautėjimą.

Kalba buvo pirmoji sritis, kurioje mūsų tautinis atsigavimas reiškėsi. Tai išviršiausia ir pirmiausia pasiekiama, tautai atsigaunant, sritis. Greta su tuo eina tautinės garbės jausmo atsigavimas. Mūsų pirmųjų tautinių veikėjų tarpe radęsis linkimas gerbti savo XIII—XV šimtmečių kunigaikščius, tų laikų lietuvių karo žygius, Lietuvos D. Kunigaikštijoj didžiuosius plotus ir t. t., toliau, lietuvių tautos ir kalbos senobiškumo „idejų" gimdymas ir gimimas, viskas tai buvo artymame ryšy su tautos garbės jausmo atsigavimu. Viskas tai savo tam tikros ir nemažos teigiamos reikšmės mūsų tautiniame atgimime yra turėję... Tik per daug į tai netenka „įklimpti". Iš praeities galima pasimokyti, galima gaivinančio vandens atsigerti; bet nėra galima sveikai ir sekmingai ateitin žengti su veidu praeitin nukreiptu.

Šis mūsų tautinis atsigavimas dar labai jaunas yra. Reiškiasi jis kol kas daugiausia tik išviršiniai ir kuone išimtinai vien gaivaliniu būdu. Tautiniam sąmoningumui ir savaimingumui mumyse kol kas randasi kol kas tik užuomazgos, tik besikąlą oran diegai. Per ilgus amžius ne mes (tauta, o ne pavieni asmenys) *) į išorę įtakos turėjome, bet išorė į mus. Šią dieną

---

*) Pavienių mūsų tautos asmenų įtakos į kitų tautų (lenkų, vokiečių, rusų) kultūrą būta visai nemažos. Bet tai sporadinė, o ne organinė įtaka.

mūsų tautai pradedant truputėlį atbusti iš ilgojo miego (atbūdimo gi pryšaky gali eiti šviesuomenė, o ne tamsuomenė ir ją aš čia turiu omeny), mus apsupa kitųjų pagamintos idejos, mokslai, obalsiai, tikybos, menai, valstybinės ir visuomenės tvarkos ir papročių rūšys. Suprantama, mūsų dar tik tik bepradėjusi rąstis inteligentija toje visoje išorybėje sunkiai susivokia ir besigraibsto ir savo tautinės sielos veido nedaug bruožų išlaiko. Tat yra visai naturalu, bet tat mūsų tautai yra ir begalo pavojinga. Tačiau, šio dalyko smulkiau nenagrinėsiu, nes tai išeina iš šio tomo temos ribų, tik truputį paliesiu lietuvių tautos nuostolių klausimą. Tas klausimas yra paliestas ir mano kelis kartus jau minėtoje brošiūroje*). Ten buvo daromas palyginimas su Rytų Prūsija, šiais mūsų artymiausiais iš vakarų kaimynais ir seniau buvusia mūsų žeme. Lygydami R. Prūsiją ir D. Lietuvą seniau ir dabar mes randame šiuos pagrindinius tarp mūs ir jų skirtums ekounominio gyvenimo išdavų srity.

„Per tą laiką (brošiūros ps. 35) pas mus gan žymiai padidėjo ž. ūkio trobėsių skaičius, bendrai imant ir tų trobėsių kokybė pakilo, gan žymiai padidėjo ir naminių gyvulių skaičius, pagaliau, padidėjo sėjos plotas, daugumoje atsitikimų šiek tiek pagerėjo ir kultivuojamųjų augalų kokybė. Tuo būdu šiais atvėjais turtų priaugimas ne tik neabejotinas, bet ir gan žymus.

Bet yra antra medalio pusė. Per tą laiką bent 3 ar 4 kartus sumažėjo mūsų miškų plotai. Šiandien tikrojo miško (o nemiško žemės plotų), Nepriklausomos Lietuvos ribose turime tik apie 14% nuo bendro mūsų teritorijos ploto. Senesniais gi laikais virš pusės mūsų žemių buvo miškų apželusios. To miško žymi diduma buvo tai senmiškis. Reiškia, senmiškis, sudarydavo tuomet kuone pusę Lietuvos teritorijos. Šiandien gi **brandaus** miško mes turime tik 4—5% nuo bendro mūsų teritorijos (D. Lietuvoje) ploto, arba kokius 8—10 kartų mažiau, negu senovėje. Tuo būdu mūsų nuostoliai šioje srity yra be galo dideli. Įvertinant gi dabar šių dienų kainomis šituos mūsų turtų kiekio padidėjimus (ž. ūkio sritis) ir sumažėjimus (miško sritis), pamatysime, kad bendroje išdavoje turtų priaugimo mūsų kraštas nebetur. Geriausiu atsitikimu, ž. ūkio turtus kainuojant aukštomis kainomis, miškų gi nuostolius — pigiomis, gal šiaip taip galus su galais suvesime“.

Kitaip šitie dalykai randasi R. Prūsijoje. Pirmiausia, miško ten yra užsilikę žymiai daugiau, būtent apie 23% nuo krašto bendro ploto, brandaus gi miško ten randasi apie du kartu tiek,

*) Lietuvos šios dienos ž ūkis ir jos ateitis. Ps. ps. 34—38 „Žvilgsnis į mūsų praeitį“.

kaip D. Lietuvoje. Be to, jų miškai geriau sutvarkyti ir iš 1 ha kirtimo išdava ten lig $1^1/_2$ karto didesnė. Reiškia, miškų srity R. Prūsijos nuostoliai yra $2^1/_2$—3 kartus mažesni, negu mūsų. Turtų gi priaugimas ž. ūkio srity pas juos yra daug didesnis ir, matos, nemažiau 3 kartų. Tuo būdu per aukščiau minėtą laikotarpį R. Prūsijos ekonominės darbuotės balansas 7—9 kartus geriau išeina, negu D. Lietuvoje.

Iš šių palyginimų ryškiai į akis krinta tai, kad del įvairių neigiamų aplinkybių, Lietuvos gyvenimo praeity per daug vyravo vartojimo momentai. Gamyba ir gamintojai vis buvo „okupuotoje“ arba „baudžiavos“ padėty, ir mes žinome, kad ir **lig šios dienos mūsų gamyba bei gamintojai iš baudžiavos padėties nesugebėjo dar pasiliuosuoti.** Lygiai ir mūsų tautos pryšakiniai žmonės (tautos vadovybė) lig šios dienos svetimojo „importo“ okupuoti, netik nepraskina mūsų gamybai liuosaus kelio, bet daugumoje atsitikimų „madnų“ vėjų aprieti, tą gamybą slogina.

Pagaliau, lygiai visai negincintina, kad mūsų gamybai iš tos okupacijos neatsipalaidojus ir gamintojams iš baudžiavos *) nepasiliuosavus, mūsų tautos ateitis gali būti tikrai liūdna. Mes matėme, kad kelių pastarųjų amžių eigoje mūsų tautos palyginamoji**) reikšmė Europoje (ir, bendrai, pasauly, sumažėjo 10—20 kartų. Mums neatsipeikėjus ir ta pat kryptim toliau einant, mūsų reikšmė **gali** dar 10—20 kartų sumažėti ir tuo būdu visai niekais virsti. Greta tų teigiamų mūsų augime galimumų, kuriuos šiame rašte man teko daug kartų paliesti, **yra ir šitas nykimo galimumas. Mums reikalinga ir tam yra obiektyvės galimybės savo tauta, taip sakant, techniškai, ekonomiškai ir kultūriškai apginkluoti. Bet šią dieną mes tą netik per mažai sparčiai darome, bet kai kuriais atvėjais savo tautą dargi ekonominiai, kultūriškai ir, pagaliau, moraliai ir valios atžvilgiu nuginkluojame.**

Dar keli žodžiai del mūsų medžiaginių nuostolių. Šiuo tarpu paliesime labiau siaurą ir specialį dalyką, būtent mūsų žemių (ariamos dirvos ir šienaujamų pievų) derlingumo nykimą. Ne paslaptis, kad lig šiol varėme žemės (dirvos) alinimo politiką. Iš žemės mes kasmet daugiau išimame, negu jai grąžiname. Mūsų dirvose ir pievose mets į metus mažėja fosforo rūgšties, azoto, kalio ir kalkių. Mūsų gi žemės nėra tos rūšies, kurios turi maitinamųjų (augmenims) dalių didelius perteklius.

---

*) Suprantama, kad šią dieną gamintojų baudžiava reiškiasi naujomis lytimis ir išviršiniai skiriasi nuo senų laikų baudžiavos.

**) Palyginant ne tik su vokiečiais, francūzais ar anglais, bet dargi su lenkais ir rusais.

Mūsų krašto grūdų (varpuočių, ankštinių) ir l. sėmenų metiniai derliai svyruoja ribose 10—12 mil. cnt. (100 kg.). Tų javų ir sėmenų dalis išvežama užsienin, grūdų, sėmenų, miltų, sėlenų ir išspaudų pavidaluose (0,5—1 mil. cnt.), kita dalis eina mūsų miestų (15% krašto gyventojų) ir miestelių (8—10% krašto gyventojų) reikalams (lig $1^1/_2$ mil. cnt.), truputį kaimo pramonės įmonėms ir likusioji didesnioji dalis suvartojama pačiuose ūkiuose.

Ta grūdų (ir sėmenų) dalis, kuri eina užsienin arba mūsų miestų ir miestelių reikalams ar šiaip iš ž. ūkio išeina, siekia nuo $2^1/_2$ lig 3 mil. cnt. ir ž. ū. (jo derlingumo palaikymo prasme) yra dingusi. Be to, kaimas teikia miestui (truputėlį užsienin) bulvių ir daržovių. Lygiai miestas iš kaimo paima šiek tiek šiaudų ir šienų. Tuo keliu mūsų ž. ūkis nustoja kokių 8—12 mil. kg. azoto (N), 10—13 mil. kg. kalio (K_2O) ir 5—6 mil. kg. fosforo rūkšties (P_2O_5). Be to, iš ž. ūkio į miestus kasmet išvežami naminiai gyvuliai bei paukščiai ir jų produktai (pienas ir jo produktai, kiaušiniai, taukai ir mėsa, oda, kailiai, plaukai ir šeriai, plunksnos etc.), l. pluoštas ir kai kurie kiti produktai. Šituo keliu iš ž. ūkio išvežama netoli kita tiek azoto, kalio ir fosforo rūgšties, o iš viso apie 15—20 mil. kg .azoto, 16—22 m. kg. kalio ir 10—12 mil. kg. fosforo rūgšties.

10—12 mil. kg. fosforo rūgšties tolygu yra 56—67.000 tonų (560—670.000 maišų po 100 kg.) superfosfato su 18% vandeny tirpstančios fosforo rūgšties. Ta fosforo rūgštis mūsų laukams gali būti grąžinama tik fosjorinių trąšų pavidale*). Bet 1919—22 m. mūsų ž. ūkis suvartodavo tik po kelis šimtus tonų tų trąšų per met., 1923 m. kelis tūkst. ir tik 1924 m. apie 20.000 tonų.

Kitų mineralinių trąšų mūsų ž. ūkis ir visiškai mažai tebevartoja. Tuo būdu mūsų laukai mets į metus alinami. Bet gal mūsų laukų šiuo atveju nuostoliai padengiami kokiu nors kitu būdu, paties ž. ūkio apyvartoje? Į tai tenka atsakyti neigiamai.

Tiesa, pačiame ūky vartojamieji produktai (tai yra 75—80% grūdų ir bulvių, 96—97% šiaudų ir šienų, apie 70% kiaulių apie $^1/_4$ galvijų ir t. t.) grįžta mėšlų (kai kur ir kompostų) pavidale, į dirvą. Bet ir tai nevisi. Bent keli tų produktų nuošimčiai mėšlan visai nepatenka. Toliau, gyvulių mėšlų tam tikra dalis lieka benaudos — „sudega" tvartuose ir krūvose, sunyksta (supelyja etc.), jei per šlapiai laikoma, lietaus lieka išplauta ir t. t. Lietuvoje tas mėšlų tręšiamosios vertės nuostolis yra nemažes-

*) Nes gyvulių mėšlas kompensuoja (ir tai tik dalinai) pačiame ūky vartojamų produktų (maisto, pašarų etc.) apyvartos nuostolius.

nis 25—30%. Ir šiuo būdu pražūva lig kelių milijonų kg. fosforo rūgšties ir dar daugiau azoto.

Pagaliau, lietaus fosforas (ir kiti dirvos maisto dalykai) ir **šiaip iš dirvos** išplaunamas podirvin, arba drauge su kitomis žemėmis nunešamas į upes ir ežerus. Ta aplinkybė, kad upės tręšia vadinamąsias užliejamas pievas, aukščiau minėtąjį nuostolį tik dalinai išlygina.

Tuo būdu mūsų laukai turi didžiulių nuostolių. Nėra galimybės visai tikrai tų nuostolių apskaičiuoti. Bet drąsiai galima tvirtinti, kad tam, kad mūsų dirvoms vien fosforo rūgšties nuostoliai kompensavus, tektų joms kasmet teikti daugiau, negu $^1/_2$ mil. maišų (po 100 kg. su 18% vandeny tirpstančio fosforo) su perfosfato arba tomamilčių. Tuo gi tarpu dargi 1924 m. savo žemėms fosforo rūgšties mes grąžiname tik kelintą dalį, 1915—1922 m. laikotarpiu grąžinome tik po nuošimčio trupmeną. Mineralinių trąšų pavidale kalio ir azoto dar mažiau savo žemėms grąžinome ir grąžiname.

Tiesa, yra dar kai kurių kitų žemės derlingumo palaikymo būdu. Dirvose yra tokio fosforo junginių, kurių augmenų šaknys nesugeba asimiliuoti, bet kurie (ar bent jų dalis), del tinkamo žemės dirbimo, ilgainiui tampa augmenims prieinami. Bet, fosforo visų rūšių junginių bendras kiekis mūsų žemėse yra gana ribotas (0,1—0,2%) ir. be to, žemės dirbimas gali turėti teigiamos įtakos tik į kai kurius fosforo junginius. Lygiai, šiek tiek šiuo atvėju gali padėti žemės arimo pagilinimai iš 5—6 colių (12—15 ct.) arimo, pereinant prie 7—8 (17—20 ct.) ir 9—10 colių (22—25 ct.).

Toliau, ariamos žemės augmenims maitinamųjų substancijų balansą palaiko ta aplinkybė, kad pievų šienas, sušeriamas gyvuliams ir tenka paskui, mėšlo pavidale, ariamai žemei. Bet to šieno lig trečdalio šiaip sunyksta (dalis, jau šieno pavidale, dar daugiau mėšlo pavidale — žiūr. aukščiau), lygiai kaip ir žymi šiaudų dalis. Kadangi mūsų ž. ūkis šiaudų turi lig 4 kartų tiek, kiek pievų šieno, tai šienas tik su vargu kopensuoja vien šiaudų nuostolius*). Bet tuo labiau yra alinamos mūsų šienaujamos pievos.

---

*) Dalis šiaudų šiaip pranyksta (5—15%) — stogams dengti, kaupiamiemsiems pridengti, kiaulėms etc svilinti, šiaip išsibarsto. Toliau, likusių šiaudų fosforo rūgšties, azoto etc. žymi dalis (Lietuvoje 25—30%) pranyksta mėšle. Reiškia, iš suimtų iš laukošiaudų fosforo etc dirvon atgal, mėšlo pavidale, grįžta 60—70%. Kiekvienam 100 šiaudų vienetų tenka ne daugiau 25 pievų šieno vienetų. Iš jų dirvon tenka 17—18 vienetų. Kadangi šienas turi didesnį fosforo etc nuošimtį, tai tuo būdu tik kompensuojami šiaudų nuostoliai.

Prieš karą Lietuvoje šiuo atvėju buvo dar viena gan įdomi „vidaus apyvarta“. Smulkieji ir dalinai vidutinieji ūkininkai dvaruose dažnai sodindavosi bulvių ir nušienaudavo įvairias pakrantes, krūmynus ir šiaip nepatogias šienauti vietas, už ką jie dvarui, vasaros metu atadirbdavo. Tuo būdu iš dvaro žemių į savo žemės tie ūkininkai „perkraustydavo“ gan žymių fosforo ir kitų mineralinių junginių kiekius ir tuo palaikydavo savo žemių derlingumą. Dvarai gi savo nuostolius kompensuodavo (bet nepilnai) mineralines trąšas vartodami. Bet šią dieną šio „kompensacijos“ būdo galimybė, del dvarų parceliacijos, yra pranykusi; antra vertus, bendrame mūsų žemių derlingumo „balanse“ tai ir seniau neturėjo teigiamos reikšmės, nes tuo būdu vienų žemių derlingumas buvo palaikomas kitų žemių alinimo keliu.

Tuo būdu, mes matome, kad visai neigiamai išpuola mūsų žemių derlingumo balanso (lygsvaros) palaikymas. Mūsų dirvos ir pievos yra neabejotinai alinamos. Tam klausimui prisižiūrint pirmu žvilgsniu dargi gal pasirodyti, kad mūsų žemės turėtų būti dar labiau nualintos, negu tat šią dieną yra. Tačiau, šiuo atvėju reikia nepamiršti kelių aplinkybių. Jei mūsų ariamos žemės plotus paimsime prieš 100 m. ir dabar, tai pamatysime, kad prieš 100 m. tas plotas apie 2 kartu buvo mažesnis, negu šiandieninis. Reiškia, vis nauji plotai dar nealintų žemių buvo žagrės plėšiami. Šis procesas dar ir šią dieną nėra galutinai užsibaigęs. Dar turime lig kelių šimtų tūkstančių ha įvairių dykumynų, kurie žagrės laukia. Mūsų ž. ūky šis procesas baigsis po kokių 10—15 metų. Toliau, atsiminkime geresnį žemės mechaninį dirbimą, arimo pagilinimą ir t. t. Pagaliau, kai del azoto, tai čia daug gelbsti dobilų ir ankštinių kultūros, šiek tiek dargi perkūnija *). Tas viskas žymiai mažina mūsų dirvų alinimo procesą**).

Todėlei per daug pesimistiniai į mūsų dirvų derlingumo nykimo eigą žiūrėti netenka. Bet, jei mes savo ž. ūkio rimtai netvarkysime, tai ir optimizmui vietos nebelieka. Faktas lieka faktu, kad lig šiol mes vedėme kai del savo žemių derlingumo alinamąją politiką; kad kaip ir kitose mūsų krašto ekonominės politikos srityse, ir šioje srity mes turime neigiamą balansą. Lygiai tenka turėti omeny, kad pas mus nenaudotų žemės plotų

*) Apskaityta, kad ankštiniai augalai azoto vienam hektarui palieka 40—80 kg., perkūnija 4—6 kg.. Apskitliavimuose turėti omeny, kad perkūnija veikia į visą dirvų plotą, ankštiniai gi augalai, žinoma, tik į jų apsėtą plotą ir, dalinai į pievas.

**) Tam tikros reikšmės (ypatingai kali druskų atžvilgiu) turi ir pelenai (malkų durpių), kurių kasmet kiekviename ūky šiek tiek prisirenka.

ištekliai jau baigiasi, (kai kur, sakysime, Vilkaviškio rajone, jau ir pasibaigė), kad gamyba šiandien yra padidėjusi (reiškia, be tinkamo persitvarkymo, ir žemės alinimo procesas padidėjęs) ir tos gamybos didesnis nuošimtis iš ž. ūkio išeina laukan, pagaliau, kad daugely mūsų ūkių žemė jau pusėtinai yra nualinta. Žodžiu, šio derlingumo lygsvaros palaikymo klausimas yra šią dieną nepalyginamai daugiau, negu seniau aštrus.

Labiausia nualintos yra mūsų pievos. Galima sakyti, kad Lietuvoje šiandien pakenčiamai duoda šieno vien užliejamos pievos ir mažosios tarpų laukų pievelės, kurias vanduo, nuo gretimų laukų nebėgdamas, užtręšia. Kitos gi mūsų pievos (sulabai mažomis išimtimis) yra jau tiek nualintos, kad visai mažai šieno teduoda.

Matome, koksai šiuo atžvilgiu rimtas, didelis ir sunkus darbas mus laukia, reikalaująs jėgų įtempimo. Iš tikrųjų, kad, pilnai kompensavus mūsų dirvų ir pievų derlingumo atžvilgiu nuostolius, mums tektų iš užsienio kasmet mineralinių trąšų pirktis už kelias dešimtis mil. litų. Reiškia, mūsų užsieninės prekybos dabartinis teigiamasis balansas iš karto pranyktų. Prie šios progos priminsiu, kad ir ž. ūkio mašinų bei įrankių mums kasmet reikėtų įvežti bent už keliasdešimts milionų litų. Šiandieninėmis mūsų gyvenimo aplinkybėmis mūsų užsieninės prekybos teigiamas balansas daugiau yra ryšiuose su mūsų krašto skurdu, negu su mūsų tarpimu. Be to, tas balansas teigiamu yra vien piniginiu atžvilgiu, o kai kuriais kitais — neigiamu (sakysime, mūsų žemių „derlingumo balanso“ palaikymo atžvilgiu).

Nuostolių mes turime daugel vietų ir gyvulininkystės srity. Mūsų naminių gyvulių rūšis (kokybė) daugely vietų palyginti su senais laikais yra pablogėjusi. Senesniais laikais (prieš 2—5 šimtus metų, dalinai dargi prieš šimtą metų (mūsų galvijai taip pat ir kiaulės, avys, ožkos) nebuvo produktingi. Bet jie buvo, bendrai imant, sveiki, patvarūs ir nesuliesėję. Vasaros metu jie ganėsi pievose ir plačiose ganyklose, žiemos metu turėjo šieno su šiaudų priedu. Aukšto gi produktingumo (kuris, bendrai imant, organizmą silpnina) iš jų ypatingai nereikalavo. Be to, naminių gyvulių tarpe tuomet dar gan žymiame laipsny veikė naturalaus parinkimo procesas.

Vėliau, Lietuvoje, kaip ir daugely kitų kraštų, pasireiškė vadinamasai gyvulininkystės kryzio arba persilaužimo periodas. Gyventojų krašte žymiai padaugėjo, o su gyventojais padaugėjo ir naminių gyvulių skaičius. Bet atatinkamai daugiau pašarų gaminti ir gyvulius racionaliau šerti žmonės dar neišmoko. Pašarų atžvilgiu padėtis kai kur net pablogėjo, pievoms ariamuoju lauku vis labiau virstant. Mūsų galvijams vis labiau

vasaros metu priseidavo tenkintis pūdymų ir krūmynų ganiavomis, žiemos metu — šiaudais, su visai mažais kitų pašarų priedais. Tuo gi tarpu, piniginio ūkio tvarkai vis labiau įsigalint ūkininkas vis labiau verčiamas reikalauti iš savo gyvulių didesnio produktingumo. Prasideda naminių gyvulių išsigimimas. Daugely mūsų krašto sričių šiandieniniai mūsų gyvuliai yra tai nesenoviški vietiniai mūsų gyvuliai, o **tų gyvulių išsigimėliai** arba deganeratai.

Šiuo atveju gyvulių ūkis skiriasi nuo kitų ž. ūkio (grūdų gamybos etc.) šakų, kur ūkio pažanga ėjo, maž daug lygiu keliu, be suklupimų arba zigzagų.

Lietuvoje šis gyvulininkystės kryzis smarkiai yra pasireiškęs XIX š. vidury ir pabaigoje. Daugumoje Lietuvos sričių jis ir lig šios dienos nėra dar išgyventas. Tas kryzis labiausia yra palietęs mūsų galvijus. Šiuo gyvulininkystės persilaužimo periodų paprastai pasireiškia, „sui generis" galvijų parinkimas. Senesniais laikais, jau buvo minėta, buvo veikęs naturalaus gyvulių parinkimo būdas. Kultūriniame ūky veislei sąmoningai paliekami produkitngiausi (atatinkamai ir sveikatos žiūrint) galvijai, sakysime; pieningiausios (arba riebiausio pieno) karvės. Visai kitaip yra gyvulininkystės kryzio laikotarpiu. Čia karvės visos lygiai blogai užlaikomos. Bet mažiau pieningos karvės, kurios del to mažiau ir pašaro reikalingos, mažiau del šėrimo nedatekliaus kenčia, negu labiau pieningos. Šios pastarosios todel tokiuose „kryzio" ūkiuose visuomet labiau suliesėję yra, blogiau atrodo; jos del to lengviau ir suserga, sunkiau veršiuojasi, greičiau sensta ir t. t. ir del to viso greičiau skersti eina. Prieš karą Rusijos Lenkijoje keliose vietose buvo daromi tėmijimai del pieningesnių karvių likimo tose krašto srityse, kur dar nebuvo išgyventas gyvulininkystės kryzio periodas. Pasirodė, kad po kokių 12—20 m. pačių pieningųjų karvių arba visa veislė pranyksta arba užsilieka tik nežymus likučiai.

Blogo užlaikymo keliu ir šito „specialaus parinkimo" keliu einant mūsų kaimiečių karvių pieningumas kai kuriose mūsų krašto srityse yra sumažėjęs lig minimumo. Zarasų, Utėnos, Telšių apskrityse galima rąsti kaimų, kur vidutiniškas karvių pieningumas svyruoja ribose 300—500 kg. per metus. Tai yra vidutiniškos vertės ožkos pieningumas. Lygiai nemažai karvių randame 2—$2^1/_2$ centn. gyvo svorio ir 39—40% skersto svorio. Mėsos iš tokios karvės turime, 0,8— 1 cnt., ir toje mėsoje labai didelius kaulų ir vandens nuošimčius.

Neliečiant daugiau mūsų medžiaginių nuostolių klausimo, priminsiu dar, kad mes turime labai žymių nuostolių ir kitose

savo tautos tarpimo srityse. Paties didžiausio mūsų nuostolių šioje srity klausimu, tai yra mūsų tauto gamybinių ir kūrybinių jėgų neišaugimo buvo jau ankščiau kalbėta. Priminsiu dar tik smulkiau nenagrinėjant, kelis išviršinius mūsų jėgų nykimo pažymius. Tai bus karo ir pokariniu metu išliplėtęs lietuviuose alkoholizmas*), besiplečiančios venerinės ligos, kurių prieš karą mūsų kaime veik visai nebuvo, padidėję linkimai pralobti, vengiant produktingo darbo (iš čia tiek išsiplėtę „specialybės": slaptos degtindarystės, miško vogimo, partijų bačkininkystės, kontradandos, 36—84 metinių nuošimčių „palitikė", dalybų, šmugelio, plėšimų „darbai" ir t. t.), išaugęs negerbimas savęs ir kitų ir visų visame kame įtarimas ir t. t. Šiuos dalykus tik primenu, kadangi jie išeina iš šio rašto temos ribų, drauge pažymint, kad pastaruoju dešimtmečiu (1915—25 m.) šių dalykų „vystymasis" eina **tikrai moderniniai sparčiai.**

Pagaliau, mūsų krašto ir dar labiau mūsų tautos nuostolių atžvilgiu reikia turėti omeny, kad jie anaiptol nėjo per visą mūsų istorijos eigą lygiais laipsniais ir tempu. Būdavo laikotarpių, kur mes tų minusų ir pliusų lygsvarą išlaikydavome; greta gi jų pasikartodavo tokių laikotarpių, kur per trumpą laiką turėdavome didžiausių nuostolių. Tokių laikotarpių pasitaikydavo senesniais laikais, kuomet tai vokiečių - kryčiuočių, tai slavų iš mūsų kūno būdavo išplėšiamos tos ar kitos mūsų sritys; pasitaikydavo vėlesniais laikais, pasitaiko ir lig šios dienos.

Nuostolių rūšies atžvilgiu tenka pažymėti, kad XI—XIV šimtmečiais žymiausių lietuvių giminei nuostolių būta, netekus **daugumos** savo teritorijos (vakaruose, pietuose ir rytuose) ir drauge su ta teritorija ir savo genčių. Toliau, mes nuostojome savo aukštesniojo sluoksnio (bajorijos ir lig šios dienos nesugebame jo atgauti), vienkart nesukuriant savo miestiečių sluoksnio. Greta su tuo eina mūsų nuostoliai kalbos ir savytos kultūros srityse.

Tenka tačiau pažymėti, kad XVII ir XVIII šimtmečiais mūsų nuostolių eigos tempas buvo žymiai sumažėjęs. XVIII š. pabaigoje ir XIX š. pradžioje, Lietuvai patekus rusų carų valdžion, Lietuvos ž. ūkio kultūra nedaug kuo skyrėsi nuo tų laikų vokiečių, danų ar švedų ž. ūkio kultūros. Lygiai mūsų mies-

---

*) Prieš karą buvusiose Kauno ir Suvalkų gub-se vienai gyventojų galvai alkoholio buvo išgeriama **kelis** kartus mažiau, negu vidutiniškai Rusijoje (i rV. Europoje ir Šiaurinėje Amerikoje). Šiuo atžvilgiu šios dvi dubernijos kitų Rusijos gubernijų ir sričių (apie 90) tarpe radosi, kiek atmenu, antroje ir trečioje (skaitant išgerto alkoholio vienam gyventojui kieki) iš galo vietoje. Bendrai, imant prieš karą lietuvis (Lietuvos) išgerdavo 8—12 kartų mažiau alkoholio, negu vokietys, anglas, ar francūzas.

tų (Kauno, Vilniaus, Gardino ir kt.) ir išviršinė išvaizda mažž daug lygi buvo danų ar vokiečių miestų tvarkai. Kad ir iš 1924 m. kasinėjimų Kauno mieste, kanalizacijos darbus vykdant, mes sužinome, kad prieš 150—200 m. Kauno būta geriau grįsto, negu šiądieną, turėta kanalizacijos ir t. t., žodžiu Kauno būta Vakarų, o ne rytų kultūros miesto. Rytams Kaunas (kaip ir visas mūsų kraštas) prilygo tik rusų okupacijos*) metu.

XVIII ir gal dar labiau XVII š. mūsų teismai veikė ne tik neblogiau, bet dargi geriau, ne kaip pas vokiečius, mūsų valstybinė administracija buvo švelnesnė, būta didesnės tolerancijos tikybos dalykuose ir t. t.

Žodžiu, nežiūrint visų apsileidimų, nežiūrint ir sumažėjusių savo tautos gyvenamosios teritorijos plotų, visgi mūsų būta tuomet, kaip ir kitų žmonių. Tik rusų okupacijos laikotarpis mus tiek ryškiai „nužmonino". Lig septyniasdešimtųjų ir aštuoniasdešimtųjų metų mūsų ž. ūky būta labai mažai pažangos; susidarė žymus skirtumas tarp mūsų ir Vakarų kraštų ž. ūkių. XIX pabaigoje ir XX š. pradžioje mūsų ž. ūkio kultūra nors ir plėtėsi, bet per daug lėtu tempu, ir susidaręs tarp mūsų ir tų kraštų ž. ūkių skirtumas negalėjo būti pašalintas.

Toliau, ir rusų okupacijos laiku mes dar daugelio savo sričių (del nutautėjimo) nustojome. Be to, nustojome daug savo žmonių del emigracijos į rusų miestus (Baltijos uostus, Petrapilį, Odesą ir kitur) į Angliją ir, daugiausia, į Ameriką. Mūsų kraštas tuomet, kaip ir dabar buvo netirštai apgyvendintas, žemė mūsų ir prigimties gana derlinga, bet gamybai neišsivysčius, lietuviams savo tėvynėje XIX š. antroje pusėje pradėjo ankšta darytis. Vien Amerikoje šiądieną skaitoma daugiau $^{1}/_{2}$ mil. lietuvių; iš viso gi del emigracijos Lietuva netekusi daugiau $^{3}/_{4}$ savo sūnų.

Buvo jau minėti mūsų nuostoliai karo metu. Tai buvo nuostoliai ne vien medžiaginiai. Patsai gyventojų skaičius 1914—19 m. laikotarpiu yra sumažėjęs lig 20%. Šiuo žvilgsniu Lietuvos (žmonių) nuostoliai yra palyginant daug didesni, negu Vokietijos, Francijos, Belgijos, b. Austro-Vengrijos, dargi Lenkijos ir Rusijos (lig bolševizmo) nuostoliai.

Nemažesni mūsų nustoliai žmonių būdo neigiamo kitimo atžvilgiu.

---

*) Prisimenu, kad 1918—19 m. m. man vartojant terminą „rusų okupacijos" metas, tas išsireiškimas mano klausytojus kai kada lyg purtydavo; mat, jų nuomonė, tai buvo per griežti žodžiai. Tuo gi tarpu tai yra tikrą padėtį apibūdinantieji žodžiai; tik mes Rusijos junge be galo nusilenkę pasidarėme, su atrofuotais savęs gerbimo jausmais.

Visu tariamuoju laikotarpiu, tai yra nuo rusų okupacijos pradžios lig šios dienos (apie 130 m.), ryškiausių mūsų nuostolių būtų gamybinės bei kūrybinės krypties mūsų tautoje nykimo srity. Šiuo atvėju pokariniu laiku mes dar naujų nuostolių turime. Ir šis mūsų gamybinių bei kūrybinių linkimų apmirimas ir iškrypimas šiuo mūsų nepriklausomybės kūrimo metu yra pati didžiausia mūsų bėda, pranešant visas kitas mūsų bėdas kartu paimtas. Jei tik mums kiek sekmingiau sektųsi atgaivinti mūsų tautos sieloje glūdinčias, nors šiandien ir lyg apalpusias jėgas, mes greitu laiku išgyventume visas savo šiandienines bėdas.

Tačiau, šiuo atžvilgiu dar ilgiau gaišuoti mes jau nebeturime laiko. Mūsų palyginamoji Europoje reikšmė mūsų istorijos eigoje yra daug kartų ir lig pavojingo mums laipsnio sumažėjusi. Šią dieną savo senųjų plotų mes tik lig kokioje saloje esame užsilikę*). Tų mūsų nuostolių eiga nėra dar sustojusi. Paskutinis metas tam galas padaryti. Būtina yra mums atsigriebti, būtina yra tinkamai sužadinti savo tautos kuriamąją energiją. Kitaip laiko gaišinimas neatitaisomai mirčiai gali prilygti.

Bendros išvados ir žemės ūkio kėlimo programos reikalu.

Lietuvos ekonominiame gyvenime žemės ūkiui priklauso ne tik pati svarbiausioji vieta, bet viską kitą stačiai nulemiančioji vieta. Iš to seka, kad ž. ūkis mūsų valstybei turi būti paties didžiausio rūpesnio objektu, jam privalo būti teikiamos ir pačios didžiausios lėšos. Lygiai ž. ūkis privalo būti ir mūsų visuomenės rūpimiausiu objektu ir didžiausia mūsų inteligentijos dalis privalo dirbti mūsų ž. ūky.

Iš gamybos ir kūrybos reikalų išeinant ir jų dėsniais remiantis mes privalome visus savo darbus dirbti ir savo pasaulėžvalgas tvarkyti. Istorijos eigoje mūsų gamyba ir mūsų gamintojai liko „užkrosnin“, „palėpėsna“ nustumpti. Del to, daugiausia, išseko ilgainiui ir, bendrai, mūsų tautos kūrybinės jėgos. Visa mūsų tauta atsidūrė pasaulio palėpėse. Istorijos likimo šiandien mums duota progos iš tų palėpių vėl išeiti. Tačiau, mūsų kūrybinės jėgos yra labai sunykę. Įeinant šiandien kuo giliausiai į savo kaimo ir į savo ž. ūkio gyvenimą, paliesime savo rankomis savo gimtąją žemę... ir lyg tas milžinas pasakose vėl atgausime savo jėgas. Šią dieną mūsų jaunoji inte-

---

*) Neatgavę Tilžės-Labguvos, nustoję Vilniaus sričių ir Dauguvos krantų, nekalbant apie senesnius teritorialius nuostolius.

ligentija, atsiradusi rusų carato valdžios metu, del įvairių aplinkybių, nuo savo gimtosios žemės savo dvasios gyvenime yra lyg atplėšta, lyg ore pakybusi. Šiame savo „pakibime“ jį pagaunama ir blaškoma visokių svetimų vėjų, be pusiausvyros, pakrikusi, su labai nusilpnėjusiomis kūrybinės valios jėgomis... Šia prasme tautai ji ne vadas į gyvenimo plėtimasi, į augimą, bet gundytoja ir palydovė... į tyrus bei klampynes į pūvimą, bei nykimą. Būtina yra grįžti prie savo gimtosios žemės, prie savo tautos gyvybės versmių; iš ten atsigerti gyvojo vandens.

Dar ne per seniai lietuvių aukštesnieji sluoksniai ne tik nebrangino savo kalbos, bet dargi jos gėdinosi ir... svetimų kalbų naudai (lenkiškos, rusiškos, vokiškos) jos išsižadėdavo. Šią dieną šiuo atvėju, bent Lietuvos valstybės sienose, dalykai gan pagrindiniai pagerėję yra. Bet ne taip yra su kitais mūsų tautos savitumais. Mes pripažįstame tik importinės markės idėjas, obalsius, pasaulėžvalgas. Savų dalykų mes iš tikrųjų **gėdinamės,** bijomės nerimti išrodyti; kaip seniau su savo kalba mums tat dar „nemadna‘. Savitumų, svetimųjų „importų“ pavergti, mes vis dar išsižadame. Mes dar labai nesąmoningi pamėgdžiotojai. Būna dar aršiau. Del tų svetimumų mes dažnai turime ištvirkinę savo skonį ir atšipinę savo nuojautą. Savo reikaluose, savitumuose mes nesuvokiame, nejaučiame jokio skonio... nes čia trūksta tam tikrų mums jau įprastų padažų (sosų), pipirų... Be tų pipirų ir rimčiausi mūsų dalykai mums išrodo nerimti, ar bent nuobodūs, gėlūs.

Tų svetimumų įtakoje mumyse labai nuslopinti lietuviui gal daugiau, kaip kitoms tautoms, įgimti kūrybiniai linkimai bei sugebėjimai; mūsų dvasioje vyksta pražūtingo niveliavimo. Šio niveliavimo (nėra ko slėptis) lietuvių inteligentijos žymios dalies yra labiau paliestos, negu anglo, francūzo ar vokiečio, nežiūrint, kad jie daug ilgesnį laiką gyvena Vakarų bendros kultūros įtakoje. Mat, viena, savo istorijos eigoje tos tautos daugiau yra išdirbę reikalingo svetimoms įtakoms atsparumo, antra, Vakarų bendroje kultūroje kiekvieną tų tautų randa gana daug ir savo pradų — juk ta kultūra labai žymioj daly jų darbų bendra išdava.

Tai gi būtinas mums yra **sąmoningas** prie savo „žemės“ grįžimas. Toliau, reikalinga, kad mūsų ž. ūkio ir kaimo reikalų srity dirbtų ne pavieni iš inteligentijos tarpo asmenys, bet ištysi jų būriai, aš, sakyčiau, mūsų inteligentijos dauguma. Mūsų ž. ūkis šią dieną labai atsilikęs, mūsų ūkininkai nuskurdę, nesubūrę savo eilių ir mažai aktingumo rodo ž. ūkio reikalų apginimo srity. Bet mes matėme, kokios didelės galimybės mūsų ž. ūky glūdi, mes lygiai žinome, kad iš savo prigimties mū-

sų kaimiečiai jokiu būdu, kaip darbininkai bei gamintojai, ir kaip žmonės, nestovi žemiau už vokiečius, danus, francūzus ir anglus. Tiesa, jų gyvenimo aplinkybėse įgimtieji linkimai bei jėgos yra gan žymiai iškrypusios ir neišaugę, dažnai vien užuomazgose randasi. Bet dargi tokie, kokie jie šiandien yra, mūsų ūkininkai tinka žymiai aukštesnei kultūrai (ir bendrai ir ž. ūkio), negu kokia šią dieną mes turime.

Bet grįžkime arčiau prie mūsų ž. ūkio plėtotės reikalų. Mes jau žinome, kad, nors yra tikrai gražių perspektyvų mūsų ž. ūkiui išaugti ir pasiekti aukštų kultūros laipsnių, vienok šiandien jis silpnai vystosi. Lygiai mums ganėtinai paaiškėjo, kad pati pagrindinė tam vystymuisi kliūtis, buvo ir yra mūsų visuomenės „kūrybinis nesąmoningumas". Mūsų visuomenė lyg kokios demarkacijos juostos yra atkirstos nuo mūsų krašto tikrenybės, ypatingai, nuo mūsų kaimo ir ž. ūkio tikrenybės. Del to nesąmoningumo (rečiau del blogos valios) mes skaudžiai skriaudėme*) kelerius metus savo ž. ūkį; paskui nors tiesioginėmis priemonėmis (rekvizicijomis, monopoliais, muitais, aukštomis palūkanomis) jau daug mažiau jį slėgėme, bet vis dar per mažai rūpinomės jo reikalais. Tas rūpesnis ir šią dieną dar nepakankamas. Be to, mūsų valdžios ir visuomenės rūpesnis dar ne visuomet tinkamai tarpusavęs suderinami, nevisuomet pakankamai apgalvoti ir per mažai sistematingi. Dar neturime pakankamai pilno ir rimto plano mūsų ž. ūkio plėtotės reikalai tvarkyti.

Šiuo atvėju mes ir didelių nešąmonių vis dar nenorime išsižadėti. Sakysime, mes jau neginčijame, kad, norint naują gelžkelių liniją turėti, reikalingi šio darbo specialistai ir reikalingos didelės lėšos. Pirm, negu ta linija tiesus, reikalinga gerai išstudijuoti atatinkamos kryptys, kad pačią gerąją pasirinkus, be to, būtina yra išstudijuoti, ir kiek, bendrai, ekonominiu atžvilgiu ta linija apsimokės. Toliau, tenka ištirti gelžkelio tiesimui pasirinktoji kryptis ir sudaryti darbų vykdymo planas. Paskui bus nustatytas ir gelžkelio eksploatacijos planas.

Panašiai yra ir ž. ūky. Tam ar kitam šioje srity darbui vykinti reikalingi ir specialistai ir lėšos. Bet yra ir skirtumų. Darbas ž. ūkio srity yra sudėtinesnis ir painesnis. Juo labiau tam darbui būtini yra prityrę specialistai, bendrai, geri tų reikalų bei darbų žinovai. Kaip gelžkelio linijos tiesimą negalima pavesti nežinovams, (sakysime, advokatams, kurpiams, daktarams, kunigams, filologams), taip dar labiau tas nėra galima

---

*) Žiūr. skyrių: „Priežastys, del kurių mūsų ž. ūkio pokarinis atsigavimas nėra būvęs sekmingesnis".

ž. ūkio darbų srity. Šiam elementariam neginčitinam dėsniui lietuvių visuomenė tolydžio dar nusižengia. Dažnai stačiai prieštvaninių pažiūrų šiuo atvėju pas mus būna. Sulig tomis pažiūromis į ž. ūkį ir jo reikalus žiūrima, kaip į kaž ką tiek elementarų, kad toje srity „visi šventieji" gali orientuotis, ir tai be jokio pasiruošimo, stačiai iš akies ar „įkvėpimo"*) keliu. Šiuo atžvilgiu mes dargi nuo lenkų dvarininkijos esame atsilikę. Pas lenkų dvarininkus tik senesniais laikais vyravo nuomonė, kad ž. ūky galima palikti patį „durnajį" savo vaikų, o gabesnius vaikus reikia mokslan leisti. Bet jau nuo XIX š. pabaigos lenkų dvarininkai šį prietarą išgyvenę. Panašiai, kaip vokiečiai, danai ir kt. ir lenkų dvarininkai, pagaliau, suprato, kad ž. ūky reikalinga palikti patį gabųjį vaiką, suteikus jam atatinkamo mokslo ir atatinkamo praktikinio paruošimo; mažiau gi gabieji patenkinančiai gali verstis ir kitose darbų srityse.

Tolesnių skirtumų tarp ž. ūkio ir kitų ekonominių sričių randasi ir tame, kad ž. ūkio reikalai paprastai labiau tampriai yra susimezgę su visu krašto ekonominiu gyvenimu, ir pagaliau, kad dažnai jie negreit ir apsimoka, kultūriniai gi ž. ūkio srity darbai dažnai apsimoka ne betarpiai.

Tuo būdu darbai ž. ūkio srity reikalauja nemažesnio, bet didesnio pasiruošimo (teoretinio ir praktikinio), negu kitose ekonominio darbo srityse. Lygiai suprantama, kad tam, kad, nekalbant jau apie mūsų ž. ūkio plėtotės reikalų visumos tvarkymą, bet, kad ir kurį **pavienį** svarbesnį ž. ūkio reikalą tenkinus (sakysime,, norint pagerinti savo varpuočių javų ūkį, arba galvijų ūkį ir t. t.), reikalinga tinkamai suderintų priemonių visa virtinė, o ne kokie nors pavieni, partizaniški darbai. Be to, reikalinga, kad tos sistematingos priemonės būtų **ne tik vykintos, bet ir įvykintos.**

Kaip išrodytų gelžkelio linijos tęsimas, kur būtų pastatytos reikalingos stotys, tiltai, atlikti žemės darbai, įgyta riedamoji medžiaga, bet nebūtų pratęsti bėgiai, arba pratęsti bėgiai, bet nepastatyti tiltai ir pn. Tačiau ž. ūkio plėtotės darbų srity panašių dalykų tolydžio pasikartoja. Dargi tų „tuščių tarpų", kurie žymiame laipsny atima prasmę kitiems darbams, nenorima pas mus dažnai ir matyti, kai kada gal ir nesugebama matyti.

Tam atvaizdinti, imkime vieną konkretį pavyzdį, nors ir tą pat galvijų ūkį. To ūkio išplėtimo darban įeina šios svarbesnės priemonės.

---

*) „Įkvėpimų" gi pas mus šiandien būna dažniausia partinės kilmės.

1. Tenka išspręsti, kurioms mūsų sritims ir kuriems pavieniems ūkiams (su ta ar kita žeme, pievų plotu, susisiekimo atžvilgio padėtim, ūkio stambumo atžvilgiu ir t. t.) labiau tinka galvijų ūkis ir del to privalo būti statomas ten pirmoj eilėj, ir kur gali būti antroje eilėje. Kur laikytis grynai pieninės krypties, kur mišrios pieniniai-mėsinės? Galvijų veislių klausimai. Būdai atatinkamiems galvijams geriausia auginti, užlaikyti bei naudoti.

Čionai įeina zootechnijos stočių, gyvulių veisimo sąjungų, kontrolės ratelių, pavyzdingų ūkių ir t. t. darbuotė.

2. Galvijams gerinti tinkamos medžiagos gaminimas, tos medžiagos propagavimas ir skleidimas krašte. Čia įeina kultūrinių ūkių reikalas, kergimo punktų steigimas, tam tikrų prekymečių ir galvijų parodų organizavimas, bendrai visų reprodduktorių registracija ir priežiūra, tam tikros literatūros leidimas, paskaitų ir kursų ruošimas ir t. t. Pagaliau, ir veterinariniai sanitarinės priemonės.

3. Pieninių, skerdyklų, šaldyklų ir kitų įmonių steigimas, atatinkamas gelžkelių tarifų ir išvežamųjų bei įvežamųjų muitų tvarkymas, kredito klausimai, rinkų galvijų ūkio produktams suradimas, ir, bendrai, atatinkamos prekybos tvarkymas. Šiose darbo srityse didžiausį darbą gali atlikti ž. ūkio koperatyvai; be koperatyvų šių darbų sutvarkymas stačiai neįmanomas.

4. Pašarų ir pakratų gamybos, tvartų statybos, galvijų draudimo, atatinkamų mokesnių klausimai, specialio personalo (pienininkų, zootechnikų, kontrol-asistentų, mėsininkų, melžėjų, šėrikų ir t. t., išauklėjimo ir kiti klausimai.

Jei vieton to, kad vykinus krašto reikalams pritaikintą sistematingą ir ištisą planą, mes vykinsime tik kai kurias pavienias priemones, tinkamų iš tokios darbuotės vaisių sunku laukti.

Sakysime, mes propaguojame kurią nors galvijų veislę ir ta veislė mums gerai tinka. Bet žmonėms nėr kur pieno dėti, o už galvijus mėsai pigiai mokama. Tuomet mūsų pastangos, steigiant kergimo punktus, ruošiant galvijų parodas, darant atatinkamas paskaitas bei kursus, nuveis per niek ar bemaž per niek.

Todel greta tinkamos galvijų veislės propagandos, privalo būti išrištas klausimas, kad ūkininkas savo ūkio gaminius galėtų parduoti ir tai tinkama kaina parduoti. Tam gi reikalinga širišti šie 3 reikalai: a) krašte privalo būti pakankamai pieninių, skerdyklų ir kitų įmonių, 2) tiems gaminiams (t. y. pieno produktams, mėsai ir t. t.) be vietos rinko, turi būti surasta tinkamo užsieny rinko, 3) tarpininkavimas ir kiti, ypač eksportinės prekybos reikalai (gelžkelių tarifai ir tvarka, muitai, kre-

ditas) privalo būti tiek sutvarkyti, kad tas tarpininkavimas nebūtų brangus. Be visuomenės ir ypač pačių ūkininkų tiesioginės įtakos per savo organizacijas į tą tarpininkavimą bei į tas įmones, to tarpininkavimo pigumas nėra pasiektinas. Ž. ūkio koperatyvai galvijų ūkio darbų srity yra būtinas grandinio narys.

Toliau. Nepakanka šiame reikale propagandos ir to, kad ūkininkas turi, kur dėti savo gaminius. Reikalingi yra kergimo punktai, kur ūkininkas gali savo karvę nusivesti, ir reikalingi kultūriniai ūkiai arba ūkiai gamyklos. Tuose ūkiuose veisiamos tikrai gerų atatinkamos veislės galvijų bandos. Ten gaminami kergimo punktams reproduktoriai, iš ten gi ūkininkas gali įsigyti gerų veršelių auginti. Galvijų produktingumas ir sveikata tuose ūkiuose bus tinkamai patikrinti, ir tie, galvijai bus aklimatizuoti. Be to, turint tokius ūkius-gamyklas, nebus reikalo kasmet išrašinėti reproduktorių iš užsienio, leidžiant tam žymias *) pinigų sumas (2—3 mil. litų kasmet). Tokiomis sąlygomis įgyja jau prasmės ž. ūkio paskaitos bei kursai, atatinkamos ž. ū. literatūros skleidimas ir kiti ž. ūkio švietimo srity darbai. Be aukščiau gi minėtų sąlygų, tie kursai, paskaitos etc. nustoja prasmės ir virsta ne rimtu darbu, o vien žaislu.

Toliau, reikia padėti ūkininkui ir visas savo ūkis atatinkamai pertvarkyti. Čia įeina ne tik techniškieji tokio pertvarkymo reikalai, kaip antai, sėjomainos atatinkamas sutvarkymas (įvedant daugiau kaupiamųjų augalų, sėjamųjų žolių ir t. t.), pievų pagerinimas, tvartų sutaisymas, galvijų veislės pagerinimas ir t. t., bet ir kredito klausimai; be pigaus ir prieinamo kredito apie tokius persitvarkymus dažnai tik pakalbėti galima. Neišvengiamame su tuo ryšy yra ir mūsų vieškelių sutvarkymo klausimas. Juk be gerų vieškelių yra neįmanomas ne tik bendros pieninės veikimas, bet ir, aplamai, nėra įmanomas kultūrinis ž. ūkis.

---

*) Šiandien skaitome lig 800.000 karvių. Galvijų ūkiui išsiplėtus turėsime $1^1/_2$ miliono arba ir daugiau karvių. Pavienių ūkių šiandieną turime lig 230.000, vėliau turėsime lig 250.000. Sutvarkius galvijų ūkį vienas bulius galės tarnauti keliems ūkiams, bet visuomet dalis ūkininkų laikys bulius vien savo karvėms. Tuo būdu vienas bulius tenka skaityti nedaugiau 20-iai karvių. Reiškia, reikės iš viso 35—40.000 (o gal ir 50.000) bulių reproduktorių. Iš vieno buliaus per metus negalima tikėtis priauginti (vidutiniškai) daugiau 10 **veislei tinkamų** buliukų. Tuo būdu šiuos 40.000 bulių skaitant III rūšies reproduktoriais, II rūšies reikės turėti apie 4.000 ir I rūšies — apie 400 reproduktorių. Šiuos pastaruosius mes galime arba išsirašyti iš užsienio, arba pasigaminti ūkiuose-gamyklose. Be dvarų šiandien tokių ūkių gamyklų mes nesukūrsime.

Skyriuje „Ž. ūkio koperacija ir eksportas“ buvo nurodyta, kad be didesnių bendrų pieninių mes negalėsime savo pieno ūkio išplėsti; be pieno gi ūkio nebeturėsime ir, aplamai, intensyvaus ne tik galvijų ūkio, bet ir kiaulių ūkio. Mūsų gi galvijų ir kiaulių ūkių išsiplėtimas yra artymiausiame, nenutrauktiname ryšy su viso mūsų ž. ūkio tarpimu. Tikrai gyvai ir tampriai pavieni ž. ūkio reikalai tarpu savęs yra susimezgę.

Toliau, tokių pieninių (su nežymiomis išimtimis) organizavimas nėra galimas be ž. ūkio koperacijos mūsų krašte išsiplėtimo. Tų gi koperatorių, lygiai ir agronomų turime dar be galo mažai. Ž. ūkio kultūros reikalams visus juos kuo sąmoningiausia, sistematingiausia ir pilniausia reikia išnaudoti. Ir tai dar labai daug bus neatadirbto darbo.

Bet ne tik sviestą, sūrį etc. geros rūšies reikia padaryti. Reikalinga, kad pavienios pieninės gamintų ne tik geros, bet ir vienodos rūšies produktą, jei mes manome apie to produkto į Vakarų rinką eksportą. Tą rinką reikalinga surasti, ir tai pastovų rinką ir savo produktui ten įgyti gerą vardą, išdirbti jam markę. Pagaliau, patį eksportą tenka gerai suorganizuoti, kad neturėti kokių nemalonių surprizų, ir antra, kad jis kuo pigiausia kainuotų. Tuo gi tikslu reikalinga 1) kad pieninės susidėtų sąjungon, 2) kad tų darbų pryšaky stovėtų gabūs, prityrę ir sąžiningi vedėjai ir 3) kad tas visas darbas turėtų pilnos (medžiaginės, technikinės, juridinės ir moralės) paramos iš valdžios (suprantama ir iš visuomenės) pusės. Tai yra tiek sunkus bei trapus darbas, kad be pilno iš valdžios pusės pritarimo, labai lengvai gali pakrikti.

Tai yra vienas pavyzdys ž. ūkio dargi pavienių reikalų didumo, sudėtinumo ir susimezgimo su kitais krašto reikalais. Panašiai yra ir su kitais ekonominiais ž. ūkio reikalais. Tų gi reikalų visa eilė. Vienoje šio rašto vietoje mes suvedėme ž. ūkio reikalus į 8 pagrindinius tų reikalų kompleksus. Mes matėme, kad galvijų (ir pieno) ūkio reikalai ten įeina, tik kaip **viena sudėtinųjų dalių** V (gyvulininkystės ir paukštininkystės) ž. ū. reikalų komplekso. Reiškia, pavienių didesnių reikalų ž. ūkio srity randame lig keliasdešimts. Bet kurį iš tų reikalų paėmę ir tik pačiais bendrais bruožais jį panagrinėję, mes tuoj pamatome, kad tai ir didis, sudėtinas ir tampriais ryšiais su kitais reikalais susimezgęs reikalas. Paėmę vieną, rodos mažiausią sudėtinų klausimų, būtent linų ūkio reikalą (vienas iš daugelio VIII reikalų komplekso) ir jam prisižiūrėję tuoj pamatome jo **stambumą.** Kyla klausimas del 1) linų (augalų) rūšių, jiems tinkamų žemių ir ūkių, 2) linų kultūros būdų ir kovos su linų kenkėjais tvarkymas, 3) l. šiaudų pluoštui ruošimo klausimai, klo-

jant ir mirkant, 4) l. pluošto ruošimo punktai, 5) l. sėmenų aliejui spausti vartojimas ir l. sėmenų eksportas — aliejui spausti ir sėklai, 6) l. pluošto eksportas, 7) linų ūkių tvarkymo*) klausimai, 8) kreditavimo, eksporto kontrolės ir kiti klausimai. Tuo gi tarpu linų gamybos klausimas yra daug mažesnis ir prastesnis, daug mažiau sudėtinas reikalas, negu daugelis kitų klausimų.

Neliesime šiuo atžvilgiu daugiau pavienių ž. ūkio reikalų. Matos, to, kas šiame (ir pirmykščiuose) skyriuje pasakyta, pakanka, kad būtų paaiškėję, koksai yra ž. ūkio reikalų stambumas, įvairumas, sudėtinumas ir kiek tampriai tie reikalai susipynę yra su visais kitais krašto reikalais. Lygiai, matos, kiekvienam turėtų būti aišku (išskyrus tų, kurie nebnori žinoti ir su nieku nebenori skaitytis), kiek įvairios rūšies specialistų ir ir šiaip žinovų reikalinga mūsų ž. ūkio darbams ir kokio didelio prityrimo privalo būti tie žmonės, kurie stovi tų ar kitų stambesnių ž. ūkio darbų prieky. Lietuvoje gi, be to, kaip jokiame kitame Europos Vakarų ir Centro krašte, ž. ūkio reikalai yra daug svarbesni už visus kitus ekonominius mūsų krašto reikalus. Ir todel pas mus, dar labiau, negu pas danus, vokiečius ar švedus, tų reikalų vedimas privalo būti atatinkamų žinovų rankose, o ne įvairių pripuolamųjų žmonių nuožiūroje ir malonėje. Jei jau visai be „šposų" gyventi nesugebame, tai lengvesne širdim galime pavesti gelžkelių linijų tęsimą vien advokatams, kunigams ir daktarams, visai (lyg vieno) nuo to darbo pašalinus inžinierius bei technikus. Daug pigiau tas mūsų kraštui atseis, negu nuo ž. ūkio darbų agronomų ir kitų ž. ūkio žinovų šalinimas.

Pereinant nuo pavienių ž. ūkio reikalų prie ž. ūkio reikalų visumos (bendrumo) tenka pažymėti tie pagrindiniai bendri visų tų reikalų momentai (etapai), kurie nulemia visą mūsų ž. ūkio plėtotę. Teisybę pasakius jie tenka čia tik dar kartą priminti, nes jie visi jau aptarti pirmykščiuose šio rašto skyriuose.

1. Mūsų ž. ūkio sekminga ir sparti plėtotė tol bus neįmanoma, kol mes tiek nesutvarkysime savo eksporto, vidaus prekybos, ž. ūkio koperacijos, atatinkamų įmonių (pieninių, skerdyklų, įvairių sandėlių etc.) ir t. t., pagaliau, savo vieškelių, kad mūsų ūkininkas kiekvienu metu ir tinkamomis kainomis galėtų savo produktą parduoti. Geriausia tai sutvarkyta Danijoje. Ten ūkininkui visai nerūpi, kad savo produktui pirklio ieš-

*) Linų gamyba ūkininkui gali būti tikrai pelninga, bet neatsargiai, aklai vedama gali būti žalinga, nualinus žemę. Delto, pas rusus ir lenkus būta išsireiškimo: linai praturtina tėvus ir nuskurdina vaikus.

kojus. Jam rūpi vien, kad produktų pagaminus, ir, žinoma, kuo aukščiausios rūšies produktų ir, kiek galima, didžiausiame kieky.

2. Reikalinga, kad mūsų ž. ūkis gamintų daug ir gerų produktų ir kad ta gamyba pačiam ūkiui kuo pigiausia atsieitų.

Tam reikalingas geras žemės dirbimas ir tręšimas, racionaliai sutvarkyti vaismainiai, gera sėkla ir naminiai gyvuliai, racionalus gyvulių auginimas, užlaikymas ir eksploatavimas, ž. ūkio melioracijų įvykinimas, pagaliau, **reikalingas savo verslą žinąs ir mokąs, sumanus, darbštus ir taupus ūkininkas.**

3. Ryšy su pirmais dvejais momentais, yra reikalingas pigus, prieinamas ir gausus ž. ūkio kreditas, ž. ūkio trobesių statybos sutvarkymas, draudimo klausimų tinkamas išsprendimas, žemės ir kitų mokesnių tinkama tvarka, ž. ūkio švietimo sumani organizacija ir t. t., pagaliau, tvirta ir pastovi valstybinė ir visuomeninė tvarka.

Tam gi, kad tas viskas tikrai įvyktų, būtina yra, kad mūsų ūkininkai eitų išvien, vienu frontu, kad jie susiorganizuotų į skaitlingas ir tvirtas organizacijas ir neleistų tų organizacijų naudoti pašaliniems tikslams, kad jie įgytų tvirtos įtakos mūsų valstybiniame ir ekonominiame gyvenime, su tuo, kad drauge sutvirtėtų mūsų gyvenime gamybinės ir kurybinės srovės ir nusloptų ardybų ir pakrikimo srovės.

Dar porą žodžių del plano ž. ūkio plėtimosi reikalu. Aišku, kad tą planą gali dirbti ž. ūkio reikalų žinovai, o ne pašaliečiai, ir kad tam, kad tuo reikalu sveiką planą turėjus, reikalinga gerai savo ž. ūkį bei kraštą žinoti.

Tie žinovai šią dieną nepakankamai yra naudojami, be to, ir, bendrai, mums dar trūksta daug žinių, daugel klausimų dar ne visame kame yra paaiškėję. Reikalinga todel plačiai ir rūpestingiau tų žinių rinkti ir nuodugniau ž. ūkio ir kaimo reikalus tyrinėti. Reikalinga mums gerai savo dirvas ištirti, sužinoti, kokie augalai pas mus auga (geobotaniško Lietuvos ištyrimo uždavinys — šiuo atvėju ne tik nuo Vakarų ir Centro Europos kraštų, bet ir nuo Lenkų ir Latvių esame atsilikę), gerai pažinti savo klimatas, išspręsti kokie augalai pas mus kultivuotini, kokie naminiai gyvuliai veistini ir t. t.

Visose šitose srityse pas mus per mažai kol kas padaryta. Bet, kita vertus, nereikia manyti, kad mes šiuo atžvilgiu, kokie tai analfabetai esame; nereikia įkristi į kitą kraštutinumą, pasiduoti paruošiamųjų tyrinėjimų ir planų kepimo ligai. Be abėjo, tų ir kitų žinių (dar labiau patyrimų) mums trūksta. Sakysime, aukščiau minėtas geobotaniškas mūsų krašto tyrimas, suteiks mums įvairios naudingos medžiagos. Tačiau iš to kokių tai

ypatingų išdavų laukti netenka. **Svarbiausia mums yra žinoti, kaip mūsų ž. ūkis šiandien yra bendrai praktikoje vedamas, kaip jis, toliau, vedamas mūsų geresniuose ūkiuose ir kokių tuose geresniuose ūkiuose išdavų pasiekta bei prityrimų turėta.** Štai iš kur pačių svarbiausių žinių turėsime, ir sulig kuo pirmoj eilėj savo darbų ž. ūkio plėtimo srity planus darysime. Tat gi yra galima tik tuo atvėju, jei tų darbų vadovavimas bus ž. ūkio žinovų rankose. Kita vertus, tas reiškia, kiek stačiai begaliniai svarbu yra, kad mes sugebėtume tinkamai pasinaudoti iš mūsų geresniųjų ūkių praktikos ir iš tų žinių bei patyrimo, kurio yra įgiję tų ūkių vedėjai. **Tos žinios bei patyrimas yra mūsų krašto savo rūšies turtas ir tai brangus turtas.** Ir tas turtas, ar gal, geriau pasakius, ta mūsų ž. ūkio varomoji jėga, yra grynai gamybinio pobūdžio, kurios mums tiek trūksta ir kuri mums tiek stačiai **neįkainuojamai** reikalinga, ir del to juo labiau brangintina.

Toliau, žemės ūkiui kelti plano sudarymo reikalu tenka turėti omeny dar viena aplinkybė. Tas planas negali būti ir net neprivalo būti per daug detalus ir negali būti ir neprivalo būti iš vieno karto sudarytas. Toksai detalus, įvairiausias smulkmenas nužiūrįs planas, tuo pat reikštų, kad tai yra per daug kabinėtinis gemalas ir netinka gyvenimui taikinti. Tokie planai buvo mėginami išdirbinėti rusų kanceliarijose (ir rusų mokovų kabinetuose), bet gyvenimas visuomet ne sulig tais planais ėjo. Mums šiuo atžvilgiu tenka mokytis iš anglų, tai yra iš praktiško darbo žmonių, o ne iš rusų. Anglai visuomet bijojo gyvenimo popiera suvaržyti. Jie gerai patyrę yra, kad didžių ekonominių ir šiaip visuomeninių darbų plano įvairios smulkmenos (detaliai) ne kabineto darbo įkvėpimais ar sanprotavimas iš ankšto nustatomos, bet paties gyvenimo, tuos darbus bedirbant. Tik darbą bedirbant, to darbo pačioje eigoje ir pirmon eilėn šitą darbą dirbantiems aiškės ir įvairios smulkmenos, reikalingi pakeitimai ir šiaip įvairūs iš anksto niekuomet nenužiūromi dalykai.

Tuo būdu įvairūs tyrinėjimai ir šiaip žinių apie mūsų ž. ūkį rinkimai, nors yra labai naudingi ir pageidaujami, yra ir bus tik pagelbiniai ž. ūkio plėtotės tvarkymo darbe momentai. Lygiai ir teoretiniai tyrinėtojai, kaip taisyklė (sakoma, kur taisyklė, ten ir išimtys gali būti) ž. ūkiui tvarkyti plano gaminimo darbe privalo laikytis antroje vietoje, pirmąją vietą užleidžiant patyrusiems žemės ūkio žinovams, dirbėjams.

Baigiant šį skyrių dar du žodžiu. Iš kur surasti lėšų visiems aukščiau minėtiems didiemsiems darbams. Juk lėšų tam reikia tikrai grandiozinių. Suprantama, lygiagrečiai reikalingi

ir taupinimai. Liečiant valstybės biudžieto klausimą buvo nurodyta, kad mūsų biudžeto srity įvairių taupimų padaryti galima; daugelio išlaidų atžvilgiu mes per mažai taupūs esame. Padarytus sutaupimus reikalinga kuo racionalingiausia naudoti ž. ūkio plėtotės reikalams. Ir tai jau nemažai reikštų.

Bet to dar maža. Tai yra, taip sakant, pasyvė darbuotės pusė. Reikalinga imtis ir aktyvės. Pirmoj eilėj mums čia padės eksporto išplėtimas. Tas eksportas dar nėra palietęs visų mūsų krašto produktų, kurie eksportui gali tikti. Toliau, ir tie mūsų produktai, kurie šiandien eksportui jau eina (kiaušiniai, paukščiai, kiaulės ir t. t.) yra išvežami toli gražu ne iš visų mūsų krašto sričių. Žodžiu, mūsų eksportas, kuris 1919—21 m. buvo palietęs tik **kai kurias** mūsų krašto sritis ir **nedaugelį** mūsų ž. ūkio produktų ir šiandien yra šiek tiek daugiau išsiplėtęs, vis dar nėra **pasiekęs ir šiandieninės mūsų gamybos** šiuo atvėju pajėgumo ribų. Daugelis mūsų ž. ūkio produktų stačiai pas mus be jokios bet kam naudos nyksta, „marnavojasi“, kaip žmones sako. Šiomis kryptimis eksportą išplėsti mūsų valdžia, su koperatyvų pagalba, dalinai ir su privatinių firmų bei šiaip pirklių, pagalba, turi pilnos galimybės.

Plečiantis eksportui randasi naujų ir tai žymių lėšų; pingant tarpininkystės išlaidoms, juo didesnė iš pajamų dalis tenka gamintojams. Be to, ir šiaip įvairios priemonės gali kelti ž. ūkio gamybą, reiškia ir didinti ž. ūkio jėgas. Pagaliau, dar ir dolerių gan gausiai iš Amerikos ateina. Viskas tat tinkamai panaudojus mūsų gamybai gali teikti visai žymių lėšų. Pradėjus gi mums rimtai ekonominėje srity tvarkytis, matos, jau po neilgo laiko rastume ir užsieny **nebrangaus** kredito. Ir šią dieną, nežiūrint visų mūsų ekonominių išsišokimo, iš užsieninio prekinio kredito mes visgi šiek tiek naudojamės; kai kurios gi organizacijos (sakysime „Gamintojas“, ir „Lietūkis“) nors mažu kiekiu ir specialėmis sąlygomis naudojasi ir iš piniginio užsieninio kredito.

Žodį „nebrangaus“ kredito tenka pabrėžti, nes didesniu mąstu naudojantis iš užsieninio **brangaus** kredito galima smarkiai kraštą įklampinti.

Greta didžių lėšų ž. ūkio plėtotės darbams reikalingi ir ištisi įvairių specialistų bei šiaip žinovų kadrai. Teko pažymėti, kad tokių žmonių netik labai trūksta (yra tokių mūsų ž. ūkio darbų, kur nei vieno žinovo dar neturime), bet dar aršiau — tų pačių savo negausingų specialistų prie darbo tinkamai nepritraukiame, kai kada dargi nuo darbų atstumiame. Greta neatadirbtų darbų aibės, yra pas mus jau agronomų, veterinarijos gy-

dytojų ir t. t. be darbo, ir tai nežiūrint to, kad tai dažnai sugebantieji ir norintieji savo darbą dirbti žmonės.

Reikalingų specialistų gaminimas, be abejo, didelis ir svarbus dalykas. Nesvarstant šio klausymo (manau tuo klausimu išsitarti kitoje vietoje), pažymėsiu vien, kad tenka turėti omeny ne vien teoretinį specialistų ruošimą, bet ir praktinį. Šitas gi pastarasai ruošimas mūsų krašto sąlygomis, sunkiau įvykinamas, negu Vakaruose. Tuo atveju, be kitko, mes žinome, kiek dar nepatenkinančiaiši praktikinio paruošimo pusė pastatyta mūsų žemesnėse žemės ūkio mokyklose. Ta proga tenka pažymėti, kad tos mokyklos dar mažai populiarios mūsų ūkininkų tarpe ir kad daugelis vaikų į jas pastoja ne tam, kad paskui ž. ūkio darbus dirbti. Mat, šią dieną mūsų ūkininkų daugumą jei savo vaikus mokslan leidžia aukščiau pradinės mokyklos, tai ne tam, kad jie darbo dirbti išmoktų, bet kad „ponaičiais" virstų. Tai žymė, to, kad mūsų kaimo gyvenimo sąlygos net kaimiečių akyse tiek mažai masinamos yra, kad jie savo vaikus **nuo to gyvenimo nori išgelbėti***) ir toliai tai žyme to, **kiek mūsų tautoje ir viršuje ir apačioje yra jau nusilpusios gamybinės jėgos.**

Baigiamasai žodis.

Į gamybą bei kurybą! Tai privalo būti vyriausias mūsų obalsis. Įtemptas aktingasai kūrybinis darbas ir tinkamai tam darbui pritaikinta, tvirta bei patvari valstybinė ir visuomeninė tvarka, — štai kas šiandien privalo mums labiausia rūpėti. Šioje mažutėje salutėje, mūsų Lietuvos valstybėje, kur mes dar kiek laisvesni išlikome, mes turime sukurti tikrą lietuvių tautos tvirtovę. Kaip jau esu kartą išsireiškęs, mes privalome techniškai, ekonomiškai ir kultūriškai savo žmones apginkluoti. Kiekvienas mūsų ūkis ir kiekviena mūsų šeima privalo būti lietuvystės, lietuvių žmoniškos kultūros lyg tam tikra maža tvirtovė, maža, bet aktinga, atspari ir patvari.

Į dabartinę mūsų valstybę ir į jos sienose susispietusią mūsų tautos dalį mes turime žiūrėti kaip į branduolį arba diegą, iš kurio ateity išaugs didis ir gražus tautos medis. Be to, į save mes, lietuviai privalome žiūrėti, kaip į didžią tautą, o ne kaip į kokius nykštukus. Mes žinome, kad „nykštukauti" tai mulkių

---

*) Dažnai ir patys nuo to gyvenimo bėgdami Amerikon; miestuosna ir t. t. Šią dieną tik Amerikos „kvotos" (normos) ir Rusijos iširimas sulaiko masinę mūsų kaimiečių emigraciją iš Lietuvos.

savybė. Drauskime savo tarpe tuos mulkius ir neleiskime jiems plėstis. Tik tie nykštukai gali skaičiuoti, kad lietuvių tautos iš viso yra gal kokie 150.000 „tonų gyvo svorio“ ir kad tai tik niekis, sakysime, prieš velikorusų 3 ar 4 milionus „tonų gyvo svorio“. Palikime tą ir panašias aritmetikas mulkiams. Mes gi žinosime, kad mums šiandien savo kultūros plėtimą pradedant, mūsų yra nemažiau, kaip kiek yra buvę francūzų, anglų arba vokiečių, jiems savo kultūrų plėtimą pradedant. Mes žinome, kad ne tiek nuo šiandieninio mūsų skaitlingumo, kiek nuo mūsų sumanumo ir nuo mūsų kūrybinių jėgų atsigavimo laipsnio priklauso ir priklausys mūsų ateitis, tos ateities didybė.

Mes žinome, kad:

1) Šiandien visų tautų liaudis Vakaruose labiau civilizacijos*) lyg nusavinta, dažnai net „nužmoninta“ ir nualinta, negu mūsų liaudis. Mūsų liaudyje, mūsų žmonėse yra išlikusių daugiau įvairių atgaivintinų ir išaugintinų diegų bei sėklos. Kultūros naujiems kitimams, atžaloms, pagilinimams bei išplėtimams mūsų tautos gelmių versmėse daugiau įvairių galimybių randasi.

2) Iš Vakarų kultūros pasiekimų ir eigos mes daug ko galime pasimokyti. Be daugelio neginčintinų laimėjimų Vakarų kultūrinės tautos nemažai tur ir pralaimėjimų, nuostolių. Be to, šiandien, ta kultūra kai kuriais atžvilgiais pradeda prieiti lyg prie liepto galo. Todel mums nėra galima jos aklai mėgdžioti. Mums reikalinga sąmoningai susivokti jos bloguose ir geruose reiškiniuose.

3) Būdami šią dieną savo tautos kultūros plėtotės prieangy, mes randamės visai skirtingoje padėty, negu kokioje yra buvę kadaise Vakarų tautos, savo kultūros (kultūrų) plėtotę pradedamos ir negu kokioje jos šiandien randasi. Tai gi reiškia, kad savo tautinei kūrybai mums tenka pasirinkti savą, skirtingą nuo kitų kelią. Kitaip mes būsime tik kokiu tai nieko nereiškiančiu prie kitų priedu, kokiu tai išgimuliu, kokiu tai erzacu, arba būsime tik kitų virškinamoji medžiaga.

Mūsų kūrybinių jėgų atsipalaidojimo ir augimo sekmingumas nulems tą ar kitą mūsų ateities eigą. Į didžiąją ateitį ar į nykimą (nors kiek dar į užsitęsusį)? Ar dar 10—20 kartų lietuvių tautos (palyginamoji) reikšmė pasauly sumažės („kaip ji jau yra sumažėjusi mūsų istorijos keliu amžių bėgy) ir tuo būdu gali ir visai nieku virst, ar, atvirkščiai, mūsų tauta tikrai atsigaus ir atsistos greta gaivių kultūrinių tautų?

---

*) Neidentifikuoti civilizacijos su kultūra.

Mes neskaitlingi esame, mūsų kraštas labai netirštai*) apgyvendintas ir... minios emigrantų iš Lietuvos prieš karą traukė į visas pasaulio puses; skaitlingai trauktų ir šiandien, jei tik būtų kur.

Mūsų tautai stinga ir stigdavo intektualių ir šiaip kultūrinių jėgų ir... savo gabiausius vyrus mes teikėme lenkams (Mickevičius, Kastiuška, Kraševskis, Moniuška, Mateika ir t. t.), vokiečiams, rusams; dar ir lig šios dienos teikę nesiliaujame.

Mūsų tautos kūrybai tinkamai neišsivystant mūsų tėvynėje darosi ankšta ne tik fyzinio, bet ir dvasinio darbo žmonėms. Tų ir kitų aktingesnis elementas seniau veržėsi, dalinai ir šiandien veržiasi svetur. Ne tik ankšta, bet dažnai ir trošku darosi. Iš savo tikrosios prigimties, kiek ji išorinių įtekmių dar nėra iškraipyta, lietuviai tai ne kokių užkampių tūnėtojai (nors istorijos eigos tokin užkampin laikinai mes ir suvaryti likome), o plataus akyračio žmonės. Ankštumose, scholastinių ir kitų siaurybių atmosferoje, gyvenimo palėpėse mums nepakenčiama. Mums būtina kuo greičiausia iš tų palėpių išeiti.

Ir mūsų kaimiečiams mūsų kaime darosi ankšta**) ir trošku. Emigravo Amerikon nebūtinai patys vargingiausi mūsų kaimiečiai; greičiau patys energingiausi, aktingiausi. Dargi šią dieną, mūsų kaimiečiams savo vaikus aukštesnin mokslan leidžiant, lygiai pasireiškia žymiame laipsny iš dabartinio kaimo, iš ankštumų bei palėpių gaivalinis bėgimas, dalinai net lyg savo rūšies dezertavimas.

Mes ilgai gerbėme ir „gerbėme" savo tėvų šiaudinę pasto-

---

*) Lietuvoje šią dieną priskaitome tik po 38 gyventojus vienam ketvirtainiui kilometrui. Tuo tarpu dargi Lenkija skaito po 70 gyventojų ketvirtainiui kilometrui, o savo etnografiniose srityse ir po 80, tai yra du kartu daugiau, o Vokietija — 126, tai yra ji apgyvendinta kuone pusketvirto karto tirščiau. Lygiai, kaip mes matėme ir ekonominėje srity mūsų kraštas labai mažai išnaudotas: ekonominių gerybių mūsų krašte galima būtų gaminti 5—7 kartus daugiau, negu kiek šiandien yra gaminama! lygiai ir kultūrinėj srity mes be galo atsilikę.

Todel nenuostabu, kad mūsų kaimynuose tiek sukilę norai Lietuvą kolonizuoti — gyventojų netirštumas, ekonominis ir kultūrinis tuštumai, viskas tai juos traukte traukia į mūsų šalį. Jau bevažiuojant mūsų gelžkeliais svetimtaučiui iš vagono lango į akis krįste krinta mūsų krūmynai, mūsų tinkamai neįdirbti ir neįgyvendinti plotai.

**) Mes matėme, kad tai ne absoliutinis ankštumas, nes mūsų kraštas visai netirštai apgyvendintas. Tai palyginamai ankštumas del mūsų krašto gamybos ir tautos kurybos neišsivystymo. Tam neišsivystymui toliau tebesitęsiant, tai gręsia virsti lietuvių tautos... valstybiniai-tautine impotekcija. Tai gi reiškia — kitų aktingumas mūsų kraše įsigalės, o mes tuomet ... kas būsime?

gę. Tačiau, turėkime omeny, kad ta šiaudinė pastogė jau visai baigia atgyventi savo dienas, savo istorinį uždavinį ar pareigą ji jau baigia atlikti. Ji, nors ir labai sumažėjusiame mūsų žemių plote, išlaikė lietuvių vardą ir kalbą, dainas ir pasakas, dalinai ir papročius bei mūsų tautinį būdą, daug sveikų gamybinių bei kūrybinių diegų bei linkimų. Tačiau, jos vaidmuo buvo pernelyg pasyvus. Dalinai, tas pasyvumas atatiko tiems lietuvių tautos iš pasaulinio viešojo gyvenimo pasitraukimo laikams. Bet šią dieną toksai pasyvumas mums jau pragaištingas yra.

Tiesa, anais laikais, ta mūsų „šiaudinė bakūžė", tie mūsų kaimiečiai yra parodę tam tikro teigiamo patvarumo bei atsparumo išorinėms mūsų tautą griaunančioms įtakoms. Ne dovanai kalbama apie lietuvišką užsispyrimą bei atkaklumą. Tačiau, vien šito užsispyrimo bei atkaklumo ir šitos „šiaudinės pastogės", būtų neužtekę tam, kad išlaikius mūsų tautos nors tik ir branduolį ir tai tik palėpėse. Tas išlikimas labai daug priklausė ir nuo to, kad ta „šiaudinė pastogė" buvo labai mažai liečiama svetimų, išorinių įtekmių. Pasaulinės istorijos eiga slinko pro šalį tos bakūžės. Kur ir kada ta „šiaudinė pastogė" būdavo smarkiau liečiama išorinių įtakų, jos vien pasyvaus atsparumo nepakakdavo. Sakysime, nuo XV šimtmečio vidaus, tai yra nuo to laiko, kuomet maždaug liovėsi Rytų Prūsijoje lietuviškos giminės fyzinis naikinimas, ir lyg XIX š. antros pusės lietuviškai kalbančios sritys tame krašte tik iš lengvo siaurėjo, vokietėjo. Ne tiek dar seniai lietuviškai kalbėjo ne tik Gumbinės ir Įsrutės srityse, bet ir Goldapės srity ir Karaliaučiaus apilinkėse. Bet antroje XIX š. pusėje valstybiniam aparatui ir valstybinei įtekmei moderninėse valstybėse labai išsiplėtus ir sustiprėjus (administratyvis aparatas, visuotinas priverstinas kariuomenėje tarnavimas, visuotinas mokymas ir t. t.), Rytų Prūsijoje prasidėjo staigus lietuvių vokietėjimas. Lietuvystės nuostoliai tame krašte kokių 40 pastarųjų metų bėgy buvo gal nemažesni, negu seniau 400 metų bėgy. Lygiai daug pastaraisiais metais nutautėjo lietuvių mūsų Rytuose.

Mūsų emigrantai Amerikoje, ypatingai ten, kur jie tirščiau apsigyvenę, tautiniu atžvilgiu gan pusėtinai laikosi. Tačiau, tai tik tiek, kiek eina kalba apie tiesioginius emigrantus iš Lietuvos, o ne apie jų vaikus. Pirmieji dar gyvena lyg tam tikroje nuo amerikoniško gyvenimo izoliacijoje, antrieji gi arčiau į tą gyvenimą įtraukiami ir to gyvenimo įtekmių liečiami ir... mūsų akyse jie amerikonėja.

Prisiminkime toliau savo karo meto tremtinius Rusijoje. Kaip greit ir kaip smarkiai šitie mūsų tremtiniai pradėjo gadinti lietuvių kalbą įvairiais rusicizmais, užsikrėsti rusų papročių

(lig „semečkų" kramtymo įimtinai), rusų obalsių. Taip pat Rusijoje gyvenusios mūsų inteligentijos didelė dalis buvo gerokai sumaskolėjusi. Tenka dargi pažymėti, kad šitas mūsų inteligentijos maskolėjimas ėjo daug smarkesniu tempu, negu senesniais laikais mūsų bajorijos nutautėjimas. Mūsų bajorija anais laikais buvo parodžiusi didesnio tautinio atsparumo, negu dabartinė mūsų inteligentija. Mat, šiandien visi įvykiai vyksta daug greitesniu laiku, negu seniau.

Todel mums netenka teisinti savo neveiklumo ar tai mūsų „šiaudinės pastogės" atsparumu ar kokiais kitais teigiamais mūsų liaudies privalumais, ir tuo nusiraminti. Ne tik mūsų valstybė, mūsų inteligentija, bet ir mūsų kaimas ir kiekviena mūsų „šiaudinė pastogė" šiandien kuo **smarkiausia** liečiami įvairių išorinių įtekmių. Neneigiant gan žymios ir pasyvaus atsparumo tam tikrais atvėjais reikšmės, tenka turėti omeny, kad mūsų dabartinio gyvenimo sąlygomis jo reikšmė atsirasdinusi yra tik antrutinėje vietoje. Nulemiančioji gi reikšmė priklauso mūsų aktingųjų kūrybinių jėgų išsivystymui. Šią dieną savo tautos ateities klausimus sprendžiant mums tenka ne palėpėsna slėptis ir „bakūžėse" „ramiai" riestis, bet viešumon eiti, sąmoningą aktingą darbą dirbti. Išlikusius po "šiaudine pastoge" diegus tenka išugdinti. Ilgo įmygio laikotarpiu kai kurie tų diegų apvytę. Jų ir toliau negaivinant, o išorinėms įtakoms šiandien viską smarkiai liečiant, greitu laiku tie diegai visai gal nudžiūti ar supūti. Mes rastumės tuomet padėty dar blogesnėje Vakarų tautų padėties, nes šios iš savo diegų (nevisuomet pirmos rūšies) jau turi visgi išsiauginusios tų ir kitų augmenų, kurinių.

Kūrybines savo tautos jėgas ūgdinant, tenka pradėti nuo savo gamybinių jėgų ekonominėje srity atpalaidojimo ir auginimo, savo gamybą tenka p l ė s t i ir tobūlinti. Juk be visko kito kiekviena kultūra remiasi ir tam tikru medžiaginiu pagrindu, be kurio ji negali tarpti. Neginčintina gi, kad medžiaginis mūsų kultūros pagrindas randasi tuo tarpu pas mus žemiau būtino minimumo.

Atsigręždami savo veidu į gamybą, į savo žemę mes lyg tas milžinas pasakoje, atsigausime. Mes elgsimės sulig mūsų šiandieninės tikrenybės reikalavimais, būsime sąmoningesniais savo ateičiai darbininkais. Būsime pažangūs tikroje žodžio prasmėje.

Laiko gaišinti, kaip buvo minėta, negalime, jau ir del to, kad nenaudojamos jėgos nyksta, kad neauginami diegai pelyja arba džiūsta. Be to, mes visai nežinome, kurį laiką išorinės (ne nuo mūsų priklausančios) aplinkybės mums dar leis vien

„riestame pavidale“ gyventi. Ar neateis, sakysime, sunkesni nors ir ž. ūkiui laikai? Mes žinome, kokius šuolius daro moderninės technikos pažanga. Vakarų kraštai tą techniką geriau už mus seka, be to, kad racionaliai technikos pažanga ūkyje pritaikius, reikalinga, be to, ir atatinkamų ūkio šakų geras suorganizavimas ir tam tikros bendros krašto kultūros. Mes nežinome, kiek sparčiai savo ž. ūkį plės Vakarų kraštai ir nežinome, ar po neilgo laiko Vakarų vartojimo rinkuose galima bus pa sirodyti su ne pirmos rūšies produktais.

Lygiai, mes nežinome, ar dar ilgai ekonominėje srityje nesusitvarkys tokie kraštai, kaip Rusija, Balkanai, dargi Lenkija ir toliau, kaip plės savo ž. ūkį Argentina, Australija, Pietų Afrika*). Kuriomis kainomis jau po neilgo laiko tie kraštai pradės pristatinėti savo ž. ūkio produktų Europai? Tuo būdu, po kurio laiko tas ir kitas ž. ūkio produktas pasauliniame rinke gali žymiai atpigti; kitų gi produktų Europa gali pradėti reikalauti vien aukštosios rūšies.

Tik išplėtę visas tinkamas savo gamybos šakas, gamindami daug ir **aukščiausios** rūšies produktų, patį gaminimą sutvarkydami kuopigiausiu moderniniu būdu, žaliąjį produktą savo krašte padirbant ir eksportui teikiant kuo labiausia apdirbtame pavidale, pagaliau, ir prekybą bei transportą kuo tinkamiausia suorganizavus, ir savo rankose turint, tik tuomet mes drąsiai galėsime žiūrėti ateitin. Toksai ūkis, greta aukšto produktingumo, turės ir didelio atsparumo bei miklumo. Mūsų gamintojai darbštūs, sumanūs ir **aktingi**, ekonominiai pasiturį ir **tvirtai susiorganizavę**, reikalui užėjus, be didelio vargo galės tą ir kitą savo gamybos šakų siaurinti ar plėsti, prisitaikant Vakarų vartojimo rinko kitėjantiems reikalavimams.

Visame pasauly šią dieną, greta politinių ir tautinių, eina smarkiausios ekonominės pavienių kraštų varžytynės. Ypatingai tos varžytynės jaučiamos Vakarų ir Centro Europoje. Čia ankšta, čia aktingosios tautos gyvena ir čia technikos ir ekonomikos plėtimosi centrai ir versmės randasi. Iš Rusijos okupacijos išėjusi Lietuva šių varžytynių pačiame sukury randasi. Visų aplinkybių Lietuva stačiai spirte spiriama prie didžiausio kuriamojo aktingumo reiškimo, prie įtempto darbo**). Jei nori-

---

*) P. Afrika pradėjusi l. pluošto gamybą, Aigiptas plečia, be kitko, kiaušininkystę, Argentina — grūdų gamybą ir t. t.

**) Mes matėme, kad įvairių „baudžiavų“ gyvenimo sąlygose lietuvio yra įprasta su nepasitikėjimu, dažnai dargi su panieka žiūrėti į kiekvieną didesnio aktingumo pasireiškimą. Lietuvis tiek pratęs užkampy tūnoti, kad vien pasingumas, savyje užsičiaupimas ir nuo aktingesnio žingsnio išsisukimas vieninteliai rimtas „darbas“ jam išrodo. Didesniame gi aktingame darbe jis įžiūri ar išsišokimą, ar išdykavimą bei fantazijas.

me kaip tauta išlikti ir dargi manome apie didžiąją savo tautos ateitį, tai mums tenka griežtai savo senąjį frontą keisti. Iš **pasyvaus palėpėse tunėjome, tenka išeiti viešan aktingan darban.**

Lietuvių tauta tuo būdu tikrai naujų laikų prieangy randasi, **labiau naujų, negu bet kuri kita Vakarų tauta.** Vieton „šiaudinės pastogės" mums tenka statytis visai nauji, bet lietuviški rūmai. Iš savo tautos gelmėse išlikusių diegų ir naudojantis iš kitų patyrimo, **tenka savo kultūros augmenis auginti, ar... ir tų pačių diegų nustoti.**

Mūsų inteligentija, lietuviška tuo tarpu vien savo kalba ir savo pasąmonės rūšim, gyvena šiuo tarpu lyg tam tikrame dvasiniame tuštume. Palėpėse įprasto pasyvumo dar neatsikračius, mūsų inteligentija savo dvasiniame gyvenime dar per daug pasyviai pasiduoda įvairiems svetimiems toje srity „importams"; neparodo kol kas dargi didesnio kriticizmo ir skonio, tą ar kitą dalyką iš to „importo" pasirenkant tenkinasi tuo; kad tik kuriuo nors būdu papildžius, užkimšus šitą savo dvasinio gyvenimo tuštumą. Tų „importų" vyksme mes pasyviai ir mechaniškai prisigraibstėm ir tų vartojimo ir ardybų kilties idėjų bei obalsių, kurie tiek įsivyravę mūsų krašte. Tos idėjos bei obalsiai ne tik užpildė anuos tuštumus (ir ne tame, žinoma, bėda) ir „nuramino" mūsų inteligentijos dvasią, bet ir prislėgė mūsų, gamybinių ir kūrybinių jėgų plėtimąsi ir lyg ūku aptemdė lietuvių sąmonę ir visą mūsų gyvenimą.

Taigi tenka kreiptis prie savo žemės ir gamybos, prie savo kūrybinių jėgų atpalaidojimo ir plėtimo ir prie savo kultūros ugdymo. Tenka patiems pasiliuosuoti ir savo kraštą bei tautą paliuosuoti iš tų ardybinių ūkanų, iš tų importo obalsių bei „idejų", kurie tiek slogina mūsų sielą ir darko mūsų jėgas; **tenka mūsų gamybą bei kūrybą paliuosuoti, pagaliau, iš visų okupacijų.**

Mes matėme, kad nuo mūsų krašto „istorijos pradžios" (X—XIV š. š.), del nesekmingai mums susidėjusių išorinių ir vidaus aplinkybių, mūsų gamyba bei gamybinės jėgos vis rasvďaosi kieno nors okupacijoje. Tik retkarčiais ir tik vietomis pasitaikydavo liuosesnių sąlygų. Ir bematant pasireikšdavo labai spartus mūsų žmonių atsigavimas. Tą matėme, pavyzdžiui, po švedų karų (XVII š.), Žemaitijoje, vad. Šiaulių ekono-

---

Tuo gi tarpu šiandieninėmis mūsų tautos gyvenimo sąlygomis mums nėra nei mažiausios galimybės snausti. Pačios „užkampiausios" mūsų palėpės išorinių vėjų smarkiai šiandien liečiamos. Būtina yra mums didžio aktingumo reikšti. Kitaip galime ir visai pražūti. Galima sakyti, kad šiandien mums negali būti paikesnės ir pragaištingesnės fantazijos, kaip kad manyti, kad be didžių aktingųjų darbų ir iniciatyvos, mes galėtume nepriklausomi ir sveiki išlikti.

mijoje. Tą savo pačių akimis matėme po didžiojo karo, mūsų ūkininkams labai sparčiai pirmais po to karo metais pradėjus atsigauti. Tam pavyzdžiu gali būti ir šiaurės Suvalkija. Gyvendami XIX š. truputėlį liuosesnėse sąlygose ir vienkiemiais išsiskirstę Suvalkijos ūkininkai tapo patys kultūringiausi visoje Lietuvoje; tuo tarpu, kaip senesniais laikais ta sritis nebuvo nei kiek kultūringesnė arba turtingesnė, nors ir už tą pačią Žemaitiją.

Mūsų kaimiečiai, emigrantai Amerikoje ar Anglijoje, nėra vertinami žemiau pačių geriausių darbininkų, darbštumo, patvarumo, sumanumo ir (dalinai) sąžiningumo atžvilgiais. Turint omeny mūsų kaimiečių žemą švietimo laipsnį ir jų visišką (emigruojant) nepasiruošimą naujoms gyvenimo (Anglijoje ar Amerikoje) sąlygoms, gauname tvirto įsitikinimo, kad iš prigimties mūsų žmonėse turime gerą medžiagą, neblogesnę, o, matyti dargi geresnę, negu kitos tautos.

Tik tos mūsų tautos darbo ir kūrybos jėgos glūdi lig šiol mūsų gyvenimo gelmėse **lyg užburtos.** Tai liečia tiek žemesnės, tiek ir aukštesnės kūrybos rūšis; tai liečia ir pačius aukščiausius dvasinės kūrybos laipsnius. Pavieniems mūsų tautos sūnums patekus kitų tautų akyratin ir, tiems ar kitiems akstinams jų dvasią sužadinus ir jai atbudus, šitie mūsų tautos sūnūs tų tautų kultūron įneša didžių brangenybių. Atsiminkime vien lenkus, į kurių kultūros pagrindus lietuviai gal vertesnių brangenybių įnešė, negu patys lenkai. Daug dirbome ir rusų bei vokiečių kultūros labui.

Šią dieną istorijos eigos susidėjusiomis aplinkybėmis tam tikrame savo žemių plote esame atgavę palyginamai žymios laisvės. Yra todel mums galimybės, drauge ir būtinybės atpalaidoti savo tautos lig šiol lyg užburtas kūrybines jėgas. Pirmiausia ir lengviausia mums tenka plėsti savo gamyba ir, bendrai, savo ekonominės jėgos. Mus laukia šiame kely tikrai didūs laimėjimai. Priešingame gi atsitikime, tai yra, jei mes nesugebėsime iš dabartinio mūsų tautos gyvenimo kryžkelio pasirinkti tikro kelio, mes galime pražūties susilaukti.

Baigsiu savo jau ne kartą minėtos brošiūros žodžiais: „... (pasirinkus ... mums kūrybos kelią ir gaivinant savo ž. ūkį, augs mūsų ekonominė gerovė) augs ir mūsų kultūra, mūsų sąmonė ir visa mūsų tauta. Tautos jėgai ir tautos sąmonei beaugant rasis naujų galimybių ir naujų progų naujiems sumanymams bei planams daryti, naujiems didesniems darbams dirbti. **Tie nauji laikai patys geriau už mus, šiandieninius nuskurėlius (nuskurėlius medžiaginiu, intelektualiu ir kuriamosios valios at-**

žvilgiais) pagalvos apie savo tolesnę ateitį ir tai ateičiai padirbės. Mes gi, savo dienos žmonės, nesvajodami apie kaž kokius tolimus dalykus, apie kaž kokius būsimo žmonių surėdymo planus, žiūrėkime šios dienos padėties, žiūrėkime, kad mums iš po kojų žemė neišslystų, kad nesuirtų viso mūsų gyvenimo pagrindai.

Tai yra tokie neginčintini, tokie elementarūs dalykai, kad rodos, savaime yra suprantami, kad jų, rodos, ir įrodinėti nereiktų. Bet gal del to jų elementarumo (paprastumo) mes šių dalykų ir neįžiūrėsime. Trūksta, be to, tiems dalykams importinių „pipirinimų" bei „dažų", ir mes, per daug dar įpratę esame gudrauti, įtarinėti, vingių kelių bei takų ieškoti" ir ... **savo tikrenybės didžiuoju vieškeliu nepasitikime.**

Kadaise, amžiųvydžio laikams galop einant ir vadinamiems naujiems amžiams auštant, lietuvių vardas buvo Europoje praskambėjęs. Iš nežinomybės buvo pakilusi lietuvių tauta. Tačiau, del įvairių priežasčių, tų laikų kvotimus blogai laikėme ir keliems amžiams vėl nugrimzdome nežinomybėn. Išliko mūsų tautos vien palėpėse diegų. Šiandien lietuvių vardas vėl aikštėn iškilęs. Ir vėl iškilęs laikotarpiu, kuomet jau ne vien Europoje, bet ir visame pasauly eina staigių kitėjimų ir perversmių bangos. Daugelio brangenybių perkainavimas eina; pasaulinės istorijos eigos persilaužimas vyksta. Tokiomis sąlygomis antrus gyvenimo kvotimus laikome. Kam tikę esame? Ko verti esame?

Taigi, tinkamai tuos gyvenimo kvotimus laikykime, kuriamojo darbo kelią pasirinkę. Ir kitos tautos tuos kvotimus šiandien laiko. Niekas šiandien dar nepasakys, ar daugelis jų išlaikys tuos kvotimus? Bet kvotimus išlaikusiųjų tarpe ir norėčiau manyti jų pirmose eilėse, turėtų rastis ir lietuvių tauta, šita pagrindinė arijų tauta.

1925 m. Vasario mėnuo. Kaunas.

Priedas.

Žemės reformos komisijos statistikos žinios 1919 m.

Lentelė I.

Bežemiai ir mažažemiai.

Eilės Nr.	APSKRITYS	Skaitmenimis						Nuošimčiais		
					Tame skaičiuje kariškių					
		Bežemiai	Mažažemiai	Iš viso	Iš bežemių	Iš mažažemių	Iš viso	Bežemių	Mažažemių	Tame sk. kariškių
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	Raseinių	2980	1716	4696	148	106	254	63,5	36,5	5,4
2	Skaudvilės . . .	2987	1535	4522	120	77	197	66,1	33,9	4,4
3	Tauragės	1956	1124	3080	71	43	114	63,5	36,5	3,7
4	Kretingos	2765	1891	4656	45	43	88	59,4	40,6	1,9
5	Mažeikių	2574	1059	3633	162	85	247	70,9	29,1	6,8
6	Telšių	3303	2168	5471	141	49	190	60,4	39,6	3,5
7	Šiaulių	4965	2035	7000	330	158	488	70,9	29,1	7,0
8	Pasvalio	4810	3699	8509	238	156	394	56,5	43,5	4,6
9	Panevėžio . . .	4482	2778	7260	540	311	851	61,7	38,3	11,7
10	Rokiškio	2932	2335	5267	92	58	150	55,7	44,3	2,8
11	Utenos	1515	1792	3307	108	140	248	45,8	54,2	7,5
12	Ukmergės . . .	2666	3856	6522	214	229	443	40,9	59,1	6,8
13	Kedainių	4429	2025	6454	418	207	625	68,6	31,4	9,7
14	Kauno	3212	3036	6248	288	264	552	51,4	48,6	8,8
15	Trakų	945	2650	3595	46	148	194	26 3	73,7	5,4
16	Alytaus	1965	2481	4446	108	176	284	44,2	55,8	6,4
17	Seinų	521	308	829	50	26	76	62,8	37,2	9,2
18	Mariampolės . .	2885	1620	4505	311	187	498	64,0	36,0	11,1
19	Vilkaviškio . . .	3169	1844	5013	334	269	603	63,2	36,8	12,0
20	Šakių	2424	1497	3921	276	108	384	61,8	38,2	9,8
	Iš viso . . .	57485	41449	98934	4040	2840	6880	58,1	41,9	7,0

Lentelė II.

Kiek bežemių ir mažažemių norėtų gauti žemės.

Eilės Nr.	APSKRITYS	Skaitmenimis					Nuošimčiais			
			Nuosav.		Nuom.		Nuosav.		Nuom.	
		Iš viso	Už grynus pin.	Išsimokėjimui	Termyninėn	Amžinon	Už grynus pin.	Išmokėjimui	Termyninėn	Amžinon
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	Raseinių	4695	39	4645	7	4	0,8	98,9	0,2	0,1
2	Skaudvilės	4524	69	4447	3	5	1,5	98,3	0,1	0,1
3	Tauragės	2927	47	2852	10	18	1,6	97,4	0,4	0,6
4	Kretingos	4420	138	4150	9	123	3,1	93,9	0,2	2,8
5	Mažeikių	3547	49	3484	—	14	1,4	98,2	—	0,4
6	Telšių	4251	105	4121	4	21	2,5	96,9	0,1	0,5
7	Šiaulių	6983	40	6547	7	389	0,6	93,7	0,1	5,6
8	Pasvalio	8503	54	8318	16	115	0,6	97,8	0,2	1,4
9	Panevėžio	7135	66	6987	31	51	0,9	97,9	0,5	0,7
10	Rokiškio	5137	59	5019	8	51	1,1	97,7	0,2	1,0
11	Utenos	3310	92	3208	1	9	2,8	96,9	0,0	0,3
12	Ukmergės	6727	109	6321	191	106	1,6	94,0	2,8	1,6
13	Kedainių	5459	16	5440	1	2	0,3	99,6	0,0	0,1
14	Kauno	6175	87	5575	53	460	1,4	90,3	0,9	7,4
15	Trakų	3606	67	3532	2	5	1,9	97,9	0,1	0,1
16	Alytaus	3745	115	3624	—	6	3,1	96,8	—	0,1
17	Seinų	793	20	718	4	51	2,5	90,6	0,5	6,4
18	Mariampolės . . .	4460	189	4188	17	66	4,2	93,9	0,4	1,5
19	Vilkaviškio	4994	148	4484	35	327	3,0	89,8	0,7	6,5
20	Šakių	3249	96	3049	25	79	3,0	93,8	0,8	2,4
	Iš viso . . .	94640	1605	90709	424	1902	1,7	95,8	0,4	2,1

Lentelė III.

Kiek žemės deš. nori gauti bežemiai ir mažažemiai.

Eilės Nr.	APSKRITYS	Iš viso	Skaitmenimis				Nuošimčiais			
			Nuosavybėn		Nuomon		Nuosav.		Nuom.	
			Už grynus pinigus	Išsimokėjimui	Termininėn	Amžinon	Už grynus pin	Išsimokėjimui	Termininėn	Amžinon
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	Raseinių	78820	616	78048	84	72	0,8	99,0	0,1	0,1
2	Skaudvilės . . .	76820	1252	75443	45	80	1,6	98,2	0,1	0,1
3	Tauragės	40600	675	39527	93	305	1,7	97,4	0,2	0,7
4	Kretingos	49270	756	47225	119	1170	1,5	95,9	0,2	2,4
5	Mažeikių	66104	1138	64546	—	420	1,7	97,6	—	0,7
6	Telšių	54623	1697	52327	309	290	3,1	95,8	0,6	0,5
7	Šiaulių	128635	771	121246	79	6539	0,6	94,2	0,1	5,1
8	Pasvalio . . . ,	133989	964	130928	235	1862	0,7	97,8	0,1	1,4
9	Panevėžio . . .	123823	1090	121277	585	871	0,9	97,9	0,5	0,7
10	Rokiškio	78815	773	77086	112	844	1,0	97,8	0,1	1,1
11	Utenos	48269	1430	46599	8	232	2,9	96,6	0,0	0,5
12	Ukmergės . . .	113697	3298	101156	7288	1955	2,9	89,0	6,4	1,7
13	Kedainių	11421	230	111089	12	90	0,2	99,7	0,0	0,1
14	Kauno	87923	1148	79960	872	5943	1,3	90,9	1,0	6,8
15	Trakų	53957	1057	52682	40	148	2,0	97,7	0,0	0,3
16	Alytaus	42661	1426	41181	—	54	3,3	96 6	—	0,1
17	Seinų	9367	184	8588	62	533	2,0	91,7	0,6	5,7
18	Mariampolės . .	38104	1443	35910	135	616	3,8	94,2	0,4	1,6
19	Vilkaviškio . . .	49090	1189	43960	156	3785	2,4	89,6	0,3	7,7
20	Šakių	32502	1021	30302	353	826	3,1	93,3	1,1	2,5
	Iš viso . .	1418460	22158	1359080	10587	26635	1,6	95,8	0,7	1,9

Lentelė IV.

Dvarų žemės ūkyj naudojamos ir reikalaujamos žemės plotas.

Nr. iš eilės	Apskritys	Skaitmenimis						Nuošimčiais	
		Žemės plotas iš viso	Žemės dvarų ūkyj naudojamasis žemės plotas	Kiek norėtų gauti žemės iš viso	Kiek tame tarpe miestiečiai	Kiek trūksta žemės iš viso	Kiek trūksta žemės ūkyj naudojamosios žemės	Kiek trūksta žemės iš viso	Kiek trūksta žemės ūkyj naudojamos žemės
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Raseinių. .	45002	24393	78820	3637	—33818	—54427	—75,1	—223,1
2	Skaudvilės.	47130	27791	76820	6958	—29690	—49029	—53,0	—176,4
3	Tauragės .	53544	17207	40600	3961	+12944	—23393	+24,2	—136,0
4	Kretingos .	49032	22037	49270	7278	— 238	—27233	— 0,5	—123,6
5	Mažeikių .	43333	23538	66104	13468	—22771	—42566	—52,5	—180,8
6	Telšių . .	79299	31133	54623	9963	+24676	—23490	+31,1	— 75,5
7	Šiaulių . .	113172	64117	118635	15000	—15463	—64518	—13,7	—100,6
8	Pasvalio. .	88827	42747	133989	7885	—45162	—91242	—50,8	—213,4
9	Panevėžio .	58570	3931	123823	11029	—65253	—119892	—111,4	—3049,9
10	Rokiškio .	43026	23495	78815	5872	—35789	—55320	—83,2	—235,5
11	Utenos . .	15997	10467	48269	4677	—32272	—37802	—201,7	—361,2
12	Ukmergės .	68715	33623	113697	5996	—44982	—80074	—65,5	—238,2
13	Kedainių .	101631	58583	111421	10154	— 9790	—52838	— 9,6	— 90,2
14	Kauno . .	59637	33133	87923	5331	—28286	—54790	—47,4	—165,4
15	Trakų . .	18125	10150	53927	3894	—35802	—43777	—197,5	—431,3
16	Alytaus . .	21865	15248	42661	4302	—20796	—27413	- -95,1	—179,8
17	Seinių . .	7991	3193	9367	254	— 1376	— 6174	—17,2	—193,4
18	Mariampolės	21587	15907	38104	6120	—16517	—22197	—76,5	—139,5
19	Vilkaviškio.	37851	29701	49090	4861	—11239	—19389	—29,4	— 65,3
20	Šakių. . .	28700	11124	32502	1892	— 3802	—21378	—13,2	—192,2
	Iš viso .	1.003.034	501518	1.418.460	132532	—415426	—916942	—41,4	—182,8

Turinys.